

Ihmiskauppa ja sen lähirikokset

Säännösten soveltamiskäytäntö

Kristiina Koivukari, Heli Korkka-Knuts, Venus Mahmood, Sakari Melander

VALTIONEUVOSTON SELVITYS- JA
TUTKIMUSTOIMINNAN JULKAISUSARJA 2022:18

tietokayttoon.fi

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18

Ihmiskauppa ja sen lähirikokset

Säännösten soveltamiskäytäntö

Kristiina Koivukari – Heli Korkka-Knuts – Venus Mahmood –
Sakari Melander

Valtioneuvoston kanslia Helsinki 2022

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Valtioneuvoston kanslia

This publication is copyrighted. You may download, display and print it for Your own personal use. Commercial use is prohibited.

ISBN pdf: 978-952-383-330-2

ISSN pdf: 2342-6799

Taitto Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2022

Ihmiskauppa ja sen lähirikokset Säännösten soveltamiskäytäntö

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18

Kustantaja Valtioneuvoston kanslia

Tekijä/t Kristiina Koivukari, Heli Korkka-Knuts, Venus Mahmood, Sakari Melander

Kieli Suomi **Sivumäärä** 327

Tiivistelmä Tutkimuksessa on selvitetty ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia – paritus ja kiskonnantapainen työsyrintä – koskevien säännösten soveltamiskäytäntöä sekä ihmiskaupparikosten etenemistä rikosprosessissa. Koska osa ihmiskauppa- ja lähirikoksista tapahtuu yhtiöiden toiminnassa, tutkimuksessa on tarkasteltu myös oikeushenkilön rangaistusvastuuta, rikoshyödyn menettämistä ja liiketoimintakieltoa sekä niitä koskevaa soveltamiskäytäntöä.

Tutkimuksessa on analysoitu ihmiskauppaa ja lähirikoksia koskevia esitutkintapäätöksiä, syyttäjän päätöksiä sekä tuomioistuinratkaisuja vuosilta 2010–2020. Keskeisenä havaintona on, että ihmiskauppaa koskevan rikoksen luonteen ymmärtämisessä sekä sitä koskevan lainsäädännön tarkoituksen ja sisällön hahmottamisessa on parantamisen varaa. Työperäistä ihmiskauppaa ei myöskään aina osata tutkia talousrikoksena, minkä seurauksena oikeushenkilö ei välttämättä joudu syytteeseen ihmiskauppa- ja lähirikoksista, ja rikoshyöty jää usein osittain vastaajien hyväksi.

Edellä mainitut haasteet johtuvat ennen muuta ihmiskauppaa koskevan tulkintakäytännön vähäisyydestä, ihmiskauppaa koskevan ilmiön vähäisestä tuntemuksesta sekä asiaa koskevan oikeuskirjallisuuden ja koulutuksen vähäisyydestä. Kehitettävää on myös ihmiskauppa- ja lähirikosten asianomistajan asemassa sekä näytön hankkimisessa ja pakkokeinojen käyttämisessä osana esitutkintaa.

Klausuuli Tämä julkaisu on toteutettu osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimussuunnitelman toimeenpanoa.(tietokayttoon.fi) Julkaisun sisällöstä vastaavat tiedon tuottajat, eikä tekstisisältö välttämättä edusta valtioneuvoston näkemystä.

Asiasanat tutkimus, tutkimustoiminta, ihmiskauppa, hyväksikäyttö

ISBN PDF 978-952-383-330-2

ISSN PDF 2342-6799

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-330-2>

Människohandel och närrelaterade brott Tillämpningspraxis av straffbestämmelser

Publikationsserie för statsrådets utrednings- och forskningsverksamhet 2022:18

Utgivare Statsrådets kansli

Författare Kristiina Koivukari – Heli Korkka-Knuts – Venus Mahmood – Sakari Melander

Språk finska **Sidantal** 327

Referat Undersökningen har utrett tillämpningspraxis som gäller bestämmelser om människohandel och närliggande brott – koppleri och ockerliknande diskriminering i arbetslivet – samt hur straffprocessen för människohandelsbrott framskrider. Eftersom en del av människohandelsbrotten och närliggande brott sker inom företagens verksamhet har undersökningen även granskat straffansvar för juridiska personer, förverkande av brottsvinning och näringsförbud samt hur dessa har tillämpats i praktiken.

Undersökningen har analyserat förundersökningsbeslut, åklagarbeslut samt domstolsavgörande för åren 2010–2020 gällande människohandel och närliggande brott. Den centrala observationen är att förståelsen av naturen av brott som berör människohandel samt syftet för lagstiftningen och gestaltningen av innehållet bör förbättras. Man förstår inte alltid heller att utreda arbetsrelaterad människohandel som ekonomiska brott, vilket resulterar i att juridiska personer inte nödvändigtvis åtalas för människohandelsbrott och närliggande brott. Brottsvinningen förblir ofta delvis hos den svarande.

De tidigare nämnda utmaningarna beror framför allt på bristen av tolkningspraxis som gäller människohandel, den ringa kännedomen om fenomenet människohandel samt bristen på rättslitteratur och utbildning som berör människohandel. Även målsägandes ställning i människohandelsbrott och närliggande brott samt anskaffande av bevis och användning av tvångsmedel som del av förundersökningen bör utvecklas.

Klausul Den här publikation är en del i genomförandet av statsrådets utrednings- och forskningsplan.(tietokaytoon.fi) De som producerar informationen ansvarar för innehållet i publikationen. Textinnehållet återspeglar inte nödvändigtvis statsrådets ståndpunkt.

Nyckelord forskning, forkningsverksamhet, människohandel, utnyttjande

ISBN PDF 978-952-383-330-2

ISSN PDF 2342-6799

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-330-2>

Trafficking in human beings and associated crimes Application of the criminal provisions

Publications of the Government's analysis, assessment and research activities 2022:18

Publisher Prime Minister's Office

Author(s) Kristiina Koivukari – Heli Korkka-Knuts – Venus Mahmood – Sakari Melander

Language Finnish **Pages** 327

Abstract This research report focuses on how criminal provisions on human trafficking and its associated crimes, most notably pandering and extortionate work discrimination, are applied in practice. In addition, it is examined how a suspected act of human trafficking proceeds within the criminal process. While some acts of human trafficking and associated crimes are committed within the operations of a legal entity, this report also concentrates on corporate criminal liability, confiscation of the proceeds of a crime, and ban on business operations.

In the research pre-trial decisions, decisions made in prosecutorial stage and court decisions on human trafficking and associated crimes from 2010–2020 are analysed. One of the most crucial findings is that the nature or character of the act of human trafficking is not fully understood, and this also applies with the understanding of the purpose and the contents of criminal legislation on human trafficking. Human trafficking for forced labor, in turn, should be seen as economic crime, which would more often entail corporate criminal liability and more effective confiscation of the proceeds of crime.

The challenges in applying the provisions on human trafficking and associated crimes mostly result from the sparsity of legal practice concerning human trafficking. Common knowledge on the phenomenon of human trafficking is not among the best ones and there is little legal literature and education on it. The status of the victim should also be improved. In addition, attention should be paid to obtaining evidence during criminal investigation and using appropriate and possible coercive measures in investigating human trafficking and associated crimes.

Provision This publication is part of the implementation of the Government Plan for Analysis, Assessment and Research. (tietokayttoon.fi) The content is the responsibility of the producers of the information and does not necessarily represent the view of the Government.

Keywords research, research activities, human trafficking, exploitation

ISBN PDF 978-952-383-330-2 **ISSN PDF** 2342-6799

URN-address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-330-2>

Sisältö

1	Tutkimushankkeen tausta, tutkimuskysymykset ja aineisto	12
1.1	Tutkimushankkeen tausta	12
1.2	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksessa omaksutut rajaukset	14
1.3	Tutkimusaineisto ja tutkimuksessa käytetyt menetelmät.....	17
1.4	Selvityksen rakenne	19
2	Tutkimuksen kohteena oleva lainsäädäntö ja sen syntyhistoria.....	20
2.1	Ihmiskauppa.....	20
2.1.1	Ihmiskauppaa koskevat vuoden 2004 säännökset.....	20
2.1.2	Ihmiskauppaa koskevan sääntelyn uudistaminen vuonna 2015.....	23
2.1.2.1	Aluksi	23
2.1.2.2	Ihmiskauppaa ja paritusta koskevan sääntelyn suhteen täsmentäminen.....	24
2.1.2.3	Sääntelyn saattaminen paremmin vastaamaan kansainvälisiä velvoitteita.....	27
2.1.2.4	Suppeasta tulkinnasta luopuminen	28
2.1.2.5	Ihmiskauppaa koskevan sääntelyn rakenne	29
2.1.2.6	Yhteenveto.....	39
2.2	Paritus	41
2.3	Kiskonnantapainen työ syrjintä.....	45
2.4	Ihmiskauppaan liittyvät eurooppalaiset ja kansainväliset velvoitteet ja toimet	48
2.5	Ihmiskauppa perus- ja ihmisoikeusloukkauksena	51
3	Viranomaisten tietoon tullut rikollisuus	57
3.1	Ihmiskauppa.....	57
3.2	Paritus	59
3.3	Kiskonnantapainen työ syrjintä.....	61
4	Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevien säännösten soveltaminen	62
4.1	Ihmiskauppa.....	62

4.2	Paritus ja kiskonnantapainen työsyrijintä	67
4.2.1	Paritus	67
4.2.2	Kiskonnantapainen työsyrijintä	69
5	Ihmiskauppaa koskeva soveltamiskäytäntö	70
5.1	Ihmiskaupan tunnusmerkitö.....	70
5.1.1	Suostumuksen ja vapaaehtoisuuden merkitys	71
5.1.2	Suppeaa tulkintaa koskeva soveltamisohje.....	73
5.1.3	Teon tarkoitus.....	77
5.1.3.1	Tarkoitusten väliset suhteet	77
5.1.3.2	Prostituutio tai siihen rinnastettava seksuaalinen hyväksikäyttö	82
5.1.3.3	Pakkotyö	85
5.1.3.4	Muut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet	99
5.1.3.5	Yhteenveto.....	110
5.1.4	Teossa käytetyt keinot.....	111
5.1.4.1	Painostaminen	113
5.1.4.2	Riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen.....	120
5.1.4.3	Erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksikäyttäminen.....	133
5.1.4.4	Yhteenveto.....	138
5.1.5	Tekotavat.....	140
5.1.5.1	Värvääminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen.....	141
5.1.5.2	Valtaan tai määräysvaltaan ottaminen	147
5.1.5.3	Yhteenveto.....	163
5.1.6	Asianomistajan alaikäisyyden merkitys	164
5.1.6.1	Soveltamiskäytäntö tapauksissa, joissa asianomistaja on alaikäinen	166
5.1.6.2	Asianomistajan alaikäisyys teon alkaessa	168
5.1.6.3	Yhteenveto.....	170
5.1.7	Tahallisuuden arviointi ihmiskauppaa koskevassa soveltamiskäytännössä	170
5.1.8	Törkeä ihmiskauppa	178
5.1.8.1	Törkeän ihmiskaupan kvalifiointiperusteet	178

5.1.8.2	Törkeää ihmiskauppaa koskeva soveltamiskäytäntö	181
5.1.8.3	Yhteenveto.....	188
5.1.9	Näyttöön liittyviä kysymyksiä	189
5.1.9.1	Pakkotyö	191
5.1.9.2	Prostituutio tai siihen rinnastettava seksuaalinen hyväksikäyttö	193
5.1.9.3	Ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet.....	196
5.2	Paritus- ja ihmiskauppasäännösten keskinäissuhteet sekä hyväksikäyttö ja alistussuhde parituksessa	200
5.2.1	Taloudellinen hyväksikäyttö parituksessa	200
5.2.2	Paritus- ja ihmiskauppasäännösten keskinäissuhteet ja alistussuhde parituksessa	202
5.2.3	Yhteenveto	212
5.3	Kiskonnantapaista työsyryntää ja ihmiskauppaa koskevien säännösten keskinäissuhteet.....	212
5.3.1	Työperäistä hyväksikäyttöä koskeva soveltamiskäytäntö ja rajanveto säännösten välillä	214
5.3.2	Ihmiskaupan piirteet kiskonnantapaisena työsyryntänä käsitellyissä asioissa	217
5.3.3	Yhteenveto	223
6	Oikeushenkilön rangaistusvastuu	224
6.1	Oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntely	224
6.2	Oikeushenkilön rangaistusvastuu ihmiskauppa- ja lähirikoksissa	226
6.2.1	Ihmiskauppa	226
6.2.2	Kiskonnantapainen työsyryntä.....	228
6.2.3	Paritus	229
6.3	Yhteenveto	229
7	Rikoshyödyn menettäminen	232
7.1	Rikoshyödyn menettämisen sääntely.....	232
7.2	Rikoshyödyn menettäminen ihmiskauppa- ja lähirikoksissa	234
7.2.1	Ihmiskauppa	234
7.2.2	Kiskonnantapainen työsyryntä.....	237
7.2.3	Paritus	237
7.3	Yhteenveto	238

8	Liiketoimintakielto	241
8.1	Liiketoimintakieltoa koskeva sääntely	241
8.2	Liiketoimintakielto ihmiskauppa- ja lähirikoksissa	243
8.2.1	Ihmiskauppa	243
8.2.2	Kiskonnantapainen työsyrijntä	245
8.2.3	Paritus	246
8.3	Yhteenveto	247
9	Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskeva rangaistuskäytäntö	249
9.1	Ihmiskauppa	249
9.1.1	Rangaistuskäytäntö pakkotyötä koskevissa tuomioissa	255
9.1.2	Rangaistuskäytäntö prostituution tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa tuomioissa	261
9.1.3	Yhteenveto	267
9.2	Paritus	268
9.3	Kiskonnantapainen työsyrijntä	275
10	Vahingonkorvaukseen liittyviä kysymyksiä	280
10.1	Yleistä	280
10.2	Paritus	282
11	Pakkokeinot	288
12	Tekoihin liittyvä kansainvälinen ulottuvuus – Suomen rikoslain soveltaminen	292
12.1	Ihmiskauppa kansainvälisenä rikoksena	292
12.2	Ulkomailla tehdyt teot tuomioistuinratkaisuihin	294
12.3	Ulkomailla tehdyt teot ja esitutinnan rajaaminen	296
12.4	Yhteenveto	300
13	Viranomaisyhteistyö ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevia säännöksiä sovellettaessa	302
14	Asianomistajan asema	305
15	Johtopäätökset ja suositukset	310

15.1	Ihmiskauppatunnusmerkistön soveltamiskäytäntö	310
15.2	Vuoden 2015 uudistuksen vaikutukset soveltamiskäytännössä.....	314
15.3	Asianomistajan asema	315
15.4	Pakkokeinot.....	317
15.5	Ulkomailla tehdyt ihmiskaupateot.....	318
15.6	Oikeushenkilön rangaistusvastuu.....	319
15.7	Rikoshyödyn menettäminen.....	319
15.8	Liiketoimintakielto	320
15.9	Jatkotutkimuksen aiheita.....	321

Lähteet.....	322
---------------------	------------

LUKIJALLE

Käsissäsi tai oletettavasti pikemmin tietokoneesi näytöllä on ihmiskauppaa ja sen lähirikosten soveltamiskäytäntöä käsittelevä selvitys, jossa on pyritty mahdollisimman kattavasti selvittämään ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevaa soveltamiskäytäntöä sekä arvioimaan soveltamiskäytäntöä suhteessa ihmiskauppaa koskevan lainsäädännön tarkoitukseen samoin kuin sen taustalla oleviin oikeudellisiin velvoitteisiin. Selvitystyö on ollut haastavaa, koska aineistoa on ollut paljon, mutta toisaalta kaikkea pyydettyä aineistoa ei ole selvitystä varten saatu. Selvityksen on tarkoitus olla ennen muuta lainopillinen ja sellaisena myös käytännönläheinen, jotta ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia käsittelevät rikosprosessin ammattilaiset voivat saada kattavasti heitä hyödyttävää tietoa ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista. Selvitys on laajahko, mutta se on pyritty laatimaan tavalla, joka mahdollistaa esimerkiksi ihmiskaupan tunnusmerkistötekijäkohtaisen perehtymisen selvityksen havaintoihin ja suosituksiin. Selvityksen tarkoituksena on osaltaan myös toimia lainopillisena esityksenä ihmiskauppaa koskevasta säännöksestä ja soveltamiskäytännöstä, koska asiaa koskevaa oikeustieteellistä kirjallisuutta ei juuri ole.

Sakari Melander

1 Tutkimushankkeen tausta, tutkimuskysymykset ja aineisto

1.1 Tutkimushankkeen tausta

Ihmiskauppa on hyvin moitittava henkilöön kohdistuva rikos, jonka rangaistavaksi sääntämisen yhteiskunnallinen merkitys on alettu ymmärtää suomalaisessa yhteiskunnassa yllättävän myöhään. Erillisen ihmiskauppaa koskevan kriminalisoinnin säätämistä pidettiin vielä 2000-luvun alun Suomessa tarpeettomana, koska esimerkiksi vapaudenriistoa, paritusta ja silloisen ihmisryöstöä koskevan säännöksen ajateltiin olevan riittäviä.¹ Selvänä voidaan nykyisin kuitenkin pitää, että ihmiskauppa loukkaa useita perus- ja ihmisoikeuksia, keskeisimmin henkilökohtaista vapautta, mutta myös esimerkiksi yksityiselämän suojaa, seksuaalista itsemääräämisoikeutta tai fyysistä koskemattomuutta. On myös huomattava, että EU:n perusoikeuskirjan 5(3) artiklan mukaan ihmiskauppa kielletään ja ihmiskauppaa koskeva kielto kuuluu perusoikeuskirjassa ihmisarvoa koskevaan perusoikeuskirjan osaan, mikä ilmentää nykyäsitystä ihmiskaupasta ihmisarvoa loukkaavana tekona.

Ihmiskauppaa koskeva rikosoikeudellinen sääntely on verraten uutta. Ihmiskauppaa koskevat nimenomaiset rangaistussäännökset (rikoslain 25 luvun 3 ja 3 a §) lisättiin rikoslakiin (39/1889) vuonna 2004 (650/2004). Ihmiskauppaa koskeva rikosoikeudellinen sääntely on pitkälti seurausta Euroopan unionissa toteutetusta rikosoikeudellisesta yhteistyöstä sekä kansainvälisistä tai alueellisista asiaa koskevista rikosoikeudellisista yleissopimuksista. Näitä ihmiskaupan taustalla olevia oikeudellisia velvoitteita käsitellään jäljempänä tarkemmin.

Ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä on sittemmin vuonna 2015 muutettu (1177/2014, muutokset tulivat voimaan 1.1.2015). Tavoitteena oli tuolloin selvittää paritusta ja ihmiskauppaa koskevien säännösten rajanvetoa ja saada lainsäädäntö paremmin vastaamaan Suomea sitovia asiaa koskevia kansainvälisiä velvoitteita. Muutokset olivat

¹ Ks. esim. HE 34/2004 vp, s. 18–19, jossa esitetyn mukaan ihmiskauppaa koskevan tuolloin ehdotettu sääntely pääasiallisesti liittyy kansainvälisten velvoitteiden täyttämiseen. Sinänsä näkemys on myös ymmärrettävä, koska lainvalmistelussa usein lähtökohdaksi asetetaan voimassa olevan sääntelyn riittävyyden arviointi, jotta voidaan välttää lainsäädännön liian usein tapahtuvaa muuttumista sekä säilyttää voimassa olevassa lainsäädännössä omaksutut systemaattiset perusratkaisut.

pitkälti seurausta kansallisen ihmiskaupparaportoinnin vuoden 2010 kertomuksessa havaituista näkökohdista ja haasteista ihmiskauppaa koskevan rikosoikeudellisen sääntelyn soveltamisessa.

Ihmiskaupan yhteydessä mainitaan usein myös sen lähirikokset. Ei kuitenkaan ole aivan selvää, mitä ihmiskaupan lähirikoksilla tarkoitetaan. Ihmiskaupan lähirikoksina mainitaan usein paritus (rikoslain 20 luvun 9 ja 9 a §) ja kiskonnantapainen työsyryntä (rikoslain 47 luvun 3 a §).² Paritusta ja kiskonnantapaista syrjintää koskevien säännösten taustaa, säännösten suhdetta ihmiskauppaan ja sääntelyyn tehtyjä muutoksia käsitellään tarkemmin jäljempänä. Koska kiskonnantapaisesta työsyrynnästä ei ole törkeää tekemuotoa, törkeää kiskontaa koskeva rikoslain 36 luvun 7 §:n säännös tulee moitittavimpien tekojen suhteen sovellettavaksi, minkä vuoksi myös tärkeää kiskontaa koskeva säännös voidaan lukea ihmiskaupan lähirikokseksi.

Lisäksi on huomattava, että myös rikoslain 20 luvun 8 §:ssä tarkoitettua seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä ja rikoslain 17 luvun 8 a §:ssä tarkoitettua törkeää laittoman maahantulon järjestämistä on pidetty ihmiskaupan lähirikoksena.³

Vaikka ihmiskauppaa voidaan pitää keskeisesti perus- ja ihmisoikeuksia loukkaavana tekona ja näin rikosoikeudellisesti hyvin moitittavana, ihmiskauppaa koskevaa soveltamiskäytäntöä on verraten vähän. Ihmiskauppaa koskevia rikosepäilyjä tulee esitutkintaviranomaisten tietoon suhteellisen vähän, joskin määrä on ollut viime vuosina nousussa. Myöskään lähirikoksia ei tule viranomaisten tietoon erityisen paljon. Nämä kuvataan seuraavassa taulukossa.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa	30	25	21	20	29	72	74	79	79
Paritus ja törkeä paritus	19	52	23	22	18	15	88	18	21
Kiskonnantapainen työsyryntä	35	40	30	37	17	62	33	36	46

Taulukko 1. Viranomaisten tietoon tulleet ihmiskaupparikokset, paritusrikokset ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevat rikokset (Lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto 2020).

² Esim. LaVM 15/2014 vp, s. 2/II.

³ Esim. K 17/2010 vp, s. 101–102.

Ihmiskaupasta ei ole Suomessa juuri tehty oikeustieteellistä tutkimusta, muutamia yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta.⁴ Ihmiskaupasta on myös varsin niukasti korkeimman oikeuden ratkaisukäytäntöä. Nimenomaisesti ihmiskauppaa koskevat vain ratkaisut KKO 2014:80, KKO 2015:89 ja KKO 2022:2. Ihmiskauppaan liittyviä ratkaisuja ovat myös KKO 2017:60 ja KKO 2021:59. Myöskään ihmiskaupan lähirikoksista ei ole erityisen paljon tutkimusta tai KKO:n ratkaisuja. Paritusta koskevat ratkaisut KKO 2007:38 ja KKO 2005:17, minkä lisäksi edellä mainitussa ratkaisussa KKO 2014:80 oli kysymys myös parituksesta. Kiskonnantapaisesta työsyrynnästä ei ole KKO:n ennakkoratkaisuja. Edellä todettu merkitsee, että Suomessa ei ole ainakaan erityisen laajasti ajantasaista oikeudellista tietoa siitä, millaista ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskeva soveltamiskäytäntö on.

Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevan soveltamiskäytännön selvittämisen tärkeys korostuu, kun ihmiskauppa ymmärretään konkreettisesti toisen perus- ja ihmisoikeuksia loukkaavaksi teoksi, kuten se on määritelty jäljempänä tarkemmin käsiteltävässä Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ihmiskauppaa koskevassa ratkaisukäytännössä. Myös ihmiskaupan rangaistavaksi säätämisen taustan liittyminen eurooppalaisiin ja kansainvälisiin velvoitteisiin luo tarpeen ihmiskauppaa koskevan säännöksen ja sen lähirikosten soveltamiskäytännön selvittämiseksi. Tässä selvityksessä pyritään ihmiskaupan ja sen lähirikosten soveltamiskäytännön selvittämisen perusteella antamaan lainsoveltajalle nykyistä kattavampaa tietoa ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevasta rikosoikeudellisesta sääntelystä sekä antamaan tulkintasuosituksia ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevien säännösten soveltamiseksi.

1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksessa omaksutut rajaukset

Tutkimuskysymykset. – Hankkeen ensimmäinen pääasiallinen tutkimuskysymys on seuraava.

1. Miten ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevia säännöksiä on oikeuskäytännössä sovellettu ja mitä edellytyksiä ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten soveltamiselle on oikeuskäytännössä asetettu.

Tutkimuksen ensimmäisen pääasiallisen tutkimuskysymyksen yhteydessä tarkastellaan seuraavia osakysymyksiä, joiden on tarkoitus antaa kokonaisvaltainen kuva ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten soveltamiskäytännöstä koskien niin rikosten tunnusmerkistötekijöitä, näiden rikosten keskinäissuhteita ja soveltamisalojen rajoja,

⁴ Poikkeuksina voidaan mainita Roth 2011a ja Kimpimäki 2009.

rikoksista tuomittavia rangaistuksia ja niiden tasoa sekä muita rikokseen perustuvia seuraamuksia (menettämisseuraamus ja liiketoimintakielto). Osa ihmiskaupparikoksista ja lähirikoksista tapahtuu yhtiöiden liiketoiminnassa. Tämän vuoksi tutkimuksessa tarkastellaan myös oikeushenkilön rangaistusvastuuta luonnollisen henkilön rikosvastuun rinnalla.

1A. Miten ihmiskauppasäännöksen keskeisiä tunnusmerkistötekijöitä on oikeuskäytännössä sovellettu? Onko soveltamiskäytäntö yhtenäistä? Miten soveltamiskäytännössä otetaan huomioon ihmiskauppaa koskevan sääntelyn eurooppalainen ja kansainvälinen tausta? Miten törkeää ihmiskauppaa koskevan säännöksen kvalifiointiperusteita ja törkeyden kokonaisarvostelulauseketta on käytännössä sovellettu?

1B. Onko vuoden 2015 ihmiskauppaa koskevan säännöksen uudistamisella ollut vaikutusta ihmiskauppaa koskevan säännöksen soveltamiseen ja mikä merkityssisältö uusille tunnusmerkistötekijöille on oikeuskäytännössä annettu?

1C. Onko lakivaliokunnan mietinnössään 15/2014 vp (s. 3/II) omaksumalla aiemmasta (LaVM 4/2004 vp, s. 8/I) poikenneella näkemyksellä siitä, että ihmiskauppasäännöksen sisältämiä avoimia käsitteitä ”riippuvainen asema” ja ”turvaton tila” ei ole enää tulkittava suppeasti, ollut vaikutusta säännöksen soveltamiskäytännössä? Mikä merkitys näille käsitteille on oikeuskäytännössä annettu?

1D. Miten ihmiskaupan, parituksen ja kiskonnantapaisen työsyrynnän rajat ja keskinäissuhteet oikeuskäytännössä muodostuvat? Miten parituksen ja ihmiskaupan välinen raja, johon pyrittiin tietoisesti vaikuttamaan vuoden 2015 uudistuksella, nykyisin muodostuu?

1E. Millaisia rangaistuksia syyksiluetuista ihmiskaupparikoksista on mitattu? Miten ihmiskaupparikoksista tuomittujen rangaistusten taso suhteutuu parituksesta ja kiskonnantapaisesta työsyrynnästä tuomittuihin rangaistuksiin?

1F. Millä perusteilla oikeushenkilö voidaan tuomita rangaistukseen sen toiminnassa tapahtuneesta ihmiskaupasta tai sen lähirikoksesta? Onko oikeuskäytännössä vaadittu asianmukaisesti oikeushenkilön rangaistusvastuuta tilanteessa, jossa RL 9 luvun edellytykset sinänsä täyttyvät? Onko yhteisösakko-tuomioita annettu ja kuinka suurina? Onko oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva sääntely asianmukaista suhteessa ihmiskaupan ja sen lähirikosten erityistarpeisiin?

1G. Millä perustein ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista saatu hyöty tuomitaan menetetyksi? Miten rikoshyöty on asiaa koskevissa tuomioistuinratkaisuihin määritetty? Mikä on ollut keskimääräinen näillä rikoksilla saatu rikoshyöty?

1H. Onko ihmiskauppaa, paritusta ja kiskonnantapaista työsyrijintää koskevissa asioissa vastaaja määrätty liiketoimintakieltoon ja mitkä ovat olleet liiketoimintakieltoon määräämisen tai määräämättä jättämisen perustelut?

Hankkeen toisena pääasiallisena tutkimuskysymyksenä on selvittää ihmiskaupparikosten ja sen lähirikosten etenemistä rikosprosessissa. Tavoitteena on selvittää, tapahtuuko rikosnimikkeissä rikosprosessin eri vaiheissa vaihtelua ja jos tapahtuu, millä perusteilla. Lisäksi tavoitteena on selvittää, millä perusteella ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevassa rikosprosessissa mahdollisesti tehdään päätöksiä siitä, että rikosprosessia ei asiassa jatketa. Toinen pääasiallinen tutkimuskysymys on näin seuraava.

2. Miten ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevat asiat etenevät rikosprosessissa? Tunnistetaanko ihmiskauppa ilmiönä rikosprosessissa? Onko viranomaisyhteistyössä havaittavissa puutteita tai ongelmakohtia, jotka vaikuttavat ihmiskauppaa koskevien asioiden tunnistamiseen ja/tai etenemiseen rikosprosessissa? Mikä on ihmiskaupan asianomistajan eli uhrin asema suomalaisessa asiaa koskevassa rikosprosessissa.

Tässä selvityksessä on pyritty tuottamaan ajantasaista ja käytännön soveltamiskäytännön kannalta merkityksellisiä tulkintakannanottoja sisältävää oikeudellista tietoa ihmiskaupan ja sen lähirikosten soveltamiskäytännöstä. Tavoitteena on myös ollut tuottaa ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevaa ennen muuta lainopilliseksi luokiteltavaa tietoa mainittujen rikosten tunnusmerkistöistä ja niitä koskevasta soveltamiskäytännöstä säännösten tulevan soveltamiskäytännön tueksi.

Tutkimusta koskevat rajaukset. – Tutkimushankkeessa keskitytään selvittämään ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevaa soveltamiskäytäntöä. Tutkimushankkeessa pyritään näin antamaan kattava kuva siitä, miten ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevia säännöksiä on oikeudellisesti arvioitu ja mitkä ovat niiden soveltamiseen liittyvät mahdolliset oikeudelliset ongelmakohtat. Tutkimushankkeen näkökulma on näin oikeudellinen ja pääosin myös lainopillinen. Tutkimushankkeessa on kuitenkin jäljempänä tarkemmin esitetyn mukaisesti hankittu myös laaja ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskeva aineisto, mikä tekee tutkimushankkeesta omaksutusta tarkastelusta myös empiiristä, ennen muuta empiirisen oikeustutkimuksen alaan kuuluvaa. Tutkimushankkeessa omaksuttu oikeudellinen näkökulma samalla merkitsee, että tutkimushankkeen tavoitteena ei ole kuvata ihmiskauppaa tai sen lähirikoksia ilmiönä. Tavoitteena ei myöskään ole näin esimerkiksi luoda profiilia tyypillisesti ihmiskauppaan

syyllystyneestä tekijästä taikka tyypillisestä ihmiskaupan uhrista tai hänen olosuhteistaan.

1.3 Tutkimusaineisto ja tutkimuksessa käytetyt menetelmät

Tutkimusta varten pyydettiin aineistoa Poliisihallitukselta, Syyttäjälaitokselta ja Oikeusrekisterikeskuksesta. Poliisihallitukselta pyydettiin kolmasosa ihmiskauppaa, paritusta, kiskonnantapaista työsyryntää ja törkeää kiskontaa koskevista poliisin esitutkin-
tapäätöksistä ja tutkintailmoituksista vuosilta 2010–2020. Poliisihallituksen toimittaman aineiston perusteella paikallispoliisilta pyydettiin pistemäisesti esitutkin-
tapöytäkirjat 86:sta tapauksesta. Paikallispoliisit toimittivat aineistoa 57 tapauksesta (osassa tapauksista poliisi ei ollut toimittanut esitutkintaa, jolloin poliisi toimitti näistä tapauksista rikosilmoitusjäljennökset). Pyydetyistä pöytäkirjoista saatiin alle puolet. Osa paikallispoliisien toimittamasta aineistosta saapui niin myöhään, että sitä ei ehditty huomioida raportissa. Tätä aineistoa ei laskettu mukaan tuohon 57 tapauksen.

Syyttäjälaitokselta pyydettiin haastehakemukset, syyttämättäjättämispäätökset ja muut syyttäjän päätökset ihmiskaupasta ja parituksesta vuosilta 2010–2020. Nämä kaikki saatiin. Kiskonnantapaisesta työsyrynnästä pyydettiin syyttämättäjättämispäätökset ja esitutkin-
nan rajoittamispäätökset 2010–2020. Näistä tutkimushankkeelle toimitettiin ainoastaan syyttämättäjättämispäätökset.

Oikeusrekisterikeskuksesta (ORK) pyydettiin ihmiskauppaa, paritusta ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevat tuomiot vuosilta 2010–2020. ORK:n järjestelmän vuoksi tuomioita pystyi hakemaan ainoastaan vuosilta 2013–2020, minkä vuoksi tuomiot vuosilta 2010–2013 pyydettiin Helsingin kärjäoikeudesta, Helsingin hovioikeudesta, Länsi-Uudenmaan kärjäoikeudesta (entinen Espoon kärjäoikeus), Itä-Uudenmaan kärjäoikeudesta (ent. Vantaan kärjäoikeus), Pirkanmaan kärjäoikeudesta ja Itä-Suomen hovioikeudesta. Nämä kyseiset tuomioistuimet valikoituivat, koska niissä annettiin eniten tarkastelun kohteena olevia rikosnimikkeitä koskevia tuomiota edellä mainitulla aikavälillä. Aineistoa saatiin Helsingin kärjäoikeudesta, Helsingin hovioikeudesta, Espoon kärjäoikeudesta ja Itä-Suomen hovioikeudesta.

Tutkimusmenetelmänä on käytetty aineiston kvalitatiivista lainopillista analyysiä. Saatu aineisto koodattiin tietyiltä osin SPSS- ja Excel-ohjelmilla. Koodattavia muuttujia olivat muun muassa ratkaisu ja sen peruste sekä syyksilukevien tuomioiden osalta tuomitut rangaistukset. Aineisto on kuitenkin niin laaja ja heterogeeninen, että syste-

maattinen koodaus ei ollut kaikilta osin mahdollinen tai mielekäs tapa analysoida aineistoa. Pääasiassa aineistoa koskevat analyysit perustuvat ratkaisujen lähilukuun ja tämän perusteella tehtyihin oikeudellisiin päätelmiin ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevan oikeustilan sisällöstä. Soveltamis- ja tulkintakäytännön analyysissä pääpaino on ihmiskaupparikoksissa, ja lähirikoksia koskevia päätöksiä tarkastellaan ensisijaisesti suhteessa ihmiskauppaan.

Lisäksi osana tutkimushanketta haastateltiin ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia tutkivia poliiseja, näistä rikoksista syytteitä ajaneita syyttäjiä sekä niitä käsitelleitä tuomareita.⁵ Haastateltavia oli yhteensä kahdeksan. Haastattelut olivat puolistrukturoituja, kaikille haastateltaville esitettiin osittain samat kysymykset ja osittain kyseisen viranomaisen toimintaa koskevat kysymykset. Kuitenkin jos haastattelun aikana tuli esiin kiinnostavia näkökulmia ja asioita, joita haastattelurungossa ei ollut, myös näiltä osin esitettiin lisäkysymyksiä ja käytiin keskustelua. Haastattelujen avulla selvitettiin ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevien asioiden etenemistä rikosprosessissa sekä viranomaisyhteistyön ja -käytäntöjen toimivuutta ja kehittämistarpeita. Lisäksi haastateltaville esitettiin kysymyksiä ihmiskauppasäännöksen soveltamisesta sekä siihen mahdollisesti liittyvistä haasteista ja kehittämistarpeista. Koska haastateltujen määrä oli vähäinen, haastatteluja ei purettu systemaattista menetelmää hyödyntäen, vaan haastatteluissa esiin tulleita asioita on hyödynnetty läpi tutkimuksen aineiston analyysin tukena. Haastattelujen perusteella ei ole kuitenkaan tehty kirjallisesta tutkimusaineistosta riippumattomia johtopäätöksiä viranomaisten toiminnasta tai viranomaisyhteistyöstä ihmiskauppa-asioissa, eikä tämä olisi haastateltavien vähäinen määrä huomioiden mahdollistakaan.

Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevat asiat liittyvät usein henkilön yksityiselämän suojan kannalta merkityksellisiin ja sensitiivisiin asioihin. Tämä näkyy muun ohessa siinä, että näitä asioita koskevat tuomioistuinratkaisut sisältävät usein salassa pidettäviä seikkoja. Koska tutkimushankkeessa arvioidaan säännösten soveltamiskäytäntöä – tuomioistuinratkaisuja, syyttäjän päätöksiä ja joissain tapauksissa myös esitutkinta-aineistoa – kysymys ei kuitenkaan ole sellaisesta ihmiseen kohdistuvasta tutkimuksesta, jossa tutkimukseen osallistuisi henkilöitä tavalla, joka edellyttäisi tutkimuksen tutkimuseettistä ennakoarviointia.⁶ Tutkimushankkeen aineistoon kuuluvat tapaukset on kuitenkin anonymisoitu jäljempänä tarkemmin selostettavalla tavalla.

⁵ Haastatteluissa päätettiin keskittyä rikosprosessin kannalta keskeisiin viranomaistahoihin, minkä vuoksi tutkimushankkeessa ei ole haastateltu esimerkiksi ihmiskauppaan ja sen lähirikoksiin perehtyneitä asianajajia tai muita toimijoita.

⁶ Ennakoarvioinnin edellytyksistä ks. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 2/2019.

Raportissa käydään läpi osaa tapauksista suhteellisen yksityiskohtaisesti ja niissä tulee esiin osapuolten henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja oloihin liittyviä arkaluontoisia asioita, joten erityisesti asianomistajien tunnistamisen ehkäisemiseksi emme viittaa raportissa päätösten tai tuomioiden diaari- ja asianumeroihin. Sen sijaan tuomiolle on luotu niiden yksilöimisen mahdollistamiseksi koodit, joissa on tunniste T, tämän jälkeen vuosi, jolloin tuomio on annettu ja viimeisenä tuomiolle aineistoa luokiteltaessa annettu järjestysnumero. Samoin esitutkinta-aineistolle on annettu vastaavat koodit kuitenkin niin, että niissä kirjaintunnisteena on E.

Selvitys on toteutettu osana ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman⁷ toimeenpanoa.

1.4 Selvityksen rakenne

Selvitys rakentuu siten, että pääluvussa 2 kuvataan ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevaa lainsäädäntöä ja niiden taustalla olevia oikeudellisia velvoitteita. Luvuissa 3 ja 4 tarkastellaan viranomaisten tietoon tulleiden rikosten lukumäärätietoja sekä kuvataan tutkimushankkeen saamaa aineistoa. Pääluku 5 muodostaa laajan kokonaisuuden, jossa ihmiskauppaa, paritusta ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevaa soveltamiskäytäntöä on kattavasti kuvattu. Luku on ihmiskauppaa koskevan tarkastelun suhteen rakennettu niin, että sen väliotsikot pitkälti noudattavat ihmiskauppasäännöksen rakennetta tai muita tunnusmerkistön soveltamisen kannalta keskeisiä seikkoja, jotta esimerkiksi säännöksen tietystä tunnusmerkistökiteijästä on löydettävissä helposti tietoa ilman, että lukijan on perehdyttävä selvitykseen kokonaisuudessaan. Luvuissa 6, 7 ja 8 tarkastellaan ihmiskaupan ja sen lähirikosten soveltamiskäytännöstä ilmenneitä oikeushenkilön rangaistusvastuuseen, rikosshyödyn menettämiseen ja liiketoimintakieltoon liittyviä kysymyksiä. Pääluvussa 9 tarkastellaan rangaistuskäytäntöä. Pääluvuissa 10, 11, 12, 13 ja 14 tehdään havaintoja vahingonkorvaukseen, pakkokeinoihin, kansainväliseen ulottuvuuteen, viranomaisyhteistyöhön sekä asianomistajan asemaan liittyvistä kysymyksistä. Luvussa 15 esitetään johtopäätökset ja suositukset.

⁷ Suomi torjuu ihmiskauppaa: Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15.

2 Tutkimuksen kohteena oleva lainsäädäntö ja sen syntyhistoria

2.1 Ihmiskauppa

2.1.1 Ihmiskauppaa koskevat vuoden 2004 säännökset

Ihmiskauppaa koskeva sääntely lisättiin rikoslakiin vuonna 2004 (650/2004) ja säännökset tulivat voimaan 1.8.2004. Sääntelyn tausta liittyy ennen muuta kohdassa 2.4. käsiteltäviin eurooppalaisiin ja kansainvälisiin velvoitteisiin, mutta sääntelylle nähtiin vuonna 2004 olevan myös tiettyä kansallista tarvetta. Ennen muuta kysymys oli kuitenkin siitä, että voimassa olevan asiaan liittyvän rikosoikeudellisen sääntelyn ei katsottu olevan riittävän kattavaa suhteessa Suomea sitoviin kansainvälisiin velvoitteisiin.⁸

Ennen vuotta 2004 Suomessa ei ollut nimenomaista ihmiskauppaa koskevaa rikosoikeudellista tai muutakaan sääntelyä. Rikoslaisissa oli kuitenkin jo ennen rikoslain kokonaisuudistusta säännöksiä, joiden perusteella mahdollista ihmiskauppaa olisi voitu arvioida. Ennen muuta kysymykseen olisivat tulleet tietyt rikoslain 25 luvun säännökset. Luvun 1 § sisälsi säännöksen ihmisryöstöstä, jonka mukaan rangaistiin sitä, joka väkivallalla, uhkauksella taikka kavaluudella ottaa toisen valtaansa saattaakseen hänet toisen maan sota- tai meripalvelukseen, orjuuteen tahi maaorjuuteen, taikka muuhun pakonalaiseen tilaan maan ulkopuolelle, taikka avuttomaan hengenvaaralliseen tilaan. Säännöksen historiallinen tausta liittyy orjuuteen ja siihen liittyen orjuutta koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (SopS 27/1927). Luvun 1 § koski niin sanottua varsinaista ihmisryöstöstä ja luvun 2 § sisälsi säännöksen lapsenryöstöstä ja 7 § naisenryöstöstä.⁹

Rikoslain 25 lukuun oli lisäksi vuonna 1926 sisällytetty naisten ja lasten kaupan ehkäisemistä koskevaan yleissopimukseen (SopS 3/1927) liittyvä niin sanottua valkoista orjakauppaa koskeva säännös (tuolloinen rikoslain 25 luvun 1 a §), jonka mukaan rangaistiin, jos joku ”aikoen saattaa haureuden välikappaleeksi toisen, saa hänet vastaanottamaan toimen, vie hänet pois tai erottaa hänet lähiseurastaan”. Säännöksen soveltaminen ei edellyttänyt toimintaa vastoin uhrin tahtoa, mikä ilmeni säännöksen

⁸ HE 34/2004 vp, s. 18–19 ja 54/II.

⁹ Sääntelystä tarkemmin HE 94/1993 vp, s. 101–102.

nimenomaisesta sanamuodosta.¹⁰ Säännös kumottiin vasta rikoslain kokonaisuudistuksen II vaiheen (HE 94/1993 vp) yhteydessä, jolloin rikoslain 25 luku kokonaisuudessaan uudistettiin.

Ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä rikoslakiin sisällytettäessä katsottiin, että silloiset rikoslain säännökset eivät riittävän kattavasti kattaneet ihmiskauppaa koskevien eurooppalaisten ja kansainvälisten velvoitteiden sisältämiä kriminalisointivelvoitteita. Esityksessä sinänsä katsottiin, että ihmiskauppaan sovellettavia rikossäännöksiä olisivat olleet ensi sijassa vapaudenriistoa, törkeää vapaudenriistoa ja ihmisryöstöä koskevat silloiset rikoslain 25 luvun säännökset, minkä lisäksi myös seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta ja paritusta koskevan sääntelyn ajateltiin olevan ihmiskaupan suhteen merkityksellistä.¹¹ Lisäksi esityksessä katsottiin, että hallituksen esityksen laatimisen aikaan eduskuntakäsittelyssä ollutta ehdotettua kiskonnantapaista työsyryntää koskevaa säännöstä olisi voitu tietyissä tilanteissa soveltaa ihmiskauppaan.¹²

Esityksessä kuitenkin katsottiin, että voimassa ollut rikoslainsäädäntö ei ollut kaikissa suhteissa riittävän kattavaa suhteessa ihmiskauppaa koskeviin kriminalisointivelvoitteisiin. Esityksessä katsottiin, että paritusta koskeva säännös soveltuu vain osaan ihmiskaupasta, vapaudenriistoa koskeva sääntely kattaa sekin vain osan osan kriminalisointivelvoitteiden kattamasta ihmiskaupasta ja ihmisryöstöä koskevan säännöksen soveltamiskynnyksen taas nähtiin olevan varsin korkea.¹³ Erikseen todettiin, että ainakin muu kuin prostituutioon liittyvä seksuaalinen hyväksikäyttö ja elinten poistaminen todennäköisesti olisivat jääneet ihmisryöstöä koskevan säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle.¹⁴

On huomattava, että ihmiskauppaa Suomessa rangaistavaksi säädettäessä katsottiin, että Suomessa ei ollut merkittävästi esiintynyt ihmiskaupaksi määriteltävää toimintaa. Hallituksen esityksessä ihmiskaupaksi kansainvälisten sitä koskevien velvoitteiden mukaan luokiteltavaa toimintaa esiintyi Suomessa tuolloin ensinnäkin ennen muuta

¹⁰ Tuolloinen rikoslain 25 luvun 1 a §:n 1 momentti kuului kokonaisuudessaan seuraavasti: ”Joka, aikoen saattaa haureuden välikappaleeksi toisen, saa hänet vastaanottamaan toimen, vie hänet pois tai erottaa hänet lähiseurastaan, vaikkapa hänen suostumuksellaankin, rangaistakoon kuritushuoneella enintään kahdeksaksi tai jos se, jota vastaan rikos on tehty, joutuu haureuden välikappaleeksi taikka jos rikos on ammattimainen, enintään kymmeneksi vuodeksi ja menettäköön kansalaisluottamuksensa.” Teon yritys oli säännöksen 2 momentin mukaan rangaistava.

¹¹ HE 34/2004 vp, s. 8/II.

¹² HE 34/2004 vp, s. 9/I.

¹³ Tekotapoina ihmisryöstöä koskevassa tuolloisessa rikoslain 25 luvun 3 §:ssä mainittiin väkivalta, uhkaus ja kavaluus, mutta lievempiä ihmiskaupassa käytettyjä keinoja, kuten toisen aseman hyväksikäyttämistä, ei ihmisryöstöä koskevassa säännöksessä mainittu. Ihmisryöstöä koskevan säännöksen ei myöskään katsottu kattavan kaikkia kriminalisointivelvoitteissa tarkoitettuja ihmiskauppateon tarkoituksia. Ks. HE 34/2004 vp, s. 18/II.

¹⁴ HE 34/2004 vp, s. 18–19.

prostituutioon liittyen.¹⁵ Vaikka työperäisen ihmiskaupan mahdollisuus hallituksen esityksessä noteerataan esimerkiksi viittaamalla tuolloin valmisteilla olleeseen kiskonantapaista työsyörijintää koskevaan säännökseen sekä kansainvälisen työkonferenssin (ILO) lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä ja välittömiä toimia niiden poistamiseksi koskevaan yleissopimukseen (SopS 16/2000), hallituksen esityksessä sen perustelujen painopiste on vahvasti prostituutioon liittyvässä ihmiskaupassa ja sen oikeudellisessa arvioinnissa. Hallituksen esityksessä käsitellään ihmiskauppaa koskevan sääntelyn tarvetta myös suhteessa Suomen tuolloiseen prostituutiotilanteeseen ja arvioidaan prostituution olevan pitkälti järjestäytyneitä ja että siihen liittyy paritustoimintaa.¹⁶ Esityksen perusteluissa sinänsä todetaan, että ihmiskauppaa ja paritusta ei pidä lainsäädännön kannalta rinnastaa toisiinsa¹⁷, mutta esityksen perusteluista syntyy siitä huolimatta vaikutelma, jonka mukaan parituksen ja ihmiskaupan välisen rajan katsotaan ainakin olevan epätasallinen. Tällä on saattanut olla vaikutusta siihen, miten ihmiskauppa rikosprosessissa yleisesti on Suomessa tunnistettu.

Ihmiskauppaa koskeva sääntely sisällytettiin rikoslakiin 1.8.2004. Asiaa koskenutta hallituksen esitystä (HE 34/2004 vp) käsiteltiin eduskunnan perustuslakivaliokunnassa, mutta valiokunta ei esitystä koskevassa lausunnossaan ottanut kantaa ihmiskauppaa koskeviin ehdotettuihin rangaistussäännöksiin. Valiokunta kuitenkin arvioi ehdotettua sääntelyä pakkokeinolaissa (806/2011)¹⁸ tarkoitettujen salaisten pakkokeinojen näkökulmasta. Esityksessä oli ehdotettu, että törkeä ihmiskauppa lisätään telekuuntelun ja teknisen kuuntelun perusterikokseksi.¹⁹ Valiokunta piti ehdotettua telekuuntelua koskevaa sääntelyä hyväksyttävänä ja totesi, että ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat perustuslain (731/1999) 10 §:n 4 momentissa (silloinen 3 momentti) tarkoitettulla tavalla yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavia tekoja.²⁰ Myös teknisen kuuntelun suhteen valiokunta piti ehdotettua törkeän ihmiskaupan lisäämistä perusterikoksiin valtiosääntöoikeudellisesti hyväksyttävänä. Tekninen kuuntelu puuttuu luottamuksellisen viestin suojan lisäksi myös perustuslaissa turvattuun kotirauhaan, minkä vuoksi sitä koskevia muutosehdotuksia on arvioitava perustuslain 10 §:n 3 momentissa tarkoitettua välttämättömyysvaatimuksen kannalta. Tältä osin perustuslakivaliokunta totesi törkeän ihmiskaupan rinnastuvan moitittavuudeltaan valiokunnan

¹⁵ HE 34/2004 vp, s. 19/l.

¹⁶ HE 34/2004 vp, s. 7–8.

¹⁷ HE 34/2004 vp, s. 8/l.

¹⁸ On tosin huomattava, että lausunnossaan valiokunta arvioi ehdotettua pakkokeinolaikaa vanhan pakkokeinolain (450/1987) sisältämän sääntelyn ja sen suhteen omaksuttujen ratkaisujen näkökulmasta. Ks. PeVL 13/2004 vp, s. 2–3. Asiallisesti arvioinnissa ei ole sanottavasti eroa voimassa olevan pakkokeinolain sisältämien salaisten pakkokeinojen valtiosääntöoikeudelliseen arviointiin.

¹⁹ HE 34/2004 vp, s. 106–107. Ehdotus ei tässä suhteessa merkinnyt erityisen suurta muutosta, koska ihmisryöstö mainittiin molempien salaisten pakkokeinojen perusterikokseksi.

²⁰ PeVL 13/2004 vp, s. 2/l.

aiemmassa käytännössä välttämättömyysvaatimuksen täyttäneisiin valtiorikosten, väkivaltarikosten, yleisvaarallisten rikosten ja huumausainerikosten törkeimpiin tekemuotoihin.²¹ Valiokunnan kannanotot osoittavat, että valtiosääntöoikeudellisesti ihmiskauppaa ja erityisesti sen törkeää tekemuotoa on pidetty hyvin moitittavana tekona, jonka torjunnassa pitkälle perusoikeuksiin puuttuvat pakkokeinot ovat mahdollisia.

Eduskunnan lakivaliokunta ei ihmiskauppaa vuonna 2004 rangaistavaksi säädettyessä laajemmin arvioinut sääntelyn hyväksyttävyyttä tai tarpeellisuutta. Valiokunnan mietinnössä sinänsä korostetaan, että ehdotettu ihmiskauppaa koskeva sääntely on rikosoikeudellisesti uutta ja että se perustuu pitkälti eurooppalaisiin ja kansainvälisiin asioita koskeviin velvoitteisiin. Lisäksi valiokunta erikseen toteaa ihmiskaupan ja parituksen välisen rajanvedon merkityksellisyyteen liittyen perusmuotoisen ihmiskaupan rangaistumaksimin olevan kansainvälisten velvoitteiden vuoksi varsin korkea.²² Lakivaliokunnan mietinnöstä on muutenkin havaittavissa varovainen suhtautuminen ihmiskauppaa koskevaan sääntelyyn, jonka tausta vahvasti liittyi eurooppalaisiin ja kansainvälisiin velvoitteisiin ja joka siksi oli ainakin osin uudentyyppistä rikosoikeudellista lainsäädäntöä. Tämä on nähtävissä esimerkiksi siinä eduskunnan lakivaliokunnan esittämässä tulkintakannanotossa, jonka mukaan ihmiskaupan korkean rangaistumaksimin ja tunnusmerkistössä käytettyjen eräiden käsitteiden (esimerkiksi ”riippuvainen asema” ja ”turvaton tila”) avoimuuden vuoksi näitä käsitteitä on suhteessa paritussäännöksen soveltamisalaan tulkittava suppeasti. Valiokunta katsoi, että tällä tavoin ihmiskauppaa koskevan säännöksen soveltamisala voidaan rajata koskemaan niitä vakavina pidettäviä tekoja, joiden rikosoikeudellinen arviointi selvästi edellyttää ihmiskauppaa koskevan sääntelyn soveltamista.²³ Vaikka lakivaliokunnan edellä mainittu kanta on puolustettavissa perustuslain 8 §:ssä tarkoitetun rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamalla rikosoikeudellisen lainsäädännön soveltamista koskevilla vaatimuksilla, se joka tapauksessa myös heijastaa varovaista ja ehkä jopa varauksellista suhtautumista ihmiskauppaa koskevaan sääntelyyn.

2.1.2 Ihmiskauppaa koskevan sääntelyn uudistaminen vuonna 2015

2.1.2.1 Aluksi

Ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä muutettiin vuonna 2015 (1177/2014) siten, että uudistetut säännökset tulivat voimaan 1.1.2015. Uudistuksen tavoitteena oli saattaa Suomen ihmiskauppaa koskevat kriminalisoinnit vastaamaan paremmin Suomea sito-

²¹ PeVL 13/2004 vp, s. 3.

²² LaVM 4/2004 vp, s. 7/II.

²³ LaVM 4/2004 vp, s. 8/I.

via ihmiskauppaa koskevia velvoitteita ja selkiyttää ihmiskauppaa ja paritusta koskevan sääntelyn rajanvetoa. Lisäksi tavoitteena oli selkiyttää rajanvetoa ihmiskauppaa ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevien säännösten välillä.²⁴ Esityksessä ehdotettiin ihmiskauppaa koskevaan sääntelyyn seuraavia muutoksia:

- Paritusta koskevasta rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 5 kohdasta poistettiin tekotapa ”painostaa” ja ihmiskauppaa koskevaan rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentin 1 kohtaan vastaavasti lisättiin tekotapa ”toista painostamalla”. Muutos liittyi paritusta ja ihmiskauppaa koskevan sääntelyn rajanvedon selkiyttämiseen.
- Törkeää paritusta koskevasta rikoslain 20 luvun 9 a §:n 1 momentista poistettiin 3 kohta, jonka mukaan parituksen voi kvalifioida törkeäksi se, että teolla aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä. Vastaava kohta oli vuonna 2004 lisätty törkeää ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 a §:n 1 momentin 2 kohtaan. Muutos liittyi paritusta ja ihmiskauppaa koskevan sääntelyn rajanvedon selkiyttämiseen.
- Ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 ja 2 momenttia muutettiin siten, että niissä ollut tekotapa ”ottaa toisen valtaansa” muutettiin tekotavaksi ”ottaa toisen määräysvaltaansa”. Muutos liittyi tavoitteeseen saattaa Suomen ihmiskauppaa koskeva lainsäädäntö vastaamaan paremmin asiaa koskevia kansainvälisiä ja eurooppalaisia velvoitteita.
- Ihmiskauppa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentissa tarkoitusta elimien tai kudosten poistamista koskevasta teon tarkoituksesta poistettiin edellytys, jonka mukaan teon on tullut tapahtua taloudellisessa hyötymistarkoituksessa. Muutos liittyi tavoitteeseen saattaa Suomen ihmiskauppaa koskeva lainsäädäntö vastaamaan paremmin asiaa koskevia kansainvälisiä ja eurooppalaisia velvoitteita.

2.1.2.2 Ihmiskauppaa ja paritusta koskevan sääntelyn suhteen täsmentäminen

Ihmiskauppaa ja paritusta koskevan rikosoikeudellisen sääntelyn osittaiseen päällekkäisyyteen kiinnitettiin huomiota jo ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä rikoslakiin vuonna 2004 sisällytettäessä. Esityksessä sinänsä tiedostettiin, että sääntely on osin päällekkäistä, siltä osin kuin ihmiskauppa koskee prostituutiota. Esityksessä katsottiin, että ihmiskaupassa yksilö on toisen määräämävallan alainen laajemmin kuin parituksessa. Ihmiskauppaa koskevan sääntelyn keskeisen eron suhteessa paritukseen nähtiin olevan siinä, että ihmiskaupassa kaikkien kolmen sen tunnusmerkistössä mainitun osatekijän – tekotapa, käytetty keino, teon tarkoitus – tulee täytyä. Lisäksi katsottiin,

²⁴ HE 103/2014 vp, s. 46/l.

että ihmiskauppaa koskevan sääntelyn sisällyttäminen rikoslakiin samalla merkitsi tietynlaisia paritusta koskevan sääntelyn soveltamisalan kaventumista.²⁵

Eduskunnan lakivaliokunta kiinnitti sääntelyn päällekkäisyyteen huomiota esitystä koskevassa mietinnössään, joskin se edellä esitetyn mukaisesti kiinnitti asiaan huomiota ennen muuta ihmiskauppaa koskevan sääntelyn varovaisen soveltamisen näkökulmasta. Vaikuttaa siltä, että valiokunta suhtautui tuolloin ehdotettuun ihmiskauppaa koskevaan sääntelyyn hieman varauksellisesti ennen muuta siksi, että se ainakin jossain määrin poikkesi vakiintuneesta rikosoikeudellisesta sääntelytraditiosta ja säännöksen sisältämä rangaistumaksimi oli huomattava. Toisaalta valiokunta nimenomaan korosti ihmiskaupan moitittavuutta ja kiinnitti huomiota siihen, että ihmiskauppaa koskevan sääntelyn soveltaminen tulee kohdentaa vakavina pidettäviin tekoihin.²⁶ Onkin huomattava, että lakivaliokunta piti ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä rikoslakiin sisällyttäessä sääntelyn päällekkäisyyttä paritusta koskevan sääntelyn kanssa ongelmallisena ja korosti tarvetta rajoittaa ihmiskauppaa koskevan sääntelyn soveltaminen moitittavimpiin tapauksiin. Lakivaliokunnan lausuma koskee näin prostituutioon liittyvää ihmiskauppaa.

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin vuoden 2010 kertomuksessa katsottiin, että vuonna 2004 rikoslakiin sisällytetyt ihmiskauppaa koskevat rikossäännökset mahdollistivat sellaisen tulkinnan, jota kansainvälisissä ja eurooppalaisissa ihmiskauppaa koskevissa velvoitteissa edellytettiin. Tuolloin ihmiskaupparaportoinnin katsoi, että ihmiskauppaa koskevaan sääntelyyn ei ollut tarvetta tehdä muutoksia, vaikka ihmiskauppaa koskevien säännösten soveltamiskynnys oli noussut raportoinnin säännösten soveltamiskäytäntöön pohjautuvien havaintojen perusteella korkealle.²⁷ Raportoinnin sijaan katsoi, että muutoksia tulisi mahdollisesti harkita paritusrikoksia koskevaan sääntelyyn, jotta varmistettaisiin, että ihmiskauppaa ja paritusta koskeva sääntely ei ole päällekkäistä.²⁸

²⁵ HE 34/2004 vp, s. 100–101.

²⁶ LaVM 4/2004 vp, s. 8/l.

²⁷ Vastaavasti esimerkiksi kansainvälisissä lajusrikoksissa alan kansainvälinen toimija (OECD) on huomauttanut Suomea koskevassa arviossaan, että mainittuja rikoksia koskeva näyttökynnys on noussut hyvin korkealle (ks. OECD:n Suomea koskevan maareportin tiivistelmä, saatavana sivulla <https://www.oecd.org/corruption/anti-bribery/Finland-Phase-4-Report-FIN.pdf>). Asiasta hiljattain laaditussa selvityksessä näyttöön liittyviä ongelmia on todettu kansainvälisissä lajusrikoksia koskevissa asioissa olevan, mutta toisaalta selvityksessä on korostettu oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 1 §:n 2 momentista ilmenevää vapaata todistusteoriaa, johon muun ohessa kuuluu vapaa todisteiden harkinta. Ks. Halonen et al. 2022, s. 265.

²⁸ K 17/2010 vp, s. 125–126.

Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin vuoden 2010 kertomuksen eduskuntakäsittelyn yhteydessä lakivaliokunta piti mahdollisena, että ihmiskauppaa vuonna 2004 rangaistavaksi säädettäessä tiedetty sääntelyn osittainen päällekkäisyys paritusrikoksia koskevan sääntelyn kanssa osaltaan aiheuttaa tulkinta- ja soveltamisongelmia. Valiokunta piti tämän vuoksi aiheellisena selvittää, voidaanko lainsäädäntöä esimerkiksi paritusrikoksen tunnusmerkistöä tarkistamalla selkiyttää.²⁹ Kertomuksen eduskuntakäsittelyn yhteydessä eduskunta hyväksyi lausuman, jonka mukaan valtioneuvoston oli ryhdyttävä toimenpiteisiin ihmiskauppa ja paritusta koskevien rangaistussäännösten päällekkäisyyksien poistamiseksi.³⁰ Kansallisen ihmiskaupparaportoinnin vuoden 2014 kertomuksessa tuolloin jo tiedossa olleisiin asioihin muutosehdotuksiin suhtauduttiin myönteisesti.³¹

Sääntelyä on sittemmin vuonna 2015 uudistettu kahdessa suhteessa uudistettu niin, että päällekkäisyyttä paritusta ja ihmiskauppaa koskevan sääntelyn suhteen on pyritty poistamaan. On sinänsä huomattava, että asiaa koskeneessa hallituksen esityksessä todettiin, että havainnot rangaistussäännösten soveltamisesta eivät välttämättä osoita sääntelyn muutostarpeita, minkä lisäksi esityksessä arvioidaan näytön hankkimiseen liittyvien ongelmien vaikuttaneen sääntelyn soveltamiseen.³² Tästä huolimatta esityksessä kuitenkin katsottiin, että säännösten päällekkäisyys on omiaan tuottamaan epäselvyyttä, minkä vuoksi esityksessä ehdotettiin säännösten tiettyjen päällekkäisyyksien poistamista.³³

Ensinnäkin säännösten todettiin olevan päällekkäiset suhteessa painostamista koskevaan tekotapaan. Tuolloisen paritusta koskeneen rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 5 kohdan mukaan parituksesta tuomittiin se, joka hankkiakseen itselleen tai toiselle taloudellista hyötyä painostaa toisen ryhtymään korvausta vastaan tapahtuvaan sukupuoliyhteyteen tai siihen rinnastettavaan seksuaaliseen tekoon tai kahdeksaatoista vuotta nuoremman lapsen tekemään ilmeisellä tavalla sukupuolisiveellisyttä loukkaavan teon. Tekotavan ”painostaa” katsottiin viittaavan useimmiten sellaiseen toimintaan, jossa on kysymys toisen aseman hyväksikäyttämisestä.³⁴ Tähän oli sinänsä viitattu jo ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä vuonna 2004 rikoslakiin sisällytettäessä.³⁵ Vuoden 2015 uudistuksessa entistä selkeämmin korostettiin painostamista koskevan tekotavan viittaavan ennen muuta toisen hyväksikäyttämiseen, jolloin kysymys on ti-

²⁹ LaVL 16/2010 vp, s. 2/II. Ks. myös TyVM 13/2010 vp, s. 5, jossa TyV pitkälti toistaa LaV:n edellä mainitussa lausunnossaan tunnusmerkistöjen päällekkäisyydestä esittämät näkemykset.

³⁰ EK 43/2010 vp, s. 1.

³¹ K 19/2014 vp, s. 114.

³² HE 103/2014 vp, s. 28/I.

³³ HE 103/2014 vp, s. 28/II.

³⁴ HE 103/2014 vp, s. 29/I ja 30/I.

³⁵ HE 34/2004 vp, s. 89/II ja 90/I.

lanteesta, jossa teon kohde on ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu tavoin riippuvaisessa asemassa tai turvattomassa tilassa.³⁶ Tältä osin sääntelyä muutettiin niin, että painostamista koskeva teko tapa poistettiin paritusta koskevan säännöksen 1 momentin 5 kohdasta.³⁷ Ihmiskauppaa koskevaan säännökseen sen sijaan vastaavasti lisättiin ihmiskaupan toteuttamisen keinoksi ”toista painostamalla”.³⁸

Toiseksi ihmiskauppaa ja paritusta koskevien säännösten törkeät tekemuodot sisälsivät eräiltä osin identtiset kvalifointiperusteet, minkä katsottiin johtaneen siihen, että tietyt törkeät teot tulivat helpommin parituksena kuin ihmiskauppana arvioitaviksi, vaikka kysymys vaikutti olleen ennen muuta ihmiskaupasta. Päällekkäisyys törkeiden tekemuotojen kvalifointiperusteissa nähtiin ongelmalliseksi, koska sen katsottiin voivan aiheuttaa vääristymää paritusrikosten ja ihmiskaupparikosten välille.³⁹ Tämän vuoksi törkeää paritusta koskevasta rikoslain 20 luvun 9 a §:stä poistettiin 3 kohta, jonka mukaan parituksen oli voinut kvalifioida törkeäksi se, että teolla aiheutetaan tahallisesti tai törkeällä huolimattomuudella toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila taikka näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä. Vastaava kohta oli vuonna 2004 lisätty törkeää ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 a §:n 1 momentin 2 kohtaan, joten törkeää ihmiskauppaa koskevan säännöksen muuttamista ei tässä suhteessa tarvittu.

Eduskunnan lakivaliokunta päätyi puoltamaan molempia edellä mainittuja muutosehdotuksia, joskin on huomattava, että lakivaliokunnan asiantuntijakuulemisessa oli esitetty myös arvioita, että kvalifointiperusteelle olisi paritusrikossäännösten suhteen myös itsenäistä soveltamisalaa. Lakivaliokunta kuitenkin päätyi puoltamaan hallituksen esityksessä tältä osin ehdotettua.⁴⁰

2.1.2.3 Sääntelyn saattaminen paremmin vastaamaan kansainvälisiä velvoitteita

Vuoden 2015 ihmiskauppaa koskevan sääntelyn uudistamisen yhteydessä toteutettiin muutos, jonka mukaan toisen valtaan ottamista koskeva säännöksen 1 momentissa tarkoitettu teko tapa muutettiin muotoon ”ottaa toisen määräysvaltaansa”. Toisen valtaan ottamista koskevalle teko tavalle ei sinänsä löydy suoraa vastinetta ihmiskauppaa koskevista eurooppalaisista tai kansainvälisistä velvoitteista. Lisäksi teko tavalle oli vuoden 2004 hallituksen esityksessä asetettu hyvin korkea soveltamiskynnys, kun

³⁶ HE 103/2014 vp, s. 30/I.

³⁷ Paritusta koskevan rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 5 kohtaan sen sijaan jätettiin ”viettelemistä” koskeva teko tapa. Tämän perusteluista ks. HE 103/2014 vp, s. 30/II.

³⁸ Tarkemmin ks. HE 103/2014 vp, s. 50.

³⁹ HE 103/2014 vp, s. 31/I ja 49/II.

⁴⁰ LaVM 15/2014 vp, s. 2–3.

”toisen valtaan ottamisella” tarkoitettiin tilannetta, jossa toinen menettää paitsi vapautensa mutta joutuu myös valtaanottajan määräysvallan alaiseksi.⁴¹ Kysymys oli pidemmälle menevästä toiminnasta kuin yksinomaan vapaudenriistosta.⁴² Vuoden 2015 uudistuksen esityksessä näin korkean soveltamiskynnyksen asettavaa tekotapaa pidettiin epäjohdonmukaisena suhteessa säännöksen muihin tekotapoihin. Koska teko tavalle ei löytynyt lisäksi perusteita kansainvälisistä velvoitteista tai niiden tulkinta-asiakirjoista, riittäväksi katsottiin, että tekijä käyttää uhriin nähden määräysvaltaansa.⁴³

Toiseksi ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä muutettiin kansainvälisten ja eurooppalaisten velvoitteiden asianmukaisemman täytäntöönpanon varmistamiseksi siten, että ihmiskauppasäännöksen 1 momentissa tarkoitettujen elinten tai kudosten poistamista koskevan teon tarkoituksen suhteen ei enää edellytetä taloudellista hyötymistarkoitusta. Tällaista hyötymistarkoitusta ei edellytetä ihmiskauppaa koskevissa Suomea sitovissa velvoitteissa. Vuoden 2004 hallituksen esityksessä oli pidetty ilmeisenä, että kansainväliset velvoitteet eivät koske muuta kuin taloudellisessa hyötymistarkoituksessa tapahtuvaa ihmiskauppaa elinten tai kudosten poistamiseksi.⁴⁴ Vuoden 2015 uudistuksessa asiaa arvioitiin toisin.

2.1.2.4 Suppeasta tulkinnasta luopuminen

Ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä rikoslakiin sisällytettäessä eduskunnan lakivaliokunta korosti ihmiskauppaa koskevan sääntelyn rangaistusmaksimin ankaruutta ja kiinnitti huomiota tiettyjen säännöksessä käytettyjen ilmaisujen avoimuuteen. Ilmaisujen avoimuudella voitaneen olettaa myös viitatus perustuslain 8 §:ssä tarkoitettujen rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen rikosoikeudellisen sääntelyn täsmällisyyteen liittyviin vaatimuksiin, vaikka lakivaliokunta ei laillisuusperiaatetta tässä yhteydessä nimienomaisesti maininnutkaan. Lakivaliokunta kuitenkin korosti mietinnössään, että erityisesti ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuja ilmaisuja ”haavoittuva asema” ja ”turvaton tila” on syytä tulkita suppeasti. Mainittujen ilmaisujen suppeaa tulkintaa koskeva toteamus on kuitenkin rajattu koskemaan ihmiskauppaa koskevan sääntelyn suhdetta paritusta koskevaan sääntelyyn.⁴⁵ Ei sinänsä ole aivan selvää, onko lakivaliokunnan suppeaa tulkintaa koskeva lausuma

⁴¹ HE 34/2004 vp, s. 95/II.

⁴² HE 103/2014 vp, s. 51/I.

⁴³ HE 103/2014 vp, s. 24/I ja 51/I.

⁴⁴ HE 34/2004 vp, s. 98/I.

⁴⁵ LaVM 4/2004 vp, s. 8/I: ”Ottaen huomioon ihmiskaupan korkea rangaistusasteikko samoin kuin tunnusmerkistössä käytettyjen käsitteiden avoimuus (esimerkiksi ”riippuvainen asema” ja ”turvaton tila”) lakivaliokunta korostaa, että suhteessa paritussäännöksen soveltamisalaan ihmiskaupan tunnusmerkistön avoimia käsitteitä on syytä tulkita suppeasti. Tällä tavoin ihmiskauppa-rikoksen tunnusmerkistö voidaan rajata koskemaan niitä vakavina pidettäviä tekoja, joiden rikosoikeudellinen arviointi selvästi edellyttää kyseisen säännöksen soveltamista.”

tarkoitettu kohdistuvan vain ihmiskauppatunnusmerkistön sisältämiin avoimiksi arvioituihin käsitteisiin vai onko suppean tulkinnan tarkoitettu kattavan koko ihmiskauppasäännöksen soveltamisen. Jälkimmäiseen viittäisi se, että suppean tulkinnan vaatimusta tarkastellaan ihmiskauppaa ja paritusta koskevien säännösten keskinäissuhteiden ja rajapinnan yhteydessä.

Vuoden 2015 uudistusta koskevaa hallituksen esitystä käsitellessään eduskunnan lakivaliokunta omaksui ihmiskauppasäännöksen avoimien käsitteiden tulkinnan suhteen toisensuuntaisen tulkinnan. Lakivaliokunta totesi, että käsitteiden suppeaa tulkintaa ei ole enää tarpeen erikseen korostaa. Valiokunnan kannanmuutos perustuu pitkälti asiantuntijakuulemisiin, joissa suppeaa tulkintaa koskevaan ohjeeseen oli suhtauduttu kriittisesti, koska ihmiskauppaan syyllistyvät käyttävät hienovaraisia ja usein psyykkisiä keinoja saadakseen uhrin alistumaan seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi. On kuitenkin huomattava, että valiokunta mietinnössään erikseen korostaa, että tekijän tahallisuuden tulee kattaa myös ihmiskaupassa käytetyt keinot ja niihin liittyvät olosuhteet ja että säännöstä on tulkittava sen sanamuodon puitteissa.⁴⁶ Tältä osin lakivaliokunta siis edelleen korosti rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen merkitystä säännöstä ja sen sisältämiä avoimia ilmaisuja tulkittaessa. Lisäksi lakivaliokunta kiinnitti huomiota tahallisuusarvioinnin merkitykseen säännöstä sovellettaessa sekä siihen, että tahallisuusarviointi ei ihmiskauppaa koskevaa säännöstä sovellettaessa ole tavanomaisista tahallisuusopeista eriytynyttä.

2.1.2.5 Ihmiskauppaa koskevan sääntelyn rakenne

Edellä esitetyn mukaisesti ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n säännöksen tunnusmerkistö on rakenteeltaan kolmiosainen siten, että tunnusmerkistö jaetaan tekotapoihin, teossa käytettyihin keinoihin ja teon tarkoitukseen. Vastaava tunnusmerkistön kolmijakoisuus ilmenee myös EU:n ihmiskauppadirektiivin ihmiskauppaa koskevan varsinaisen kriminalisointivelvoitteen sisältävästä 2 artiklasta, Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevan lisäpöytäkirjan ihmiskaupan määritelmän sisältävästä 3 artiklan a kohdasta sekä Euroopan neuvoston ihmiskauppaa koskevan yleissopimuksen ihmiskaupan määritelmää koskevasta 4 artiklan a kohdasta.

Voimassa oleva ihmiskauppaa koskeva rikoslain 25 luvun 3 § on seuraavansisältöinen:

⁴⁶ LaVM 15/2014 vp, s. 3/II.

3 § (9.7.2004/650)**Ihmiskauppa**

Joka

1. käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla,
2. erehdyttämällä toista tai tämän erehdystä hyväksi käyttämällä,
3. maksamalla korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai
4. ttamalla vastaan sellaisen korvauksen

ottaa toisen määräysvaltaansa, värvää toisen taikka luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa toisen hänen saattamiseksi 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi, on tuomittava *ihmiskaupasta* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

(19.12.2014/1177)

Ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksaatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty.

(19.12.2014/1177)

Yritys on rangaistava.

Seuraavassa näitä ihmiskauppaa koskevan säännöksen tunnusmerkistön osatekijöitä käsitellään yksityiskohtaisemmin lainvalmisteluasiakirjojen ja KKO:n ihmiskauppaa koskevan ratkaisukäytännön kannalta.

Tekotavat

Ihmiskaupparikoksen tekotavat määritellään säännöksen 1 momentin loppuosassa. Tekotavat ovat toisen määräysvaltaan ottaminen, toisen värväminen ja toisen luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen. Tekotavat vastaavat ennen muuta EU:n ihmiskauppadirektiivin 2 artiklassa mainittuja tekotapoja, joita ovat henkilön värväminen, kuljettaminen, siirtäminen ja kätkeminen sekä vastaanottaminen, mukaan lukien henkilöihin kohdistuvan määräysvallan vaihtaminen tai siirtäminen. Muissa ihmiskauppaa koskevissa kansainvälisissä ja eurooppalaisissa velvoitteissa tekotavat on määritelty direktiiviä vastaavasti.⁴⁷

Ensimmäisenä tekotapana mainitaan toisen määräysvaltaan ottaminen. Kuten edellä on todettu, vuonna 2004 rikoslakiin sisällytetyssä ihmiskauppasäännöksessä tekotapa

⁴⁷ Ks. myös Melander 2015, s. 433.

oli muotoiltu ”toisen valtaan ottamiseksi”. Tämä tekotapa ei sinänsä perustu EU:n ihmiskauppadirektiiviin tai muihin ihmiskauppaa koskeviin kansainvälisiin velvoitteisiin, vaan tekotavan tausta liittyy aiempaan rikoslain 25 luvun 3 §:n ihmisryöstöä koskevaan säännökseen, jonka 1 ja 2 kohdassa oli kysymys toisen valtaan ottamisesta.⁴⁸ Nykyiseen määräysvaltaan ottamista koskevaan muotoonsa tekotapa muotoiltiin ihmiskauppaa koskevan sääntelyn vuoden 2015 uudistuksella. Aiemman toisen valtaan ottamista koskevan tekotavan soveltamiskynnys oli vuoden 2015 uudistuksen esitöiden mukaan noussut varsin korkealle aiemman tekotapaa koskevan esityölausuman vuoksi.⁴⁹ Mainitun esityölausuman mukaan valtaan ottamisesta oli kysymys, kun henkilö paitsi menettää vapautensa myös joutuu valtaanottajan määräysvallan alaiseksi. Esitöissä kysymyksen katsottiin olevan pidemmälle menevästä toiminnasta kuin vapaudenriistosta.⁵⁰ Vuoden 2015 uudistuksessa ensinnäkin katsottiin, että näin korkea soveltamiskynnys ei välttämättä ole sopusoinnussa ihmiskauppaa koskevien Suomea sitovien kriminalisointivelvoitteiden kanssa. Toiseksi olennaista katsottiin olevan, että ratkaisevana tulee pitää sitä, että ihmiskaupan kohde on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla, eikä niinkään se, onko hän menettänyt vapautensa.⁵¹ Esitöissä katsotaan lisäksi, että toisen määräysvaltaan ottamisessa on yleensä kysymys toisen turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisestä tai painostamisesta.⁵²

Vahingonkorvauksen määrää ja todistelua koskevassa ratkaisussa KKO 2021:59 oli kysymys ihmiskauppaa koskevasta asiasta, jossa alemmat oikeudet olivat katsoneet vastaajan syyllistyneen värväämiseen ja toisen määräysvaltaan ottamiseen. Ihmiskaupan tunnusmerkistöön liittyvät kysymykset eivät olleet enää KKO:n arvioitavana. Tapauksessa A oli saattanut samassa taloudessa asuneen B:n korvausta vastaan tapahtuneisiin seksuaalisiin tekoihin ja näin seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Määräysvaltaan ottaminen liittyi tapauksessa siihen, että A oli käyttämällä hyväksi B:n riippuvaista asemaa, joka oli johtunut osapuolten parisuhteesta, ja käyttämällä hyväksi B:n turvontaa tilaa sekä B:tä painostamalla ottanut B:n määräysvaltaansa. Lisäksi B:n ansiotulot olivat olleet todella vähäiset, millä saattoi olla vaikutusta myös määräysvaltaan ottamista koskevan tekotavan arvioinnin suhteen.

Rangaistuksen määräämistä ja toisessa valtiossa annetun tuomion huomioon ottamista koskevassa ratkaisussa KKO 2017:60 sen sijaan oli alemmissa oikeusasteissa pääasian suhteen ollut kysymys törkeästä ihmiskaupasta, jossa

⁴⁸ Ihmisryöstöä koskevan säännöksen perusteluista tältä osin ks. HE 94/1993 vp, s. 108.

⁴⁹ HE 103/2014 vp, s. 23–24.

⁵⁰ HE 34/2004 vp, s. 95/II.

⁵¹ HE 103/2014 vp, s. 51/I.

⁵² HE 103/2014 vp, s. 51/I.

A oli yhdessä toisen vastaajan kanssa erehdyttänyt B:n lähtemään mukaansa ja ottanut tämän valtaansa saattaakseen tämän ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Valtaan ottamista koskevan tekotavan täyttyminen liittyi muun ohessa siihen, että B oli vastaajat tavatessaan ollut 19-vuotias ja kehitysviiveensä ja hyväuskoisuutensa vuoksi ilmeisen helposti houkuteltavissa näiden mukaan. B:ltä oli riistetty vapaus liikkua itsenäisesti ja pitää yhteyttä ulkomailmaan. Hänellä ei ollut ollut henkilöllisyystodistusta eikä omaa pankkitiliä. B:n alistamisessa oli käytetty uhkauksia ja väkivaltaa. Asiassa oli myös pakkoa-violiiton piirteitä, sillä A oli tehnyt B:n kanssa neljä lasta. Ihmiskauppaa koskevan teon, joka arvioitiin törkeäksi ihmiskaupaksi, tekoaika oli 1.5.2010–28.11.2014, minkä vuoksi asiassa oli tunnusmerkistön soveltamisen suhteen sovellettu vanhaa lakia ja näin toisen valtaan ottamista koskevaa tekotapaa.

Aiemmasta valtaan ottamista koskevasta tekotavasta oli kysymys ratkaisussa KKO 2014:80. Asiassa esitetyn ensisijaisen syytteen mukaan A oli 1.9.2008–27.4.2009 ottanut valtaansa ja värvännyt 17-vuotiaan karkumatkalla kotoaan olleen X:n saattaakseen tämän korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä ja siihen rinnastettavia tekoja koskevaa toimintaa käsittävän seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Tapauksessa A oli käyttänyt suhteessa X:ään vakaviin uhkauksiin perustuvaa, pitkälle menevää määräämisvaltaa. A oli kertomillaan uhkauksilla ja osaksi niiden johdosta saamallaan yliotteella pystynyt vaikuttamaan X:n käyttäytymiseen vastoin tämän tahtoa. Vaikka A oli ajoittain määrännyt X:n liikkumisesta ja kerran väkivalloinkin pyrkinyt estämään tätä poistumasta luotaan, X:n saaminen tarjoamaan seksuaalipalveluja ei ollut KKO:n ratkaisun mukaan kuitenkaan keskeisesti perustunut tämän liikkumisvapauden tai muun toimintakyvyn fyysiseen rajoittamiseen. X oli omaan tahtoonsa perustuen ollut pidempiäkin ajanjaksoja A:n asunnon ja vaikutusvallan ulkopuolella, jopa eri paikkakunnilla. Korkein oikeus tämän vuoksi katsoi, että A:n ei ollut näytetty rajoittaneen X:n liikkumisvapautta siten, että hänen voitaisiin tällä perusteella katsoa ottaneen X:n valtaansa. KKO sinänsä katsoi, että valtaanottamista koskevaa tekotapaa ei ole perusteltua tulkita niin, että se ei voisi koskea myös muunlaisia tilanteita kuin fyysiseen vapaudenriistoon perustuvia valtaanottamistekoja. KKO katsoi kuitenkin, että muunlaisten valtaanottamistekojen suhteen on edellytettävä kysymyksen olevan sellaisesta asianomistajan alistamisesta toisen määräysvaltaan, joka voimakkuudeltaan on rinnastettavissa vapaudenriistoon. KKO perusteli näkemystään muun muassa sillä, että valtaanottamista koskevaa tekotapaa on perusteltua tulkita suppeasti eduskunnan lakivaliokunnan painottamin tavoin.

Toisena tekotapana säännöksessä mainitaan toisen värvääminen. Sillä tarkoitetaan toisen houkuttelemista tai pyytämistä ihmiskaupan kohteeksi ja tekotapa toteutuu

vasta, kun kohde suostuu tähän.⁵³ Esityölausuma on siinä mielenkiintoinen, että sen voinee tulkita jonkinlaiseksi maininnaksi sen puolesta, että teon kohteen tulisi olla tavalla tai toisella tietoinen siitä toiminnasta, johon hänet on tarkoitus saattaa.⁵⁴ Tekotapaa arvioitaessa on kuitenkin kiinnitettävä huomiota jäljempänä käsiteltäviin ihmiskaupparikoksen keinoihin, joihin kuuluu muun muassa erehdyttäminen. Tällöin ei luonnollisesti voida edellyttää, että värvätty ihmiskaupan uhri tietää ja suostuu ihmiskaupan kohteeksi. Lisäksi on huomattava, että ihmiskauppaa koskeviin oikeudellisiin velvoitteisiin sisältyvien määräysten mukaan ihmiskaupan uhrin suostumus hyväksikäyttöön on merkityksellinen, jos teossa on käytetty jotain ihmiskaupan tunnusmerkistöön kuuluvaa keinoa suostumuksen saamiseksi.⁵⁵

Värväämistä koskevasta tekotavasta oli kysymys ratkaisussa KKO 2014:80. Tapauksessa katsottiin näytetyksi, että A oli esittämällä tekaistuja uhkausviestejä ja niihin liittyvällä vakavan väkivallan uhalla saaneen X:n vastoin tahtoaan ryhtymään korvausta vastaan tarjoamaan seksipalveluita. A oli samalla käyttänyt hyväkseen hänen ja X:n välistä ystävyyttä, X:n ilmeistä hyväuskoisuutta ja nuoruudesta johtuvaa ymmärtämättömyyttä. A:n toiminta oli teon edetessä saanut aikaisempaa vakavamman luonteen ja hänen toimintansa oli muutoinkin muuttunut suhteessa X:ään määräämisvallan käyttämiseksi, joka oli ilmennyt ohjailevana käskytyksenä. Kertomillaan uhkauksilla ja muulla toiminnallaan A oli useaan otteeseen saanut vastentahtoisen X:n suostuteltua ja peloteltua aloittamaan seksuaalipalvelujen tarjoamisen korvausta vastaan ja sittemmin myös pidättäytymään näiden palveluiden lopettamisesta. Tästä toiminnasta saatu taloudellinen hyöty oli koitunut lähes yksinomaan A:n tai hänen haluamiensa tahojen hyödyksi X:n itsensä jäädessä lähes osattomaksi hyödyksi. A:n määräämisvalta X:ään oli kuvatuissa olosuhteissa ollut laajempi ja tehokkaampi sekä alistussuhde intensiivisempi ja kokonaisvaltaisempi kuin mitä parituksen tunnusmerkistössä edellytetään (ratkaisun 44 kohta). KKO katsoi edellä kuvatun menettelyn ilmentävän ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettua värväämistä.

Rikoksen yksiköintiä ja rangaistuksen mittaamista koskevassa tuoreessa ratkaisussa KKO 2022:2 oli tekotapojen osalta kysymys muun muassa värväämisestä, kun vastaaja oli värvännyt marjanpoimijoita Thaimaasta Suomeen. Ratkaisussa ei kuitenkaan ollut kysymys värväämistä koskevan tekotapatunusmerkin oikeudellisesta arvioinnista.

⁵³ HE 34/2004 vp, s. 95/II.

⁵⁴ Ks. myös Matikkala 2018b, s. 477.

⁵⁵ Ks. esim. ihmiskauppadirektiivin 2(4) artikla. Ks. myös HE 34/2004 vp, s. 99–100 ja HE 103/2014 vp, s. 15–16.

Ihmiskauppaa koskeva säännös sisältää useita henkilön siirtämiseen liittyviä tekotapoja. Ihmiskaupassa on varsin usein kysymys rajat ylittävästä toiminnasta, minkä vuoksi rangaistavaksi on säädetty useita ihmiskaupan uhrin siirtämiseen liittyviä tekotapoja.⁵⁶ Nämä tekotavat – luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen – ilmentävät, että ihmiskaupassa voi olla useita erilaisia vaiheita, etenkin silloin, kun kysymys on rajat ylittävästä toiminnasta.⁵⁷ Lisäksi useiden siirtämiseen liittyvien tekotapojen mainitseminen niin kansallisessa ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä kuin sen taustalla olevissa oikeudellisissa velvoitteissa korostaa pyrkimystä ulottaa rangaistavuus ihmiskauppaa koskevaan ja siihen liittyvään toimintaan mahdollisimman laajasti.

Kolmantena tekotapana säännöksessä mainitaan toisen luovuttaminen ihmiskauppaa varten. Toinen voidaan luovuttaa ihmiskauppaa varten häntä määräysvallassaan pitävän henkilön tai kolmannen henkilön toimesta. Rangaistavuuden edellytyksenä ei ole, että luovuttamisesta maksettaisiin luovuttajalle korvaus.⁵⁸

Neljäntenä tekotapana mainitaan kuljettaminen, jolla tarkoitetaan kaikenlaista henkilön siirtämistä paikasta toiseen kaikissa matkan vaiheissa.⁵⁹ Kysymys voi näin olla alkuperämaassa tapahtuvasta kuljettamisesta, kauttakulkumaassa toteutetusta toiminnasta sekä kuljettamisesta siinä maassa, jossa ihmiskaupan kohteen hyväksikäyttö tapahtuu. Esitöissä ei aseteta kuljettamisen kestolle vaatimuksia, joten lyhytkestoinenkin kuljettaminen voi täyttää tekotapaa koskevat edellytykset, edellyttäen luonnollisesti myös, että muut ihmiskaupan osatekijät täyttyvät ja että tekijä toimii tahallisesti.

Viidentenä tekotapana ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä mainitaan henkilön vastaanottaminen. Vastaanottaminen voi tapahtua niin matkan välivaiheessa kuin lopullisessa kohteessa.⁶⁰

Kuudentena tekotapana säännöksessä mainitaan majoittaminen, joka voi tulla kysymykseen myös joko matkan aikana tai perille tultua. Majoittaminen on tekotapana luonteeltaan erilainen kuin toisen määräysvaltaan ottaminen, joskin tietyissä tilanteissa majoittaja voi olla myös toisen määräysvaltaan ottanut henkilö. Majoittaminen voi olla kestoltaan pysyvää tai pitkäkestoista, mutta myös lyhytaikaista.⁶¹

⁵⁶ HE 34/2004 vp, s. 95/I.

⁵⁷ Ks. Matikkala 2018b, s. 476.

⁵⁸ HE 34/2004 vp, s. 95/II.

⁵⁹ HE 34/2004 vp, s. 95/II.

⁶⁰ HE 34/2004 vp, s. 95/II.

⁶¹ HE 34/2004 vp, s. 98/II. Ihmiskauppaa koskevissa kansainvälisissä velvoitteissa tekotapana mainitaan myös toisen kätkeminen. Ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä rikoslakiin sisällytettäessä on katsottu, että näissä velvoitteissa tarkoitettu kätkemistä koskeva

Edellä mainitussa tuoreessa ratkaisussa KKO 2022:2 vastaajan katsottiin myös kuljettaneen, vastaanottaneen ja majoittaneen ihmiskaupan kohteena olleet 26 Thaimaasta Suomeen värvättyä marjanpoimijaa.

Teossa käytetyt keinot

Ensimmäisenä ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuna keinona on toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttö taikka toisen painostaminen. Riippuvaisella asemalla tarkoitetaan säännöstä koskevien esitöiden mukaan esimerkiksi perhe-, sukulaisuus-, vuokra- tai velkasuhteesta taikka oleskelusta jossain laitoksessa johtuva tila. Se voi esitöiden mukaan olla myös huumausaineen käyttäjän riippuvuutta huumausaineen toimittajasta. Riippuvaiseen asemaan henkilö voi joutua myös esimerkiksi silloin, jos uhataan paljastaa viranomaiselle hänen tekemänsä rikokset tai se, että hän oleskelee maassa luvottomasti. Edelleen riippuvuus toisesta henkilöstä voi esitöiden mukaan syntyä, jos ihmiskaupan kohde on joutunut luovuttamaan tälle passinsa tai muun tärkeän asiakirjan. Ihmiskaupparikoksen tekijä voi olla riippuvuussuhteen toinen osapuoli, mutta tekijä voi myös riippuvaisen aseman suhteen ulkopuolinen henkilö, joka käyttää tietämäänsä ihmiskaupan uhrin riippuvuussuhdetta hyväksi. Ihmiskauppasäännöksen soveltaminen ei edellytä, että ihmiskaupan uhri on välitön riippuvaisessa asemassa oleva henkilö. Ihmiskaupasta voi olla kysymys, kun ihmiskaupan uhri saatetaan ihmiskaupan kohteeksi ja keinona käytetään uhrin läheisen riippuvaista asemaa.⁶²

Ilmaisulla turvaton tila taas tarkoitetaan esitöiden mukaan esimerkiksi vaikean taloudellisen tilanteen, asunnottomuuden, vakavan sairauden, päihteiden käytön, nuoren iän tai pakolaisuuden aiheuttamaa tilaa, jota ihmiskaupassa käytetään hyväksi. Myös lähiomaisen vakava sairaus tai päihteiden käyttö voi esitöiden mukaan johtaa henkilön turvattomaan tilaan. Lisäksi turvaton tila voi liittyä myös henkilön aikaisemmasta prostituutiosta tai muusta syystä johtuvaan vaikeaan sosiaaliseen asemaan. Turvattomuutta voivat esitöiden mukaan lisätä yksilön psyykkiseen tilaan vaikuttavat kokemukset esimerkiksi seksuaalisesta tai muusta väkivallasta.⁶³

Yleisesti sekä haavoittuvalla asemalla ja turvattomalla tilalla viitataan tekijän ja uhrin väliseen epätasapainoiseen valta-asemaan ja siihen pohjautuvaan uhrin haavoittuvuuden hyväksikäyttöön.⁶⁴ Rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentin 1 kohtaan sisältyviä ilmaisuja ”turvaton tila” ja ”haavoittuva asema” tulkittaessa on tukeuduttava myös säännöksen taustalla oleviin velvoitteisiin, joissa ei käytetä aivan vastaavia ilmaisuja.

tekotapa tulee katetuksi majoittamista koskevalla tekotavalla, koska majoittamisella ei tarkoiteta vain pysyvemmän olinpaikan järjestämistä (ks. HE 34/2004 vp, s. 98/II).

⁶² HE 34/2004 vp, s. 93/II.

⁶³ HE 34/2004 vp, s. 93–94.

⁶⁴ HE 103/2014 vp, s. 6/II.

Esimerkiksi ihmiskauppadirektiivin 2(1) artiklassa käytetään ilmaisuja ”vallan väärinkäyttö” ja ”haavoittuva asema”. Samoja ilmaisuja käytetään Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevan lisäpöytäkirjan 3(a) artiklassa ja Europan neuvoston ihmiskaupan vastaisen sopimuksen 4(a) artiklassa.⁶⁵

Ratkaisussa KKO 2015:89 on arvioitu haavoittuvaa asemaa ja turvatonta tilaa koskevaa tunnusmerkistökäsitteitä. B oli syytteessä tarkoitettujen noin kahdeksan vuoden aikana vasten tahtoaan esiintynyt vähintään 150 kertaa privaattiesityksissä, joihin esiintymisiin A oli kiristämällä tai uhkaamalla hänet painostanut käyttäen hyväkseen työnantajan asemaansa ja B:stä ottamiaan alastonkuvia. A oli myös uhannut paljastaa B:n toiselle työnantajalle ja B:n lähipiirille hänen toimineen striptease-esiintyjänä. KKO katsoi, että B ei kuitenkaan ollut ollut haavoittuvassa asemassa tai turvattomassa tilassa. Perusteena KKO viittasi lakivaliokunnan käsitteiden suppeaa tulkintaa koskevaan mainintaan. Toiseikkojen suhteen KKO katsoi, että B oli opiskellut, ollut työssä muiden työnantajien palveluksessa ja toiminut yrittäjänä syytteessä tarkoitettuna ajanjaksona ja asunut eri paikkakunnalla kuin A. B ei ollut ollut perhe-, sukulaisuus-, vuokra- tai velkasuhteessa A:han. Vaikka B oli solminut mallisopimuksen A:n kanssa, heidän välilleen ei ollut KKO:n mukaan muodostunut sellaista kiinteää työsuhdetta, jossa B olisi taloudellisesti tai muulla tavalla työsuhteesta johtuen tullut riippuvaiseksi A:sta. B:n esiintymisistä saamat palkkiot olivat olleet niin vähäisiä, ettei niillä ollut ollut sanottavaa merkitystä hänen taloudelliseen asemaansa.

Ihmiskauppasäännöksen 1 kohdassa mainittuna keinona on myös toisen painostaminen. Painostaminen lisättiin 1 kohdassa tarkoitettuihin keinoihin säännöstä koskevalla vuoden 2015 uudistuksella ja painostamista koskeva tunnusmerkistökäsitteistö samalla poistettiin paritusta koskevasta säännöksestä. Myös painostamista koskevalle ihmiskaupateossa käytetylle keinolle on luonteenomaista, että tekijä on painostettua vahvemmassa asemassa ja siihen perustuen voimakkaasti taivuttaa tätä. Painostamisen on oltava voimakkuudeltaan sellaista, että se vaikuttaa painostettavan tahdonmuodostukseen.⁶⁶ Painostaminen saattaa olla lähellä säännöstä koskevassa 1 kohdassa tarkoitettua turvatonta tilaa tai haavoittuvaista asemaa. Painostamista koskevan tunnusmerkistökäsitteistön lisäämisellä on kuitenkin tarkoitettu tuoda säännöksen 1 kohdassa tarkoitettua ihmiskaupassa käytettävän keinon soveltamisalaan sellaiset epäasiallisen tahdonmuodostuksen muodot, jotka eivät täytä riippuvaisen aseman tai turvattoman

⁶⁵ Tältä osin ks. myös sopimuksen selitysmuistion (Explanatory note to the Council of Europe Convention on Action against trafficking in Human Beings (2005)) 83 kohta.

⁶⁶ HE 103/2014 vp, s. 50/l.

tilan hyväksikäytön edellytyksiä mutta jotka kuitenkin moitittavuudeltaan merkitsevät ihmiskauppana arvioitavaa epäasiallisesta tahdonmuodostukseen vaikuttamista.⁶⁷

Toisena ihmiskaupaa koskevassa säännöksessä tarkoitettuna keinona on toisen erehdyttäminen tai toisen erehdyksen hyväksikäyttäminen. Erehdyttämisestä on esimerkiksi kysymys, kun ihmiskaupan uhrille annetaan valheellisia tietoja hänen tehtäväkseen tulevan työn luonteesta. Uhrille voidaan esimerkiksi kertoa, että hän tulee toimimaan tanssijana tai tarjoilijana, mutta tosiasiallisesti hänet saatetaan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Erehtymistä voi toisaalta olla sekin, että ihmiskaupan uhri kyllä tietää tulevansa toimimaan prostituutiossa tai pornografisissa esityksissä, mutta hänelle on annettu valheellisia tietoja toiminnan olosuhteista, siitä saatavasta korvauksesta tai muista olennaisista seikoista. Erehdyttämisen on kuitenkin oltava siinä määrin olennaista tai olennaisiin seikkoihin liittyvää, että esimerkiksi vähäinen poikkeama toiminnasta saatavasta korvauksesta tai luvatuista toimintaa koskevista olosuhteista ei vielä merkitse tunnusmerkistön edellyttämää erehdyttämistä.⁶⁸

Kolmantena säännöksessä tarkoitettuna ihmiskaupan keinona on korvauksen maksaminen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen ei välttämättä edellytä, että henkilön hallinnan siirtämisestä maksetaan minkäänlaista korvausta, minkä vuoksi korvauksen maksaminen on nimenomaisesti mainittu teon keinona. Kysymys on esitöiden mukaan eräänlaisesta toisen ostamisesta käyttöön. Rangaistavuuden edellytyksenä on, että korvauksen antaminen on johtanut henkilön luovuttamiseen.⁶⁹

Neljäntenä säännöksessä tarkoitettuna keinona on korvauksen vastaanottaminen. Kysymys on esimerkiksi tilanteesta, jossa toista vallassaan pitävä henkilö ottaa vastaan korvauksen ja antaa sen vuoksi suostumuksen henkilön hallinnan siirtämiseksi, ja menettely johtaa henkilön luovuttamiseen. Kysymys on siis eräänlaisesta toisen myymisestä.⁷⁰

Teon tarkoitus

Ihmiskauppateko voidaan toteuttaa neljässä tarkoituksessa. Ensimmäisenä tarkoituksena on tekijän saattaminen rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Kysymys on tekijän saattamisesta parituksen kohteeksi eli prostituutioon. Tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä, että teon kohde olisi joutunut seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi,

⁶⁷ HE 103/2014 vp, s. 50/II.

⁶⁸ HE 34/2004 vp, s. 94/I.

⁶⁹ HE 34/2004 vp, s. 94/II.

⁷⁰ HE 34/2004 vp, s. 94/II.

vaan riittävää on tarkoitus saattaa teon kohde tällaisen hyväksikäytön kohteeksi. Säännöksessä tarkoitettuna seksuaalisena hyväksikäyttönä tarkoitetaan henkilön saattamista parituksen kohteeksi. Tällöin edellytetään, että tarkoituksena on saattaa uhri toimintaan, jossa on kysymys korvausta vastaan tapahtuvasta sukupuoliyhteydestä tai siihen rinnastettavasta seksuaalisesta teosta. Ihmiskauppa ei kuitenkaan välttämättä edellytä korvauksen saamista sukupuoliyhteydestä vaan kohta kattaa myös tarkoituksen saattaa uhri seksuaalisen kanssakäymiseen, joka ei tapahdu korvausta vastaan, jos suunniteltujen sukupuoliyhteyksien toistuvuus ja tahdonvastaisuus ilmentävät prostituutioon rinnastettavaa seksuaalista hyväksikäyttöä.⁷¹ Ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla ilmaisulla ”paritukseen rinnastettava seksuaalinen hyväksikäyttö” tarkoitetaan myös tarkoitusta käyttää ihmiskaupan uhria pornografisten tallenteiden valmistamisessa tai pornografisissa esityksissä.⁷²

Toisena ihmiskaupan tarkoituksena rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentissa mainitaan tarkoitus saattaa henkilö pakkotyön kohteeksi. Kysymys on työperäisestä ihmiskau-pasta. Säännöksessä tarkoitettu pakkotyön käsite kattaa kaikenlaisen työn tai palvelun, joka jonkin rangaistuksen uhalla vaaditaan joltain henkilöltä ja johon mainittu henkilö ei ole vapaaehtoisesti tarjoutunut.⁷³ Säännöksessä tarkoitettun pakkotyön käsitteen suhde esimerkiksi ihmiskauppadirektiivin 2(3) artiklassa mainittuun pakkotyön tai pakollisen palvelun (mukaan lukien kerjääminen), orjuuden ja muiden orjuuden kaltaisten käytäntöjen suhteen ei ole aivan selvä. Ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä rikoslakiin sisällytettäessä katsottiin, että säännöksessä on syytä käyttää vain ilmaisua ”pakkotyö” selvyiden vuoksi.⁷⁴ Toisaalta on huomattava, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisukäytännössään Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4 artiklassa tarkoitettuihin tavoin rinnastanut pakollisen työn pakkotyöhön⁷⁵, mikä lienee syy sille, että molempia käsitteitä käytetään esimerkiksi ihmiskauppadirektiivin 2(3) artiklassa. Suomessa on myös arvioitu, että direktiivissä pakollisen työn esimerkkinä mainittu kerjääminen tulee arvioitavaksi ihmisarvoa loukkaavana olosuhteena eikä pakkotyön käsitteen alle mahdollisesti lukeutuvana pakollisena palveluna.⁷⁶ Tältä osin on huomattava, että myös EU:n perusoikeuskirjan pakkotyön kieltoa koskevassa 4(2) artiklassa käytetään ilmaisuja pakkotyö tai pakollinen työ. Perusoikeuskirjan selityksissä

⁷¹ HE 34/2004 vp, s. 96.

⁷² HE 34/2004 vp, s. 96/II.

⁷³ HE 34/2004 vp, s. 97/I. HE:seen sisältyvä määritelmä on ILO:n pakollista työtä koskevan vuoden 1930 yleissopimuksen (SopS 44/1935) 2 artiklasta.

⁷⁴ HE 34/2004 vp, s. 97/I.

⁷⁵ Van der Müssele v. Belgia, tuomio 23.11.1983, 33 ja 37 kohta.

⁷⁶ HE 34/2004 vp, s. 97/II ja HE 103/2014 vp, s. 24–35, joista viimeksi mainitussa katsotaan, että olosuhteista riippuen kerjääminen voi merkitä joko ihmisarvoa loukkaavaa olosuhdetta tai pakkotyön piirteitä sisältävää toimintaa.

on todettu, että artiklassa käytetyillä ilmaisuilla on vastaava merkitys kuin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4 artiklassa ja sen tulkintakäytännössä.⁷⁷

Kolmantena ihmiskaupparikoksen tarkoituksena rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentissa mainitaan tarkoitus saattaa henkilö muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Kysymys voi edellä todetun mukaisesti olla siitä, että ihminen joutuisi elättämään itsensä kerjäämällä tai rikollisin keinoin, taikka velkavankeudesta tai erilaisista pakkoa-violiiton muodoista. Myös orjuus ja siihen verrattavat olosuhteet merkitsevät ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita.⁷⁸ Ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet voivat liittyä myös työperäiseen ihmiskauppaan ja kysymys voi olla esimerkiksi tilanteesta, jossa henkilö joutuu tekemään huomattavia ylityötunteja vähäisellä palkalla tai ilman palkkaa huonoissa työolosuhteissa, mutta jossa pakkotyön tunnusmerkit eivät täyty.

Neljäntenä ihmiskaupan tarkoituksena ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä mainitaan uhrin elinten tai kudosten poistamiseen liittyvä tekijän tarkoitus. Edellä todetun mukaisesti kohdasta poistettiin taloudellista hyötymistarkoitusta koskeva edellytys ihmiskauppasäännöstä koskeneen vuoden 2015 uudistuksen yhteydessä. Tarkoitus oli saattaa sääntely tältä osin vastaamaan paremmin kansainvälisiä asioita koskevia velvoitteita.

Ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n 2 momentti sisältää säännöksen lapsikaupasta, jonka suhteen kansainväliset ja eurooppalaiset velvoitteet edellyttävät laajempaa rikosvastuuta. Momentti koskee alle 18-vuotiaaseen kohdistunutta tekoa. Lapsikaupan tekotavat ja teon tarkoitukset ovat samat kuin täysi-ikäisiin kohdistuvissa teoissa, mutta alaikäisiin kohdistuneen teon osalta rangaistavuus ei edellytä, että edellä tarkasteltuja säännöksen 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettuja ihmiskaupan keinoja olisi käytetty.

2.1.2.6 Yhteenveto

Ihmiskauppaa koskeva rikosoikeudellinen sääntely on edelleen suhteellisen uutta rikosoikeudellista lainsäädäntöä ja sitä koskevaa soveltamiskäytäntöä, etenkin KKO:n ennakkoratkaisuja, on suhteellisen vähän. Ihmiskauppaa koskeva sääntely pohjautuu pitkälti sitä koskeviin eurooppalaisiin ja kansainvälisiin Suomea sitoviin oikeudellisiin velvoitteisiin, mikä asettaa omat haasteensa ihmiskauppaa koskevan sääntelyn tulkin-nalle. Ihmiskauppaa koskeva rikossäännös on myös kolmiosaiselta rakenteeltaan ainakin jossain määrin vakiintuneesta rikosoikeudellisesta lainkirjoittamistavasta poikkeava, mikä saattaa myös aiheuttaa haasteita säännöksen soveltamisessa.

⁷⁷ EU:n perusoikeuskirjan selitykset (2007/C 303/02), s. 18.

⁷⁸ HE 34/2004 vp, s. 97/II ja HE 103/2014 vp, s. 24–25.

Ihmiskauppaa koskevan rikosoikeudellisen sääntelyn lainsäädäntöhistoria osoittaa, että lainsäätäjän nimenomaisena tarkoituksena on ensinnäkin ollut korostaa ihmiskaupan moitittavuutta. Tämä on näkynyt ihmiskauppaa koskevan nimenomaisen sääntelyn historian alkuvaiheessa siinä, että ihmiskauppaa koskevan sääntelyn soveltaminen on alun perin haluttu keskittää moitittavimpiin tilanteisiin. Osin tämä on ollut seurausta ihmiskaupan perustekomuodon varsin ankarasta rangaistusmaksimista – jota sinänsä ei ole pidetty ihmiskaupan moitittavuuteen nähden oikeasuhtaisuuden kannalta ongelmallisena. Tilanteessa, jossa ihmiskaupan tunnusmerkistö on ollut osin päällekkäinen paritusta koskevan sääntelyn kanssa, samalla johti tilanteeseen, jossa ihmiskaupan moitittavuuden korostamisen seurauksena sitä koskevan sääntelyn soveltamiskynnys nousi melko korkealle. Samalla oli viitteitä siitä, että ihmiskaupaksi kansainvälisten velvoitteiden mukaan luokiteltaviin tekoihin saatettiin soveltaa pikemmin paritusta koskevaa sääntelyä. Nytemmin tähän tilanteeseen on pyritty puuttumaan ihmiskauppaa koskevan sääntelyn vuoden 2015 uudistuksella, jossa nimenomaisena tarkoituksena on ollut selkiyttää ihmiskaupan ja parituksen välistä rajanvetoa. Tällä ei ole pyritty vaikuttamaan alun perin omaksuttuun näkemykseen ihmiskau-
pasta varsin moitittavana ja rangaistusarvoltaan huomattavana tekona.

Toiseksi ihmiskauppaa koskeva sääntelyhistoria on hyvä esimerkki eurooppalaisten ja kansainvälisten rikosoikeudellisten velvoitteiden huomioon ottamisesta niin rikosoikeudellisessa lainsäädännössä kuin sen soveltamisessa. Jo ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä rikoslakiin vuonna 2004 sisällytettäessä eurooppalaisten ja kansainvälisten ihmiskauppaa koskevien velvoitteiden asettamiin vaatimuksiin kiinnitettiin korostunutta huomiota ja asiaa koskevassa hallituksen esityksessä (HE 34/2004 vp) on huomattavan laajasti ja kattavasti selostettu säännöksiin vaikuttaneita ja siten myös niiden soveltamisen kannalta merkityksellisiä velvoitteita. Tuolloin kuitenkin omaksuttiin joitakin sellaisia kansallisia sääntelyratkaisuja, jotka saattoivat nostaa sääntelyn soveltamiskynnystä ja jotka vähintään saattoivat aiheuttaa epäselvyyttä ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä sovellettaessa. Vuoden 2015 uudistuksen tavoitteena oli irtautua tämänlaisista kansallisista sääntelyratkaisuista ja saattaa ihmiskauppaa koskeva sääntely paremmin vastaamaan sitä koskevia eurooppalaisia ja kansainvälisiä velvoitteita. Vaikka sinänsä selvää on, että oikeudellisiin velvoitteisiin sisältyviä kriminalisointivelvoitteita ei tule kansallisessa lainsäädännössä sanatarkasti toistaa, niistä osin irtautuvat kansalliset lainsäädännölliset ratkaisut saattavat olla omiaan tekemään sääntelystä lainsoveltajan näkökulmasta haasteellisempaa.

Kolmanneksi on huomattava, että lainvalmisteluasiakirjojen mukaan nimenomaiseen ihmiskauppaa koskevaan sääntelyyn on sitä rangaistavaksi säädettäessä kenties suhtauduttu tietyllä varauksella, mikä johtunee sääntelyn haastavasta ja osin tavanomaisesta rikosoikeudellisesta lainsäädännöstä poikkeavasta luonteesta, joskin lainvalmistelussa toki luontainen lähtökohta mahdollisia uudistuksia arvioitaessa on voimassa olevan lainsäädännön kattavuuden arviointi. Saattaa myös olla, että ihmiskauppaa

koskevien kansainvälisten veloitteiden sisältämät kriminalisointiveloitteet on niiden kansallisesta rikoslainsäädännöstä poikkeavan kirjoitustavan vuoksi koettu haasteelliseksi. Tämän vuoksi – ja oletettavasti myös rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen asettamien vaatimusten huomioon ottamiseksi – ihmiskauppasääntelyyn sisältyvien merkityssisällöltään avoimien käsitteiden suppeaa tulkintaa on alun perin pyritty korostamaan. Vuoden 2015 uudistuksen yhteydessä sen sijaan suppean tulkinnan lähtökohdasta on pyritty irtautumaan. Ei ole aivan selvää, johtuuko kannanmuutos ihmiskauppaa koskevan soveltamiskäytännön kehittymisestä tai vakiintuneisuudesta. Voi pikemmin olla, että suppeasta tulkinnasta irtautuminen on ollut seurausta laajemmasta pyrkimyksestä kiinnittää huomiota ihmiskauppaa koskevan sääntelyn asianmukaiseen, tehokkaaseen ja kansainvälisten veloitteiden tarkoituksen huomioon ottavaan soveltamiseen.

2.2 Paritus

Paritusta koskevaa sääntelyä sisältyi jo vuoden 1889 rikoslakiin. Mainitun lain 20 luvun 10 §:ssä säädettiin rangaistavaksi huoneen pitäminen haureuden harjoittamista varten ja naisten vietteleminen haureellisuuteen. Säännökseen tehtiin joitakin muutoksia ennen rikoslain kokonaisuudistusta. Yhtenä keskeisimmistä muutoksista voidaan mainita sääntelyn muuttaminen sukupuolineutraaliksi vuonna 1961 (550/1961).⁷⁹ Nykyiseen muotoonsa paritusta koskeva sääntely uudistettiin rikoslain kokonaisuudistuksen kolmannessa vaiheessa, jossa seksuaalirikoksia koskeva rikoslain 20 luku uudistettiin kokonaisuudessaan. Uudistetut säännökset (563/1998) tulivat voimaan 1.1.1999. Paritusta koskevaa sääntelyä on sittemmin jäljempänä tarkemmin käsiteltävin tavoin uudistettu edellä mainittujen pääasiallisesti ihmiskauppaa koskevien vuoden 2004 ja 2015 lainsäädäntöhankkeiden yhteydessä.

Rikoslain kokonaisuudistuksessa parituksen rangaistavuuden perusteen nähtiin liittyvän ensisijaisesti taloudelliseen hyötymiseen toisen prostituutiosta, koska paritus-säännös tulee sovellettavaksi vain tilanteissa, joissa tekijällä on tarkoitus hankkia itselle tai toiselle taloudellista hyötyä. Toisaalta katsottiin, että paritusta koskevalla säännöksellä täydennetään sitä rikosoikeudellista suojaa, jolla pyritään ehkäisemään toisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaamista yrittämällä estää häntä vapaasti päättämästä seksuaalisuhteistaan.⁸⁰ Parituksen suojelutavoite liittyy näin ainakin osin myös seksuaaliseen autonomiaan ja viime kädessä perustuslain 10 §:ssä turvattuun yksityiselämän suojaan. Ei ole aivan selvää, onko paritus ymmärretty rikoslain kokonaisuudistuksessa luonteeltaan yksilön hyväksikäyttöririkokseksi vai onko rangais-

⁷⁹ Paritusta koskevan sääntelyn historiasta ks. Kimpimäki 2009, s. 46–47 ja 121–124.

⁸⁰ HE 6/1997 vp, s. 171/II.

tavuuden perusteena pikemmin ajatus siitä, että taloudellinen hyötyminen toisen toteuttamasta prostituutiosta on itsessään moitittavaa riippumatta siitä, missä määrin kysymys on prostituutiosta toimivan hyväksikäyttämistä.⁸¹

Voimassa olevassa rikoslain seksuaalirikoksia koskevassa luvussa säädetään rangaistavaksi yhtäältä tekoja, jotka suojaavat yksilön seksuaalista itsemääräämiskeutua, ja toisaalta tietyillä säännöksillä suojataan nimenomaan lapsia ja lapsen häiriötöntä kehitystä.⁸² Paritusta koskeva rikossäännös ei ainakaan esitöissä eksplikoitua suojelutavoitteeltaan tähän jaotteluun parhaalla mahdollisella tavalla istu. Voidaan näin arvioida, että paritusta koskevan sääntelyn muotoutumiseen on ainakin osin vaikuttanut säännöstä koskevan suojeluobjektin jokseenkin jäsentymätön arviointi.⁸³

Paritusta koskevaa säännöstä on sittemmin laajennettu EU:ssa annetun lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja lapsipornografian torjumista koskevan puitepäätöksen 2004/68/YOS⁸⁴ kansallisen voimaansaattamisen yhteydessä vuonna 2004. Mainitun puitepäätöksen 2 artikla sisältää kriminalisointivelvoitteen, jonka mukaan rangaistavaksi on säädettävä lapsen pakottaminen harjoittamaan prostituutiota tai osallistumaan pornografiseen esitykseen tai taloudellisen hyödyn saaminen tällaisesta teosta taikka lapsen muu hyväksikäyttö näitä tarkoituksia varten. Kriminalisointivelvoite johti paritusta koskevan rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdan muuttamiseen siten, että kohdan mukaan rangaistavaa on huoneen tai muun tilan korvausta vastaan tapahtuva järjestäminen alle 18 vuotta täyttäneen tekemää, ilmeisellä tavalla sukupuoli-siveellisyttä loukkaavaa tekoa varten.⁸⁵

Samassa yhteydessä vuonna 2004 paritusta koskevan säännöksen tekotapoja laajennettiin. Säännöksen 1 momentin 2 kohtaan lisättiin prostituutiosta toimivan majoittamista koskeva kohta. Kohta ei tosin koske kaikenlaista majoittamista vaan sellaista

⁸¹ Ajatukseen parituksen luonteesta hyväksikäyttöririkoksesta sinänsä viittaa esityölausuma, jonka mukaan esimerkiksi arvioitaessa prostituutiosta toimivalle suojaava tarjoavan hänen kanssaan samalla korvausta vastaan sukupuoliyhteydessä olevan henkilön mahdollista rikosoikeudellista vastuuta keskeistä on, onko toiminnassa kysymys prostituutiosta toimivan hyväksikäyttämistä. Ks. HE 6/1997 vp, s. 187/II. Teon ilmentämää prostituutiosta toimivan hyväksikäyttöä tiettyjen paritustekojen rangaistavaksi säätämisen edellytyksenä korostettiin myös liittyen tekotapoihin, jotka merkitsevät prostituutiosta hyötymistä. Kaikkea välillistä hyötymistä prostituutiosta ei näin haluttu säätää rangaistavaksi. Ks. HE 6/1997 vp, s. 187–188.

⁸² HE 6/1997 vp, s. 170/I.

⁸³ Ks. myös Kimpimäki 2009, s. 126–128, jossa katsotaan, että vuonna 1999 voimaan tulleen rikoslain kokonaisuudistuksessa muotoiltuun paritussäännökseen vaikuttaneet lähtökohdat ja oletamat prostituutiosta pohjautuivat osin vanhentuneisiin, jopa irtolaislain aikaisiin käsityksiin ja selvityksiin.

⁸⁴ Puitepäätös on sittemmin korvattu direktiivillä 2011/92/EU. Tarkemmin ks. Melander 2015, s. 458.

⁸⁵ Ks. HE 34/2004 vp, s. 25/II ja 85. Ks. myös Melander 2015, s. 460–461 ja Matikkala 2018a, s. 188.

majoittamista, joka toteutetaan vakiintuneena osana tekijän liiketoimintaa ja joka olennaisesti edistää säännöksen 1 kohdassa tarkoitettua tekoa. Olennaista on, että prostituutiossa toimivien majoittaminen muodostaa olennaisen osan majoittajan liiketoimintaa. Satunnainen majoittaminen ei ole kohdan mukaan rangaistavaa.⁸⁶ Majoittamista koskevan tekotavan lisääminen paritusta koskevaan säännökseen perustui kansalliseen harkintaan. Majoittamisen nähtiin luovan edellytyksiä prostituutiolle ja rinnastuvan vaikutuksiltaan jo aiemmin kriminalisoituun huoneen järjestämiseen.⁸⁷

Vuoden 2004 uudistuksessa paritussäännöksen 1 momentin 3 kohtaan lisättiin tekotapana prostituutiota koskeva markkinointi. Vuosituhannen taitteessa suomalaisissa sanomalehdissä julkaistiin varsin tavallisesti prostituutiossa toimivien yhteystietoja sisältäneitä niin sanottuja kontakti-ilmoituksia ja asia koettiin yhteiskunnallisesti ongelmalliseksi. Rikosoikeudellisesti tällaisen toiminnan rangaistavuutta perusteltiin sillä, että taloudellinen hyötyminen toisen prostituutiosta on moitittavaa ja että jo tuolloin voimassa ollut paritussäännös ilmaisi tämän lähtökohdan, vaikka lähtökohdaksi sinänsä edelleen asetettiin, että kaikki välillinen hyötyminen toisen prostituutiosta ei ole rangaistavaa.⁸⁸

Rikoslakiin lisättiin vuonna 2004 törkeää paritusta koskeva säännös (rikoslain 20 luvun 9 a §). Säännöksen lisääminen oli ensinnäkin seurausta EU:n lasten seksuaalista hyväksikäyttöä ja lapsipornografiaa koskevan puitepäättöksen 2004/68/YOS⁸⁹ seuraamuksia koskevasta 5 artiklasta, joka edellytti tietyissä tilanteissa vähintään 5–10 vuoden enimmäisrangaistusta. Parituksen perustekomuodon rangaistusmaksimi on kolme vuotta vankeutta, joten tuolloin voimassa ollut sääntely ei täyttänyt puitepäättöksen asettamia vaatimuksia. Toiseksi törkeän tekemuodon säätäminen oli seurausta kansallisista tarpeista, kun paritusrikollisuuden oli havaittu muuttuneen aiempaa järjestäytyneemmäksi ja suunnitelmallisemmaksi. Tämän vuoksi perustekomuodon enimmäisrangaistus oli koettu riittämättömäksi.⁹⁰ Lisäksi on huomattava, että eduskunnan lakivaliokunta oli jo aiemmin kiinnittänyt parituksen törkeän tekemuodon säätämisen tarpeellisuuteen huomiota.⁹¹

Paritusta koskevaa sääntelyä on lisäksi edellä ihmiskauppaa koskevien muutosten esittelyn yhteydessä mainituin tavoin vuonna 2015 muutettu siten, että ihmiskauppaa

⁸⁶ HE 34/2004 vp, s. 86/I ja LaVM 4/2004 vp, s. 6.

⁸⁷ HE 34/2004 vp, s. 55/I.

⁸⁸ HE 34/2004 vp, s. 86–89.

⁸⁹ Puitepäättös on sittemmin korvattu lasten seksuaalisen hyväksikäytön ja seksuaalisen riiston sekä lapsipornografian torjumisesta ja neuvoston puitepäättöksen 2004/68/YOS korvaamisesta annetulla direktiivillä 2011/93/EU.

⁹⁰ HE 34/2004 vp, s. 90/I.

⁹¹ LaVM 31/2002 vp, s. 12/II. Ks. myös LaVL 22/2002 vp, s. 5/I.

ja paritusta koskevan sääntelyn päällekkäisyyksiä on pyritty poistamaan. Edellä esitetyn mukaisesti muutokset koskivat sekä paritusta koskevaa rikoslain 20 luvun 9 §:ää että luvun 9 a §:ssä tarkoitettua parituksen törkeää tekemuotoa.⁹²

Harvoin todettu seikka on, että paritusta koskeva sääntelyn taustalla on YK:ssa vuonna 1949 laadittu yleissopimus ihmisten kaupan ja toisen prostituutiosta hyötymisen tukahduttamisesta (SopS 33/1972). Sopimuksen 1 artikla sisältää kattavan kriminalisointivelvoitteen, jonka mukaan on rangaistava henkilöä, joka toisen henkilön intohimojen tyydyttämiseksi hankkii, viekoittelee tai houkuttelee prostituutiota varten toisen henkilön, vaikkapa tämän suostumuksellaankin, tai käyttää toisen henkilön prostituutiota hyödykseen, vaikkapa tämän suostumuksellaankin. Sopimuksen 2 artikla sisältää vielä velvoitteen bordellin pitämisen tai rahoittamisen taikka prostituutiota varten vuokralle antamisen tai vuokraamisen kriminalisoimiseen.

Paritusta koskeva säännös on vakiintuneesti ymmärretty säännökseksi, jolla kriminalisoidaan taloudellinen hyötyminen toisen prostituutiosta.⁹³ Tiettyjä viitteitä on myös siitä, että paritus on ymmärretty luonteeltaan hyväksikäyttöririkokseksi. Ei ole kuitenkaan aivan selvää, onko paritus sitä koskevaa sääntelyä vuonna 1999 rikoslain kokonaisuudistuksen puitteissa uudistettaessa ymmärretty luonteeltaan yksilön hyväksikäyttöririkokseksi vai onko rangaistavuuden perusteena pikemmin ajatus siitä, että taloudellinen hyötyminen toisen toteuttamasta prostituutiosta on itsessään moitittavaa riippumatta siitä, missä määrin kysymys on prostituutiossa toimivan hyväksikäyttämisestä.⁹⁴ Selvää kuitenkin on, että parituksella ja ihmiskaupalla on tietty yhteys. Niitä koskevien säännösten rajanvedon selkiyttäminen ei ole tähän lähtökohtaan vaikuttanut. Paritusrikosta koskevan säännöksen soveltamisen kannalta sekä myös paritusrikoksen asianomistajan näkökulmasta olisi suotavaa, että paritusrikoksen suojelukohde ja luonne pyrittäisiin vähintään oikeuskäytännössä määrittämään nykyistä selkeämmin. Paritusrikoksen hyväksikäyttöluonne tulee välillisesti ilmi rikoslain 20 luvun 8 §:ssä tarkoitettua seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevasta säännöksestä, jonka mukaan rangaistavaa on seksuaalipalvelun ostaminen ih-

⁹² Muutoksista ks. HE 103/2014 vp, s. 49–50.

⁹³ Ks. esim. HE 34/2004 vp, s. 87/II.

⁹⁴ Ajatukseen parituksen luonteesta hyväksikäyttöririkoksesta sinänsä viittaa esityölausuma, jonka mukaan esimerkiksi arvioitaessa prostituutiossa toimivalle suojaan tarjoavan hänen kanssaan samalla korvausta vastaan sukupuoliyhteydessä olevan henkilön mahdollista rikosoikeudellista vastuuta keskeistä on, onko toiminnassa kysymys prostituutiossa toimivan hyväksikäyttämistä. Ks. HE 6/1997 vp, s. 187/II. Teon ilmentämää prostituutiossa toimivan hyväksikäyttöä tiettyjen paritustekojen rangaistavaksi säätämisen edellytyksenä korostettiin myös liittyen tekotapoihin, jotka merkitsevät prostituutiosta hyötymistä. Kaikkea välillistä hyötymistä prostituutiosta ei näin ole haluttu säätää rangaistavaksi. Ks. HE 6/1997 vp, s. 187–188.

miskaupan uhrilta tai parituksen kohteelta. Mainitun säännöksen tarkoituksena on ollut suojata haavoittuvassa asemassa olevia.⁹⁵ Olisi jossain määrin epäjohdonmu-
kaista, jos paritusta ei laajemmin ymmärrettäisi hyväksikäyttör rikokseksi, kun paritus on sellaiseksi rikoslain 20 luvun 8 §:ssä nimenomaisesti määriteltä.

Toiseksi paritusrikosta koskevan säännöksen kattama rangaistavan käyttäytymisen ala muodostaa osin epäjohdonmukaisen kokonaisuuden, mikä saattaa myös olla omiaan hämärtämään paritusrikoksen edellä tarkasteltua luonnetta. Etenkin paritusta koskevan säännöksen 1 momentin 3 kohdassa tarkoitettu yhteystietojen välittämistä ja markkinointia koskeva tekotapa tosiasiallisesti merkitsee välillisen prostituutiosta hyötymisen rangaistavuutta. Tällaista toimintaa ei voida välttämättä pitää sellaisena prostituutiossa toimivan hyväksikäyttämisenä kuin mitä muut parituksen tekotavat ilmentävät.

2.3 Kiskonnantapainen työsyryjintä⁹⁶

Rikoslain 47 luvun 3 a §:ssä tarkoitetun kiskonnantapaisen työsyryjinnän rangaistavaksi säätäminen liittyi ulkomaalaislain (301/2004) uudistamiseen. Käytännössä oli esiintynyt tapauksia, joissa oli käytetty ulkomaalaisten työntekijöiden tietämättömyyttä tai muuten heikompaa asemaa hyväksi työsuhteen ehdoista päätettäessä. Tilanteissa oli pääosin kysymys taloudellisen hyödyn tavoittelusta heikommassa asemassa oleva ihminen eriarvoiseen asemaan asettamalla. Tämän vuoksi katsottiin tarpeelliseksi säätää asiaa nimenomaisesti koskeva erityissäännös. Laajemmin kiskonnantapaisen työsyryjinnän rangaistavaksi säätäminen liittyi yleistyneeseen ulkomaisen työvoiman käyttöön.⁹⁷

Kiskonnantapainen työsyryjintä on erityissäännös suhteessa työsyryjintää koskevaan säännökseen, joten sitä on ensisijaisesti sovellettava sen tunnusmerkistön mukaisiin tekoihin. Erityissäännösluonnetta kuvastaa myös kiskonnantapaisen työsyryjinnän korkeampi rangaistusasteikko. Kiskonnantapainen työsyryjintä ei ole kuitenkaan työsyryjinnän törkeä tekomuoto. Samalla tavoin kiskonnantapainen työsyryjintä, kuten myös työsyryjintä, on erityissäännös suhteessa yleiseen syryjintäkriminalisointiin (RL 11:11).⁹⁸

Ihmiskauppa (RL 25:3–3a), törkeä paritus (RL 20:9a) ja törkeä laittoman maahantulon järjestäminen (RL 17:8a) ovat omalla tavallaan kytköksissä kiskonnantapaiseen työsyryjintään ja kiskonnantapainen työsyryjintä mainitaankin vakiintuneesti ihmiskaupan

⁹⁵ Ks. etenkin PeVL 17/2006 vp, s. 3/l ja PeVL 56/2014 vp, s. 3/l.

⁹⁶ Tässä jaksossa esitetty pohjautuu osin julkaisuun Melander 2022.

⁹⁷ HE 151/2003 vp, s. 8/II.

⁹⁸ Ks. laajemmin HE 151/2003 vp, s. 10–11.

niin sanottuna lähirikoksena. Esimerkiksi ihmiskaupparikosta tutkittaessa rikosnimike saattaa tutkinnan edetessä muuttua kiskonnantapaiseksi työsyryjinnäksi tai päinvas-toin. Usein niissä kiskonnantapaisen työsyryjinnän tapauksissa, joita arvioitaisiin tör-keänä kiskontana, voinee olla kysymys ihmiskaupasta.

Rangaistavuus edellyttää työnhakijan tai työntekijän asettamista huomattavan epä-edulliseen asemaan toiseen työnhakijaan tai työntekijään nähden. Kiskonnantapai- sessa työsyryjinnässä syrjintävertailulle asetettava kynnys on työsyryjintää korkeam- malla. Tavallisessa työsyryjinnässä rangaistavuus edellyttää epäedulliseen asemaan asettamista, kun kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä vaaditaan huomattavan epä- edulliseen asemaan asettamista.

Huomattavan epäedullinen asema voi käytännössä tarkoittaa esimerkiksi merkittävästi alhaisemman palkan maksamista, epäasiallisia työaikoja tai molempia.⁹⁹ Tällaisissa tilanteissa on useimmiten kysymys ulkomaalaisen työntekijän asettamisesta suomalai- siin nähden huomattavasti epäedullisempaan asemaan. Jos vertailua yrityksen muihin työntekijöihin ei voida suorittaa, esimerkiksi jos kaikki yrityksen työntekijät ovat yhtä heikossa asemassa, vertailukohtana käytetään alan yleisiä työoloja ja -ehtoja. Kiskon- nantapaisen työsyryjinnän tunnusmerkistö voisi täytyä myös terveydentilaltaan hei- kommassa asemassa olevan työntekijän asettamisesta huomattavasti epäedullisem- paan asemaan. Tällainen tilanne voisi olla, jos esimerkiksi vammaiselta henkilöltä käytännössä evättäisiin uralla etenemisen mahdollisuudet ja jos hänen työolonsa olisi- vat muita merkittävästi huonommat.

Kiskonnantapaisen työsyryjinnän rangaistavuuden edellytyksenä on työnhakijan tai työntekijän heikomman aseman hyväksikäyttäminen. Heikompi asema voi säännök- sen mukaan johtua työnhakijan tai työntekijän taloudellisesta tai muusta ahdingosta, riippuvaisesta asemasta, ymmärtämättömyydestä, ajattelemattomuudesta tai tietämät- tömyydestä. Hädänalaisen tai heikon aseman tunnusmerkit ovat samat kuin kiskon- nassa (RL 36:6). Lisäksi niillä on yhteys nykyiseen ihmiskauppaa koskevaan säänte- lyyn (RL 25:3–3a), jossa on myös kysymys toisen riippuvaisen aseman hyväksikäyttä- misestä. Asiallisesti kiskonnantapaisen syrjinnän tunnusmerkistössä tarkoitetuissa toi- sen hyväksikäyttämisen tavoissa on kysymys teossa käytettävistä keinoista, samoin kuin ihmiskauppaa koskevassa sääntelyssä.

Taloudellisen ahdingon hyväksikäyttäminen tarkoittaa käytännössä esimerkiksi olo- suhteita, joissa työntekijällä tai työnhakijalla ei ole mahdollisuutta toimeentuloon ilman

⁹⁹ HE 151/2003 vp, s. 17/l.

vaadittua työtä. Taloudellisen ahdingon tulee olla työntekijään tai työnhakijaan liittyvää. Yleinen taloudellinen matalasuhdanne ei täytä säännöksessä tarkoitettun taloudellisen ahdingon tunnusmerkkejä.

Taloudellisen ahdingon ohella myös muun ahdingon hyväksikäyttäminen kuuluu kiskonnantapaisen työsyrrinnän keinoihin. Muulla ahdingolla voidaan tarkoittaa esimerkiksi sairauden vuoksi tiettyjä lääkkeitä välttämättä tarvitsevan tätä koskevan ahdingon hyväksikäyttämistä. Myös esimerkiksi asunnottomuus voi olla säännöksessä tarkoitettua muuta ahdinkoa. Säännöksessä tarkoitettulla taloudellisella tai muulla ahdingolla on yhteys ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä (RL 25:3) tarkoitettuun turvattomaan tilaan. Turvattoman tilan tarkoittama ahdinko vaikuttaa kuitenkin olevan vakavampaa kuin kiskonnantapaisessa työsyrrinnässä tarkoitettu.

Hyväksikäytön kohteen riippuvainen asema voi olla seurausta esimerkiksi sukulaisuus- tai perhesuhteesta, velkasuhteesta tai oleskelusta jossakin laitoksessa. Se voi olla myös huumausaineen käyttäjän riippuvaisuutta huumausaineen toimittajasta. Lisäksi riippuvainen asema voi olla seurausta uhkauksesta paljastaa työnhakija tai työntekijä viranomaiselle esimerkiksi tehdyn rikoksen tai luvattoman maassa oleskelun vuoksi. Lisäksi riippuvainen asema voi syntyä esimerkiksi matkustusasiakirjan luovuttamisella toiselle henkilölle. Säännöksessä ei edellytetä, että työnhakija tai työntekijä olisi riippuvaisuussuhteessa työnantajaan. Työnantaja voi olla myös kolmas henkilö, joka käyttää tietämäänsä riippuvuussuhdetta hyväksi. Lisäksi jostakin riippuvainen henkilö voi hänkin olla kolmas henkilö, esimerkiksi työnhakijan tai -tekijän lähiomainen. Riippuvuussuhteen hyväksikäyttö olisi tällöin lähiomaisen riippuvaisen aseman hyödyntämistä.

Ymmärtämättömyydellä tarkoitetaan esimerkiksi tiettyä asiaa koskevaa tietämättömyyttä tai kokemattomuutta. Kiskonnantapaisessa työsyrrinnässä tämä voi tarkoittaa ennen muuta ulkomaalaisen työntekijän Suomen työsuhteen ehtoja ja työoloja sekä työläinsäädäntöä koskevaa tietämättömyyttä ja kokemattomuutta. Ymmärtämättömyys voi lisäksi johtua siitä, että henkilö esimerkiksi vajavaisen kielitaidon vuoksi on kykenemätön arvioimaan tekemänsä työ sopimuksen sisältöä ja merkitystä.

Ajattelemattomuudella viitataan kiskontasäännöksessä taloudelliseen ajattelemattomuuteen, jolla voidaan tarkoittaa esimerkiksi toisen humalatilaa tai pelihimon hyväksikäyttämistä. Kiskonnantapaiseen työsyrrintään nämä eivät oikein sovi. Kysymys voi tässä yhteydessä olla pikemmin siitä, että työnhakija tai -tekijä ei tule edes ajatelleeksi työsuhteen tarkempia ehtoja tai työoloja, koska on hyvillään saamastaan työstä ja sen mahdollisesti tuomista toimeentulon kohentumismahdollisuuksista.

Tietämättömyys viittaa suoraan työoloja tai työehtoja koskevaan tietoon. Arvioitavaksi ajattelemattomuudessa, ymmärtämättömyydessä sekä myös tietämättömyydessä tulee henkilön tosiasiallinen kyky ja mahdollisuus olla selvillä tietyistä työtä koskevista olosuhteista.

Kiskonnantapaista työsyrijntää koskevan säännöksen suhdetta ihmiskauppaa koskevaan sääntelyyn ei voi pitää täysin selvänä. Säännökset sisältävät ensinnäkin samankaltaisia tunnusmerkistökiteijöitä. Etenkin tämä koskee säännöksissä tarkoitettuja hyväksikäyttökeinoja. Kiskonnantapaista työsyrijntää koskevassa säännöksessä mainittu teon keinoja koskeva tunnusmerkki ”käyttämällä hyväksi työnhakijan tai työntekijän taloudellista tai muuta ahdinkoa, riippuvaista asemaa, ymmärtämättömyyttä, ajattelemattomuutta tai tietämättömyyttä” on samankaltainen ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuna keino ”käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa” kanssa. Säännökset kuitenkin eroavat siinä, minkälaisiin olosuhteisiin teon kohteen joutuvat. Ihmiskaupassa kysymys on henkilön saattamisesta ”pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin”. Kiskonnantapaisessa työsyrijntässä teon kohde taas saatetaan ”huomattavan epäedulliseen asemaan”. Lainvalmisteluasiakirjoissa on pyritty rajaamaan tältä osin säännösten soveltamisaloja siten, että kiskonnantapaisen työsyrijntän on katsottu ilmeisesti tarkoitettuna ennen muuta palkanmaksua ja työaika-ten noudattamista koskevissa tilanteissa sovellettavaksi.¹⁰⁰ Lisäksi pakkotyön käsitteen on katsottu esitöissä rajaavan säännösten välistä suhdetta siten, että käsitteen ”pakkotyö” alle sijoittuvat tapaukset ovat lähtökohtaisesti ihmiskauppasäännöksen alaan kuuluvia.¹⁰¹ Tämä on sinänsä selvää jo säännösten sanamuodon perusteella, koska pakkotyön käsitettä käytetään ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä, mutta ei sen sijaan kiskonnantapaista työsyrijntää koskevassa säännöksessä. Lisäksi on huomattava, että pakkotyön käsitteeseen liittyy edellä esitetyn mukaisesti epäselvyyttä ja tulkinnanvaraisuutta.¹⁰² Vaikka ihmiskauppaa koskevan vuoden 2015 uudistuksen esitöissä on käsitelty ihmiskauppaa koskevan sääntelyn suhdetta kiskonnantapaiseen työsyrijntään, aivan selvää kuvaa säännösten keskinäissuhteista ei esitöiden perusteella kuitenkaan välity.

2.4 Ihmiskauppaan liittyvät eurooppalaiset ja kansainväliset velvoitteet ja toimet

Ihmiskauppa on korostuneesti sellaista rikoslainsäädäntöä, joka pohjautuu Suomea sitoviin eurooppalaisiin ja kansainvälisiin oikeudellisiin velvoitteisiin ja joille on myös

¹⁰⁰ HE 103/2014 vp, s. 35/l.

¹⁰¹ HE 103/2014 vp, s. 37/l.

¹⁰² Asiaan liittyvästä tuoreesta oikeuskirjallisuudesta ks. Kimpimäki 2021

annettava merkitystä asiaa koskevaa kansallista sääntelyä sovellettaessa. Kuten edellä on todettu, ihmiskauppaa koskeva rikosoikeudellinen sääntely kytkeytyi Suomessa EU:ssa annetun ihmiskaupan torjuntaa koskevan puitepäättöksen 2002/629/YOS sekä YK:n järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen yleissopimuksen ihmiskauppaa, erityisesti naisten ja lasten kaupan ehkäisemistä, torjumista ja rankaisemista koskevan lisäpöytäkirjan (SopS 71/2006) kansalliseen voimaansaattamiseen. Euroopan neuvostossa on sittemmin annettu ihmiskaupan vastainen yleissopimus (SopS 44/2012), joka ei kuitenkaan Suomessa aiheuttanut muutoksia ihmiskauppaa koskevaan rikoslainsäädäntöön.¹⁰³ EU:ssa annettu ihmiskaupan torjuntaa koskeva puitepäättös on sittemmin korvattu ihmiskaupan ehkäisemisestä ja torjumisesta annetulla direktiivillä 2011/36/EU. Direktiivin ei varsinaisesti katsottu aiheuttavan tarvetta muuttaa ihmiskauppaa koskevaa lainsäädäntöä.¹⁰⁴ Tästä huolimatta on todettava, että direktiivin suhdetta Suomen ihmiskauppaa koskevaan lainsäädäntöön on arvioitu ihmiskauppaa koskevan sääntelyn vuonna 2015 voimaan tulleen uudistamisen yhteydessä. Vaikka direktiivi ei aiheuttanut kansallisia lainsäädäntömuutoksia, selvää siitä huolimatta on, että sille on annettava asianmukainen tulkintavaikutus ihmiskauppaa koskevaa kansallista sääntelyä sovellettaessa.

Edellä mainittujen keskeisimpien nykymuotoista ihmiskauppaa koskevien eurooppalaisten ja kansainvälisten velvoitteiden ohella ihmiskauppaan liittyvää oikeudellista yhteistyötä on kansainvälisesti tehty jo pitkään. Jäljempänä tarkemmin käsiteltävät kansainväliset yleiset ihmisoikeussopimukset sisältävät ihmiskauppaan liittyviä ja siihen soveltuvia määräyksiä, vaikka niissä ei ihmiskauppaa nimenomaisesti mainittaisikaan. Kansainliiton ja sittemmin YK:n puitteissa on ensinnäkin laadittu orjuutta koskevia yleissopimuksia. Osa sopimuksista koskee niin sanottua valkoista orjakauppaa.¹⁰⁵ Näitä orjuutta koskevia sopimuksia ovat ainakin seuraavat:

- Orjuutta koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 27/1927)
- Orjuutta koskevan kansainvälisen yleissopimuksen muutospöytäkirja (SopS 8/1954)
- Lisäsopimus orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytäntöjen tukahduttamisesta (SopS 17/1959).

¹⁰³ Yleissopimuksen kansallisesta voimaansaattamisesta ks. HE 122/2011 vp, TyVL 6/2012 vp, LaVL 3/2012 vp ja HaVM 6/2012 vp. Yleissopimuksen voimaansaattaminen johti kuitenkin liiketoimintakiellosta annetun lain (1059/1985) 3 §:n muuttamiseen siten, että liiketoimintakieltoon voidaan määrätä myös ihmiskauppaan tai sen törkeään tekemiseen taikka niiden yritykseen tai osallisuuteen niihin syyllistynyt henkilö. Muutos oli seurausta yleissopimuksen 23(4) artiklasta.

¹⁰⁴ HE 103/2014 vp, s. 5/II.

¹⁰⁵ Niin sanotusta valkoisesta orjakaupasta laadittiin sopimuksia vuonna 1904 ja 1910. Ks. esim. HE 34/2004 vp, s. 10. Näitä sopimuksia ei tässä yksityiskohtaisemmin tarkastella.

Kansainliitossa laadittiin vuonna 1926 lisäksi naisten ja lasten kaupan estämistä tarkoittava kansainvälinen yleissopimus, joka koskee myös niin sanottua valkoista orjakauppaa (SopS 3/1927). Vuonna 1933 laadittiin sopimus täysi-ikäisten naisten kaupan estämisestä (SopS 1/1937). Sittemmin YK:ssa vuonna 1949 laadittiin edellä paritusrikoksen tarkastelun yhteydessä jo mainittu yleissopimus toisten kaupan ja toisten prostituutiosta hyötymisen tukahduttamiseksi (SopS 33/1972). Mainittu sopimus kokosi yhteen aiemmat asiaa koskevat sopimukset ja niiden muuttamiseksi tehdyt pöytäkirjat.¹⁰⁶

Kansainvälisen työjärjestön (ILO) puitteissa on myös laadittu ihmiskaupan kannalta merkityksellisiä pakkotyötä koskevia sopimuksia. Keskeisimpiä näistä ovat vuonna 1999 laadittu lapsityön pahimpien muotojen kieltämistä sekä välittömiä toimia niiden poistamiseksi koskeva yleissopimus (SopS 16/2000). Muina ILO:n sopimuksina voidaan mainita vuonna 1930 laadittu pakkotyötä koskeva yleissopimus (SopS 44/1935) ja vuonna 1957 laadittu pakkotyön poistamista koskeva sopimus (SopS 17/1960).¹⁰⁷ Huomionarvoista on myös, että Suomi on vuonna 2017 ratifioinut ILO:n vuoden 1930 yleissopimukseen liittyvän vuonna 2014 valmistuneen pöytäkirjan (SopS 28–29/2017), jossa vahvistetaan vuoden 1930 sopimuksen sisältämä pakkotyön määrittelmä.¹⁰⁸

Ihmiskauppaa koskevat kansainväliset ja eurooppalaiset velvoitteet sisältävät ihmiskauppaa koskevan kriminalisointivelvoitteen, jota voidaan pitää näiden velvoitteiden rikosoikeudellisena ydinsisältönä. Kuten edellä on havaittu, nämä kriminalisointivelvoitteet ovat keskeisesti vaikuttaneet rikoslain ihmiskauppaa koskevan sääntelyn sisältöön. Ihmiskauppaa koskevilla kriminalisointivelvoitteilla on ollut keskeistä vaikutusta myös muiden edellä tarkasteltujen rikoslain säännösten sisältöön. Ennen muuta tämä koskee paritusrikosta koskevaa sääntelyä, mutta myös kiskonnantapaista työsyryntää koskevaa sääntelyä, joskaan sen valmisteluvaiheessa kansainvälisille ihmiskauppaa koskeville velvoitteille ei juuri annettu merkitystä. Lisäksi on huomattava, että muut ihmiskauppaan liittyvät kansainväliset velvoitteet saattavat olla keskeisessä asemassa annettaessa merkityssisältöä ihmiskauppaa koskevan säännöksen sisältämille tunnusmerkistökiteijöille. Esimerkiksi ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulle pakkotyön käsitteelle merkityssisältöä annettaessa lainsoveltajan on syytä perehtyä edellä mainittuihin pakkotyötä koskeviin yleissopimuksiin, joissa käsitettä on pyritty määrittelemään.

¹⁰⁶ Ks. HE 122/2011 vp, s. 13/l.

¹⁰⁷ Havainnollinen ja kattava jakso ihmiskaupan kannalta merkityksellisistä kansainvälisistä velvoitteista sisältyy HE:seen 122/2011 vp, s. 12–14.

¹⁰⁸ HE 69/2016 vp ja TyVM 5/2016 vp. Lisäpöytäkirjan voimaansaattaminen ei edellyttänyt lainsäädäntömuutoksia.

Toinen näiden velvoitteiden keskeinen rikos- ja rikosprosessioikeudellinen velvoite liittyy ihmiskaupan uhrien suojeluun ja ihmiskaupan uhrien asemaan rikosprosessissa. Ihmiskauppadirektiivin 8 ja 9 sekä 11–17 artikla sisältävät nimenomaan ihmiskaupan uhrien asemaa ja suojelua koskevia velvoitteita. Lisäksi on huomattava, että rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevia vähimmäisvaatimuksia koskeva direktiivi 2012/29/EU sisältää uhrin henkilökohtaista arviointia suojelutarpeiden selvittämiseksi koskevan 22 artiklan, jonka 3 kappaleessa kiinnitetään erityistä huomiota muun ohessa ihmiskaupan uhrin asemaan tässä suhteessa. Ihmiskauppadirektiivin uhrin asemaa koskevat määräykset ovat erityissäännöksiä EU:n uhridirektiivin määräyksiin nähden. Tästä huolimatta on huomattava, että EU:ssa on kiinnitetty huomiota ihmiskaupan uhrin asemaan niin ihmiskauppadirektiivissä kuin laajemmin.

Edellä mainittu Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastainen yleissopimus on ihmiskaupan uhrin aseman kannalta keskeinen. Sopimuksella pyritään suojaamaan ihmiskaupan uhrien ihmisoikeuksia ja määrittelemään perusperiaatteet uhrien ja todistajien suojelemiselle ja auttamiselle. Onkin katsottu, että Euroopan neuvoston ihmiskauppaa koskevan sopimuksen lisäarvo suhteessa muihin ihmiskauppaa koskeviin instrumentteihin on nimenomaan sen ihmisoikeusperustaisessa lähestymistavassa sekä uhrien suojelua koskevassa painotuksessa.¹⁰⁹

2.5 Ihmiskauppa perus- ja ihmisoikeusloukkauksena

Nykykäsitys ihmiskaupasta korostaa sen luonnetta perus- ja ihmisoikeusloukkauksena. Vaikka ihmiskauppaa ei nimenomaisesti mainita tavanomaisimmissa yleisissä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, selvää kuitenkin on, että sopimukset sisältävät ihmiskaupan suhteen merkityksellisiä velvoitteita ja että ihmiskauppa ymmärretään näiden sopimusten järjestelmässä ihmisoikeusloukkaukseksi.

Suomessa eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä ihmiskauppaa on arvioitu melko säästeliäästi. Valiokunta ei ole ottanut nimenomaisesti kantaa ihmiskauppaa koskevaan rikosoikeudelliseen sääntelyyn valtiosääntöoikeudellisesta näkökulmasta. Käsitellessään ehdotusta seksuaalipalvelujen ostamisen rangaistavaksi säätämisestä valiokunta kuitenkin nimenomaisesti totesi, että ihmisen välineellinen käyttäminen ihmiskaupalle ja paritukselle ominaisella tavalla kauppatavarana on ihmisarvoa selvästi loukkaavaa. Valiokunta myös katsoi, että ehdotetulle seksuaalipalvelujen ostamista koskevalle kriminalisoinnille oli esitettävissä sukupuolten väliseen tasa-arvoon liittyviä perusteita, minkä vuoksi ehdotetulle sääntelylle oli valiokunnan

¹⁰⁹ HE 122/2011 vp, s. 1/l.

näkemyksen mukaan useita perusoikeussäännöksiin tukeutuvia perusteita.¹¹⁰ Valiokunnan kannanotto liittyy kysymykseen siitä, onko seksuaalipalvelujen ostaminen säädettävä yleisesti rangaistavaksi vai tulisiko kriminalisointia rajata siten, että rangaistavaa on seksin ostaminen ihmiskaupan ja parituksen uhrilta. Merkityksellistä nimenomaan ihmiskauppaa ja paritusta koskien on, että valiokunta on katsonut ihmisen välineellisen käyttämisen ihmiskaupalle ja paritukselle ominaisella tavalla kauppatavaraan olevan ihmisarvoa selvästi loukkaavaa.¹¹¹ Jo aiemmin perustuslakivaliokunta on katsonut, että paritussäännöksen laajentaminen prostituution markkinointiin oli perusteltavissa yleisiin moraalikäsitelmiin liittyvien näkökohtien lisäksi myös ihmiskaupan ja parituksen vaikeuttamisen tavoitteella, mitä kautta ehdotettu sääntely valiokunnan näkemyksen mukaan liittyi useisiin perustuslaissa turvattuihin perusoikeuksiin.¹¹² Lisäksi on huomattava, että rajavartiolakia (578/2005) koskevaan muutosehdotukseen sisällynyttä telekuuntelun perusterikoksen laajentamisedotusta arvioidessaan valiokunta totesi, että ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa sisältävät myös hyvin vakavina pidettäviä, yksilön turvallisuuteen ja terveyteen kohdistuvia tekoja. Valiokunnan mukaan ehdotetussa sääntelyssä ei tältä osin ollut perustuslain 10 §:n kannalta huomautettavaa.¹¹³

Edellä esitetyn perusteella selvänä voidaan pitää, että ihmiskauppaa – ja paritusta – koskevalle rikosoikeudelliselle sääntelylle on esitettävissä painava yhteiskunnallinen tarve ja useisiin perusoikeuksiin palautuva perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävä peruste. Ennen muuta ihmiskaupan kriminalisoinnille on esitettävissä perustuslain 7 §:n 1 momenttiin palautuvia henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen palautuvia perusteita, mutta merkityksellinen on myös perustuslain 10 §:n 1 momentissa tarkoitettu yksityiselämän suoja. Lisäksi kriminalisoinnille on esitettävissä perustuslain 6 §:ssä tarkoitettuun yhdenvertaisuuteen ja tasa-arvoon palautuvia perusteita. Lapsiin kohdistuvaa ihmiskauppaa arvioitaessa taas on kiinnitettävä huomiota perustuslain 6 §:n 3 momentin säännökseen, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti. Ihmiskaupan kriminalisoinnille on esitettävissä myös painavat perustuslain 22 §:n perus- ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvoitteeseen kiinnittyvät perusteet.

¹¹⁰ PeVL 17/2006 vp, s. 3/I.

¹¹¹ PeVL 17/2006 vp, s. 3/I.

¹¹² PeVL 13/2004 vp, s. 2/II. On tosin huomattava, että valiokunta piti ehdotettua paritussäännöksen laajentamista koskemaan prostituutiota koskevan markkinoinnin avoimena ja katsoi, että ehdotettua sääntelyä oli syytä täsmentää (PeVL 13/2004 vp, s. 2). Ks. myös PeVL 23/1997 vp, s. 4/II, jossa valiokunta katsoi ehdotetun sukupuolisiveellisyttä loukkaavaa markkinointia koskevan säännöksen (RL 17:21) suojaavan lähinnä yleistä moraalialia, mutta myös perustuslain 10 §:ssä tarkoitettua yksityiselämän suojaajaa sekä erityisesti koskevan myös lasten suojaamista.

¹¹³ PeVL 9/2009 vp, s. 3/II.

Edellä todetun mukaisesti ihmiskauppaa ei nimenomaisesti kielletä yleisissä kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. EU:n perusoikeuskirja muodostaa tästä poikkeuksen. Perusoikeuskirjan orjuuden ja pakkotyön kieltoa koskevan 5 artiklan 3 kohdan mukaan ihmiskauppa kielletään. Perusoikeuskirjan selitysten mukaan ihmiskaupan kielto seuraa suoraan ihmisarvosta, mitä ilmentää myös kiellon sisältyminen perusoikeuskirjan ihmisarvoa koskevaan I osastoon.¹¹⁴

Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS) ei sisällä nimenomaista ihmiskaupan kieltävää määräystä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että sopimus olisi ihmiskaupan, sen rangaistavaksi säätämisen ja sitä koskevan rikosprosessiin toteuttamisen suhteen merkityksellisen. Jo vuonna 2005 annetussa Siliadin-ratkaisussa Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) katsoi, että orjuuden ja pakkotyön kieltoa koskevasta EIS 4 artiklasta seuraa sopimusvaltioon kohdistuva positiivinen toimintavelvoite ryhtyä tehokkaisiin toimenpiteisiin, mukaan lukien tekojen rangaistavaksi säätäminen ja asiaa koskeviin tutkinta- ja toimenpiteisiin, orjuuden kaltaisen pakkotyön suhteen. Tapauksessa EIT myös katsoi, että toiminta, jossa henkilö (tapauksessa Togosta Ranskaan tuotu 15-vuotias tyttö, joka ei ollut Ranskassa laillisesti) joutuu työskentelemään palkatta ja ilman vapaapäiviä kotiapulaisena vuosia noin 15-tuntisia työpäiviä tehden, kun hänen liikkumisvapauttaan oli rajoitettu ja kun hänen asumisolosuhteensa olivat heikot, merkitsi henkilön pitämistä orjuuden kaltaisessa pakkotyössä ja toiminta oli näin EIS 4 artiklan vastaista.¹¹⁵ Vastaavankaltaisia tilanteita on EIS 4 artiklan näkökulmasta arvioitu myös muissa EIT:n ratkaisuissa.¹¹⁶

Merkittävässä Rantsev-tapauksessa EIT tarkasteli yleisemmin EIS:n suhdetta ihmiskauppaan ja katsoi, että ihmiskauppaa koskevan nimenomaisen maininnan puuttuminen EIS:stä ei ole yllättävää, koska sopimus laadittiin Toisen maailmansodan jälkeisessä tilanteessa ja sen esikuvana toimi YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus, joka sekään ei sisällä ihmiskauppaa koskevaa nimenomaista mainintaa. EIT kuitenkin tässä suhteessa viittasi vakiintuneeseen käytäntöön EIS:sta elävänä instrumenttina ja korosti sen artikloiden tulkintaa suhteessa arviointihetken yhteiskunnallisiin olosuhteisiin.¹¹⁷ Siliadin-tapauksen ratkaisuun viitaten EIT piti välttämättömänä muodostaa nimenomainen kanta siihen, miten ihmiskauppa suhtautuu sopimuksessa turvattuihin oikeuksiin eikä se enää kokenut tarkoituksenmukaisena arvioida, voiko ihmiskaupaksi luokiteltava toiminta tapauskohtaisesti täyttää EIS 4 artiklassa tarkoitetun orjuuden taikka pakkotyön tai pakollisen palvelun määritelmän. Tapaus on siinä suhteessa erityisen merkittävä, että EIT muotoili siinä kannan nimenomaan ihmiskaupan

¹¹⁴ Euroopan unionin perusoikeuskirjan selitykset (2007/C 303/02), s. 19.

¹¹⁵ Siliadin v. Ranska, tuomio 26.7.2005, 121 ja 143–149 kohta. Tapauksesta myös Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 227.

¹¹⁶ C.N. ja C. v. Ranska, tuomio 11.10.2012, ja C.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 13.11.2012.

¹¹⁷ Rantsev v. Kypros ja Venäjä, tuomio 7.10.2010, 277 kohta.

suhteesta sopimuksessa turvattuihin oikeuksiin. Tässä suhteessa EIT totesi seuraavaa:

”281. The Court considers that trafficking in human beings, by its very nature and aim of exploitation, is based on the exercise of powers attaching to the right of ownership. It treats human beings as commodities to be bought and sold and put to forced labour, often for little or no payment, usually in the sex industry but also elsewhere (see paragraphs 101 and 161 above). It implies close surveillance of the activities of victims, whose movements are often circumscribed (see paragraphs 85 and 101 above). It involves the use of violence and threats against victims, who live and work under poor conditions (see paragraphs 85, 87 to 88 and 101 above). It is described by Interights and in the explanatory report accompanying the Anti-Trafficking Convention as the modern form of the old worldwide slave trade (see paragraphs 161 and 266 above). The Cypriot Ombudsman referred to sexual exploitation and trafficking taking place “under a regime of modern slavery” (see paragraph 84 above).

282. There can be no doubt that trafficking threatens the human dignity and fundamental freedoms of its victims and cannot be considered compatible with a democratic society and the values expounded in the Convention. In view of its obligation to interpret the Convention in light of present-day conditions, the Court considers it unnecessary to identify whether the treatment about which the applicant complains constitutes “slavery”, “servitude” or “forced and compulsory labour”. Instead, the Court concludes that trafficking itself, within the meaning of Article 3(a) of the Palermo Protocol and Article 4(a) of the Anti-Trafficking Convention, falls within the scope of Article 4 of the Convention. The Russian Government’s objection of incompatibility *ratione materiae* is accordingly dismissed.”¹¹⁸

Ratkaisussa EIT keskeisellä tavalla määritteli ihmiskaupparikoksen hyväksikäyttöriskoluonteeseen kuuluvia seikkoja, kuten yksilön kohtelemisen kauppatavarana, ihmiskaupan uhriin kohdistettua valvontaa ja vallan väärinkäyttöä, samoin kuin korosti ihmiskaupan luonnetta nykyajan orjakauppana. Keskeistä niin ikään on, että EIT tapauksessa suoraan korostaa ihmiskaupan ihmisarvoa ja uhrin perusoikeuksia loukkaavaa luonnetta ja katsoo, että ihmiskauppa on yhteensopimatonta demokraattisen yhteiskunnan ja EIS:n ilmentämien arvojen kanssa. Tämän vuoksi EIT pitää tarpeettomana täsmällisempää luokittelua siitä, onko ihmiskauppa EIS 4 artiklassa tarkoitettua orjuutta, orjuuden kaltaista pakkotyötä vai pakollista työtä. EIT:n tapauksessa omak-

¹¹⁸ Rantsev v. Kypros ja Venäjä, tuomio 7.1.2010, 281–282 kohta.

suman näkemyksen mukaan ihmiskauppa itsessään on EIS 4 artiklan sisältämän kiellon piiriin kuuluvaa toimintaa. EIT on sittemmin vahvistanut tämän Rantsev-tapauksessa ilmaistun linjansa useissa myöhemmissä ratkaisuissa.¹¹⁹

EIT on sittemmin suuren jaoston ratkaisussa *S.M. v. Kroatia (2020)* kehittänyt ihmiskauppaa koskevaa EIS 4 artiklaan palautuvaa käytäntöään. EIT on ensinnäkin tämentänyt, että toiminta voidaan EIS:n järjestelmässä määritellä ihmiskaupaksi vain, jos kaikki ihmiskaupan osatekijät (tekotavat, teossa käytetyt keinot, teon tarkoitus) täyttyvät. Tämä on seurausta siitä, että EIS:n 4 artiklassa ihmiskauppaa ei nimenomaisesti määritellä. Muiden asiaa koskevien kansainvälisten instrumenttien ja EIS:n yhdenmukaisen tulkinnan periaatteen vuoksi on tällöin tärkeää, että EIS:n järjestelmässä ihmiskaupalle annetaan sama merkityssisältö kuin sille kansainvälisessä oikeudessa annetaan.¹²⁰

Toiseksi EIT otti kantaa siihen, kattaako EIS 4 artiklan implisiittisesti sisältämä ihmiskaupan kieltö kaikenlaisen ihmiskaupan vai edellytetäänkö toiminnan olevan luonteeltaan järjestäytyntä ja rajat ylittävää. Ihmiskaupan kiellon ulottuvuuden tarkastelu on merkityksellistä, koska kansainvälisissä ihmiskauppaa koskevissa oikeudellisissa velvoitteissa ihmiskauppaa koskevien kriminalisointivelvoitteiden ala on tässä suhteessa erilainen. Palermon sopimuksen ihmiskauppaa koskevan lisäpöytäkirjan 4 artiklassa sen soveltamisala rajataan ennen muuta tekoihin, jotka ovat luonteeltaan kansainvälisiä ja niissä on osallisena järjestäytynyt rikollisryhmä. Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastainen yleissopimus sen sijaan ei sisällä vastaavaa soveltamisalan rajausta. EIT katsoi *S.M. v. Kroatia* -ratkaisussa, että EIS 4 artiklan sisältämän ihmiskaupan kiellon soveltamisala on yleinen ja kattaa näin kaikenlaisen ihmiskaupan siitä riippumatta, onko teko luonteeltaan rajat ylittävä tai järjestäytynyt vai onko kysymys tietyn valtion rajojen sisällä tapahtuneesta toiminnasta, jonka ei välttämättä tarvitse olla järjestäytyntä. EIT perusteli tätä ennen muuta sillä, että muussa tapauksessa tietyn luonteisen ihmiskaupan uhrit suljettaisiin EIS 4 artiklan tarjoaman suojan ulkopuolelle eikä tämä olisi EIS:n tarkoituksen mukaista.¹²¹

EIT on ihmiskauppaa koskevassa ratkaisukäytännössään lisäksi korostanut EIS 4 artiklasta johdettavaa sopimusvaltioihin kohdistettua positiivista toimintavelvoitetta, joka sisältää aineellisen ja prosessuaalisen ulottuvuuden. Yleisellä tasolla EIT on todennut, että EIS 4 artiklasta johdettava positiivinen toimintavelvoite sisältää i) velvollisuuden ihmiskaupan kieltävän ja sen rangaistavaksi säätävän lainsäädännöllisen ja hallinnollisen

¹¹⁹ Ks. esim. *S.M. v. Kroatia [GC]*, 25.6.2020, 289 kohta, *V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta*, tuomio 16.2.2021, 148 kohta ja *Zoletic ym. v. Azerbaidzan*, tuomio 7.10.2021, 154 kohta.

¹²⁰ *S.M. v. Kroatia [GC]*, 25.6.2020, 290 kohta.

¹²¹ *S.M. v. Kroatia [GC]*, 25.6.2020, 294–296 kohta.

sen kehyyksen antamiseen, ii) tiettyjä tilanteita koskevan velvollisuuden suojata ihmiskaupan uhreja ja iii) velvollisuuden asianmukaisesti tutkia epäiltyä ihmiskauppaa. Kaksi ensimmäistä velvollisuutta ovat luonteeltaan aineellisia, kun kolmas on prosessuaalinen.¹²²

Erityisesti kolmanteen prosessuaalisen positiiviseen velvoitteeseen liittyen EIT on käytännössään korostanut, että toimivaltaisten viranomaisten ihmiskauppaa koskevissa asioissa toteutettava kaikki käytettävissä olevat toimenpiteet asiaa koskevan näytön hankkimiseksi, jotta tapauksen olosuhteista ja tosiseikoista voidaan saada selvyys. Tutkinnan lopputuloksen on myös perustuttava perusteelliseen, objektiiviseen ja puolueettomaan kaikkia relevantteja seikkoja koskevaan analyysiin. Positiivinen toimintavelvoite ei saa sinänsä aiheuttaa viranomaiselle epäsuhtaista tai kohtuutonta tilannetta. On kuitenkin huomattava, että selkeän tutkintalinjan seuraamisen laiminlyömisestä on EIT:n käytännössä katsottu ratkaisevasti heikentävän rikostutkinnan kykyä selvittää tapauksen olosuhteet ja tosiseikat sekä mahdolliset rikoksesta epäillyt henkilöt.¹²³ Kysymys voi olla esimerkiksi epäillyn asianomistajaan kohdistaman yhteydenoton (joka voi olla toteutettu esimerkiksi sosiaalisessa mediassa) olosuhteiden selvittämisen laiminlyönnistä¹²⁴ tai asian selvittämisen kannalta merkityksellisten todistajien kuulemisen laiminlyönnistä rikostutkinnassa.¹²⁵

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ihmiskauppa koskevia rikos- ja rikosprosessioikeudellisesti merkityksellisiä ratkaisuja ovat ainakin seuraavat:

- Siliadin v. Ranska, 26.10.2005;
- Rantsev v. Kypros ja Venäjä, 7.10.2010;
- V.F. v. Ranska, 29.11.2011;
- M. ym. v. Italia ja Bulgaria, 31.12.2012;
- F.A. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 10.9.2013;
- L.E. v. Kreikka, 21.1.2016;
- J. ym. v. Itävalta, 17.1.2017;
- Chowdury ym. v. Kreikka, 30.3.2017;
- T.I. ym. v. Kreikka, 18.7.2019;
- S.M. v. Kreikka [GC], 25.6.2020;
- V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 16.2.2021;
- A.I. v. Italia, 1.4.2021;
- Zoletic ym. v. Azerbaidhan, 7.10.2021.

¹²² S.M. v. Kroatia [GC], 25.6.2020, 306 kohta, V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, 16.2.2021, 156 kohta ja Zoletic ym. v. Azerbaidhan, 7.10.2021 182 kohta.

¹²³ Esim. S.M. v. Kroatia [GC], 25.6.2020, 316 kohta. Ks. myös Rantsev v. Kypros ja Venäjä (2010), 288 kohta ja Zoletic ym. v. Azerbaidhan, 7.10.2021 187–188 kohta.

¹²⁴ S.M. v. Kroatia [GC], 25.6.2020, 337 kohta.

¹²⁵ S.M. v. Kroatia [GC], 25.6.2020, 338–342 kohta.

3 Viranomaisten tietoon tullut rikollisuus¹²⁶

3.1 Ihmiskauppa

Alla tarkastellaan viranomaisten tietoon¹²⁷ tulleiden ihmiskaupparikosten ja ihmiskau-
pan lähirikosten lukumäärätietoja. Tiedot perustuvat Tilastokeskuksen tilastoihin. Ih-
miskaupparikoksia on tullut viranomaisten tietoon vuosina 2010–2020 seuraavasti.

Viranomaisten tietoon tulleet perusmuotoiset ihmiskaupparikosepäilyt

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	11	24	21	18	16	23	66	71	76	69	97

Taulukko 2. Viranomaisten tietoon tulleet perusmuotoiset ihmiskaupparikosepäilyt
(lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

Viranomaisten tietoon tulleet törkeät ihmiskaupparikosepäilyt

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	2	6	4	3	4	6	6	3	3	10	12

Taulukko 3. Viranomaisten tietoon tulleet törkeät ihmiskaupparikosepäilyt
(lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

¹²⁶ Tämä jakso perustuu seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäytösäännök-
sen (RL 20:8) soveltamiskäytäntöä koskevaan selvitykseen (Melander – Mahmood
2022) sisältyvään samansisältöiseen jaksoon.

¹²⁷ Tällä viitataan poliisiasiain tietojärjestelmän rikoksena talletettuun asiaan. Yksittäi-
seen tietojärjestelmään talletettuun asiaan saattaa liittyä useita epäiltyjä, jolloin viran-
omaisten tietoon tulleiden asioiden määrä ei kuvaa rikoksesta epäiltyjen tai uhrien mää-
rää.

Selvitettyjen perusmuotoisten ihmiskaupparikosten epäiltyjen määrät

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	1	7	44	15	3	9	9	8	17	11	27

Taulukko 4. Selvitettyjen perusmuotoisten ihmiskaupparikosten epäiltyjen määrät
(lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

Selvitettyjen törkeiden ihmiskaupparikosten epäiltyjen määrät

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	-	3	18	3	-	8	3	14	2	6	27

Taulukko 5. Selvitettyjen törkeiden ihmiskaupparikosten epäiltyjen määrät
(lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

Syyttäjille ilmoitettujen perusmuotoisten ihmiskaupparikosepäilyjen määrät

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	1	6	26	4	2	7	4	5	13	10	19

Taulukko 6. Syyttäjille ilmoitettujen perusmuotoisten ihmiskaupparikosten määrät
(lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

Syyttäjille ilmoitettujen törkeiden ihmiskaupparikosepäilyjen määrät

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	1	3	5	2	-	7	3	7	2	3	18

Taulukko 7. Syyttäjille ilmoitettujen törkeiden ihmiskaupparikosten määrät
(lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

Ihmiskauppatuomioiden määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	-	0	22	3	-	5	5	0	31	5	-
Määrä	-	2	1	1	-	2	1	1	1	1	-

Taulukko 8. Ylemmstä sarakeesta käy ilmi perusmuotoisten ihmiskauppatuomioiden määrät ja alemmasta törkeiden (lähde: Tilastokeskus, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset 2021)

Hylättyjen ihmiskauppasyytteiden määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	2	2	-	5	-	0	2	3	4	1	0
Määrä	0	0	2	4	4	0	0	0	0	0	-

Taulukko 9. Hylättyjen ihmiskauppasyytteiden määrät vuosina 2010–2020. Ylemmstä sarakeesta käy ilmi perusmuotoisten määrät ja alemmasta törkeiden (lähde: Tilastokeskus, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset 2021)

3.2 Paritus

Viranomaisten tietoon tulleiden paritustapausten määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	2	16	38	9	14	11	9	19	9	15	20
Määrä	-	2	14	9	8	6	6	4	9	6	16

Taulukko 10. Viranomaisten tietoon tulleiden paritustapausten määrät vuosina 2010–2020. Ylemmstä sarakeesta käy ilmi perusmuotoisten määrät ja alemmasta törkeiden (lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

Paritusrikoksista epäiltyjen määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	9	6	11	16	9	3	10	14	3	10	10
Määrä	11	8	13	15	12	6	5	1	0	7	28

Taulukko 11. Paritusrikoksesta epäiltyjen määrät vuosina 2010–2020. Ylemmästä sarakeesta käy ilmi perusmuotoisten määrät ja alemmasta törkeiden (lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021)

Syyttäjälle ilmoitettujen paritusrikosten määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	4	5	10	13	9	2	8	12	2	8	8
Määrä	3	1	7	10	7	5	3	1	0	3	14

Taulukko 12. Syyttäjälle ilmoitettujen paritusrikosten määrät vuosina 2010–2020. Ylemmästä sarakeesta käy ilmi perusmuotoisten määrät ja alemmasta törkeiden (lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2021).

Paritustuomioiden määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	21	5	4	7	6	13	2	6	5	2	-
Määrä	6	1	6	8	2	9	1	2	-	-	-

Taulukko 13. Paritustuomioiden määrät vuosina 2010–2020. Ylemmästä sarakeesta käy ilmi perusmuotoisten määrät ja alemmasta törkeiden (lähde: Tilastokeskus, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset 2021).

Hylättyjen paritussyytteiden määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	4	-	3	3	1	0	1	0	0	0	-
Määrä	3	-	0	7	0	3	0	-	-	-	-

Taulukko 14. Hylättyjen paritussyytteiden määrät vuosina 2010–2020. Ylemmästä sarakeesta käy ilmi perusmuotoisten määrät ja alemmasta törkeiden (lähde: Tilastokeskus, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset 2021).

3.3 Kiskonnantapainen työsyrrjintä

Viranomaisten tietoon tulleiden kiskonnantapaisten työsyrrjintärikosten määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	31	35	40	30	37	17	62	33	36	46	58

Taulukko 15. Viranomaisten tietoon tulleiden kiskonnantapaisten työsyrrjintärikosten määrät vuosina 2010–2020 (lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2022)

Syyttäjälle ilmoitettujen kiskonnantapaisten työsyrrjintärikosten määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	23	19	50	19	29	17	6	20	8	22	8

Taulukko 16. Syyttäjälle ilmoitettujen kiskonnantapaisten työsyrrjintärikosten määrät vuosina 2010–2020 (lähde: Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2022)

Kiskonnantapaisesta työsyrrjinnästä annetut tuomiot vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	12	5	14	8	7	4	2	8	3	7	6

Taulukko 17. Kiskonnantapaisesta työsyrrjinnästä annetut tuomiot vuosina 2010–2020 (lähde: Tilastokeskus, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset 2022)

Hylättyjen syytteiden määrät vuosina 2010–2020

Vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Määrä	-	30	3	3	12	7	2	8	3	7	6

Taulukko 18. Hylättyjen syytteiden määrät vuosina 2010–2020 (lähde: Tilastokeskus, Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset 2022)

4 Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevien säännösten soveltaminen

4.1 Ihmiskauppa

Tutkimushanketta varten pyysimme kolmasosan kaikista poliisin tietojärjestelmään vuosina 2010–2020 kirjatusta ihmiskauppaa koskevista esitutkintapäätöksistä. Aineistoon kuului yhteensä 186 ihmiskauppaa koskevaa päätöstä, joista 160 koski perusmuotoista ihmiskauppaa, 24 törkeää ihmiskauppaa ja kaksi ihmiskaupan yritystä. Lähikohtaisesti päätökset olivat epäiltykohtaisia eli yksi päätös koski yksittäistä epäiltyä. Näin ollen samaan asiakokonaisuuteen saattoi sisältyä useita päätöksiä, jos asiakokonaisuuteen liittyi useita epäiltyjä. Päätökset koskivat tutkinnan lopettamista yksittäisen epäillyn osalta tai asian siirtämistä syyteharkintaan yksittäisen epäillyn osalta. Silloin kun asiassa ei ollut epäiltyä, yksittäinen päätös koski koko tapausta.

Perusmuotoiseen ihmiskauppaan liittyvistä tapauksista 53:ssä poliisi päätti tutkinnan siirtämällä tapauksen syyteharkintaan, ja puolestaan sadan tapauksen osalta asia ei edennyt syyteharkintaan. Kuudessa tapauksessa esitutkinta päätettiin, koska asiasta oli tehty ilmoitus toisella tunnuksella.

Edellä mainitusta sadasta tapauksesta, jotka eivät edenneet syyteharkintaan, 17 tapauksessa päätöksen perusteluksi ilmoitettiin ei rikosta; 39 tapauksessa syyttäjä teki esitutkinnan rajoittamispäätöksen esitutkintalain 3 luvun 10.1–2 §:n nojalla (kustannusperusteiset tai prosessuaaliset syyt); 44 tapauksessa esitutkinnan rajoittaminen oli poliisilta saaduissa tilastoissa luokiteltu ”muu syy” -perusteiseksi. Muu syy -perusteiseksi oli merkitty tapauksia, joissa teko oli tapahtunut ulkomailla, eikä sen tutkimista Suomessa pidetty tarkoituksenmukaisena (ETL 3:8) tai asia oli siirretty keskusrikospoliisille. 12 tapauksessa esitutkinta on keskeytetty (ETL 3:13).

Poliisin tietojärjestelmään kirjatut perustelut päätöksille olivat niukat, joten pyysimme lisäksi esitutkintapöytäkirjoja pistemäisesti sellaisista tapauksista, joissa poliisin päätöksen perusteella oli jokin erityispiirre tai joista tarvittiin lisätietoja. Pyynnöt esitutkin-

tapöytäkirjoista tehtiin paikallispoliisille. Ihmiskaupparikosepäilyjen esitutkintaa koskevaa täydentävää aineistoa¹²⁸ pyydettiin yhteensä 99 tapauksesta, mutta pyydettyjä lisätietoja saatiinvain 57 tapauksesta. Tältä osin aineisto jäi suhteellisen pieneksi, joten pelkästään niiden perusteella ei voida tehdä vahvoja päätelmiä ihmiskaupparikosten tutkinnasta.

Esitutkintaa koskevan aineiston perusteella niissä tapauksissa, joissa epäilty rikos oli tapahtunut ulkomailla, esitutkinta pääsääntöisesti lopetettiin tai sitä ei aloitettu. Näissä tapauksissa oli muun muassa useita sellaisia tapauksia, joissa naisia oli tuotu kolmansista maista Euroopan maihin toimimaan prostituutiossa. Naisille oli heidän kertomansa mukaan luvattu työ esimerkiksi kampaajina tai lastenhoitajina, mutta perille päästyään naiset olivat joutuneet toimimaan prostituutiossa. Asianomistajien antamien tietojen perusteella ei kuitenkaan pystytty tai ilmeisesti edes pyritty selvittämään rikoksesta epäillyn henkilöllisyyttä. Osassa tapauksista asiaa selvitettiin sen verran, että asianomistajan kertomus matkasta Suomeen tai matkat Suomessa eri kaupunkien välillä todettiin paikkansa pitämättömiksi, mutta tämän pidemmälle tutkintaa ei jatkettu.

Osassa tapauksista jäi käytettävissä olevan aineiston perusteella epäselväksi, onko poliisi tehnyt asiassa esimerkiksi virka-apupyynnöä. Yhdessä tapauksessa kävi selkeästi ilmi, että poliisi oli tehnyt virka-apupyynnön, mutta se ei ollut tuottanut tulosta.¹²⁹ Kahdeksassa tapauksessa ilmoitettiin, että asia on siirretty Keskusrikospoliisille jatko-toimenpiteitä varten. Näistä tapauksista tai Keskusrikospoliisin suorittamista jatkotoimenpiteistä ei saatu tietoa.

Esitutkintatapöytäkirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että esitutkintaviranomaisten ensisijaisen kiinnostuksen kohteena ovat Suomessa tapahtuneet epäillyt rikokset. Esimerkiksi useassa tapauksessa, jossa poliisille ilmoitetun rikoksen tapahtumapaikkana oli ulkomaat, ilmoituksen johdosta suoritettussa kuulemisessa asianomistajalta kysyttiin, onko tämä kokenut Suomessa ”ongelmia kenenkään kanssa”. Jos epäillyn rikoksen uhri kertoi, että hänen poliisille ilmoittamansa rikos ei ole tapahtunut millään osin Suomessa, poliisi ei suorittanut asiassa tämän kuulemisen jälkeen muita esitutkinta- tai selvitystoimenpiteitä.

Kaikissa tutkimusaineistoon kuuluneissa 21 ihmiskauppaa koskevassa syyttämättäjättämispäätöksessä ratkaisu perustui siihen, että asiassa ei katsottu olleen todennäköisiä syitä epäillyn syyllisyyden tueksi (ROL 1 luvun 6a §:n 1 momentin 1 kohta ja 6 §:n

¹²⁸ Niistä tapauksista, joissa esitutkintaa ei ole toimitettu (loppuun), ei ole laadittu esitutkintatapöytäkirjaa, joten käytettävissämme on ollut vain tiedot rikosilmoitusjäljennöksistä ja poliisiain tietojärjestelmään (Patja) kirjatut tiedot sekä esitutkintaa koskeva päätös.

¹²⁹ E-2017-6.

1 momentin 3 kohta).¹³⁰ Käytännössä päätöksissä on ollut kyse joko siitä, että näyttöä ei ole katsottu olleen riittävästi tai teon ei ole katsottu täyttävän ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Osassa tapauksista on kyse siitä, ettei näyttöä asianomistajan kertomuksen tueksi ole joko hankittu tai saatu, ja osassa päätös on perustunut pääasiassa asianomistajan kertomuksen ristiriitaisuuteen.

Asianomistajan oman kertomuksen ristiriitaisuus viittaa ihmiskaupparikoksen esitutkinnan ja syyteharkinnan haasteisiin ylipäänsä. Esimerkiksi syyttämättäjättämispäätöksestä asiassa E-2019-14 käy ilmi, että asiaa on tutkittu mahdollisena pakkotyönä, prostituutioliitännäisenä ihmiskauppana ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena. Asianomistaja oli ainakin ollut tulossa kerjäämään Suomeen, ja hän oli kerjännyt aiemminkin ulkomailla. Alun perin hän oli kertonut asiaan liittyvästä hyväksikäytöstä, mutta myöhemmin kuultaessa ilmoittanut, että oli saanut päättää kerjäämisestä ja pitää saamansa rahat itsellään. Tämän tyyppinen kertomuksen muuttuminen saattaa liittyä epäillyn vallankäyttöön ja toisaalta asianomistajan haavoittuvaan asemaan. Ihmiskaupan uhrit saattavat pelätä viranomaisia ja toisaalta tekijää, eivätkä siksi uskalla ilmoittaa rikoksesta tai muuttavat kertomusta prosessin aikana. Toisaalta syyttämättäjättämispäätöksen perusteleminen asianomistajan kertomuksen ristiriitaisuudella on joissain tapauksissa ongelmallista. Esimerkiksi asiaa E-2017-18 koskevassa syyttämättäjättämispäätöksessä on vedottu siihen, että asianomistaja on kertonut työnteosta ja Suomeen tulonsa tarkoituksesta eri tavalla oleskelulupaa hakiessaan ja esitutkinnassa. Kertomusten ristiriidoille eri viranomaisprosesseissa ei pitäisi välttämättä antaa itsenäistä merkitystä, koska prosessien tarkoitus ja osapuolten roolit ja asemat niissä ovat myös erilaiset.

Tutkimusaineistoon kuului yhteensä 41 kärjäoikeuden ja 20 hovioikeuden tuomiota, joissa on syytetty vähintään yhtä henkilöä ihmiskaupasta tai törkeästä ihmiskaupasta. Lisäksi aineistoon kuului yksi tuomio, jossa on syytetty avunannosta ihmiskauppaan, mutta syyttäjä luopui syytteestä, joten asia jäi sillensä. Tuomioita on kaikista viidestä eri hovioikeudesta¹³¹ sekä yhteensä 15 eri kärjäoikeudesta. Tuomioista 12 on Helsingin kärjäoikeuden tuomioita, mutta muista kärjäoikeuksista on vain 1–4 tuomiota kustakin. Koska tuomioita on Helsingin kärjäoikeutta lukuun ottamatta niin vähän, alueellista vertailua soveltamis- tai rangaistuskäytännöstä ei voida tehdä. Tutkimusaineistoon kuuluvissa kärjäoikeuksien tuomioissa ihmiskaupparikoksia on luettu syyksi yhteensä 17 tuomiossa, ja niissä on tuomittu rangaistukseen ihmiskaupasta yhteensä 20 henkilöä ja törkeästä ihmiskaupasta 6 henkilöä.

¹³⁰ Ennen vuonna 2014 voimaan tullutta muutosta (22.8.2014/670) tehdyissä päätöksissä on viitattu aiemman lain mukaiseen vastaavaan perusteeseen.

¹³¹ Helsingin hovioikeus 8, Itä-Suomen hovioikeus 3, Rovaniemen hovioikeus 2, Turun hovioikeus 3, Vaasan hovioikeus 4.

Ihmiskauppasäännöksen sisältämien teon tarkoitustunnusmerkkien perusteella jaoteltuna käräjäoikeuksien tuomioissa oli yhteensä 17 pakkotyöhön, 18 seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja 6 ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin liittyvää tuomiota. Hovioikeusratkaisuista 9 koski pakkotyöhön, 10 seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja 1 ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista. Yhdessäkään tuomiossa ei ollut kysymys elimien tai kudoksien poistamisesta. Jako teon tarkoituksen perusteella ei ole täysin yksiselitteinen, koska osassa tuomioista on arvioitu useampaa teon tarkoitusta, eivätkä tarkoitukset ole täysin erillisiä tai toisensa poissulkevia. Tätä tarkastellaan myöhemmin luvussa 5.1.3. Koska eri teon tarkoituksiin liittyviin tapauksiin liittyy tiettyjä ominaispiirteitä ja teot poikkeavat toisistaan aika paljonkin riippuen siitä, mikä teon tarkoituksen on katsottu olevan, parhaimman kuvan tuomioista saa tarkastelemalla niitä teon tarkoituksen perusteella jaoteltuna.

Aineistoon kuuluvissa pakkotyötä koskevissa tuomioissa oli vain yksi sellainen tapaus, jossa syyttäjä oli vaatinut rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta, muissa syytettiin perusmuotoisesta ihmiskaupasta. Kyseisessä tapauksessa törkeän tekemuodon tunnusmerkistö ei kuitenkaan täytynyt, joten niissä tuomioissa, joissa teon tarkoituksena on arvioitu pakkotyötä, ei ole tuomittu yhtään rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta. Sen sijaan prostituution tai siihen rinnastettavan hyväksikäytön kohteeksi saattamista koskevista 18 käräjäoikeuden tuomiosta rangaistusta on vaadittu törkeästä ihmiskaupasta 11 tapauksessa, ja näistä törkeänä ihmiskauppana on tuomittu 4. Näistä yhdessä hovioikeus kuitenkin katsoi, ettei törkeän tekemuodon tunnusmerkistö täytynyt. Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevista 6 käräjäoikeuden tuomiosta vain yhdessä on vaadittu rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta; sekä käräjäettä hovioikeuden tuomiossa todettiin teon täyttävän törkeän tekemuodon tunnusmerkistön.

Syyksi luettuja ihmiskaupatekoja oli käräjäoikeuksien käsittelemässä 17 pakkotyötappauksessa yhteensä vain 5.¹³² Puolestaan seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa käräjäoikeuksien tuomioissa ihmiskauppa luettiin syyksi edellä mainittujen 4 törkeän ihmiskaupan lisäksi yhteensä 6 tapauksessa.¹³³ Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevista käräjäoikeuden 6 tuomioista yhden törkeänä ihmiskauppana tuomitun lisäksi yhdessä tapauksessa tekijä tuomittiin perusmuotoisesta ihmiskaupasta.

Kaikissa pakkotyötä koskevissa tapauksissa ja lähes kaikissa seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa syyttäjä vaati rangaistusta ihmiskaupalle vaihtoehtoisesti muiden rikosnimikkeiden perusteella. Ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tapauksissa vaihtoehtoisia syytekohtia oli vain puolessa tapauksista. Sellaisia

¹³² Hovioikeus kuitenkin muutti yhden petoksena tuomitun teon ihmiskaupaksi.

¹³³ Yhdessä käräjäoikeuden tuomiossa tuomittiin kaksi tekijää parituksesta, mutta hovioikeus katsoi, että kyse oli kummankin osalta ihmiskaupasta.

käräjäoikeuden tuomioita, joissa hylättiin syytteet ihmiskaupasta, mutta myös kaikki ihmiskauppasyytteelle vaihtoehtoiset syytteet, oli pakkotyötapauksissa 5, seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa 2 ja ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tapauksissa 4. Ihmiskaupan ja sille vaihtoehtoisten syytteiden lisäksi tapauksissa on esitetty useimmiten myös muita syytteitä samaan rikoskokonaisuuteen liittyen.

Pakkotyötä koskevissa asioissa ihmiskaupalle vaihtoehtoisia syytekohtia olivat törkeä kiskonta, kiskonnantapainen työsyryntä, törkeä petos ja petos.¹³⁴ Kaikilla mainituilla vaihtoehtoisilla rikosnimikkeillä on myös tuomittu tekijöitä. Seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa asioissa vaihtoehtoisina syytekohtina olivat törkeä paritus, paritus, törkeä vammantuottamus, törkeä vapaudenriisto ja vapaudenriisto. Näistä vaihtoehtoisista syytteistä on tuomittu rangaistuksia vain parituksista (tavallinen tekomuoto). Ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tapauksissa vaihtoehtoisina syytteinä oli vain vapaudenriisto ja sen törkeä tekomuoto, eikä näistä kummastakaan tuomittu yhdessäkään tapauksessa. Muita kuin ihmiskaupalle vaihtoehtoisia syytteitä oli kaiken tyyppisissä tapauksissa pahoinpitely. Seksuaalista hyväksikäyttöä ja ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tapauksissa muina syytteinä oli lisäksi seksuaalirikoksia, joista on myös tuomittu rangaistuksia. Pakkotyötä koskevissa tapauksissa muita syytekohtia oli muun muassa kirjanpito- ja verorikoksista.

Sellaisia tapauksia, joissa myös kaikki ihmiskaupalle vaihtoehtoiset syytteet on hylätty, on selvästi eniten tapauksissa, joissa teon tarkoituksena on arvioitu ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita (6 tapauksesta 4). Tapauksia on kuitenkin ylipäänsä huomattavan vähän ja selvästi vähemmän kuin muun tyyppisiä tapauksia, joten kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä ei voida tältä osin tehdä. Näissä suurimmat haasteet vaikuttavat olleen näyttökysymyksissä.¹³⁵ Sen sijaan on kiinnostavaa, että sellaisia tapauksia, joissa ihmiskaupan ohella myös vaihtoehtoiset syytteet on hylätty, on seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa vain 2, ja näistäkin toisessa asianomistaja myönsi valehdelleensa, joten asiassa ei ollut kyse tunnusmerkistön soveltamisesta tai näyttökysymyksistä. Käytännössä siis silloin, kun syytetään ihmiskaupasta ja toissijaisesti parituksesta, vastaaja tuomitaan lähes poikkeuksetta toisesta näistä rikoksista. Vastaavasti pakkotyötapauksia, joissa kaikki syytteet hylättiin, oli 5. Ero ei ole kovin suuri, mutta kun huomioidaan vielä se, että ihmiskauppana työperäistä hyväksikäyttöä koskevista tapauksista tuomittiin vain 5 ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa 10, vaikuttaa siltä, että ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistö täyttyy selvästi useimmin seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa asioissa.

¹³⁴ Yhdessä tuomiossa syyttäjän sijaan rangaistusta ihmiskaupasta vaati asianomistaja. Kyseisessä tapauksessa syyttäjä vaati rangaistusta mm. törkeästä kiskonnasta ja törkeästä petoksesta.

¹³⁵ Ks. tästä luku 5.1.9.

Työperäistä hyväksikäyttöä koskevat asiat vaikuttavat olevan lainsäädännön tai rikosprosessin näkökulmasta haastavampia myös sillä perusteella, että niissä kaikissa¹³⁶ on ollut ihmiskaupasta syytettäessä myös ihmiskaupalle vaihtoehtoisia syytteitä, ja tekijöitä on tuomittu rangaistuksiin jopa neljällä eri rikosnimikkeellä, kun vaihtoehtoisista syytteistä syyksiluettuja rikoksia on seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa vain parituksesta. Lisäksi kahdessa pakkotyötä koskevassa tapauksessa rangaistusta ihmiskaupasta vaati asianomistaja, kun syyttäjä syytti saman teonkuvauksen perusteella muista rikoksista. Näyttää myös siltä, että työperäistä hyväksikäyttöä ja pakkotyötä koskevat tapaukset etenevät rikosprosessissa muun tyyppisiä ihmiskauppa-asioita hitaammin. Seksuaalista hyväksikäyttöä ja ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa asioissa käräjäoikeuden tuomio on tullut yleensä nopeammin teon päättymisestä kuin pakkotyötä koskevissa tapauksissa. Tältä osin johtopäätös on kuitenkin vain suuntaa-antava, koska ajoissa on vaihtelua kaikissa tekotyypeissä, ja toisaalta tiedossamme ei ole kaikkien tuomioissa käsiteltyjen asioiden osalta edes se, milloin rikokset ovat tulleet viranomaisten tietoon.

4.2 Paritus ja kiskonnantapainen työsyrijintä

4.2.1 Paritus

Tutkimusaineistoon kuului yhteensä 103 paritusta koskevaa poliisin tietojärjestelmään kirjattua rikosepäilyä. Niistä 54 liittyi perusmuotoiseen paritukseen, 47 törkeään paritukseen ja kaksi parituksen yritykseen.

Yhteensä 54 aineistoon kuuluvasta perusmuotoisena parituksena kirjatusta rikosepäilystä 32 siirrettiin syyteharkintaan. Puolestaan 16 tapauksessa tehtiin ei-rikospäätös. Kahdessa syyttäjä teki esitutkinnan rajoittamispäätöksen tutkinnanjohtajan esityksestä. Kolmessa tapauksessa esitutkinta lopetettiin, koska samasta asiasta oli ilmoitus toisella tunnuksella, ja yhdessä tapauksessa tutkinta lopetettiin koska, koska rikoksesta epäilty oli kuollut.

Paritusrikosepäilyjä koskevia syyttämättäjättämispäätöksiä oli yhteensä 28. Näistä 27 koski perusmuotoista paritusta ja yksi törkeää paritusta. 25 syyttämättäjättämistä oli perusteltu sillä, että asiassa ei ollut riittävä näyttöä tai todennäköisiä syitä epäillyn syyllisyyden tueksi. Yhdessä tapauksessa syyttämättäjättämispäätöksen syyksi oli ilmoitettu konkurrenssiperuste; yhdessä kustannusperuste ja yhdessä peruste jäi epäselväksi.

¹³⁶ Yhdessä asiassa syyttäjä oli tosin luopunut toissijaisesta syytteestä.

Niissä tapauksissa, joissa syyttämättäjättämispäätöstä perusteltiin riittävän näytön tai epäillyn syyllisyyttä tukevien todennäköisten syiden puuttumisella on tavanomaisesti ollut kysymys siitä, että epäilty on vuokrannut tiloja (yksityisasunto tai hierontalaitos), joita on käytetty maksullisten seksuaalipalvelujen tarjoamiseen, mutta esitutkinnassa kiistänyt tienneensä tilojen käyttötarkoituksesta. Esimerkiksi tapauksessa S-2019-1 oli kyse hierontalaitoksesta, jonka tiloihin esitutkintaviranomaiset olivat tehneet tarkastuksen. Tarkastuksen yhteydessä oli löytynyt viitteitä siitä, että tiloissa mahdollisesti tarjottiin maksullisia seksiä (esimerkiksi liikkeen lattialta oli löytynyt kondomeja). Kuulustelussa liikkeen omistaja kertoi, että hän itse ei ollut tietoinen tiloissa tapahtuvasta seksin myynnistä, mutta hierojat saivat itse päättää, myivätkö seksiä. Lisäksi asiassa ei ollut näyttöä siitä, oliko epäilty saanut taloudellista hyötyä mahdollisesta seksuaalipalvelujen myynnistä. Toisessa samantyyliisessä hierontalaitosta koskevassa tapauksessa epäiltynä oleva liikkeen omistaja kertoi kuulusteluissa, että piti todennäköisenä, että hierojat tarjosivat liikkeessä maksullisia seksuaalipalveluja. Syyttämättäjättämispäätöksessä todettiin, että epäillyn osalta todennäköisyystahallisuus oli täytynyt, mutta koska ainoaa tapaukseen seksiä myynyttä hierojaa ei pystytty tavoittamaan, asiassa ei ollut riittävää näyttöä siitä, että tiloja olisi käytetty paritukseen.

Tutkimusaineistossa oli 49¹³⁷ perusmuotoisesta parituksesta annettua tuomiota; 28 törkeästä parituksesta annettua tuomiota ja kolme avunannosta paritukseen annettua tuomiota.

Yleisin rangaistuslaji perusmuotoisissa paritustuomioissa oli ehdollinen vankeusrangaistus: niitä tuomittiin yhteensä 33. Ehdollisten vankeusrangaistusten pituudessa oli vaihtelua; vankeuden keskimääräinen pituus oli seitsemän kuukautta. Lyhyimmät rangaistukset olivat kaksi kuukautta ja pisin oli 12 kuukautta. Ehdottomia vankeusrangaistuksia määrättiin yhteensä kahdeksassa tapauksessa. Lyhyin ehdoton rangaistus oli viisi kuukautta ja pisin (paritus päärikoksena) kaksi vuotta. Kuudessa perusmuotoista paritusta koskevassa tuomiossa annettiin sakkorangaistus. Rangaistukset olivat keskimäärin 60–70 päiväsakon suuruisia, mutta esimerkiksi yhdessä tapauksessa tuomittiin vain 20 päiväsakon suuruinen sakkorangaistus. Yhdessä tapauksessa jätettiin tuomitsematta rangaistukseen.

Törkeissä paritustuomioissa yleisin rangaistuslaji oli ehdoton vankeusrangaistus: niitä määrättiin 20. Vankeusrangaistuksen keskimääräinen pituus oli 27 kuukautta. Lyhyin ehdoton rangaistus oli 17 kuukautta ja pisin 41 kuukautta (paritus päärikoksena). Törkeissä paritustuomioissa ehdollisia vankeusrangaistuksia määrättiin kahdeksassa tapauksessa. Ehdollisten vankeusrangaistusten keskimääräinen pituus oli 15 kuukautta.

¹³⁷ Yksi tuomio/hylkäävä syyte vastaa yhtä syytettyä.

Lyhyin ehdollinen vankeusrangaistus oli 12 kuukautta ja pisin (paritus päärikoksena) 19 kuukautta.

Perusmuotoisesta parituksesta oli seitsemän hylättyä syytettyä; törkeästä parituksesta oli viisi hylättyä syytettyä; parituksen avunannosta oli kolme hylättyä syytettyä.

4.2.2 Kiskonnantapainen työsyRJintä

Tutkimusaineistoon kuului yhteensä 82 kiskonnantapaisena työsyRJintänä poliisin tietojärjestelmään kirjattua rikosepäilyä. Näistä 57 tapausta siirrettiin syyteharkintaan. Kahdeksassa tehtiin ei-rikospäätös. Kymmenessä tapauksessa syyttäjä teki esitutkinnan rajoittamispäätöksen tutkinnanjohtajan esityksestä. Viidessä tapauksessa tutkinta päätettiin, koska samasta asiasta oli ilmoitus toisella tunnuksella. Yhdessä tapauksessa rikos oli vanhentunut ja yhdessä rikoksesta epäilty oli kuollut.

Tutkimusaineistossa oli 56¹³⁸ kiskonnantapaista työsyRJintää koskevaa tuomiota, joissa oli yhteensä 77 syytettyä. 16 vastaajaa syytettiin kiskonnantapaisesta työsyRJinnästä toissijaisesti, kolmassijaisesti tai vaihtoehtoisesti (ensisijaisena syytteenä ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa). 35 syytetyn osalta annettiin syyksilukeva tuomio kiskonnantapaisesta työsyRJinnästä (joista kolmea syytettiin ensisijaisesti ihmiskaupasta) ja 36 osalta syyte hylättiin (joista seitsemää syytettiin ensisijaisesti ihmiskaupasta). Viiden syytetyn osalta annettiin syyksilukeva tuomio ihmiskaupasta ja yhden osalta törkeästä kiskonnasta (näissä kaikissa ensisijaisena syytteenä oli ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa).

Kiskonnantapaista työsyRJintää koskevien syyksilukevien tuomioiden osalta 15:lle syytetyille annettiin sakkorangaistus. Sakkorangaistusten suuruudessa oli paljon hajontaa; keskimääräinen oli 57 päiväsakkoa. Lievin sakkorangaistus oli 10 päiväsakkoa ja ankarin 115 päiväsakkoa (yhteinen rangaistus). Vankeusrangaistuksia oli yhteensä 20; 17 ehdollista ja kolme ehdotonta. Ehdollisten vankeusrangaistusten keskipituus oli 7 kuukautta. Lyhin ehdollinen rangaistus oli kaksi kuukautta ja pisin 20 kuukautta (molemmat yhteisiä rangaistuksia). Ehdottomista vankeusrangaistuksista kahdessa vankeuden pituus oli 34 kuukautta (osa samaa asiakokonaisuutta) ja yhdessä 24 kuukautta.

¹³⁸ Mukaan lukien vuonna 2021 annettu tuomio T-2021-1.

5 Ihmiskauppaa koskeva soveltamiskäytäntö

5.1 Ihmiskaupan tunnusmerkistö

Ihmiskauppaa koskeva rikoslain säännös (RL 25:3) rakentuu keinojen, tekotapojen ja tarkoitusten varaan. Jotta kyse olisi ihmiskaupasta, tunnusmerkistön tulee täytyä kaikkien kolmen osatekijän osalta, ja lisäksi osatekijöiden välillä on oltava yhteys. Ihmiskauppaa rikoslaisissa koskeviin säännöksiin (25 luvun 3 ja 3a §) liittyviä tulkintakysymyksiä ja säännöksen soveltamiskäytäntöä arvioidaan tässä luvussa tunnusmerkistön eri osatekijöiden suhteen erikseen. Tarkastelutapa auttaa hahmottamaan sekä tulkintaan liittyviä mahdollisia haasteita että sitä, miten yksittäisiä tunnusmerkistötekijöitä on oikeuskäytännössä tulkittu ja mitä niiden täyttymiseltä on edellytetty. Lähestymistapa on perusteltu myös siitä näkökulmasta, että tämän tyyppistä lainopillista analyysia ihmiskauppasäännöksestä ei ole Suomessa aiemmin tehty.

Tarkastelutapaan liittyy kuitenkin myös tiettyjä haasteita. Ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistön osatekijät ja niiden soveltamiseen vaikuttavat tosiseikat ovat nimittäin useissa tapauksissa osittain päällekkäisiä, ja myös teon ja siitä saadun näytön kokonaisuudella on merkitystä tunnusmerkistön täyttymisen arvioimisessa. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa tulee tarkastella tunnusmerkistön kaikkia kolmea osatekijää erikseen, mutta myös niiden välistä yhteyttä sekä tilanteen ja olosuhteiden kokonaisuutta. Kun tarkastellaan yksittäisten tunnusmerkistön osatekijöiden täyttymistä erikseen, ei ole mahdollista antaa kokonaiskuvaa teoista, joita tuomioissa on käsitelty. Tuomioihin keskittyvä tarkastelutapa toimisi paremmin tässä tarkoituksessa.¹³⁹ Kuitenkin huomioiden edellä mainitut edut tunnusmerkistötekijöiden tarkastelemisessa erikseen sekä tuomioiden lukumäärän, kaikkien tuomioiden selostaminen ja analysoiminen kokonaisuudessaan ei olisi tarkoituksenmukaista. Tunnusmerkistön osatekijöitä käsiteltäessä pyritään kuitenkin tuomaan tarpeen mukaan esiin myös sitä, miten niiden arvioiminen on suhteutunut muihin tunnusmerkistön osatekijöihin kyseisessä yksittäisessä tuomiossa tai oikeuskäytännössä yleisemmin.

Valittu tarkastelutapa aiheuttaa myös jonkin verran toistoa, kun tietyt samat teemat liittyvät useisiin tunnusmerkistön osatekijöihin, ja toisaalta samantyyppiset kysymykset tulevat esiin tuomioissa eri asiayhteyksissä. Tällaisia ovat ainakin suostumuksen tai

¹³⁹ Esim. kansallisen ihmiskaupparaportoijan kertomuksissa vuosilta 2010 ja 2014 on tällainen lähestymistapa. K 17/2010 vp, K 19/2014 vp.

vapaaehtoisuuden arvioiminen sekä ihmiskauppasäännöksen avoimiin käsitteisiin liitetty suppean tulkinnan ohjeen soveltaminen. Sekä suostumukselle annettua merkitystä että suppeaa tulkintaa tarkastellaan seuraavissa kahdessa alaluvussa yleisemmällä tasolla ja myöhemmin tunnusmerkistön osatekijöitä käsittelevissä luvuissa niiltä osin kuin nämä seikat ovat tulleet oikeuskäytännössä tunnusmerkistötekijöitä arvioitaessa esiin.

Tutkimusaineistoon kuuluvista käräjäoikeuden tuomioista yhteensä 40:ssä on syytetty ihmiskaupasta. Lisäksi aineistoon kuuluu 20 hovioikeuden tuomiota, joissa vähintään yksi syytekohta on koskenut ihmiskauppaa. Useimmissa tapauksissa on lisäksi vaihtoehtoisia syytekohtia sekä samaan tekokokonaisuuteen liittyviä syytteitä muista rikoksista. Useissa tuomioissa on useita syytettyjä tai tuomittuja, asianomistajia tai useita erillisiksi ihmiskaupparikoksiksi katsottuja tekoja. Tässä luvussa aineistoa tarkastellaan tuomioiden suhteen, ei esimerkiksi sen suhteen, kuinka monta henkilöä on tuomittu ihmiskaupasta tai kuinka monesta ihmiskaupparikoksesta tai -syytteestä tuomioissa on kyse. Ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön täyttymistä tarkastellaan myös niiden tuomioiden osalta, joissa on syytetty ihmiskaupparikoksesta, mutta syytteet on ihmiskaupan osalta hylätty. Nämä tuomiot kertovat tunnusmerkistön soveltamiskäytännöstä erityisesti siltä osin, millaisissa tilanteissa ja miksi ihmiskaupan tunnusmerkistö ei ole ihmiskauppaan viittaavista seikoista huolimatta täyttynyt.

Tunnusmerkistön käsitteet ovat tulkinnanvaraisia, ja säännöksiä sovellettaessa voidaan myös täysin perustellusti päätyä erilaisiin lopputuloksiin. Soveltamiskäytännön arvioimiseen vaikuttaa myös se, että jokaisessa tapauksessa on omat erityispiirteensä sen suhteen, mitä on väitetty tapahtuneen ja mitä on pystytty näyttämään. Joitain näyttöön liittyviä, aineistosta esiin nousseita kysymyksiä tarkastellaan luvussa 5.1.9, mutta näiltä osin tarkastelu ei ole kattava, koska aihe on varsin laaja.

5.1.1 Suostumuksen ja vapaaehtoisuuden merkitys

Rikosoikeudessa loukatun suostumus poistaa lähtökohtaisesti teon rangaistavuuden,¹⁴⁰ koska tekoa ei tällöin voida pitää tunnusmerkistön mukaisena.¹⁴¹ Kaikkiin rikoksiin ei kuitenkaan voi antaa pätevää suostumusta: esimerkiksi henkirikokset ja vakavat terveydenloukkaukset ovat luonteeltaan niin vakavia, ettei niihin voida koskaan antaa suostumusta tai suostumusta ei voida pitää pätevänä.¹⁴² Ihmiskaupan osalta hallituksen esityksessä on todettu, että siihen ei voi antaa suostumusta. Tämä perustuu ennen kaikkea teossa käytettyihin keinoihin (RL 25:3.1:n 1–4 kohta ja törkeää ih-

¹⁴⁰ HE 44/2002 vp, s. 111/l.

¹⁴¹ Esim. Melander 2016, s. 283 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 241.

¹⁴² Suostumuksen merkityksestä ja sen rajoista rikosoikeudessa yleisesti, esim. Melander 2016, s. 283; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 241–243.

miskauppaa koskevassa RL 25:3a:n säännöksessä mainitut keinot), jotka ovat niin vakavia, että niitä käyttämällä tehtyyn tekoon ei voi antaa suostumusta.¹⁴³ Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjassa (3 artiklan b kohta) ja ihmiskauppadirektiivissä (2 artiklan 4 kohta) on lisäksi nimenomaisesti todettu, että ihmiskaupan uhrin suostumuksella hyväksikäyttöön ei ole merkitystä, jos sen saamiseksi on käytetty jotain sääntelyinstrumentissa tarkoitettua keinoa. Hallituksen esityksessä on myös todettu, ettei jälkikäteenkään suostumus poista rangaistavuutta ihmiskaupassa.¹⁴⁴

Tästä sinänsä selvästä lähtökohdasta huolimatta asianomistajan suostumukselle annetun merkityksen havaittiin aiheuttaneen ongelmia jo aiemmin oikeuskäytännössä, joten asiaa tarkasteltiin myös ihmiskauppasäännösten muuttamista koskevassa myöhemmässä hallituksen esityksessä. Havainnot liittyivät erityisesti paritustyypisiin ihmiskaupatapauksiin, joissa annettiin merkitystä asianomistajan alkuperäiselle suostumukselle ryhtyä prostituutitoimintaan, vaikka hän olisi myöhemmin muuttanut mieltänsä tai vaikka myöhemmin teossa olisi käytetty säännöksessä tarkoitettuja keinoja.¹⁴⁵ Hallituksen esityksessä on edelleen todettu, että ”uhrin suostumus ei poista ihmiskaupparikoksen oikeudenvastaisuutta tai tee tekoa muuten rankaisemattomaksi, jos rikoksen tunnusmerkitötekijät täyttyvät”.¹⁴⁶ Käytännössä ongelmat suostumuksen suhteen eivät kuitenkaan liity siihen, että tunnusmerkistön katsottaisiin täyttyvän, ja uhrin suostumus tulisi tämän jälkeen arvioitavaksi. Sen sijaan on kyse ensinnäkin siitä, millainen merkitys suostumukselle jonkin tunnusmerkistön osatekijän suhteen annetaan, ja toisaalta siitä, millaisissa olosuhteissa asianomistajan ylipäänsä voidaan katsoa kykenemään tahdonmuodostukseen ja oman tahtonsa mukaan toimimiseen. Jos suostumukselle annetaan merkitystä jonkin tunnusmerkistön osatekijän suhteen, tämä voi helposti johtaa siihen, ettei tunnusmerkistön katsota täyttyvän.¹⁴⁷

Aineistoon kuuluvissa ihmiskauppaa koskevissa tuomioissa asianomistajan suostumukselle ja vapaaehtoisuudelle on annettu erilainen merkitys, ja vapaaehtoisuuden arvioiminen tulee esille eri tunnusmerkistön osatekijöitä arvioitaessa. Esimerkiksi asianomistajan huono taloudellinen tilanne (kotimaassaan) on saatettu arvioida joko turvatomuutta ja riippuvaisuutta osoittavaksi seikaksi tai sen on voitu katsoa osoittavan asi-

¹⁴³ HE 34/2004 vp, s. 99/II. Toisaalta myöhemmässä hallituksen esityksessä on todettu, että ”[i]hmiskaupparikokset ovat ylipäänsä niin vakavia rikoksia, että niihin ei oikeustieteessä kehitetyn suostumusopin mukaan voi antaa suostumusta.” HE 103/2014 vp, s. 39/I.

¹⁴⁴ HE 34/2004 vp, s. 100/I.

¹⁴⁵ HE 103/2014 vp, s. 38.

¹⁴⁶ HE 103/2014 vp, s. 39.

¹⁴⁷ Tämänsuuntaisesti on todettu myös hallituksen esityksessä: ”Huomiota on kuitenkin edelleen syytä kiinnittää siihen, että kysymys suostumuksen merkityksestä on ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön kolmitasoisuuden (keino, tekotapa ja tarkoitus) vuoksi normaalia monitasoisempi.” HE 103/2014 vp, s. 39/II.

anomistajan ansaintatarkoitusta ja sitä kautta vapaaehtoisuutta. Pakkotyön osalta esimerkiksi erehdyttämiseen perustuvaa työn tekemistä on pidetty vapaaehtoisena. Sen sijaan painostamista arvioitaessa on ainakin kahdessa tuomiossa todettu, että asianomistajan alkuperäisellä suostumuksella ei ole merkitystä, kun hän on myöhemmin muuttanut mieltään ja ilmoittanut, ettei halua jatkaa prostituutiota. Yhdessä paritus-tyyppistä ihmiskauppaa koskevassa tuomiossa asialle ei kuitenkaan ole annettu merkitystä, vaan asianomistajan on edelleen katsottu myyneen seksiä vapaaehtoisesti, vaikka hän on ilmoittanut, ettei enää halua sitä tehdä ja siitä huolimatta, että vastaaja on pahoinpidellyt, uhkaillut ja kontrolloinut asianomistajaa ja myös painostanut jatka-maan seksin myymistä.

Suostumuksen kannalta on merkitystä myös sillä, miten asianomistajan kykyä ja mahdollisuuksia toimia haluamallaan tavalla arvioidaan turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman hyväksikäyttämistä tai valtaan tai määräysvaltaan ottamista tarkasteltaessa. Toisin sanoen se, miten ihmisen vapaa tahto ja toimintamahdollisuudet eri tilanteissa sekä epäasiallinen vaikuttaminen niihin ymmärretään, vaikuttavat tunnusmerkistön osatekijöiden arvioimiseen olennaisella tavalla.¹⁴⁸ Joissain tuomioissa asianomistajan on esimerkiksi katsottu alun perin suostuneen tai jopa tarjoutuneen seksin myymiseen vapaaehtoisesti siitä huolimatta, että asianomistajalla on ollut muun muassa aiempia traumaattisia kokemuksia myös seksuaaliseen väkivaltaan tai parittamiseen liittyen tai hän on ollut alaikäinen. Tämä arvio vapaaehtoisuudesta näissä olosuhteissa on puolestaan heijastunut myöhempään arvioon siitä, onko asianomistajan katsottu olleen turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa tai onko vastaajan katsottu ottaneen asianomistajan (määräys)valtaansa.

Kuljettamista tarkoittavan tekotavan on myös katsottu jääneen täyttymättä, koska asianomistaja oli suostunut kuljetettavaksi. Vapaaehtoisuudella ei kuitenkaan olisi pitänyt olla pelkän kuljettamisen osalta merkitystä, vaan kuljettamista olisi tullut arvioida suhteessa käytettyihin keinoihin ja teon tarkoitukseen. Tuomioissa on muiltakin osin epä-johdonmukaisuutta sen suhteen, miten eri osatekijöiden välistä yhteyttä on arvioitu, tai osatekijöiden välistä yhteyttä koskeva edellytys on jätetty huomioimatta. Silloin, kun tuomioissa ei ole katsottu tunnusmerkistön täytyneen minkään keinon tai teon tarkoituksenkaan osalta, on perustellustikin saatettu katsoa asianomistajan esimerkiksi tehneen kotiöitä vapaaehtoisesti tai menneen vastaajan kanssa naimisiin vapaaehtoisesti.

5.1.2 Suppeaa tulkintaa koskeva soveltamisohje

Toinen teema, joka liittyy useisiin eri tunnusmerkistötekijöihin ja joka on myös aiheuttanut tulkintaongelmia, on lakivaliokunnan suppeaa tulkintaa koskeva soveltamisohje.

¹⁴⁸ Keskustelusta laajemmin, ks. Roth 2011a, s. 72–74 ja 255 ss.

Käsitellessään hallituksen esitystä (HE 34/2004 vp), jossa ihmiskauppa ehdotettiin säädettäväksi rangaistavaksi, lakivaliokunta totesi, että tiettyjen paritussäännöksen ja ihmiskauppasäännöksen päällekkäisyyksien vuoksi ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja avoimia käsitteitä tulee tulkita suppeasti, mutta myöhemmin lakivaliokunta on omaksunut toisenlaisen kannan katsoen, ettei suppeaa tulkintaa ole enää tarpeen korostaa.¹⁴⁹

Lakivaliokunnan soveltamisohje ja korkeimman oikeuden niistä tekemät tulkinnat (KKO 2014:80 ja KKO 2015:89) ovat aiheuttaneet useita ongelmia säännöstä sovellettaessa. Ensinnäkin on jäänyt epäselväksi, mitä suppealla tulkinnalla oikeastaan tarkoitetaan (ja mikä on sen suhde laillisuusperiaatteeseen). Toiseksi ei ole aivan selvää, tulisiko ohjetta soveltaa pelkästään ihmiskauppa- ja paritussäännöksen rajanvetoon liittyviin tilanteisiin vai myös muuntyyppisiin ihmiskauppatekoihin. Kolmanneksi soveltamisohjeiden perusteella ei käy ilmi, mitkä kaikki säännöksessä käytetyt käsitteet ovat lakivaliokunnan tarkoittamia ”avoimia käsitteitä”, joita kuuluu (tai kuului) soveltaa suppeasti. Neljänneksi vaikuttaa, että säännösmuutokset ovat ylipäänsä aiheuttaneet jonkin verran haasteita sen suhteen, mihin tekoihin tai osatekoihin tulisi vielä 1.1.2015 jälkeenkin soveltaa vanhaa säännöstä: sama kysymys liittyy myös aiempaa säännöstä koskevaan lakivaliokunnan tulkintaohjeeseen.

Hallituksen esityksessä HE 34/2004 vp ja sitä koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä LaVM 4/2004 vp on käsitelty ehdotetun ihmiskauppasäännöksen ja paritussäännöksen suhdetta ja todettu niiden olevan osittain päällekkäiset. Tästä johtuen niissä on esitetty, että ”ihmiskaupassa teon kohteena oleva henkilö on toisen määräämisvallan alainen laajemmin kuin parituksessa.”¹⁵⁰ Lakivaliokunnan mietinnössä on lisäksi huomautettu, että ”[t]ekijän ja teon kohteen välinen alistussuhde on siis ihmiskaupassa toisenlainen, intensiivisempi ja kokonaisvaltaisempi, kuin parituksessa”¹⁵¹ ja, että tunnusmerkistön avoimia käsitteitä, joista esimerkkeinä on annettu riippuvainen asema ja turvaton tila, on sovellettava suppeasti ”*suhteessa paritussäännöksen soveltamisalaan*”.¹⁵² Toisaalta ihmiskauppasäännöksen on kuitenkin todettu olevan

¹⁴⁹ LaVM 4/2004 vp, s. 8/I; LaVM 15/2014 vp, s. 3/II.

¹⁵⁰ HE 34/2004 vp, s. 98/II; LaVM 4/2004 vp, s. 7/II.

¹⁵¹ LaVM 4/2004 vp, s. 7/II. Lisäksi tässä yhteydessä on maininta, että ”[i]hmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen voi tulla arvioitavaksi esimerkiksi siinä tapauksessa, että ehdotetun pykälän mukaisilla keinoilla ja tekotavoilla henkilöä estetään lopettamasta prostituution harjoittaminen. Edellä esitetyn perusteella tällöin kyse on jo hyvin törkeinä pidettävistä tapauksista.” Tämän perusteella jää epäselväksi, mitä intensiivisemmällä ja kokonaisvaltaisemmalla alistussuhteella tarkoitetaan ”perusmuodossaan”, jos kuitenkin ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja ja tekotapoja käyttämällä prostituution lopettamisen estäminen tarkoittaa jo törkeänä pidettävää tapausta.

¹⁵² LaVM 4/2004 vp, s. 8/I, kursivointi lisätty.

ensisijainen suhteessa paritussäännökseen, jos paritustyyppisessä tilanteessa täyttyvät ihmiskauppasäännöksen keinot ja tekotavat.¹⁵³

Esityöt ovat tältä osin ongelmalliset siksi, että ihmiskauppaan voidaan syyllistyä esimerkiksi niin, että tekijä *erehdyttämällä* (esimerkiksi työn luonteesta, olosuhteista tai palkasta) *kuljettaa* toisen hänen *saattamisekseen parituksen kohteeksi*. Tämän tyyppinen teko ei säännöksen sanamuodon tai esitöidenkään perusteella edellytä minäänlaista alistussuhdetta, saati, että se olisi jollain tavalla intensiivisempi tai kokonaisvaltaisempi kuin parituksessa. Mainittu edellytys alistussuhteen intensiivisyydestä ja määräämisvallan laajuudesta on ymmärrettävä ja perusteltu silloin, kun keinoina on käytetty riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttämistä tai painostamista ja tekotapana valtaan tai määräysvaltaan ottamista. Esityöt ovat kuitenkin tältä osin ristiriitaiset viitatessaan siihen, että alistussuhde olisi aina ihmiskaupassa intensiivisempi, mikä puolestaan viittaa pikemminkin paritussäännöksen soveltamisen ensisijaisuuteen suhteessa ihmiskauppasäännökseen. Vaikuttaakin siltä, että kyseisiä lain esitöiden mainintoja on joissain tuomioissa tulkittu yleisinä ohjeina soveltaa ihmiskauppasäännöstä vain poikkeuksellisesti ja silloin, kun on kyse selvästä alistussuhteesta ja pitkälle menevästä kontrollista.¹⁵⁴

Avoimien käsitteiden suppeaa tulkintaa koskevan tulkintaohjeen osalta lakivaliokunta on kuitenkin omaksunut toisenlaisen kannan lakimuutosta koskevaa hallituksen esitystä (HE 103/2014 vp) käsitellessään: ”Asiaa arvioituaan valiokunta katsoo, ettei käsitteiden suppeaa tulkintaa ole enää tarpeen erikseen korostaa. Valiokunta toteaaakin, että riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttö voi perustua edellä mainittuihin psyykkisiin keinoihin.”¹⁵⁵

Referoidessaan aiemmassa mietinnössään esittämänsä tulkintaohjetta lakivaliokunta ei liitä aiempaa ohjettaan nimenomaan ihmiskauppasäännöksen ja paritussäännöksen väliseen suhteeseen, vaan sitä käsitellään yleisenä ohjeena liittyen kaiken tyyppiisiin tapauksiin. Toisaalta kuitenkin samasta viittauksesta aiempaan ohjeeseen on pääteltävissä, että aiempi suppean tulkinnan ohje olisi koskenut vain käsitteitä riippuvainen asema ja turvaton tila.¹⁵⁶ Kun valiokunta tämän jälkeen toteaa, ettei suppeaa tulkintaa enää tule soveltaa näihin käsitteisiin,¹⁵⁷ jää epäselväksi, mihin ja millä tavoin aiempaa suppeaa tulkintaa koskevaa ohjetta oikeastaan tuli(si) soveltaa. Epäselvyyttä lisää

¹⁵³ HE 34/2004 vp, s. 100/II. Näin myös myöhemmässä hallituksen esityksessä, HE 103/2014, s. 32/II.

¹⁵⁴ Esim. tuomio T-2016-8, jossa tämän tyyppinen maininta on otettu esiin valtaan ottamista käsiteltäessä ja jossa valtaan ottamista tulkittiin poikkeuksellisen suppeasti.

¹⁵⁵ LaVM 15/2014 vp, s. 3/II.

¹⁵⁶ LaVM 15/2014 vp, s. 3/II.

¹⁵⁷ LaVM 15/2014 vp, s.3/II.

vielä edellä mainittu paritus- ja ihmiskauppasäännösten rajanvetoa koskeva kannanotto laajemmasta määräämisvallan alaisuudesta, jonka voi tulkita viittaavan valtaan ja määräysvaltaan ottamiseen, sekä lakivaliokunnan kanta alistussuhteen intensiivisyydestä ja kokonaisvaltaisuudesta. Nämä maininnat viittaavat siihen suuntaan, että ihmiskauppasäännöstä tulisi soveltaa vain vakavimmissa alistamista tarkoittavissa tilanteissa ja vain silloin, kun tekijällä on määräämisvaltaa uhriin, vaikka valtaan tai määräysvaltaan ottaminen on vain yksi säännöksen tarkoittamista vaihtoehtoisista tekotoivoista. Näihin kysymyksiin lakivaliokunta ei ota uudemmassa mietinnössään kantaa, eikä asiaa ole tarkasteltu myöskään uudemmassa hallituksen esityksessä.¹⁵⁸

Tulkintaongelmiin on osaltaan vaikuttanut myös se, että korkein oikeus on ratkaisussaan KKO 2014:80 (kohta 40) valiokunnan kannanottoon viitaten katsonut, että nimenomaan valtaanottamisen käsitettä on tulkittava suppeasti:

Toisaalta valtaanottamista koskevaa tunnusmerkistökäsitettä on perusteltua tulkita suppeasti. Tätä tukee osaltaan eduskunnan lakivaliokunnan kannanotto, jonka valiokunta on esittänyt käsitellessään hallituksen esitystä ihmiskaupaa koskevien rikoslain säännösten muuttamiseksi (LaVM 4/2004 vp s. 7–8). Käsitellessään rajanvetoa parituksen tunnusmerkistöön valiokunta on painottanut, että ihmiskaupassa teon kohteena oleva henkilö on toisen määräämisvallan alainen laajemmin kuin parituksessa, tekijän ja teon kohteen välisen alistussuhteen ollessa ihmiskaupassa toisenlainen, intensiivisempi ja kokonaisvaltaisempi. Lakivaliokunta on korostanut, että ottaen huomioon ihmiskaupan korkea rangaistusasteikko samoin kuin tunnusmerkistössä käytettyjen käsitteiden avoimuus, ihmiskaupan tunnusmerkistön avoimia käsitteitä on syytä tulkita suppeasti. Tällä tavoin ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö voidaan rajata koskemaan niitä vakavina pidettäviä tekoja, joiden rikosoikeudellinen arviointi selvästi edellyttää kyseisen säännöksen soveltamista.

Ratkaisussa on kuitenkin päädytty siihen (kohta 41), että säännöksessä tarkoitettu ”ottaa valtaansa” -käsite voi soveltua myös niihin tilanteisiin, joissa toisen ottaminen valtaan perustuisi muuhunkin kuin fyysiseen vapaudenriistoon. Ratkaisun mukaan tällaisessa tilanteessa tulee kuitenkin olla kysymys sellaisesta alistamisesta toisen määräysvaltaan, joka on voimakkuudeltaan rinnastettavissa vapaudenriistoon. Sen sijaan ennakkopäätöksessä KKO 2015:89 on huomioitu lakivaliokunnan uudempi mietintö, mutta suppean tulkinnan ohjetta on kuitenkin sovellettu käsitteisiin riippuvainen asema ja turvaton tila.

¹⁵⁸ LaVM 15/2014 vp; HE 103/2014 vp.

Useissa aineistoon kuuluvissa tuomioissa on viitattu sekä aiempaan suppeaan tulkintaan ohjaavaan lakivaliokunnan kannanottoon että jompaankumpaan aiemmin annettuun ennakkopäätökseen (2014:80 ja 2015:89) perusteltaessa suppean tulkinnan tarvetta. Osassa tuomioista tämä on täysin perusteltuakin, koska aineistoon kuuluu sekä sellaisia tuomioita, joissa tuomio on annettu ennen lakivaliokunnan kannan muutosta tai joissa syytteessä tarkoitettu teko on tehty ennen lakimuutoksia ja uutta valiokunnan mietintöä. Joissain tuomioissa suppeaan tulkintaan on kuitenkin viitattu myös silloin, kun teot ajoittuvat lakimuutosten jälkeiseen aikaan, mikä varmasti osittain liittyy ennakkopäätösten vaikutukseen. Toisaalta suurimmassa osassa tuomioista, joissa suppeaan tulkintaan on viitattu, jää epäselväksi se, millä tavalla soveltamisohje on vaikuttanut tulkintaan tai lopputulokseen sekä se, mihin kaikkiin käsitteisiin suppeaa tulkintaa on sovellettu. Selvimmin suppea tulkinta on liitetty riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteisiin sekä vanhan säännöksen tarkoittamaan valtaan ottamiseen ja paritustyypisiin ihmiskauppatekoihin, mutta suppean tulkinnan ohjeeseen on viitattu muunkin tyyppisissä tilanteissa.

Vaikuttaakin siltä, että suppeaa tulkintaa koskevien lausuntojen ja ennakkopäätöksen perusteella on syntynyt jonkinlainen yleinen oletus tarpeesta soveltaa ihmiskauppasäännöstä suppeasti ja varoen. Tähän viittaa useissa tuomioissa toistuva viittaus suppean tulkinnan ohjeeseen ilman että ohjetta on sidottu tiettyihin käsitteisiin tai johdopäätöksiin. Tämän ohella ajatukseen ihmiskauppasäännöksen yleisemmästä suppean tulkinnan edellytyksestä viittaa myös se, että kahdessa tuomiossa suppea tulkinta on liitetty pakkotyön ja ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsitteisiin. Jälkimmäisen osalta asiaa käsittelevässä tuomiossa on viitattu tältä osin ”suppeusperiaatteeseen”. Tämän tyyppiselle tulkinnalle ei kuitenkaan välttämättä ole perusteita erityisesti huomioiden lakivaliokunnan uudempi kanta sekä se, että ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistön tai sen osatekijöiden soveltamiskynnys vaikuttaa ylipäänsä olevan suhteellisen korkealla. Suppeaan tulkintaan liittyviä kysymyksiä käsitellään jäljempänä eri tunnusmerkistötekijöiden yhteydessä lähemmin.

5.1.3 Teon tarkoitus

5.1.3.1 Tarkoitusten väliset suhteet

Ihmiskauppasäännöksen (RL 25:3) 1 momentin mukaan tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää, että teko on tehty henkilön saattamiseksi ”20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin taikka elimien tai kudoksien poistamiseksi”. Kuitenkin erityisesti ”muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin” saattamisessa, mutta myös muissa säännöksessä mainituissa teon tarkoituksissa on

päällekkäisyyttä, eikä säännöksen käsitteiden ole tältä osin edes tarkoitus olla tarkkarajaisia tai toisensa poissulkevia.¹⁵⁹ Seksuaalisessa hyväksikäytössä ja pakkotyössä voi olla myös kyse ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista,¹⁶⁰ ja toisaalta esimerkiksi toisen prostituution hyväksikäyttämistä pidetään yhtenä säännöksessä tarkoitettuna seksuaalisen hyväksikäytön muotona, mutta ILO:n pakkotyön osoittimissa se on rinnastettu (myös muuhun) pakkotyöhön.¹⁶¹

Ei tietenkään ole myöskään estettä sille, että sama teko täyttää useita eri tunnusmerkistössä tarkoitettuja teon tarkoituksia. Esimerkiksi tutkimusaineistoon kuuluvissa samaa asiaa koskevissa tuomioissa T-2018-12 ja T-2020-10 ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön mukaisista tarkoituksista täytyi sekä pakkotyö että muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen. Tuomiot ovat siinä mielessä poikkeuksellisia, että niissä tarkasteltiin näitä tarkoituksia erikseen eri tosiseikkojen perusteella ja todettiin tarkoituksen täyttyvän kummankin osalta. Tuomioissa oli kyse Suomeen marjanpöimijöiksi rekrytoituista ulkomaalaisista, ja pakkotyönä arvioitiin pelkästään työn tekemiseen liittyviä seikkoja ja olosuhteita, kun taas muita ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita arvioitaessa huomioitiin muun muassa huonot asumisolosuhteet leirillä, jolla asianomistajat majoittuivat; yksityisyyden puuttuminen sekä ongelmat ja puutteet muun muassa paloturvallisuudessa, jätehuollossa, puhtaanapidossa ja talousveden saatavuudessa.

Myös korkein oikeus on antanut ennakkoratkaisun KKO 2022:2 rikosten yksiköimisestä ja rangaistuksen määräämisestä edellä mainitussa asiassa. Ratkaisussa ei siinänsä ollut kyse teon tarkoituksen arvioimisesta, mutta korkein oikeus katsoi, että yksi rangaistuksen mittaamiseen vaikuttava seikka on se, kuinka monta ihmiskauppasäännöksen mukaista keinoa, tekotapaa ja tarkoitusta teossa on täyttynyt (kohdat 22 ja 24). Alempien oikeusasteiden tuomioissa on kuitenkin vain hyvin poikkeuksellisesti tullut arvioitavaksi useita eri teon tarkoituksia: erityisesti paritustyypisessä hyväksikäytössä seksuaalisen hyväksikäytön ohella saattaisi useinkin täytyä myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen, mutta käytännössä teon tarkoituksena ei

¹⁵⁹ Ks. esim. HE 34/2004 vp, s. 97, jossa muina ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina on mainittu ainakin orjuuteen verrattavat järjestelmät ja käytännöt. Nämä saattavat olla osittain pakkotyön tai seksuaalisen hyväksikäytön käsitteiden kattamia teon tarkoituksia. Lisäksi uudemmassa hallituksen esityksessä on todettu, että esimerkiksi ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin voi sisältyä myös pakollisen palvelun piirteitä. HE 103/2014 vp, s. 25/l.

¹⁶⁰ HE 103/2014 vp, s. 37.

¹⁶¹ ILO 2007, ILO 2009.

ole näitä tapauksia koskevissa tuomioissa arvioitu muuta kuin seksuaalista hyväksikäyttöä.¹⁶² Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu kuitenkin ohjaa ottamaan huomioon sekä syytteessä että tuomiossa kaikki teossa mahdollisesti täyttyvät ihmiskauppatunnusmerkistön tarkoitukset (ja keinot ja tekotavat).

Aineistoon kuuluvissa käräjäoikeuksien tuomioissa teon tarkoitusta on arvioitu ensisijaisesti¹⁶³ prostituutiona tai siihen rinnastettavana seksuaalisena hyväksikäyttönä 18, pakkotyönä 17 ja muina ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina 6 tuomiossa. Hovioikeuden tuomioista prostituutiota tai siihen rinnastettavaa seksuaalista hyväksikäyttöä teon tarkoituksena koski 10, pakkotyötä 9 ja muita ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita vain 1 tuomio. Yhdessäkään tuomiossa ei ollut kyse teosta, jossa ihmiskauppatateon tarkoituksena olisi ollut elimien tai kudoksien poistaminen.¹⁶⁴

Aineiston analyysin perusteella vaikuttaa siltä, että ihmiskauppasäännöksen mukaisista teon tarkoituksista vähiten tulkintaongelmia aiheuttaa prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen, mutta tältäkin osin tulkintakäytäntö ei ole täysin yhtenäinen. Seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvässä ihmiskaupassa tekijä saattaa teon kohteen ”20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettun tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi”. Säännöksen viittaus paritussäännökseen koskee korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä tai siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa. Suurin osa seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvistä ihmiskauppatapauksista liittyykin selvästi tällaiseen prostituution kohteeksi saattamiseen.¹⁶⁵ Säännöksen mukainen seksuaalinen hyväksikäyttö kattaa kuitenkin myös tekoja, jotka eivät ole seksuaalirikoksina rangaistavia. Näitä voivat olla esimerkiksi henkilön käyttäminen pornografian tuotannossa tai pornografisissa esityksissä.¹⁶⁶ Korkein oikeus on katsonut ennakkoratkaisussaan KKO 2015:89, että esiintyminen privaattiesityksissä, joiden sisältönä on ollut eroottinen tanssi ja riisuutuminen ja joiden yhteydessä asiakkaat ovat voineet lähennellä esiintyjää seksuaalisesti muun

¹⁶² Vain yhdessä aineistoon kuuluvassa paritustyyppistä hyväksikäyttöä koskevassa asiassa (T-2018-6) syyttäjä on vedonnut teon tarkoituksena seksuaalisen hyväksikäytön ohella ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Tekijä tuomittiin törkeästä ihmiskaupasta, mutta ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden osalta tuomiossa on vain todettu, että ”[m]uihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisesta ei ole selvitystä, joten syyte hylätään näiltä osin”.

¹⁶³ Pakkotyötä ja seksuaalista hyväksikäyttöä on tässä luokittelussa pidetty ensisijaisina suhteessa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin silloin, kun tuomioissa on arvioitu kumpaakin tekotapaa.

¹⁶⁴ Myöskään muuhun aineistoon (rikosilmoituksia ja esitutkintaa koskeva aineisto sekä syyttäjän päätökset) ei sisältynyt yhtään ihmiskaupparikosepäilyä, jossa teon tarkoituksena olisi ollut elimien tai kudoksien poistaminen.

¹⁶⁵ Myös ihmiskauppasäännöstä koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että säännöksen tarkoittamalla seksuaalisella hyväksikäytöllä tarkoitettaisiin tavallisimmin nimenomaan henkilön hyväksikäyttämistä prostituutiossa. HE 34/2004 vp, s. 96/l.

¹⁶⁶ HE 34/2004 vp, s. 96/l.

muassa koskettelemalla tätä rintoihin ja pakaroihin, täyttää ihmiskauppasäännöksessä tarkoitetun seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistökäytön (tuomion kohdat 18–23).¹⁶⁷

Yhdessä aineistoon kuuluvassa tuomiossa¹⁶⁸, jossa tekoa oli arvioitu ihmiskauppasäännöksen tarkoittamana seksuaalisena hyväksikäyttönä, ei ollut kyse siitä, että rikosentekijä olisi saattanut uhrin prostituution tai kolmannen henkilön taholta tapahtuvan hyväksikäytön kohteeksi, vaan tekijän katsottiin itse syyllistyneen uhrin seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Hallituksen esityksessä on todettu, että ”[s]anamuoto osoittaa kysymyksen olevan *ensisijaisesti* siitä, että rikosentekijä saattaa ihmiskaupan uhrin kolmannen henkilön taholta tapahtuvan hyväksikäytön kohteeksi”.¹⁶⁹ Tuomiossa asiaa on arvioitu tästä lähtökohdasta poiketen:

Kysymys ei ole ollut parituksesta, jota voidaan pitää yleisimpänä seksuaalisen hyväksikäytön muotona ihmiskauppaa koskevia tekoja arvioitaessa. Esitetty näyttö osoittaa kuitenkin, että [vastaajan] ja [asianomistajan] välinen seksuaalinen kanssakäyminen ei ole ollut tasa-arvoisten kumppanien välillä vapaaehtoisesti tapahtuvaa, vaan [asianomistaja] oli suostunut kanssakäymiseen [vastaajan] erehdyttämänä vastoin todellista tahtoaan. Osapuolten välinen huomattava ikäero, hierarkkinen asema, asianomistajan vastentahtoisuus sekä seksuaalisen hyväksikäytön huomattava pitkäkestoisuus huomioon ottaen [vastaajan] toiminnan tarkoitus voidaan rinnastaa laissa mainittuun paritukseen.

Kyseisessä tapauksessa teko oli myös siinä mielessä poikkeuksellinen, että siinä oli seksuaalisen hyväksikäytön ja muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen lisäksi piirteitä myös pakkotyöstä. Syyttäjä vaati tekijälle rangaistusta ihmiskaupasta ja raiskauksesta, mutta asianomistaja itse vaati rangaistusta myös tai vaihtoehtoisesti törkeästä kiskonnasta, koska asianomistaja oli tehnyt palkatta työtä tekijän johtaman uskonnollisen yhteisön hyväksi. Teon tarkoitus ei siten ole välttämättä aina siinä(kään) mielessä selvä, että samassa teossa tai tekokokonaisuudessa saattaa olla piirteitä useista eri ihmiskauppasäännöksessä tarkoitetuista teon tarkoituksista. Tuomiossa teon tarkoitusta arvioitiin seksuaalisen hyväksikäytön, ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden ja pakkotyön suhteen. Tarkoituksen saattaa asianomistaja pakkotyöhön ei katsottu tapauksessa täyttyvän, vaikka asianomistaja olikin tehnyt palkatonta työtä yhteisön hyväksi. Ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita puolestaan arvioitiin suhteessa

¹⁶⁷ Käräjäoikeuden tuomio on annettu vuonna 2012 ja hovioikeuden tuomio vuonna 2013. Tuomiot eivät kuitenkaan olleet mukana tähän tutkimushankkeeseen saadussa aineistossa. Aihetta on tarkasteltu myös Kansallisen ihmiskaupparaportoin kertomuksessa K 19/2014 vp, s. 96–100.

¹⁶⁸ T-2020-6.

¹⁶⁹ HE 34/2004 vp, s. 96, kursivointi lisätty.

niihin yleisiin ja suhteellisen alkeellisiin asumisolosuhteisiin, joissa yhteisön jäsenet olivat eläneet, mutta ei suhteessa pakkoavioliittoon ja siihen rinnastuviin käytäntöihin tai siihen seksuaaliseen hyväksikäyttöön, johon tekijä itse oli syyllistynyt. Näiltä osin tarkoituksen täyttymättä jääminen on liitetty osittain myös käytettyihin keinoihin ja tekotapoihin:

Näyttämättä on jäänyt, että [asianomistajaa] olisi värvättäessä erehdytty uskonnollisen yhteisön toimintaolosuhteista, asumisolosuhteista, vapaaehtoistyön laajuudesta tai työstä saatavista etuuksista. Vaikka leirin olosuhteet ovat olleet alkeelliset ja vaatimattomat eikä työskentelystä ole suoritettu ylläpidon lisäksi muuta taloudellista korvausta, olosuhteet eivät kuitenkaan ole olleet pakkotyöhön tai orjuuteen rinnastettavia tai laissa tarkoitettulla tavalla ihmisarvoa loukkaavia.

Joko avioliiton yhteydessä tapahtunutta seksuaalista hyväksikäyttöä yksinään tai kaikkia olosuhteita yhdessä arvioitaessa olisi voitu päätyä myös siihen, että teossa oli kyse ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisesta. Muissa vastaavissa tapauksissa, joissa avioliitossa, parisuhteessa tai parisuhteen kaltaisessa tilanteessa on mahdollisen muun kaltoinkohtelun ja / tai hyväksikäytön ohella ollut kyse jonkinlaisesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä saattamatta uhria kuitenkaan muiden henkilöiden hyväksikäytön kohteeksi, teon tarkoitusta on arvioitu muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena.

Mainittua tuomiota lukuun ottamatta kaikissa muissa tuomioissa, joissa on syytetty ihmiskaupasta ja teon tarkoituksena on katsottu olevan prostituution tai muun seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen, on käytännössä ollut kyse prostituutiotoiminnasta. Tältä osin tunnusmerkistön täytyminen ei yleensä ole aiheuttanut suuria tulkinta- tai näyttöongelmia.

Arvioitaessa muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista teon tarkoituksena, aineiston tuomioissa on ollut kyse parisuhdetyyppisestä tilanteesta, avioliitosta tai avioliittolupauksesta niin, että asianomistaja on näissä tilanteissa tai niiden seurauksena väitetysti joutunut elämään ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa. Näiltäkään osin tulkintakäytäntö ei vaikuta olevan aivan selvä sen suhteen, millaisia olosuhteita voidaan pitää ihmisarvoa loukkaavina; vaikuttaa, että tämän tulkitaan edellyttävän fyysistä ja / tai seksuaalista väkivaltaa ja sen ohella muunlaista asianomistajan elämän rajoittamista ja kontrollointia.

Ihmiskauppasäännöstä koskevan hallituksen esityksen mukaan "[t]unnusmerkistön täytyminen ei edellytä, että henkilö olisi vielä joutunut esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai pakkotyöhön. Riittävää on, että tekijällä on ollut tarkoitus saattaa hänet tällaisiin oloihin. Näin ollen esimerkiksi seksuaalisesta hyväksikäytöstä

rangaistaan erikseen, jos se täyttää seksuaalirikoksen tunnusmerkistön.”¹⁷⁰ Tällaista tilannetta, jossa olisi jouduttu arvioimaan syytetyn tarkoitusta ilman, että uhri olisi joutunut teon kohteeksi tai säännöksessä tarkoitettuihin olosuhteisiin, ei ole jouduttu arvioimaan yhdessäkään aineistoon kuuluvassa tuomiossa. Tällaisia tapauksia ei tullut ilmi myöskään poliisilta tai syyttäjältä saadussa aineistossa. Lieneekin harvinaista, että tällainen tarkoitus tulisi ilmi ennen teon toteutumista, ja toisaalta jos näin kävisi, olisi tarkoituksen osoittaminen luultavasti vaikeaa. Yhdessä tuomiossa¹⁷¹ on viitattu tällaisen arvioinnin haasteisiin:

Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen edellyttäisi sitä, että [vastaajan] tarkoitus on ollut saattaa [asianomistaja] pakkotyöhön ja hyötyä hänestä siten taloudellisesti. [Asianomistajan] työskentelyaika on jäänyt erittäin lyhyeksi ja tältä pohjalta on jossakin määrin haastavaa tehdä luotettavia johtopäätöksiä siitä, oliko [vastaajan] tarkoitus myös [asianomistajan] Suomeen kutsuessaan ollut, että tälle ei tulla maksamaan palkkaa, vai johtuiko palkan maksamatta jääminen myös siitä, että [asianomistaja] ei jäänyt Suomeen ja jatkanut töitä tämän pidempään. Palkan määrästä ei oltu ennen Suomeen lähtöä sovittu olenkaan, mutta työsopimuksessa [vastaaja] on sitoutunut TES:n mukaiseen palkkaan.

5.1.3.2 Prostituutio tai siihen rinnastettava seksuaalinen hyväksikäyttö

Edellä tarkasteltuja prostituution ja siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamista koskevia tulkintakysymyksiä lukuun ottamatta seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva teon tarkoitus vaikuttaa olleen oikeuskäytännössä suhteellisen selvä. Uskonnollisen yhteisön toiminnassa tapahtunutta hyväksikäyttöä koskevaa tapausta lukuun ottamatta kaikissa muissa aineistoon kuuluvissa tuomiossa seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamisessa oli kyse paritustyypisistä toiminnasta. Yhdessäkään näistä tunnusmerkistö ei ole jäänyt täyttymättä siksi, että nimenomaan teon tarkoitus ei olisi täytynyt. Yhtä lukuun ottamatta¹⁷² tapauksissa on ollut riidatonta, että asianomistaja on myynyt seksiä, ja usein tämän tyyppisissä tapauksissa tuomiossa ei ole perusteltu teon tarkoituksen täyttymistä kovinkaan seikkaperäisesti. Yhdessä ihmiskaupan syyksi lukevassa tuomiossa¹⁷³ tunnusmerkistön edellyttämää tarkoitusta tai siihen liittyvää korotettua tahallisuusvaatimusta ei ole arvioitu lainkaan. Myöskään yhdessäkään aineistoon kuuluvassa seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa hovioikeuden tuomiossa teon tarkoitusta ei ole arvioitu toisin kuin käräjäoikeuden tuomioissa.

¹⁷⁰ HE 34/2004 vp, s. 96, kursivointi lisätty.

¹⁷¹ T-2015-13.

¹⁷² T-2014-10.

¹⁷³ T-2020-8.

Ihmiskaupparikoksen syyksilukevissa tuomioissa on yleensä todettu, että näytön perusteella syytetty on saattanut asianomistajan säännöksessä tarkoitetulla tavalla prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joitain säännöksessä tarkoitettuja tekotapoja ja keinoja käyttäen.¹⁷⁴ Joissain tapauksissa tekijä on saattanut väittää esimerkiksi tulleen Suomeen muussa tarkoituksessa tai vain auttaneensa asianomistajaa tämän prostituution harjoittamisessa, mutta näytön (esimerkiksi osapuolten kertomukset, yhteydenpito, matkajärjestelyt, hotellivaraukset, seksinmyynti-ilmoitukset) ei ole katsottu tukevan väitettä.¹⁷⁵

Puolestaan tuomioissa, joissa ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön ei ole katsottu täyttyvän (yhteensä 7 tuomiota), perustelut ovat teon tarkoituksen osalta niukat, ja tunnusmerkistön täyttymistä on perusteltu lähinnä keinojen ja tekotapojen täyttymättä jäämisen osalta.¹⁷⁶ Näistä tuomioista, joissa syytteet on hylätty ihmiskaupan osalta, suurimmassa osassa (5 tuomiota) tekijä onkin tuomittu vaihtoehtoisen syytekohtan perusteella parituksesta. Yhdessä tapauksessa kaikki syytteet hylättiin asianomistajan tunnustettua valehdelleensa tapahtumista.¹⁷⁷ Toisessa tuomiossa,¹⁷⁸ jossa paritus-syytteetkin hylättiin, paritusrikoksen edellyttämän taloudellisen hyötymistarkoituksen ei katsottu täyttyneen, vaikka vastaajat olivatkin osallistuneet prostituutiotoiminnan järjestämiseen (ihmiskaupan osalta osan syytteen mukaisista tekotavoista katsottiin täytyvän, mutta keinojen ei).

Ihmiskauppatunnusmerkistön mukainen teon tarkoitus on siten yleensä suhteellisen selvä ja myös näytön osalta ongelmaton silloin, kun tarkoitusta on arvioitu rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuna tai siihen rinnastettavana seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamisena.¹⁷⁹ Tältä osin tunnusmerkistön tarkoitus on tuottanut tulkintaongelmia ainoastaan edellä mainituissa tapauksissa, josta aineistoon kuuluvassa tuomiossa oli kyse siitä, että asianomistaja oli joutunut vain tekijän itsensä seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Toinen esiin tullut tulkintatilanne liittyi korkeimman oikeuden ennakkoratkaisussa käsiteltyyn striptease-esitykseen ja siihen, oliko esityksessä kyse säännöksessä tarkoitetusta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Toisaalta se, onko tekijän *tarkoituksena ollut saattaa* asianomistaja ihmiskauppasäännöksen tarkoittamalla tavalla *seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi*, toimia tämän parittajana vai esimerkiksi auttaa asianomistajaa tämän prostituutiotoiminnassa, liittyy

¹⁷⁴ Esim. tuomiot T-2018-5, T-2019-2, T-2019-3, T-2016-7, T-2016-8, T-2018-6, T-2018-8.

¹⁷⁵ Tuomiot T-2013-6, T-2019-3.

¹⁷⁶ Esim. tuomio T-2020-7.

¹⁷⁷ T-2014-10.

¹⁷⁸ T-2020-7.

¹⁷⁹ Myös selvityksen yhteydessä haastatellut viranomaiset ottivat esiin sen, että paritusrikoksen tunnusmerkistön täytyminen ei yleensä aiheuta tulkinta- tai näyttöongelmia.

teon tarkoituksen arvioimisen ohella olennaisesti myös keinojen ja tekotapojen arviointiin sekä rajanvetoon suhteessa paritussäännökseen, joita käsitellään myöhemmin.

Tästä näkökulmasta prostituution¹⁸⁰ ja siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen teon tarkoituksena poikkeaa pakkotyöstä ja ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista. Prostituutio ei välttämättä aina tarkoita hyväksikäyttämistä,¹⁸¹ mutta toisen henkilön prostituution taloudellinen hyväksikäyttäminen on rangaistavaa parituksena. Ihmiskauppasäännöksessä taloudellista (tai muutakaan) hyötytarkoitusta ei edellytetä,¹⁸² eikä hyväksikäytön sisältö ole ihmiskauppasäännöksessä prostituution osalta aivan selvä. Ihmiskauppasäännöksessä toisen saattaminen prostituution kohteeksi on kiellettyä lähinnä teossa käytettyjen ihmiskauppasäännöksessä määriteltyjen keinojen (ja tekotapojen) vuoksi.¹⁸³ Jotta RL 25:3:n mukainen ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy, on teossa käytettävä jotain säännöksen 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa (pois lukien alaikäiset asianomistajat¹⁸⁴), ja puolestaan näiden keinojen käyttäminen uhrin ”saattamisessa” prostituutioon tarkoittaa sitä, ettei uhrin suostumuksella ole merkitystä.¹⁸⁵ Tämän suhteen prostituution ja siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen teon tarkoituksena eroaa merkittävästi pakkotyöhön ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisesta, koska viimeksi mainitut lienevät jo itsessään sellaisia, ettei niiden kohteeksi voi suostua.¹⁸⁶

¹⁸⁰ RL 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan ”korvausta vastaan tapahtuva sukupuoliyhteys tai siihen rinnastettava seksuaalinen teko tai kahdeksaatoista vuotta nuoremman lapsen tekemä, ilmeisellä tavalla sukupuolisiveellisyyttä loukkaava teko”

¹⁸¹ Tähän liittyvästä keskustelusta ihmiskaupan kontekstissa, ks. Roth 2011a, s. 21–41.

¹⁸² Esim. HE 103/2014 vp, s. 32/II.

¹⁸³ Ks. tästä lähtökodasta Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjaan liittyen, Roth 2011a, s. 69.

¹⁸⁴ Ks. tältä osin luku 5.1.6.

¹⁸⁵ Palermon yleissopimuksen lisäpöytäkirjan 3 art. b-kohta ja ihmiskauppadirektiivin 2 artiklan 4 kohta. Ks. myös HE 34/2004 vp, s. 11/I; HE 103/2014 vp, s. 39/II.

¹⁸⁶ Vähintään jossain määrin epäselvältä vaikuttaa, voiko yksilön edes lähtökohtaisesti katsoa voivan antaa suostumustaan pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Voitaneen yhtäältä katsoa, että esimerkiksi yksilön mahdollisesti antama suostumus elämisestä ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa ei voi olla aidosti vapaaehtoisesti annettu, koska ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa on kysymys ihmiselämän kannalta perustavaa laatua olevien edellytysten puuttumisesta tai niiden merkittävästä vajavaisuudesta. Toisaalta EIT on pakkotyön tai pakollisen työn suhteen katsonut, että henkilön työtä koskevalle aiemmalle suostumukselle tulee pakkotyön käsiilläoloa koskevassa kokonaisarviossa antaa (vain) suhteellista painoarvoa (”relative weight”). Ks. Van der Müssele v. Belgia, 23.11.1983, 37 kohta. Vaikuttaisi näin siltä, että EIT:n näkemyksen mukaan suostumukselle voidaan pakkotyön suhteen antaa kuitenkin joissain tilanteissa rajoitetusti merkitystä. EIT:n edellä mainitun ratkaisun painoarvoa ihmiskauppa-kontekstissa tosin merkittävästi vähentää se, että sen tosiseikasto oli ihmiskaupasta huomattavasti poikkeava (kysymys oli asianajajaharjoittelijana toimineen velvollisuudesta antaa korvauksetta asianajopalveluja vähävaraisille henkilöille). Tapauksesta

5.1.3.3 Pakkotyö

Toisin kuin prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohdeksi saattaminen, pakkotyön käsite on aiheuttanut sekä tulkinta- että näyttöongelmia. Käsitteen epäselvyyteen ja tulkinnanvaraisuuteen on kiinnitetty huomiota jo yli 10 vuotta sitten,¹⁸⁷ ja pakkotyön käsitettä onkin pyritty täsmentämään säännöksen esitöissä vuonna 2015 voimaan tulleista muutoksista säädettyäessä. Pakkotyö-tunnusmerkistötekijään liittyvät soveltamis- ja tulkintahaasteet näkyvät kuitenkin oikeuskäytännössä edelleen.

Sekä pakkotyön käsite että sen kriminalisoiminen osana ihmiskauppaa perustuvat kansainvälisiin ja eurooppalaisiin velvoitteisiin, kuten edellä luvussa 2.4 on esitetty. Pakkotyön kriminalisoimiseen velvoittavat ihmiskauppadirektiivin ja Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan lisäksi muun muassa YK:n orjuuden ja orjakaupan kieltävät sopimukset ja ILO:n yleissopimus (numero 182 vuodelta 1999, SopS 16/2000) lapsityön pahimpien muotojen kieltämisestä ja välittömistä toimista niiden poistamiseksi. Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjassa tai ihmiskauppapuitepäätöksessä ja -direktiivissä ei kuitenkaan ole varsinaista pakkotyön määritelmää. Sen sijaan kansainvälisen työjärjestö ILO:n pakollista työtä koskevan sopimuksen (numero 29 vuodelta 1930, SopS 44/1935), johon rikoslain ihmiskauppasäännöksen esitöissäkin pakkotyön käsitteen osalta viitataan,¹⁸⁸ 2 artiklan mukaan pakollisella työllä tarkoitetaan kaikenlaista työtä tai palvelusta, joka jonkin rangaistuksen uhalla vaaditaan joltakin henkilöltä ja johon mainittu henkilö ei ole vapaaehtoisesti tarjoutunut, lukuun ottamatta tiettyjä artiklassa mainittuja tehtäviä, kuten asepalvelusta tai kansalaisvelvollisuuksiin kuuluvia töitä. ILO:n pakkotyön poistamista koskeva yleissopimus (numero 105 vuodelta 1957, SopS 17/1960) puolestaan velvoittaa lakkauttamaan pakkotyön. Pakkotyön tai pakollisen työn käsitettä on täsmennetty myöhemmin muun muassa ILO:n kehittämien pakkotyön indikaattoreiden avulla,¹⁸⁹ joihin on myös viitattu ihmiskauppasäännöksen esitöissä.¹⁹⁰

ILO:n edellä mainitun pakollista työtä koskevan sopimuksen pakkotyön määritelmä koostuu kolmesta osasta: pakkotyössä on kyse (1) työstä tai palveluksesta, jota vaaditaan (2) rangaistuksen uhalla, ja jota (3) työntekijä ei ole tarjoutunut vapaaehtoisesti tekemään. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista tarkastella perusteellisesti pakkotyön

myös Hirvelä – Heikkilä 2017, s. 223–224. EIT on sittemmin nimenomaan työperäiseen ihmiskauppaan liittyen katsonut, että työnantajan käyttäessä valta-asemaansa väärin hyödyntämällä työntekijän haavoittuvuutta hyväksikäyttötarkoituksessa työntekijän aiemmalle suostumukselle ei tule antaa merkitystä. Chowdury ym. v. Kreikka, 30.3.2017, 96 kohta.

¹⁸⁷ Ks. esim. K 17/2010 vp; Roth 2010.

¹⁸⁸ HE 34/2004 vp, s. 97/l.

¹⁸⁹ ILO 2005, ILO 2007, ILO 2009.

¹⁹⁰ HE 103/2014 vp, s. 34.

määritelmää siihen myöhemmin esitettyine täsmennyksineen¹⁹¹ tai ILO:n piirissä kehitettyjä pakkotyön indikaattoreita, mutta on syytä ottaa esiin niitä keskeisiä seikkoja, jotka määritelmän ja indikaattoreiden mukaan tarkoittavat pakkotyötä. Näihin on viitattu myös pakkotyötä koskevissa tuomioissa varsin usein, vaikka jäljempänä esitetävän mukaisesti aivan selvää ei ole, mikä on pakkotyötä koskevien indikaattoreiden oikeudellisen velvoittavuuden aste. Ensinnäkin työsuhteisen tai työsuhteen piirteitä sisältävän työn ohella kyse voi olla myös pakollisesta palveluksesta, jota voi ihmiskauppasäännöksen esitöiden mukaan joissain tilanteissa olla esimerkiksi kerjäämiseen pakottaminen¹⁹². Toiseksi pakkotyön määritelmään sisältyvä rangaistuksen uhka ei tarkoita pelkästään rikosoikeudellisia rangaistuksia, vaan rangaistuksen uhka voi olla myös esimerkiksi jonkin oikeuden tai etuuden menettämisen uhka tai uhkaus ilmiantaa työntekijä viranomaisille esimerkiksi oleskeluluvan puuttumisen vuoksi.¹⁹³ Tätä on täsmennetty ILO:n pakkotyön indikaattoreissa, joiden avulla tulee arvioiduksi myös pakkotyön määritelmän kolmas elementti siitä, onko työntekijä tarjoutunut vapaaehtoisesti työhön. Vuonna 2005 kehitettyjen osoittimien mukaan pakkotyöhön viittaavia piirteitä ovat ainakin:

1. fyysinen tai seksuaalinen väkivalta taikka sillä uhkaaminen,
2. työntekijän liikkumisen rajoittaminen,
3. työn perustuminen velkasuhteeseen,
4. palkkojen pidättäminen tai kieltäytyminen maksamasta palkkaa ollenkaan,
5. passin tai muun henkilöllisyyttä osoittavan asiakirjan poisottaminen,
6. uhkaus ilmiantaa työntekijä viranomaisille.¹⁹⁴

Mainitussa luettelossa olevia kohtia on myös selitetty ja niistä on annettu useita esimerkkejä. Myöhemmin indikaattoreita vielä täsmennettiin ensisijaisesti tiedonkeruu- ja tutkimustarkoituksiin, mutta niiltäkin osin osoittimia voidaan käyttää myös käytännön työssä sen selvittämiseksi, onko joku henkilö joutunut työperäisen ihmiskaupan kohteeksi.¹⁹⁵ Näissä myöhemmin kehitetyissä osoittimissa on määritelty yhteensä 67 sellaista seikkaa, jotka tulisi huomioida pakkotyön edellytyksinä. Osoittimet on jaettu kuuteen ryhmään, joiden sisällä ne on luokiteltu edelleen vahvoihin, keskivahvoihin ja

¹⁹¹ Ks. myös esim. Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, erit. s. 49–53 sekä tutkimuksessa käytetyt lähteet.

¹⁹² HE 103/2014 vp, s. 25/l.

¹⁹³ ILO 2005, s. 20–21; ILO 2007, s. 20. Selvytyksen vuoksi voidaan kuitenkin todeta, että ILO:n vuoden 1930 sopimuksen 2(2) artiklassa tietyt toiminnot on rajattu käsitteen ”pakollinen työ” ulkopuolelle. Vastaavasti esimerkiksi EIS 4(3) artiklan mukaan esimerkiksi vankeusrangaistuksen aikana vaadittu työ on rajattu EIS 4(1–2) artiklassa tarkoitettun orjuuden ja pakkotyön kiellon ulkopuolelle.

¹⁹⁴ ILO 2005, s. 20–21. Käännös on hallituksen esityksestä, jossa on myös viittaus indikaattoreihin, HE 103/2014 vp, s. 34/II.

¹⁹⁵ ILO 2009, s. 2.

heikkoihin pakkotyön osoittimiin. Ryhmiä ovat rekrytointiin liittyvä erehdyttäminen, rekrytointiin liittyvä pakottaminen, rekrytointiin liittyvä haavoittuvan aseman hyväksikäyttäminen, hyväksikäyttö työpaikalla, pakottaminen kohdemaassa ja haavoittuvan aseman hyväksikäyttö kohdemaassa.¹⁹⁶

Ryhmissä mainitut pakkotyön osoittimet vastaavat pitkälti joko aiemmissa indikaattoreissa mainittuja seikkoja tai ovat sellaisia, joita huomioidaan osittain myös muita ihmiskaupan tunnusmerkistön osatekijöitä arvioitaessa. Esimerkiksi vahvoja indikaattoreita ovat erehdyttäminen työn luonteesta, työntekopaikasta tai työnantajasta, väkivallan käyttäminen joko rekrytointivaiheessa tai myöhemmin, kohtuuttomat työajat, asiakirjojen haltuunotto, velkasuhde, erilainen fyysinen liikkumisen rajoittaminen tai tarkkailu. Puolestaan sellaisia osoittimia, joita esimerkiksi rikoslain ihmiskauppasäännöksen esitöissä ei ole mainittu, ovat muun muassa erehdyttäminen avioliitto- tai adoptiolupauksella tai oleskeluluvan saamisella, kiristystyyppinen uhkailu joidenkin tietojen paljastamisesta perheelle, yhteisölle tai julkisuuteen, kulttuuristen ja uskonnollisten uskomusten hyväksikäyttäminen ja uhkaus, että joutuu vielä huonompiin työskentelyoloihin. ILO on laatinut omat osoittimensa myös sen arvioimiseksi, milloin on kyse ihmiskauppana pidettävästä seksuaalisesta hyväksikäyttämisestä tai lapsityön hyväksikäyttämisestä.¹⁹⁷

ILO:n pakkotyötä koskevan sopimuksen määritelmä edellyttää siis myös nimenomaisesti, että työ on sellaista, johon henkilö ei ole vapaaehtoisesti suostunut. Suostumuksen puuttumisella tarkoitetaan sitä, että työntekijällä ei ole tavanomaisia oikeuksia tai esimerkiksi uhkailun, velkasuhteen tai muiden vastaavien syiden vuoksi mahdollisuutta kieltäytyä tehtävistä tai lopettaa niiden suorittamista.¹⁹⁸ Lisäksi lisäpöytäkirjan 3 artiklan b kohdan mukaan ihmiskaupan uhrin suostumuksella hyväksikäyttöön ei ole merkitystä, jos sen saamiseksi on käytetty jotain sopimuksessa tarkoitettua keinoa (joita ovat esimerkiksi uhkaaminen ja petos). Ihmiskauppadirektiivin 2 artiklan 4 kohdassa on saman sisältöinen edellytys, ja sama lähtökohta on omaksuttu myös Suomen ihmiskauppasäännökseen, vaikka asiaa ei olekaan säännöksessä erikseen mainittu.¹⁹⁹ Jos siis työntekijä on saatu suostumaan työsuhteeseen 1) käyttämällä hyväksikäyttämällä riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka painostamalla tätä, tai 2) erehdyttämällä työntekijää tai käyttämällä hyväksikäyttämällä tämän erehdyttä (tai käyttämällä muita 3 ja 4 kohdassa tarkoitettuja keinoja), suostumus ei voi olla pätevä. Nämä samat seikat huomioidaan sekä pakkotyön osoittimina että keinoina, joita ihmiskaupateossa

¹⁹⁶ ILO 2009, s. 4. Ryhmien nimien käännökset ovat hallituksen esityksestä, jossa on myös viittaus niihin, HE 103/2014 vp, s. 34/II.

¹⁹⁷ ILO 2009.

¹⁹⁸ HE 103/2014 vp, s. 36/II; Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 51. Ks. myös EIT:n tuomio Van der Müsselle v. Belgia, 23.11.1983, jossa on todettu (kohta 36), että työntekijän alkuperäinen suostumus työhön ei vielä tarkoita sitä, etteikö kyse voisi olla pakkotyöstä.

¹⁹⁹ HE 34/2004 vp, s. 11/I; HE 103/2014 vp, s. 39/II.

on käytetty. Ihmiskaupan eri tunnusmerkistökäytöiden täyttymiseen vaikuttavat muiltakin osin tietyt samat seikat, joten yleensä silloin, kun katsotaan pakkotyötä koskevan tunnusmerkistökäytön täyttymisen, ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy myös muilta osin.

Useissa työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa tuomioissa, joissa on syytetty ihmiskaupasta, tunnusmerkistön eri tekijöitä ei ole käsitelty erikseen. Erityisesti erehdyttämistä, riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttöä sekä toisen valtaan tai määräysvaltaan²⁰⁰ ottamista on käsitelty samassa yhteydessä pakkotyön käsitteen kanssa. Osittain samat tosiseikat ovat myös vaikuttaneet näiden eri tunnusmerkistökäytöiden täyttymiseen. Tämä on perusteltua, koska pakkotyö eroaa usein muusta työssä epäedulliseen asemaan asettamisesta sellaisten seikkojen vuoksi, jotka käytännössä tarkoittavat myös erehdyttämistä, riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä ja / tai toisen määräysvaltaan ottamista. Lisäksi samat seikat saattavat tarkoittaa myös muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista. Pakkotyön käsitettä ei siten voida täysin erottaa muista ihmiskaupan tunnusmerkistökäytöistä, mikä myös vaikeuttaa sen arvioimista, millainen sisältö pakkotyön käsitteelle on soveltamiskäytännössä annettu. Tässä alaluvussa pyritään kuitenkin tarkastelemaan tuomioiden perusteluita niiltä osin kuin niissä on arvioitu nimenomaan pakkotyö-tunnusmerkistökäytön täyttymistä, sitä mitä seikkoja pakkotyön täyttymisessä on huomioitu ja mistä syistä pakkotyön ei ole katsottu täyttävän.

Useissa tuomioissa on viitattu pakkotyön osalta edellä mainittuihin Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjaan ja / tai ILO:n pakollista työtä koskevan yleissopimuksen määritelmään tai ILO:n myöhemmin vuosina 2005 ja 2009 kehittämiin pakkotyön indikaattoreihin, mikä johtunee siitä, että indikaattorit on pääpiirteissään kuvattu ihmiskauppasäännösten muutoksia koskevassa hallituksen esityksessä.²⁰¹ Tapausten tosiseikkoja on kuitenkin vain harvoin arvioitu konkreettisesti suhteessa pakkotyön osoittamiseen,²⁰² ja asia jää yleensä maininnan varaan siitä, että pakkotyö-tunnusmerkistökäytön täyttymistä voidaan arvioida osoittimien avulla.

²⁰⁰ Suurimmassa osassa aineistoon kuuluvista työperäistä hyväksikäyttöä koskevista tuomioista, joissa oli syytetty (mahdollisesti muun ohella) ihmiskaupasta, syytteessä tarkoitetut teot sijoittuivat ajalle ennen vuonna 2015 voimaan tullutta lakimuutosta, jolla ihmiskauppasäännöksen valtaan ottaminen -käsite muutettiin määräysvaltaan ottaminen -muotoon. Koska uusi säännös ei johda lievempään lopputulokseen kuin vanha, tuomioissa on sovellettu vanhaa säännöstä. Vain yhdessä aineistoon kuuluvassa työperäistä hyväksikäyttöä koskevassa tuomiossa syytteen mukainen teko on tehty kokonaan lakimuutosten voimaantulon jälkeen, kolmessa tapauksessa teko on alkanut ennen muutosten voimaantuloa ja jatkunut niiden jälkeen.

²⁰¹ HE 103/2014 vp, s. 34/II.

²⁰² Näin on kuitenkin tehty esim. T-2018-12, jossa tosiseikkoja on käyty varsin yksityiskohtaisesti läpi suhteessa pakkotyön osoittimiin.

Erityisesti silloin, kun ihmiskaupan tunnusmerkistö ei ole täyttynyt, pakkotyötä ja tunnusmerkistön täyttymistä ylipäänsä on arvioitu hyvin yleisellä tasolla ja suppeasti (seuraavassa mainittujen lisäksi tuomio T-2015-11). Esimerkiksi käräjäoikeuden tuomiossa T-2013-9 on perusteltu tunnusmerkistön täyttymättä jäämistä seuraavalla tavalla:

Asianomistajan voidaan ulkomaalaisena katsoa monessa suhteessa olleen vastaajasta riippuvaisessa asemassa mitä tulee varsinkin työsuhteeseen vastaajan omistamassa ravintolassa, asumiseen vastaajan luona sekä vastaajalla asianomistajan pankkitiliin olleeseen tilinkäyttöoikeuteen. Asianomistajan asumisesta, rahankäytöstä, liikkumisesta ja vapaa-ajan vietosta sekä muista oloista Suomessa esitetyn selvityksen perusteella asianomistajan ei kuitenkaan voida katsoa joutuneen Suomessa vastaajan valtaan, pakkotyöhön taikka muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin siten kuin rikoslain 25 luvun 3 §:ssä on tarkoitettu. Vastaajan ei ole katsottava syyllistyneen sanotussa lainkohdassa tarkoitettuun ihmiskauppaan ja syyte on tältä osin hylättävä.

Vastaavalla tavalla tuomiossa T-2019-7 ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymistä on arvioitu hyvin suppeasti ja kokonaisuutena tarkastelematta tunnusmerkistökiteijöitä erikseen tai erittelemättä kaikilta osin, mitkä tosiseikat arviossa on huomioitu pakkotyön puolesta ja vastaan puhuvina seikkoina. Tuomiossa pakkotyöhön viitattaessa on ensinnäkin korostettu asianomistajan Suomeen tulemista ja sen syytä sekä vastaajien osuutta asiassa. Tältä osin on tuotu esille, että asianomistajaa ei houkuteltu tai järjestetty kotimaastaan Suomeen siinä tarkoituksessa, että hänet saatettaisiin pakkotyöhön.²⁰³ Sen sijaan asianomistajan katsottiin itse tulleen Suomeen ja suostuneen täällä tekemään palkatta työtä vastaajalle odottaessaan oleskelulupapäätöstä tilanteessa, jossa hänellä ei ollut työnteko-oikeutta. Tunnusmerkistön täyttymättä jäämistä on omatoimisen Suomeen tulemisen ja vapaaehtoisen palkatta työskentelemisen lisäksi perusteltu lähinnä tilanteen tilapäisyydellä; vastaaja käytti asianomistajan riippuvaista asemaa hyväkseen ilmaisena työvoimana ”vain” sen ajan, kun tämä odotti oleskelulupapäätöstä (tuomion mukaan asianomistaja ehti tehdä työtä palkatta neljän kuukauden ajan). Asianomistajan ei katsottu kuitenkaan olleen riippuvaisessa asemassa, koska tällä asui veli Suomessa toisessa kaupungissa. Perusteluja voidaan kritisoida siitä näkökulmasta, että pakkotyötarkoituksen tai ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä edes sitä, että asianomistaja olisi ehtinyt aloittaa työn tekemisen, saati, että hyväksikäytöltä edellytettäisiin jonkinlaista ajallista pysyvyyttä tai työnteon

²⁰³ Tarkoitus saattaa pakkotyöhön voi yhtä hyvin täytyä jo Suomessa oleskelevan henkilön suhteen, eikä pakkotyötarkoituksen täyttyminen vaadi henkilön kuljettamista tai värväämistä pakkotyötarkoituksessa ulkomailta Suomeen. Tämä voi toki vaikuttaa siihen, täytyykö ”kuljettaminen” ihmiskauppasäännöksessä tarkoitetuista tekotavoista, mutta tapauksessa syyttäjä tai asianomistaja ei edes väittänyt vastaajan syyllistyneen kuljettamiseen. Syyttäjän teonkuvauksessa tekotapana on mainittu valtaan ottaminen.

pitkää kestoja.²⁰⁴ Ja toisaalta oleskeluluvan saaminen on ylipäänsä epävarmaa ja kestää usein joka tapauksessa useita kuukausia, minkä lisäksi oleskelulupaa ilmeisesti haettiin työskentelyyn vastaajan ravintolassa, jolloin oleskeluluvan saaminenkin oli osittain vastaajasta riippuvaista.

Myös tuomiossa T-2014-12 oli kyse työn tekemisestä palkatta ja ilman työnteko-oikeutta. Kyseessä ei katsottu olevan pakkotyö, koska asianomistaja itse ei kokenut tekevänsä työtä pakotettuna, ”vaan hän oli ajatellut tekevänsä työtä omaksi hyväkseen lunastaakseen pizzerian osakkuuden”. Asianomistaja oli jo aiemmin maksanut kahdelle vastaajalle osan pizzerian osakkuudesta ja loppuosa oli tarkoitus kattaa työnteolla, vaikka vastaajat tiesivät, ettei asianomistaja voi tulla ravintolan osakkaaksi oleskeluluvan puuttumisen vuoksi. Pakkotyön täyttymistä arvioitaessa tuomiossa ei ole huomioitu asianomistajan jo vastaajille maksamaa summaa ja toisaalta hänen velkaansa heille tai edes sitä, että maksu ja velka olivat perustuneet erehdyttämiseen, ja että asianomistajalle ei ole tämän erehdyttämisen seurauksena tarvinnut maksaa palkkaa. Asianomistajan työtä pidettiin siis vapaaehtoisena, ja siksi kyseessä ei katsottu olleen pakkotyö.²⁰⁵ Erehdyttäminen viittaa jo sinänsä pakkotyöhön, mutta koska tuomiossa katsottiin erehdyttämisen ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuna keinona täyttyvän, ei asianomistajan suostumukselle tai vapaaehtoisuudelle olisi tullut antaa senkään vuoksi merkitystä.²⁰⁶ Lisäksi asianomistaja oli muun muassa taloudellisesti ja asumisen suhteen riippuvainen vastaajista, kielitaidoton eikä hänellä ollut oleskelulupaa. Näitä seikkoja ei kuitenkaan huomioitu lainkaan osana pakkotyön täyttymistä,

²⁰⁴ Hallituksen esityksessä tosin viitataan siihen, että pakkotyössä on kysymys ”pysyvistä tilasta, jossa työntekijällä ei ole tavanomaisia oikeuksia kieltäytyä tehtävistä tai lopettaa niiden suorittamista, ...”. HE 103/2014 vp, s. 36, kursivointi lisätty. Tämä ei kuitenkaan tarkoittane pysyvyyttä ajallisen keston merkityksessä, vaan pakkotyön pysyvyyttä kyseisessä ”työsuhteessa” eli sitä, että kyse ei ole yksittäisestä tilanteesta tai tehtävästä, josta työntekijällä ei ole mahdollisuuksia kieltäytyä muuten vapaaehtoisessa ja lainmukaisessa työsuhteessa.

²⁰⁵ Vastaavalla tavalla asiassa E-2018-8 oli esitutkintavaiheessa katsottu, ettei teossa ollut kyse rikoksesta (ihmiskaupasta tai kiskonnantapaisesta työsyrynnästä), kun asianomistaja oli vapaaehtoisesti suostunut tekemään töitä hyvin pienellä palkalla. Poliisi perusteli päätöstä asiassa sillä, että asianomistajalla omakin intressi tehdä töitä lähes palkatta oleskeluluvan saadakseen. Kyseisenlaisella sopimuksella ja palkalla ei kuitenkaan olisi ollut edes mahdollista saada oleskelulupaa, ja joka tapauksessa oleskeluluvan tarpeen vuoksi palkatta työskentely osoittaa ennemminkin asianomistajan riippuvaista asemaa suhteessa vastaajaan kuin vapaaehtoisuutta. Vrt. HE 103/2014 vp, s. 36/II: ”On syytä huomata, että ihmiskaupasta saattaa olla kyse myös sellaisissa tilanteissa, joissa uhri itse ei välttämättä edes ymmärrä olevansa hyväksikäytön kohteena. Erityisesti voidaan ajatella työperäisen ihmiskaupan osalta tällaisen tilanteen olevan käsillä silloin, kun uhri on ulkomaalainen eikä esimerkiksi tunne Suomen lainsäädäntöä ja työntekijöiden oikeuksia.”

²⁰⁶ Esim. HE 34/2004 vp, s. 11/I; HE 103/2014 vp, s. 39/II.

vaikka ne tulisi huomioida vähintäänkin osana haavoittuvan aseman hyväksikäyttöä, joka on yksi pakkotyön osoittimista.²⁰⁷

Osapuolet valittivat tuomiosta hovioikeuteen, ja toisin kuin kärjäoikeus, hovioikeus²⁰⁸ katsoi, että tapauksessa oli kyse pakkotyöstä. Hovioikeuden tuomiossa tapahtumia ja olosuhteita on arvioitu suhteessa ILO:n pakkotyön määritelmään ja osoittimiin niin, että asiassa on huomioitu pitkät työpäivät ja jatkuva työnantajan käytettävissä oloinen, työn tekeminen palkatta, asianomistajan vapautta tosiasiallisesti rajoittaneet seikat (vapaa-ajan puute, riippuvaisuus vastaajan autokyydeistä, pelko viranomaisten toimenpiteistä kotimaahan palauttamiseksi, kielitaidottomuus, asuminen työnantajan asunnossa ja työpaikalla, tietämättömyys suomalaisesta yhteiskunnasta ja lainsäädännöstä, velkasuhde vastaajiin, erehtyminen osakkuuden lunastamisesta). Näillä perusteilla hovioikeus arvioi, ettei asianomistaja ollut käytännössä voinut kieltäytyä työstä. Toisin kuin kärjäoikeus, hovioikeus ei pitänyt pätevänä asianomistajan suostumusta tai vapaaehtoisuutta työskennellä ravintolassa, koska vastaajat olivat vaikuttaneet epäasiallisesti petoksella asianomistajan tahdonmuodostukseen. Tapauksessa on kiinnostavaa myös se, että sekä kärjä- että hovioikeus totesivat syytteen mukaisesti vastaajien majoittaneen asianomistajan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin pizzerian kellariin, mutta asiassa ei kuitenkaan arvioitu ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita ihmiskaupan tunnusmerkistön osatekijänä.²⁰⁹ Poikkeuksellisen huonot asumisolot voivat tarkoittaa myös törkeän ihmiskaupan kvalifiointiperusteissa tarkoitettua teolla aiheutettua erityisen tuntuvaan kärsimystä (RL 25:3a.1 2 kohta).²¹⁰ Tähän syytteessä ei kuitenkaan vedottu.

Mainitut tuomiot ovat pakkotyön käsitteen tulkinnan kannalta kiinnostavia, koska niissä ei ollut kyse siitä, että hovioikeusvaiheessa olisi saatu merkittävää uutta näyttöä tai että hovioikeus olisi arvioinut saatua näyttöä eri tavalla kuin kärjäoikeus. Sen sijaan kyse oli nimenomaan siitä, millä tavalla näytettyjä tosiseikkoja arvioitiin suhteessa pakkotyön käsitteeseen ja mitä kaikkea pakkotyön ja edelleen ihmiskaupapasäännöksen soveltamisessa ja tulkitsemisessä voidaan ja tulee huomioida. Kärjäoikeus arvioi pakkotyötä hyvin suppeasti suhteessa asianomistajan vapaaehtoisuuteen huomioimatta hänen päätöksentekoonsa ja työhön suostumiseen vaikuttaneita seikkoja ja olosuhteita tai edes erehdyttämistä, kun taas hovioikeus huomioi olosuhteet laajemmin pakkotyön osoittimien avulla.

²⁰⁷ ILO 2009, s. 4.

²⁰⁸ T-2015-15.

²⁰⁹ Syytteessä teon tarkoituksiin on viitattu niin, että asianomistaja ”on majoitettu pizzerian kellariin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin ja hän on joutunut tekemään palkatta käytännössä päivittäin pakkotyötä kello 10:stä kello 23:een.” Vrt. myös KKO 2022:2, kohta 22, jossa on todettu, että mm. useamman teon tarkoituksen täytyminen tulisi huomioida rangaistusta mitattaessa.

²¹⁰ HE 34/2004 vp, s. 103/l.

Myös tuomio T-2013-7 on pakkotyön käsitteen ja sen soveltamiskäytännön kannalta kiinnostava. Nimittäin tuomiossa on todettu keinojen ja tekotapojen täyttyneen, mutta vastaajaa ei tuomittu ihmiskaupasta, koska tunnusmerkistön ei katsottu täyttyvän pakkotyön osalta. Sen sijaan vastaaja tuomittiin törkeästä kiskonnasta. Syytetty oli värännyt useita asianomistajia näiden kotimaasta Suomeen työskentelemään maataloustöissä. Vastaaja itse ei ollut heidän työnantajansa, mutta hän oli kuitenkin toiminut työpaikalla tulkkina, ja asianomistajien näkökulmasta käytännössä myös pystynyt määräämään heidän työtehtävistään. Asianomistajat olivat maksaneet vastaajalle tuloihinsa ja omaisuutensa nähden huomattavia summia päästäkseen Suomeen töihin, ja vastaaja oli erehdyttänyt heitä sekä käyttänyt hyväkseen heidän erehdystään muun muassa ansaintamahdollisuuksista ja kuluista. Lisäksi käräjäoikeus katsoi, että asianomistajat olivat olleet syytetystä riippuvaisessa asemassa Suomessa muun muassa siksi, etteivät he tunteneet suomalaista yhteiskuntaa eikä heillä ollut riittävää kielitaitoa. Pakkotyön ei kuitenkaan katsottu täyttyvän, koska asianomistajat eivät olleet velka- eivätkä työsuhteessa vastaajaan, vaan olivat lainanneet rahaa sukulaisiltaan ja ystäviltilään ja olivat lisäksi pystyneet maksamaan lainansa takaisin joko kokonaan tai osittain Suomessa ansaitsemillaan tuloilla.²¹¹

Tässä tapauksessa hovioikeus²¹² hyväksyi käräjäoikeuden tuomion lopputuloksen, koska katsottiin, ettei vastaajan tarkoituksena ollut saattaa asianomistajia pakkotyöhön, vaan järjestämällä työtä maksua vastaan vastaaja oli vain tavoitellut taloudellista hyötyä itselleen. Näiden tavoitteiden tai tarkoitusten erottaminen toisistaan ihmiskauppatunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa on kuitenkin keinotekoista, koska saadaksesen tavoittelemallaan tavalla taloudellista hyötyä asianomistajien kustannuksella vastaaja oli saattanut heidät tilanteeseen, jossa he olivat joutuneet tekemään vastaajan heille osoittamaa työtä sen saamisesta aiheutuneen velan kattamiseksi. Asianomistajat ovat ottaneet työn vastaan ja pysyneet siinä ilmeisesti pelkästään siksi, että vastaaja oli alun perin erehdyttänyt heitä ansaintamahdollisuuksista sekä vaatinut heiltä huomattavan suuren maksun työn saamiseksi tuntien palkkatason ja elinkustannukset sekä asianomistajien kotimaassa että Suomessa. Edelleen kun tuomioissa on todettu asianomistajien olleen riippuvaisessa asemassa vastaajasta Suomessa, heillä ei ollut mahdollisuutta hakeutua muuhun työhön, eivätkä he kotimaahan palattuaan olisi saaneet velkojaan maksettua paikallinen palkkataso huomioiden. Yksi hovioikeudenneuvos jätti tuomiosta eriävän mielipiteen, jossa hän katsoi, että pakkotyöhön saattamisen tarkoitus sekä ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistö muiltakin osin täyttyvät tapauksessa, kun huomioidaan olosuhteet ja vastaajan tietoisuus niistä sekä vastaajan toimet kokonaisuutena.

²¹¹ Tästä poiketen esim. tuomiossa T-2018-12 on annettu merkitystä sille, että vastaaja on tiennyt asianomistajien työn saamiseksi ottamasta velasta ja siitä, että suuri osa heidän palkastaan menee velan maksamiseen.

²¹² Tuomio T-2015-16.

Tuomioissa, joissa on ollut kyse työperäisestä ihmiskaupasta ja ihmiskaupan tunnusmerkistön on katsottu täyttyvän, pakkotyön arvioimisessa on huomioitu työn tekemiseen ja palkkaan, mutta myös vapaa-aikaan liittyviä olosuhteita varsin laajasti. Poikkeuksena tähän on edellä mainittu tuomio T-2018-12, jossa katsottiin olevan kyse pakkotyöstä pelkästään työn tekemiseen ja palkkaan liittyvien seikkojen perusteella, kun taas vapaa-aikaan, asuinoloihin ja muihin olosuhteisiin liittyviä seikkoja arvioitiin muina ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina. Pakkotyön osalta huomioitiin, että asianomistajat olivat tehneet pitkiä työpäiviä, heillä ei ollut ollut vapaapäiviä tai niitä oli ollut huomattavan vähän, työtä oli tehty velan ja työntekijän ylläpidosta aiheutuvien kulujen kattamiseksi, työnteon päätyttyä palkasta oli pidätetty korvauksia, velasta ja kuluista oli muistutettu, asianomistajia oli peloteltu viranomaisille ilmoittamisella, asianomistajilla ei ollut ollut mahdollisuutta kieltäytyä työnteosta tai lopettaa sitä eikä palata sovitua aiemmin kotimaahansa. Lisäksi huomioitiin se, että asianomistajat oli otettu ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään.²¹³

Tuomiossa T-2016-9 pakkotyötarkoituksen katsottiin täyttyvän, kun tilanteessa asianomistajan omaa aikaa, elinpiiriä, sosiaalista elämää ja liikkumisvapautta oli tosiasiallisesti rajoitettu niin, että vastaajat olivat osittain aiheuttaneet ja osittain ainakin hyväksyneet olosuhteet. Lisäksi on huomioitu ”velkavankeus”, työskentely ilman palkkaa, palkkarahojen manipulointi asianomistajan ulottumattomiin, ylipitkät työpäivät ja vapaa-ajan puuttuminen, taloudellinen uhka siitä, ettei vapaudu velasta ja uhka asunnon menettämisestä. Tuomiossa on todettu pakkotyön osalta, että henkistä pakkoa työhön olivat lisänneet muutkin vastaajista riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa merkinneet olosuhteet. Asianomistajalla ei ollut hallussaan passia tai pankkikorttia, ja häntä oli erehdytetty työsuhteen ehdoista ja niiden laillisuudesta sekä rekrytoitu antamalla väärää lupauksia ja saattamalla hänet tekaistuun velkasuhteeseen.

Useiden edellä mainittujen seikkojen lisäksi tuomiossa T-2015-14 pakkotyön täyttymisessä huomioitiin se, että huolimatta peruspalkan maksamisesta asianomistajan tilille, kyse oli pakkotyöstä, koska kaikki palkan lisät jätettiin maksamatta kokonaan, eikä asianomistaja toisaalta saanut edes peruspalkkaansa tosiasiasa käyttöönsä.

Sen sijaan se, ettei pakkotyötarkoituksen ole katsottu täyttyvän, on usein liittynyt sekä näyttökysymyksiin että pakkotyö-käsitteen tulkintaan. Esimerkiksi tuomiossa T-2018-13 on todettu, että on sinänsä mahdollista, ettei asianomistajalla ole ollut riittäviä lomia ja että hän ei ole saanut palkkaa tekemästään työstä, mutta näillä perusteilla työtä ei kuitenkaan voida pitää pakkotyönä, kun huomioidaan myös se, ettei irtisanoutumiseen ole liittynyt väitettyjä ongelmia. Puolestaan edellä mainitussa tuomiossa T-2016-7 ihmiskaupan tunnusmerkistön ei katsottu täyttyvän, vaikka asianomistajalle ei

²¹³ Muissa tuomioissa auttamisjärjestelmään ottamista ei ole otettu esiin, eikä asialle ole annettu merkitystä.

ollut maksettu palkkaa, tämä oli ollut kielitaidoton ja taloudellisesti riippuvainen vastaajasta sekä asunut vastaajan luona. Asiassa ei pystytty näyttämään, että työpäivät olisivat olleet pitkiä ja vapaa-aikaa ei olisi ollut, eikä myöskään voitu osoittaa, että vastaaja olisi ottanut asianomistajan passin haltuunsa. Vastaavalla tavalla tuomiossa T-2015-11 pakkotyötarkoituksen täyttymättä jäämiseen on vaikuttanut asianomistajan asumisesta, rahankäytöstä, liikkumisesta ja muista oloista Suomessa esitetty selvitys ja se, etteivät nämä viittaa valtaan ottamiseen tai pakkotyöhön siitä huolimatta, että asianomistaja oli maksanut vastaajalle suuren summan saadakseen työpaikan. Näyttö on kuitenkin ollut osittain epävarmaa muun muassa siltä osin, oliko asianomistaja joutunut maksamaan saamaansa palkkaa takaisin, ja tuomiossa on todettu, ettei näytön epävarmuus voi koitua vastaajan vahingoksi.

Tuomiossa T-2018-14 oli kyse siitä, että asianomistaja oli tullut Suomessa asuvan sukulaisperheensä luo ja jäänyt perheeseen asumaan pidemmäksi aikaa. Syytteen mukaan hän joutui tuona aikana pakkotyöhön (ja muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin) pariskunnan teetettyä hänellä huomattavan paljon koti- ja lastenhoitotyötä palkatta. Tuomiossa on tarkasteltu laajasti sitä, mitä työsopimuksella ja työsuhteella tarkoitetaan työsopimuslaissa. Tuomiossa on perusteltu tämän arvioinnin tarpeellisuutta sillä, että *”[a]rvioidessa asianomistajan tekemien työsuoritusten laatua on siten otettava erikseen kantaa sekä työsopimuslaissa työsuhteelle asetettujen tunnusmerkkien täyttymiseen että työnteon tosiasialliseen luonteeseen. Tämän jälkeen on kokonaisuutensa perusteella arvioitava, onko kysymys ollut työsuhteesta.”* Kuitenkaan sillä, onko kyse ollut työsuhteesta, ei pitäisi olla pakkotyön täyttymisen arvioimisessa merkitystä; olennaista olisi ollut arvioida työsuhteen täyttymisen sijaan sitä, onko kotitöiden tekemiseen tapauksessa liittynyt pakkotyön piirteitä, mihin työn tekeminen ilman työsopimusta ja palkkaa jo sinänsä osaltaan viittaavat. Lisäksi pakkotyön käsite sisältää varsinaisen ”työn” ohella myös pakolliset palvelukset, ja toisaalta ei ole ylipäänsä tarpeen erottaa pakkotyötä ja ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita toisistaan niin, että säännöksessä tarkoitettuna pakkotyönä voitaisiin arvioida vain työsuhteen kriteerit täyttävää työtä.²¹⁴ Pakkotyön ei katsottu täytyneen, mitä käräjäoikeus perusteli hieman epäselvästi lähinnä sillä, että työ oli vapaaehtoista ja sen oli tarkoituskin

²¹⁴ RL 25:3:ssä mainitun pakkotyön on tarkoitettu kattavan myös Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjassa, ihmiskauppapuittepäätöksessä ja -direktiivissä tarkoitettuna pakollisen palvelun. HE 34/2004 vp, s. 97/I; HE 103/2014 vp, s.33–35, 24–25. Lisäksi esimerkiksi kerjäämiseen pakottamisessa voi olla tilanteesta riippuen kyse säännöksessä tarkoitettuna pakkotyöstä tai ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista. HE 103/2014 vp, s. 25/I. Se, ettei pakollista palvelua ole mainittu säännöksessä pakkotyön rinnalla yhtenä ihmiskaupan tarkoituksena, saattaa kuitenkin olla joissain tilanteissa ongelmallista, koska direktiivin tulkintavaikutus edellyttää pakkotyön käsitteen laajaa tulkintaa, kun taas laillisuusperiaate edellyttäisi suppeaa tulkintaa. Melander 2015, s. 437. Pakkotyö käsitteenä saattaa ohjata myös sen tyyppiseen työsuhteen edellytysten täyttymisen arvioimiseen ja merkityksen antamiseen niille kuin nyt puheena olevassa tuomiossa on tehty. Hovioikeuden tuomiossa T-2020-10 on puolestaan tarkasteltu sitä, voidaanko laillisuusperiaatteen rajoissa ylipäänsä hyödyntää ILO:n pakkotyön määritelmää ja pakkotyön osoittimia

olla vastikkeetonta huomauttaen kuitenkin samalla näiden seikkojen merkityksettömyydestä:

Syyttäjän ensisijaisen rangaistusvaatimuksen mukaan asianomistajan työskentelyssä on ollut kyse pakkotyöstä tai työskentelystä ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa. Tällaisessa tilanteessa asianosaisten omille käsityksille työn vastikkeettomuudesta ei olisi mielekääntä antaa minkäänlaista painoarvoa, koska kyse olisi jo käsitteellisesti sellaisesta lainvastaisella tavalla järjestetystä työstä, jota asianomistaja olisi pakotettu tekemään vastikkeesta riippumatta.

Pakkotyön soveltamiskynnys on asetettu korkealle niin, että sen täyttyminen edellyttää sekä huonoja työoloja ja palkan maksamatta jättämistä että vapaa-ajan ja toimintamahdollisuuksien puuttumista tai asianomistajan kontrolloimista. Tätä korkeaa soveltamiskynnystä kuvastavat myös samaa asiaa koskevat käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomiot T-2015-12 ja T-2016-11. Käräjäoikeus katsoi, että tilanteessa oli kyse pakkotyöstä, koska asianomistaja oli tehnyt töitä vastaajien ravintolassa ilman, että hän on voinut kieltäytyä tehtävistä tai lopettaa niiden suorittamista ja hän oli tehnyt pitkiä työpäiviä ilman lainmukaisia vapaapäiviä, minkä lisäksi asianomistajan nettipankkitunnukset olivat työnantajan käytössä ja hänen palkkaansa oli siirretty takaisin yhtiön tilille. Yksi vastaajista oli uhannut asianomistajaa Suomesta poistamisella, jos tämä valittaa työoloista, eikä asianomistaja tuntenut suomalaista yhteiskuntaa, lainsäädäntöä tai työntekijän oikeuksia. Asiassa ei sen sijaan edes vedottu mihinkään vapaa-ajan viettämiseen kohdistuvaan rajoittamiseen, kontaktien puuttumiseen, passin ottamiseen asianomistajan hallusta tai huonoihin asumisoloihin, mutta käräjäoikeuden mukaan tapauksessa oli kuitenkin edellä mainittujen työn tekemiseen ja palkkaan liittyvien syiden vuoksi kyse pakkotyöstä, ja kolme vastaajaa tuomittiin ihmiskaupasta.

Hovioikeus kuitenkin arvioi tilannetta toisin. Hovioikeus hyväksyi tosiseikkana sen, että yksi vastaajista oli rekrytoinut asianomistajan ja ottanut tältä 5 000 euron korvauksen työn saamisesta. Samoin katsottiin näytetyksi, että asianomistaja oli tehnyt suhteellisen pitkiä työpäiviä ilman riittävää vapaa-aikaa, ja hän oli myös joutunut tekemään töitä sairaana. Lisäksi pystyttiin osoittamaan, että asianomistaja oli joutunut maksamaan saamansa palkan takaisin työnantajalle, ja hänen käytössään oli ollut vain vähäinen määrä rahaa. Asianomistajalla ei katsottu olleen muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa työntekoa Suomessa, ja vastaajan todettiin erehdyttäneen ja käyttäneen hyväkseen asianomistajan erehdystä sekä hänestä riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa. Sen sijaan asianomistajan fyysistä liikkumisvapautta ei ollut rajoitettu, hänellä oli

tulkittaessa pakkotyön käsitettä. Tuomiossa päädytään siihen, että tämä on sallittua. Tuomiossa ei ollut kyse pakkotyön osalta erityisen tulkinnanvaraisesta tilanteesta.

matkustusasiakirjansa hallussaan ja hän oli viettänyt vapaa-aikaa muiden paikkakunnalla asuvien, asianomistajan kotimaasta kotoisin olevien henkilöiden kanssa.

Pakkotyötarkoitusta arvioidessaan hovioikeus totesi, että työpaikan saamisesta maksettu summa ja palkan takaisinmaksaminen työnantajalle viittaavat pakkotyöhön. Sen sijaan pakkotyötä vastaan puhuvina seikkoina huomioitiin se, ettei *rekrytoinnin ja maksun vaatimisen yhteydessä* ollut käytetty väkivaltaa tai käytetty hyväksi asianomistajan riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa, vaan asianomistaja oli vapaaehtoisesti maksanut vaaditun summan päästäkseen Suomeen töihin.²¹⁵ Lisäksi pakkotyötä vastaan puhuvina seikkoina pidettiin edellä mainittua vapautta liikkua, pitää matkustusasiakirjansa hallussaan sekä muun muassa sitä, etteivät työpäivät kuitenkaan olleet *huomattavan* pitkiä (9 tuntia päivässä niin, että asianomistajalla on ollut yksi vapaapäivä kahden viikon välein). Tuomiossa on todettu myös, että vastaajan ”uhkausta siitä, että [asianomistaja] lähetetään tarvittaessa takaisin [kotimaahansa], ei ole pidettävä yksin riittävänä rangaistusluontoisena uhkana, jonka perusteella kyse olisi pakkotyöstä.”

Sekä kärjäoikeus- että hovioikeusvaiheessa arvioitiin sen merkitystä, että vastaajan yhtiön taloudellinen tilanne oli heikentynyt merkittävästi samoihin aikoihin tai heti sen jälkeen, kun asianomistaja oli palkattu yhtiöön töihin. Kärjäoikeus katsoi tämän viittaavan nimenomaan *tarkoitukseen* saattaa asianomistaja pakkotyöhön, koska yritys oli tarvinnut halvempaa työvoimaa. Hovioikeus puolestaan arvioi tosiseikkaa pakkotyön tarkoitusta vastaan puhuvana seikkana: hovioikeuden mukaan vastaajalla on voinut olla tarkoitus maksaa asianomistajalle asianmukaista palkkaa, mutta yhtiön taloudellisen tilanteen huononemisen vuoksi se ei ole ollutkaan mahdollista.

Yhteenvedona hovioikeus toteaa, että ”[k]yse on rajatapauksesta. *Pakkotyön käsitettä on tulkittu suppeasti. Joka tapauksessa on selvää, että [vastaaja] on saattanut [asianomistajan] huomattavan epäedulliseen asemaan ja käyttänyt hyväkseen [asianomistajan] hänestä riippuvaista asemaa. [Vastaajan] syyksi edellä luettu menettely täyttää kiskonnantapaisen työsyrynnän tunnusmerkistön.*”

Tapauksessa hyvin vahvatkaan työhön liittyvät seikat (erehdyttäminen olennaisista työehdoista, työn tekeminen käytännössä palkatta ja pitkät työpäivät, työn tekeminen myös sairaana, työn saamisesta maksettu maksu ja siitä aiheutunut velka) ja tunnusmerkistön täytyminen tekotapojen ja keinojen osalta eivät riittäneet pakkotyön täyttymiseen, kun asianomistajan fyysistä liikkumisvapautta ei ollut rajoitettu, eikä hänen osoitettu joutuneen elämään muutoin huonoissa oloissa. Pakkotyö-tunnusmerkistötehtävien täyttymistä arvioitaessa ei huomioitu hovioikeusvaiheessa niitä muuhun kuin

²¹⁵ Rekrytoinnin yhteydessä käytetty väkivalta tai uhkaus viittaa kuitenkin jo ihmiskaupan törkeään tekemuotoon (RL 25:3a 1 momentin 1 kohta), eikä väkivallan puuttumisella pitäisi perustella sitä, ettei perusmuotoisen ihmiskaupan tunnusmerkistö täyty.

suoranaisesti työhön liittyviä seikkoja, että asianomistaja ei tuntenut suomalaista yhteiskuntaa, lainsäädäntöä tai työntekijän oikeuksia, eikä hän osannut suomea.

Tuomiossa viitataan myös siihen, että vaikka asianomistaja olikin maksanut työn saadakseen, asiassa ei kuitenkaan esitetty asianomistajan olleen tuolloin turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa eikä häntä ollut uhkailtu, vaan hän oli maksanut summan vapaaehtoisesti. Asianomistajan ”vapaaehtoisuus” on kuitenkin perustunut vastaajan antamiin väriin tietoihin työsuhteen ehdoista, työoloista ja palkasta. Näissä oloissa annetun suostumuksen ei voida katsoa olevan pätevä ainakaan enää siinä vaiheessa, kun asianomistaja on Suomessa tehnyt töitä ilman lainmukaisia vapaapäiviä, myös sairaana ja jopa kokonaan ilman palkkaa. Kyse on pikemminkin sekä pakkotyön osoittimissa että ihmiskauppasäännöksen keinoissa tarkoitettua työn tekemisen ehtoja koskevasta erehdyttämisestä kuin vapaaehtoisuudesta.²¹⁶ Kun vielä huomioidaan hovioikeuden asiassa ottama kanta turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman suhteen, osoittaa ratkaisu pakkotyön täyttymisestä äärimmäisen suppeaa tulkintaa: *”[Vastaaja] on myös käyttänyt hyväkseen [asianomistajan] hänestä riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa. [Asianomistajalla] ei ole Suomessa ollut todellisuudessa muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa työntekoa.”* Työhön pakottavana rangaistustyypisenä seikkana on myös huomioitu pelkästään uhkaus takaisin kotimaahan lähettamisestä, vaikka tapauksessa oli muitakin siihen viittaavia seikkoja, ja toisaalta pelkästään työstä maksaminen ja siitä aiheutunut velka (asianomistaja oli joutunut ottamaan velkaa maksaakseen työstä vaaditun summan) voi olla käytännössä pakottava syy jatkaa työskentelyä olosuhteista riippumatta.²¹⁷

Hovioikeus toteaaakin tulkinneensa pakkotyön käsitettä suppeasti ja että kyseessä on rajatapaus. Tuomiossa tähän suppeaan tulkintaan päätymistä ei kuitenkaan perustella mitenkään. Aiemmin tunnusmerkistökäsitteitä tarkasteltaessa tuomiossa on viitattu parituksen ja ihmiskaupan rajanvetoa koskevaan korkeimman oikeuden ratkaisuun KKO 2014:80, jossa on puolestaan lakivaliokunnan mietintöön LaVM 4/2004 vp viitaten todettu, että valtaan ottamista on muiden ihmiskaupan tunnusmerkistön avoimien käsitteiden ohella syytä tulkita suppeasti. Nyt puheena olevassa hovioikeuden ratkaisussa valtaan ottamista koskevissa perusteluissa ei kuitenkaan ole mainittu suppeaa tulkintaa, vaan suppea tulkinta on liitetty pelkästään pakkotyön käsitteeseen, mitä toisaalta ei ole lakivaliokunnan mietinnössä ainakaan nimenomaisesti edellytetty. Lakivaliokunnan mietinnössä suppea tulkinta on tosin alun perin liitetty kaikkiin ihmiskauppasäännöksen avoimiin käsitteisiin, ja näistä avoimista käsitteistä esimerkkinä on annettu

²¹⁶ Väkivallan käyttäminen rekrytointivaiheessa on toki vielä vakavampi teko kuin työsuhteen ehdoista erehdyttäminen. Esim. ILO 2009, s. 4.

²¹⁷ Ks. esim. Viuhko 2013, s. 393–396.

”turvaton tila” ja ”riippuvainen asema”.²¹⁸ Mainitussa ennakkoratkaisussa KKO 2014:80 suppean tulkinnan ohje on puolestaan liitetty valtaan ottamisen käsitteeseen.

Eryteisesti, kun huomioidaan lakivaliokunnan myöhemmin omaksuma näkemys, ettei (edes) riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteitä tule enää tulkita suppeasti (suhteessa paritussääntöön),²¹⁹ ei suppeaan tulkintaan päätyminen pakkotyön käsitteen osalta ole välttämättä perusteltua aiempaan lakivaliokunnan mietintöön viitaten. Tuomiossa ei ole viitattu laillisuusperiaatteeseen, mutta periaate voi kuitenkin edellyttää avoimien tai tulkinnanvaraisten käsitteiden suppeaa tulkintaa, pakkotyön käsite mukaan lukien,²²⁰ ja erityisesti rajatapauksessa on perusteltua päätyä syytetyn kannalta edullisempaan lopputulokseen.

Tuomio vahvisti joka tapauksessa sitä linjaa, että pakkotyötä koskevan tunnusmerkistötekijän täyttymiseltä on edellytetty vakavia työn tekemiseen, palkanmaksuun ja velkasuhteeseen liittyviä ongelmia mutta myös asianomistajan muuhun elämään ja vapaa-aikaan liittyvää rajoittamista tai kontrollia tai elämistä poikkeuksellisen huonoissa olosuhteissa. Siitä huolimatta, että pakkotyön määritelmän täyttymisessä on arvioitava tilannetta kokonaisuutena ja huomioitava myös muut olosuhteet kuin työskentelyolosuhteet, sääntöksen esitöiden mukaan pakkotyön määritelmän täytyminen ”ei edellytä lisäksi sitä, että ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen täytyisi samanaikaisesti”.²²¹ Soveltamiskäytäntö kuitenkin viittaa siihen, että ainakin jossain määrin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin verrattavia olosuhteita pakkotyön täyttymiseltä edellytetään.

Pakkotyön käsitteen korkeaan soveltamiskynnykseen viittaa myös se, että soveltamiskäytännössä pakkotyön on pääsääntöisesti edellytetty tarkoittavan huomattavan pitkiä työpäiviä ilman vapaapäiviä, ja erityisen huonojen asumisolujen on katsottu olevan yksi pakkotyön täyttymisen kannalta merkityksellinen seikka. Kuitenkin sen ohella, että nämä voivat tarkoittaa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita, ne on mainittu myös hallituksen esityksessä törkeän ihmiskaupan kvalifioimisperusteen (RL 25:3a.1 2 kohta) täyttymiseen vaikuttavina seikkoina. Kvalifiointiperusteessa mainittua erityisen tuntuva kärsimystä voi aiheutua poikkeuksellisen huonoista asumisolosuhteista ja erityisen näännyttävästä pakkotyöstä.²²² Esitöissä ei ole täsmennetty sitä, mitä erityisen näännyttävällä pakkotyöllä tarkoitetaan, mutta hyvin pitkät työpäivät, huonot työskentelyolosuhteet ja työn kuormittavuus tulisi ainakin huomioida työn näännyttävyyttä arvioitaessa. Useissa aineistoon kuuluvissa tapauksissa olosuhteiden voidaan arvi-

²¹⁸ LaVM 4/2004 vp, s. 8/I.

²¹⁹ LaVM 15/2014 vp, s. 3/II.

²²⁰ Vrt. Melander 2015, s. 437.

²²¹ HE 103/2014 vp, s. 37.

²²² HE 34/2004 vp, s. 103/I.

oida olleen mainituilla tavoilla näännyttävät, mutta syytteissä ei ole vaadittu rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta tällä perusteella. Toisaalta kuitenkin sen, että työn erityinen näännyttävyyden ja huonot asumisolot voivat tarkoittaa teon törkeyttä, pitäisi vaikuttaa myös perusmuotoisen ihmiskaupan soveltamiskäytännössä niin, ettei tämän tyyppisiä seikkoja ja olosuhteita edellytettäisi säännönmukaisesti pelkän pakkotyön tunnusmerkistökriteerin täyttymiseltä.

Tutkimusaineistoon kuuluvien tuomioiden perusteella pakkotyön käsitteen ja pakkotyötarkoituksen osalta soveltamiskynnys vaikuttaa siis edelleen olevan korkealla. Osassa tuomioista on perusteltu tunnusmerkistön täyttymättä jäämistä joltain osin asianomistajan suostumuksella tai vapaaehtoisuudella, mikä osaltaan viittaa siihen, että esimerkiksi asianomistajan asemaa ja olosuhteita tai osapuolten välistä valtasuhdetta ei ymmärretä tai oteta huomioon riittävällä tavalla. Toisaalta samaan suuntaan viittaa se, että osassa tuomioista ei käy ilmi kovinkaan tarkasti ne muut kuin työn tekemiseen ja palkkaan liittyvät seikat ja olosuhteet, joilla voi olla merkitystä pakkotyön täyttymistä arvioitaessa. On hyvin mahdollista, että tällaisia seikkoja jää huomioimatta myös siksi, ettei asianomistaja itse ymmärrä niiden merkitystä eikä niistä prosessin aikana kysytä häneltä. Esimerkiksi se, että rekrytoiminen sukulais- tai tuttavuussuhteiden kautta saattaa lisätä uhrien riippuvaisuutta ja häpeällä painostamisen merkitystä,²²³ ei tule tuomioissa esiin, vaikka suuressa osassa tapauksista tämän tyyppiset suhteet ovat olleet rekrytoimisen ja myös siihen liittyvien velkasuhteiden taustalla.²²⁴

5.1.3.4 Muut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet

Saattaminen muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin on ihmiskauppateon tarkoituksista kaikkein tulkinnanvaraisin siinä mielessä, että ”ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet” on avoin käsite, jonka sisällön ”voidaan katsoa riippuvan ajankohdasta ja kulttuurista”, eikä sille voida määritellä täsmällistä sisältöä.²²⁵ Tätä teon tarkoitusta ei ole avattu säännöksen esitöissä muuten kuin lähinnä antamalla esimerkkejä siitä, mitä se voi tarkoittaa. Hallituksen esityksen mukaan ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita voivat olla ainakin orjuuteen verrattavat järjestelmät ja käytännöt sekä ”velkaorjuus”.²²⁶ Lisäksi tällaisina olosuhteina voidaan pitää laitonta adoptiota, pakkoavioliittoja ja sitä,

²²³ Roth 2010, s. 283; Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 134; Viuhko 2013, s. 394.

²²⁴ Joissain tuomioissa on tosin viitattu siihen, että sukulaisuus-suhteen vuoksi asianomistaja on kunnioittanut vastaajaa tai ole uskaltanut sanoa tälle vastaan, esim. T-2015-14. Sukulaisuussuhteista työperäisen hyväksikäytön yhteydessä, ks. myös Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 85–87.

²²⁵ HE 34/2004 vp, s. 97/II. Ks. myös Melander 2008, s. 272–279.

²²⁶ Tältä osin sääntely ei ole täysin johdonmukaista, koska ensinnäkään ei ole selvää, mitä orjuudella sisällöllisesti tarkoitetaan verrattuna esim. pakkotyöhön. Toiseksi orjuuteen alistaminen tai orjuudessa pitäminen on RL 25:3a.2:n mukaan törkeänä ihmiskauppana rangaistava teko, mutta säännöksen merkitys on lähinnä symbolinen. Lisäksi esitöissä tässä yhteydessä mainittu ”velkaorjuus” liitetään useissa tuomioissa pakkotyöhön.

että teon tarkoituksena on, että henkilö joutuisi elättämään itsensä kerjäämällä tai rikollisin keinoin.²²⁷

Osassa tutkimusaineistoon kuuluvista tapauksista, joissa syyttäjä vaati rangaistusta ihmiskaupasta, teonkuvauksessa mainittiin teon tarkoituksena pakkotyöhön tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamisen lisäksi saattaminen muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, ja tuomioissa oli perusteltu teon tarkoituksen täyttymistä myös tältä osin. Aineistossa oli kolme käräjäoikeuksien tuomiota ja yksi hovioikeuden tuomio,²²⁸ joissa oli arvioitu sekä pakkotyötä että ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita tilanteessa, jossa asianomistajan (väitetysti) tekemä työ oli joko pelkästään tai suurelta osin erilaista koti- ja hoivatyötä. Kaikissa tapauksissa syytteet hylättiin osittain siksi, ettei teon tarkoitus täyttynyt kummankaan tarkoituksen osalta. Osittain työn tekemistä ei pystytty näyttämään ja osittain todettiin asianomistajien tehneen töitä omaaloitteisesti tai työn todettiin olleen tavanomaisia kotitöitä ilman, että niihin oli pakotettu tai painostettu tai niiden määrä olisi ollut kohtuuton, ja toisaalta joistain asumisoloja koskevista puutteista huolimatta olosuhteita ei voitu pitää ihmisarvoa loukkaavina.

Niissä tapauksissa, joissa oli kyse vain tai ensisijaisesti ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden arvioimisesta teon tarkoituksena, oli kaikissa kyse avioliitosta tai parisuhde-tyyppisestä tilanteesta, jossa asianomistajan joutumista ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin on arvioitu. Sen sijaan poliisilta saadussa aineistossa oli mukana rikosilmoituksia myös muun tyyppisistä tilanteista, joissa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen teon tarkoituksena voisi täytyä.

Sellaisia tapauksia, joissa asianomistaja oli kertomansa mukaan pakotettu tekemään rikoksia tai kerjäämään, oli useita. Asioista on kuitenkin hyvin vähän tietoa, koska suurimmassa osassa esitutkintaa ei ole toimitettu loppuun, ja yhdestä tapauksesta pyydettyä esitutkintapöytäkirjaa ei saatu. Näistä tapauksista ainakin kolme oli tapahtunut Suomessa, ja ilmeisesti kahdessa myös osapuolet olivat suomalaisia. Yhdessä asianomistaja oli kertomansa mukaan värvätty ulkomailta Suomeen kerjäämistä ja rikosten tekemistä varten, mutta tekijöitä ei tavoitettu, joten esitutkinta asiassa lopetettiin syyttäjän päätöksellä, koska ei ollut "oletettavissa, että asiaan saataisiin riittävää näyttöä syytteen nostamiseksi".²²⁹ Toinen liittyi laajaan rikoskokonaisuuteen, jonka yhteydessä tutkittiin muitakin rikoksia: asianomistajalle läheiset henkilöt olivat ilmei-

²²⁷ HE 34/2004 vp, s. 97/II.

²²⁸ T-2015-13, T-2018-14, T-2018-4, T-2017-13.

²²⁹ E-2013-1.

sesti käyttäneet hyväkseen hänen luottamustaan ja riippuvaista asemaansa ja painostaneet hänet muun muassa tekemään rikoksia ja toimimaan prostituutiossa.²³⁰ Tästä asiasta pyydettyjä esitutkintapöytäkirjoja ei saatu.

Lisäksi aineistossa oli useita ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamiseen viitattavaa tekoa, joissa teot olivat tapahtuneet kokonaan ulkomailla, eikä tapauksissa siitä syystä toimitettu esitutkintaa.²³¹ Useissa rikosilmoituksissa turvapaikanhakijoiksi Suomeen tulleet henkilöt kertoivat joutuneensa matkalla Suomeen vakavien ihmisoikeusloukkausten kohteeksi, kun heitä oli pidetty vankina ja kiristetty maksamaan pois pääsemiseksi, ja yhdessä rikosilmoituksessa oli kyse vangittuna pitämisestä ja vankeuden aikana tapahtuneista raiskauksista ja muusta kaltoinkohtelusta.²³² Kahdessa ilmoituksessa oli kyse lapsisotilaaksi värväämisestä.²³³

Kuudesta ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevasta käräjäoikeuden tuomiosta kahdessa tekijä on tuomittu ihmiskaupasta. Näistä toisessa²³⁴ asianomistaja oli tullut avioliiton vuoksi Suomeen, minkä jälkeen aviopuoliso oli muuttunut väkivaltaiseksi ja alkanut kontrolloida asianomistajaa eri tavoin. Teon tarkoituksen täyttymistä arvioidessaan käräjäoikeus huomioi sen, että vastaaja oli pitänyt kielitaidotonta ja vastaajasta riippuvaista asianomistajaa vuoden ajan oloissa, joissa tämä oli nähnyt nälkää, ei ollut pystynyt ottamaan yhteyttä vanhempiinsa, ei ollut saanut tarvitsemiinsa sosiaalisia palveluita tai riittävää toimeentuloa. Lisäksi vastaaja oli kohdistanut asianomistajaan fyysisistä ja vakavaa seksuaalista väkivaltaa sekä vakavan fyysisen väkivallan uhkaa. Yhteenvetona tuomiossa on todettu ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamistarkoituksesta seuraavasti:

Käräjäoikeus katsoo, että edellä mainitut olosuhteet yhdessä arvioituna rinnastuvat vakavuudeltaan rikoslain 25 luvun 3 §:ssä mainittuun parituksen tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutumiseen. Asianomistajan perusoikeuksien loukkaukset ovat olleet toistuvia ja erityisesti syytekohtassa 2 kuvatuin tavoin erityisen vakavia. Olosuhteiden intensiteetti ja ajallinen kesto ovat olleet merkittäviä ottaen huomioon, että asianomistaja on ollut käytännössä lähes vuoden verran jokainen päivä [vastaajan] vaikutuspiirissä ja siten kuvatuissa olosuhteissa. Olosuhteet, joihin asianomistaja on saatettu, eivät ole miltään osin olleet seurausta [vastaajan] omasta elintasosta tai elatuskyvyn alenemisestä eikä niitä voida selittää kulttuurillisilla tai avioliiton kohdistuvilla erilaisilla odotuksilla.

²³⁰ E-2020-10.

²³¹ Ks. ulkomailla tehtyjen rikosten osalta luku 12.

²³² E-2018-10, E-2018-11, E-2018-12.

²³³ E-2017-17, E-2018-13.

²³⁴ T-2020-5.

Näillä perusteilla käräjäoikeus katsoo, että [vastaaja] on tahallaan tarkoittanut saattaa ja myös saattanut asianomistajan rikoslain 25 luvun 3 §:ssä tarkoitettuihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. [Vastaajan] tarkoituksena ei ole ollut kohdella asianomistajaa kunnioittavasti tasa-arvoisena puolisona vaan ottaa toinen vallintaan hyväksikäyttötarkoituksessa, so. omien seksuaalisten ja muiden tarpeiden ja toiveiden täyttämiseksi. Käräjäoikeus katsoo, ettei omaksettua perus- ja ihmisoikeusmyönteinen tulkinta ole rikoslain 3 luvun 1 §:n laillisuusperiaatteeseen sisältyvän analogiakiellon vastainen.

Maininta analogiakiellosta ja siitä, mihin sillä viitataan, jää epäselväksi. Ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden osalta tunnusmerkistön on katsottu täyttyvän. Koska tuomiossa on pyritty perustelemaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista hyväksikäytön muotona, on tapauksessa mahdollisesti pohdittu sitä, voidaanko olosuhteet rinnastaa analogiakiellon estämättä säännöksessä mainittuihin muihin teon tarkoituksiin, joissa tyypillisesti on jonkinlainen hyväksikäyttötarkoitus hyötymismielessä.²³⁵ Muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen ei kuitenkaan säännöksen sanamuodon perusteella edellytä hyväksikäyttö- tai hyötymistarkoitusta.²³⁶ Avioliitton pakottamisen rangaistavuutta tarkastelevassa oikeusministeriön arviomuistiossa on tältä osin kiinnitetty huomiota siihen, että ”etenkin tunnusmerkki ’muihin’ ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin voi johtaa siihen, että ihmisarvoa loukkaavilta olosuhteilta edellytetään vastaavuutta muiden säännöksessä tarkoitettujen tarkoitusten kanssa, joissa on kyse hyväksikäytöstä”.²³⁷

Toisessa tuomiossa,²³⁸ jossa asianomistajan katsottiin joutuneen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, vastaajat olivat houkutelleet ja erehdyttäneet asianomistajan lähemmään mukaansa ja elämään heidän kanssaan. Vastaajat olivat edelleen ottaneet asianomistajan määräysvaltaansa käyttämällä väkivaltaa, uhkailemalla, alistamalla ja hyödyntämällä asianomistajan pelkotilaa ja psyykkistä alttiutta hyväksikäytölle. Ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden täyttymistä arvioitaessa huomioitiin useita seikkoja, jotka viittaavat varsin pitkälle menevään kontrolloimiseen ja puuttumiseen asianomistajan itsemääräämisoikeuteen. Asianomistaja ei ollut saanut liikkua vapaasti, hänellä

²³⁵ Tämäntyyppiseen hyväksikäyttötarkoituksen edellyttämiseen viittaavat myös toisen vastaavantyyppisen tapauksen tuomion (T-2017-8) perustelut: ”Kysymys täytyy tunnusmerkistön mukaisesti olla myös siitä, että tätä tilannetta on jollakin tavoin käytetty hyväksi. Tavanomaisessa tapauksessa ihmiskaupan uhria myös hyödynnetään jollakin tavalla taloudellisesti, esimerkiksi pitämällä häntä työssä välittämättä työlainsäädännön määräyksistä. Ja vaikka kyse ei tarvitsekaan olla taloudellisesta hyödyntämisestä, aseman ja tilan (ja vallan) tulee mahdollistaa jotain, mitä tekijä tavoittelee. Kuten edellä on todettu, kotitöiden tekemisestä siinä ei ole ollut kyse.”

²³⁶ Ks. myös esim. HE 103/2014 vp, s. 32/II maininta siitä, että säännös ei edellytä taloudellista hyötymistarkoitusta, vaikka usein ihmiskaupparikoksissa hyötymistarkoitus onkin.

²³⁷ Mäkipää 2021, s. 63–65.

²³⁸ T-2015-9.

ei ollut käytössään rahaa, puhelinta tai internetiä, pankkitiliä tai henkilöllisyystodistusta. Asianomistaja oli joutunut jatkuvasti vasten tahtoaan yhdyntään vastaajan kanssa, tullut näistä yhdynnöistä raskaaksi ja synnyttänyt kolme lasta, joiden äidiksi oli merkitty väestötietojärjestelmään toinen vastaajista. Käräjäoikeus totesi, että tältä osin tapaukseen on sisältynyt pakkoavioliiton piirteitä. Lisäksi teon törkeyttä arvioitaessa huomioitiin väkivalta ja uhkaukset sekä muun muassa teon pitkä kesto (neljä vuotta).

Valitusta käsitellessään hovioikeus²³⁹ on arvioinut ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita vastaavalla tavalla kuin käräjäoikeus:

[Asianomistajan] edellä kuvatut olosuhteet eivät suoraan vastaa yhtäkään [laissa, esitöissä tai kansainvälisissä sopimuksissa] mainituista esimerkeistä. Esimerkkiluettelot eivät kuitenkaan ole tyhjentäviä. Edellä kuvattu fyysisen liikumisvapauden rajoittaminen, pelkoon perustuva toimintakyvyttömyys ja psyykkinen vallassa pitäminen, yhteydenpitorajoitukset, seksuaaliseen kanssakäymiseen alistuminen, ehkäisyn poisto, lasten kirjaaminen toisen henkilön nimiin ja käytetty väkivalta tekevät olosuhteista kokonaisuutena arvioiden sellaiset, että niitä on pidettävä ihmiskauppaa koskevan säännöksen mukaisina ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina.

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin vaikuttaisi siis liittyvän jonkin verran epäselvyyttä tämän tyyppisissä tilanteissa, joissa tekijä on parisuhteessa tai parisuhteen kaltaisessa tilanteessa alistanut ja kontrolloinut uhria eri tavoin ja käyttänyt tätä seksuaalisesti hyväksi tai raiskannut tämän. Tilanne vaikuttaa olevan jopa tyyppitapaus ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista siinä mielessä, että muuntyyppisiä tapauksia, joissa ainoa tai ensisijainen teon tarkoitus olisi ollut muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen, ei ole päätyntä tuomioistuimien arvioitavaksi. Tällaista tilannetta ei ole kuitenkaan mainittu esimerkkinä ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista lain esitöissä (pakkoavioliitto lukuun ottamatta), ja toisaalta tämän tyyppisistä teoista saattaa puuttua edellä mainittu ilmeinen hyväksikäyttö- tai hyötymistarkoitus. Näiden seikkojen aiheuttaman epävarmuuden lisäksi tapauksissa on jouduttu punnitsemaan sitä, mitä kaikkea ja millaisia olosuhteita ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsite voi tarkoittaa. Aiemmin mainitussa tuomiossa, jossa oli kyse monen tyyppisestä hyväksikäytöstä uskonnollisen yhteisön toiminnassa ja myös avioliitossa, katsottiin, ettei kyse ole ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista, vaan seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita arvioitaessa tuomiossa ei sen sijaan huomioitu seksuaalista hyväksikäyttöä lainkaan. Rajanveto-ongelmia saattaa olla siis myös suhteessa

²³⁹ Tuomio T-2016-6.

siihen, milloin on kyse ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettusta prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamisesta.

Tuomioissa, joissa tunnusmerkistön ei ole katsottu täyttyvän ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden osalta, arvioitavana olleissa tilanteissa ei katsottu olleen kyse yhtä vakavista loukkauksista kuin kahdessa edellä mainitussa tapauksessa tai vastaajan väitettyä toimintaa ei pystytty näyttämään toteen. Kahdessa tapauksessa vastaaja oli luvanut mennä ulkomailla asuneen asianomistajan kanssa naimisiin tai aloittaa tämän kanssa parisuhteen, mutta asianomistajan tultua Suomeen vastaaja on asianomistajan kertoman mukaan saattanut tämän ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.²⁴⁰ Kahdessa muussa tuomiossa on syytteen teonkuvauksen mukaan ollut kyse järjestetystä avioliitosta ja avioliiton aikana tapahtuneista loukkauksista.²⁴¹ Toisessa asianomistaja on kertonut olleensa alaikäinen avioliiton solmimishetkellä, toisessa asianomistaja on ollut 18-vuotias.

Ensiksi mainituissa tapauksissa, joissa asianomistaja on tullut Suomeen parisuhteen vuoksi, tunnusmerkistön ei katsottu täyttyvän (muun muassa) ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta. Tuomiossa T-2018-3 asianomistajan olosuhteiden todettiin ainakin jonkin aikaa olleen huonot, mutta tuomion mukaan *”kysymys ei kuitenkaan ole ihmiskaupan tunnusmerkistössä tarkoitetuista ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista, jotka hallituksen esityksen 34/2001 [sic] perusteella tarkoittavat jonkinlaiseen orjuuteen rinnastettavia olosuhteita.”* Sen sijaan toisessa asiassa²⁴² ei katsottu olleen kyse normaalista poikkeavista asumis- tai elinolosuhteista ainakaan niin, että ne olisivat johtuneet vastaajan toimista tai olleet hänen tarkoittamiaan. Vastaajan todettiin suhtautuneen osittain välinpitämättömästi asianomistajaan ja tämän hyvinvointiin, mikä oli aiheuttanut ongelmia suomea osaamattomalle ja suomalaista yhteiskuntaa tuntemattomalle asianomistajalle, mutta olosuhteiden ei kuitenkaan katsottu olleen ihmisarvoa loukkaavat.

Kahdessa muussa tapauksessa väitetyt olosuhteet ovat olleet huonot ja loukkaukset sinänsä vakavia, mutta niitä ei ainakaan täysin pystytty näyttämään. Teon tarkoituksen osalta käräjäoikeus on tuomiossa T-2019-1 todennut hyvin lyhyesti, ettei asiassa ole näytetty vastaajan tarkoituksen olleen saattaa asianomistaja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Tähän on kuitenkin lisätty, että *”[r]iidatonta on, että asianomistajalla ja vastaajalla on yksi yhteinen lapsi mikä myös puhuu sitä vastaan, että vastaajan tarkoitus on ollut saattaa lastensa äiti syytteen mukaisiin olosuhteisiin. Edellä mainitun perusteella rikoksen tunnusmerkistö ei täyty tältä osin.”* Maininta yhteisestä lapsesta ja sen merkityksestä teon tarkoituksen arvioimisessa ei ylipäänsä ole perusteltu, mutta se on asiaan kuulumaton erityisesti

²⁴⁰ T-2018-3, T-2018-4.

²⁴¹ T-2019-1, T-2017-8.

²⁴² T-2018-4.

siksi, ettei tuomiosta käy ilmi, että todistelussa tai puolustuksessa olisi esitetty mitään tähän viittaavaa. Yhteinen lapsi voi yhtä hyvin tai pikemminkin tarkoittaa sitä, ettei asianomistaja voi tai uskalla irtaantua tilanteesta ja on osittain tämän vuoksi haavoittuvainen ja riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan, ja saattaa lapsen (menettämisen pelon) vuoksi alistua ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.²⁴³

Toisessa järjestettyä avioliittoa koskevassa tuomiossa²⁴⁴ on tarkasteltu pakkoavioliiton käsitettä suhteellisen laajasti YK:n orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamista koskevan lisäsopimuksen (SopS 17/1959) 1 artiklan c kohdan perusteella. Tältä osin tuomiossa on todettu, ”*että avioliiton solmimisolosuhteet ovat kuvatulla tavalla sisältäneet piirteitä sopimuksen kieltämästä pakkoavioliitosta niin, että asianomistajan avioliittoa ei ole aihetta sulkea pois yhtenä tekijänä ihmiskaupan olosuhdetunnusmerkistön täyttymisessä, jos tunnusmerkistökijät kokonaisuutena toteutuisivat.*” Tuomion perustelut kuvaavat osittain epäselvyyttä siitä, mitä pakkoavioliitolla ylipäänsä tarkoitetaan (suhteessa esimerkiksi järjestettyyn avioliittoon)²⁴⁵ ja toisaalta sitä, tarkoittaako avioliittoon pakottaminen jo sellaisenaan ihmisarvoa loukkaavaa olosuhdetta vai tuleeko olosuhteiden olla pakkoavioliitossakin sellaiset, että ne tarkoittaisivat joka tapauksessa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita.²⁴⁶

Ilmeisesti ainakin mainitun orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytäntöjen tukahduttamista koskevan YK:n lisäsopimuksen (SopS 17/1959) 1 artiklan c-kohdassa tarkoitettujen pakkoavioliiton muodot tarkoittavat sellaisenaan ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja muita ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita.²⁴⁷ Näiden lisäksi kuitenkin Istanbulin sopimuksen ratifioimista koskevan hallituksen esityksen mukaan ”[i]hmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisena voidaan ihmiskaup-

²⁴³ Vrt. esim. HE 34/2004, s. 93/II, jossa perhe- ja sukulaissuhteet on mainittu yhtenä mahdollisena ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuna riippuvaiseen asemaan vaikuttavana tekijänä. Vastaavalla tavalla kuin tässä tapauksessa, myös toisessa tuomiossa T-2018-2 osapuolten yhteisen lapsen ja avioliiton on katsottu vaikuttavan oikeudelliseen arvioon vastaajan puolesta puhuvina seikkoina. Viimeksi mainitussa tuomiossa ihmiskaupan tunnusmerkistön ei katsottu täytyvän, vaikka siihen olisi ollut vahvoja perusteita. Vastaaja kuitenkin tuomittiin parituksesta, ja teon törkeyttä arvioitaessa on todettu asiaa perustelematta, että: ”[o]sapuolten avoliitto ja yhteinen lapsi eivät nekään puolla parituksen pitämistä törkeänä”.

²⁴⁴ T-2017-8.

²⁴⁵ Keskustelua käsitteistä ja niiden epäselvyydestä, esim. Toivonen 2017, Olsson 2019, s. 92–121 ja Mäkipää 2021, s. 11 ss. Ks. myös UNODC Issue Paper, Interlinkages between Trafficking in Persons and Marriage. UN & Heuni 2020.

²⁴⁶ Mäkipää 2021, s. 69. Ks. myös ihmiskauppasäännöstä sekä Istanbulin sopimuksen ratifiointia koskevat esityöt, joiden perusteella asia jää jossain määrin epäselväksi, HE 34/2004 vp, s. 97; HE 103/2014, s. 24/II ja HE 155/2014 vp, s. 51.

²⁴⁷ HE 34/2004 vp, s. 97.

pasäännöksen tarkoittamalla tavalla pitää myös *muunlaisia* pakkoavioliiton muotoja”.²⁴⁸ Tämä viittaa siihen suuntaan, että pakkoavioliittokäsitettä voidaan tulkita laajemminkin kuin miten se on määritelty ja rajattu mainitussa jo vuonna 1956 tehdyssä YK:n sopimuksessa, ja toisaalta siihen, että pakkoavioliitto itsessään, ilman muun tyyppistä ihmisarvon loukkaamista tai loukkaamistarkoitusta voi olla ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu ihmisarvoa loukkaava olosuhde.²⁴⁹

Pakkoavioliiton rangaistavuuteen liittyy haasteita, joita on viime vuosina nostettu esiin tutkimuksessa ja selvityksissä.²⁵⁰ Tässä yhteydessä ei ole mahdollista tarkastella näitä kysymyksiä perusteellisesti, mutta ihmiskauppana tuomioistuimissa käsitellyt teot, joissa on joitain pakkoavioliiton piirteitä, vahvistavat käsitystä, että näiltä osin ei ole täysin selvää, miten ihmiskauppasäännöksiä tulisi soveltaa ja tulkita. Tämä liittyy osittain vastaajien tarkoitukseen ja niiden osoittamiseen. Yleensä ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tapauksissa ei voida osoittaa, että vastaaja olisi tiennyt asianomistajan tulleen painostetuksi avioliittoon tai että vastaaja olisi jo avioliittoa solmittaessa tarkoittanut saattaa asianomistajan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Kun olosuhteet myöhemmin avioliitossa tai parisuhteessa muuttuvat käytännössä asianomistajan ihmisarvoa loukkaaviksi, tulee pohdittavaksi se, onko vastaajan nimenomainen tarkoitus ollut saattaa asianomistaja mainittuihin olosuhteisiin tai pitää häntä tilanteessa vastentahtoisesti vai onko kyse ollut esimerkiksi yksittäisistä kaltoinkohtelua tarkoittavista tilanteista. Tällaisessa tilanteessa vastaajan teon alkuvaiheen (avioliiton solmimisvaiheen) tarkoitukselle on annettu huomattavasti suurempi merkitys kuin muun tyyppisissä ihmiskauppatapauksissa, joissa on useammin huomioitu se, että teon tarkoitus voi täytyä myös myöhemmässä vaiheessa.²⁵¹

Edellä mainittujen pakkoavioliiton ja sen merkityksen määrittelemisen lisäksi haasteena pakkoavioliiton arvioimisessa ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistön suhteen on siis keinojen, tekotapojen ja tahallisuuden täytyminen ja osoittaminen.²⁵² Viimeksi tarkastellussa tuomiossa T-2017-8 on myöhemmin tahallisuutta arvioitaessa todettu, että ”[k]ysymys on järjestetystä avioliitosta, johon on sinänsä liittynyt moitittavia taloudellisia piirteitä, mutta näyttöä ei ole siitä, että vastaajien *tarkoituksena olisi ollut tuoda* asianomistaja hänen ihmisarvoaan alentaviin elinolosuhteisiin Suomessa. Yksinomaan se, että asianomistajan perheeltä on vaadittu myötäjäisiä, ei tee avioliitosta ihmiskauppaa.” Pakkoavioliiton kohdalla tahallisuuden täyttymiseen saattaa riittää se,

²⁴⁸ HE 155/2014 vp, s. 51, kursivointi lisätty.

²⁴⁹ Ks. HE 155/2014 vp, s. 51–52. Vrt. kuitenkin Mäkipää 2021, s. 69.

²⁵⁰ Viuhko – Lietonen – Jokinen – Joutsen 2016, Toivonen 2017, Olsson 2019 ja Mäkipää 2021.

²⁵¹ Esim. tuomiot T-2019-1 ja T-2017-8. Toisaalta tuomiossa T-2020-5 teon tarkoituksen katsottiin täyttyvän, vaikka vastaajalla ei naimisiin mentäessä osoitettu olleen aikomusta saattaa asianomistaja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

²⁵² Ihmiskauppasäännöksen soveltamishaasteista pakkoavioliittotilanteissa, esim. Olsson 2019, s. 101–103.

että tekijän tarkoituksena on ollut saattaa toinen pakkoavioliittoon riippumatta teon mahdollisesti hyvääkin tarkoittavista motiiveista.²⁵³ Mainitussa tuomiossa avioliittoa ei ole pidetty varsinaisena pakkoavioliittona, joten tarkoitusta saattaa asianomistaja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin on tullut arvioida niiden olosuhteiden perusteella, joissa asianomistaja on elänyt ja toisaalta vastaajien tarkoitusta näiden suhteen. Perusteluissa on mainittu, että asiassa ei ole saatu näyttöä siitä, että vastaajien tarkoituksena olisi ollut *tuoda* asianomistaja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Vaikka tällaista tarkoitusta ei olisi alun perin ollutkaan tai sitä ei olisi pystytty näyttämään, tulisi arvioida sitä, onko tarkoitus ja tahallisuus sen osalta myöhemmin täyttynyt. Tuomiossa on arvioitu teon tarkoitusta seuraavasti:

Kertomusten perusteella ei voida todeta näytetyksi, että asianomistajan asema perheessä olisi ollut olennaisella tavalla heikko ja alistettu. Tässä suhteessa ei ole mahdollista jättää kokonaan huomiotta myöskään kulttuurieroja, joita voi olla perheenjäsenten asemassa verrattuna nykyaikaiseen suomalaiseen perhekäsitykseen. Monessakin kulttuurissa useamman sukupolven perheissä vanhimmalla mieshenkilöllä voi olla vahva asema suhteessa muihin perheenjäseniin ilman, että olosuhteita silti olisi syytä arvioida muiden osalta ihmisarvoa alentavina.

Hallituksen esityksessä kuvattujen olosuhteiden perusteella säännöksessä tarkoitettut olosuhteet ovat varsin vakavia ihmisarvon loukkauksia. Kun huomioidaan vielä edellä todettu suppean tulkinnan vaatimus, asianomistajan kuvaamia toimimisrajoitteita ei voida pitää lain tarkoittamina ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina eikä valtaan ottamisena, vaikka ne hänen kokemuksensa mukaan olisivat olleetkin epämiellyttäviä.

Olennaisempi kysymys on kuitenkin se, miten olosuhteiden arviointiin vaikuttavat pahoinpitelyväitteet, joita käsitellään jäljempänä erikseen tarkemmin. Mikäli perheessä sen jäsentä, kuten tässä miniää ja nuorta puolisoa pahoinpidellään jatkuvasti tai selvästi useammin kuin satunnaisesti, se muodostaa kiistatta hänelle kotiolosuhteet, joita voidaan pitää ihmisarvoa alentavina. Jäljempänä on kuitenkin todettu, ettei jatkuvaa pahoinpitelyä voida pitää toteen näytettynä yksin asianomistajan kertoman perusteella, kun sen tueksi ei ole muuta selvitystä. On myös jäänyt yksin asianomistajan väitteen varaan, että väkivalta olisi liittynyt taloudellisiin vaatimuksiin perheen kieltäytyttyä maksamasta lisää myötäjäisiä. On näytön perusteella täysin mahdollista, että väkivaltaisuus olisi voinut liittyä myös mustasukkaisuuteen ja perheen muihin sisäisiin riitoihin.

²⁵³ Olsson 2019, s. 102.

Perustelujen loppuosa viittaa väkivaltaan, johon vastaajat olivat asianomistajan kertomaan mukaan syyllistyneet, mutta jota ei pystytty osoittamaan muuten kuin yhden yksittäisen pahoinpitelyn osalta. Tämän tyyppisiä näyttöongelmia on muissakin tapauksissa, joissa on kyse avioliitosta, parisuhteesta tai niiden tyyppisestä tilanteesta ja näiden olosuhteinen arvioimisesta ihmisarvoa loukkaavina. Pitkään jatkunutta ja toistuvaa fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista väkivaltaa on vaikea osoittaa jälkikäteen, kun väkivallasta ei välttämättä ole muuta selvitystä kuin asianomistajan oma kertomus. Perusteluissa on kuitenkin myös viittauksia siihen, että satunnainen tai tietyistä motiiveista tapahtuva väkivalta ei olisi ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden kannalta välttämättä merkityksellistä. Tämä liittyy sen arvioimiseen, onko teon alkuperäisenä tarkoituksena ollut taloudellinen hyötyminen asianomistajan kustannuksella, ja näin ei ole katsottu olleen, koska pahoinpitelyt eivät ole liittyneet lisärahan vaatimiseen.²⁵⁴ Tämä puolestaan liittyy osittain edellä käsiteltyyn ajatukseen siitä, että ihmiskaupassa ylipäänsä, mutta myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisessa pitäisi olla jonkinlainen hyötymistarkoitus.

Rikosoikeudellista vastuuta tai toisaalta asianomistajan asemaa ei pitäisi voida arvioida myöskään kulttuurierojen näkökulmasta niin, että jossain kulttuurissa, jota osapuolten oletetaan edustavan, jollain tavalla ”suomalaisesta kulttuurista” poikkeava valta-asetelma olisi normaali ja perustelisi toiminnan hyväksyttävyyttä erityisesti silloin, kun valta-asetelma ja vallankäyttö on aivan olennainen merkitys tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa. Käräjäoikeuden maininta jää tosin epäselväksi sen suhteen, millä tavalla mainitut kulttuurierot on asiassa huomioitu. Vaikka yhden perheenjäsenen vahvempi asema ei sinänsä vielä tarkoittaisikaan ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita tai ihmiskauppatunnusmerkistön täyttymistä, ei tällaisen valta-asetelman merkitystä tulisi sivuuttaa pelkkänä kulttuuriin kuuluvana piirteenä.²⁵⁵

Lisäksi tuomiossa on viitattu sekä suppeaa tulkintaa koskevaan ohjeeseen että hallituksen esityksen esimerkkeihin ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista varsin vakavina ihmisarvon loukkauksina. Tältä osin perustelut vahvistavat käsitystä siitä, että ihmiskauppatunnusmerkistöä sovelletaan hyvin varoen ja tulkiten säännöksen käsitteitä

²⁵⁴ Yhdeksi pakkoavioliittoon viittaavaksi seikaksi tuomiossa on katsottu avioliiton solmimisen yhteydessä vastaajille maksetut myötäjäiset. Myöhemmin avioliiton aikana asianomistajan vanhemmilta on vaadittu lisää rahaa, mihin nämä ovat suostuneet kerran, mutta toisen kerran pyydettyä kieltäytyneet. Asiaan on liittynyt myös uhka siitä, että jos avioero tapahtuisi asianomistajan kotimaassa, rahaa jouduttaisiin palauttamaan.

²⁵⁵ Kysymys liittyy myös muiden tunnusmerkistökäsitteiden arvioimiseen. Jos näytön perusteella on todettu, että esimerkiksi perheen vanhimmalla miehellä on valtaa suhteessa muihin, niin tämä pitäisi huomioida ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa nimenomaan seikkana, joka voi lisätä joidenkin perheenjäsenten haavoittuvuutta, riippuvaisuutta ja alttiutta joutua tällaisen henkilön tai muidenkin vahvemmassa asemassa olevien perheenjäsenten määräysvallan alaiseksi eikä seikkana, joka selittää tai jopa oikeuttaa perheenjäsenten eriarvoisen aseman suhteessa toisiinsa.

lähtökohtaisesti suppeasti.²⁵⁶ Kyseisessä tuomiossa suppea tulkinta on aiemmin mainittu niin, että siinä on kyse lakivaliokunnan soveltamisohjeesta koskien riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteitä tehtäessä rajanvetoa suhteessa paritusrikokseen. Tuomiossa on kyllä todettu, että lakivaliokunnan kanta on sittemmin muuttunut, mutta viitaten korkeimman oikeuden ennakkoratkaisuun 2015:89 (kohta 38) tuomioistuimien on kuitenkin tehnyt johtopäätöksen, että suppeaa tulkintaa koskevaa soveltamisohjetta on noudatettava ennen 1.1.2015 tehtyjä tekoja arvioitaessa. Kyseisessä tapauksessa syytteen mukainen teko ajoittui vuosille 2013 ja 2014. Käräjäoikeus on edelleen todennut, että *”[v]aikka lakivaliokunta on tässä nimenomaisesti ottanut kantaa tulkintaan lähtökohtana parituksen ja ihmiskauppasäännöksen suhde, käräjäoikeuden käsityksen mukaan sama suppeuseriaate koskee avoimien määritelmien tulkintaa niissäkin tapauksissa, joissa ihmiskauppasyyte ei perustu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutumiseen.”*

Tuomiossa on siis johdettu lakivaliokunnan aiemmasta soveltamisohjeesta ”suppeuseriaate”, joka on edelleen laajennettu koskemaan muutakin kuin ihmiskauppasäännöksen suhdetta paritussäännökseen, mutta kuten edellä lainattu kappale tuomion johtopäätöksistä osoittaa, suppeaa tulkintaa koskevaa ohjetta on sovellettu myös ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsitteen tulkitsemiseen. Vastaavasti kuin ohjeen soveltaminen ei ole välttämättä perusteltua pakkotyön käsitteeseen, ei ole myöskään välttämättä perusteltua soveltaa sitä ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevaan tunnusmerkistökäsitteeseen erityisesti lakivaliokunnan kannan muuttumisen jälkeen. Sen sijaan tältäkin osin rikosoikeudellinen laillisuusperiaate on huomioitava. Laillisuusperiaatteessa ei ole kuitenkaan kyse ”suppeuseriaatteesta”, eikä sellaista periaatetta ihmiskauppasäännöksen suhteen ole perusteita omaksua. Tuomion arvioimista ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden osalta vaikeuttaa kuitenkin se, että väkivaltaa ei pystytty osoittamaan kaikilta osin, ja sekä sen että muiden seikkojen merkitys teon tarkoituksen täyttymisen osalta jää epäselväksi.

Ihmiskauppasäännöksen tulkinta- ja soveltamiskäytäntö on ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden osalta kaikkein vähäisintä ja selvästi myös vakiintumatonta. Ensimmäinen aineistoon kuuluva ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskeva tuomio on vuodelta 2015, jonka lisäksi ihmiskauppa, jossa teon tarkoituksena on arvioitu vain tai ensisijaisesti ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita, on luettu syyksi vain yhdessä tapauksessa. Tunnusmerkistökäsitteeseen epäselvyyteen viittaa myös se, että se tulee satunnaisesti esiin myös pakkotyötä ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa asioissa,

²⁵⁶ Vrt. myös muissa tuomioissa olevien suppeaa tulkintaa koskevien mainintojen lisäksi aiemmin käsitellyssä tuomiossa T-2020-5 olevaan viittaukseen koskien analogiakieltoa. Vaikka kyseisessä tuomiossa oli todettu näytetyksi väkivallan ohella pitkälle menevää kontrollointia ja alistamista, käräjäoikeus ilmeisesti harkitsi sitä, voiko kyse olla ihmisarvoa loukkaavista olosuhteista tai jopa sitä, onko ihmisarvoa loukkaavilla olosuhteilla itenäistä merkitystä suhteessa muihin säännöksessä tarkoitettuihin teon tarkoituksiin.

mutta silloinkin sille annettu merkitys suhteessa muihin teon tarkoituksiin vaihtelee. Koska vähäisen oikeuskäytännön perusteella tyypillinen ihmisarvoa loukkaavina olosuhteina arvioitavaksi tuleva tilanne vaikuttaa olevan parisuhde, johon liittyy lähisuhteiden väkivaltaa (mutta ei varsinaista pakkoavioliittoa), olisi syytä tutkia lähemmin tunnusmerkistön tulkintaa tältä osin ja ottaa kantaa säännöksen soveltamisen reunaehtoihin näissä tilanteissa.²⁵⁷ Ihmiskauppatunnusmerkistön täyttäviä tekoja voi olla myös esimerkiksi pahoinpitelyinä ja raiskauksina tutkituissa, syytetyissä ja tuomituissa teoissa.

5.1.3.5 Yhteenveto

Ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettujen teon tarkoitukset eivät ole toisensa poissulkevia eivätkä täysin tarkkarajaisia suhteessa toisiinsa. Samojen tekojen ja olosuhteiden perusteella voi täytyä useampi ihmiskauppateon tarkoitus. Tältä osin soveltamiskäytäntö vaihtelee ensinnäkin sen suhteen, onko tapausta arvioitu pelkästään yhden vai useamman teon tarkoituksen kannalta ja toiseksi sen suhteen, mitä seikkoja minkäkin tarkoituksen osalta on huomioitu.

Teon tarkoituksista elimien tai kudoksien poistamiseen liittyvää tarkoitusta ei ole sovellettu aineistoon kuuluvissa tuomioissa lainkaan, eikä siihen liittyviä tapauksia ollut myöskään poliisilta tai syyttäjältä saadussa aineistossa.

Prostituution ja siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen ei pääsääntöisesti ole aiheuttanut tulkintaongelmia paria poikkeusta lukuun ottamatta. Korkeimman oikeuden ennakkoratkaisussa KKO 2015:89 tarkasteltiin sitä, voiko striptease-esityksessä olla kyse ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettua seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lisäksi yhdessä aineistoon kuuluvassa tuomiossa tuli arvioitavaksi, voiko säännöksen tarkoittamasta prostituutioon rinnastettavasta seksuaalisesta hyväksikäytöstä olla kyse silloinkin, kun asianomistaja ei ole joutunut toimimaan prostituutiossa, vaan oli joutunut vain vastaajan itsensä seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Kummassakin asiassa todettiin, että ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen täytyy mainituissa tilanteissa.

Pakkotyön käsite ei ole kaikilta osin selvä, ja sitä on myös tulkittu eri tavoin. Soveltamiskynnys vaikuttaa kuitenkin olevan varsin korkea: pelkästään työn saamiseen, tekemiseen ja palkanmaksuun liittyvien seikkojen ei ole katsottu riittävän pakkotyön täyty-

²⁵⁷ Ks. myös apulaisoikeuskanslerin päätös 28.12.2021 ”Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta”, OKV 1233/70/2021-OKV-102, s. 31–32 ja 20: poliisi ei ole tunnistanut avioliittotilanteessa ihmiskaupan kannalta merkityksellisiä ja toisaalta merkityksettömiä seikkoja, ja toisessa tapauksessa aluesyyttäjä oli tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen ihmiskaupasta ja pahoinpitelystä järjestettyä avioliittoa koskevassa tapauksessa puutteellisilla perusteilla.

miseen, vaan näiden lisäksi on edellytetty myös muun muassa huonoja asumisolosuhteita, matkustusasiakirjojen pois ottamista ja / tai muunlaista asianomistajan elämän ja vapaa-ajan kontrolloimista ja rajoittamista. Pakkotyön täyttymiseltä on siis käytännössä edellytetty myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin viittavia piirteitä, vaikka pakkotyön käsite ei välttämättä tätä edellytä, ja myös säännöksen esitöissä on nimenomaisesti todettu, ettei pakkotyön täytyminen edellytä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista. Oikeudellisesti ei myöskään ole täysin selvää, mitä ihmiskauppasäännöksessä mainitulla pakkotyöllä tosiasiaassa tarkoitetaan. Pakkotyön määritelmä on edellä mainitun mukaisesti merkityksellinen ihmiskauppaa ja kiskonnantapaista työsyrijintää koskevien säännösten soveltamisalan määrittämisen kannalta. Pakkotyötä koskevat kansainväliset velvoitteet eivät myöskään määrittele käsitettä yksiselitteisesti. Lisäksi pakkotyön käsitteen oikeudellisen määrittelyn vaikeutta lisäävät asiaan liittyvät useat kansainväliset velvoitteet (ennen muuta ILO:n sopimukset), EIT:n asiaa koskeva EIS 4 artiklaa koskeva ratkaisukäytäntö sekä asiaan liittyvä soft law -tyyppinen aineisto (etenkin ILO:n kehittämät pakkotyötä osoittavat indikaattorit), joista viimeksi mainitun asema ja velvoittavuuden aste oikeuslähteenä ei ole yksiselitteinen. Vaikuttaa vahvasti siltä, että vähintään pakkotyötä ja sen rikosoikeudellista määritelmää koskevalle tutkimukselle ja asiaa koskevan tietoisuuden lisäämistä koulutustilaisuuksien avulla olisi selkeää käytännön tarvetta.

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta soveltamiskäytäntö on vielä vakiintumatonta. Vain pakkoavioliitto- tai lähisuhdeväkivaltatyyppejä tapauksia on ylipäänsä edennyt tuomioistuimiin asti. Tämän tyyppisten tapauksien osalta vaikuttaa oleen tulkintaongelmia sen suhteen, pitääkö teon rinnastua jollain tavalla muihin ihmiskauppasäännöksen teon tarkoituksiin ja toisaalta sen suhteen, pitääkö teossa olla jonkinlainen hyväksikäyttö- tai hyötymistarkoitus. Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen on itsenäinen säännöksessä tarkoitettu teon tarkoitus, eikä se (tai muutkaan teon tarkoitukset) edellytä hyötymistavoitetta tai -tarkoitusta. Vastaavasti tulkintaongelmia näyttää aiheutuneen sen suhteen, pitääkö teon tarkoituksen täytyä jo teon alkuvaiheessa. Tältäkin osin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen ei kuitenkaan poikkea muista teon tarkoituksista: tarkoitus saattaa toinen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin voi täytyä yhtä hyvin vasta myöhemmässä vaiheessa tekoa ja niin, että tekijä estää teon kohteena oleva henkilöä irtautumasta tilanteesta.

5.1.4 Teossa käytetyt keinot

Ihmiskauppasäännöksen 1 momentissa on lueteltu keinot, joita käyttämällä rangaistaan tekoon voidaan syyllistyä. Säännöksen mukaan keinoja ovat 1) toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen taikka toisen painostaminen, 2) toisen erehdyttäminen tai tämän erehdyksen hyväksi käyttäminen, 3) korvauksen maksaminen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai 4) sellaisen korvauksen

vastaanottaminen. Kahden viimeksi mainitun kohdan täyttyminen tai edes arvioitavaksi tuleminen on harvinaisempaa kuin kahden ensimmäisen. Aineistoon kuuluvissa tuomioissa ei ole arvioitu sitä, että joku olisi maksanut korvauksen toista määräysvallassaan pitävälle henkilölle tai ottanut vastaan sellaisen korvauksen.

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevassa tuomiossa T-2017-8 syyttäjän teonkuvauksessa on todettu, että vastaajat ”ovat yhdessä [asianomistajan] riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa hyväksi käyttämällä sekä *korvauksen vastaanottamalla* ottaneet [asianomistajan] valtaansa”. Kyse oli järjestetystä avioliitosta, jossa vastaajille oli maksettu huomattava summa myötäjäisinä, minkä lisäksi asianomistajan perheeltä oli vaadittu rahaa vielä myöhemminkin avioliiton aikana. Tuomiossa keinoina on kuitenkin arvioitu pelkästään turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttöä. Korvauksen vastaanottamista koskevan keinon soveltuminen tämän tyyppiseen tilanteeseen ei ole kuitenkaan aivan selvä. Säännöksen sanamuodon perusteella myötäjärahojen vastaanottaminen saattaisi olla tilanteesta riippuen lainkohdassa tarkoitettua korvauksen vastaanottamista. Lain esitöiden perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että 3 ja 4 kohtien on tarkoitettu soveltuvan lähinnä toisen myymiseen ja ostamiseen, eli niihin tilanteisiin, joissa korvaus maksetaan teon kohteena olevaa henkilöä määräysvallassa pitävälle, joka puolestaan siirtää saamansa korvauksen perusteella teon kohteena olevan henkilön maksajan hallintaan. Myötäjäisten kohdalla korvaus maksetaan henkilölle, joka myös saa teon kohteena olevan henkilön ”hallintaansa” tai (määräys)valtaansa.²⁵⁸ Säännöksen 4 kohdassa ei ole kuitenkaan määriteltä sitä, missä roolissa korvauksen vastaanottajan tulee olla suhteessa teon muihin osapuoliin ja teon kohteeseen. Korvauksen vastaanottamisen suhteen olisi tullut pohdittavaksi säännöksen mukaisesti myös se, oliko asianomistaja säännöksessä tarkoitettulla tavalla korvauksen maksajien eli perheensä vallassa.²⁵⁹ Vallassa tai määräysvallassa olemisella tarkoitetaan tässä yhteydessä ilmeisesti samaa kuin mitä vastaavalla tunnusmerkillä säännöksen tekotapana tarkoitetaan.

Myös poliisilta saadussa aineistossa oli joitain tapauksia, joissa tunnusmerkistö olisi saattanut täytyä korvauksen vastaanottamisen tai maksamisen osalta. Kaikki tällaiseen viittaavat teot olivat kuitenkin tapahtuneet ulkomailla niin, että Suomeen tulleet turvapaikanhakijat olivat joutuneet matkalla vangituiksi ja heitä oli saatettu luovuttaa maksua vastaan muiden hyväksikäyttöä varten. Yhdessäkään tällaisessa aineistoon

²⁵⁸ HE 34/2004 vp, s. 94/II.

²⁵⁹ Syytteen mukainen teko oli tapahtunut ennen vuotta 2015, joten siihen olisi tältäkin osin tullut sovellettavaksi ennen säännösmuutosta voimassa ollut määräysvaltaa suppeampi valtaan ottaminen. Väite siitä, että avioliitto on solmittu ilman asianomistajan suostumusta, on myös erehdyttämisen, painostamisen, turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman sekä määräysvaltaan ottamisen kannalta haastava kysymys, kun tämän tyyppisissä tilanteissa saattaa olla hyvin vaikea osoittaa kaikkia niitä seikkoja, saati yksittäistä tilannetta, joka on aiheuttanut paineen avioitua tai pysyä avioliitossa vastentahtoisesti.

kuuluvassa tapauksessa esitutkintaa ei ole toimitettu, joten tapauksista on hyvin vähän tietoa.

Keinoilla ja niiden osalta tunnusmerkistön täyttymisen arvioimisella on erityisen suuri merkitys niissä tapauksissa, joissa teon tarkoituksena on pidetty prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamista. Kuten edellä on todettu, näissä tapauksissa teon tarkoitusta ei yleensä kyseenalaisteta. Toisaalta myös tekotapoina tunnusmerkistössä tarkoitetut kuljettaminen ja majoittaminen, mutta myös värväminen täyttyvät useimmiten paritustyypisessä ihmiskaupassa.²⁶⁰ Näistä syistä tunnusmerkistön täytyminen riippuu lopulta lähinnä siitä, katsotaanko sen täyttävän keinojen osalta (ennen kaikkea riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen, painostaminen, erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksi käyttäminen). Sen sijaan niissä tapauksissa, jotka liittyvät pakkotyöhön tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamiseen, tunnusmerkistökäsitteet liittyvät vahvemmin toisiinsa, ja esimerkiksi pakkotyötarkoituksen täytyminen viittaa jo siihen, että keinot ja tekotavatkin saattavat täytyä, ja päinvastoin.

Tyypillisimmin keinoja käytetään teon alkuvaiheessa, mutta keinoja voidaan käyttää myöhemmässäkin vaiheessa tekoa, ja hallituksen esityksen mukaan mitään säännöksessä tarkoitetuista keinoista ei ole välttämättä tarvinnut käyttää alusta lähtien, ”vaan teko voi myöhemmin muodostua ihmiskaupaksi esimerkiksi toimintaan alun perin vapaaehtoisesti suostuneen halutessa lopettaa sen”.²⁶¹

5.1.4.1 Painostaminen

Kuten edellä on todettu, painostaminen otettiin uudeksi tekotavaksi ihmiskauppasäännökseen vuoden 2015 alusta voimaan tulleiden muutosten yhteydessä. Painostamisella tarkoitetaan käytännössä sitä, että henkilö on vahvemmassa asemassa suhteessa toiseen osapuoleen ja hän tätä asemaansa hyödyntäen ”voimakkaasti taivuttaa” painostettavaa niin, että painostus vaikuttaa tämän tahdonmuodostukseen. Painostaminen voi olla konkreettista kiristämistä tai uhkaamistyyppistä, mutta painostaminen voi ilmetä myös olosuhteista, jos tekijän tahallisuuden voidaan katsoa täyttävän suhteessa olosuhteisiin ja niistä johtuvaan painostamiseen.²⁶² Hallituksen esityksen mukaan ”[h]uomiota on kaiken kaikkiaan kiinnitettävä tilanteen sekä asianosaisten aseman ja heidän välisensä suhteen kokonaisarviointiin.”²⁶³ Lisäksi esitöissä on mainittu, että painostaminen tekotapana liittyy läheisesti riippuvaisen aseman ja turvatto-

²⁶⁰ Esim. tuomiossa T-2013-6 on katsottu tunnusmerkistön täytyneen teon tarkoituksen ja mainittujen tekotapojen osalta, mutta keinojen osalta ei.

²⁶¹ HE 103/2014 vp, s. 50.

²⁶² HE 103/2014 vp, s. 50.

²⁶³ HE 103/2014 vp, s. 50/II.

man tilan hyväksikäyttämistä koskeviin tunnusmerkistökäsitteisiin, koska painostamisella voidaan yleensä vaikuttaa helpoiten nimenomaan tällaisessa asemassa oleviin henkilöihin. Painostamisen on tarkoitus kattaa ne tekotavat, joilla vaikutetaan epäasiallisesti kohteen tahdonmuodostukseen, mutta joissa ei kuitenkaan voida katsoa olevan kyse riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisestä.²⁶⁴

Tuomioita, joissa olisi tullut arvioitavaksi painostaminen tekotapana on suhteellisen vähän, koska tekotapa lisättiin ihmiskauppasäännökseen vasta vuoden 2015 alusta voimaan tulleiden muutosten yhteydessä ja suurin osa aineistossa mukana olevien syytteiden tarkoitusta on tapahtunut ennen vuotta 2015. Koska uusi laki ei johda lievempään lopputulokseen, sitä ei voi soveltaa ennen voimaantuloa tehtyihin tekoihin (RL 3:2.2). Aineistoon kuuluvissa ihmiskauppaa koskevissa tuomioissa painostamista on arvioitu pelkästään niissä tapauksissa, joissa teon tarkoituksena on ollut prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen.²⁶⁵ Lisäksi yhdessä tuomiossa,²⁶⁶ jossa syytteessä tarkoitettu teko oli tehty vuonna 2013 ja jossa arvioitiin ihmiskaupan ohella myös törkeää paritusta, painostamista arvioitiin osana paritusrikoksen tunnusmerkistöä. Se, ettei painostamista ole arvioitu muun tyyppisissä ihmiskauppatapauksissa kuin prostituutioon tai seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvissä, johtuu ainakin työperäisen hyväksikäytön osalta siitä, että vain harva tuomioistuimessa arvioitu teko on tehty edes osittain lakimuutosten voimaantulon jälkeen. Lisäksi painostamista käsitellään tuomioissa usein osana sen arvioimista, onko asianomistaja ollut riippuvaisessa asemassa ja turvattomassa tilassa,²⁶⁷ eikä välttämättä näistä erillisenä tunnusmerkistökäsitteenä.

Aineiston tuomioista, joissa on syytetty ihmiskaupasta, kolmessa käräjäoikeuden tuomiossa ja kahdessa hovioikeuden tuomiossa painostamista tekotapana on arvioitu ja sen on katsottu tilanteessa täyttyvän. Hovioikeuden tuomiossa T-2019-6 on perusteltu painostamis-tunnusmerkistökäsitteen täyttymistä seuraavasti:

Ottaen huomioon [asianomistajan] psykologisista tutkimuksista 2014 ja neuro-psykologisista tutkimuksista 2015 esiin tulleet tiedot [asianomistajan] terveydestä sekä [vastaajan] uhkailu ja käyttämä väkivalta [asianomistajaa] kohtaan, [vastaaja] on ollut [asianomistajaa] vahvemmassa asemassa. [Vastaaja] oli ollut läsnä, kun [asianomistaja] oli kohdannut seksin ostajan, ja vastaavalla

²⁶⁴ HE 103/2014 vp, s. 50/II.

²⁶⁵ Näistä yksi tosin oli uskonnollisen yhteisön toiminnassa tapahtunut syyksi luettu ihmiskaupparikos T-2020-6, jossa teon tarkoituksena olisi voitu seksuaalisen hyväksikäytön sijaan pitää myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista.

²⁶⁶ T-2013-6.

²⁶⁷ Esim. tuomiot T-2017-6, T-2019-3, T-2019-5, T-2019-2, joista kaikissa riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan on katsottu täyttyneen.

tavalla ollut läsnä [asianomistajan] palautustilanteessa. Kokonaisuutena arvioiden kysymys on ollut voimakkaasta painostamisesta, jolla on vaikutettu [asianomistajan] tahdonmuodostukseen. Asian oikeudelliseen arviointiin ei vaikuta se, että [asianomistaja] on aluksi suhtautunut myönteisesti seksipalveluiden myymiseen.

Tuomiossa on lisäksi todettu asianomistajan olleen turvattomassa tilassa, mutta ei riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan. Uhkailu ja väkivalta huomioiden kyse on ollut vakavasta teosta. Samat seikat, joita on huomioitu painostamista arvioitaessa (asianomistajan terveydentila, uhkailu ja väkivalta) on otettu huomioon myös teon törkeyttä arvioitaessa,²⁶⁸ mutta teon ei kuitenkaan tapauksessa katsottu olleen kokonaisuutena arvioiden törkeä. Painostamistunnusmerkistö ei siten ole tapauksessa täyttynyt mitenkään vähäisillä perusteilla, vaan asianomistaja on terveydentilansa vuoksi ollut huomattavasti vastaajaa heikommassa asemassa, minkä lisäksi vastaaja on uhkaillut ja käyttäytynyt väkivaltaisesti.

Vastaavalla tavalla toisessa hovioikeuden tuomiossa T-2019-4 painostamisena arvioitiin vastaajan pitkälle menevää kontrolloimista suhteessa hänestä riippuvaiseen asianomistajaan, mikä viittaa myös turvattomaan tilaan tai riippuvaiseen asemaan. Vastaaja oli myös uhkaillut asianomistajaa ja käyttäytynyt aggressiivisesti.

Yhdessä käräjäoikeuden tuomiossa²⁶⁹ puolestaan arvioitiin riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa osittain yhdessä painostamisen kanssa ja todettiin, että painostaminen tekotapana täyttyy, mutta riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttäminen ”on jäänyt epäselväksi”. Tapauksessa vastaaja oli jo ennen Suomeen tulemistä uhannut asianomistajaa ja tämän perhettä tappamisella ja jatkanut uhkailua, jollei asianomistaja suostu alistumaan vastaajan tahtoon toimimalla prostituutiossa. Tässäkin tapauksessa on siis ollut kyse vakavalla väkivallalla uhkaamisesta, ja uhkailu on huomioitu kvalifiointiperusteena teon törkeyttä arvioitaessa.

Ehkä hieman yllättäenkin niissä tapauksissa, joissa painostamista on arvioitu nimenomaisesti ja tunnusmerkistön on katsottu sen osalta täyttyneen, kyse on ollut käytännössä joko täysin riippuvaiseen asemaan tai turvattomaan tilaan rinnastuvasta tai niiltä osin tunnusmerkistön täyttävästä tilanteesta tai tilanteesta, jossa asianomistajaa on uhkaillu väkivallalla. Hallituksen esityksessä on nimenomaisesti todettu, että silloin,

²⁶⁸ Vrt. hallituksen esityksen mainintaan siitä, että ”[p]ainostamisessa kysymys ei myöskään ole törkeää ihmiskauppaa koskevan 3 a §:n 1 momentin 1 kohdan mukaisesta väkivallalla uhkaamisesta, joka siis lähtökohtaisesti tekee rikoksen ankarammin arvioitavaksi rikokseksi.” HE 103/2014 vp, s. 50/II.

²⁶⁹ T-2018-6.

kun asianomistajaa uhataan väkivallalla, kyse on lähtökohtaisesti ankarammin arvioitavasta törkeästä ihmiskaupasta, ei painostamisesta.²⁷⁰ Kun painostamista voidaan myös pitää jossain määrin lievemmin asianomistajan itsemääräämisoikeuteen tai tahdonmuodostukseen puuttavana tekotapana kuin riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä,²⁷¹ on kiinnostavaa, että nimenomaan painostamisena arvioituista teoista kahdessa on ollut kyse seikoista, jotka vaikuttavat kvalifiointiperusteina myös teon törkeysarviossa. Tästä näkökulmasta vaikuttaa siis siltä, että myös painostamista koskevan tunnusmerkistökäsitteen soveltamiskynnys on korkealla ja painostamisen on katsottu edellyttävän hyvin konkreettisia toimia ja uhkailua.

Tutkimusaineistoon kuului myös kaksi sellaista tuomiota, jossa on katsottu, että ihmiskaupan tunnusmerkistö ei täyty painostamisen osalta.²⁷² Tuomio T-2018-2, jossa painostamis-tunnusmerkistökäsitteen ei katsottu täyttyneen, on useista syistä poikkeuksellinen ja osittain jopa virheellisesti perusteltu. Tapauksessa on kyse parisuhteessa tapahtuneesta parittamisesta. Vastaaja oli pahoinpidellyt asianomistajaa, uhkaillut tätä ja tämän perhettä ja muun muassa pitänyt lähes kaikki asianomistajan prostituutiolla ansaitsemat rahat itsellään. Teot olivat alkaneet asianomistajan ollessa alaikäinen. Teon ei katsottu täyttävän ihmiskaupan tai edes törkeän parituksen tunnusmerkistöstä,²⁷³ vaan vastaaja tuomittiin perusmuotoisesta parituksesta ja pahoinpitelystä. Pahoinpitely oli ollut jatkuvaa: vastaaja oli tuomion perustelujen mukaan tehnyt ”*ruumiillista väkivaltaa toistuvasti läpsimällä ja vetämällä hiuksista noin 1–2 kertaa viikossa, lyömällä päähän/kasvoihin ja potkimalla eri puolille vartaloa vähintään kerran kuukaudessa*” usean vuoden ajan. Lisäksi tuomiossa on lueteltu viisi vakavampaa yksittäistä pahoinpitelykertaa, jotka on luettu vastaajan syyksi pahoinpitelyynä. Tuomio on poikkeuksellinen muun muassa siksi, että pahoinpitelyt, asianomistajan kontrollointi ja paritus on katsottu näytetyiksi, mutta tästä huolimatta ihmiskaupan tunnusmerkistön ei katsottu täyttyvän. Tätä on perusteltu hyvin yleisellä tasolla päätyen siihen, että asianomistaja oli kuitenkin voinut toimia tahtomallaan tavalla.

Syytteessä tarkoitettu ihmiskauppateko oli tapahtunut vuosina 2014–2017. Tuomiosta ei kuitenkaan selviä, sovellettiinko asiassa uutta vai vanhaa ihmiskauppasäännöstä.

²⁷⁰ HE 103/2014 vp, s. 50/II. Vrt. myös Roth 2007, s. 431, jossa on huomautettu, ettei väkivallalla uhkaamista tulisi arvioida edes osana turvatonta tilaa, vaan itsenäisenä ihmiskaupan keinona.

²⁷¹ Hallituksen esityksen mukaan painostaminen voi täytyä erityyppisillä teoilla: pelkkä tekoon ryhtymisen ehdottaminen ei vielä lähtökohtaisesti tarkoita painostamista, mutta vetoaminen siihen, että toimintaan ryhtymättä jättäminen voi olla jollain tavalla epäedullista, saattaa jo olla painostamista. HE 103/2014 vp, s. 50.

²⁷² Toisessa (T-2020-6) painostamista tunnusmerkistökäsitteenä ei varsinaisesti arvioitu, koska painostamiseen viittaavat osateot olivat tapahtuneet ennen lakimuutosten voimaantuloa (1.1.2015).

²⁷³ Syyttäjä on vaatinut rangaistusta ensisijaisesti törkeästä ihmiskaupasta ja toissijaisesti törkeästä parituksesta sekä näiden lisäksi pahoinpitelystä.

Painostamisen osalta tuomion perusteluissa on useita ristiriitaisia kohtia, ja painostamista on ilmeisesti arvioitu pelkästään osana parituksen tunnusmerkistöä, vaikka painostaminen on ollut suurimman osan syytteen mukaisesta tekoajasta osa ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistöä. Painostamisen yhteydessä esitetyt perustelut viittaavat myös siihen, ettei erilaisia psyykkisen vaikuttamisen keinoja tai edes jatkuvan väkivallan merkitystä osapuolten väliseen suhteeseen ja asianomistajan tahdonmuodotuksen kykyyn ja mahdollisuuksiin ole tunnistettu tai huomioitu lainkaan. Sen sijaan väkivaltaa on jopa normalisoitu osaksi joidenkin ihmisten parisuhdetta, ja vastaajan asianomistajaan kohdistaman vallankäytön merkitystä on vähätelty:

Kuten todettua [vastaajan] ja asianomistajan seurustelusuhde ei ole ollut tasa-vertainen, mihin on vaikuttanut pääasiassa [vastaajan] väkivaltaisuus ja voimakas kontrolloinnin tarve erityisesti rahankäytössä mutta muutoinkin. Nämä ovat valitettavasti seikkoja, jotka kuuluvat osana moneen parisuhteeseen mutta koska tässä tapauksessa siihen liittyy [vastaajan] taloudellisen hyödyn hankkiminen käyttämällä hyväksi asianomistajan ryhtymistä tarjoamaan seksuaalipalveluja, on kyseessä paritus.

Painostaminen voi tapahtua esimerkiksi vetoamalla siihen, että sukupuolisuhteeseen ryhtyminen olisi edullista jonkin tekijälle ja painostettavalle tärkeän edun, kuten kauppasopimuksen, alennuksen tai muun sellaisen saavuttamiseksi. Vedettäessä rajaa tietoisesti prostituutioon taivuttamisen ja mielipiteen ilmaisun välille on kiinnitettävä huomiota tilanteeseen ja asianomaisten väliseen suhteeseen kokonaisuudessaan. Koska tässä tapauksessa painostus on tarkoittanut lähinnä sitä, että muutoin avoparin ruokapöydässä on vähemmän syötävää ja elämä muutoinkin askeettisempaa, ei lain tarkoittamaa painostusta ole tapahtunut. Lisäksi painostus pudotettiin lakimuutoksella pois vietteilyn rinnalta vuoden 2015 alusta lukien.

Kohdassa, josta lainatut perustelut ovat, on siis tarkasteltu paritustunnusmerkistön täyttymistä. Lainatun kohdan viimeisen lauseen merkitys jää epäselväksi ja viittaa siihen, että säännösten muutoksia ja muutosten merkitystä ei ole huomioitu riittävästi. Painostamista ei ole arvioitu lainkaan osana ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymisen tarkastelua. Kun huomioidaan perustelutapa painostamisen osalta paritustunnusmerkistön yhteydessä sekä tuomion ylimalkaiset perustelut ihmiskauppatunnusmerkistön täyttymisen suhteen, on kuitenkin mahdollista, ettei painostuksen olisi katsottu täyttyvän myöskään osana ihmiskauppaa.

Asianomistaja toi esille useita seikkoja, joiden perusteella hän on voinut olla ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettulla tavalla turvattomassa tilassa, riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan sekä vastaajan määräysvallan alainen, ja joiden perusteella vähintäänkin painostamisen olisi voitu katsoa täyttyvän. Yksi ongelma tuomion

perustelujen arvioimisessa on kuitenkin se, ettei tuomiossa eritellä niitä tosiseikkoja, jotka on katsottu osapuolten kertomuksilla näytetyiksi, vaan tuomiossa pelkästään referoidaan osia kertomuksista. Joka tapauksessa vastaajalla vaikuttaa kertomusten perusteella olleen selvä valta-asema suhteessa asianomistajaan, ja väkivalta muiden olosuhteiden ohella tarkoittavat käytännössä sitä, että vastaajan oli ollut helppo vaikuttaa asianomistajan tahdonmuodostukseen vähäiselläkin painostamisella.²⁷⁴ Tällaiseksi voidaan katsoa esimerkiksi se, että kun asianomistaja oli ilmoittanut haluavansa lopettaa prostituutiotoiminnan, vastaaja oli vastannut, ettei heillä siinä tapauksessa olisi toimeentuloa. Vastaaja oli myös muun muassa uhannut ottaa heidän yhteisen lapsensa itselleen, jos asianomistaja yrittäisi viedä lapsen pois Suomesta ja toisaalta vastaaja oli ilmeisesti jossain vaiheessa uhannut tappaa asianomistajan äidin.

Vaikka nämä uhkaukset eivät olekaan liittyneet suoraan prostituution jatkamisesta käytyyn keskusteluun, lienee selvää, että ne ovat vaikuttaneet asianomistajan mahdollisuuksiin vastustaa vastaajan tahtoa minkään asian suhteen. Osa asianomistajan prostituutiolla ansaitsemista rahoista oli käytetty perheen yhteisten menojen kattamiseen, mutta suurimmaksi osaksi rahat oli käytetty vastaajan ulkomaanmatkoihin, runsaaseen alkoholin käyttöön, vedonlyöntipeleihin ja huumeiden käyttöön. Tästä näkökulmasta tuomion maininta siitä, että tapauksessa ”painostus on tarkoittanut lähinnä sitä, että muutoin avoparin ruokapöydässä on vähemmän syötävää ja elämä muutoinkin askeettisempaa”, on hyvin erikoinen ja tilannetta vähättelevä. Perusteluissa on todettu, että painostamista arvioitaessa on huomioitava tilanne ja asianosaisten välinen suhde *kokonaisuutena*, mutta näin tapauksessa ei kuitenkaan käytännössä ole tehty. Tässä mielessä tuomio poikkeaa selvästi edellä mainitusta tuomiosta, jossa nimenomaan tarkasteltiin kokonaistilannetta asianomistajan turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman näkökulmasta.

Lisäksi tapauksessa olisi tullut arvioida sen merkitys, että asianomistaja oli ollut tekojen alkaessa alaikäinen, ja ihmiskaupan tunnusmerkistö voi täytyä ihmiskauppaa koskevan säännöksen (RL 25:3) 2 momentin perusteella alaikäisen uhrin kohdalla ilman, että mitään 1 momentissa tarkoitettuja keinoja on käytetty. Tätä tarkastellaan myöhemmin luvussa 5.1.6. Tapauksessa on myös paljon samantyyppisiä piirteitä kuin kahdessa aineistoon kuuluvassa törkeänä ihmiskauppana tuomitussa teossa, joissa uhrin olivat suomalaisia, valtaväestöön kuuluvia henkilöitä.²⁷⁵ Teoissa on toki erojakin, mutta yhtenä keskeisenä motiivina prostituutiotoiminnan osalta kaikissa vaikuttaa olleen rahan ansaitseminen osapuolten yhteisten elinkustannusten ja ennen kaikkea

²⁷⁴ Vrt. HE 103/2014 vp, s. 50.

²⁷⁵ Tuomiot T-2016-8 ja T-2017-9 sekä T-2019-2 ja T-2019-5. Jälkimmäisessä tapauksessa painostamisen katsottiin täyttyvän, vaikka siinäkin väkivaltaa ei ollut liitetty nimenomaan niihin tilanteisiin, joissa oli keskusteltu seksin myymisestä. Ensiksi mainitussa tapauksessa teot oli tehty ennen vuotta 2015, joten painostaminen ei tullut arvioitavaksi.

vastaajan muiden kulujen kattamiseksi. Lisäksi kaikissa tapauksissa oli väkivaltaa ja psyykkistä vallankäyttöä, ja kaikissa asianosaisten seurustelusuhteet olivat alkaneet asianomistajien ollessa alaikäisiä ja muistakin syistä ilmeisen haavoittuvaisia ja alltiita hyväksikäytölle. Näille tosiseikoille on annettu erilainen merkitys ja niitä on arvioitu eri tavalla eri tapauksissa, mutta nyt puheena olevassa tapauksessa tehty arvio eroaa kokonaisuutena merkittävästi kahdesta muusta, joissa uhrit olivat suomalaisia.²⁷⁶

Viimeksi käsitelty tuomio on siis monella tavalla poikkeuksellinen, mutta se korostaa sitä jo muidenkin tuomioiden perusteella korkeaa kynnystä soveltaa painostamista ihmiskaupparikoksen tekotapana. Painostuksen käsittelemisen yhteydessä kahdessa aiemmin käsitellyssä tuomiossa, joissa oli kyse vakavista uhkauksista, on kuitenkin nimienomaisesti todettu, ettei asianomistajan alkuperäisellä suostumuksella ole merkitystä enää sen jälkeen, kun asianomistaja on halunnut lopettaa seksin myymisen, mutta vastaaja on (väkivallalla ja uhkailemalla) painostanut asianomistajan jatkamaan toimintaa. Viimeksi mainitussa tuomiossa katsottiin vastaavassa tilanteessa olevan kyse vapaaehtoisuudesta vuosia jatkuneesta pahoinpitelystä kontrolloinnista huolimatta.

Myöskään kovin useassa tutkimusaineistoon kuuluvassa paritustuomiossa ei ole tarkasteltu painostamista tunnusmerkistön osana ainakaan niin, että se olisi ollut ratkaisevaa tunnusmerkistön täyttymisen kannalta.²⁷⁷ Yhdessä paritusta koskevassa tuomiossa²⁷⁸ on kuitenkin arvioitu painostamista perusteellisesti ja todettu vastaajan painostaneen asianomistajan jatkamaan prostituutitoimintaa. Tuomio on kiinnostava ensinnäkin siksi, että siinä arvioitu painostaminen ja tilanne kokonaisuutena on hyvin saman kaltainen kuin edellä käsitellyissä tapauksissa, joissa uhkailun katsottiin tarkoittavan ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettua painostamista. Asianomistaja oli alun perin itse ehdottanut seksin myymisen aloittamista, mutta halunnut myöhemmin lopettaa sen. Vastaaja sai asianomistajan jatkamaan toimintaa muun muassa väkivallalla uhkaamalla. Tapauksessa olisi hyvin voinut täytyä myös ihmiskaupan tunnusmerkistö, mutta vastaajaa ei ole syytetty ihmiskaupasta.²⁷⁹

²⁷⁶ Yksi tärkeä jatkotutkimuksen aihe olisikin sen selvittäminen, suhtaudutaanko joihinkin tiettyihin seikkoihin säännönmukaisesti eri tavalla silloin, kun ihmiskaupan osapuolet ovat ulkomaalaisia verrattuna tilanteeseen, jossa he ovat suomalaisia ja valtaväestöön kuuluvia.

²⁷⁷ Toisaalta esim. tuomiossa T-2013-5 rangaistusta määrättäessä on huomioitu se, että vastaaja on ”pyrkinyt painostamaan” asianomistajaa seksuaalipalvelujen antamiseen, mutta tuomion perusteluista ei käy ilmi, mitä painostamiseen pyrkimisellä on tarkoitettu.

²⁷⁸ T-2018-1.

²⁷⁹ Parituksen lisäksi vastaaja on tuomittu useista muista rikoksista yhteensä 4 vuoden 6 kuukauden vankeusrangaistukseen Hovioikeudessa syytteet tosin hylättiin kahden rikoksen osalta ja rangaistusta alennettiin 3 vuoteen vankeutta.

Toiseksi tuomiossa on huomion arvoista se, että syytteessä kuvatut teot ovat tapahtuneet vuonna 2017, jolloin painostaminen ei ole enää ollut osa parituksen tunnusmerkistöä. Tästä huolimatta parituksen tunnusmerkistön täyttymistä on perusteltu nimenomaan painostamisen perusteella edellä kuvatulla tavalla. Epäilemättä parituksen tunnusmerkistö olisi tapauksessa täytynyt ilman varsin vakavaa painostamistakin, mutta lakimuutokset sekä vakava painostaminen huomioiden syytteen olisi voinut tai se olisi jopa tullut nostaa ensisijaisesti ihmiskaupasta tai törkeästä ihmiskaupasta, ja toisaalta viimeistään tuomion perusteluista tulisi käydä ilmi se, ettei painostaminen enää ole osa parituksen tunnusmerkistöä.²⁸⁰

Paritusta koskevassa tuomiossa T-2017-2 on arvioitu viettelyn ja painostamisen välistä eroa ja todettu tapauksessa olleen kyse pikemminkin viettelystä kuin painostamisesta. Tätä on perusteltu sillä, että osapuolten suhteellisen tasavertaisen aseman lisäksi varsinaista uhkailua ei osoitettu olleen. Vastaajan oli kuitenkin katsottu houkutelleen asianomistajaa jatkamaan prostituutiota sekä myötävaikuttaneen toiminnan aloittamiseen niin, ettei asianomistaja olisi ilman vastaajaa ryhtynyt siihen.

5.1.4.2 Riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttäminen

Hallituksen esityksessä on todettu toisen riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisen vastaavan Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevassa lisäpöytäkirjassa mainittua vallan väärinkäyttöä tai haavoittuvan aseman hyödyntämistä sekä EU:n ihmiskauppaa koskevassa puitepäätöksessä tarkoitettua määräys- tai vaikutusvallan väärinkäyttöä tai heikossa asemassa olevan hyväksikäyttöä.²⁸¹ Puitepäätöksen mukaan haavoittuvuuden ja heikon aseman hyväksikäytöstä on kysymys silloin, kun henkilöllä ei ole muuta todellista ja hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua väärinkäyttöön. Tämä haavoittuvan aseman määritelmä on vahvistettu myöhemmin myös ihmiskauppadirektiivissä 2011/36/EU (2 artiklan 2 kohta), jolla puitepäätös on korvattu.

Hallituksen esityksessä on lisäksi mainittu useita esimerkkejä siitä, millaiset olosuhteet voivat tarkoittaa ihmiskauppasäännöksen mukaista riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä eli vallan väärinkäyttöä tai haavoittuvan aseman hyödyntämistä. Riippuvainen asema voi johtua esimerkiksi perhe-, sukulaisuus-, työ-, vuokra- tai velkasuhteesta tai oleskelusta jossain laitoksessa, mutta myös siitä, jos henkilön tekemät rikokset tai laitton maassa oleskelu uhataan paljastaa viranomaisille

²⁸⁰ Vastaaja valitti tuomiosta hovioikeuteen muun muassa sen osalta, että hän ei ole painostanut asianomistajaa. Hovioikeuden tuomiossa asiaa on kuitenkin arvioitu samalla tavalla kuin käräjäoikeudessa ja vastaajan on todettu painostaneen asianomistajaa jatkamaan seksin myymistä.

²⁸¹ HE 34/2004 vp, 93/II.

tai jos hän on joutunut luovuttamaan matkustusasiakirjansa tai muun tärkeän asiakirjan toiselle henkilölle.²⁸² Hallituksen esityksen mukaan henkilö voi puolestaan olla turvattomassa tilassa muun muassa ”vaikean taloudellisen tilanteen, asunnottomuuden, vakavan sairauden, päihteiden käytön, nuoren iän tai pakolaisuuden vuoksi”. Myös aiemmasta prostituutiosta tai muusta syystä johtuva vaikea sosiaalinen asema tai aiemmat kokemukset seksuaalisesta tai muusta väkivallasta tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä saattavat aiheuttaa turvattoman tilan.²⁸³

Esitöissä on kuitenkin vielä erikseen todettu, että turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman arvioimisessa on kyse kokonaisarviosta. Vaikka esimerkiksi ihmiskaupan kohteena olevan henkilön lähtömaan matalampi elintaso ei yksinään vielä tarkoita turvattoman tilan hyväksikäyttöä, voidaan sekin huomioida osana kokonaisuutta.²⁸⁴

Toisin kuin painostamista, riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa ihmiskaupan tunnusmerkistössä tarkoitettuina keinoina on arvioitu suurimmassa osassa tuomioista, joissa on syytetty ihmiskaupasta. Riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteet ovat myös siinä mielessä soveltamiskäytännön ja sen muutoksen arvioimisen kannalta keskeisiä, että niiden osalta lakivaliokunta nimenomaisesti totesi säännösmuutoksia koskevassa mietinnössään²⁸⁵, ettei käsitteiden suppeaa tulkintaa tule enää aiemmasta²⁸⁶ poiketen korostaa. Kuten jo edellä on tuotu eri asiayhteyksissä esille, mainittua aiempaa näkemystä suppeasta tulkinnasta on tulkittu useissa eri konteksteissa, ja sen on katsottu soveltuvan myös muihin ihmiskauppasäännöksen käsitteisiin kuin riippuvaiseen asemaan ja turvattomaan tilaan. Kuitenkin myös turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman käsitteitä sovellettaessa ja tulkittaessa suppea tulkinta on mainittu vaihtelevasti. Näiltä osin soveltamiskäytännön, mutta erityisesti siinä tapahtuneen mahdollisen muutoksen arvioiminen on haastavaa, koska suppean tulkinnan sisältö ei ole selvä ja myös tuomioiden perustelut ovat tältä osin useissa tapauksissa epäselvät.

Silloinkin, kun suppea tulkinta on mainittu, tuomioiden perusteella jää usein epäselväksi joko se, mitä käsitteitä on tulkittu suppeasti ja miten suppea tulkinta on vaikuttanut harkinnassa, tai se, onko suppeaa tulkintaa koskevasta maininnasta huolimatta (mitään) käsitteitä kuitenkaan tulkittu suppeasti vai ei. Esimerkiksi tuomiossa T-2015-9, jossa vastaaja tuomittiin törkeästi ihmiskaupasta, on viitattu suppeaan tulkintaan ja sitä koskevaan lakivaliokunnan mietintöön.

²⁸² HE 34/2004 vp, s. 93/II.

²⁸³ HE 34/2004 vp, s. 93/II.

²⁸⁴ HE 34/2004 vp, s. 94/I.

²⁸⁵ LaVM 15/2014 vp, s. 3/II.

²⁸⁶ LaVM 4/2004 vp, s. 8/I.

Viittauksesta tai sen asiayhteydestä tuomiossa ei kuitenkaan käy ilmi, mihin avoimiin käsitteisiin suppea tulkinta on liitetty. Myöskään johtopäätöksissä olevasta maininnasta asia ei selviä:

Käräjäoikeus on ratkaisua tehdessään ottanut huomioon lakivaliokunnan edellä ihmiskaupan tunnusmerkistön avoimien käsitteiden suppeasta tulkinnasta lausuman. Käräjäoikeus on katsonut, että kysymys on ollut sen lausunnossa tarkoitettuihin tavoin vakavana pidettävästä teosta.

Jollain tavalla suppea tulkinta on siis tuomiossa liitetty teon vakavuuteen sen sijaan, että yksittäisiä avoimia käsitteitä olisi tulkittu suppeasti. Tuomiossa on tarkasteltu myös riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan käsitteitä, ja siinä on mainitusta suppean tulkinnan edellytyksestä huolimatta viitattu näiltä osin uudemman hallituksen esityksen perusteluihin (sekä direktiiviin ja lisäpöytäkirjaan), mutta johtopäätöksissä ei puolestaan ole otettu kantaa lainkaan siihen, täytyykö tunnusmerkistö turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman osalta.²⁸⁷

Lisäksi muutosta on vaikea arvioida siksi, että suurimmassa osassa aineistoon kuuluvista tuomioista syytteissä tarkoitettut teot on tehty pääasiassa ennen vuotta 2015, jolloin tekoihin sovelletaan vanhaa säännöstä ja jolloin voi olla perusteltua myös noudattaa suppeaa tulkintaa koskevaa soveltamisohjetta. Aineistossa on siis suhteellisen vähän niitä tapauksia, joihin suppeaa tulkintaa koskeva ohje ei ole voinut soveltua millään osin, ja toisaalta joissain tällaisissa tapauksissa suppeaan tulkintaan on joka tapauksessa viitattu. Koska tapauksia on ylipäänsä suhteellisen vähän, eikä kaikissa tapauksissa ole arvioitu kaikkia tunnusmerkistötekijöitä ja osassa tuomioista perustelut ovat puutteelliset tai epäselvät, ei ole mahdollista arvioida sitä, onko muuttunut soveltamisohje käytännössä muuttanut tulkintakäytäntöä.

5.1.4.2.1 Riippuvaista asemaa ja turvattonta tilaa koskeva soveltamiskäytäntö

Kaikista aineiston niistä tuomioista, joissa on arvioitu pelkästään tai ensisijaisesti pakkotyötä teon tarkoituksena, vain yhdessä tuomiossa²⁸⁸ on mainittu suppeaa tulkintaa koskeva ohje.²⁸⁹ Tämä liittyy pääasiassa siihen, että lakivaliokunnan mietinnössä LaVM 4/2004 vp suppeaa tulkintaa koskeva ohje on liitetty ihmiskauppasäännöksen ja paritussäännöksen väliseen rajanvetoon, eikä se välttämättä koske pakkotyötilanteita. Havainto on kuitenkin kiinnostava siitä näkökulmasta, että ihmiskaupan tunnusmerkistö vaikuttaisi täyttyvän helpommin tai todennäköisemmin niissä tapauksissa, joissa

²⁸⁷ Syytteen teon kuvauksessa on mainittu turvattoman tilan hyväksi käyttäminen, mutta ei riippuvaista asemaa.

²⁸⁸ T-2016-11.

²⁸⁹ Tuomio on jo edellä käsitelty hovioikeuden tuomio, jossa pakkotyön käsitettä tulkittiin suppeasti ja jonka todettiin olevan pakkotyön täyttymisen suhteen rajatapaus.

teon tarkoituksena on pidetty prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamista kuin niissä, joissa teon tarkoituksena on arvioitu pakkotyötä.²⁹⁰ Erityisesti ihmiskauppa- ja paritussäännösten suhteeseen liitetty suppeaa tulkintaa koskeva ohje ei siten näytä vaikuttaneen siihen suuntaan, että ihmiskaupan tunnusmerkistö täytyisi harvemmin suhteessa paritukseen kuin suhteessa työririkoksiin. Tämä viittaa kuitenkin osaltaan pakkotyön käsitteen hyvin korkeaan soveltamiskynnykseen, ei niinkään siihen, että paritustyyppistä hyväksikäyttöä koskevissa tuomioissa tunnusmerkistön (tai edes turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäytön) olisi katsottu täyttyneen helposti.

Yhdessä tuomiossa²⁹¹ tunnusmerkistön täyttymistä arvioitiin muun muassa turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman osalta poikkeuksellisen laajasti tarkastellen sekä puolesta että vastaan puhuvia seikkoja. Tuomiossa päädyttiin siihen lopputulokseen, että nimenomaan tekohetkellä voimassa olleen määritelmän mukaiset käsitteet turvattomasta tilasta ja riippuvaisesta asemasta eivät asiassa täyttyneet. Teot olivat tapahtuneet vuosina 2004–2015. Tuomiossa on sovellettu säännöstä siinä muodossa kuin se oli ennen vuoden 2015 muutoksia ja tuomiossa on nimenomaisesti todettu, että siinä on sovellettava turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman käsitteitä lakivaliokunnan mietinnössä tarkoitettulla tavalla suppeasti. Perustelut viittaavat siihen, että ilman suppeaa tulkintaa tunnusmerkistö olisi voinut täytyä asiassa näytetyksi tulleen psykologiseen painostamiseen perustuvan riippuvaisuuden ja turvattomuuden vuoksi. Nimenomainen maininta vanhan säännöksen ja myös suppean tulkinnan soveltamisesta riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan osalta on myös käräjäoikeuden tuomiossa T-2017-8. Yleensä asiaan ei kuitenkaan ole otettu selvästi kantaa.

Vaikuttaisi siltä, että tunnusmerkistö täyttyy hieman helpommin riippuvaisen aseman kuin turvattoman tilan osalta. Asianomistajan on katsottu olleen riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan esimerkiksi sillä perusteella, että asianomistaja on ollut rahaton eikä hänellä ole ollut oleskelulupaa²⁹² ja / tai asianomistaja on ollut kielitaidoton eikä ole tuntenut suomalaista yhteiskuntaa²⁹³. Toisaalta jälkimmäisiä olosuhteita ei kuitenkaan pidetty riippuvaista asemaa (tai turvatonta tilaakaan) tarkoittavina seikkoina tuomiossa T-2017-11, kun asianomistajien ei katsottu olleen millään tavalla alisteisessa asemassa suhteessa vastaajiin.

Pakkotyötä ja ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tapauksissa turvatonta tilaa on arvioitu ylipäänsä harvemmin kuin seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa, ja se on myös täytynyt harvemmin. Muissa kuin prostituutiota tai seksuaa-

²⁹⁰ Ks. luku 4.3.1 edellä aineistoon kuuluvista ihmiskauppatuomioista.

²⁹¹ T-2020-6.

²⁹² Esim. T-2018-14.

²⁹³ Esim. T-2013-7, T-2018-3.

lista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa asianomistajan on katsottu olleen turvatomassa tilassa lähinnä vain silloin, kun häneen on kohdistunut väkivaltaa ja / tai sen uhkaa. Kuitenkin myös prostituutiota ja seksuaalista hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa turvatonta tilaa arvioitaessa väkivalta ja sen uhka ovat olleet keskeisiä seikkoja, mutta niiden ohella on huomioitu myös osapuolten epätasa-arvoinen asema, joka on johtunut esimerkiksi asianomistajan nuoresta iästä ja / tai kehitysviiveestä tai sairauksista.²⁹⁴ Toisaalta samat seikat ovat saattaneet vaikuttaa myös riippuvaisen aseman arviointiin muun muassa erilaisen kontrolloinnin, rahattomuuden ja koulutuksen puuttumisesta aiheutuneen epätasa-arvoisen aseman ohella.²⁹⁵

Tuomioissa on siis arvioitu samantyyppisiä seikkoja ja olosuhteita, mutta osassa niiden on katsottu tarkoittavan turvatonta tilaa ja osassa riippuvaisuutta, ja lisäksi osassa tuomioista näitä tunnusmerkistökiteijöitä on arvioitu yhdessä.²⁹⁶ Joissain tuomioissa on sinänsä katsottu asianomistajan olleen riippuvaisessa asemassa, mutta vastaajan ei ole kuitenkaan katsottu käyttäneen hyväkseen tätä riippuvaista asemaa.²⁹⁷ Tämä on tuomioissa yhteydessä siihen, ettei myöskään ihmiskauppateon tarkoituksen ole katsottu täyttyneen. Tätä riippuvaiseen asemaan ja turvattomaan tilaan liittyvää hyväksikäyttönäkökulmaa ei kuitenkaan useissa tuomioissa tarkastella ollenkaan, ja toisaalta sitä on tulkittu osassa tuomioissa erikoisella tavalla, mihin palataan hieman jäljempänä. Hyväksikäyttämisen liittymistä turvattomaan tilaan ja riippuvaiseen asemaan ei ole kommentoitu säännöksen esitöissä, mutta näiden välinen yhteys käy ilmi säännöksen sanamuodosta.

Riippuvaisen aseman osalta tunnusmerkistön on katsottu täyttyneen muun muassa silloin,²⁹⁸ kun asianomistaja on oleskellut vieraassa maassa osaamatta siellä käytettyjä kieliä, on ollut varaton, elänyt ilman sosiaalipalveluita, toimeentuloa tai terveydenhoitoa, joutunut luovuttamaan passinsa vastaajalle ja asianomistajan ravinnonsaantia samoin kuin yhteydenpitoa sukulaisiinsa on rajoitettu. Lisäksi on huomioitu se, että asianomistajan sukulaiset ovat olleet tältä saamansa taloudellisen tuen varassa niin, että asianomistajalla itsellään ei kuitenkaan ole ollut omia varoja, vaan hän on ollut taloudellisesti riippuvainen vastaajasta. Samassa tapauksessa tunnusmerkistön katsottiin täyttyvän turvattoman tilan osalta, koska asianomistaja joutui toistuvan fyysisen ja seksuaalisen väkivallan sekä väkivallan uhan kohteeksi. Lisäksi turvattoman tilan osalta huomioitiin asianomistajan varattomuus, johon vastaaja oli omalta osaltaan myös vaikuttanut. Syytteessä tarkoitetut teot oli tehty vuoden 2015 jälkeen ja tuomiossa todettiin, että käsitteitä ei tule enää soveltaa suppeasti.

²⁹⁴ Esim. T-2018-5 ja T-2019-6.

²⁹⁵ Esim. T-2019-2.

²⁹⁶ Esim. pakkotyötä koskevat tuomiot T-2016-9 ja T-2015-14.

²⁹⁷ T-2018-4, T-2017-13.

²⁹⁸ Tuomio T-2020-5.

Pakkotyötä koskevassa tuomiossa T-2018-12 tunnusmerkistön katsottiin täyttyneen riippuvaisen aseman osalta osapuolten epätasapainoisen valtasuhteen vuoksi, mikä liittyi asianomistajien sääntelemättömään asemaan ”epätyypillisessä työsuhteessa”, heidän velkasuhteeseensa, varattomuuteensa, velan kerryttämiseen kuluja perimällä sekä matkustusasiakirjojensa haltuunottoon. Asianomistajien katsottiin olevan myös säännöksen tarkoittamalla tavalla turvattomassa tilassa ulkomaalaisuutensa, lainsäädännössä suojaamattoman asemansa, kielitaidottomuuden sekä luku- ja kirjoitustaidottomuuden vuoksi. Näillä perusteilla asianomistajilla ei katsottu olleen muuta tosiasiallista mahdollisuutta kuin jäädä vastaajan tarjoamaan majoitukseen, jatkaa työn tekemistä vastaajalle tämän määräämällä korvauksella. Toisessa pakkotyötä koskevassa tuomiossa T-2015-14 painotettiin muun ohella sukulaisuussuhteista eri tavoin aiheutuvaa riippuvuutta: ”*[vastaaja] on [asianomistajan] eno ja suvun päämies, jolle ei sanota vastaan. [Asianomistaja] pelkäsi, että hänet lähetetään kotimaahan, kuten oli uhattu, jos hän ei tee paljon töitä. [Asianomistajan] täytyi elättää vanhempansa, joten hän tuli riippuvaiseksi [vastaajien] ravintolassa työskentelystä.*”

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin ja / tai pakkotyöhön saattamista koskevassa tuomiossa T-2018-4 puolestaan turvattomaan tilaan viittasi vain pankkitilin ja -kortin puuttuminen, ja pelkästään tämän ei katsottu tarkoittavan turvatonta tilaa. Sen sijaan riippuvaisen aseman katsottiin täyttyvän osittain samoilla perusteilla kuin edellä käsitellyissä tuomioissa. Asianomistaja oli vieraassa maassa kieltä taitamattomana, ja hän oli riippuvainen vastaajasta, joka oli hänen aviopuolionsa. Lisäksi riippuvaisuutena huomioitiin se, että asianomistajan oleskelulupa oli avioliiton varassa ja hän oli myös riippuvainen vastaajan järjestämästä majoituksesta. Tuomiossa kuitenkin todettiin, että vastaaja ei ollut käyttänyt asianomistajan riippuvaisuutta hyväkseen saattaakseen tämän pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Toisessa tuomiossa T-2017-8, jossa oli tarkoituksen osalta kyse pelkästään ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisesta, on osittain epäselvän riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa koskevan tarkastelun osalta todettu vastaavasti, että niiden täytyminen edellyttäisi myös hyväksikäyttämistä. Tältä osin hyväksikäyttö on tuomiossa liitetty jonkinlaiseen taloudelliseen tai muuhun hyötymistarkoitukseen:

Kysymys täytyy tunnusmerkistön mukaisesti olla myös siitä, että tätä tilannetta on jollakin tavoin käytetty hyväksi. Tavanomaisessa tapauksessa ihmiskaupan uhria myös hyödynnetään jollakin tavalla taloudellisesti, esimerkiksi pitämällä häntä työssä välittämättä työlainsäädännön määräyksistä. Ja vaikka kyse ei tarvitsekaan olla taloudellisesta hyödyntämisestä, aseman ja tilan (ja vallan) tulee mahdollistaa jotain, mitä tekijä tavoittelee. Kuten edellä on todettu, kotitöiden tekemisestä siinä ei ole ollut kyse.

Ihmiskauppasäännös edellyttää kuitenkin riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttämistä jonkin säännöksessä mainitun tarkoituksen toteuttamiseksi ja puheena olevassa tapauksessa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamiseksi, ei välttämättä minkään (taloudellisen tai muunkaan) hyödyn tavoittelemiseksi.

Toisin kuin edellä mainituissa tuomioissa, pakkotyötä koskevassa tuomiossa T-2014-12 riippuvaista asemaa on tarkasteltu vastaavien seikkojen perusteella, mutta päädytty toiseen lopputulokseen. Turvatonta tilaa ei puolestaan ole arvioitu lainkaan, vaikka syytteessä on vedottu siihenkin. Tässäkin tapauksessa asianomistaja oli oleskellut Suomessa niin, ettei hän ollut osannut muuta kuin omaa äidinkieltään, hän ei ollut tuntenut oleskelupaikkakuntaansa, hänellä ei ollut ajokorttia tai kulkuneuvoa eikä oleskelulupaa. Vastaavat olosuhteet on muissa tuomioissa huomioitu osana ainakin riippuvaisen aseman, mutta joissain myös osana turvattoman tilan arvioimista, mutta tässä tapauksessa todettiin, ettei näitä seikkoja voida lukea vastaajien syyksi tai heidän toimintaansa raskauttaviksi seikoiksi. Perusteluissa on siis jäänyt huomioimatta hyväksikäyttönäkökulma kokonaan, eli se, ettei olojen välttämättä tarvitse olla vastaajien aiheuttama, vaan säännöksen mukaan siinä tarkoitettuja olosuhteita tulee käyttää hyväksi asianomistajan saattamiseksi johonkin säännöksessä mainittuun teon tarkoitukseen.

Edelleen tuomiossa on kiinnitetty huomiota siihen, että asianomistaja on ollut taloudellisesti ja asumisen suhteen riippuvainen vastaajista ilman, että hänellä on ollut mahdollisuutta lähteä työpaikaltaan mihinkään ilman vastaajia. Vastaajat ovat myöskin uhanneet asianomistajaa tämän lähettämisestä takaisin kotimaahansa. Johtopäätöksenä käräjäoikeus on katsonut ”jääneen näyttämättä, että [asianomistaja] *olisi saatettu tilaan*, jossa hän olisi ollut syytteessä mainituin tavoin täysin riippuvainen matkan järjestäneestä organisaatiosta”.²⁹⁹ Myös tämä johtopäätös viittaa siihen, että tapauksessa on mielletty riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen edellyttävän vastaajien jollain tavalla aiheuttaneen olosuhteet.

Soveltamiskäytäntö ei ole täysin selvä tai yhtenäinen sen suhteen, millaisiin osapuolten ominaisuuksiin ja olosuhteisiin sekä heidän väliseen suhteeseensa liittyviin seikkoihin tuomiossa tai rikosprosessissa ylipäänsä on toisaalta kiinnitetty huomiota ja toisaalta millaisten seikkojen on katsottu tarkoittavan säännöksen mukaista turvatonta tilaa, riippuvaista asemaa tai niiden hyväksikäyttämistä. Esimerkiksi oleskeluluvan puuttuminen tai se, että asianomistajan joko työhön tai perhesiteeseen perustuva oleskelulupa on riippuvainen vastaajasta tai tämän toimista – tai vastaaja uskottelee

²⁹⁹ Viittaus riippuvaisuuteen ”matkan järjestäneestä organisaatiosta” on epä johdonmukainen, koska muilta osin riippuvaisuutta on tarkasteltu tuomiossa suhteessa vastaajiin heidät nimeltä mainiten, ja aiemmin tuomiossa on todettu, ettei vastaajien voida katsoa järjestäneen asianomistajan matkaa Suomeen syytteessä kuvatulla tavalla. Se, mihin ja keihin matkan järjestäneellä organisaatiolla tässä yhteydessä viitataan, jää epäselväksi.

näin olevan,³⁰⁰ voi tarkoittaa asianomistajan olevan esimerkiksi sillä tavalla haavoittuvassa asemassa tai riippuvainen vastaajasta, että se tulisi huomioida turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa arvioitaessa. Tästä ei kuitenkaan ole kaikissa tuomioissa mainintoja tai sitä ei ole huomioitu osana turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman arviointia. Joissain tapauksissa oleskeluluvan toivossa työhön tai avioliittoon suostumista tai niiden jatkamista on pidetty jopa osoituksena työn tekemisen tai avioliiton vapaaehtoisuudesta.

5.1.4.2.2 Riippuvainen asema ja turvaton tila prostituutioon liittyvää ihmiskauppaa koskevassa soveltamiskäytännössä

Niissä tapauksissa, joissa asianomistaja on värvätty³⁰¹ ulkomailta prostituutioon Suomessa, ja tekoa on arvioitu ihmiskauppana, turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa on yleensä arvioitu ensin suhteessa tilanteeseen lähtömaassa ja sen jälkeen myös suhteessa (muuttuneisiin) olosuhteisiin Suomessa. Karkeasti yleistäen tyypillinen tilanne on sellainen, jossa asianomistaja on kotimaassaan heikossa taloudellisessa asemassa ja usein hänellä on myös muita vaikeuksia ja jopa traumaattisia kokemuksia taustalla. Vastaaja yleensä tietää näistä seikoista ainakin osittain, ja tässä tilanteessa sovitaan yhteisymmärryksessä, että lähdetään ulkomaille tienamaan. Työstä, jota ulkomailta (eli Suomessa) on tarkoitus tehdä, keskustellaan ehkä epämääräisesti, mutta asianomistajalla on usein ollut käsitys siitä, että hänen on tarkoitus tehdä jonkinlaista seuralaispalvelu- tai prostituutiotyötä. Työolojen suhteen vastaajat usein lupaavat hyviä ansioita ja antavat kuvan muiltakin osin hyvistä tai vähintäänkin siedettävistä työoloista. Suomessa tilanne kuitenkin muuttuu niin, että asianomistaja ei enää halua toimia prostituutiossa ja tämän lisäksi vastaaja saattaa alkaa kontrolloida asianomistajaa eri tavoin, tai pakottaa tai painostaa tämän tekoihin, joita asianomistaja ei halua tehdä, pitää ansaitut rahat tai suuren osan niistä itsellään. Näissä oloissa asianomistaja ei enää halua jatkaa prostituutiota, vaikka alun perin olisikin suhtautunut asiaan edes varovaisen myönteisesti.

Ihmiskauppatunnusmerkistön soveltamistilanteessa olosuhteita tarkastellaan siis siitä näkökulmasta, onko asianomistaja ollut jo lähtömaassa tai kotimaassaan turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa ja toisaalta siitä näkökulmasta, onko tilanne tältä osin muuttunut Suomessa. Yhdessäkään aineistoon kuuluvassa tuomiossa ei ole katsottu asianomistajan olleen turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan vielä lähtömaassa, vaikka joissain tapauksissa olikin osoitettu joitain siihen viittaavia seikkoja. Niiden ei kuitenkaan katsottu tarkoittavan

³⁰⁰ Ks. oleskelulupiin liittyvistä kysymyksistä työperäisessä hyväksikäytössä, Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 89–91.

³⁰¹ Tällä ei tarkoiteta sitä, että ihmiskauppasäännöksen mukaisena tekotapana olisi kaikissa tapauksissa käytetty nimenomaan värväämistä tai että tunnusmerkistö olisi värväämisen osalta täyttynyt.

säännöksen mukaista turvatonta tilaa tai riippuvaista asemaa, tai vastaajan ei ole katsottu olleen ainakaan kaikilta osin tietoinen niistä, joten on katsottu, ettei hän ole voinut käyttää niitä hyväkseen.

Siltä osin kuin turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa on arvioitu Suomessa oleskelun ajalta, aineistoon kuuluvissa tuomioissa on arvioitu asiaa kahdesta toisistaan poikkeavasta näkökulmasta. Osassa tuomioista on huomioitu muun muassa asianomistajan taustasta, varattomuudesta, iästä ja kielitaidottomuudesta johtuva keinottomuus toimia tahtomallaan tavalla, kun taas osassa tuomioista vastaaville seikoille ei ole annettu merkitystä, vaan on korostettu esimerkiksi asianomistajan mahdollisuuksia pyytää tarvittaessa ulkopuolisten apua ja ainakin jossain määrin vapaaehtoisuutta toimia prostituutiossa.

Turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa on tarkasteltu tuomiossa T-2019-3 yhdessä, ja niiden täyttymistä on perusteltu sillä, että asianomistajat olivat vieraassa maassa, jonka kieltä he eivät osanneet (osa asianomistajista on kuitenkin osannut englantia ja kertonut voineensa liikkua Suomessa) ja jossa he eivät tunteneet ketään. Lisäksi asiassa huomioitiin se, että asianomistajat olivat saaneet vain osan ansaitsemistaan rahoista itselleen ja he olivat jääneet velkaa lentolipuista. Lisäksi tuomiossa on huomioitu riippuvaiseen asemaan ja turvattomaan tilaan vaikuttavina seikkoina asianomistajien nuori ikä (vain osan asianomistajista osalta) ja elintasoero Suomen ja asianomistajien kotimaan välillä. Näiden on katsottu osaltaan vaikuttaneen osapuolten epätasapainoiseen valtasuhteeseen ja siihen, että asianomistajat oli ollut helppo houkutellessa lähtemään paremman elämän toivossa Suomeen.

Tuomiossa on siis katsottu vieraassa maassa oleskelun, elintasoeron, rahan tarpeen, lentolipuista aiheutuneen velan ja sen, ettei asianomistaja ole saanut kaikkia ansaitsemiaan rahoja itselleen, riittävän tunnusmerkistön täyttymiseen riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan osalta. Vastaavia seikkoja on huomioitu myös tuomioissa T-2017-6 ja T-2016-7, joissa riippuvaiseen asemaan ja turvattomaan tilaan vaikuttavina seikkoina mainittiin lisäksi riippuvaisuus vastaajan järjestämästä asunnosta sekä jälkimmäisessä henkinen riippuvuussuhde, joka aiheutui osapuolten pitkäaikaisesta tuttavuudesta, asianomistajan vastaajaan kohdistamasta kunnioituksesta ja asianomistajan ilmeisestä hyväuskoisuudesta.

Sen sijaan esimerkiksi käräjäoikeuden ja hovioikeuden tuomioissa T-2013-6 ja T-2015-10³⁰² on omaksuttu toisenlainen linja: elintasoerolle ei ole annettu merkitystä ja asianomistajan rahan tarpeen on katsottu osoittavan ansaintatarkoitusta ja vapaaeh-

³⁰² Tuomiot koskevat samaa asiaa.

toisuutta, vaikka vastaaja on pitänyt kaikki prostituutiolla ansaitut rahat itsellään. Vaikuttaa, että niissä on muiltakin osin asetettu soveltamiskynnys turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman osalta selvästi korkeammalle kuin edellä mainituissa tuomioissa.

Käräjäoikeuden tuomiossa T-2013-6 on todettu, ettei asianomistaja ollut useista siihen viittaavista syistä³⁰³ huolimatta kotimaassaan turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa. Toisaalta johtopäätöksenä tunnusmerkistön täyttymisestä tältä osin on kuitenkin turvattomaan tilaan viitaten todettu, että ”[a]siassa ei ole ilmennyt, että [vastaajat] olisivat tuolloin olleet tietoisia A:n psyykkisistä (ja/tai fyysisistä) ongelmista masennuslääkkeiden käyttöä koskevaa tietoa laajemmin siten, että he olisivat voineet käyttää hyväksi A:n tästä johtuvaa turvatonta tilaa. Käräjäoikeus katsoo, että laissa tarkoitettua turvatonta tilaa ei mainitussa tilanteessa voida perustaa yksinomaan siihen [vastaajien] tiedossa olleeseen seikkaan, että A työskenteli prostituoituna ja että A:n taloudellinen tilanne oli heikko.” Perustelut ovat siten ristiriitaiset sekä sen suhteen, katsoiko käräjäoikeus asianomistajan olleen turvattomassa tilassa vai ei, että sen suhteen, mitkä seikat turvattomuuteen liittyen olivat vastaajien tiedossa ja mille seikoille näitä koskevassa arvioinnissa annettiin merkitystä.³⁰⁴

Myös olosuhteiden osalta Suomessa on käräjäoikeuden tuomiossa todettu, ettei asianomistaja ole ollut riippuvaisessa asemassa tai turvattomassa tilassa suhteessa vastaajiin. Tätä on perusteltu sillä, ettei vastaaja ollut kontrolloinut asianomistajaa ainakaan niin intensiivisesti kuin syytteessä on esitetty sekä sillä, että asianomistajalla olisi ollut kielitaidottomuudestaan huolimatta useita tilaisuuksia pyytää apua ulkopuolisilta (esimerkiksi hotellin työntekijöiltä). Tuomiossa todettiin seuraavasti: ”Edellä mainitusta välittyvän kokonaiskuvan perusteella käräjäoikeus katsoo, että A:a ei ollut teonkuvauksessa kerrotulla tavalla pakotettu tarjoamaan prostituoitun palveluja. Hän oli toiminut näin vapaaehtoisesti ansaintatarkoituksessa ratkaistakseen kotimaassaan häntä odottavat taloudelliset ongelmat ja saadakseen huostaan otetut lapsensa takaisin luokseen.”

³⁰³ Asianomistajalla oli traumaattisia kokemuksia lapsuuden väkivallasta, seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja seksuaalisesta väkivallasta, minkä lisäksi hänen entinen puolisonsa oli ollut väkivaltainen häntä kohtaan. Lisäksi hän on myynyt seksiä ansaitakseen rahaa, jotta hän saisi takaisin lapsensa, joiden huoltajuuden hän oli aiemmin menettänyt.

³⁰⁴ Hovioikeus (T-2015-10) on myöhemmin arvioinut asiaa saman suuntaisesti ottaen kuitenkin selvemmin kantaa siihen, mitä vastaajat ovat tienneet asianomistajan tautasta ja olosuhteista: ”Hovioikeus katsoo, että vaikka asianomistaja on kertonut [vastaajalle] vaikeasta perhetilanteestaan ja aikaisemmasta toiminnastaan prostituoituna, [vastaajien] ei kuitenkaan saamiensa tietojen perusteella ole vielä täytynyt havaita heille ennestään tuntemattoman asianomistajan hyväksikäyttöä. [Vastaajien] ei siten ole näytetty värväämisen yhteydessä hyväksikäyttäneen asianomistajan turvatonta tilaa.”

Hovioikeus³⁰⁵ on puolestaan katsonut asianomistajan olleen Suomessa turvattomassa tilassa ja riippuvaisessa asemassa huonon psyykkisen vointinsa vuoksi. Hovioikeus on kuitenkin todennut, etteivät vastaajat olleet välttämättä voineet havaita asianomistajan erityistä haavoittuvuutta tai eivät ole välttämättä voineet pitää sitä vähintäänkin varsin todennäköisenä, joten he eivät ole tahallisesti hyväksikäyttäneet asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa.

Poiketen edellä mainituista tuomioista, tapauksessa on jätetty Suomessa oleskelua arvioitaessa huomioimatta se, että asianomistaja ei puhunut mitään suomessa yleisesti puhuttua kieltä (ei edes englantia), ei tuntenut suomalaista yhteiskuntaa, hän oli rahaton, eikä saanut prostituutiolla ansaitsemiaan rahoja miltään osin käyttöönsä. Käräjäoikeuden tuomiossa ei ole myöskään tarkasteltu Suomessa oleskelun ajalta sitä, ovatko vastaajat tässä vaiheessa tulleet tietoisiksi muistakin asianomistajan haavoittuvuutta tai turvattomuutta kotimaassa aiheuttavista seikoista, jotka saattoivat vaikuttaa asianomistajan mahdollisuuksiin irtautua toiminnasta ja palata kotimaahansa. Esimerkiksi sitä, että asianomistajalla on ollut ansaintatarkoitus nimenomaan lastensa takaisin saamiseksi, voidaan pitää pikemminkin hänen haavoittuvuuttaan ja keinottomuuttaan osoittavana seikkana kuin osoituksena vapaaehtoisuudesta tai halukkuudesta ansaita rahaa prostituutiolla. Aiemmin käsitellyissä tuomioissa jo elintaseroa ja rahan tarvetta sinänsä pidettiin turvattomuutta ja riippuvaisuutta aiheuttavina seikkoina. Toisaalta useimmissa tuomioissa ei ole turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman suhteen edellytetty tai edes arvioitu tahallisuutta vastaavalla tavalla kuin mitä hovioikeus tässä tapauksessa edellytti tahallisuudelta.

Turvattomuuden ja riippuvaisuuden on edellytetty olevan jossain määrin vakavampaa tai kokonaisvaltaisempaa myös kahdessa käräjäoikeuden tuomiossa³⁰⁶, joissa syytteen mukaiset teot oli tehty vuoden 2015 jälkeen, mutta tuomioissa on sovellettu vanhaa ihmiskauppasäännöstä ja viitattu suppeaa tulkintaa koskevaan ohjeeseen. Kummassakaan ihmiskaupan tunnusmerkistön ei ole katsottu täyttyvän, vaan toisessa vastaaja tuomittiin pahoinpitelystä ja toisessa parituksesta. Tuomiossa T-2018-7, jossa vastaaja tuomittiin parituksesta, on todettu, että ”*[I]kivaliokunta oli korostanut sitä, että suhteessa paritussäännöksen soveltamisalaan ihmiskaupan tunnusmerkistön avoimia käsitteitä on syytä tulkita suppeasti*”. Kummastakaan tuomiosta ei kuitenkaan käy ilmi, onko nimenomaan suppea tulkinta johtanut siihen, ettei tunnusmerkistö täyttynyt. Tuomiossa T-2018-7 asianomistajan ei katsottu olleen edes Suomeen tultuaan säännöksessä tarkoitettulla tavalla turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan seuraavilla perusteilla:

³⁰⁵ Tuomio T-2013-6.

³⁰⁶ T-2020-7, T-2018-7.

... voidaan selvitettyinä pitää sitä, että asianomistaja on ollut Suomessa oltaessa käytännössä nuoruudestaan, kokemattomuudestaan, taloudellisesta asemastaan ja osin puutteellisesta kielitaidostaan johtuneessa, vahvemmasta henkilöstä [vastaajasta] henkisesti riippuvaisessa asemassa, jota [vastaaja] oli voinut helposti käyttää ja käyttänytkin hyväkseen vähintäänkin taloudellisesti, vaikkakaan varsinaista turvattomuutta tai alisteisuuden asteista riippuvuussuhdetta ei tällöinkään voida päätellä olleen.

Osapuolten välinen suhde ja olosuhteet teon aikana vaikuttavat siis olevan täysin vastaavat kuin aiemmin käsitellyissä tapauksissa, joissa tunnusmerkistön katsottiin tältä osin täyttyvän.

Toisessa tapauksessa³⁰⁷ tunnusmerkistö ei täytynyt turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman osalta, koska ei ollut osoitettu, etteikö asianomistajalla olisi ollut muitakin vaihtoehtoja kuin alistua väärinkäyttöön.³⁰⁸ Tähän päädyttiin siitä huolimatta, että asianomistajalla oli psyykkisiä sairauksia ja traumaattisia kokemuksia lapsuudestaan lähtien tai että asianomistaja oli Suomessa rahattomana ja riippuvainen vastaajien järjestämästä majoituksesta ja ruoasta. Tuomiossa on todettu, että asianomistaja on toiminut 17-vuotiaasta alkaen ”*prostituutina eri maissa parittajien alaisena ja kokenut lapsuudessaan sekä nuoruudessaan turvattomuutta ja useita traumatisoivia tapahtumia, joiden seurauksena asianomistaja on kärsinyt masennuksesta ja itsetuhoisista ajatuksista*”. Tällä perusteella on katsottu, että asianomistaja on lähtökohtaisesti ”*omiaan olemaan erityisen haavoittuvassa asemassa sekä altis syytteessä tarkoitetun kaltaiselle hyväksikäytölle*.” Tästä huolimatta, ja kun 23-vuotiaalla asianomistajalla ”*on ollut jo ikäänsä nähden runsaasti elämäkokemusta sekä tietoa siitä, mitä työskenteleminen prostituutina kotimaassa ja ulkomailla on*”, kärjäoikeus ei katsonut hänen olleen turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa. Arvioinnissa huomioitiin lisäksi, että asianomistajalla oli kuitenkin ollut matkustusasiakirjat hallussaan, hän olisi voinut pyytää apua viranomaisilta ja hänen katsottiin olleen toimintakykyinen eikä erityisen helposti johdateltavissa. Poikkeavaa johtopäätöksessä on se, että asianomistajan aiempaa kokemusta prostituutiosta sekä muita traumatisoivia tapahtumia (joihin ”run-

³⁰⁷ T-2020-7.

³⁰⁸ Tämän osalta tuomiossa on mainittu esim., että ”[a]sianomistaja oli itsekin Suomeen tulosta puhuttaessa maininnut yhtenä vaihtoehtonaan toiseen maahan kuin Suomeen työhön menemisen. Asianomistajalla oli ollut muitakin vaihtoehtoja eikä hänen ollut ollut pakko tulla Suomeen, mutta asianomistaja oli itse halunnut niin tehdä.” Asia ei käy suoraan ilmi tuomiosta, mutta ilmeisesti toiseen maahan työhön menemisellä on tarkoitettu prostituutiota jossain toisessa maassa.

sas elämäkokemus” ilmeisesti viittaa) on pidetty asianomistajan haavoittuvuutta vastaan puhuvina seikkoina, vaikka lain esitöissä ne on nimenomaisesti mainittu turvatoimaan tilaan johtavina tai ainakin siihen vaikuttavina seikkoina.³⁰⁹

Puolestaan jo aiemmin painostus-tunnusmerkistön yhteydessä käsitellyssä tapauksessa T-2018-2, jossa oli kyse varsin vakavasta väkivallasta ja asianomistajan kontrolloimisesta, ei ole arvioitu riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa lainkaan, vaikka syytteen teonkuvauksessa ne on mainittu käytettyinä keinoina ja asianomistaja on ollut selvästi hyvin alisteisessa asemassa suhteessa vastaajaan. Riippuvaisen aseman merkitykseen on viitattu epämääräisesti arvioitaessa määräysvaltaan ottamista, mutta siltäkin osin asiaa on arvioitu ylimalkaisesti ja poikkeuksellisella tavalla. Tuomiossa ei myöskään ole huomioitu sitä, että asianomistaja on ollut teon alkaessa alaikäinen, eikä tunnusmerkistön täytyminen tästä syystä edellytä säännöksessä tarkoitettujen keinojen käyttämistä (ainakaan siltä osin, kun asianomistaja oli alaikäinen). Toisaalta teon jatkuttua asianomistajan täysi-ikäistymisen jälkeen, hänen nuorelle iälleen ei ole annettu merkitystä samalla tavalla kuin osassa edellä mainituista tuomioista.

Vaikuttaa siltä, että kovin yhtenäistä linjaa ei ole syntynyt sen(kään) suhteen, miten turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa arvioidaan Suomessa oleskelemisen ajalta silloin, kun on kyse prostituutioon ja sen hyväksikäyttöön ulkomailta houkuteluilta henkilöistä. Tapauksissa on ollut arvioitavana samantyyppisiä seikkoja, mutta niille on annettu eri tuomioissa erilainen painoarvo ja merkitys. Useissa tuomioissa on tavalla tai toisella viitattu Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevan lisäpöytäkirjan tulkintaohjeiden, puittepäätöksen ja direktiivin mainintaan siitä, että haavoittuvuuden ja heikon aseman hyväksikäytöstä on kysymys vain silloin, kun henkilöllä ei ole muuta todellista ja hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua väärinkäyttöön. Tämäkään ei ole kuitenkaan vaikuttanut niin, että soveltamiskäytäntö olisi yhtenäinen, vaan tulkintaohjetta on sovellettu eri tavoin. Osassa tuomioista on painotettu sitä, että olosuhteista johtuen asianomistajan on ollut mahdotonta irtautua hyväksikäyttötilanteesta osittain henkisen paineen tai taloudellisen tilanteen kotimaassa ja osittain esimerkiksi kielitai-

³⁰⁹ HE 34/2004 vp, s. 93–94. Ks. Roth, 2011a, esim. s. 250–251. Lisäksi kansallisen ihmiskaupparaportoinnin vuoden 2014 kertomuksessa (K19/2014, s. 102) on kiinnitetty huomiota nimenomaan tämän tyyppiseen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvään dynamiikkaan, jossa uhri saattaa altistaa itsensä uusille hyväksikäyttötilanteille: ”Toimimalla näin uhri yrittää selvitä traumatisoivista muistoista ja pahoista kokemuksista siten, että toivoo uuden tilanteen päättävän toisin. Hän hakee korjaavaa kokemusta, ja hänelle saattaa syntyä trauman toistamispakko. Menettelytapa on osa uhrin selviytymisajattelua ja uhrin mielen pyrkimys hallita traumaattista kokemusta.” Puheena olevassa tuomiossa asianomistajan kertoman mukaan hän oli joutunut muuttamaan pois kotoaan mm. väkivallan vuoksi 17-vuotiaana, minkä jälkeen hänen silloinen poikaystävänsä oli pakottanut hänet prostituutioon ulkomaille. Päästyään poikaystävästään eroon asianomistaja on kertonut päätyneensä uuteen parisuhteeseen, joka myös päättyi siihen, että mies käytti häntä seksuaalisesti hyväkseen.

dottomuuden, nuoren iän tai rahattomuuden vuoksi, kun taas osassa tuomioista on todettu vastaavassa tilanteessa kuitenkin olleen mahdollista esimerkiksi pyytää ulkopuolisten apua siitä huolimatta, että asianomistaja ei ole tuntenut suomalaista yhteiskuntaa, tai että hän ei ole osannut suomea (tai edes englantia) ja on ollut rahaton.

Toisissa tuomioissa on siis painotettu esimerkiksi rahattomuudesta ja kotimaan oloista johtuvaa asianomistajan kokemaa keinottomuutta ja vaihtoehdottomuutta psyykkisen toimintakyvyn tai -mahdollisuuksien näkökulmasta. Toisissa puolestaan korostuu konkreettisempi näkökulmaa, kuten rahan tarve tai ansaintatarkoitus osoituksena vapaaehtoisuudesta prostituutioon tai on kiinnitetty huomiota konkreettisiin yksittäisiin tilanteisiin, joissa asianomistajalla olisi ollut mahdollisuus ilmaista hätänsä ja avun tarpeensa jollekin ulkopuoliselle henkilölle, mutta hän ei ole näin tehnyt.³¹⁰

5.1.4.3 Erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksikäyttäminen

Erehdyttämisen ja erehdyksen hyväksikäyttämisen osalta lain esityöt ovat melko suppeat.³¹¹ Hallituksen esityksen mukaan ihmiskauppasäännöksen erehdyttäminen teko tapana vastaa Palermon yleissopimuksen lisäpöytäkirjassa ja EU:n puitepäätöksessä (ja sittemmin myös direktiivissä) tarkoitettua ”harhaanjohtamista”. Samojen kansainvälisten instrumenttien tarkoittama ”petos” puolestaan vastaa törkeää ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä tarkoitettua kavaluutta.³¹² Esimerkkinä ihmiskauppasäännöksen kannalta relevantista erehdyttämisestä on annettu tilanne, jossa ihmiskaupan kohde tietää työn luonteen, jota on tulossa tekemään, mutta hänelle on annettu valheellisia tietoja työn tai toiminnan olosuhteista tai siitä saatavasta korvauksesta. Tältä osin on vielä huomautettu, että vähäinen poikkeama luvatussa palkasta ei vielä tarkoita säännöksessä tarkoitettua erehdyttämistä, vaan erehdyttämisessä on oltava kyse kokonaisuuden kannalta olennaisista seikoista.³¹³

Ihmiskauppasäännöksen sanamuodon perusteella erehdyttämisen tai erehdyksen hyväksikäyttämisen on oltava sellaista, että se on vaikuttanut tekijän mahdollisuuksiin toteuttaa teko jotain säännöksessä mainittua teko tapaa käyttäen. Erehdysten tulee siis olla sellainen, että tekijä on sen avulla saanut teon kohteen esimerkiksi värvättyä tai kuljetettua saattaakseen tämän edelleen säännöksessä mainitun hyväksikäytön

³¹⁰ Nämä erot heijastelevat eroa ajattelutavasta sen suhteen, ajatellaanko asianomistajan toimivan prostituutiossa lähtökohtaisesti omasta tahdostaan niin, että häntä voidaan painostaa tai pakottaa lähinnä fyysisellä rajoittamisella, vai ajatellaanko tilannetta kokonaisvaltaisemmin kohteen haavoittuvuus ja tähän kohdistuva manipulointi ja hienovarainenkin psyykkinen painostus huomioiden. Roth 2011a, 256–263.

³¹¹ Erehdysten hyväksikäyttäminen otettiin säännökseen erehdyttämisen rinnalle lakivaliokunnan ehdotuksesta, vaikka erehdyttämisen oli alun perinkin tarkoitus kattaa myös erehdysten hyväksikäyttäminen. LaVM 4/2004 vp, s. 8/I; HE 34/2004 vp, s. 94/I.

³¹² HE 34/2004 vp, s. 94.

³¹³ HE 34/2004 vp, s. 94/I.

kohteeksi tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Erehdyttäminen on myös jatkuessaan voinut esimerkiksi vaikuttaa siihen, että tekijä on saanut pidettyä ihmiskaupan kohteen määräysvallassaan.

Erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksikäyttäminen on tullut arvioitavaksi lähes kaikissa aineistoon kuuluvissa tuomioissa. Useimmiten erehdyttämistä koskevat haasteet ovat kuitenkin liittyneet näyttökysymyksiin, eivätkä niinkään säännöksen tulkintaan.

Pakkotyötä koskevissa tapauksissa erehdyttämisenä ja erehdyksen hyväksikäyttämisenä arvioidaan sitä, ovatko tiedot työn olosuhteista, työajoista, palkasta ja esimerkiksi palkasta vähennettävistä kuluista olleet harhaanjohtavia. Esimerkiksi tuomion T-2018-12 mukaan vastaaja oli ”*erehdyttänyt asianomistajia antamalla rekryointivaiheessa asianomistajille virheellisiä ja puutteellisia tietoja ansaintamahdollisuuksista, työolosuhteista, majoitusolosuhteista ja asianomistajalta perittävistä kuluista*”. Joidenkin edellä mainittujen seikkojen lisäksi tuomiossa T-2015-14 katsottiin, että asianomistajaa oli erehdytetty ”palkan hallinnan osalta”, millä viitattiin siihen, ettei asianomistaja tosiasiallisesti saanut palkkarahoja käyttöönsä annettuaan pankkikorttinsa vastaajille. Tuomiossa T-2019-7 oli puolestaan kyse muun muassa siitä, oliko vastaaja erehdyttänyt asianomistajaa sen suhteen, että pystyy vaikuttamaan asianomistajan oleskeluluvan saamiseen.

Vastaajien on katsottu käyttäneen asianomistajan erehdystä hyväkseen myös silloin, kun he olivat tienneet yhden vastaajan erehdyttäneen asianomistajaa kohtuuttoman suurista maahantulokustannuksista ja niistä asianomistajalle aiheutuneesta velasta, mutta eivät olleet oikaisseet erehdystä.³¹⁴ Tätä erehdystä on todettu hyödynnetyn asianomistajan koko Suomessa oleskelun ajan, ei pelkästään rekryointivaiheessa.

Pakkotyötä koskevissa tuomioissa erehdyttäminen tai erehdyksen hyväksikäyttäminen ei vaikuta aiheuttaneen tulkintaongelmia, ja näyttöongelmiakin näyttäisi olleen vähemmän kuin muun tyyppisissä ihmiskauppatapauksissa. Pakkotyön osalta näyttövaikeudet liittyvät erehdyttämisessä sen osoittamiseen, millaiset työajat ovat lopulta olleet ja kuinka paljon palkkaa on maksettu, ei niinkään siihen, oliko alun perin luvattu paremmat työolot ja palkka.

Yleensä niissä tapauksissa, joissa teon tarkoituksena on prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen, erehdyttämistä arvioidaan sen suhteen, onko asianomistajalle luvattu toiminnan olosuhteiden tai ansaintamahdollisuuksien olevan paremmat kuin mitä ne tosiasiallisesti ovat olleet, ja onko tähän liittyvä erehdyttäminen vaikuttanut asianomistajan päätökseen suostua prostituution. Useimmiten asianomistaja tietää olevansa tulossa toimimaan prostituutiossa,

³¹⁴ T-2016-9.

mutta esimerkiksi tuomioissa T-2016-7 käsitellyssä tilanteessa asianomistajaa oli erehdytetty myös toiminnan luonteesta: hänelle oli luvattu työ ravintolasta, vaikka tosi-asiassa vastaajalla ei edes ollut ravintolaa, vaan asianomistaja joutui toimimaan prostituutiossa.

Tältä osin asiasta ei yleensä ole saatavilla muuta näyttöä kuin osapuolten kertomukset, jolloin ratkaisu sen suhteen, onko tunnusmerkistö täytynyt erehdyttämisen osalta, on ennemminkin näyttökysymys kuin oikeudellinen soveltamis- tai tulkintaongelma.³¹⁵ Sen suhteen tuomioissa on jonkin verran vaihtelua, millaisia seikkoja koskevat erehdykset on katsottu relevanteiksi tai kokonaisuuden kannalta olennaisiksi. Käräjäoikeuden tuomioissa T-2017-6 erehdyttämisen on katsottu täytyvän, koska ”[t]yön luonne, työskentelymaat ja kaupungit ovat paljastuneet asianomistajalle vasta Eurooppaan saapumisen jälkeen. Siinäkin tapauksessa, että asianomistajan katsottaisiin tienneen jo [kotimaassaan] joutuvansa prostituutioon, häntä on näytetty erehdytetyn työn olosuhteista.” Samaa asiaa koskevassa hovioikeuden tuomioissa T-2018-9 sen sijaan katsottiin näytetyksi, että asianomistaja oli kyllä tiennyt työn luonteesta, mutta häntä oli erehdytetty korvauksen määrästä. Hän oli luullut voivansa auttaa prostituutiolla ansaitsemillaan rahoilla vaikeassa taloudellisessa tilanteessa olevaa perhettään, mutta ansaintamahdollisuuksien rajallisuus oli selvinnyt hänelle vasta Euroopassa.

Yhtä lukuun ottamatta³¹⁶ kaikissa aineistoon kuuluvissa tuomioissa, joissa teon pääasiallisena tarkoituksena arvioitiin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista, syytteen mukaisina väitettyinä keinoina on vedottu erehdyttämiseen tai erehdyksen hyväksikäyttämiseen. Useimmissa tuomioissa tunnusmerkistön täyttymistä on kuitenkin erehdyttämisen osalta perusteltu epäselvästi tai vain hyvin lyhyesti riippumatta siitä, onko sen katsottu täytyvän vai ei.³¹⁷ Tältä osin on siis myös tulkintaongelmia, jotka liittyvät osittain tunnusmerkistön edellyttämän käytettyjen keinojen ja teon tarkoituksen välisen yhteyden hahmottamisen vaikeuteen nimenomaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa tapauksissa.

Esimerkiksi väitettyyn pakko- tai lapsiavioliittoon liittyvässä tuomioissa T-2019-1 perustelut ovat epäselvät ja osittain epäasiallisetkin. Erehdyttämistä on syytteessä kuvattu niin, että ”[asianomistajalle] on luvattu naimisiin menolla taloudellisesti parempi ja turvallisempi elämä kuin kotimaassaan sekä opiskelumahdollisuuksia.” Puolestaan

³¹⁵ Esimerkiksi tuomioissa T-2020-7 on todettu jääneen näyttämättä, että vastaaja ”olisi lupailut asianomistajalle etukäteen ennen tämän Suomeen tulemistä, että tämä tulisi saamaan Suomessa prostituoituna työskentelemisestä suuria summia rahaa”. Vastavasti erehdyttäminen on ratkaistu näyttökysymyksenä tuomioissa T-2013-6. Asianomistaja on myös saattanut itse kertoa pääkäsittelyssä tai jo aiemmin, ettei häntä ole erehdytetty työn olosuhteista, sisällöstä tai siitä saatavasta korvauksesta (esim. T-2018-7, T-2018-6).

³¹⁶ T-2017-8.

³¹⁷ Poikkeuksena kuitenkin esim. tuomio T-2018-4.

ihmisarvoa loukkaavilla olosuhteilla tarkoitettiin tapauksessa syytteen mukaan sitä, että avioliiton solmimisen jälkeen vastaaja oli saattanut asianomistajan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin alistamalla tämän seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön kohteeksi, ja lisäksi vastaaja oli muun muassa rajoittanut asianomistajan liikkumista, yhteydenpitoa muihin ja kontrolloinut tätä eri tavoin. Erehdyttämisen osalta tunnusmerkistön täyttymättä jäämistä on perusteltu seuraavalla tavalla:

Asianomistajalle on ensin tarjottu koti vastaajien vanhempien luona, jonka jälkeen asianomistaja ja vastaaja ovat muuttaneet omaan asuntoon. Realiteettina täytyy todeta, että Suomeen tultaessa ei automaattisesti saa omaa asuntoa, opiskelupaikkaa tai rahaa joka kuukausi. Esitetyn selvityksen mukaan monet irakilaiset haluavat tulla Suomeen paremman terveydenhuollon ja opiskelumahdollisuuksien vuoksi. Asianomistaja on tullut Suomeen 1.5.2014 sellaisen kuukauden aikana jolloin hyvin harvalla on Suomessa mahdollisuus aloittaa opinnot. Ottaen vielä huomioon tämän päivän tilanne jolloin moni nuori ja aikuinenkin hakee opiskelupaikkaa sitä heti saamatta, olisi hyvin erikoista, että ulkomailta tullut nuori saisi kesälomakuukausien alkaessa heti opiskelupaikan osaamatta edes suomenkieltä. Tässä tapauksessa on voinut käydä niin, että realiteetit eivät ole vastanneet asianomistajan unelmia. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että vastaaja olisi erehdyttänyt asianomistajaa tai käyttänyt hänen erehdystään hyväkseen. [Todistaja] ja [asianomistaja] ovat molemmat kertoneet, että he eivät saaneet tehdä mitä halusivat. [Todistaja] on kuitenkin nimenomaan painottanut, että he ovat [asianomistajan] kanssa Suomeen tullessaan jo tienneet, että Suomi on vapaa maa ja täällä saa liikkua ja puhua vapaasti.

Erehdyttämisen osalta asiassa olisi tullut arvioida sen merkitystä, mikä vaikutus mainituilla lupauksilla on ollut asianomistajan suostumukselle solmia avioliitto. Esimerkiksi paritustyypiseen hyväksikäyttöön liittyvässä hovioikeuden tuomiossa T-2019-4 on todettu vastaajan erehdyttäneen tai käyttäneen asianomistajan erehdystä hyväkseen säännöksessä tarkoitettulla tavalla perustellen johtopäätöstä seuraavasti:

Hovioikeus katsoo kärjäoikeuden tavoin kaikkia asiassa ilmi tulleita seikkoja kokonaisuutena arvioituaan, että [vastaaja] oli luonut asianomistajalle kuvaa paremmasta elintasosta ja helposta tavasta ansaita rahaa sekä, että prostituoitun työtä voisi vain kokeilla lomailun ohessa. Osittain kyse oli ollut siitä, että asianomistaja oli myös itse muodostanut Suomessa prostituoituna työskentelemisestä todellisuutta vastaamattoman ja paremman kuvan, mitä käsitystä [vastaaja] ei ollut oikaissut.

Tapaukset eroavat toisistaan sen suhteen, että prostituution hyväksikäyttämistä koskevassa asiassa odotusten toteutumatta jäämisellä on ollut selvempi yhteys teon tarkoituksen toteutumiseen. Sen sijaan aiemmin mainittua asiaa koskevassa syytteessä ei ollut väitetty, että esimerkiksi oman asunnon tai opiskelupaikan saamatta jääminen olisi tarkoittanut ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita, eikä tämän toteutuminen tai toteutumatta jääminen ole tapauksessa erehdyttämisen kannalta olennaista. Olennaista olisi ollut sen arvioiminen, oliko vastaaja antanut katteettomia lupauksia tai käyttänyt hyväkseen asianomistajan epärealistisia odotuksia niin, että ne ovat mahdollistaneet esimerkiksi asianomistajan määräysvaltaan ottamisen tai muun säännöksessä mainitun tekotavan käyttämisen. Lisäksi perusteluissa on ilmaistu jopa epäasiallisella tavalla maahanmuuttopoliittisia näkemyksiä, joilla ei pitäisi olla merkitystä asian oikeudellisessa arvioissa.

Myös yhdessä aineistoon kuuluvassa prostituutioon liittyvässä tuomiossa³¹⁸ vaikuttaa olleen haasteita nimenomaan erehdyttämisen sekä käytettyjen tekotapojen ja teon tarkoituksen välisen yhteyden tunnistamisessa. Tuomiossa on sovellettu erehdyttämisen-tunnusmerkistötekijää poikkeuksellisella tavalla. Nimittäin asianomistajalle oli maksettu palkkaa sen verran kuin hänelle oli alun perin luvattukin, mutta hän oli ansainnut prostituutiolla tosiasiallisesti tätä enemmän. Vastaaja piti suurimman osan ansaituista rahoista itsellään ja tässä mielessä käytti asianomistajan erehdytystä työnsä todellisesta arvosta taloudellisesti hyväkseen:

A on tiennyt tulevansa Suomeen prostituoiduksi ja ollut etukäteen tietoinen luvattusta palkasta, joka oli ollut hyvä verrattuna [hänen kotimaansa] yleiseen palkkatasoon ja A:n siellä saamaan palkkaan. [Vastaajan] on kuitenkin katsottava antaneen A:lle valheellisen kuvan hänen ansaitsemansa palkan suhteesta hänen ansaitsemaansa todelliseen määrään. A on joutunut antamaan kaikki ansaitsemansa rahat aina [vastaajalle] ja saanut palkaksi 500 euroa riippumatta asiakkaiden määrästä. A on ollut siinä käsityksessä, että hänen pitää ottaa vastaan vähintään viisi asiakasta päivässä, jotta kulut ja A:n palkka oli saatu katettua. A ei ollut uskaltanut pitää vapaapäiviä, jotta palkanmaksu ei vaarannu. [Vastaajan] on katsottava erehdyttäneen tai ainakin käyttäneen hyväksi A:n erehdytystä edellä kerrotuista seikoista.

Erehdyksen (taloudellinen) hyväksikäyttäminen tai hyödyntäminen vastaajan tarkoituksiin on sinänsä asiassa selvä. Ihmiskaupan tunnusmerkistö edellyttää kuitenkin yhteyttä keinojen, tekotapojen ja tarkoituksen välillä, eikä tuomiossa ole arvioitu sitä, onko erehdytystä jollain tavalla käytetty hyväksi asianomistajan värväämiseksi prostituutioon tai hänen pitämiseksi prostituutiotoiminnassa.³¹⁹ Tällaisessa tilanteessa ei ole

³¹⁸ T-2019-3.

³¹⁹ Vrt. esim. tuomioon T-2018-8: ”Käräjäoikeus katsoo, että [vastaaja] on värvännyt eli houkutelut A:n lähtemään [kotimaastaan] Suomeen prostituoidun työhön. [Vastaaja] on

täysin selvää, onko asianomistajan erehtyminen ja tämän erehdyksen (taloudellinen) hyväksikäyttäminen yhteydessä tekotapoihin ja teon tarkoitukseen. Asiaa koskevat perustelut tosin viittaavat siihen, että asianomistaja on erehdyksensä vuoksi ottanut vastaan enemmän asiakkaita kuin hän ehkä olisi muutoin ottanut. Tätä, samoin kuin sitä, onko ansioiden pienuudella vaikutettu asianomistajan pysymiseen hyväksikäyttötilanteessa pidempään, voitaisiin myös arvioida säännöksessä tarkoitettuna erehdyttämisenä.³²⁰ Näiltä osin erehdyttämistä ei kuitenkaan tuomion perustelujen mukaan ole arvioitu.

5.1.4.4 Yhteenveto

Ihmiskauppasäännöksen keinoista (1 momentin 1–4 kohta) 3 ja 4 kohdan tarkoittamia keinoja korvauksen maksamisesta tai korvauksen vastaanottamisesta toisen määrävallasta olevasta henkilöstä ei ole sovellettu tutkimusaineistoon kuuluvissa tuomioissa tai päätöksissä. Ainakin yhdessä järjestettyä avioliittoa koskevassa tapauksessa oli viitteitä korvauksen vastaanottamisesta, mihin syyttäjä myös vetosi syytteessä, mutta kärjäoikeus ei kuitenkaan arvioinut asiaa tai ottanut siihen kantaa. Säännöksen 3 ja 4 kohtaan vaikuttaa liittyvän haastaviakin tulkintakysymyksiä ainakin mainittunlaisissa järjestettyä avioliittoa ja myötäjärahoja koskevissa tilanteissa.

Painostamista koskevaa tunnusmerkkiä on sovellettu suhteellisen harvoin, mikä liittyy osittain siihen, että se säädettiin ihmiskauppasäännöksen keinoksi vasta 1.1.2015 alkaen. Painostamista on kuitenkin sovellettu harvoin myös paritusta koskevissa tapauksissa ennen lakimuutosta, jolloin painostaminen kuului parituksen tunnusmerkistöön. Tämä johtuu tietenkin osittain siitä, että syytteissä ei vedota painostamiseen teossa käytettynä keinona kovin usein, jolloin se ei myöskään tule tuomioistuimien arvioitavaksi. Toisaalta säännöksiin tehtyjä muutoksia ei ylipäänsä ole huomattu tai huomioitu riittävästi, koska painostamista on myös arvioitu virheellisesti osana paritustunnuksmerkistöä, vaikka teko olisi tapahtunut osittain tai jopa kokonaan 1.1.2015 jälkeen.

Vaikuttaa siis siltä, että painostamisen osalta säännösmuutokset ovat ylipäänsä jääneet huomaamatta tai huomioimatta, ja toisaalta painostamistunnusmerkin sisältö ja merkitys osana ihmiskauppasäännöstä on vielä epäselvä. Painostamiseksi on oikeuskäytännössä katsottu tilanteita, joissa on ollut konkreettista väkivallalla uhkailua,

lisäksi erehdyttänyt A:ta työolosuhteista ja osin työn sisällöstä sekä erehdyttä hyväksi käyttämällä saanut A:n lähtemään [kotimaastaan] Suomeen.”

³²⁰ Hallituksen esityksen mukaan mitään säännöksessä tarkoitetuista keinoista ei ole välttämättä tarvinnut käyttää alusta lähtien, ”vaan teko voi myöhemmin muodostua ihmiskaupaksi esimerkiksi toimintaan alun perin vapaaehtoisesti suostuneen halutessa lopettaa sen”. HE 103/2014 vp, s. 50.

vaikka väkivallalla uhkaaminen on jo törkeän ihmiskaupan kvalifiointiperuste ja painostamisella on tarkoitettu sitä lievempää vaikuttamista asianomistajaan.³²¹ Painostamisen on tarkoitettu kattavan myös ne tilanteet, joissa tunnusmerkistö ei välttämättä täytyisi turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen osalta, mutta tekijä kuitenkin pyrkii vaikuttamaan painostettavan tahdonmuodotukseen epäasiallisesti.³²² Tähtäkään osin säännösmuutoksen tarkoitus ei näytä ainakaan toistaiseksi toteutuneen, vaan painostamisen on katsottu täyttyvän vain sellaisissa tapauksissa, joissa tunnusmerkistö täytyi myös joko riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämisen osalta (tai joissa uhattiin vakavalla väkivallalla).

Lakivaliokunnan mietinnöissä suppeaa tulkintaa koskeva soveltamisohje on liitetty ennen kaikkea turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman käsitteisiin, mutta soveltamiskäytäntö ei ole näidenkään käsitteiden tai suppean tulkinnan ohjeen osalta aivan selvä. Useissa tuomioissa suppeaa tulkintaa koskeva soveltamisohje on mainittu ilman, että tuomioista selviää, mihin käsitteisiin tai tunnusmerkistön osatekijöihin ohjetta on sovellettu. Toisaalta ohje ei näytä selvästi ohjanneen soveltamiskäytäntöä siihen suuntaan, että niissä tapauksissa, joissa suppea tulkinta on mainittu, edes turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman käsitteitä olisi kaikissa tapauksissa sovellettu suppeammin kuin muissa.

Turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman täyttymistä on arvioitu osittain samojen seikkojen perusteella ja osittain myös yhdessä erittelemättä, miltä osin on arvioitu turvattomaa tilaa ja miltä osin riippuvaista asemaa. Turvattomaan tilaan on katsottu vaikuttaneen ainakin väkivalta tai sen uhka ja osapuolten epätasa-arvoinen asema (joka on voinut johtua esimerkiksi osapuolten välisestä ikäerosta tai asianomistajan sairauksista tai kehitysviiveestä). Riippuvaiseen asemaan puolestaan on katsottu vaikuttaneen muun muassa asianomistajan rahattomuus, oleskelu maassa ilman oleskelulupaa, kielitaidottomuus, tietämättömyys suomalaisesta yhteiskunnasta sekä asuminen vastaajan järjestämässä asunnossa. Käytäntö ei ole kuitenkaan yhtenäinen sen suhteen, millaisissa tilanteissa tunnusmerkistö on näiltä osin täyttynyt. Selvin ero on havaittavissa prostituutiota koskevissa tuomioissa, joista osassa soveltamiskynnys on ollut huomattavasti korkeammalla kuin toisissa.

Lisäksi joissain tapauksissa on ollut epäselvyyttä turvattomaan tilaan ja riippuvaiseen asemaan liittyvän hyväksikäyttöelementin osalta. Tunnusmerkistön täytyminen edellyttää tältä osin, että tekijä on tiennyt teon kohteen turvattomuutta tai riippuvaisuutta

³²¹ HE 103/2014 vp, s. 50/II.

³²² HE 103/2014 vp, s. 50.

aiheuttavista seikoista ja on käyttänyt niitä hyväkseen säännöksessä tarkoitettua tekotapaa käyttäkseen. Säännöksessä ei sen sijaan edellytetä sitä, että tekijä olisi omilla toimillaan aiheuttanut asianomistajan turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman.

Myös erehdyttämiseen ja erehdyksen hyväksikäyttämiseen ihmiskauppateon keinona on vedottu syytteissä lähes kaikissa aineistoon kuuluvissa tapauksissa, eikä se ole pääsääntöisesti aiheuttanut tulkintaongelmia, vaan haasteet liittyvät sen osalta enemminkin näyttökysymyksiin. Työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa pystytään useimmiten osoittamaan erehdyttäminen joko työnteko-olosuhteiden, työaikojen tai palkan suhteen. Joissain tapauksissa tunnusmerkistön ei ole katsottu täytyvän muun ohella erehdyttämisen osalta siksi, että ei ole pystytty osoittamaan, että asianomistaja olisi kuitenkin lopulta joutunut tekemään työtä merkittävästi luvattua huonommilla ehdoilla tai että hän ei olisi saanut palkkaa (joko kokonaan tai osittain). Prostituutioliitännäisessä hyväksikäytössä on tullut yleensä arvioitavaksi se, onko asianomistajaa erehdytetty toiminnan luonteesta tai olosuhteista ja siitä saatavista ansiosta. Myös tältä osin ratkaisevaa on asiasta saatava näyttö, joka on useimmiten osapuolten kertomusten varassa.

Eniten tulkintaepäselvyyttä erehdyttämisen ja erehdyksen hyväksikäyttämisen osalta vaikuttaa olevan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa tapauksissa, joissa tunnusmerkistökäytön täyttymistä tai täyttymättä jäämistä on yleensä perusteltu hyvin lyhyesti ja epäselvästikin. Erityisesti ihmiskauppasäännöksen eri osatekijöiden välinen yhteys vaikuttaa aiheuttaneen tulkintaongelmia, mikä näkyy erehdyttämistä koskevissa tuomioiden perusteluissa.

5.1.5 Tekotavat

Ihmiskauppasäännöksen mukaisia tekotapoja ovat toisen määräysvaltaan ottaminen, värväminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen teon tarkoitusta varten. Ennen vuoden 2015 alusta voimaan tulleita muutoksia määräysvaltaan ottaminen oli säännöksessä muodossa ”valtaan ottaminen” ja soveltamisalaltaan hieman suppeampi. Tekotavoista valtaan tai määräysvaltaan ottamista voidaan pitää vakavampana tekotapana kuin värväämistä, luovuttamista, kuljettamista, vastaanottamista tai majoittamista.

Ihmiskauppasäännöksen tekotavat vastaavat Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevan lisäpöytäkirjan, ihmiskauppapuitepäätöksen ja lapsen oikeuksien yleissopimuksen valinnaisen lisäpöytäkirjan sekä ihmiskauppapuitepäätöksen ja direktiivin tarkoittamia värväämistä sekä siirtämiseen (luovuttaminen, välittäminen, kuljettaminen, siirtäminen, vastaanottaminen, hallinnan vaihto ja siirto) liittyviä tekotapoja ja kät-

kemistä. Mainittujen tekotapojen lisäksi valinnaisessa lisäpöytäkirjassa on mainittu yhtenä tekotapana lapsen tarjoaminen. Ihmiskauppasäännöksellä on tarkoitettu kattaa mainituissa sääntelyinstrumenteissa tarkoitettut tekotavat muilta osin, mutta ei tarjoamista.³²³ Hallituksen esityksen mukaan ihmiskaupan kohteen tarjoamista voidaan arvioida ihmiskaupan yrityksenä tai osallisuutena ihmiskauppaan tai sen rangaistavaan yritykseen. Toisaalta siirtämiseen liittyvien tekotapojen ja värväämisen lisäksi katsottiin tarpeelliseksi säätää rangaistavaksi toisen valtaan ottaminen (myöhemmin määräysvaltaan ottaminen), koska ihmiskauppa ei välttämättä edellytä teon kohteen siirtämistä paikasta toiseen. Lisäksi tekotapa on vakavampi kuin mainitut siirtämiseen liittyvät teot ja värvääminen, joten sen mainitseminen säännöksessä katsottiin tarpeelliseksi.³²⁴

Tuomioissa on usein käsitelty tekotapoja yhdessä tai niin, ettei perusteluista täysin selviä, mitkä tekotavat ovat täyttyneet ja millä perusteella. Seuraavassa pyritään kuitenkin arvioimaan tekotapojen täyttymistä ja täyttymiseen vaikuttavia tekoja erikseen tarkastellen ensin lievempiä tekotapoja ja sen jälkeen valtaan tai määräysvaltaan ottamista vakavampana ja myös enemmän soveltamiseen ja tulkintaan liittyviä ongelmia aiheuttavana tunnusmerkistökitekinä.

5.1.5.1 Värvääminen, luovuttaminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen

Siirtämiseen liittyvät tekotavat ovat suhteellisen selviä. Ne eivät vaikuta aiheuttaneen juuri tulkintaongelmia, vaikka niitä on käsitelty ihmiskauppasäännöstä koskevassa hallituksen esityksessäkin melko lyhyesti:

Henkilön voi luovuttaa ihmiskauppaan varten häntä vallassaan pitävä tai joku kolmas henkilö. Luovuttaminen voi tapahtua korvausta vastaan tai ilman sitä. Kuljettaminen tarkoittaa kaikenlaista henkilön siirtämistä paikasta toiseen kaikissa matkan vaiheissa, siis myös esimerkiksi saattamista lähtöpaikasta johonkin välitappiin. Henkilön vastaanottaminen koskisi yhtä lailla matkan välivaiheessa kuin lopullisessa kohteessa tapahtuvaa vastaanottamista. Henkilön majoittaminen tulisi kysymykseen matkalla tai perille saavuttua. Majoittaja ei välttämättä pidä toista vallassaan, joten tekotapa on tarpeen mainita erikseen. Majoittaminen tarkoittaisi, paitsi pysyvemmän olinpaikan järjestämistä, myös ihmiskauppaan koskevien Palermon yleissopimuksen lisäpöytäkirjan ja Euroopan unionin puitepäätöksen mukaista toisen kätkemistä.³²⁵

³²³ HE 34/2004 vp, s. 95/I.

³²⁴ HE 34/2004 vp, s. 95.

³²⁵ HE 34/2004 vp, s. 95/II. Ei tosin ole selvää, että majoittaminen tekotapana (tai mikään mukaan rikoslain säännöksessä nimenomaisesti mainituissa tekotavoista) kattaisi kaikki

Rikoslain säännöksen on näiltä osin myöhemmin katsottu täyttävän myös EU:n ihmiskauppadirektiivin kriminalisointivelvoitteet;³²⁶ direktiivin kriminalisointivelvoitteet ovat laajemmat kuin puitepäätöksen, mutta direktiivissä määritellyt keinot ja tekotavat vastaavat lisäpöytäkirjassa ja puitepäätöksessä määriteltyjä keinoja ja tekotapoja.

Värväminen puolestaan tarkoittaa lain esitöiden mukaan henkilön houkuttelemista tai pyytämistä ihmiskaupan kohteeksi, ja se täyttyy vasta, kun värvättävä henkilö ”suostuu” tähän ja ryhtyy joihinkin suostumista tarkoittaviin toimiin. Tyypillisesti värväämisen on katsottu täytyneen silloin, kun vastaaja on pyytänyt tai houkutelut asianomistajan työhön, prostituutioon tai ”lähtemään mukaansa”, mutta yhdessä aineistoon kuuluvassa tuomiossa³²⁷ myös kehottamalla (ilman varsinaista houkuttelua tai suostuttelea) asianomistajaa aloittamaan seksin myymisen. Korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2014:80 värväminen puolestaan täyttyi huomattavasti vakavamman painostamisen perusteella (tuomion kohdat 44 ja 45): *”Kertomillaan uhkauksilla ja muulla toiminnallaan A on useaan otteeseen saanut vastentahtoisen X:n suostuteltua ja peloteltua aloittamaan seksuaalipalvelujen tarjoamisen korvausta vastaan ja sittemmin myös pidättäytymään näiden palveluiden lopettamisesta.”* Värväminen voi siten tapahtua hyvin erityyppisten tekojen perusteella, ja myös missä tahansa ihmiskauppateon vaiheessa.

Lievempien tekotapojen osalta tuomioissa korostuu usein yhteys käytettyihin keinoihin. Esimerkiksi tuomiossa T-2020-6³²⁸ on katsottu, että vastaajan käyttämä keino eli erehdyttäminen oli johtanut siihen, että asianomistaja oli tullut suostutelluksi eli värvätyksi. Toisessa tuomiossa T-2018-6 värvämisellä on ollut suora yhteys uhkailuun ja pelotteluun painostamiskeinoina: *”[vastaaja] on ... käyttänyt painostamista värväämisen keinona. Käräjäoikeus katsoo [vastaajan] värvänneen asianomistajan.”* Majoittamisen on katsottu täytyneen esimerkiksi sillä perusteella, että vastaajat ovat ”houkuttelemalla värvänneet” asianomistajan lähtemään mukaansa ja asumaan heidän kanssaan useissa eri asunnoissa³²⁹ tai niin, että *”[vastaajan] käyttämä keino eli erehdyttäminen on johtanut siihen, että asianomistaja oli suostunut majoittumaan vastaajan kanssa.”*

Toisaalta tekotapojen välinen yhteys muihin tunnusmerkistön osatekijöihin on myös joissain tapauksissa aiheuttanut tulkintaongelmia. Tällainen on esimerkiksi järjestettyä

kätkemistä tarkoittavat teot. Tämä saattaa aiheuttaa ongelmia, vaikka kätkeminen on määritelty tekotavaksi myös ihmiskauppadirektiivissä, koska laillisuusperiaate rajoittaa tulkintavaikutusta; jos kätkemistekoa ei voida pitää RL 25:3.1:ssä tarkoitettuna majoittamisena tai muuna säännöksessä tarkoitettuna tekotapana, sitä ei voida katsoa rangaistavaksi. Melander 2015, s. 433.

³²⁶ HE 103/2014 vp, s. 23–24.

³²⁷ T-2020-8.

³²⁸ Vastaavalla tavalla myös T-2018-8.

³²⁹ Tuomio T-2015-9.

avioliittoa koskeva tuomio T-2019-1. Syyttäjä vetosi syytteessä vastaanottamiseen ja kuljettamiseen, mutta ei majoittamiseen, vaikka asianomistaja oli tullut Suomeen asumaan vastaajan kanssa ja väitetyt ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet ovat olleet nimenomaan osapuolten kotioloihin liittyviä. Vastaanottamisen ja kuljettamisen ei katsottu täyttyneen siksi, että asianomistaja oli tuomion perustelujen mukaan lähtenyt Suomeen vapaaehtoisesti. Vapaaehtoisuudelle ei pitäisi antaa kuljettamista arvioitaessa merkitystä. Kyse on pikemminkin säännöksessä tarkoitettun tekotavan yhteydestä keinoihin ja teon tarkoitukseen, eli siitä, onko asianomistaja saatu suostumaan kuljettavaksi jotain säännöksessä tarkoitettua keinoa käyttäen ja onko asianomistajaa kuljetettu siinä tarkoituksessa, että hänet saatetaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Näin on todettu esimerkiksi tuomiossa T-2018-4 majoittamisen osalta:

Käräjäoikeus on katsonut näytetyksi, että [vastaaja] on majoittanut [asianomistajan]. Majoittaminen on kuitenkin perustunut [tuomiossa perustellusti vapaaehtoiseksi todettuun] avioliittoon eikä se ole tapahtunut tarkoituksessa saattaa [asianomistajaa] pakkotyöhön tai muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Myös pakkotyötä koskevassa tuomiossa T-2014-12 on arvioitu majoittamista poikkeuksellisella tavalla, ja asiassa tehty ratkaisu ja sen perustelut kuvaavat vastaavia ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistön ja sen osatekijöiden välisen suhteen ja yhteyden aiheuttamia tulkintahaasteita. Tuomiossa on todettu asianomistajan asuneen sekä vastaajien kotona että heidän omistamansa ravintolan kellarissa. Syytteessä on viitattu olosuhteiden olleen kellarissa ihmisarvoa loukkaavat. Tuomioissa ei ole otettu varsinaisesti kantaa majoittamiseen ihmiskauppasäännöksen yhtenä tunnusmerkistötekijänä, vaan sellaisenaan mahdollisena ihmiskaupatekona, ja todettu asianomistajan asuneen kellarissa joka tapauksessa vapaaehtoisesti:

Sitä käräjäoikeus on kyllä pitänyt uskottavana, että olosuhteet pizzerian kellarissa ovat olleet ala-arvoiset ja ihmisarvoa loukkaavat, mutta pelkästään se ei tee [vastaajien] toiminnasta ihmiskauppaa, kun [asianomistaja] itse on vapaaehtoisesti palannut pizzerian kellariin, vaikka olisi voinut jatkaa asumista [vastaajan] luona.

Näillä perusteilla käräjäoikeus katsoo jääneen näyttämättä, että [vastaajat] olisivat majoittaneet [asianomistajan] ... pizzerian kellariin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Sen lisäksi, että majoittamista ei ole ylipäänsä arvioitu säännöksen tarkoittamana tekotapana ja osana muuta tekokokonaisuutta, tuomiossa ei ole arvioitu vastaajan

luona asumista majoittamis-tekotavan mahdollisesti täyttävänä tekona. Hovioikeus³³⁰ sen sijaan ei pitänyt kellarissa asumista vapaaehtoisena, koska katsoi, ettei asianomistajalla ollut käytännössä muutakaan vaihtoehtoa, ja hovioikeus katsoi myös vastaajien majoittaneen asianomistajan.³³¹

Lievempien tekotapojen osalta niiden sekä keinojen ja teon tarkoituksen välisen yhteyden korostumisen lisäksi toinen keskeinen piirre aineistoon kuuluvissa tuomioissa on, että syyksi luetuissa ihmiskauppateoissa tunnusmerkistö on täytynyt yleensä useamman lievemmän tekotavan osalta. Vain yhdessä syyksi luetussa ihmiskaupassa tekotapojen osalta täytyi pelkästään värvääminen.³³² Värväystä perusteltaessa on kuitenkin otettu esiin se, että vastaaja oli myös majoittanut asianomistajan:

Kun asianomistaja on tullut Suomeen, on hän ensin majoittunut pariksi päiväksi vastaajan tyttären luo. Sitten vastaaja on tullut paikan päälle ja vienyt asianomistajan [toiseen kaupunkiin]. Kyseessä on ollut valtaanottoa muistuttava tilanne.

Tyttären luo majoittamisen jälkeen asianomistaja on muuttanut ilmeisesti vähäksi aikaa vastaajan luo ja tämän jälkeen vastaajan kehottamana ja järjestämänä muualle. Tekotapoja ei ole muissakaan tuomioissa aina arvioitu toisistaan erillisinä, ja tekokokonaisuuksissa saattaa olla piirteitä, joiden vuoksi muutkin tekotavat olisivat voineet tulla kyseeseen kuin täytyneeksi katsottu tekotapa, vaikka niitä ei ole tuomion perusteluissa ja johtopäätöksissä arvioitu.

Sama ilmiö näkyy myös muissa kuin ihmiskaupan syyksilukevissa tuomioissa. Yllättävän useassa tapauksessa syytteen teonkuvauksessa on mainittu kuljettaminen, majoittaminen tai vastaanottaminen, mutta tuomioissa ei ole otettu kantaa tunnusmerkistön täyttymiseen näiden osalta.³³³ Joissain tapauksissa, esimerkiksi tuomioissa T-2018-8, joissa on katsottu määräysvaltaan ottamisen vakavampana tekotapana täytyneen, ei ole välttämättä katsottu tarpeelliseksi arvioida lievempiä tekotapoja. Myöskään tuomioissa T-2018-13 ei ole otettu kantaa kaikkiin tunnusmerkistökiteijöihin. Tuomioissa on nimenomaisesti todettu, että kun on jäänyt näyttämättä se, että asianomistaja olisi saatettu pakkotyöhön tai että pakkotyöhön saattaminen olisi ollut vastaajan

³³⁰ Tuomio T-2015-15.

³³¹ Perustelujen osalta jää tosin hieman epäselväksi, katsoiko hovioikeus nimenomaan majoittamista koskevan tunnusmerkistökiteijän täytyneen vai katsottiinko majoittamisella mainittuihin oloihin olleen muulla tavoin merkitystä tunnusmerkistön täyttymisen kannalta. Tuomioissa on todettu, että "[m]ajoittumisen kesto ja laatutaso huomioon ottaen [asianomistajan] majoittamisella on merkitystä ihmiskaupparikoksen toteutumisen kannalta."

³³² Tuomio T-2016-7.

³³³ Ainakin tuomiot T-2017-8, T-2018-3, T-2015-8 ja T-2018-2. Kaikissa näissä tuomioissa ihmiskauppaa koskevat syytteet on hylätty.

tarkoitus, ei ole tarpeen arvioida muita ihmiskaupan tunnusmerkistötekijöitä. Lähtökohta on sinänsä perusteltu, erityisesti kun täyttymättä jäänyt tunnusmerkistön osa on nimenomaan teon tarkoitus, mutta toisaalta saattaisi olla myös syytä ottaa kantaa ainakin kaikkien niiden tunnusmerkistön osatekijöiden täyttymiseen, joihin syytteen teon kuvauksessa on nimenomaisesti vedottu. Koska ihmiskauppasäännöksessä on useita erityyppisiä tunnusmerkistötekijöitä, joiden välistä yhteyttä on myös arvioitava, kunkin osatekijän arvioiminen erikseen selkeyttäisi perusteluita. Lisäksi vaikka katsottaisiin, että asianomistaja ei ole tapauksessa päätenyt pakkotyöhön (tai muita teon tarkoituksia vastaaviin olosuhteisiin), saattaa keinojen ja tekotapojen tarkasteleminen osoittaa tekijän *tarkoituksena* kuitenkin olleen pakkotyöhön saattaminen.³³⁴ Toisaalta myös silloin, kun ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy, kaikkien (syytteessä vedottujen) tunnusmerkistön osatekijöiden täyttymiseen tulisi ottaa kantaa, koska rangaistuksen mittaamisessa voidaan korkeimman oikeuden mukaan ottaa huomioon muun ohella se, ”*kuinka monia ihmiskaupan tunnusmerkistön mukaisia keinoja ja tekotapoja teossa on käytetty sekä kuinka monet ja millaiset tarkoitukset teolla on ollut*”.³³⁵

Yleinen käytäntö vedota lievempiin tekotapoihin yhdessä ja jossain määrin ylimalkaisesti on saattanut osaltaan vaikuttaa myös siihen, että luovuttamiseen ja vastaanottamiseen vetoaminen syytteessä ihmiskaupan tekotapoina on ylipäänsä harvinaista, eikä niitä ole arvioitu myöskään tuomioissa itsenäisinä tekotapoina. Esim. tuomion T-2015-12 oikeudellisen arvion johtopäätöksenä on tekotapojen osalta todettu, että ”*[k]äräjäoikeus katsoo selvityksi, että vastaajat ovat värvänneet, ottaneet [asianomistajan] vastaan ja valtaansa*.” Tuomiossa aiemmin esitetystä ei kuitenkaan käy ilmi se, mitä vastaanottamisella tässä yhteydessä tarkoitetaan, tai että sillä olisi jotain itsenäistä merkitystä suhteessa värväämiseen ja valtaan ottamiseen.

Muut(kin) lievemmat tekotavat, erityisesti kuljettaminen ja majoittaminen, täyttyvät suhteellisen helposti silloin, kun ne ovat olleet tekotapoina syytteen teon kuvauksessa ja kun niitä on arvioitu. Esimerkiksi useissa paritustyyppistä ihmiskauppaa käsittelevissä tuomioissa³³⁶ näiden on katsottu täytyneen sillä perusteella, että vastaajat ovat varanneet ja hankkineet lentoliput Suomeen sekä hotellihuoneen asianomistajille näiden prostituutiotoimintaa varten. Kuljettamisen osalta tunnusmerkistön on katsottu täytyneen myös silloin, kun vastaaja on kuljettanut asianomistajan esimerkiksi seksuaalipalvelujen ostajan kotiin tai muuhun paikkaan, jossa asianomistaja on tavannut ostajan.³³⁷ Tähtäkään osin käytäntö ei kuitenkaan ole täysin yhtenäinen. Tuomiossa T-2016-8 vastaaja tuomittiin törkeästä ihmiskaupasta, ja tekotavoista värväämisen ja

³³⁴ Kuten edellä luvun 5 alussa on mainittu, aineistossa ei ole yhtään tuomiota, jossa olisi arvioitu sitä, onko vastaajan tarkoituksena ollut saattaa asianomistaja esim. pakkotyöhön, vaikka sinänsä pakkotyön (tai muun teon tarkoituksen) tarkoittamat olosuhteet eivät olisi ehtineet toteutua.

³³⁵ KKO 2022:22, kohta 22.

³³⁶ Esim. T-2018-7, T-2020-7 ja T-2013-6.

³³⁷ Esim. T-2018-5.

majoittamisen katsottiin täyttyvän. Teko oli kestänyt useiden vuosien ajan ja vastaajan oli näytetty kuljettaneen asianomistajaa asiakastapaamisille myös muille paikkakunnille. Heti tämän toteamisen jälkeen tuomiossa on kuitenkin todettu, että vastaajan ei voida laissa tarkoitettulla tavalla katsoa (ottaneen valtaansa³³⁸ tai) kuljettaneen asianomistajaa. Tapauksessa osapuolet olivat suomalaisia, joten kuljettamisen osalta johdopäätökseen on saattanut vaikuttaa oletus siitä, että kuljettaminen edellyttäisi asianomistajan kuljettamista ulkomailta Suomeen tai muunlaista kuljettamiseen liittyvää kansainvälistä ulottuvuutta, mitä säännös ei kuitenkaan edellytä.

Yksittäisten lievempien teko tapojen itsenäinen merkitys osana tunnusmerkistöä on aineiston tuomioissa muita tunnusmerkistökiteijöitä vähäisempi myös siinä mielessä, että ihmiskaupan syyksi lukevista tuomioista suurimmassa osassa valtaan tai määräsvaltaan ottamisen on katsottu teko tapana täyttyneen. Paritustyyppistä ihmiskauppaa koskevista syyksi lukevista tuomioista neljässä³³⁹ tunnusmerkistö täyttyi ilman, että teossa katsottiin olevan kyse valtaan tai määräsvaltaan ottamisesta. Vastaavasti pakkotyötä koskevista syyksi lukevista tuomioista vain kahdessa³⁴⁰ ei katsottu olevan kyse määräsvaltaan ottamisesta, mutta tapauksissa on kyse samasta asiasta, toinen on asiaa koskeva käräjäoikeuden ja toinen hovioikeuden tuomio. Mainituissa pakkotyötä koskevissa tuomioissa on kuitenkin teko tavoista katsottu täyttyneen värvääminen, kuljettaminen, vastaanottaminen ja majoittaminen. Se, että pakkotyötapauksissa on lähes aina täyttynyt valtaan tai määräsvaltaan ottaminen vakavampana teko tapana, selittyy sillä, että pakkotyö tarkoituksena edellyttää jo sen tyyppisiä olosuhteita, joissa määräsvaltaan ottaminenkin helpommin täyttyy. Tämä on nimenomaisesti ilmaistukin hovioikeuden tuomiossa T-2017-12:

Käräjäoikeuden tuomio oli oikea myös asianomistajan riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäytön, valtaanottamisen ja pakkotyön arvioinnin osalta. Asianomistajan olosuhteita tuli arvioida kokonaisuutena, koska riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttäminen oli otettava huomioon myös valtaanottamisen ja pakkotyön määritelmien täyttymisessä.

Aineistoon kuuluu vain kolme ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevaa syyksi lukevaa tuomiota,³⁴¹ joista kaikissa valtaan tai määräsvaltaan ottaminen

³³⁸ Tuomio on myös valtaan ottamisen osalta poikkeuksellinen, tältä osin asiaa arvioidaan myöhemmin valtaan ja määräsvaltaan ottamista koskevassa luvussa.

³³⁹ T-2018-5, T-2018-6, T-2020-8, T-2016-7.

³⁴⁰ T-2018-12, T-2020-10.

³⁴¹ Näistä kaksi koskee samaa asiaa, toinen on käräjäoikeuden ja toinen hovioikeuden tuomio.

on tekotapana täyttynyt. Vastaavalla tavalla kuin pakkotyön osalta, ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen teon tarkoituksena jo viittaa siihen, että tilanteessa on myös piirteitä valtaan tai määräysvaltaan ottamisesta.

5.1.5.2 Valtaan tai määräysvaltaan ottaminen

Alun perin, kun ihmiskauppa säädettiin Suomessa rangaistavaksi, säännöksen yhdeksi tekotapavaksi määriteltiin toisen valtaanottaminen. Tällä tarkoitettiin sitä, että teon kohde sekä menettäisi vapautensa että joutuisi valtaanottajan määräämisvallan alaiseksi sekä sitä, että valtaanottaja saisi vallinnan teon kohteena olevaan henkilöön. Edelleen hallituksen esityksessä on todettu valtaaottamisen tarkoittavan pidemmälle menevää toimintaa kuin pelkkää vapaudenriistoa.³⁴² Valtaanottamisella ja sitä koskevilla esitöillä ja ennakkopäätöksillä on edelleen merkitystä, koska säännöksen vanha sanamuoto johtaa rajatumman sovetamisalansa vuoksi lievempään lopputulokseen kuin uusi säännös, jossa valtaan ottaminen on korvattu määräysvaltaan ottamisella. Aiemmin voimassa ollutta säännöstä on sovellettava niihin tekoihin, jotka on tehty ennen uuden säännöksen voimaantuloa 1.1.2015.

Vuoden 2015 muutoksilla säännöksen sanamuoto muutettiin niin, että ”ottaa toisen valtaansa” muutettiin muotoon ”ottaa toisen määräysvaltaansa”. Muutoksen syynä oli se, että valtaan ottamisen soveltamiskynnystä pidettiin hyvin korkeana verrattuna muihin säännöksessä mainittuihin tekotapoihin (erityisesti esitöiden hyvin suppeaan soveltamisalaan viittaavat säännöksen perustelut huomioiden), ja toisaalta kansainvälisten velvoitteiden ei katsottu lähtevän näin tiukasta vallassa pitämisen edellytyksestä.³⁴³ Lisäksi hallituksen esityksessä on todettu, ettei vapauden menettäminen ole teon vakavuuden ja paheksuttavuuden kannalta ratkaisevaa, vaan pikemminkin merkitystä on sillä, että ihmiskaupan kohde on menettänyt mahdollisuuden toimia haluamallaan tavalla.³⁴⁴ Uuden ”määräysvaltaan ottamista” koskevan sanamuodon on tarkoitus kuvata tätä eroa.

Muutosta koskevissa esitöissä on myös korostettu määräysvaltaan ottamisen yhteyttä teossa käytettyihin keinoihin, ja määräysvaltaan ottamisesta voisi olla kyse erityisesti silloin, kun keinoina on käytetty riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksikäyttämistä tai painostamista tai toisaalta törkeää ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä (RL 25 luvun 3a §:n 1 momentissa) tarkoitetulla tavalla väkivallan tai uhkauksen käyttämistä. Näiden keinojen käyttämisestä johtuen rikoksen kohteelle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin alistua tekijän määräysvaltaan ja ryhtyä toimimaan tai jatkaa

³⁴² HE 34/2004 vp, s. 95/II.

³⁴³ HE 103/2014 vp, s. 23–24.

³⁴⁴ HE 103/2014 vp, s. 24/I ja s. 51/I.

toimintaa tekijän haluamalla tavalla.³⁴⁵ Edelleen esitöissä on korostettu määräysvaltaan ottamisen tarkoittamaa alistamista monitahoisena ja vaikeasti havaittavana psyykkisenä painostamisena tai pakottamisena, mikä edelleen johtaa siihen, ettei teon kohde kykene toimimaan tahtonsa mukaisesti.³⁴⁶

Muutosta koskevassa hallituksen esityksessä on vielä mainittu esimerkkejä seikoista, jotka voivat viitata määräysvaltaan ottamiseen. Tällaisia voivat olla esimerkiksi, että ulkomaalainen uhri on joutunut luovuttamaan passinsa tai muun vastaavan asiakirjan, hänet on saatettu merkittävään velkasuhteeseen, hänen liikkumistaan ja vapaa-ajan toimintojaan on rajoitettu ja hänelle on asetettu muitakin elämää rajoittavia sääntöjä. Lisäksi rangaistuksen mittaamisessa on rangaistusta ankaroitavana tekijänä huomioitava uhrin mahdollinen vapauden menetys määräysvallassa ollessaan.³⁴⁷

Seuraavassa soveltamiskäytäntöä tarkastellaan ensin valtaan ja määräysvaltaan ottamista koskevien tunnusmerkistötekijöiden osalta erikseen keskittyen prostituutioliitännäiseen ihmiskauppaan ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskeviin tapauksiin. Pakkotyötä koskevissa tuomioissa valtaan ja määräysvaltaan ottamisen arvioiminen poikkeaa jonkin verran muun tyyppisissä tapauksissa tehdystä arvioinnista, joten pakkotyön osalta asiaa käsitellään erillisessä alaluvussa.

5.1.5.2.1 Valtaanottamista koskeva soveltamiskäytäntö

Suurimmassa osassa aineistoon kuuluvista tuomioista on sovellettu nimenomaan vanhan säännöksen mukaista valtaan ottamista määräysvaltaan ottamisen sijaan sillä perusteella, että niissä käsitellyt teot on tehty ennen säännösmuutoksen voimaantuloa. Valtaan ottamisen käsitteen osalta useissa tutkimusaineistoon kuuluvissa tuomioissa on viitattu korkeimman oikeuden ennakkopäätökseen KKO 2014:80. Ratkaisuun on viitattu ohjeena valtaan ottamisen suppeasta tulkinnasta kuitenkin todeten, ettei valtaan ottaminen edellytä fyysistä vapaudenriistoa, mutta valtaan ottamisen on oltava voimakkuudeltaan vapaudenriistoon rinnastettava.³⁴⁸ Yhdessä tuomiossa³⁴⁹ kyseiseen ennakkopäätökseen on kuitenkin viitattu todeten, että ”[k]orkein oikeus (KKO 2014:80) on todennut valtaanottamisen rajoittuvan tilanteisiin, joissa henkilön vapaus riistetään fyysistä liikkumisvapautta rajoittamalla ja sen lisäksi alistetaan toisen vallintaan rinnastuvan määräämisvallan alaiseksi.”

³⁴⁵ HE 103/2014 vp, s. 24/I, ks. myös s. 23–24.

³⁴⁶ HE 103/2014 vp, s. 24/I.

³⁴⁷ HE 103/2014 vp, s. 51/II.

³⁴⁸ Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskeva tuomio T-2018-3, seksuaalista hyväksikäyttöä koskeva tuomio T-2020-6, paritusta koskeva tuomio T-2016-8 sekä pakkotyötä koskevat tuomiot T-2016-11 ja T-2016-9 – viimeksi mainitussa tuomiossa tosin ei viitattu suppeaan tulkintaan.

³⁴⁹ T-2019-2.

Toisaalta joissain tuomioissa ennakkopäätöksiin ja suppeaan tulkintaan on viitattu niin, että jää epäselväksi, mihin käsitteisiin tuomioistuin on tulkintaohjetta lopulta soveltanut.³⁵⁰ Osassa tuomioista on jäänyt epäselväksi myös se, kumpaa säännöstä ja soveltamisohjetta on tarkoitus soveltaa, kun teko on ajoittunut kummankin säännöksen voimassaoloajalle.³⁵¹

Epäselvyyksiä soveltuvan lain, esitöiden ja soveltamisohjeiden suhteen on ollut myös niissä tapauksissa, joissa teko on selvästi ajoittunut uuden säännöksen voimassaolon ajalle. Tuomiossa T-2018-7, jossa ihmiskauppateko oli syytteen mukaan tehty vuonna 2018, on viitattu vanhempaan hallitukseen esitykseen ja lakivaliokunnan mietinnön suppeaan tulkinnan ohjeeseen. Toisaalta samassa tuomiossa on viitattu myös määräysvaltaa koskeviin perusteluihin uudemmassa hallituksen esityksessä, mutta tältä osin on todettu hallituksen esityksen ja säännösmuutoksen tarkoituksen vastaisesti, että *"[k]ylsymys olisi pidemmälle menevästä toiminnasta kuin pelkästä vapaudenriistosta"*.³⁵² Lisäksi tuomiossa on viitattu korkeimman oikeuden ennakkopäätökseen KKO 2014:80 todeten, että määräysvaltaan ottamisen edellytetään rinnastuvan vakaavuudeltaan vapaudenriistoon. Johtopäätöksenä valtaan tai määräysvaltaan ottamisen osalta tuomiossa on todettu, että *"[p]arituksen kohteeksi saattaminen ei ollut tässä tapauksessa tapahtunut sellaisella valtaanottamisella tai värväämisellä, jollaisia laissa sen esitöiden mukaan tarkoitetaan."*³⁵³

Valtaan ottamisen soveltamiskynnys on ollut hyvin korkealla aineistoon kuuluvissa prostituution tai seksuaalisen hyväksikäytön tai muiden ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden kohteeksi saattamista koskevissa tuomioissa, joissa valtaan ottamista koskevaa tunnusmerkistökäytännön on sovellettu aiemman säännöksen perusteella.

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa aineistoon kuuluvissa tuomioissa oli vain yksi sellainen tuomio³⁵⁴, jossa tunnusmerkistö on valtaan ottami-

³⁵⁰ Esim. T-2015-9, T-2017-8.

³⁵¹ Esim. T-2018-4, T-2018-2

³⁵² Tämä on hallituksen esityksessä HE 103/2014 vp mainittu sivulla 51 kerrottaessa, mitä valtaan ottamisella vielä tuolloin voimassa olleessa säännöksessä ja sitä koskevissa esitöissä tarkoitettiin. Heti tämän maininnan jälkeen on kuitenkin todettu, ettei näin korkea soveltamiskynnys ole sopusoinnussa kansainvälisten veloitteiden kanssa eikä muutenkaan perusteltua.

³⁵³ Samoin tuomiossa T-2020-7, jossa syytteen mukainen teko oli tehty vuonna 2019, määräysvaltaan ottamista on arvioitu virheellisesti vanhan säännöksen perusteella, ja lisäksi tuomiossa on viitattu siihen, että lakivaliokunta on mietinnössään (LaVM 4/2004 vp) edellyttänyt ihmiskauppasäännöksen avoimien käsitteiden suppeaa tulkintaa suhteessa paritussäännöksen soveltamisalaan. Tuomiossa käytetään sekä valtaan että määräysvaltaan ottamisen käsitteitä, mutta sovellettava säännös on kirjoitettu aiemmassa muodossaan.

³⁵⁴ T-2015-9.

sen osalta täyttynyt. Tunnusmerkistön katsottiin täyttyvän, vaikka tuomiossa on todettu lakivaliokunnan mietintöön viitaten, että ihmiskauppasäännöksen avoimia käsitteitä on syytä tulkita suppeasti. Asiassa oli kyse poikkeuksellisen vakavasta teosta, johon liittyi väkivaltaa ja hyvin voimakasta asianomistajan rajoittamista ja kontrolloimista, joten on sinänsä ollut perusteltuakin katsoa valtaan ottamisen täyttyneen suppeasta tulkinnasta huolimatta. Tuomion perustelut tosin ovat valtaan ottamisen osalta hyvin yleisluontoiset, eikä niiden perusteella käy ilmi, mihin yksittäisiin seikkoihin ja olosuhteisiin valtaan ottamisen on katsottu perustuvan.

Muissa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tuomioissa, joissa on sovellettu aiempaa säännöstä, valtaan ottamisen ei ole katsottu täyttyneen osittain näytön puuttumisen vuoksi. Asioissa ei siis ollut pystytty näyttämään syytteessä esitettyä asianomistajien rajoittamista ja kontrolloimista, ja siltä osin kuin valtaan ottamiseen viittavat seikat ja olosuhteet pystyttiin osoittamaan, ne eivät riittäneet valtaan ottamista koskevan tunnusmerkistökäytännön täyttymiseen.³⁵⁵ Tuomiossa T-2019-1 on tosin perusteltu tekotapoja poikkeavalla tavalla ja hyvin lyhyesti, eikä perusteluissa edes varsinaisesti oteta kantaa valtaan ottamiseen:

Syytteen mukaan tekotapana on ollut asianomistajan valtaansa ottaminen, kuljettaminen ja vastaanottaminen.

[Asianomistaja] on yleisperusteluissa selostetuin tavoin katsottu olleen tekoaikana täysi-ikäinen. [Asianomistaja] on kertonut, että hänen mielestään oli "kiva" tulla Suomeen miehensä kanssa ja päästä opiskelemaan. Hän on vielä kertonut, että hän on Suomeen tullessaan masentunut, koska kaikki oli niin erilaista. Esitetyn selvityksen perusteella [asianomistaja] on lähtenyt Suomeen vapaaehtoisesti, suurin odotuksin ja vanhempiensa siunauksella. Edellä mainitun perusteella rikostunnusmerkistö ei tältä osin täyty.

Siitä huolimatta, että asianomistaja oli alun perin lähtenyt vapaaehtoisesti Suomeen, olisi voinut olla kyse ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettujen tekotapojen käyttämisestä. Syytteen teonkuvauksessa yhtenä käytettynä keinona on vedottu erehdyttämiseen, ja jos "suostumus" ihmiskauppateon kohteeksi perustuu säännöksessä tarkoitettuun erehdyttämiseen, asianomistajan vapaaehtoisuudella ei ole merkitystä. Valtaan ottamisen on myös väitetty tapahtuneen myöhemmin, ei siinä vaiheessa, kun asianomistajan mielestä Suomeen tuleminen oli vielä "kivaa". Perusteluissa ei oteta lainkaan kantaa niihin seikkoihin, joiden perusteella syyttäjä on vedonnut asiassa valtaan ottamiseen.

³⁵⁵ T-2018-3, T-2019-1, T-2017-8.

Paritustyyppisen ihmiskaupan osalta valtaan ottamiseen ei ole vedottu tai tunnusmerkistöä ei ole arvioitu kovin monessa tuomiossa, jossa syytteen mukainen teko on tehty ennen vuotta 2015. Tuomio T-2016-8 viittaa kuitenkin äärimmäisen korkeaan soveltamiskynnykseen aiemman säännöksen mukaisen valtaan ottamisen osalta. Vastaaja tuomittiin törkeästä ihmiskaupasta, mutta valtaan ottamisen ei katsottu täyttyvän. Tuomiossa on todettu lakivaliokunnan mietintöön LaVM 4/2004 vp viitaten, että ihmiskaupassa henkilö on toisen määräysvallan alainen laajemmin kuin parituksessa, ja että tekijän ja teon kohteen välinen alistussuhde on ihmiskaupassa toisenlainen, intensiivisempi ja kokonaisvaltaisempi, kuin parituksessa.

Kyseisessä tapauksessa asianomistaja oli ollut alle 16-vuotias koko puolitoista vuotta kestäneen teon ajan ja hänellä oli sairauksia. Vastaaja taas oli häntä huomattavasti vanhempi ja koulutetumpi ja hän oli kontrolloinut asianomistajaa voimakkaasti (mm. kysellyt asiakasmääriä ja tienattuja ansioita – ja toisaalta asianomistaja itse oli joutunut kysymään vastaajalta, milloin hän saa palata seksinmyyntimatkaltaan takaisin osapuolten yhteiseen kotiin). Asianomistaja oli päätenyt vastaajan luo asumaan huonojen kotiolojensa vuoksi ja oli pyrkinyt miellyttämään vastaajaa pelätessään huostaanottoa. Vastaaja oli käyttänyt asianomistajaa seksuaalisesti hyväksi, ollut väkivaltainen ja alistanut asianomistajaa, eikä asianomistaja ollut uskaltanut lopettaa prostituutiota vastaajan henkisen ja fyysisen väkivallan pelon vuoksi. Nämä kaikki seikat pystyttiin osoittamaan, mutta tästä huolimatta ei katsottu olevan kyse säännöksessä tarkoitettusta valtaan ottamisesta. Toisaalta perusteluista ei käy ilmi, miksi valtaan ottaminen ei täyty tai mitä sen täyttymiseksi olisi vielä edellytetty:

Vastaaja on käyttänyt suhteessa asianomistajaan väkivaltaa ja muodostuneeseen erityiseen luottamusasemaansa perustuvaa, pitkälle menevää määräämisvaltaa ja asianomistaja on ollut alisteisessa asemassa vastaajaan nähden siinä määrin, ettei hän ole kyennyt vastustamaan vastaajaan vaatimuksia ja pyyntöjä.

Vastaajan alistussuhde on edellä kerrotulla tavalla ollut intensiivisempi ja kokonaisvaltaisempi kuin parituksen tunnusmerkistö edellyttää. Vastaaja on myös pystynyt määräämään asianomistajaa laajemmin ja tehokkaammin kuin parituksessa on edellytetty. Asianomistajan omalle suostumukselle toiminnan aloittamisvaiheessa ei ole annettava merkitystä arvioitaessa teon rangaistavuutta. [Vastaajan on katsottava värvänneen ja majoittaneen asianomistajan säännöksen tarkoittamalla tavalla.] Sen sijaan vastaajan ei voida laissa tarkoitettulla tavalla katsoa ottaneen valtaansa tai kuljettaneen asianomistajaa.

Tutkimusaineistoon kuuluvien tuomioiden perusteella aiemman säännöksen valtaan ottamista koskevan tunnusmerkistötekijän soveltamiskynnys on siis ollut säännönmukaisesti korkealla prostituutiota, seksuaalista hyväksikäyttöä ja ihmisarvoa loukkaavia

olosuhteita koskevissa asioissa. Toisaalta tuomioissa on jonkin verran epäselvyyttä ja epäyhtenäisyyttä säännösmuutosten ja oikeuskäytännön tulkitsemisessa ja huomioimisessa. Tuomioiden perustelut eivät myöskään ole kaikilta osin valtaan ottamisen suhteen täysin selvät.

5.1.5.2.2 Määräysvaltaan ottamista koskeva soveltamiskäytäntö

Aineistoon kuuluvissa paritustyyppistä hyväksikäyttöä ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa tuomioissa, joihin tekoajankohdan perusteella soveltuu vuoden 2015 alusta lähtien voimassa ollut säännös ja joissa säännöstä on siinä muodossaan sovellettu, määräysvaltaan ottamiselta ei selvästi ole edellytetty yhtä voimakasta kontrollia kuin valtaan ottamiselta. Tässä mielessä vaikuttaa siis siltä, että säännösmuutoksen tarkoitus on toteutunut. Osassa näistäkin tuomioista³⁵⁶ on tosin viitattu siihen lakivaliokunnan mietinnön mainintaan, että ihmiskaupassa teon kohteena oleva henkilö on toisen määräämävallan alainen laajemmin kuin parituksessa, ja että tekijän ja teon kohteen välinen alistussuhde on siten ihmiskaupassa intensiivisempi ja kokonaisvaltaisempi kuin parituksessa.³⁵⁷ Tämä ei tietenkään lähtökohtaisesti ole ongelmallista, kun arvioidaan määräysvaltaan ottamista tunnusmerkistötekijänä – sen sijaan viittaus voi olla ongelmallinen, jos sitä käytetään muidenkin tekota-
pojen tai tunnusmerkistön osatekijöiden arvioimiseen. Tuomioista ei aina käy ilmi, mihin osatekijöihin ja millä tavalla maininta on tapauksessa vaikuttanut.

Määräysvaltaan ottamisen katsottiin täyttyvän tapauksessa T-2020-5, jossa osapuolten välinen alistussuhde oli ollut kokonaisvaltainen, pitkäkestoinen ja intensiivinen ja jossa määräysvallan todettiin syntyneen asianomistajan ”monitahoisen riippuvuuden ja turvattoman aseman kautta” ja se oli ilmennyt ”psykkisenä vaikuttamisena”. Tähän oli vaikuttanut muun muassa se, että asianomistajan sosiaalisia kontakteja oli rajoitettu, hän oli joutunut luovuttamaan passinsa vastaajalle, hän ei ollut saanut kaikkia perustarpeitaan tyydytetyksi vastaajasta johtuvista syistä ja oli elänyt käytännössä ilman lainkaan käyttövaroja. Lisäksi vastaaja oli pahoinpidellyt ja raiskannut asianomistajan.

Paritustyyppiseen hyväksikäyttöön liittyvässä tuomiossa T-2019-3 on viitattu uuden säännöksen esitöihin ja siinä on nimenomaisesti todettu, että määräysvaltaan ottaminen täyttyy helpommin kuin valtaan ottaminen aiemmin. Tuomiossa määräysvaltaan ottamisen on katsottu täyttyneen huomioiden erilaisia asiaan vaikuttavia seikkoja suhteellisen laajasti. Asianomistajat ovat olleet rahattomuuden, velkasuhteen sekä liikkumisen ja toiminnan kontrolloimisen ja rajoittamisen vuoksi vastaajan määräysvallassa. Lisäksi määräysvallan on katsottu näkyneen siinä, että asianomistajat eivät ole voi-

³⁵⁶ Esim. T-2020-5.

³⁵⁷ LaVM 4/2004 vp, s. 7/II.

neet vaikuttaa tarjoamiinsa palveluihin tai niiden hintoihin ja he ovat joutuneet ottamaan vastaan asiakkaita silloinkin, kun eivät ole halunneet. Asiassa on myös huomioitu se, että yksi asianomistajista on joutunut värjäämään hiuksensa vastoin tahtoaan ja se, että vastaaja on käyttänyt hyväkseen yhden asianomistajan tunteita häntä kohtaan niin, että asianomistaja oli esimerkiksi antanut kaikki ansaitsemansa rahat vastaajalle ”vapaaehtoisesti”. Tämän katsottiin osoittavan sitä, että asianomistaja oli psyykkisesti vahvasti sidoksissa vastaajaan.

Käräjäoikeuden prostituution kohteeksi saattamista koskevassa tuomiossa T-2017-6 on katsottu määräysvaltaan ottamisen täyttyneen, vaikka liikkumista ja vapaa-ajan viettoa ei ollut rajoitettu. Tuomiossa on huomioitu määräysvallan osalta asianomistajan velkaantuminen vastaajalle, asuminen vastaajan luona ja tämän välittömän valvonnan ja määräysvallan alaisena. Lisäksi tältä osin on mainittu myös se, että vastaaja oli osoittanut asianomistajalle työskentelypaikat. Hovioikeus on kiinnittänyt asiassa huomiota vastaaviin seikkoihin kuin käräjäoikeus, mutta lisäksi maininnut asiaan vaikuttavana seikkana asianomistajan nuoren iän (18 vuotta).³⁵⁸ Johtopäätöksensä määräysvallan täyttymisestä hovioikeus on kuitenkin todennut hieman epäselvästi viitaten pelkkään velkasuhteeseen: ”*Hovioikeus katsoo käräjäoikeuden tavoin, että [vastaaja] on ottanut asianomistajan määräysvaltaansa saattamalla tämän merkittävään velkasuhteeseen.*” Aiemmin tuomiossa mainitut seikat huomioiden tällä ei ilmeisesti kuitenkaan tarkoitettu sitä, että pelkkä velkasuhde olisi ollut tunnusmerkistökiteijän täyttymisen syynä.

Eroa aiemmin voimassa olleen säännöksen tarkoittaman valtaan ottamisen ja nykyisen säännöksen mukaisen määräysvaltaan ottamisen välillä on tarkasteltu kiinnostavalla tavalla tuomiossa T-2019-2, jossa syytteen teonkuvauksen mukainen ihmiskauppateko on tapahtunut vuosina 2010–16. Tuomiossa on sovellettu aiempaa säännöstä niihin osatekoihin, jotka on tehty ennen vuotta 2015, ja puolestaan nykyistä säännöstä on sovellettu 1.1.2015 ja sen jälkeen tehtyihin osatekoihin. Tuomiossa on katsottu, että tunnusmerkistö täyttyy määräysvaltaan ottamisen osalta, mutta valtaan ottamisen osalta ei. Tuomiossa valtaan ottamisen on todettu edellyttävän sekä fyysistä vapaudenriistoa että alistamista toisen vallintaan rinnastuvan määräämisvallan alaiseksi. Edelleen tuomiossa on todettu, ettei tällainen säännöksen mukainen valtaan ottaminen täyttynyt, vaikka asianomistajan kognitiivinen taso alitti selvästi keskitason, tapauksessa oli varsin vakavaa väkivaltaa, väkivallalla uhkaamista ja kontrollointia:

Pahoinpitely ja sillä uhkaaminen puhuu valtaan ottamisen puolesta. Toisaalta asiassa on tullut esille, että pahoinpitely liittyi enemmän [vastaajan] alkoholin käyttöön ja siihen, että [asianomistajan] täytyi toimia [vastaajan] haluamalla tavalla ainakin syömiseen, pukeutumiseen ja hiustyyliin liittyvissä asioissa.

³⁵⁸ Tuomio T-2018-9.

*Asiassa on myös [asianomistajan] kertomana tullut esille, että hänen on täyty-
nyt totella [vastaajaa], jottei tulisi pahoinpidellyksi. [Vastaaja] on kontrolloinut
[asianomistajaa] tämän kuntouttavassa työtoiminnassa olon aikana puheli-
mella sekä viemällä ja hakemalla tämä töistä. Tämä puhuu sen puolesta, että
[asianomistaja] olisi ollut [vastaajan] vallassa. Toisaalta syyksi on esitetty
myös [vastaajan] mustasukkaisuus [asianomistajasta].*

*Asiassa ei kuitenkaan ole tullut esille, että [vastaaja] olisi kieltänyt [asianomis-
tajaa] liikkumasta. [Asianomistaja] on esitutkinnassa kertonut saaneensa tur-
piin, kun seksin myynnin kerroista on tullut puhetta.*

Ensinnäkin perusteluiden perusteella jää epäselväksi, mitkä seikat on huomioitu val-
taan ottamisen puolesta ja sitä vastaan puhuvina seikkoina. Esimerkiksi yllä lainatun
tekstin toinen lause viittaa siihen, että väkivallan liittyminen alkoholinkäyttöön olisi
määräysvaltaa vastaan puhuva seikka, mutta lauseessa myöhemmin mainitut seikat
viittaavat kuitenkin selvästi vastaajan valtaan suhteessa asianomistajaan. Samoin lai-
nauksen lopussa oleva maininta väkivallasta seksin myymiseen liittyvien keskustelu-
jen yhteydessä viittaa nimenomaan siihen, että vastaaja on määrännyt ja kontrolloinut
asianomistajaa tältäkin osin, mutta asia on esitetty ikään kuin se perustelisi sitä, ettei
asianomistajaa (tai hänen liikkumistaan) ole rajoitettu. Perusteluiden ristiriitaisuus viit-
taa ylipäänsä siihen, että valtaan ottamista ei ole tarkasteltu kokonaisuutena, vaan
suhteessa yksittäisiin siihen viittaaviin piirteisiin ja niiden motiiveihin tai taustasyihin
(alkoholinkäyttö ja mustasukkaisuus), joilla ei pitäisi olla merkitystä asian arvioimi-
sessa. Toiseksi tässäkin tapauksessa valtaan ottamista on tulkittu äärimmäisen tiu-
kasti. Ilmeisesti valtaan ottamiselta olisi edellytetty jonkinlaista fyysistä liikkumisen es-
tämistä. Tuomiossa on kuitenkin katsottu, että voimassa olevan säännöksen mukai-
nen määräysvaltaan ottaminen täyttyi: tältä osin tuomiossa on viitattu määräysvaltaa
koskeviin hallituksen esityksen (HE 103/2014 vp) perusteluihin sekä osaan edellä
mainituista seikoista, joiden perusteella valtaan ottamista on arvioitu.³⁵⁹

Soveltuvan säännöksen ja tulkintaohjeiden osalta on ollut jonkin verran epäselvyyttä
niissä tapauksissa, joissa syytteessä tarkoitettu ihmiskauppateko on alkanut ennen
vuotta 2015, mutta jatkunut vielä sen jälkeen. Esimerkiksi tuomiossa T-2020-6, jossa
syytetyn ihmiskaupan tekoaika oli 2004–2015, on vastaavalla tavalla kuin viimeksi
mainitussa tuomiossa sovellettu aiempaa säännöstä osatekoihin ennen vuotta 2015 ja
uutta säännöstä osatekoihin, jotka on tehty vuonna 2015. Tuomiossa on kuitenkin so-
vellettu tätä lähtökohtaa eri tunnusmerkistötekijöihin epäselvästi:

³⁵⁹ Näitä olivat asianomistajan kontrollointi eri tavoin, väkivalta ja sen uhka, asianomis-
tajan riippuvainen asema parisuhteessa ja turvaton tila ja se, ettei asianomistajalle ”ole
jäänyt muuta vaihtoehtoa kuin alistua [vastaajan] määräysvaltaan ryhtymällä toimimaan
ihmiskaupan tarkoituksessa ja edelleen jatkamalla sitä vielä raskaana ollessaan.”

Määräysvaltaa koskeva tekotapa on tullut ihmiskaupparikoksen teonkuvaukseen vasta 1.1.2015 lukien. Käräjäoikeus on edellä todetuilla perusteluilla katsonut, että [asianomistajaan] kohdistunut erehdyttäminen oli alkanut joulukuussa 2004 ja [vastaaja] oli hyväksikäyttänyt [asianomistajan] erehtymistä syyskuuhun 2010 saakka. Arvioitavana oleva menettely on siten tapahtunut kokonaisuudessaan 1.8.2004 voimaan tulleen lain (650/2004) aikana, jolloin säännöksessä määritelty tekotapa oli "valtaan ottaminen".

Ilmeisesti tämän johtopäätöksen taustalla on ajatus, että ihmiskauppasäännöksen muokkauksen keinojen, tekotavan ja teon tarkoituksen pitäisi täytyä saman aikaisesti. Näin ei kuitenkaan ole, vaan tapauksessa voitaisiin hyvin todeta erehdyttämisen lakaneen syyskuussa 2010, mutta erehdyttämisen johtaneen valtaan tai määräysvaltaan ottamiseen, joka puolestaan voi jatkua vielä senkin jälkeen, kun erehdyttämisen on katsottu lakaneen. Valtaan tai määräysvaltaan ottamiseen vaikuttavien seikkojen osalta³⁶⁰ tuomiossa ei ole esitetty perusteita sille, että ne olisivat päättyneet ennen vuotta 2015, saati jo syyskuussa 2010. Teon tarkoituksen on katsottu täytyneen seksuaalisen hyväksikäytön osalta, minkä suhteen ei ole otettu kantaa siihen, mihin asti hyväksikäyttö on jatkunut, mutta asianomistajan kertomuksen perusteella seksuaaliseksi hyväksikäytöksi tuomiossa katsottu toiminta on jatkunut vuoteen 2015 saakka. Olisi siis ollut syytä arvioida valtaan tai määräysvaltaan ottamisen merkitystä sen suhteen, mikä on vaikuttanut siihen, että asianomistaja on alistunut hyväksikäytön kohteeksi vielä erehdyttämisen lakattua.

Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista ja pakkotyötä koskevassa tuomiossa T-2018-4, jossa tekoaika oli 2013–2015, on sinänsä kiinnitetty huomiota sekä aiemman että nykyisen säännöksen sanamuotoihin, mutta tuomiossa jää epäselväksi, kumpaa siinä on sovellettu. Sen sijaan paritustyyppiseen ihmiskauppaan liittyvässä tuomiossa T-2018-2 (väitetyn ihmiskaupparikoksen tekoaika 2013–2017) ei ole otettu kantaa soveltuvaan säännökseen, eikä ihmiskauppasäännöstä tai tunnusmerkistöä ole ylipäänsä mainittu tai tarkasteltu tuomiossa. Perustelut ovat valtaan tai määräysvaltaan ottamisen, mutta myös kaikilta muilta osin epäselvät. Tuomiota tarkastellaan lähemmin psyykkistä vaikuttamista koskevassa alaluvussa 5.1.5.2.4. Kummassakaan tapauksessa ihmiskaupan tunnusmerkistö ei täyttynyt (muiltakaan osin), ensiksi mainitussa kaikki syytteet hylättiin ja jälkimmäisessä vastaaja tuomittiin parituksesta.

Vaikuttaa siltä, että määräysvaltaan ottamisen käsitettä on tulkittu ja sovellettu prostituutioliitännäisissä ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa ihmiskauppatapauksissa pääsääntöisesti säännösmuutoksen tarkoitusta vastaavalla tavalla, eikä määräysvaltaan ottamisen soveltamiskynnys ole ollut yhtä korkealla kuin

³⁶⁰ "[N]äytön perusteella [vastaajan] erehdyttämällä saama psyykinen vaikutusvalta asianomistajaan oli ollut suuri, minkä vuoksi [asianomistaja] oli pyrkinyt toimimaan [vastaajan] vaatimalla tai toivomalla tavalla".

aiemman valtaan ottamisen käsitteen. Selviä haasteita vaikuttaa kuitenkin olleen sen suhteen, miten säännösmuutosten vaikutukset tulisi ottaa huomioon tapauksissa, joissa teko ajoittuu sekä vanhan että uuden säännöksen ajalle. Lisäksi osittain säännösmuutoksiin liittyen on aiheutunut tulkintaongelmia ihmiskauppateon prosessin omaisen luonteen ymmärtämisestä. Tämänäyttypiset haasteet korostuvat erityisesti valtaan ja määräysvaltaan ottamisen osalta, koska säännösmuutoksen esitöissä tarkoitettussa alistamisessa monitahoisena ja vaikeasti havaittavana psyykkisenä vaikutamisena³⁶¹ on yleensä kyse nimenomaan pidempään jatkuneen tilanteen ja olosuhteiden arvioimisesta.

5.1.5.2.3 Valtaan ja määräysvaltaan ottaminen pakkotyötä koskevissa tuomioissa

Yleisesti ottaen pakkotyötä koskevissa tuomioissa on muun tyyppisiin tapauksiin verrattuna käyty huomattavasti lyhyemmin läpi sitä, mitä valtaan tai määräysvaltaan ottamisella tarkoitetaan ja asian oikeudellinen arvio on yleensä hyvin lyhyt ja yleisluontoinen.³⁶² Yleensä tuomioissa on viitattu vain lyhyesti hallituksen esityksessä sanottuun tai ei ole käsitelty tunnusmerkistöä tai sen yksittäisiä osatekijöitä ollenkaan (poikkeuksena tuomiot T-2018-12 ja T-2020-10, joissa myös oikeudellinen arvio on varsin yksityiskohtaista). Useissa tuomioissa valtaan tai määräysvaltaan ottamista ei ole arvioitu lainkaan, koska syytteessä ei ole vedottu siihen tai on katsottu, ettei se ole tarpeen, koska tunnusmerkistö ei täyty pakkotyön osalta³⁶³. Ainakin yhdessä pakkotyötä ja yhdessä prostituution tai rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamista koskevassa tuomiossa syytteessä on vedottu valtaan tai määräysvaltaan ottamiseen, mutta jostain syystä asiaan ei ole kuitenkaan otettu kantaa.³⁶⁴

Vain kahdessa aineistoon kuuluvassa pakkotyötä koskevassa tuomiossa on sovellettu uutta ihmiskauppasäännöstä, ja näissäkin oli kyse samasta asiasta niin, että toinen on käräjäoikeuden ja toinen hovioikeuden tuomio.³⁶⁵ On myös kiinnostavaa, että nämä tapaukset ovat ainoat pakkotyötä koskevat syyksi lukevat tuomiot, joissa määräysvaltaan ottaminen ei ole täyttynyt. Kaikissa niissä syyksi lukevissa pakkotyötä koskevissa tuomioissa, joissa on sovellettu ennen vuotta 2015 voimassa ollutta suppeampaa valtaan ottamisen käsitettä, valtaan ottamista koskevan tunnusmerkistökäytön on katsottu täyttyneen. Hovioikeuden tuomiossa on perusteltu seuraavalla tavalla sitä, ettei määräysvaltaan ottaminen asiassa täyttynyt:

³⁶¹ HE 103/2014 vp, s. 51.

³⁶² Esim. T-2018-14.

³⁶³ T-2018-13.

³⁶⁴ T-2013-7 ja T-2018-5.

³⁶⁵ T-2018-12 ja T-2020-10.

Edellä turvattoman tilan kohdalla mainitut seikat³⁶⁶ puoltavat sitä arviota, että [vastaajan] voitaisiin katsoa ottaneen asianomistajat määräysvaltaansa. Asianomistajat ovat kuitenkin tässä tapauksessa saaneet liikkua vapaasti, he ovat pitäneet yhteyttä muiden yritysten palveluksessa oleviin henkilöihin ja muihinkin tahoihin sekä olleet laajasti yhteydessä muihin ihmisiin sosiaalisen median avulla. Osa [vastaajista] on voinut aidosti vaikuttaa työolosuhteisiinsa ja kaikki [asianomistajat] ovat päättäneet varsin itsenäisesti toiminnastaan. Siten asianomistajatkin ovat käytännössä voineet varsin vapaasti päättää siitä, miten ja missä he [työtä] suorittavat. Osa [asianomistajista] on myös ollut yhteydessä maansa suurlähetystöön ja asianomistaja ... on ollut yhteydessä täällä asuvaan ... perheeseen. Hovioikeus katsoo näistä syistä käräjäoikeuden tavoin, ettei [vastaaja] ole ottanut heitä rikoslain 25 luvun 3 §:n 1 momentissa säädettyin tavoin määräysvaltaansa.

Perustelut ovat jossain määrin ristiriitaiset sen suhteen, että esimerkiksi asianomistajien vapaa-aika on käytännössä ollut vähäistä ja työolot huonot osittain sen vuoksi, ettei vastaaja ole osoittanut heille, miten ja missä he työtä suorittavat. Heidän aikaansa on mennyt sopivien työskentelypaikkojen etsimiseen, ja tästä on aiheutunut heille myös palkasta vähennettäviä kuluja. Ja koska asianomistajilla ei tämän lisäksi muun muassa velkasuhteen ja matkustusasiakirjojen pois ottamisen vuoksi ole ollut mahdollisuutta poistua vastaajan järjestämästä huonosta majoituksesta tai lopettaa työn tekemistä, määräysvaltaan ottamista olisi voitu arvioida myös toisin. Perusteluissa mainittujen asianomistajien vapauksien käytännön merkitys on ollut hyvin vähäinen, ja siten heidän vapauksiaan on tosiasiallisesti rajoitettu. Vastaavissa tilanteissa aiemman säännöksen tiukempaa tulkintaa edellyttävän valtaan ottamisen on katsottu täyttyneen.

Pakkotyötä koskevissa tuomioissa valtaan ottamisen on katsottu täyttyvän sillä perusteella, että asianomistaja on ollut kielitaidoton, tietämätön ympäröivästä yhteiskunnasta ja oikeuksistaan työntekijänä, hänellä ei ole ollut hallussaan passia tai pankkikorttia eikä hänellä ole ollut omaa rahaa. Lisäksi on huomioitu asianomistajan terveysongelmat ja se, että asianomistajalla on ollut velkasuhde vastaajaan, ei juuri vapaa-aikaa eikä kontakteja ulkopuolisiin ja hänen liikkumisvapauttaan on tosiasiallisesti rajoitettu.³⁶⁷ Sen sijaan vastaavan tyyppisissä seikoista huolimatta valtaan ottamisen ei katsottu kuitenkaan täyttyvän hovioikeuden tuomiossa T-2016-11, kun asiassa ei ollut edes väitetty, että asianomistajan fyysistä liikkumisvapautta olisi rajoitettu, asianomistaja oli asunut vuokra-asunnossa ja hän oli ollut tekemisissä joidenkin kotimaastaan

³⁶⁶ Näitä olivat velkasuhde, rahattomuus ja siitä johtuva riippuvaisuus vastaajan tarjoamasta majoituksesta ja ruoasta, kielitaidottomuus, ensikertalaisuus Suomessa, päivittäin palkasta perityt suuret kulut, työn teettäminen ilman työsopimusta, passin ja paluulento-lipun haltuunotto.

³⁶⁷ Esim. tuomiot T-2015-12, T-2016-9, T-2015-14.

kotoisin olevien henkilöiden kanssa ja viettänyt vapaa-aikaa. Hovioikeus päätyi tähän siitä huolimatta, että vastaajan katsottiin käyttäneen hyväkseen asianomistajan hänestä riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa, eikä asianomistajalla katsottu olleen todellisuudessa muuta vaihtoehtoa kuin jatkaa työntekoa.

Valtaan ottamisen täyttymättä jäämistä on perusteltu poikkeavalla tavalla pakkotyötä koskevassa tuomiossa T-2014-12. Tuomiossa ei ole tarkasteltu lainkaan sitä, mitä valtaan ottamisella säännöksessä tarkoitetaan, ja siitä huolimatta, että tapauksessa on useita muitakin valtaan ottamiseen viittaavia seikkoja, tunnusmerkistökiteijän täyttymättä jäämistä on perusteltu pelkästään passiin liittyvillä epäselvyyksillä.

[Asianomistajan] oma kertomus passinsa hankkimisesta ja siitä, että hänen passinsa olisi Suomeen tulon jälkeen päätyntä takaisin [hänen kotimaahansa], on ollut epämääräinen. Kärjäoikeus katsoo todistajana kuultujen ... kertomusten osoittavan, että [asianomistajalla] on koko ajan ollut passi hallussaan. Mitään näyttöä ei ole esitetty siitä, että [vastaajat] tai ihmiskauppaorganisaatio olisi ottanut [asianomistajan] passin haltuunsa, pitänyt sitä [asianomistajan] pizzeriassa olon ajan hallussaan ja ottanut täten [asianomistajan] valtaansa ja pitänyt häntä vallaassa syytteessä mainitun ajan.

Kärjäoikeus ei katsonut ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyvän muiltakaan osin, ja hylkäsi ihmiskaupaa koskevat syytteet. Hovioikeus³⁶⁸ on kuitenkin arvioinut valtaan ottamista toisin. Hovioikeus on todennut, että valtaan ottamista on tulkittava niin, että se voi toteutua myös muulla perusteella kuin fyysisen toimintavapauden rajoittamisella, ja että sen täyttymisessä on huomioitava myös henkisen vaikutusvallan käyttäminen, jonka seurauksena teon kohteella ei ole tosiasiallisesti muuta todellista ja hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua väärinkäyttöön. EIT:n ratkaisun Siliadin v. Ranska (26.7.2005) katsottiin tukevan tätä tulkintaa. Johtopäätöksensä todettiin vastaajien ottaneen asianomistajan valtaansa, mutta valtaan ottamista ei ole kuitenkaan tuomiossa arvioitu niin, että kävisi ilmi, mihin seikkoihin tunnusmerkistön täyttyminen sen osalta perustuu. Asianomistaja oli joka tapauksessa ollut muun muassa velkasuhteessa vastaajiin ja myös heidän tarjoamansa työpaikan, ruoan ja asunnon varassa. Lisäksi asianomistaja on ollut kielitaidottomana ja vailla sosiaalista verkostoa ja oleskelulupaa hänelle entuudestaan tuntemattomassa maassa. Hovioikeus tuomitsi vastaajat ihmiskaupasta.

Useissa pakkotyötä koskevissa tuomioissa valtaan ottaminen on jäänyt täyttymättä näyttökysymyksistä johtuen, kun väitettyjä valtaan ottamiseen viittaavia väitteitä ei ole pystytty osoittamaan.³⁶⁹ Yleensä saadaan näytettyä velkasuhteen olemassaolo ja

³⁶⁸ Tuomio T-2015-15.

³⁶⁹ Esim. T-2015-11, T-2015-13, T-2016-7.

asumiseen ja rahankäyttöön liittyviä seikkoja, mutta ei näiden lisäksi muunlaista liikku-
misen tai toiminnan rajoittamista tai kontrolloimista. Samoja seikkoja arvioidaan kui-
tenkin yleensä myös osana pakkotyön käsitteen arvioimista.

Ihmiskauppasäännöksen muutoksia ei ole myöskään määräysvaltaan ottamisen
osalta huomioitu kaikissa pakkotyötä koskevissa tuomioissa riittävällä tavalla. Kol-
messa pakkotyötä koskevassa aineistoon kuuluvassa tuomiossa syytteessä tarkoi-
tettu ihmiskauppateko on tapahtunut osittain ennen vuotta 2015 ja osittain vuonna
2015 tai sen jälkeen. Missään näitä koskevassa käräjäoikeuden tuomiossa ei ole tar-
kasteltu sitä, kummassa muodossa säännöstä tulisi soveltaa joko koko tekoon tai sen
osatekoihin erikseen. Tuomiossa T-2019-7 on viitattu pelkästään ennen vuotta 2015
voimassa olleeseen säännökseen, ja tuomioiden T-2015-14 ja T-2018-14 perusteella
ei pysty päättämään, kumpaa on sovellettu. Asiassa T-2018-14 vastaaja tunnusti
kaikki syytteen mukaiset teot, eikä tunnusmerkistön täyttymistä ole arvioitu lainkaan.

Vaikuttaa siis siltä, että valtaan ja määräysvaltaan ottamista sovelletaan vaihtelevasti
pakkotyötä koskevissa tapauksissa, ja tältä osin myös säännösmuutokset ovat aiheut-
taneet jonkin verran soveltamisongelmia ja epäselvyyttä siitä, mitkä säännökset ja tul-
kintaohjeet soveltuvat missäkin tilanteessa. Lisäksi pakkotyötarkoituksen täytyminen
näyttäisi indikoivan myös sitä, että valtaan tai määräysvaltaan ottamista koskeva tun-
nusmerkistökäytäntö täytyy – ja päinvastoin, silloin kun pakkotyön ei katsota täytyvän,
yleensä myöskään valtaan ottaminen tai määräysvaltaan ottaminen ei täyty. Muun
tyyppisissä ihmiskaupparikoksissa tällaista suoraa yhteyttä teon tarkoituksen ja val-
taan tai määräysvaltaan ottamisen välillä ei ole, mutta esitöiden ja ennakkopäätösten
mainintoja paritus- ja ihmiskauppasäännösten välisestä suhteesta on käytännössä tul-
kittu sen suuntaisesti, että ihmiskauppasäännöksen soveltuminen kokonaisuutena
edellyttää voimakasta alistamista.

5.1.5.2.4 Psykkinen vaikuttaminen osana valtaan ja määräysvaltaan ottamista

Suostumukselle, vapaaehtoisuudelle tai asianomistajan kyvyille toimia tahtonsa mu-
kaan on annettu valtaan ja määräysvaltaan ottamista arvioitaessa erilainen merkitys
eri tuomioissa. Uudemmassa ihmiskauppasäännöstä koskevassa hallituksen esityk-
sessä on kuvailtu määräysvaltaan ottamista monitahoisena ja vaikeasti havaittavana
psykkisenä painostamisena tai pakottamisena, mikä edelleen johtaa siihen, ettei
teon kohde kykene toimimaan tahtonsa mukaisesti.³⁷⁰ Mainittu vaikeasti havaittava ja
psykkinen vaikuttaminen sekä *kyky* toimia tahtonsa mukaisesti viittaa siihen, ettei
asianomistajan voida edellyttää itse toimivan aktiivisesti hyväksikäyttötilanteesta pois
pääsemiseksi esimerkiksi ulkopuolista apua pyytämällä. Kyse on siis nimenomaan
oman tahtonsa mukaan toimimisen *kyvyn* menettämisestä, mutta mahdollisesti myös
siitä, että asianomistaja menettää kykynsä muodostaa oman mielipiteensä tai ilmaista

³⁷⁰ HE 103/2014 vp, s. 24/l ja 51/l.

tahtonsa.³⁷¹ Tällaisessa tilanteessa teon kohde saattaa itse jopa ilmoittaa toimineensa vapaaehtoisesti, jolloin tulisi arvioida sitä, onko asianomistajan kykyyn toimia tahtonsa mukaisesti vaikuttettu säännöksessä tarkoitettulla tavalla hänet määräysvaltaan ottamalla (ja onko asiaan vaikuttanut hänen menneisyytensä ja turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa arvioitaessa huomioitavat seikat). Toisaalta siitä huolimatta, että tämän tyyppisestä psyykkisestä vaikuttamisesta on puhuttu nimenomaisesti vasta säännösmuutosta koskevissa esitöissä,³⁷² se tulisi ottaa huomioon myös sellaisena muuna kuin fyysisenä vapaudenriistona, johon korkeimman oikeuden ennakkopäätöksessä KKO 2014:80 on vanhan säännöksen valtaan ottamisen osalta viitattu. Kysymys liittyy myös uhrin suostumukselle ja vapaaehtoisuudelle annettuun merkitykseen.

Tällaisen tahdonmuodostukseen vaikuttavan psyykkisen painostamisen arvioiminen on tietenkin vaikeaa, mutta arviointi on kuitenkin tehty esimerkiksi edellä mainitussa tuomiossa T-2019-3, jossa yhdellä asianomistajalla oli tunteita vastaajaa kohtaan, ja vastaaja vahvasti omalla toiminnallaan näitä tunteita ja käytti niitä hyväkseen niin, että asianomistaja esimerkiksi antoi kaikki tienaanensa rahat ”vapaaehtoisesti” vastaajalle. Tuomiossa tätä ei ole pidetty vapaaehtoisuutena. Samoin tuomiossa on huomioitu osana määräysvaltaan ottamista sen tyyppisiä vähäisiltäkin vaikuttavia seikkoja, kuten hiusten värjäämiseen painostaminen, joilla voi kuitenkin olla kokonaistilanteen kannalta merkitystä hienovaraista psyykkistä vaikuttamista arvioitaessa. Toisaalta joissain tuomioissa ”vapaaehtoisuus” otetaan huomioon arvioitaessa jotain muuta tunnusmerkistön osatekijää kuin valtaan tai määräysvaltaan ottamista, mutta jos asiaa olisi arvioitu määräysvaltaan ottamisen osalta vastaavalla tavalla kuin viimeksi mainitussa tuomiossa, olisi tällä voinut olla merkitystä myös muiden tunnusmerkistötekijöiden ja kokonaisuuden arvioimiseen.³⁷³

Määräysvaltaan ottamisen osalta tällainen psyykinen vaikuttaminen asianomistajan kykyyn toimia tahtomallaan tavalla tai muodostaa oma tahtonsa, on puolestaan jätetty täysin huomioimatta tuomiossa T-2018-2. Asianomistaja oli päätenyt alaikäisenä asumaan vastaajan kanssa ja alkanut pariskunnan rahan tarpeen vuoksi myydä seksiä,

³⁷¹ Aiheeseen liittyvästä keskustelusta laajemmin, Roth 2011a ja Viuhko 2019. Sen ohella, että ihmiskaupan uhrin alttiuteen hyväksikäytölle ja uhrin mahdollisuuksiin irtautua hyväksikäytöstä vaikuttavat useat tekijästä riippumattomat seikat, Viuhko tunnisti tutkimuksessaan myös useita eri kontrollointikeinoja, joilla tekijät vaikuttavat ihmiskaupassa uhrien toimijuuteen: “The intersections of various individual and structural factors, thus, in many ways impact person’s agency and the sense of agency. If the person believes that they cannot get away from the exploitative situation, they do not necessary even try to leave the situation.” Viuhko 2019., s. 83.

³⁷² HE 103/2014 vp, s. 24/l.

³⁷³ Esimerkiksi edellä mainitussa tuomiossa T-2014-12, jossa valtaan ottamista arvioitiin pelkästään passiin liittyvien epäselvyyksien perusteella, katsottiin muita tunnusmerkistötekijöitä arvioitaessa asianomistajan tehneen työtä erehdytyksestä huolimatta vapaaehtoisesti ja asuneen vapaaehtoisesti työpaikallaan epäinhimillisissä oloissa, vaikka vaihtoehtoja ei ollut.

kun vastaaja ei ollut halunnut tehdä töitä. Tuomiossa on viitattu hyvin saman kaltaiseen tilanteeseen osapuolten välillä kuin edellä mainitussa tuomiossa: ”*Asianomistaja on tuonut kertomuksessaan selvästi esille sen, että hän ihastui ja rakastui [vastaajaan] kun taas [vastaaja] on ollut pidättyvämpi ja tuonut esille asianomistajan halun ja alttiuden tarjota äitinsä tapaan seksuaalipalveluja miehille.*” Myöhemmin asianomistajan jo tultua täysi-ikäiseksi he ovat päättäneet lähteä Suomeen, ja asianomistaja on jatkanut prostituutiota Suomessa, mutta jossain vaiheessa todennut, ettei enää haluaisi jatkaa prostituutiotoimintaa. Asianomistaja on kuitenkin kertonut, että oli joutunut jatkamaan prostituutiota vastaajan painostettua rahojen loppumisella. Vastaaja on pahoinpidellyt asianomistajaa, uhkaillut tätä ja tämän perhettä. Vastaaja oli myös uhanut asianomistajaa heidän yhteisen lapsensa menettämällä, jos asianomistaja yrittäisi lähteä Suomesta. Määräysvaltaan ottamisen osalta kärjäoikeus on arvioinut tilannetta seuraavasti:

[Vastaaja] ja asianomistaja ovat olleet parisuhteessa ja ajoittaisista vaikeista hetkistä huolimatta asianomistaja kertoo yhä rakastavansa [vastaajaa]. Parisuhde ei ole ollut tasavertainen mutta ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyminen edellyttää toisen ottamista määräysvaltaan, jossa uhri on menettänyt mahdollisuutensa toimia haluamallaan tavalla. Huomiota on kiinnitettävä tilanteen sekä asianosaisten aseman ja heidän välisensä suhteen kokonaisarviointiin. Asianomistajan olemus ja käytös oikeudessa ei tue käsitystä siitä, että hän olisi joutunut ihmiskaupan uhriksi. Tämä on jossain määrin tullut oikeudelle yllätyksenäkin. Hän on heti kertomuksensa aluksi tuonut esille, että hänen äitinsä toimi [asianomistajan kotimaassa] prostituoituna ja että asianomistaja oli itsekkin innostunut ja kiinnostunut asiasta. Asianomistaja ei ole tuonut esille, että häntä olisi painostettu tai uhattu tarjoamaan seksipalveluita. Hän ei ole tuonut esille edes sitä mahdollisuutta, että hän olisi pelännyt sanoa [vastaajalle] vastaan. Vielä on huomattava vastaajankin esille tuoma seikka, että [vastaaja] kävi lukuisia kertoja kotimaassaan ..., kun sekä hänen äitinsä että isänsä kuolivat noin vuoden välein elokuussa 2015 ja 2016. Asianomistajalla on ollut siten mahdollisuus toimia haluamallaan tavalla. Hän ei ole tuonut esille, että olisi elänyt jatkuvassa pelon ilmapiirissä. Ainoastaan rahankäyttö oli ollut [vastaajan] määräysvallassa.

Perusteluissa on useita ongelmallisia kohtia. Ensinnäkään tuomiossa muualla mainittua väkivaltaa, väkivallan uhkaa, painostamista seksin myymiseen rahapulan takia tai yhteisen lapsen merkitystä ei ole huomioitu lainkaan. Sen sijaan huomiota on kiinnitetty merkitykseltään epäselväksi jääneisiin vastaajan ulkomaanmatkoihin, asianomistajan aiempaan kiinnostukseen seksin myymistä kohtaan ja hänen tunteisiinsa vastaajaa kohtaan sekä asianomistajan olemukseen oikeudessa sekä siihen, ettei asianomistaja ole tuonut esille sitä mahdollisuutta, että olisi pelännyt sanoa vastaajalle vastaan. Tuomion perusteella on vaikea arvioida viimeksi mainittua asiaa osittain sen

vuoksi, että esitettyä näyttöäkin on referoitu hyvin lyhyesti, mutta lyhyenkin selostuksen perusteella tulee ilmi edellä mainittu asianomistajan vastentahtoisuus prostituutioon ja se, että hän on kuitenkin jatkanut sitä painostettuna.³⁷⁴ Vaikka tällaisessa tilanteessa ei olisikaan käytetty väkivaltaa tai uhattu sillä nimenomaan siinä yhteydessä, kun osapuolet ovat keskustelleet seksin myymisestä, lienee selvää, että jatkuva vakava väkivalta suhteessa vaikuttaa asianomistajan mahdollisuuksiin toimia missään asiassa tahtomallaan tavalla, jos vastaaja on eri mieltä. Tuomion perusteluissa viitataan siihen, että määräysvaltaan ottamisen arvioimisessa on huomioitava osapuolten välisen suhteen kokonaisarviointi, mutta näin siinä mitä ilmeisimmin ei ole tehty. Arvio on ollut täysin poikkeava verrattuna edellä mainittuun tuomioon, jossa huomioitiin yksittäisinä arvioiden vähäisiäkin seikkoja määräysvaltaan ottamista kokonaisuutena arvioitaessa.

Lisäksi viittaus siihen, etteivät asianomistajan olemus ja käytös oikeudessa tue käsitystä siitä, että hän olisi joutunut ihmiskaupan uhriksi viittaa siihen, että sekä ihmiskaupparikoksesta että ihmiskaupan uhrista on ollut tietynlainen mielikuva, joita teko ja asianomistaja eivät ole vastanneet, ja tällä perusteella on päädytty syytteen hylkäävään tuomioon tarkastelematta asiaa säännöksen tunnusmerkistön suhteen.³⁷⁵ Tähän viittaa sekin, että tuomiossa oikeudellinen arvio rajoittuu ihmiskauppatunnusmerkistön osalta käytännössä yllä olevaan tuomiosta lainattuun tekstipätkään. Sitä ennen tuomiossa on otettu esiin muutamia, stereotyyppisiä ja osittain epärelevanttejäkin ihmiskaupparikoksen piirteitä, mutta muilta osin tunnusmerkistöä tai sen täyttymistä ei ole käsitelty:

Ihmiskauppaa koskevan rikoslain 25 luvun 3 §:n lainkohta perustuu ensisijaisesti järjestäytyneen rikollisuuden vastaiseen YK:n yleissopimukseen. Tyypillisesti ihmiskaupan uhri joutuu hänelle tuntemattomiin ja vaikeasti hallittaviin olosuhteisiin muun ohella kielitaidottomuuden takia. Ihmiskauppa on rikollisen toiminnan muoto, jossa rikoksenteijä saattaa uhrinsa hyväksikäytön kohteeksi vaikuttamalla jollain epäasiallisella tavalla uhrin päätöksentekokykyyn. Tekijä voi esimerkiksi erehdyttää uhrin lupaamalla tälle normaalia, tavanomaisin ehdoin määriteltyä työtä ja työolosuhteita, mutta todellisuudessa uhri päätyy vakavan hyväksikäytön kohteeksi. Tekijä voi myös käyttää hyväkseen uh-

³⁷⁴ Tuomiosta käy ilmi, että nämä seikat ovat tulleet esiin esitutkintakuulusteluissa, kun taas oikeudessa asianomistajan ei ole kerrottu esittäneen juuri mitään negatiivista vastaajasta, mikä viittaa siihen, että hän on saattanut pelätä vastajaa tai esimerkiksi ajatellut, ettei hän halua heidän suhteensa vuoksi tuoda ongelmia esiin.

³⁷⁵ Stereotyyppisestä uhrikuvasta, Roth 2011b, s. 989. Vrt. käsitykseen ideaaliuhrista, jossa ihmiskaupan uhrien ajatellaan olevan passiivisia ja kyvyttömiä tekemään elämänsä koskevia päätöksiä ja valintoja. Heiltä toisin sanoen puuttuu toimijuus kokonaan. Viuhko 2013, erit. s. 388–391.

rin haavoittuvaista asemaa tai sitä, että uhri on jollain tavalla riippuvainen tekijästä (yhdenvertaisuusvaltuutettu -sivusto). Usein ihmiskauppaan liittyy myös ihmissalakuljetusta.

Ihmiskaupassa teon kohteen ajatellaan olevan toisen määräämisen alainen laajemmin kuin parituksessa. Ihmiskaupassa tekijän ja teon välinen alitussuhde on intensiivisempi ja kokonaisvaltaisempi kuin parituksessa todetaan lakivaliokunnan mietinnössä 4/2004.

Tuomiossa ei tarkastella ihmiskauppaa koskevaa säännöstä käytännössä lainkaan. Tämän lisäksi esimerkiksi maininnat järjestäytyneestä rikollisuudesta ja ihmissalakuljetuksesta sen ohella, että ihmiskauppateon vakavuutta ja uhrin alisteista asemaa korostetaan, viittaavat sellaisiin stereotyyppisiin käsityksiin ihmiskaupasta, joiden on todettu estävän tunnistamista niitä uhreja, jotka eivät sovi niin sanotun ideaaliuhrin muottiin. Lisäksi tämältyypiset käsitykset ihmiskaupasta ja sen uhrista vaikuttavat siihen, kuinka (kapeasti) suostumus ja pakko ymmärretään.³⁷⁶

5.1.5.3 Yhteenveto

Suurimmat soveltamis- ja tulkintahaasteet ihmiskauppasäännöksen tekotapojen osalta vaikuttavat liittyvän tekotapojen ja muiden ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistötekijöiden väliseen suhteeseen tai yhteyteen, tekotapojen arvioimiseen ja perusteleamiseen toisistaan erillisinä ja itsenäisinä tunnusmerkistön osatekijöinä sekä ihmiskauppateon luonteeseen jatkuvana ja prosessinomaisena rikoksena. Lisäksi säännösmuutosta määräysvaltaan ottamisen osalta ei ole otettu kaikissa tuomioissa huomioon.

Erityisesti lievempiin tekotapoihin, värväämiseen, luovuttamiseen, kuljettamiseen, vastaanottamiseen ja majoittamiseen vedotaan ihmiskauppasyytteissä usein ja toisaalta useampaan samassa teossa. Tuomiossa kaikkiin tekotapoihin ei kuitenkaan välttämättä oteta kantaa lainkaan, tai perustelut jäävät niiden osalta epäselviksi. Kaikkien tekotapojen arvioiminen ja myös perusteleminen olisi kuitenkin olennaista, jotta tunnusmerkistön osatekijät ja niiden välinen yhteys tulisi arvioitavaksi. Tekotapoihin pitäisi ottaa kantaa ja perustella johtopäätökset kunkin osalta erikseen myös siksi, että korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu KKO 2022:2 ohjaa huomioimaan rangaistuksen mittaamisessa sen, kuinka monta keinoa, tekotapaa ja tarkoitusta teossa on täytynyt. Soveltamiskäytännön ennakoitavuuden, mutta myös rangaistuskäytännön yhte-

³⁷⁶ Roth 2011b, s. 996–997; Viuhko 2013, s. 385–404; Viuhko 2019.

näisyyden turvaamiseksi on tärkeää, että tuomioissa otetaan kantaa kaikkiin syytteessä vedottuihin tunnusmerkistökäsitteisiin. Tämä toki edellyttää myös kattavaa esitutkintaa ja syyteharkintaa niin, että kaikki tunnusmerkistön osatekijät huomioidaan.

Valtaan ottamisen muuttaminen määräysvaltaan ottamiseksi on pääsääntöisesti huomioitu soveltamiskäytännössä, ja vaikuttaa, että muutoksen tarkoitus on toteutunut. Valtaan ottamiselle on asetettu huomattavasti korkeampi soveltamiskynnys kuin määräysvaltaan ottamiselle, ja jälkimmäisen osalta on huomioitu sen tyyppisiä psyykkisen vaikuttamisen keinoja, joita muutoksella tavoiteltiin. Käytäntö ei ole kuitenkaan tältä(kään) osin täysin yhtenäinen, vaan osassa tuomioista nimenomaan hienovaraisempia psyykkisen vaikuttamisen keinoja tai edes jatkuvaa väkivaltaa ei ole huomioitu seikkana, joka vaikuttaisi asianomistajan kykyyn ja mahdollisuuksiin toimia tahtomallaan tavalla.

Pakkotyötä koskevien tuomioiden osalta vastaavanlaisista säännösmuutokseen liittyviä soveltamiskäytännön muutosta ei ole ainakaan toistaiseksi havaittavissa. Pakkotyöhön liittyvissä tuomioissa valtaan ja määräysvaltaan ottamista on myös usein perusteltu suhteellisen suppeasti. Lisäksi vaikuttaa, että pakkotyötapauksissa kiinnitetään hyvin vähän huomiota minkäänlaiseen psyykkiseen vaikuttamiseen: useimmiten otetaan esiin konkreettisempia asianomistajan toiminnan rajoittamiseen liittyviä yksittäisiä seikkoja.

5.1.6 Asianomistajan alaikäisyyden merkitys

Ihmiskauppaa koskevan rikoslain säännöksen (RL 25:3) 2 momentti koskee alaikäisiä ihmiskaupan uhreja. Sen mukaan Ihmiskaupasta tuomitaan myös se, joka ottaa määräysvaltaansa kahdeksatoista vuotta nuoremman henkilön taikka värvää, luovuttaa, kuljettaa, vastaanottaa tai majoittaa tämän 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa, vaikka mitään 1 momentin 1–4 kohdassa tarkoitettua keinoa ei olisi käytetty. Alaikäisten uhrien kohdalla ei siis tarvitse käyttää ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuja keinoja, vaan tunnusmerkistön täyttyminen pelkkien tekotavan ja tarkoituksen osalta riittää. Lisäksi törkeää ihmiskauppaa koskevan säännöksen (RL 25:3a) mukaisista kvalifiointiperusteista yksi on teon kohteen alaikäisyys.

Se, ettei ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyminen edellytä keinojen käyttämistä alaikäisten uhrien kohdalla, perustuu kansainvälisiin velvoitteisiin. Palermon yleissopimuksen ihmiskauppaa koskevan lisäpöytäkirjan 3 artiklan c kohdan mukaan ”lapsen värväys, kuljetus, siirtäminen, kätkeminen tai vastaanottaminen hyväksikäyttötarkoituksessa katsotaan ’ihmiskaupaksi’ myös silloin, kun siihen ei liity mitään tämän artiklan a kohdassa mainittua keinoa”. Vastaavalla tavalla ihmiskauppadirektiivin 2 artiklan

5 kohdan mukaan alaikäiseen kohdistuvaa tekoa on pidettävä direktiivissä tarkoitettuna ihmiskauppana, vaikka siinä tarkoitettuja keinoja ei olisikaan käytetty.

YK:n lasten oikeuksien yleissopimuksen (60/1991) johdannosta ja siinä olevista viittauksista lukuisiin muihin kansainvälisiin sopimuksiin käy ilmi se sinänsä ilmeinen seikka, että lapsi tarvitsee erityistä suojelua ja huolenpitoa ruumiillisen ja henkisen kypsyttömyytensä vuoksi. Samoin ihmiskauppadirektiivin johdannon 8 kohdassa on todettu, että "[l]apset ovat haavoittuvampia kuin aikuiset ja siksi suuremmissa vaarassa joutua ihmiskaupan uhreiksi. Direktiiviä sovellettaessa ensisijaista on turvata lapsen etu Euroopan unionin perusoikeuskirjan ja vuonna 1989 tehdyn Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien yleissopimuksen mukaisesti." Lisäksi direktiivin 12 kohdan mukaan rikoksesta on tuomittava ankarampi rangaistus silloin, kun uhri on erityisen haavoittuva. Edelleen direktiiviä sovellettaessa erityisen haavoittuvaksi henkilöksi olisi katsottava ainakin kaikki lapset (joita ovat direktiivin 2 artiklan 6 kohdan mukaan kaikki alle 18-vuotiaat). Ihmiskauppadirektiivin mukaan (johdannon kohdat 22–23 ja artikkelit 13–17) ihmiskaupan lapsiuhreille on myös taattava erityisiä prosessuaalisia oikeuksia sekä tukitoimia.

Lisäpöytäkirjan 3 artiklan b kohdan mukaan ihmiskaupan uhrin suostumuksella hyväksikäyttöön ei ole merkitystä, jos sen saamiseksi on käytetty jotain sopimuksessa tarkoitettua keinoa (joita ovat esimerkiksi uhkaaminen ja petos). Hallituksen esityksessä on todettu, että vastaava suostumuksen merkityksetömyys koskee myös rikoslakiin ehdotettavan säännöksen tarkoittamia keinoja. Toisin sanoen RL 25:3–3a:ssa tarkoitettuun hyväksikäyttöön ei voi antaa pätevää suostumusta, jos jotain säännöksissä mainituista keinoista on käytetty.³⁷⁷ Ihmiskauppasäännöstä koskevissa hallituksen esityksissä on kuitenkin todettu Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan aukollisuus alle 18-vuotiaiden osalta, kun on kysymys suostumuksesta ihmiskaupan kohteeksi.³⁷⁸ Nimittäin Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjan mukaan uhrin suostumus ei ole pätevä silloin, kun sopimuksessa tarkoitettuja keinoja on käytetty (3 artiklan b kohta), mutta alaikäisten suostumuksen merkityksestä lisäpöytäkirjassa ei ole mitään mainintoja. Hallituksen esityksessä on oletettu tämän liittyvän mahdollisesti siihen, että alaikäisen antamaa suostumusta ihmiskaupan kohteeksi on kansainvälisessä sääntelyssä joka tapauksessa pidetty aina pätemättömänä. Tämän jälkeen hallituksen esityksessä on kuitenkin pohdittu suostumuksen merkitystä Suomen sääntelyn kontekstissa, jossa alaikäisen antama suostumus ei ole aina merkityksetön. Tältä osin on ensinnäkin pidetty selvänä, että alaikäinen ei voi suostua ainakaan orjuuteen, pakkotyöhön tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin tai elimien tai kudoksien poistamiseen. Sen sijaan alaikäisen suostumista prostituutioon ei ole pidetty yhtä ilmeisenä, mutta huomioiden muiden säännösten antaman suojan alaikäisille ja se, että lapsen suojan on oltava pa-

³⁷⁷ HE 34/2004 vp, s. 99/II.

³⁷⁸ HE 34/2004 vp, s. 100; HE 103/2014 vp, s. 39/I.

remppi kuin aikuisella, on tultu johtopäätökseen, ”että alle 18-vuotias ei voi antaa pätevää suostumustaan ryhtyä pykälässä tarkoitetun seksuaalisen tai muun hyväksikäytön kohteeksi”.³⁷⁹

Ottaen huomioon myös kansainvälisten sopimusten ja ihmiskauppadirektiivin erityiset alaikäisiä koskevat säännökset sekä niistä ilmenevä alaikäisten erityisen haavoittuvuuden korostaminen ja toisaalta erityinen tarve suojella alaikäisiä hyväksikäytöltä, olisi niiden tarkoituksen vastaista tulkita sääntelyä niin, että alaikäinen voi antaa suostumuksensa ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettuun prostituution hyväksikäyttöön.³⁸⁰

5.1.6.1 Soveltamiskäytäntö tapauksissa, joissa asianomistaja on alaikäinen

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa ihmiskauppaa ei välttämättä aina tunnisteta ihmiskaupaksi,³⁸¹ ja toisaalta tutkimusaineistossa oli tapauksia, joissa sinänsä tunnistettiin hyväksikäyttö ihmiskaupaksi, mutta uhrin alaikäisyydelle teon alkaessa tai juuri ennen syytteessä määritellyn tekoajan alkamista ei annettu merkitystä. Tutkimusaineistoon kuului yhteensä kaksi käräjäoikeuksien ja yksi hovioikeuden tuomio, joissa oli kyse alaikäisiin kohdistuneesta ihmiskaupasta.³⁸² Tuomioissa oli kyse kahdesta eri teosta, joista kumpikin liittyi prostituution kohteeksi saattamiseen. Tuomioissa on sovellettu ihmiskauppasäännöksen alaikäisiä koskevaa 2 momenttia, eikä teoissa ole edellytetty käytettävän mitään 1 momentissa tarkoitetuista keinoista. Toisessa tapauksessa sekä käräjäoikeus että hovioikeus on tuominnut teon törkeänä ihmiskauppana. Toisesta tapauksesta aineistoon kuului vain käräjäoikeuden tuomio, jossa tekojen ei katsottu täyttävän törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistöä (tekoja ei katsottu kokonaisuutena arvioiden törkeiksi), vaan teoista tuomittiin rangaistukset perusmuotoisen ihmiskaupan perusteella. Törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistöä arvioidaan myöhemmin alaluvussa 5.1.8.

Lisäksi aineistoon kuului kaksi käräjäoikeuden tuomiota ja yksi hovioikeuden tuomio, joissa käsitellyissä asioissa asianomistaja oli ollut alaikäinen syytteessä tarkoitetun teon alkaessa, mutta täysi-ikäistynyt sen aikana.³⁸³ Näissä oli kyse kahdesta eri ta-

³⁷⁹ HE 34/2004 vp, s. 100.

³⁸⁰ Myöskään ihmiskauppadirektiivissä ei ole otettu kantaa alaikäisten suostumuksen merkityksestä yleisesti, mutta direktiivin pakollista työtä koskevassa johdannon 11 kohdassa on huomautettu, että ”[a]llan oikeuskäytännön perusteella olisi arvioitava tapauskohtaisesti, onko mahdollinen suostuminen tällaisen työn tekemiseen tai palveluksen suorittamiseen pätevä. Kun on kyse lapsesta, lähtökohtana olisi kuitenkin pidettävä aina sitä, ettei mahdollinen suostumus ole pätevä.”

³⁸¹ Lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta ihmiskaupasta lähemmin Kervinen – Ollus 2019.

³⁸² T-2016-8, T-2020-8 ja T-2017-9.

³⁸³ T-2017-6, T-2018-2 ja T-2018-9.

pauksesta, ja myös näissä teon kohde oli saatettu prostituution tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Väitettyä lapsiavioliittoa koskevassa asiassa T-2019-1 puolestaan ei pystytty osoittamaan riittävällä varmuudella asianomistajan alaikäisyyttä avioliiton aikana ja sitä solmittaessa, joten asianomistajaa pidettiin täysi-ikäisenä. Asiaan liittyviä näyttökysymyksiä käsitellään myöhemmin luvussa 5.1.9.3.

Aineistossa oli myös kaksi sellaista tapausta, jossa syytteen mukaisen teon alkamisajankohdaksi oli määritelty sellainen ajankohta, kun asianomistaja oli juuri täyttänyt 18-vuotta, vaikka asianomistajat olivat olleet vastaajien kanssa tiiviisti tekemisissä jo ennen sitä.³⁸⁴ Toinen tapauksista koski paritustyypisen hyväksikäytön kohteeksi saattamista ja teko aika oli määritetty prostituutitoiminnan alkamisen perusteella. Osapuolet olivat kuitenkin olleet parisuhteessa jo ennen tätä siitä lähtien, kun asianomistaja oli ollut 15 vuotta, ja suhteessa oli ollut väkivaltaa ja kontrolloimista sen alusta alkaen. Asiaa koskevassa hovioikeuden tuomiossa T-2019-5 on todettu, että *”perusta [asianomistajan] riippuvaiselle asemalle [vastaajasta] on luotu jo seurustelusuhteen alkaessa. Osapuolet eivät näin ollen ole alun perinkään olleet tasavertaisessa suhteessa”*. Tältä osin tuomiossa ei viitata nimenomaan asianomistajan ikään suhteen alussa, mutta oletettavasti se on ainakin osittain vaikuttanut arvioon.

Toisessa tapauksessa T-2020-6 oli hieman vastaavanlainen tilanne. Siinä vastaajan väitettiin syyllistyneen erilaiseen hyväksikäyttöön uskonnollisen yhteisön toiminnassa, ja tekoa on arvioitu kolmen eri tarkoituksen perusteella päätyen siihen, että teossa oli kyse seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamisesta. Syytteen mukainen teko oli alkanut joulukuussa 2004 ja päätynyt vasta vuonna 2015. Asianomistaja oli täyttänyt 18 vuotta elokuussa 2004, mutta hän oli osallistunut aktiivisesti vastaajan johtaman uskonnollisen yhteisön toimintaan jo vuodesta 2002 lähtien. Syytteessä teko katsottiin kuitenkin alkaneeksi vasta joulukuussa 2004, mistä lähtien asianomistaja oli ollut kokopäiväisesti mukana vastaajan järjestämässä toiminnassa.

Esimerkiksi riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa arvioidessaan käräjäoikeus on todennut asianomistajan olleen *”syytteessä tarkoitettuna aikana täysi-ikäinen ja täysivaltainen henkilö, eikä esille ole tullut mitään sellaisia [asianomistajan] henkilöön liittyviä seikkoja, joiden vuoksi hän olisi ollut kykenemätön muodostamaan itse omaa uskonnollista käsitystään.”* Lisäksi tuomiossa on huomautettu, että

”kysymys ei ole ollut siitä, että [vastaaja] olisi fyysisillä keinoilla estänyt tai rajoittanut [asianomistajan] liikkumista tai yhteydenpitoa muihin henkilöihin, vaan asianomistaja oli itse kokenut, että hänen tulee olla lojaali uskonnollisen yhteisön johtajalle ja torjua kaikki tähän kohdistuva kritiikki. Tämä oli johtanut

³⁸⁴ T-2019-2 ja T-2019-5.

siihen, että [asianomistaja] oli tosiasiallisesti itse välttänyt yhteydenpitoa sukulaisiinsa, vaikka hänellä objektiivisesti arvioiden oli ollut siihen tarvittavat keinot ja mahdollisuus.”

Mainitut asiat olisi kuitenkin voitu ottaa huomioon myös valtaan tai määräysvaltaan ottamiseen viittaavina seikkoina, koska ne viittaavat nimenomaan sellaiseen psyykkiseen vaikuttamiseen, jonka seurauksena asianomistaja on voinut kokea, että hänen on toimittava vastaajan haluamalla tavalla. Toisaalta vastaavasti kuin edellä mainitussa tapauksessa, tässä olisi voitu huomioida se, että vastaaja on vaikuttanut vahvasti asianomistajaan ja tämän ajatteluun jo ennen syytteen teonkuvauksen alkamista asianomistajan ollessa alaikäinen, minkä jälkeen hänen on ollut helpompi käyttää hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa tai ottaa asianomistaja valtaansa.

5.1.6.2 Asianomistajan alaikäisyys teon alkaessa

Tilanteet, joissa asianomistaja on ollut alaikäinen ihmiskauppateon alkaessa, mutta on tullut täysi-ikäiseksi teon aikana, ovat RL 25:3:n 2 momentin suhteen tulkinnanvaraisia. Ihmiskauppaa koskevan sääntelyn taustalla on ajatus alaikäisten lähtökohtaisesta haavoittuvuudesta täysi-ikäisiin verrattuna, ja sääntelyn taustalla on myös nimenomainen tarkoitus suojata alaikäisiä hyväksikäytöltä. Vaikka asianomistaja olisikin täysi-ikäistynyt teon aikana, on alaikäisten haavoittuvuuden vuoksi perusteltua arvioida vähintäänkin osatekoja erikseen siltä osin kuin asianomistaja on ollut alaikäinen ja täysi-ikäinen. Alaikäisyyden merkitys teon alkaessa voi myös vaikuttaa niin, että asianomistaja on helpommin painostettavissa tai erehdyttävissä tai turvattomassa tilassa tai riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan. Korkein oikeus (KKO 2014:80, kohta 39) on myös huomauttanut valtaan ottamisen tunnusmerkistökäsitteitä arvioidessaan, että kansainvälisten velvoitteiden mukaan sellaiset menettelyt, joissa alle 18-vuotias henkilö saatetaan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, on säädetty rangaistavaksi varsin laaja-alaisesti. Tämän on katsottu puoltavan sitä tulkintaa, ettei valtaan ottaminen erityisesti alle 18-vuotiaiden kohdalla voi olla sidottu liikkumisvapauden rajoittamiseen, vaan myös muunlaisen määräysvallan on katsottava olevan säännöksen tarkoittamaa valtaan ottamista käsitteen suppeasta tulkinnasta huolimatta.

Kummassakaan mainituista tuomioista, joissa asianomistaja on ollut syytteen mukaisen teon alkaessa alaikäinen, asialle ei ole annettu tuomiossa merkitystä niin, että koko tekoon tai joihinkin osatekoihin olisi sovellettu alaikäisiä koskevaa 2 momenttia tai edes niin, että joidenkin tunnusmerkistökäsitteiden arvioimisessa alaikäisyydestä johtuva erityinen haavoittuvuus olisi nimenomaisesti huomioitu. Kummassakin tapauksessa asianomistaja tosin oli ollut vain vähän aikaa teon alkaessa alaikäinen. Jo

edellä useissa yhteyksissä käsitellyssä tuomiossa T-2018-2 oli kyse paritustyyppisestä hyväksikäytöstä väkivaltaisessa parisuhteessa. Asiassa on todettu näytetyksi, että asianomistaja oli aloittanut seksin myymisen ollessaan 17-vuotias muutettuaan juuri vastaajan luo asumaan, ja vastaaja oli myös aktiivisesti osallistunut asianomistajan prostituutiotoiminnan järjestämiseen ainakin kuljettamalla tätä ”poliiseja harhauttaakseen”. Hyvin tiiviisti referoitujen kertomusten perusteella ei ole mahdollista arvioida asiaa varmasti, mutta mainittujen tietojen perusteella vastaajan teot olisivat hyvinkin voineet täyttää ihmiskaupan tunnusmerkistön jo tuolloin, koska vastaaja oli ainakin majoittamalla ja kuljettamalla saattanut asianomistajan parituksen kaltaisen hyväksikäytön kohteeksi, eikä keinoja ole alaikäisen kohdalla tarvinnut käyttää. Tuomiossa on kuitenkin todettu, että ollessaan alaikäinen asianomistaja myi seksiä vapaaehtoisesti: *”Ihmiskaupasta ei asianomistajan tapauksessa ole kyse edes hänen ollessaan alle 18-vuotias. Hän on oman kertomansakin mukaan ollut yhdessä [vastaajan] kanssa päättämässä seksipalvelujen tarjoamisesta [kotimaassaan]. Hän oli toiminut vapaaehtoisesti.”*

Johtopäätös on esitöissä kerrotulla tavalla säännöksen tarkoituksen vastainen: hallituksen esityksessä on nimenomaisesti todettu, ettei alle 18-vuotias voi antaa pätevää suostumusta ryhtyä pykälässä tarkoitettun seksuaalisen tai muun hyväksikäytön kohteeksi.³⁸⁵ Lisäksi tuomiossa olisi tullut huomioida ainakin riippuvaista asemaa, turvaton tilaa ja määräysvaltaan ottamista arvioitaessa se, että asianomistaja on aloittanut suhteen ja vastaaja on mahdollisesti värvännyt hänet prostituutioon jo silloin, kun hän on ollut alaikäinen. Sen sijaan kärjäoikeus katsoi, ettei kyse ollut ihmiskaupasta senkään jälkeen, kun asianomistaja oli täysi-ikäistynyt.

Toisessa prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamista koskevassa tapauksessa, jossa asianomistaja on ollut teon alkaessa alaikäinen, oli kyse asianomistajan värväämisestä ulkomailta prostituutioon Italiaan ja Suomeen. Hovioikeuden tuomiosta T-2018-9 käy ilmi, että siinä vaiheessa, kun asianomistajaa oli houkuteltu prostituutioon, hän oli ollut alaikäinen, mutta tuomiosta ei selviä se, milloin asianomistaja on täyttänyt 18 vuotta. Sen sijaan syyttäjällä ei ole vedonnut alaikäisyyteen eikä kärjäoikeuden tuomiossa ole kiinnitetty alaikäisyyteen lainkaan huomiota. Alaikäisyys tulee esiin hovioikeuden todetessa johtopäätöksensä teon tarkoitusta arvioituaan:

Hovioikeus katsoo siten, että tuolloin 17-vuotias asianomistaja on [vastaajan] yhteydenoton johdosta lähtenyt matkalle kotoaan ... tarkoituksenaan aloittaa seksuaalipalvelujen tarjoaminen korvausta vastaan. Sittemmin jouduttuaan [vastaajaa] kohtaan velkasuhteeseen asianomistaja on ollut kykenemätön olosuhteistaan johtuen lopettamaan näiden palveluiden tarjoamisen [vastaajan]

³⁸⁵ HE 34/2004 vp, s. 100/II.

määräämällä tavalla. Näin ollen [vastaajan] on katsottava rikoslain 25 luvun 3 §:ssä tarkoitetulla tavalla värvänneen asianomistajan rikoslain 20 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitetun seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi.

Lisäksi tuomiossa on katsottu vastaajan erehdyttäneen asianomistajaa ainakin työstä saatavan palkan osalta ja käyttäneen hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa. Jälkimmäisiä arvioitaessa hovioikeus on huomionut asianomistajan nuoren iän, mutta ei alaikäisyyttä ainakaan nimenomaisesti. Asianomistajan nuori ikä on huomioitu myös rangaistusta korottavana seikkana. Kuitenkin ainakin värväminen ja erehdyttäminen ovat tapahtuneet asianomistajan ollessa alaikäinen, joten vastaajan olisi voitu todeta syyllistyneen ihmiskauppaan myös säännöksessä tarkoitettuja keinoja käyttämättä. Tuomioissa on arvioitu myös teon törkeyttä, mutta tältä osin syyttäjät ei ole vedonnut alaikäisyyteen eivätkä tuomioistuimet ole arvioineet teon törkeyttä asianomistajan alaikäisyyden perusteella. Käräjäoikeus tuomitsi vastaajan törkeästä ihmiskaupasta, koska katsoi, että teko oli tehty osana järjestäytyneen rikollisuutta. Hovioikeuden mukaan ei ollut voitu osoittaa riittävällä varmuudella, että vastaaja olisi tehnyt rikoksen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa.

5.1.6.3 Yhteenveto

Aineistoon kuuluvien tuomioiden perusteella silloin, kun asianomistaja on ollut alaikäinen koko ihmiskauppateon ajan, alaikäisyyden merkitys tunnusmerkistön arvioimisessa on tunnistettu ja huomioitu rikosprosessissa. Sen sijaan niissä tapauksissa, joissa asianomistaja on ollut alaikäinen vain teon alkaessa tai juuri syytteessä määriteltyä tekoaikaa ennen, asiaan ei ole kiinnitetty huomiota.

Säännöksen esityöt sekä kansainväliset ja eurooppalaiset sääntelyinstrumentit ja niiden tarkoitus huomioiden alaikäisyydelle pitäisi antaa merkitystä myös silloin, kun asianomistaja on ollut vain osan tekoajasta alaikäinen, jollei muuten, niin ainakin osapuolten välistä suhdetta ja niitä tunnusmerkistön osatekijöitä arvioitaessa, joissa asianomistajan haavoittuvuus ja erityinen alttius hyväksikäytölle tulee huomioida. Asiaan tulisi kiinnittää huomiota jo esitutkintavaiheessa samoin kuin syytteessä esitettävien vaatimusten ja tekoajan määrittämisen osalta.

5.1.7 Tahallisuuden arviointi ihmiskauppaa koskevassa soveltamiskäytännössä

Ihmiskauppateko on rangaistava vain tahallisena, ja tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin teon osatekijöihin (keinot, tekotavat ja tarkoitus). Teon tarkoituksen osalta tahallisuusvaatimus on kuitenkin korkeampi. Jotta tahallisuus täytyisi tältä osin, tekijän on

täytynyt toimia nimenomaan siinä tarkoituksessa, että teon kohde saatetaan joihinkin niistä olosuhteista, jotka on mainittu säännöksessä teon tarkoituksina.³⁸⁶

Tahallisuudesta säädetään rikoslain 3 luvun 6 §:ssä. Mainitun säännöksen mukaan tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutettu tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. Säännös koskee, kuten tunnettu, vain seuraustahallisuutta. Olosuhdetahallisuuden alaraja jätettiin säännöksen eduskuntakäsittelyssä tietoisesti oikeuskäytännössä määrittäväksi.³⁸⁷ Korkein oikeus on kuitenkin ratkaisukäytännössään määritellyt olosuhdetahallisuuden alarajan seuraustahallisuutta vastaavasti todennäköisyystahallisuuden kautta.³⁸⁸

Rikoslain 25 luvun 3 §:ssä tarkoitettu ihmiskauppa on vain tahallisenä rangaistava. Säännös sisältää niin olosuhde- kuin seuraustunnusmerkkejä eli ihmiskauppaa koskevaa säännöstä sovellettaessa on kiinnitettävä huomiota niin seuraus- kuin olosuhdetahallisuuteen. Esimerkiksi ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä mainitut tunnusmerkit ”riippuvainen asema” ja ”turvaton tila” ovat olosuhdetunnusmerkkejä. Vastaajan tahallisuutta arvioitaessa on näin kiinnitettävä huomiota siihen, tiesikö vastaaja tai pitikö hän vähintään varsin todennäköisenä, että teon kohde oli riippuvaisessa asemassa tai turvattomassa tilassa. Ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu teon tarkoitus taas on subjektiivinen tunnusmerkki, jonka suhteen edellytetään korotettua tahallisuutta. Kysymys siis on tekijän nimenomaisesta ihmiskauppasäännöksessä tarkemmin määritellystä tarkoituksesta. Kuten edellä on todettu, ihmiskauppasäännöksen sanamuodon mukaan teon tarkoituksen ei tarvitse toteutua, koska rangaistavaa on toimiminen ”hänen [teon kohteen] saattamiseksi” esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Tällöin tekijän on tehtävä teko nimenomaan tietystä säännöksessä mainitussa tarkoituksessa. Korotetun tahallisuuden suhteen todennäköisyystahallisuus ei näin tule kysymykseen. Merkitystä ei sen sijaan ole sillä, toteutuuko tarkoitus vai ei.³⁸⁹

Tahallisuutta on yleisesti ottaen tarkasteltu tutkimusaineistoon kuuluvissa tuomioissa vähän, ja suuressa osassa tuomioista tahallisuutta ei ole ihmiskauppa-asian yhteydessä mainittu lainkaan. Tahallisuuteen ei ole kiinnitetty ainakaan nimenomaisesti

³⁸⁶ HE 34/2004 vp, s. 93/II.

³⁸⁷ Säännöksen syntyhistoriasta ks. Melander 2016, s. 152–153 ja 170–172.

³⁸⁸ Ks. esim. Melander 2016, s. 172 ja Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 202.

³⁸⁹ Korotetusta tahallisuudesta laajemmin Melander 2016, s. 179–181.

huomiota edes aina silloin, kun tuomiossa on tuomittu tekijä ihmiskaupparikoksesta.³⁹⁰ Lisäksi usein silloinkin, kun tahallisuusedellytys on mainittu osana tunnusmerkistön tarkastelua, tahallisuuden täyttymistä kyseisessä tapauksessa ei ole kuitenkaan arvioitu.³⁹¹

Osassa tuomioista vastaajan on todettu syyllistyneen tekoon tahallisesti, ja osassa tahallisuuden on todettu täytyneen yhden tunnusmerkistön osatekijän tai vain yhden tunnusmerkistön osatekijän täyttymiseen vaikuttavan tosiseikan osalta. Esimerkiksi hovioikeuden tuomiossa T-2019-4 tahallisuuden on todettu lopuksi täytyneen kaikkien tunnusmerkistön osatekijöiden osalta: ”Ottaen vielä huomioon määräysvallan voimakkuus ja asianomistajan olosuhteet kokonaisuutena, [vastaajan] menettelyn on katsottava täyttävän ihmiskaupan tunnusmerkistön ja [vastaajan] on katsottava toimineen tahallisesti kaikkien tekoon liittyvien seikkojen osalta.” Tuomiossa T-2016-8 tahallisuudesta on sen sijaan maininta vain tekotapojen osalta: ”[v]astaajan on katsottava houkuttelemalla asianomistaja edellä kerrotulla tavalla *tahallaan* värvänneen ja lisäksi ... majoittaneen tämän”. Sen sijaan tuomiossa T-2019-7 on todettu, että vastaaja ei ole tahallisesti antanut väärää kuvaa mahdollisuuksistaan vaikuttaa asianomistajan oleskelulupaprosessiin. Muilta osin tuomiossa ei ole tarkasteltu tahallisuutta, vaikka se on huomioitu ihmiskaupan tunnusmerkistöä selostettaessa.

Se, ettei tahallisuutta ole tarkasteltu lainkaan tai kaikkien tunnusmerkistötekijöiden suhteen, ei tietenkään tarkoita, että tahallisuus olisi jäänyt täyttymättä tai huomioimattakaan. Osittain tahallisuuteen liittyvät kysymykset tulevat esiin tuomioissa niin, ettei asiayhteydessä välttämättä viitata nimenomaisesti tahallisuusedellytykseen. Esimerkiksi niissä tapauksissa, joissa on arvioitu asianomistajan riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa tämän kotimaassa houkuttelu- tai värväämistilanteessa, tulee varsinaisen riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan täyttymisen lisäksi arvioitavaksi se, onko vastaaja tiennyt asianomistajan mahdollisesta haavoittuvuudesta. Tämä liittyy myös tahallisuuteen, mutta yleensä asia on ilmaistu tuomioissa tahallisuuteen viittaamatta esimerkiksi niin, että koska vastaaja ei ole tiennyt asianomistajan taustasta tai haavoittuvuudesta, hän ei ole voinut käyttää tätä haavoittuvuutta hyväkseen.

Yleensä kuitenkin olosuhteet ovat Suomeen tulon jälkeen olleet sellaiset, ettei tässä vaiheessa enää ole katsottu, etteivätkö vastaajat olisi tienneet turvattomaan tilaan ja riippuvaiseen asemaan vaikuttavista seikoista. Hovioikeuden tuomiossa T-2015-10 asiaa on kuitenkin arvioitu tältä osin poikkeuksellisella tavalla ja viitattu tässä yhteydessä myös tahallisuuteen. Asianomistajan on katsottu olleen turvattomassa tilassa jo kotimaassaan, ja sen ohella myöhemmin Suomessa myös riippuvaisessa asemassa

³⁹⁰ Esim. tuomiot T-2020-6, T-2015-14, T-2018-14, T-2018-8, T-2019-6.

³⁹¹ Esim. T-2016-7, T-2019-2, T-2014-12, T-2015-9, T-2020-7, T-2015-11, T-2018-4, T-2018-9, T-2014-12, T-2017-13.

ainakin suhteessa toiseen vastaajista. Kotimaan tilanteen osalta vastaajien tahallisuuden ei ole kuitenkaan katsottu täyttyneen, koska he eivät ole tienneet asianomistajan traumaattisesta taustasta. Poikkeuksellista tuomiossa on se, että vaikka vastaajien on katsottu tienneen näistä seikoista myöhemmin osapuolten ollessa Suomessa, tunnusmerkistön ei ole katsottu täyttyneen turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisen osalta, koska vastaajilta on puuttunut tahallisuus:

[Vastaajat] ovat jo [asianomistajan kotimaassa] saaneet tietää asianomistajan vaikeasta perhetilanteesta. He ovat myös tulleet tietoisiksi asianomistajan heikosta taloudellisesta tilanteesta, puutteellisesta kielitaidosta ja aikaisemmasta toiminnasta prostituoituna. [Asianomistajaa hoitanut lääkäri] on todennut, että asianomistajan traumaattinen tausta ja hänen kypsymättömyytensä eivät ole olleet maallikon havaittavissa. [Lääkäri] on toisaalta myös tuonut esiin, että asianomistajan kanssa tekemisissä oleva henkilö pystyy tunnistamaan, että tämän toiminta on ristiriitaista, koska hän on ollut helposti johdateltavissa. Hovioikeus toteaa, että asianomistajan ennen 30.11.2012 kirjoittamista skype-viesteistä ei välity sellaista tietoa, jonka perusteella [vastaajien] olisi katsottava tulleen tietoiseksi [lääkäriin] kertomasta asianomistajan toiminnan ristiriitaisuudesta. Asiassa ei ole muutenkaan esitetty sellaista selvitystä, jonka perusteella [vastaajien] olisi pitänyt havaita asianomistajan toiminnan ristiriitaisuus ja hänen erityinen johdateltavuutensa.

Skype-viestien sisällön ja [lääkäriin] asianomistajan käytöksen ristiriitaisuutta koskevan kertomuksen perusteella hovioikeus pitää uskottavana, ettei asianomistajan heikentynyt henkinen ja fyysinen tila ole ollut [vastaajan] havaittavissa ennen kuin vasta vieroitusoireiden pahennuttua, mikä skype-viestien perusteella on tapahtunut vasta 30.11.2012. Ottaen huomioon, että [vastaajan] on katsottava tulleen tietoiseksi asianomistajan tilan olennaisesta huonontumisesta vasta vähän aikaa ennen tilanteen päättymistä ulkopuolisten väliintuloon ja sen, että [vastaajan] ei ole näytetty suhtautuneen asianomistajan terveydentilaan välinpitämättömästi, [vastaajan] ei voida Suomessa oleskelun aikana, edes oleskelun loppuvaiheissa, katsoa tahallisesti hyväksikäyttäneen asianomistajan riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa. [Toinen vastaaja] on ollut [ulkomailla] sinä aikana, kun asianomistaja ja [ensiksi mainittu vastaaja] ovat olleet Suomessa. [Vastaajat] ovat pitäneet tuona aikana toisiinsa yhteyttä puhelimitse. Hovioikeus katsoo, että myöskään [toisen vastaajan] ei ole näytetty asianomistajan Suomessa olon aikana tahallisesti hyväksikäyttäneen asianomistajan riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa.

Tuomiossa tahallisuudelta on tässä tilanteessa edellytetty selvästi enemmän kuin muissa tuomioissa vastaavanlaista tilannetta ja turvattoman tilan ja riippuvaisen ase-

man täyttymistä arvioitaessa. Lainatussa kohdassa tuomion perusteluissa viitatus terveydentilan lisäksi asianomistajan turvattomaan tilaan ja riippuvaiseen asemaan vaikuttivat muutkin seikat, joista vastaajat olivat tulleet tietoisiksi viimeistään osapuolten saavuttua Suomeen. Muissa tuomioissa turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman hyväksikäytön on katsottu täytyneen sillä perusteella, että vastaajat ovat tienneet asianomistajan aiemmista haavoittuvuutta aiheuttavista kokemuksista, minkä lisäksi esimerkiksi kielitaidottomuuden, rahattomuuden ja sen, ettei asianomistaja tunne Suomesta ketään tai tunne suomalaista yhteiskuntaa, on katsottu tarkoittaneen turvattomaan tilan ja / tai riippuvaisen asemaan hyväksikäyttämistä. Viimeksi mainittujen seikkojen osalta muissa tuomioissa ei ole edellytetty sitä, että asianomistaja olisi esimerkiksi jollain tavalla tuonut esille niiden hänelle aiheuttamaa turvattomuutta, vaan on ilmeisesti pidetty selvänä, että vastaajat ovat tienneet nämä seikat ja että niitä on käytetty hyväksi.

Niissä aineistoon kuuluvissa tuomioissa, joissa tahallisuus ylipäänsä on mainittu tai sitä on arvioitu, on yleensä painotettu nimenomaan tarkoitustahallisuuden edellytystä ihmiskauppateon tarkoituksen osalta. Tarkoitustahallisuutta on korostettu esimerkiksi tuomioissa T-2020-5 ja T-2016-7, joista erityisesti jälkimmäisessä vastaajan tahallisuutta suhteessa teon tarkoitukseen on perusteltu muun muassa tämän aiemmalla erehdyttämistä tarkoittavalla toiminnalla: *”Aikaisemmin lausutuin tavoin ‘tarkoituksen’ kohdalla tahallisuusvaatimus on korkea. Vastaajan tahallisuus korostuu siinä, että hänellä ei ole ollut ravintolaa, josta hän on asianomistajaa värvätessään puhunut ja että hänen tarjoamaansa hierontaa on liittynyt säännönmukaisesti myös seksipalvelun tarjoaminen, johon vastaaja on tarvinnut ‘nuoren tytön’.* Toisaalta esimerkiksi tuomioissa T-2017-6 ja T-2018-6 on todettu tahallisuuden edellyttävän tarkoituksen osalta enemmän kuin muiden tunnusmerkistön osatekijöiden viittaamatta kuitenkaan tarkoitustahallisuuteen. Tuomioissa on todettu hyvin samaan tapaan, että rikoksen syyksilukeminen edellyttää vastaajien ”tahallisuuden ulottumista kaikkiin edellä mainittuihin osatekijöihin, mutta erityisesti hyväksikäyttötarkoitukseen”. Kummassakin tuomiossa on kuitenkin tämän jälkeen todettu vastaajan nimenomaisena tarkoituksena olleen asianomistajan saattaminen hyväksikäyttöolosuhteisiin tai asianomistajan seksuaalinen hyväksikäyttäminen.

Joissain tuomioissa tarkoitustahallisuus on mainittu teon tarkoituksen täyttymisen edellytyksenä, mutta perustelut viittaavat kuitenkin siihen, ettei teon tarkoitusta ole arvioitu tarkoitustahallisuuden suhteen. Esimerkiksi hovioikeuden tuomiossa T-2019-5 tahallisuutta on arvioitu seuraavasti: *”[Vastaaja] on kiistänyt menetelleensä tahallisesti. Hovioikeus kuitenkin tältä osin toteaa, että kerrotuissa olosuhteissa [vastaajan] on täytynyt ymmärtää ja olla tietoinen siitä, ettei [asianomistaja] ole oma-aloitteisesti halunnut myydä seksiä ja että tämä on edellä lausutun perusteella ollut häneen nähden alisteisessa asemassa.*” Tässä viitattu vastaajan tietoisuus asianomistajan tah-

dosta tai alisteisuudesta ei vielä sellaisenaan tarkoita sitä, että vastaajan nimenomainen tarkoitus olisi ollut saattaa asianomistaja prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Tuomion perusteluista ei kuitenkaan käy erityisen selvästi ilmi, mihin tunnusmerkistökäsitteeseen kohdistuvaa tahallisuutta asiassa on arvioitu, joskin vaikuttaa siltä, että vastaajan tietoisuutta koskeva selvitys on otettu huomioon näyttönä tekijän tarkoitusta arvioitaessa.

Vastaavanlainen arvio on tehty hovioikeuden tuomiossa T-2020-10, jossa on ensin korostettu tahallisuuden tärkeyttä, mutta kuitenkin käytännössä edellytetty vastaajalta myös tarkoituksen osalta pelkkää ”tietoisuutta” niistä seikoista, jotka ovat tapauksessa tarkoittaneet sekä pakkotyötä että ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita:

Hovioikeus katsoo edellä mainituilla perusteilla, että ILO:n määritelmän huomioon ottaminen pakkotyön käsitteen tulkinnassa on laillisuusperiaatteen mukaista. Hovioikeus hyväksyy näillä lisäyksillä käräjäoikeuden perustelut pakkotyön soveltamisen osalta. Harkinnassa on kuitenkin tämän johdosta kiinnitettävä laintulkinnan ennakoitavuuden turvaamiseksi erityistä huomiota teon kokonaisarviointiin ja siihen, että syytetyllä on tahallisuuden edellyttämä tietoisuus niiden seikkojen moitittavuudesta, minkä perusteella hänen toimintansa todetaan lainvastaiseksi.

Edellä mainituilla perusteilla [vastaajan] teon tahallisuus edellyttää sitä, että hänellä on ollut tarkoitustahallisuuden edellyttämä tietoisuus siitä, että asianomistajat on saatettu pakkotyöhön ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Tahallinen tietämättömyys ja teko-olosuhteista johtuvan selonottovelvollisuuden laiminlyönti ei kuitenkaan poista teon tahallisuutta.

Muiden tunnusmerkistökäsitteiden eli asianomistajien riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan hyväksikäyttämisen ja erehdyttämisen osalta riittää alemman asteinen tahallisuus.

Tahallisuuden tarkastelun jälkeen hovioikeus on todennut johtopäätöksensä vastaajan toimineen tahallisesti, koska hän oli osittain tiennyt teon olosuhteisiin vaikuttavista seikoista ja osittain laiminlyönyt selonottovelvollisuutensa. Näillä perusteilla vastaajan katsottiin toimineen tahallisesti myös teon tarkoitusten (sekä pakkotyöhön että ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen) osalta, eikä näitä arvioitu tarkoitustahallisuuden edellyttämällä tavalla sen suhteen, oliko vastaajan nimenomainen tarkoitus ollut saattaa asianomistajat säännöksessä tarkoitettuihin olosuhteisiin.

Samaan tapaan tuomiossa T-2016-9, jossa on kyse usean eri vastaajan rikosvastuun arvioimisesta ihmiskauppateossa, tahallisuuden katsottiin täytyvän sillä perusteella,

että kaikki vastaajat olivat tienneet olosuhteista ja hyötäneet teosta taloudellisesti. Asiassa ei kuitenkaan arvioitu korotettua tahallisuutta tarkoituksen osalta:

Vaikka [yhden vastaajan] osuus asiassa on keskeisin, myös muut vastaajat ovat edellä sanotun perusteella tekijäasemassa. Käräjäoikeuden johtopäätös edellä sanotusta on se, että he ovat osaltaan tahallaan ottaneet valtaansa yhtiössään pakkotyöhön saatetun [asianomistajan] käyttäen hyväkseen hänen erehdystään sekä riippuvaista asemaa ja turvatonta tilaa. Vastaajat ovat tienneet rikoksensa perustavista olosuhteista ja niiden yhteydestä toisiinsa sekä hyväksyneet nämä seikat.

Järjestettyä avioliittoa koskevassa tuomiossa T-2017-8 tarkoitustahallisuutta on arvioitu osana teon tarkoituksen täyttymistä, mutta tuomiossa ei ole ainakaan nimenomaisesti tarkasteltu sitä, onko teon tarkoitus ja tahallisuus voinut täytyä myöhemmässä vaiheessa tekoa, vaikka alun perin naimisiin mentäessä tällaista nimenomaista tarkoitusta saattaa asianomistaja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin ei olisi ollutkaan. Toisaalta, jos teon tarkoituksena on ollut saada myötäjaisrahat asianomistajan perheeltä, niin tämän tarkoituksen toteuttaminen on edellyttänyt asianomistajan hyväksikäyttämistä ja siinä mielessä myös mahdollisesti tämän saattamista ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Tällöin tarkoitustahallisuus täytyisi myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta, vaikka se ei olisikaan ollut vastaajien ensisijaisesti teollaan tavoittelema asia. Tuomiossa teon tarkoitusta ja tahallisuutta on perusteltu seuraavalla tavalla:

Teko on rangaistava tahallisenä ja tahallisuuden on ulotuttava kaikkiin osatekijöihin. Teon tarkoituksen kohdalla tahallisuusvaatimus on korkea: tekijän on täytynyt toimia nimenomaan toisen saattamiseksi momentin mukaisiin olosuhteisiin. Kuten edellä on todettu, käräjäoikeus ei ole katsonut tunnusmerkistön osatekijöiden täytyvän niin, että täytyisi ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistö. Erityisesti valtaan ottamisen korkea kynnyks ei ylity. Saadun selvityksen perusteella ei ole myöskään näytetty, että vastaajilla olisi ollut lainsäätäjän edellyttämää tarkoitusta toimia saattaakseen asianomistajan lain tarkoittamiin olosuhteisiin. Kysymys on järjestetystä avioliitosta, johon on sinänsä liittynyt moitittavia taloudellisia piirteitä, mutta näyttöä ei ole siitä, että vastaajien tarkoituksena olisi ollut tuoda asianomistaja hänen ihmisarvoaan alentaviin elinolosuhteisiin Suomessa. Yksinomaan se, että asianomistajan perheeltä on vaadittu myötäjaisiä, ei tee avioliitosta ihmiskauppaa.

Vastaavalla tavalla teon tarkoituksesta ja toisaalta tarkoituksen saavuttamiseen välttämättä liittyvän seikan yhteydestä oli kyse hovioikeuden tuomiossa T-2015-16, jossa katsottiin, että vastaajan tarkoituksena oli vain taloudellinen hyötyminen, ei asianomistajien saattaminen pakkotyöhön (tapauksessa vastaaja ei ollut itse asianomistajien

työnantaja). Tuomion perusteella kävi kuitenkin selväksi, että asianomistajien saattaminen pakkotyöhön oli käytännössä väistämätöntä, jotta vastaaja pystyi saamaan teolla tavoittelemansa taloudellisen hyödyn. Tuomiossa ei kuitenkaan arvioitu asiaa tahallisuuden näkökulmasta.

Tahallisuudella on ollut merkitystä myös aiemmin käsitellyissä tuomioissa T-2015-12 ja T-2016-11 siltä osin, kun niissä arvioitiin vastaajien yhtiön heikentyneen taloudellisen tilanteen merkitystä teon tarkoituksen täyttymisen yhteydessä. Käräjäoikeuden tuomiossa T-2015-12 asiaa arvioitiin seuraavalla tavalla:

Tarkastellessaan teon tarkoitusta on merkillepantava se, että ravintolan taloudellinen tilanne on ollut heikko. [Vastaajien] kertomukset sekä kirjallisena todisteina esitetty tilinpäätös osoittaa, että vastaajat ... eivät ole juuri nostaneet palkkaa tai yksityisottoja yhtiöstä. Päinvastoin he ovat sijoittanut lisää pääomaa yhtiöön. On myös ilmennyt, että [asianomistajan] edeltäjälle maksettiin normaalia palkkaa ja tämä kokki on lopettanut kun [asianomistajan] työsuhde on alkanut. Käräjäoikeuden mukaan on vahvasti epäiltävissä, että vastaajilla on alunperin ollut tarkoitus hankkia [asianomistajan kotimaasta] halvempaa työvoimaa. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen ei kuitenkaan edellyttä, että tahallisuus on käsillä jo alusta alkaen vaan vaadittava tahallisuus on myös voinut syntyä myöhemmässä vaiheessa. Edellä mainituilla perusteilla käräjäoikeus katsoo, että vastaajien tarkoitus on ollut saattaa [asianomistaja] pakkotyöhön.

Käräjäoikeus siis katsoi, että yhtiön huono taloudellinen tilanne viittasi siihen, että vastaajilla oli nimenomaan tarkoitus hankkia halvempaa työvoimaa, eli käytännössä hankkia työntekijä tekemään työtä pakkotyötä tarkoittavissa olosuhteissa. Jos kuitenkin tätä tarkoitusta ei katsottaisi olleen vielä rekrytointivaiheessa, on se ja sen edellyttämä tahallisuus käräjäoikeuden mukaan voinut syntyä myöhemminkin. Hovioikeus T-2016-11 sen sijaan päätyi siihen, ettei asiassa ylipäänsä ole kyse pakkotyöstä perustellen tätä muun muassa mainitulla yhtiön taloudellisella tilanteella päinvastaiseen suuntaan kuin käräjäoikeus. Hovioikeuden näkemyksen mukaan huono taloudellinen tilanne on perustellut sitä, ettei vastaajien tarkoitus ja tahallisuus sen suhteen välttämättä täyty. Hovioikeus ei kuitenkaan viitannut nimenomaisesti tahallisuuteen:

Kun edellä selostettuja vastakkaisia näkökohtia punnitaan kokonaisuutena ja kun vielä otetaan huomioon se, että päätös [asianomistajan] palkkaamisesta on tehty kesällä 2010 ja että yhtiön taloudellinen tilanne on tämän jälkeen olennaisesti huonontunut vastaajien kertomalla tavalla, on perusteltua päätyä siihen, ettei [vastaajan] tarkoituksena ole ollut missään vaiheessa saattaa [asianomistajaa] pakkotyöhön ja ettei kyse ole ollut rikoslain 25 luvun 3 §:n tarkoittamasta pakkotyöstä.

5.1.8 Törkeä ihmiskauppa

Rikoslain 25 luvun 3a §:n mukaan ihmiskauppa on törkeä, jos teko täyttää jonkin säännöksessä mainituissa kvalifiointiperusteista ja on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Törkeän ihmiskaupan kvalifiointiperuste on ensinnäkin, että tavallista tekomuotoa koskevan säännöksen (RL 25:3) 1 momentissa mainittujen keinojen sijaan tai lisäksi teossa käytetään keinona väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta. Toiseksi teko voi täyttää törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistön, jos teolla aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila tai niihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä. Kolmas kvalifiointiperuste on, että teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen lapseen tai sellaiseen henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Neljäntenä kvalifiointiperusteena säännöksessä on, että rikos on tehty osana (RL 6:5.2:ssa tarkoitetun) järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa. Lisäksi säännöksen 2 momentin mukaan teko on törkeä myös silloin, kun on kyse orjuudesta ja teko on kokonaisuutena arvioiden törkeä. Säännöksessä on kriminalisoitu toisen orjuuteen alistaminen tai orjuudessa pitäminen, orjien kuljettaminen tai orjilla kaupan käyminen.

Myös törkeää ihmiskauppaa koskeva säännös perustuu Suomea sitoviin kansainvälisiin velvoitteisiin, Palermon yleissopimuksen lisäpöytäkirjaan sekä ihmiskauppapuitepäättökseen ja -direktiiviin. Niissä velvoitetaan säätämään ankarammat rangaistukset tietyistä ihmiskaupan vakavammista muodoista. Törkeää ihmiskauppaa koskevaa säännöstä ei muutettu vuoden 2015 alusta voimaan tulleiden muutosten yhteydessä, ja säännöksen katsottiin vastaavan puitepäättökseen korvanneen direktiivin kriminalisointivelvoitteita.³⁹²

5.1.8.1 Törkeän ihmiskaupan kvalifiointiperusteet

Törkeää ihmiskauppaa koskevan säännöksen 1 momentin 1 kohdan kvalifiointiperusteen mukaan ihmiskauppateko voi olla törkeä, jos siinä käytetään 3 §:ssä tarkoitettujen keinojen sijasta tai lisäksi väkivaltaa, uhkausta tai kavaluutta. Säännös ei siis edellytä, että näiden keinojen lisäksi olisi esimerkiksi käytetty hyväksi 3 §:ssä tarkoitettua asianomistajan riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa, vaan pelkästään törkeää tekomuotoa koskevassa säännöksessä mainittujen keinojen käyttäminen riittää. Säännöksen esitöissä ei ole otettu kantaa siihen, millaista ”uhkausta” lainkohdassa tarkoitetaan. Hallituksen esityksessä on tältä osin todettu uhkauksen (samoin kuin väkivallan)

³⁹² Ihmiskauppadirektiivin 4 artiklan 2 kohdan mukaan ihmiskauppatekojen tulee olla ankarammin rangaistavia (rangaistusmaksimi vähintään 10 vuotta vankeutta), kun teko kohdistuu haavoittuvassa asemassa olevaan henkilöön, joita ovat ainakin lapset, kun rikos on tehty osana järjestäytyneen rikollisjärjestön toimintaa, kun rikoksella on tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella vaarannettu uhrin henki, ja kun teossa on käytetty vakavaa väkivaltaa tai siitä on aiheutunut uhrille erityisen vakavaa vahinkoa.

tulkinnan olevan suhteellisen vakiintunutta viitaten aiempaa ihmisryöstöä koskevan säännöksen esitöihin.³⁹³ Näiden perusteella kuitenkin jää epäselväksi se, kuinka vakavaa uhkausta tunnusmerkistön täytyminen edellyttää ja miten törkeää tekemuotoa koskevassa säännöksessä tarkoitettu uhkaus rinnastuu tai eroaa esimerkiksi pakkotyön käsitteen edellyttämästä rangaistuksen uhasta.³⁹⁴ Teon kokonaistörkeysarvio toki estää pitämästä törkeänä ihmiskauppana sellaisia tekoja, joissa uhkausta ei voida pitää kovin vakavana ja teossa ei ole muilta osin törkeän tekemuodon piirteitä.

Samassa 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettulla kavaluudella puolestaan tarkoitetaan erehdyttämisen vakavampaa tekemuotoa. Tämä viittaa ennen kaikkea erehdyttämiseen toiminnan luonteesta esimerkiksi niin, että henkilö värvätään ulkomailta tekemään kotiapulaisen työtä, mutta hän joutuukin toimimaan prostituutiossa. Tavallisen tekemuodon tarkoittamasta erehdyttämisestä olisi sen sijaan kyse silloin, kun teon kohde tietää olevansa tulossa toimimaan prostituutiossa, mutta erehdyttäminen koskee esimerkiksi työstä saatavaa korvausta tai työskentelyolosuhteita.³⁹⁵

Momentin 2 kohtaa sovelletaan silloin, kun teolla on aiheutettu vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus, hengenvaarallinen tila tai näihin rinnastettavaa erityisen tuntuva kärsimystä. Mainittujen seurausten aiheuttamiselta edellytetään tahallisuutta tai törkeää tuottamusta. Teolla aiheutettu erityisen tuntuva kärsimys viittaa sekä henkiseen että ruumiilliseen kärsimykseen. Hallituksen esityksen mukaan lainkohdassa tarkoitettua kärsimystä voi aiheutua ”esimerkiksi siitä, että ihmiskaupan uhri on joutunut poikkeuksellisen laajan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi, erityisen näännyttävään pakkotyöhön tai poikkeuksellisen huonoihin asumisoloihin”.³⁹⁶

Ihmiskaupan lapsiuhreja koskeva kvalifiointiperuste säännöksen 1 momentin 3 kohdassa koskee kaikkia alle 18-vuotiaita ihmiskaupan uhreja. Kvalifiointiperuste perustuu siihen, että lapsia koskee erityinen suojan tarve, joka on ilmaistu myös ihmiskaupan tavallista tekemuotoa koskevan säännöksen 2 momentissa.³⁹⁷ Kun ihmiskauppateko kohdistuu alle 18-vuotiaaseen, teossa ei edellytetä käytettävän mitään 3 §:n 1

³⁹³ HE 34/2004 vp, s. 102/I; HE 94/1993 vp, s. 108/I. Näin on myös todettu uudemmassa ihmiskauppasäännöstä koskevassa hallituksen esityksessä HE 103/2014 vp, s. 10/I. Puolestaan Palermon sopimuksen lisäpöytäkirjassa (3 artiklan a kohta) ja ihmiskauppadirektiivissä (2 artiklan 1 kohta) edellytetään sinänsä säätämään rangaistavaksi ”voimankäytöllä uhkaaminen”, mutta direktiivissä uhkaamista ei ole mainittu (4 artiklan 2 kohdassa) tekotyyppinä, josta tulisi säätää ankarampi rangaistus.

³⁹⁴ Esim. edellä pakkotyön osalta tarkastellussa hovioikeuden tuomiossa T-2016-11 pakkotyön käsitteen ei katsottu täytyvän, vaikka vastaaja oli uhannut lähettää asianomistajan takaisin kotimaahansa. Pakkotyön käsitteen täyttymättä jäämistä perusteltiin osittain sillä, että vastaaja ei ollut kuitenkaan käyttänyt rekrytointivaiheessa uhkausta tai väkivaltaa.

³⁹⁵ HE 34/2004 vp, s. 102/I.

³⁹⁶ HE 34/2004 vp, s. 103/I.

³⁹⁷ HE 34/2004 vp, s. 103/II.

momentissa tarkoitettua keinoa, mutta sen lisäksi alaikäisyys on peruste katsoa teko törkeäksi, jos teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Alun perin 3 kohtaan ei ehdotettu sen loppuosan soveltamisalan laajennusta koskemaan myös henkilöitä, joiden kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Lakivaliokunta kuitenkin esitti lisäystä säännökseen, koska puitepäätöksessä edellytettiin säätämään teko ankarammin rangaistavaksi silloin, kun se kohdistuu ”erityisen suojattomiin henkilöihin”. Lakivaliokunta katsoi, että erityisen suojattomia henkilöitä voivat olla muutkin kuin lapset, ja totesi, että tällaisia ”ovat muun muassa ne, joiden kyky puolustaa itseään on heidän vammansa vuoksi olennaisesti heikentynyt”.³⁹⁸ Vastaava suojattomia henkilöitä koskeva ankaramman rangaistuksen edellytys on myös ihmiskauppadirektiivissä (4 artiklan 2 kohdan b alakohta). Rikoslain säännöksen mainitun kohdan perusteella on kuitenkin jossain määrin epäselvää, mitä tarkoitetaan sellaisilla henkilöillä, joiden kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Kun ihmiskauppatunnusmerkistön täyttyminen useimmissa tapauksissa edellyttää joka tapauksessa teon kohteen haavoittuvaa asemaa, ei ole aivan selvää, kuinka vakavaa puolustuskyvyn heikkenemistä käytännössä tulee edellyttää kvalifiointiperusteen täyttämiseksi.

Säännöksen mukainen neljäs kvalifiointiperuste on se, että teko on tehty osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa. Tältä osin säännös on ensisijainen suhteessa RL 17:1a §:ssä säädettyyn järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaan osallistumista koskevaan kriminalisointiin, koska viimeksi mainitun säännöksen 3 momentin mukaan säännöstä ei sovelleta, jos teosta säädetään muualla laissa yhtä ankara tai ankarampi rangaistus. Törkeän ihmiskaupan rangaistusasteikko on selvästi ankarampi kuin pelkän järjestäytyneen rikollisryhmään toimintaan osallistumisen (sakkoa tai vankeutta enintään kaksi vuotta). Törkeää ihmiskauppaa koskevan säännöksen esitöissä viitataan kuitenkin järjestäytyneen rikollisryhmän määritelmän osalta mainitussa säännöksessä tarkoitettuun määritelmään,³⁹⁹ joka on nykyään RL 6 luvun 5 §:n 2 momentissa.

RL 25:3a §:n 2 momentissa säädetty orjuuden kriminalisointi poikkeaa muista törkeän ihmiskaupan kvalifiointiperusteista, koska siinä ei edellytetä 3 §:ssä tarkoitetun perustekomuodon täyttymistä. Orjuuden käsite perustuu kansainvälisiin sopimuksiin, eikä käsitteen merkitys ole ihmiskaupan kontekstissa aivan selvä. Hallituksen esityksen mukaan orjuudella tarkoitetaan orjuutta koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 27/1927) 1 artiklan määritelmän mukaista orjuutta.⁴⁰⁰ Mainitun artiklan 1 kohdan mukaan ”orjuus on sellaisen henkilön tila tai olosuhde, joka on omistusoikeuden tahi jonkun siihen sisältyvän oikeuden kohteena”. Orjuus edellyttää siis toisen henkilön omistamista ja omistusoikeutta toisiin ihmisiin ylipäänsä. Kun toisen henkilön

³⁹⁸ LaVM 4/2004 vp, s. 8.

³⁹⁹ HE 34/2004 vp, s. 104.

⁴⁰⁰ HE 34/2004 vp, s. 105/l.

omistaminen ei ole lain eikä ihmisoikeuksien mukaista, käytännössä orjuutta koskeva säännös voisi tulla sovellettavaksi vain sellaisessa tapauksessa, että rikos olisi tapahtunut jossain paikassa, jossa orjuus tai toisen henkilön omistaminen olisi lainmukaista. Esitöissä on lisäksi korostettu orjuuden käsitteen suppeaa tulkintaa.⁴⁰¹

Edellä mainitun sopimuksen tarkoituksena ei alun perin ollut niinkään yksilöiden toimintaan puuttuminen, vaan se velvoitti ennen kaikkea sopijaosapuolina olevia valtioita lakkauttamaan orjuuden ja orjakaupan.⁴⁰² Puolestaan rikoslain orjuuden kriminalisoinnin säännöksen on todettu olevan lähinnä symbolinen.⁴⁰³ Kysymys orjuuden käsitteestä ja orjuuden kieltämisen merkityksestä on varsin laaja, eikä tämän tutkimushankkeen kannalta keskeinen, joten sitä ei käsitellä tässä yhteydessä lähemmin. Kuitenkin se, ettei orjuuden käsitettä ole määritelty sisällöllisesti, vaikeuttaa myös sen määrittämistä ja tulkitsemista, milloin on kyse orjuuteen verrattavista tai orjuuteen rinnastuvista käytännöistä,⁴⁰⁴ joita ihmiskaupan perustekomuodon täyttävät teot käytännössä ovat.⁴⁰⁵ Erityisesti orjuuteen rinnastuvia tekoja ja käytäntöjä on käsitelty pakkotyön ja ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden tulkinnan yhteydessä.⁴⁰⁶

5.1.8.2 Törkeää ihmiskauppaa koskeva soveltamiskäytäntö

Tutkimusaineistoon kuuluvissa käräjäoikeuden tuomioissa oli syytetty törkeästä ihmiskaupasta yhteensä 13 tapauksessa yhteensä 26 eri henkilöä, ja hovioikeuden tuomioissa syyte törkeästä ihmiskaupasta oli 6 tapauksessa, ja syytettyinä näissä oli törkeästä ihmiskaupasta 10 henkilöä. Käräjäoikeuden tuomioita, joissa törkeän tekemuodon katsottiin täytyvän, oli yhteensä 5 tuomiota, joissa tuomittiin törkeästä ihmiskaupasta rangaistukseen 6 henkilöä. Puolestaan hovioikeuden tuomioista yhteensä 3:ssa

⁴⁰¹ HE 34/2004 vp, s. 105/I. Esitöissä katsotaan, että momentin sisältämä kokonaisarvostelulauseke ”on omiaan pitämään orjuuden käsitteen tulkinnan suppeana”.

⁴⁰² Ks. esim. Kälin – Künzli 2009, s. 8–9.

⁴⁰³ Hallituksen esityksessä on todettu orjuutta koskevan kriminalisoinnin olevan tärkeä ”pikemminkin periaatteessa kuin käytännössä”. HE 34/2004 vp, s. 101/I.

⁴⁰⁴ Ks. YK:n lisäsopimus orjuuden, orjakaupan ja orjuuteen verrattavien järjestelmien ja käytännön tukahduttamisesta (SopS 17/1959) ja esimerkeistä myös HE 34/2004 vp, s. 97/II.

⁴⁰⁵ Toisaalta hallituksen esityksessä on todettu tarve pitää orjuuden käsitteen tulkinta suppeana. HE 34/2004 vp, s. 105/I. Tämän suppean tulkinnan merkitys jää epäselväksi, kun orjuutta ei ole määritelty muuten kuin omistusoikeuden ja siirtämisen, myymisen ja ostamisen suhteen. Vrt. myös EIT:n kantaan, jonka mukaa EIS:n kontekstissa on tarpeetonta luokitella täsmällisesti sitä, onko ihmiskaupassa kyse EIS 4 artiklassa tarkoitusta orjuudesta, orjuuden kaltaisesta pakkotyöstä vai pakollisesta työstä. EIT:n omaksuman näkemyksen mukaan ihmiskauppa itsessään on EIS 4 artiklan sisältämän kiellon piiriin kuuluvaa toimintaa. Rantsev v. Kypros ja Venäjä, tuomio 7.1.2010, 281–282 kohta. S.M. v. Kroatia [GC], 25.6.2020, 289 kohta, V.C.L. ja A.N. v. Yhdistynyt kuningaskunta, tuomio 16.2.2021, 148 kohta ja Zoletic ym. v. Azerbaidzan, tuomio 7.10.2021, 154 kohta.

⁴⁰⁶ Ks. myös EIT:n tuomio Siliadin v. Ranska, 73316/01, 26.7.2005.

oli luettu syyksi törkeä ihmiskauppa yhteensä 4:lle eri syytetylle. Kummankin oikeusasteen osalta on siis tuomittu rangaistukseen törkeästä ihmiskaupasta yhdessä tapauksessa kaksi henkilöä ja muissa yksi.

Syytteet ja tuomiot törkeästä ihmiskaupasta verrattuna tavalliseen tekemuotoon jakautuvat selvästi sen mukaan, mikä syytteessä tarkoitetun ja tuomiossa täyttyneeksi katsotun teon tarkoitus on ollut. Pakkotyötä koskevilla syytteillä on syytetty törkeästä ihmiskaupasta vain yhdessä tapauksessa⁴⁰⁷ (syytetyjä oli neljä, joista kaikkia syytettiin törkeästä tekemuodosta). Tapauksessa kaikki syytetyt tuomittiin sekä käräjä- että hovioikeusvaiheessa rangaistuksiin ihmiskaupan tavallisesta tekemuodosta. Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevia syytteitä ja tuomioita on ylipäänsä vähän: näistä yhdessä on syytetty ja myös tuomittu kaksi henkilöä törkeästä ihmiskaupasta sekä käräjä- että hovioikeudessa.⁴⁰⁸ Kaikki muut törkeää ihmiskauppaa koskevat syytteet ja tuomiot ovat liittyneet parituksen tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattamiseen.

Pakkotyötä koskevassa tapauksessa⁴⁰⁹ syyttäjä vaati rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta neljälle syytetylle, koska nämä olivat syytteen mukaan kohdistaneet asianomistajaan väkivaltaa ja väkivallan uhkaa. Syyttäjä katsoi teon olevan myös kokonaisuutena arvostellen törkeä pitkä teko-aika, asianomistajan heikko terveydellinen tila, teon suunnitelmallisuus ja asianomistajan taloudelliseen tilanteeseen nähden teolla aiheutettu huomattava vahinko huomioiden. Käräjäoikeus totesi, että vastaajat olivat värvänneet asianomistajan kotimaastaan Suomeen töihin, erehdyttäneet tätä työn ehdoista ja muun muassa vaatineet tältä 15 000 euron perusteetonta velkaa. Asianomistaja joutui tekemään huomattavan paljon töitä käytännössä ilman vapaa-aikaa ja palkkaa vuoden ja kolmen kuukauden ajan. Hänellä ei ollut passiaan, pankkikorttia tai omaa rahaa hallussaan, eikä hän osannut suomea tai tuntenut suomalaista yhteiskuntaa, minkä lisäksi hänellä oli terveydellisiä ongelmia.

Asianomistaja oli kertonut vastaajien pahoinpidelleen häntä useita kertoja, uhkailleen häntä väkivallalla sekä haukkuneen ja nöyryyttäneen häntä. Käräjäoikeus katsoi kuitenkin näytetyksi vain yhden pahoinpitelykerran, jolloin yksi vastaajista oli hermostuttuaan lyönyt asianomistajaa selkään. Muun väkivallan osalta ei ollut muuta näyttöä kuin asianomistajan kertomus, eikä sitä pidetty riittävänä. Puolestaan mainitun yhden pahoinpitelykerran ei katsottu olleen riittävällä tavalla yhteydessä muihin ihmiskaupan tunnusmerkistötekijöihin, jotta kvalifiointiperusteen olisi voitu katsoa täyttyvän sen perusteella. Pahoinpitely oli kuitenkin tapahtunut työpaikalla ja tilanteessa, jossa vastaaja hermostui asianomistajalle tämän tehtyä työtä vastaajan näkemysten mukaan

⁴⁰⁷ Käräjäoikeuden tuomio T-2016-9, hovioikeuden tuomio T-2017-12.

⁴⁰⁸ Käräjäoikeuden tuomio T-2015-9 ja hovioikeuden tuomio T-2016-6.

⁴⁰⁹ Tuomiot T-2016-9 ja T-2017-12.

huonosti, joten perustelu yhteyden puuttumisesta tunnusmerkistökäsitteisiin jää epäselväksi. Hovioikeus⁴¹⁰ on puolestaan todennut, ettei asiassa ole näyttöä muusta kuin käräjäoikeudenkin huomioimasta yhdestä väkivaltakerrasta, jonka vastaaja oli myöntänyt. Tästä syystä törkeän tekemuodon ei katsottu täyttyvän. Asiassa, samoin kuin muissakin pakkotyötä koskevissa asioissa, olisi kuitenkin voitu vedota kvalifiointiperusteena myös teolla aiheutettuun erityisen suureen kärsimykseen työn näännyttävyyden perusteella. Työn raskauteen vaikuttavina seikkoina olisi voitu huomioida pitkän tekoajan ohella ainakin, että asianomistaja oli joutunut tekemään huomattavan pitkiä työpäiviä ilman vapaapäiviä, työ oli fyysisesti raskasta ja asianomistajalla oli terveysongelmia.⁴¹¹

Myös edellä mainitussa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevassa asiassa syytteen mukaisina kvalifiointiperusteina olivat teossa käytetty väkivalta ja uhkaukset.⁴¹² Syyttäjä perusteli kokonaistörkeyden täyttymistä teon kestolla, asianomistajan nuorella iällä ja epäinhimillisillä olosuhteilla, joihin hänet oli saatettu. Tuomioissa todettiin kahden vastaajan houkutelleen 19-vuotiaan asianomistajan mukaansa ja asumaan heidän kanssaan muun muassa käyttämällä hyväksi asianomistajan kehitysviivettä ja hyväuskoisuutta. Asianomistaja asui vastaajien kanssa yhteensä neljän vuoden ajan, jona aikana vastaajat pahoinpitelivät häntä, rajoittivat hänen toimintavapauttaan useilla eri tavoilla niin, ettei hän voinut liikkua yksin missään, käyttää puhelinta tai internetiä tai olla yhteydessä esimerkiksi vanhempiinsa, eikä hänellä ollut henkilöllisyyspapereita tai rahaa käytössään. Toinen vastaajista oli käyttänyt asianomistajaa seksuaalisesti hyväkseen niin, että he saivat teon aikana yhdessä kolme lasta, ja toinen vastaaja oli merkitty lasten äidiksi väestötietojärjestelmään. Käräjäoikeus totesi teon täyttävän törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistön, koska teossa oli käytetty keinoina väkivaltaa ja uhkauksia ja asianomistaja oli ollut nuori ja hän oli ollut ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa yli neljän vuoden ajan, mikä oli aiheuttanut hänelle erityisen tuntuva kärsimystä. Kumpikin vastaajista tuomittiin rangaistuksiin törkeästä ihmiskaupasta (toinen osittain nuorena henkilönä). Hovioikeus katsoi vastaavalla tavalla teon täyttävän törkeän tekemuodon kvalifiointiperusteet väkivallan ja uhkausten vuoksi, ja kokonaistörkeysarvio täyttyi teon pitkän keston ja teolla aiheutetun huomattavan kärsimyksen perusteella.

Aineistoon kuuluu useita tapauksia, joissa teon tarkoituksena on ollut parituksen ja siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi saattaminen ja teosta on vaadittu rangaistusta törkeänä ihmiskauppana. Näissä tapauksissa syyttäminen törkeästä tekemuodosta vaikuttaa olevan pikemminkin sääntö kuin poikkeus: kaikkiaan 17 käräjäoikeuksissa käsitellystä asiasta yhteensä 11 tapauksessa on vaadittu rangais-

⁴¹⁰ Tuomio T-2017-12.

⁴¹¹ Vrt. HE 34/2004 vp, s. 103/l.

⁴¹² Tuomiot T-2015-9 ja T-2016-6.

tusta ihmiskaupan törkeästä tekemuodosta. Kun kahdessa tuomiossa, joissa hovioikeus tuomitsi rangaistuksen törkeästä tekemuodosta, on kyse samoista tapauksista, joista aineistoon kuului myös kärjäoikeuden tuomiot, aineistossa on yhteensä neljä sellaista seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää asiaa, jossa teko on tuomittu törkeänä ihmiskauppana ja seitsemän sellaista, joissa syyttäjä on vaatinut rangaistusta törkeästä tekemuodosta, mutta syytteet on joko hylätty (5) tai teosta on tuomittu rangaistus perusmuotoisena ihmiskauppana (2). Yksi kärjäoikeudessa törkeänä ihmiskauppana tuomittu teko on katsottu hovioikeudessa perusmuotoiseksi ihmiskaupaksi.⁴¹³

Tuomioissa T-2016-8 ja T-2017-9 on kyse muihin aineiston tapauksiin verrattuna poikkeuksellisen törkeästä seksuaalista hyväksikäyttöä koskevasta ihmiskauppateosta, jonka yhteydessä vastaaja tuomittiin myös muista vakavista rikoksista. Vastaaja oli aloittanut suhteen psyykkisistä sairauksista kärsineen asianomistajan kanssa tämän ollessa 14-vuotias. Asianomistaja oli muuttanut vastaajan luo asumaan vaikeiden kotiolojensa vuoksi. Vastaaja oli käyttänyt asianomistajaa toistuvasti seksuaalisesti hyväkseen suhteen alusta lähtien ja käyttänyt seksin yhteydessä myös väkivaltaa ja alistamista, ja hän oli myöhemmin saanut asianomistajan painostettua ja suostuteltua prostituutioon. Asianomistaja ei ollut uskaltanut lopettaa seksin myymistä, koska oli pelännyt vastaajan häneen kohdistamaa henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Kärjäoikeus katsoi teon törkeäksi sillä perusteella, että asianomistaja oli tekohetkellä alle 18-vuotias (14–16 vuotta). Kokonaistörkeysarvion katsottiin puolestaan täyttyvän pitkän tekoajan, asianomistajan vastaaja kohtaan tuntemaan luottamuksen, asianomistajan terveydentilan ja teosta asianomistajalle aiheutuneiden seurausten perusteella. Hovioikeusvaiheessa ei ole enää käsitelty törkeää ihmiskauppaa koskevaa asiaa, vaan pelkästään muita syytekohtia ja teoista määrättävää yhteistä rangaistusta.

Tuomioissa T-2019-2 ja T-2019-5 oli kyse vastaavan tyyppisestä tapauksesta, mutta asianomistaja oli täysi-ikäinen prostituutitoiminnan alkaessa. Osapuolet olivat tutustuneet asianomistajan ollessa 15-vuotias ja vastaajan 31 vuotta, he olivat alkaneet seurustella ja muuttaneet yhteen asianomistajan ollessa 17-vuotias. Osapuolet olivat avioituneet myöhemmin, ja vastaaja oli painostanut asianomistajan prostituutioon asianomistajan täytettyä 18 vuotta. Vastaaja oli laittanut asianomistajan tietämättä seksinmyynti-ilmoituksen internetiin ja vastaaja painosti asianomistajan prostituutioon taloudellisten syiden vuoksi. Suhteessa oli myös väkivaltaa ja kontrollointia. Asianomistaja oli jo 10-vuotiaana joutunut seksuaalirikoksen kohteeksi ja hänelle oli tuolloin tehty abortti. Lisäksi asianomistajalla oli todettu määrittelemätön älyllinen kehitysvammainen ja aivojen rakenteellinen vaurio. Tekoaika oli myös hyvin pitkä, 6 vuotta 8 kuukautta.

⁴¹³ Tuomiot T-2017-6 ja T-2018-9.

Syyttäjä vetosi tapauksessa törkeyden osalta siihen, että teossa oli käytetty väkivaltaa ja uhkauksia, ja teko oli kohdistunut henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt. Lisäksi syyttäjä vetosi siihen, että teossa oli käytetty kavaluutta, kun vastaaja oli laittanut ensimmäisen seksinmyynti-ilmoituksen internetiin asianomistajan tietämättä. Käräjäoikeus katsoi kvalifointiperusteiden täyttyvän ensiksi mainittujen osalta, mutta ei ottanut kantaa kavaluuteen. Kokonaistörkeysarviossa huomioitiin puolestaan poikkeuksellisen pitkä teko-aika, sukupuoliyhteydet asiakkaiden kanssa ilman ehkäisyä ja se, että prostituutio oli johtanut asianomistajan raskauteen ja hän oli joutunut myymään seksiä vielä raskaana ollessaankin. Lisäksi huomioitiin se, että vastaaja oli julkaissut seksinmyynti-ilmoituksen vielä osapuolten eron jälkeen. Hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden perustelut teon törkeyden osalta, ja katsoi lisäksi, ettei seksinmyynti-ilmoituksen julkaisemisessa ollut kyse säännöksessä tarkoitetusta kavaluudesta.

Kahdessa muussa törkeänä ihmiskauppana käräjäoikeudessa tuomitussa seksuaalista hyväksikäyttöä koskevassa tapauksessa oli kyse ulkomaalaisten naisten värvämisestä Suomeen prostituutiota varten.⁴¹⁴ Hovioikeus⁴¹⁵ ei kuitenkaan katsonut näistä toisen täyttävän törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistöä, ja tuomio muuttui niin, että vastaaja tuomittiin perusmuotoisesta ihmiskaupasta. Toista tapausta koskeva hovioikeuden tuomio ei ollut mukana tutkimusaineistossa.

Tuomio T-2018-6 koskee tapausta, jossa osapuolet olivat olleet ensin seurustelusuhhteessa, kunnes vastaaja oli yrittänyt saada asianomistajan ulkomaille töihin pakkaamaan kukkia. Asianomistaja oli arvannut, mistä oli kyse ja oli kieltäytynyt, hän oli yrittänyt lopettaa suhteen ja lähti vanhempiensa luo. Vastaaja oli kuitenkin tullut hänen perässään ja vaatinut prostituutioon. Vastaaja oli saanut asianomistajan lopulta suostumaan uhkaamalla tappaa asianomistajan perheen. Osapuolet matkustivat ulkomaille prostituutiota varten, myöhemmin myös Suomeen. Vastaaja kontrolloi asianomistajaa, uhkaili tätä ja tämän perhettä jatkuvasti teon aikana, ja näin esti asianomistajaa lopettamasta seksin myymisen. Syyttäjä vaati rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta vedoten kvalifointiperusteena teossa käytettyyn väkivaltaan ja uhkauksiin. Lisäksi teon törkeyttä perusteltiin syytteessä sillä, että asianomistaja oli joutunut sukupuoliyhteyteen lukuisten eri henkilöiden kanssa, ja vastaaja oli saanut tästä toiminnasta huomattavaa taloudellista hyötyä. Käräjäoikeus totesi, että teossa oli käytetty keinona väkivallalla uhkaamista, miltä osin kvalifointiperusteiden katsottiin täyttyvän. Sen sijaan käytetystä väkivallasta ei ollut riittävästi näyttöä, joten väkivallan osalta syytteen katsottiin jääneen näyttämättä. Kokonaistörkeyden katsottiin täyttyvän asiakkaiden suuren määrän vuoksi (150), vaikka teko-aika ei ollut erityisen pitkä (noin 2 kuukautta). Lisäksi huomi-

⁴¹⁴ T-2017-6, T-2018-6.

⁴¹⁵ Tuomio T-2018-9.

oitiin asianomistajalle aiheutunut ahdistus ja pelko perheensä turvallisuudesta vastaajan uhkailujen vuoksi sekä se, että vastaaja oli hyötynyt rikoksesta huomattavasti asianomistajan jäätyä osattomaksi ansioista.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2014:80 oli kyse asianomistajan perheen uhkailun osalta samantyyppisestä tilanteesta, mutta uhkailun ohella täytyi myös muita kvalifiointiperusteita. Asianomistaja oli alaikäinen, ja lisäksi korkein oikeus katsoi, että tavallisen erehdyttämisen sijaan teossa oli käytetty keinona kavaluutta (tuomion kohdat 49–50). Usean eri kvalifiointiperusteen täytyminen ja erityinen tarve suojata lapsia hyväksikäytöltä huomioitiin kokonaistörkeyttä arvioitaessa (kohta 50–51). Johtopäätöksenä korkein oikeus totesi (kohta 54):

A:n menettely on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen X:ään, joka värväämisen seurauksena on tarjonnut seksipalveluita useille kymmenille miehille noin neljä kuukautta kestäneenä ajanjaksona. X:n tarjoamiin seksipalveluihin on sisällynyt myös sukupuoliyhteyden kohteeksi joutumista, jota voidaan pitää eräänä hyväksikäytön vakavimpana muotona. Lisäksi arvioinnissa on otettava huomioon, että A on käyttänyt värväämisessä X:ään ja tämän perheeseen kohdistuvaa vakavaa väkivallan uhkaa, joka on ollut omiaan aiheuttamaan X:ssä ahdistuneisuutta. Näillä perusteilla A:n rikosta on pidettävä myös kokonaisuutena arvostellen törkeänä.

Edellä käsitellyssä hovioikeuden kokonaistörkeyttä koskevassa arvioissa on siten huomioitu hyvin samantyyppisiä piirteitä kuin KKO:n ratkaisussa, mutta jälkimmäistä voidaan pitää selvästi vakavampana tekona sen vuoksi, että siinä täytyi useita kvalifiointiperusteita.

Tuomioissa T-2017-6 ja T-2018-9 käsiteltiin tapausta, jossa asianomistaja oli värvätty ulkomailta prostituutioon ensin Italiaan, ja myöhemmin hänet oli tuotu Suomeen prostituutiota varten. Matkasta oli aiheutunut asianomistajalle suuri velka, jota hän oli joutunut maksamaan prostituutiolla, ja velkaa oli käytetty asianomistajan painostuskeinona. Vastaajan katsottiin organisoineen asianomistajan matkan Eurooppaan sekä hänen toimimisensa prostituutiossa, ja vastaaja oli muun muassa määritellyt asianomistajan tarjoamien palveluiden hinnan. Käräjäoikeus totesi, että asianomistajaa oli erehdytetty mahdollisesti jopa työn luonteesta, mutta ainakin työn olosuhteista. Hovioikeuden tuomiosta käy ilmi, että asianomistaja oli ollut 17-vuotias teon alkaessa, kun värväämisen oli todettu tapahtuneen, mutta käräjäoikeuden tuomiossa ei ole muuta mainintaa asianomistajan iästä kuin, että Suomeen saapuessaan hän oli ollut 19-vuotias. Syytteen mukaan teko oli törkeä, koska vastaajat olivat toimineet osana järjestäytyneitä rikollisryhmiä. Kokonaistörkeyttä syytteessä ei perusteltu. Syytteessä ei vedottu siihen, että asianomistaja oli alaikäinen teon alkaessa tai siihen, että teossa olisi

käytetty kavaluutta erehdyttämällä asianomistajaa työn luonteesta, eikä asiaa myöskään tarkasteltu tuomiossa näiltä osin. Sekä käräjä- että hovioikeuden tuomion perusteella asiassa jäi jossain määrin epäselväksi se, oliko asianomistajaa erehdytetty pelkästään työn tekemisen olosuhteista ja palkasta vai myös siitä, mitä työtä hän oli tulossa tekemään.

Samassa yhteydessä syytettiin myös toista vastaajaa törkeästä ihmiskaupasta, mutta hänen roolinsa todettiin rinnastuneen pitkälti asianomistajan asemaan, eikä vastaajia voitu pitää tekijäkumppaneina. Käräjäoikeus katsoi viimeksi mainitun vastaajan syyllistyneen paritukseen ja toisen vastaajan katsottiin syyllistyneen törkeään ihmiskauppaan. Teon törkeyttä on perusteltu seuraavalla tavalla:

Europolin tiedot asianomistajan matkustusasiakirjoista osoittavat [vastaajien] toimineen osana järjestäytyneitä rikollisryhmiä. Toimimista osana järjestäytyneitä rikollisryhmiä osoittavat erityisesti seuraavat seikat: Asianomistajan hyväksikäyttöolosuhteisiin saattaminen on vaatinut värvääjän [asianomistajan kotimaassa], passin väärentäjän tai sen toimittajan Torinossa, asianomistajan saattajan Sisiliassa pakolaisleiriltä sekä kuljetuksen järjestäjän. Yleisesti on myös tiedossa, että ihmiskauppaan liittyy usein järjestäytyneitä rikollisuutta. Asiassa on tullut näytetyksi, että nyt kysymyksessä oleva järjestäytyneet rikollisryhmä on koostunut vähintään kolmen henkilön eli [vastaajan] ohella värvääjän, väärentäjän ja saattajan muodostamasta tietyn ajan koossa pysyvistä rakenteeltaan jäsentyneestä yhteenliittymästä, joka on toiminut yhteistuumin tehdäkseen ihmiskaupparikoksen, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta.

Teon kokonaistörkeyttä tuomiossa ei ole arvioitu tai perusteltu lainkaan. Hovioikeus katsoi tuomiossaan T-2018-9, ettei törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistö täyty. Hovioikeus totesi, ettei käräjäoikeudessa kirjallisena todisteena esitetulle raportille voida antaa käsillä olevassa yksittäistapauksessa erityistä merkitystä todisteena. Raportti oli yksittäisen tutkijan itsenäisesti Rajavartiolaitoksen tilauksesta kirjoittama raportti koskien ihmissalakuljetusta ja ihmiskauppaa asianomistajan kotimaasta Eurooppaan. Raportti käsitteli ilmiötä yleisellä tasolla, eikä raportin laatijaa ollut kuultu käräjäoikeudessa. Hovioikeus katsoi myös, ettei vastaajan voida katsoa riittävällä varmuudella tehneen rikosta osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa sillä perusteella, että asianomistaja oli saapunut Suomeen väärennetyillä matkustusasiakirjoilla, vaikka samalla numerosarjalla olevaa, väärennettyä matkustusasiakirjapohjaa oli käytetty Saksassa yhteensä 29 kertaa. Lisäksi hovioikeus toteaa, että vaikka vastaaja olisikin hyödyntänyt teossa jotain järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa, asiassa ei ole ”esitetty selvitystä siitä, että [vastaajan] rikollinen menettely olisi ryhmän hyväksymää, tehty ryhmän puolesta, hyväksi tai nimissä tai että se olisi ryhmän toimintakokonaisuuden mukainen”.

Niissä kahdessa paritustyyppistä hyväksikäyttöä koskevassa tuomiossa, joissa vaadittiin rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta, ja vastaajat tuomittiin perusmuotoisesta ihmiskaupasta, törkeän tekemuodon tunnusmerkistö ei täytynyt kokonaistörkeysarvion osalta. Toisessa tapauksessa kvalifiointiperusteina oli teossa käytetty väkivalta, mutta törkeyden kokonaisarvostelun ei katsottu täyttyvän, koska seksinmyyntikertoja oli vain kolme ja tekoaika oli lyhyt.⁴¹⁶ Toisessa tapauksessa syytteen mukainen kvalifiointiperuste oli kahden asianomistajan alaikäisyys, mutta tässäkin tapauksessa katsottiin, ettei teko ollut kokonaisuutena arvioiden törkeä.⁴¹⁷ Asiassa oli kyse sijaishuoltopai-kassa asuneista nuorista, jotka poistuivat sieltä luvatta ja majoittuivat ilmeisesti ennestään tuntemiensa vastaajien luo. Jossain vaiheessa vastaajat kehottivat asianomistajia myymään seksiä saadakseen rahaa ja muun muassa hankkivat tätä varten hotellihuoneen. Tuomiossa on perusteltu kokonaistörkeyden täyttymättä jäämistä seuraavasti:

A on poistunut sijoituspaikastaan vapaaehtoisesti. A on ollut tekojen aikaan 16–17 vuotias ja on myynyt itseään kesäkuusta lokakuuhun 2018. A:ta ei ole pakotettu itsensä myymiseen, eikä hän ole ollut sellaisessa elämäntilanteessa, että hänen olisi tullut välttämätöntä tehdä niin. A olisi voinut koska tahansa palata sijoituspaikkaansa, jossa hänellä on ollut asunto ja muu ylläpito. A:han kohdistunutta ihmiskauppaa ei siten voida pitää kokonaisuutena arvostellen törkeänä.

Toisen asianomistajan osalta perustelut olivat muuten täsmälleen samat, mutta hän oli tekojen aikaan 15-vuotias ja oli myynyt itseään noin kuusi kertaa vuonna 2018. Perustelut ovat siinä mielessä poikkeavat, että ne liittyvät pelkästään asianomistajien omaan toimintaan, taustaan ja olosuhteisiin, eivätkä vastaajien teon moitittavuuteen tai törkeyteen. Koska asianomistajat ovat alaikäisiä, asiassa ei ole tarvinnut arvioida tai ottaa kantaa keinojen täyttymiseen, mutta törkeyden kokonaisarvio viittaa siihen, että asianomistajien on ajateltu myyneen seksiä ainakin osittain vapaaehtoisesti. Asian arvioinnissa olisi tullut kiinnittää huomiota heidän ikänsä ohella selvästi muistakin seikoista aiheutuneeseen haavoittuvuuteen, ja kokonaistörkeyttä olisi tullut perustella tämä huomioiden nimenomaan vastaajien toimintaa arvioimalla.

5.1.8.3 Yhteenveto

Kvalifiointiperusteista syyteissä vedotaan selvästi useimmin teossa käytettyyn väkivaltaan ja / tai uhkauksiin, ja näiltä osin tekoja on myös tuomittu törkeinä. Tapauksissa, joissa törkeästä tekemuodosta on syytetty jollain tietyllä perusteella, on kuitenkin saattanut tulla ilmi seikkoja, joiden perusteella olisi voitu vedota muihinkin kvalifiointiperusteisiin. Esimerkiksi edellä käsitellyssä tapauksessa, jossa vedottiin siihen,

⁴¹⁶ T-2018-5.

⁴¹⁷ T-2020-8.

että teko oli tehty osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa, olisi voitu vedota myös kavaluuteen ja asianomistajan alaikäisyyteen. Asianomistaja oli alaikäinen selaisessa vaiheessa tekoa, jolloin sillä oli erityistä merkitystä teon kannalta. Asianomistaja värvättiin käyttäen hyväksi hänen haluaan auttaa perhettään taloudellisesti ja uskoaan siihen, että hän pystyisi työllään Euroopassa ansaitsemaan riittävästi tukeakseen perhettään. Kun hän oli saapunut Eurooppaan, hän oli joutunut maksamaan vastaajan määräämää velkaa toimimalla prostituutiossa, ja tässä vaiheessa hänellä ei ollut enää ollut mahdollisuutta irtaantua tilanteesta velan ja muiden turvattomuutta ja riippuvuutta aiheuttaneiden seikkojen vuoksi.

Toisaalta myös joissain tapauksissa, joissa on syytetty ihmiskaupan tavallisesta tekomuodosta, on tullut esiin seikkoja, joiden perusteella syyte olisi voitu nostaa myös törkeästä ihmiskaupasta. Esimerkiksi thai-hierontapaikkaa koskevassa tuomiossa T-2016-7 on katsottu näytetyksi, että vastaaja oli houkutelut asianomistajan alun perin Suomeen tekemään töitä hänen ravintolassaan, vaikka tosiasiansa hänellä ei edes ollut ravintolaa ja hänen osoitettiin nimenomaan tarvinneen ja halunneen värvätä nuoren naisen prostituutitoimintaan hierontaliikkeeseensä. Tämäntyyppinen työn luonteesta erehdyttäminen on mainittu hallituksen esityksessä nimenomaisena esimerkkinä kavaluudesta, joka on törkeän tekemuodon kvalifiointiperuste.⁴¹⁸

Syyttämisen- ja soveltamiskäytäntö ylipäänsä ei ole kovin yhtenäistä ihmiskaupan törkeän tekemuodon osalta. Väkivalta, uhkaukset ja kavaluus huomioidaan usein lähtökohtaisesti tai pelkästään osana perusmuotoisen ihmiskaupan tunnusmerkistöä, ja alaikäisyydelle on annettu merkitystä vain niissä tapauksissa, joissa asianomistaja on ollut alaikäinen koko tekoajan. Toisaalta esimerkiksi huonot asumisolot huomioidaan osana pakkotyön käsitettä, ja prostituutioon liittyvässä ihmiskaupassa asumisoloihin ei kiinnitetä huomiota juuri koskaan. Poikkeuksellisen huonot asumisolot tai esimerkiksi poikkeuksellisen pitkät työpäivät yksinään eivät vielä välttämättä täyttäisi törkeän tekemuodon tunnusmerkistöä, mutta niiden huomioiminen osana törkeysarviota voisi selkeyttää myös sitä, mitä perusmuotoisen ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen edellyttää ja mitkä seikat viittaavat jo törkeään tekemuotoon.

5.1.9 Näyttöön liittyviä kysymyksiä

Näyttöön liittyvät kysymykset ovat hyvin keskeisessä roolissa ihmiskauppasäännöksiä sovellettaessa, ja ne liittyvät kaikkiin rikosprosessin vaiheisiin: millaista näyttöä hankitaan ja on ylipäänsä saatavilla, millaiseen näyttöön tuomioistuimessa vedotaan ja miten näyttöä arvioidaan. Toisaalta näiden kysymysten tarkasteleminen aineiston perusteella on haastavaa ensinnäkin siksi, että aineistossa näyttöön liittyvää tietoa on pal-

⁴¹⁸ HE 34/2004 vp, s. 102/I.

jon ja se aina jossain määrin tapauskohtaista, ja toiseksi tuomioissa osapuolten kertomuksia ja näyttöä on selostettu hyvin eri tavoin. Näistä syistä aiheesta voidaan tehdä vain muutamia esimerkkihavaintoja niistä haasteista, joita näyttöön tyypillisesti liittyy ihmiskauppatapauksissa.

Suurin osa ihmiskauppatapauksissa esitettävästä näytöstä on henkilötodistelua, minkä luotettavuutta on jo lähtökohtaisestikin vaikea arvioida.⁴¹⁹ Ihmiskauppaan liittyy kuitenkin erityispiirteitä, joiden vuoksi henkilötodistelun käyttäminen ja sen luotettavuuden arvioiminen saattaa olla vieläkin haastavampaa kuin muun tyyppisissä rikoksissa. Ensinnäkin ihmiskaupan tunnusmerkistö edellyttää useimmiten sitä, että asianomistaja on hyvin heikossa ja vastaajaan nähden alisteisessa asemassa, joten tunnusmerkistön täytyminen edellyttää tämän osoittamista. Asianomistajan tulisi siis kertoa ja pystyä osoittamaan seikkoja, joiden perusteella hän on ollut haavoittuvassa asemassa ja kyvytön toimimaan tahtomallaan tavalla, mikä voi olla vaikeaa ja tuntua häpeälliseltäkin. Ja toisaalta sen, että on kyennyt jossain tilanteessa toimimaan tahtomallaan tavalla, ei pitäisi tarkoittaa, etteikö asianomistaja olisi voinut olla alisteisessa asemassa.⁴²⁰ Toiseksi osapuolet saattavat olla sukulaisia tai ystäviä keskenään, uhri voi kokea olevansa kiitollisuudenvelassa tekijälle tai uhri ei koe edes tulleen loukatuksi, vaan on pitänyt olosuhteita ja asemaansa normaaleina, eikä tästä syystä välttämättä kerro kokemastaan hyväksikäytöstä.⁴²¹ Asianomistajat saattavat myös pelätä viranomaisille puhumista useista eri syistä, ja vastaaja saattaa olla myös nimenomaisesti pelotellut asialla.⁴²² Tämä viranomaisille puhumisen pelko tulee esiin tuomiossa T-2015-11 asianomistajan kertomuksessa kysyttäessä häneltä kertomuksen ristiriidoista:

Hän ei tiedä, miksi poliisi oli kirjannut hänen kertomakseen tällaiset asiat. Hän oli tuolloin ollut peloissaan, koska poliisi oli hänelle sanonut, että jos hän ei kerro asioita totuudenmukaisesti, hän tulisi saamaan asiassa tuomion ja että

⁴¹⁹ Esim. aineistoon kuuluvassa tuomiossa T-2015-13 on todettu, että "[k]aikkien oikeudessa kuultujen henkilöiden kertomuksissa on epä johdonmukaisuuksia eikä heitä voida pitää täysin riippumattomina tai puolueettomina tässä asiassa. Joiltakin osin johtoa on saatavissa myös kirjallisesta todistelusta, mutta monista keskeisistä seikoista näyttö on henkilö näytön varassa. Rikosasiassa näyttötaakka on asetettava syyttäjälle." Asianomistajan kertomuksen arvioimisesta näyttönä, ks. esim. KKO 2013:96, erit. kohdat 6–9.

⁴²⁰ Vrt. erityisesti ajatukseen rajoitetusta toimijuudesta, Viuhko 2013; Viuhko 2019.

⁴²¹ Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 178–181.

⁴²² Myös esim. yksi syyttäjähaastateltavista toi haastattelussa esiin sen, miten tärkeätä viranomaisyhteistyö on heti prosessin alusta lähtien. Hänellä oli hyviä kokemuksia ihmiskauppa-asioissa siitä, että syyttäjä oli ollut mukana jo esitutkintavaiheessa asianomistajien kuulemisissa ja koki, että tällä oli merkittävä vaikutus asianomistajien syyttäjää kohtaan tuntemaan luottamukseen ja sitä kautta heidän kykyynsä ja uskallukseensa kertoa tapahtumista.

hänet lähetettäisiin takaisin kotimaahansa. Hän oli ollut kuulustelussa yksin ja hyvin peloissaan, ja poliisi oli ollut häntä kohtaan erittäin vihainen.

Ihmiskauppatapauksissa on myös asianomistajan kertomuksen arvioimisen osalta kiinnitetty huomiota siihen, että epätavanomaista, ristiriitaista tai epärationaalista vaikuttavaa toimintaa ei pitäisi välttämättä arvioida asianomistajan kertomuksen uskottavuutta vähentävänä. Nämä epäjohtamismuutokset kertovat pikemminkin uhrin heikosta ja haavoittuvasta asemasta sekä vaihtoehtojen ja toimintamahdollisuuksien puuttumisesta. Ja toisaalta ihmiskaupassa tekijöiden nimenomaisena tarkoituksena on näiden heikkouksien ja haavoittuvuuksien hyväksikäyttäminen.⁴²³

Näyttöön liittyvät haasteet ovat erityyppisissä ihmiskauppateoissa hieman erilaisia, joskin kaikkiin liittyy samoja kysymyksiä. Silloin, kun pakkotyötä koskevissa tuomioissa tunnusmerkistö on näytön vuoksi jäänyt joltain osin täyttymättä, kyse on tyypillisimmin ollut siitä, että ei pystytä näyttämään väitetysti tehtyjä työtunteja tai sitä, että palkkaa ei ole maksettu tai palkanmaksusta huolimatta rahat eivät ole olleet asianomistajan käytössä. Paritustyypisessä seksuaalisessa hyväksikäytössä keskeinen näyttöön liittyvä haaste on asianomistajan riippuvaisuuden, turvattomuuden ja vastaajan (määräys)valtaan joutumisen näyttäminen. Ja puolestaan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta keskeisenä näyttökysymyksenä on ollut teon tarkoituksen osoittaminen eli se, ovatko olosuhteet olleet ihmisarvoa loukkaavat ja onko vastaaja tarkoittanut saattaa asianomistajan mainittuihin olosuhteisiin; onko vastaaja tosiasiaa esimerkiksi rajoittanut asianomistajan elämää ja käyttänyt väkivaltaa väitetyllä tavalla.

5.1.9.1 Pakkotyö

Yksi pakkotyötä koskevissa tuomioissa toistuva näyttöön liittyvä kysymys on se, miten asianomistajan työaikaa tulee arvioida tilanteessa, jossa vastaaja on laiminlyönyt työaikakirjanpidon kokonaan tai sen todetaan olevan epäluotettava. Yleensä niissä tapauksissa, joissa työaikakirjanpitoa pidetään epäluotettavana, syyttäjällä tai asianomistajalla on jotain näyttöä epäluotettavuudesta, jota usein voidaan käyttää myös osoittamaan todellisia työtunteja. Niissä tapauksissa, joissa työaikakirjanpitoa ei ole ollenkaan, on päädytty erilaisiin ratkaisuihin. Vastaavasti jos vastaaja on väittänyt maksaneensa palkkaa asianomistajalle käteisellä tai jos asianomistaja on väittänyt joutuneensa maksamaan palkkaa takaisin vastaajalle, tilanteita on arvioitu näytön suhteen eri tavoin. Näytön arvioimista yksittäisen asian osalta toki vaikeuttaa se, että näytöstä tehtyyn johtopäätökseen on vaikuttanut muukin asiassa esitetty näyttö ja sen uskottavuuden arviointi.

⁴²³ K 19/2014 vp, s. 84.

Asiassa T-2018-13 vastaaja väitti, että palkoista oli tehty palkkakuitit, mutta niitä ei ollut enää tallella, ja työaikakirjanpito ja vuorolistat olivat hävinneet muutossa. Asianomistajan tilille oli maksettu syytteen mukaiselta tekoajalta vain 5 000 euroa, vaikka verottajalle oli ilmoitettu maksetuksi palkaksi melkein 25 000 euroa. Vastaaja ei osannut selittää tätä. Käräjäoikeus piti kuitenkin mahdollisena, että palkkaa on vastaajan väittämällä tavalla maksettu käteisenä. Työaikojen osalta todettiin, että vastaaja ei pystynyt esittämään kattavia työvuorolistoja eikä tarkempaa työaikakirjanpitoa, mutta että hänellä ei ole velvollisuuttakaan selvittää asiaa eikä näyttötaakka mainittujen asiakirjojen osalta rikosasiassa käänny. Osapuolten ja todistajien kertomusten perusteella asianomistajan työajat jäivät epäselviksi ja siten näyttämättä.

Tuomiossa T-2016-9 taas katsottiin, että todistustaakka asiassa on lähtökohtaisesti asianomistajalla, mutta oikean työaikakirjanpidon pitämättä jättänyt työnantaja ei saa hyötyä laiminlyönnistään, vaan on velvollinen esittämään vastanäyttöä työntekijän uskottavaa kertomusta vastaan. Näyttönä työajoista oli lähinnä osapuolten kertomukset: näiden lisäksi syyttäjä oli vedonnut ravintolan aukioloaikoihin ja työvuorolistoihin, jotka eivät asianomistajan mukaan pitäneet paikkaansa. Asianomistajan kertomusta pidettiin uskottavana ja hänen katsottiin työskennelleen noin 12 tuntia päivittäin, ja yliopäiviä pidettiin vahvana osoituksena pakkotyöstä. Hovioikeus vahvisti käräjäoikeuden perustelut tältä osin, ja asianomistajan kertomusta työtunneista pidettiin perusteena hänelle maksamatta jääneiden palkkojen laskemisessa.

Edellä mainitussa tuomiossa T-2018-13 näyttönä asianomistajalle maksetusta palkasta pidettiin osittain sitä, että asianomistajalla näytettiin olleen rahaa käytössään, eikä hän ollut tuonut esiin, mistä oli saanut rahat. Vastaavasti myös tapauksen T-2016-7 asianomistajalla osoitettiin olleen käytössään rahaa enemmän kuin hän oli voinut saada tippeinä asiakkailta. Vastaaja oli väittänyt antaneensa asianomistajalle palkkaennakkoa ravintolan kassasta ja pitäneensä kirjaa ennakoista excel-taulukossa, joka oli kadonnut. Tätä ei pidetty uskottavana, ja käräjäoikeus totesi, että koska vastaaja on velvollinen pitämään palkkakirjanpitoa, asianomistajalle ei voida katsoa maksetun työskentelyajalta lainkaan palkkaa (siitä huolimatta, että asianomistajalla oli ollut todistetusti rahaa käytössään).

Myös kiskonnantapaista työsyrrjintää koskevassa hovioikeuden tuomiossa asiassa T-2015-19 katsottiin, ettei asianomistajan kertomus työajoista riitä, vaikka vastaaja ei ollutkaan pitänyt työaikakirjanpitoa. Sen sijaan tuomiossa T-2013-11 on päädytty päinvastaiseen lopputulokseen, vaikka siinäkin tapauksessa vastaaja ei ollut pitänyt työaikakirjanpitoa, ja ainoa näyttö työpäivän alkamisajankohdasta oli asianosaisten kertomusten lisäksi asianomistajan omat merkinnät. Johtopäätöksenä on todettu seuraavaa: *"Hovioikeus katsoo [asianomistajan] merkintöjen ja hänen kertomuksensa perusteella, että työaika on alkanut päivittäin klo 9.50. [Asianomistaja] on ollut työssä*

24.12.2010 joko valmistamassa perheen yhteistä jouluateriaa tai ravintolassa tarjottavaa salaattia. Kyseinen tehtävä on ollut [vastaajan] antama, joten [asianomistajalla] on oikeus saada siitä korvaus.”

Osassa tuomioista asiassa esitettyä näyttöä ja sen referoimista tuomiossa on pidetty riittävänä perusteluna syytteen hylkäämiselle. Ongelma on siis ennemminkin siinä, että tuomioista puuttuu asian oikeudellinen arviointi kokonaan, mutta myöskään näyttöä ei ole arvioitu suhteessa tunnusmerkistöön. Esimerkiksi tuomiossa T-2020-9 on osapuolten vaatimusten ja vastausten jälkeen selostettu suhteellisen lyhyesti asiassa saatu näyttö, minkä jälkeen ”Johtopäätökset näytöstä” -kohdassa on tiivistetty aiempi näytöstä esitetty ja todettu, että ”[k]äräjäoikeus katsoo, ettei edellä selostettu näyttö riitä osoittamaan, että [vastaaja] olisi syyllistynyt siihen, mistä hänelle on rangaistusta vaadittu. Syyte⁴²⁴ ja [asianomistajan] korvausvaatimukset on siksi hylättävä.” Tuomion perusteluissa ei ole edes viitattu säännöksiin tai rikosnimikkeisiin, joiden perusteella rangaistusta on vaadittu. Sen sijaan saadun näytön referoimista on sellaisenaan pidetty riittävänä osoituksena ja perusteluna sille, ettei rikoksia ole tapahtunut.

5.1.9.2 Prostituutio tai siihen rinnastettava seksuaalinen hyväksikäyttö

Myöskään paritustyyppistä hyväksikäyttöä koskevassa tuomiossa T-2015-8 näyttöä ei ole arvioitu lainkaan suhteessa tunnusmerkistöön. Tuomiossa on selostettu esitettyä näyttöä huomattavan pitkästi, minkä jälkeen ainoa oikeudellinen arvio on seuraava:

Saatu selvitys kokonaisuudessaan jättää mahdollisuuden erilaisiin tulkintoihin. Käräjäoikeus katsoo, että useat edellä käsitellyt seikat erikseen ja etenkin yhdessä arvioituina vähentävät asianomistajan kertomuksen luotettavuutta. Syytettä vastaan on esitetty vahvaa vastanäyttöä. Vastaanotetun näytön perusteella käräjäoikeudelle on syntynyt kuva, että toimijoita Italiassa ja Suomessa on voinut hyvinkin olla useita. Asiassa esitetyn näytön perusteella ei voida syyksi lukemiseen edellytettävällä riittävällä varmuudella sanoa, että [vastaaja] olisi asianomistajaan kohdistamalla voodooilla ottanut tämän valtaansa ja muutoin menetellyt ensisijaisen syytteen teonkuvauksessa kuvatuin tavoin. Epäselvässä tilanteessa asia on ratkaistava vastaajan eduksi. Käräjäoikeus katsoo asiassa jääneen näyttämättä, että [vastaaja] olisi syyllistynyt ensisijaisen syytteen mukaiseen törkeään ihmiskauppaan ja syyte tältä osin hylätään.

Erityisen ongelmallinen mainitunlainen näytön pohjalta tehty ylimalkainen arvio rikokseen syyllistymisestä on tapauksessa siksi, että näytöstä käy ilmi, ettei asianomistaja ollut käynyt koulua ja hän oli luku- ja kirjoitustaidoton. Tämä jo sinänsä viittaa ilmei-

⁴²⁴ Vastaajaa syytettiin ihmiskaupasta ja toissijaisesti törkeästä kiskonnasta.

sellä tavalla siihen, ettei asianomistajalla ole ollut valmiuksia kertoa tapahtumista vastaavalla tavalla loogisesti ja johdonmukaisesti kuin luku- ja kirjoitustaitoisilla. Lisäksi asianomistaja oli kertonut puhuvansa ”broken-englishiä”, jonka oli kertonut olevan kouluja käymättömien kieli, ja koska sekä turvapaikka- että rikosprosessissa ihmiskauppa-asiaa käsiteltäessä tulkit olivat puhuneet kouluja käyneiden englantia, hän ei ollut ymmärtänyt kaikkea. Hänellä oli myös pääkäsittelyssä englannin kielen tulkki, ei oman äidinkiellensä tulkkiä. Asianomistajan kertomuksessa on joitain ristiriitaisuuksia ja hänen toimintansa vaikuttaa harkitsemattomalta, minkä lisäksi hän on uskonut vahvasti vastaajan voivan hallita häntä voodooon avulla. Nämä seikat viittaavat vahvasti siihen, että hän on ollut helposti johdateltavissa ja kotimaastaan lähdettyään myös haavoittuvassa asemassa. Mainituille seikoille ei ole kuitenkaan annettu merkitystä niin, että kertomusten uskottavuutta olisi arvioitu tästä näkökulmasta tai asianomistajan luku- ja kirjoitustaidottomuus ja kielitaito huomioiden. Ja koska tunnusmerkistön täyttymistä ei ole arvioitu miltään osin, asianomistajan asemaa ja suhdetta vastaajaan ei ole myöskään tarkasteltu tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla.

Prostituutioon liittyvissä tapauksissa keskeisenä näyttökysymyksenä on usein se, mikä asianomistajan asema ja terveydentila on ollut, ja oliko vastaajan pitänyt tietää tai huomata asianomistajan erityinen haavoittuvuus. Tästä oli kysymys esimerkiksi tuomiossa T-2020-7, joka osoittaa myös haavoittuvuuden arvioimisen vaikeuden. Asianomistajalla oli aiempia traumaattisia kokemuksia, ja asiassa esitettiin näyttönä lääkärinlausunto, josta kävi ilmi, että asianomistajalla oli ollut impulsiivista ja aggressiivista käytöstä jo kouluiästä lähtien. Asianomistaja oli myös Suomessa hoidettavana ollessaan käyttäytynyt uhkaavasti veitsen kanssa koettuaan tulleen provosoiduksi. Hänellä oli todettu jo aiemmin voimakasta itsetuhoisuutta ja epävakaa persoonallisuushäiriö, joka vahvistettiin häntä Suomessa hoidettaessa ja tutkittaessa. Voimakkaasti vaihteleva mieliala näkyi lääkärinlausunnon mukaan asianomistajaa hoidettaessa niin, että hän reagoi vahvasti ympäristöönsä, joutui herkästi ristiriitatilanteisiin ja käyttäytyi impulsiivisesti.

Tuomiossa on turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa arvioitaessa todettu johtopäätöksenä asianomistajan kuulemisen, vastaajien kertomusten sekä potilaskertomuksessa esiin tuotujen seikkojen perusteella kokonaisuutena arvioiden, ettei asianomistaja ollut psyykkisen tilansa tai luonteensa puolesta mitenkään puolustuskyvytön, avuton tai helposti johdateltavissa oleva. Esitetyn lääkärinlausunnon perusteella asiaa olisi voinut arvioida toisinkin. Lääkärinlausunnossa esiin tuodut asiat viittaavat nimenomaan siihen, että asianomistajan käytös on impulsiivista, aggressiivista ja hän saattaa provosoitua helposti, mikä liittyy hänellä todettuun persoonallisuushäiriöön, eikä niinkään hänen kykynsä puolustaa itseään. Lisäksi tuomiossa on todettu, että ”[a]sianomistaja on kertomuksestaan päätellen selviytynyt aina aikaisemmista tukalista tilanteista”. Huomioiden asianomistajan traumaattiset kokemukset (muun muassa väkivaltaa ja aiempaa prostituutioon pakottamista), itsetuhoisuus ja muut lääkärinlausunnossa esiin

tuodut asiat, ei asianomistajan omalle kertomukselle tukalista tilanteista selviämisestä välttämättä pitäisi antaa kovin suurta merkitystä. Johtopäätös olisi perustellumpi, jos se perustuisi siihen, etteivät vastaajat voineet asianomistajan käyttäytymisen perusteella tietää tämän haavoittuvuudesta. Tuomiosta käy myös ilmi, että asianomistaja on tultuaan ensimmäisen kerran pakotetuksi prostituutioon ollut käytännössä siitä lähtien eri henkilöiden parituksen kohteena, mistä voisi päätellä, ettei hän ole kokenut, että hänellä olisi mitään muita vaihtoehtoja kuin alistua tässäkin tilanteessa vastaajien hyväksikäyttäväksi joistain itsepuolustukseen viittaavista reaktioista huolimatta.⁴²⁵ Tuomiossa on kuitenkin riippuvaisen aseman ja turvattoman tilan täyttymättä jäämisen osalta viitattu nimenomaan siihen, että asianomistaja ei ole ollut tilanteessa, jossa hänellä ei olisi ollut muuta todellista ja hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttöön.

Tuomiossa T-2013-6 taas arvioitiin sitä, pitikö vastaajien tietää asianomistajan haavoittuvuutta aiheuttavista seikoista ja pystyivätkö he siten käyttämään hyväkseen asianomistajan turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa. Asiassa oli sinänsä selvää, että asianomistajalla teon jälkeen todetut psykososiaalinen traumatisoituminen, post-traumaattinen stressihäiriö ja vaikea masennus olivat syy-yhteydessä prostituutioon ja vastaajien toimintaan. Asiassa oli kuitenkin kyse siitä, pitikö vastaajien pystyä ennakkoimaan mainitut seuraukset ja toisaalta siitä, oliko kyse tahallisesta turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman hyväksikäyttämisestä, kun olosuhteita arvioitiin teon aikana. Tuomion perustelut ovat osittain epäselvät sen suhteen, mistä kaikista asianomistajan taustaan liittyvistä useista haavoittuvuutta aiheuttavista seikoista vastaajien katsottiin tietneen. He kuitenkin tiesivät joka tapauksessa ainakin sen, että asianomistaja oli toiminut prostituutiossa aiemminkin ja että hän oli riippuvainen psyykenlääkkeistä. Lisäksi asiassa todistajina kuullut henkilöt kertoivat asianomistajan olleen tekoaikaan pelokas, ahdistunut, poissaoleva ja vaikutti sairaalta. Tästä huolimatta käräjäoikeus totesi, että asianomistajan fyysinen ja psyykinen kunto romahti äkillisesti, kun hänen psyykenlääkkeensä loppuivat, eikä tämä ollut vastaajien ennakoitavissa. Kuitenkin jos täysin ulkopuoliset henkilötkin olivat havainneet asianomistajan vain lyhyesti tavattuun edellä mainitut asianomistajan heikosta kunnosta kertovat seikat, on hyvin epätodennäköistä, etteivät vastaajat asianomistajan traumaattisen taustan ainakin joiltain osin tuntien olisi havainneet asianomistajan heikkoa kuntoa ja sen perusteella ymmärtäneet hänen haavoittuvuuttaan.

Asianomistajan turvattomasta tilasta ja riippuvaisesta asemasta ja erityisesti vastaajien niitä koskevasta tietoisuudesta ei yleensä ole muuta näyttöä kuin osapuolten kertomukset. Tämä jo sinänsä aiheuttaa huomattavaa vaihtelua siinä, miten asioita on tuomioistuimissa arvioitu. Toisaalta edellä mainituissa tapauksissa asiasta on ollut

⁴²⁵ Tuomiossa on myös todettu asianomistajan sanoneen, että "[e]dellä mainitusta suhteesta johtuen [jouduttuaan jo aiemmin kahdessa parisuhteessa puolisonsa parittamaksi] asianomistaja oli alkanut ajatella, että hän on pelkästään prostituoitu."

muutakin näyttöä, mutta tästä huolimatta näyttö ei ole johtanut siihen, että turvaton tila tai riippuvainen asema tai sen hyväksikäyttö olisi tullut näytetyksi.

5.1.9.3 Ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet

Suurimmassa osassa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa tapauksissa on ollut kyse siitä, että vastaaja on pahoinpidelty ja kaltoinkohdellut asianomistajaa muilla tavoin avioliiton tai parisuhteen aikana. Näytön osalta haasteena on ollut väkivallan ja kaltoinkohtelun osoittaminen, kun tilanteet ovat saattaneet jatkua pitkäänkin, eivätkä asianomistajat ole välttämättä kertoneet asioista kenellekään tai käyneet lääkärissä pahoinpitelyistä tulleiden vammojen takia. Myös tai erityisesti tämän tyyppisissä tilanteissa asianomistaja on saattanut tuntea häpeää, minkä vuoksi hän ei ole kertonut asiasta esimerkiksi sukulaisilleen tai ystävilleen, vaan on päinvastoin voinut ilmaista kaiken olevan hyvin. Toisena haasteena on ollut sen osoittaminen, että näytetyksi tullut väkivalta ja osittain muukin kontrollointi ja rajoittaminen olisivat olleet niin vakavaa tai jatkuvaa, että ne tarkoittaisivat ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita ja että ne toisaalta osoittaisivat ihmiskauppasäännöksen edellyttämää *tarkoitusta* saattaa asianomistaja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Tämäntyyppisessä tapauksessa T-2020-5, jossa vastaaja oli ollut väkivaltainen ja rajoittanut ja kontrolloinut asianomistajaa, näyttönä oli osapuolten kertomukset sekä lääkärinlausunnot teon päättymisen jälkeiseltä ajalta. Asianomistaja ei ollut käynyt lääkärissä välittömästi pahoinpitelyjen jälkeen, vaan vasta noin vuoden mittaisen tekoajan päätyttyä. Osa asianomistajan kertomasta väkivallasta ja raiskauksista uskottiin hänen kertomuksensa yksityiskohtaisuuden perusteella, raiskauksista esitettiin myös muuta henkilötodistelua (asianomistajan psykoterapeutin kertomus). Lisäksi tapauksessa saatiin asianomistajan kertomuksen tueksi henkilötodistelua muun muassa yhteydenpidon rajoittamisesta ja siitä, että asianomistajaa oli pidetty nälässä ja ettei hän voinut esimerkiksi käydä yksin kaupassa. Asianomistajan kertomusta pidettiin uskottavana, ja vastaaja tuomittiin ihmiskaupasta.

Tuomiossa T-2017-8 oli kyse vastaavan tyyppisen tilanteen arvioimisesta. Asianomistaja väitti tulleen puolisonsa ja tämän vanhempien pahoinpitelemäksi ja hyväksikäyttämäksi. Avioliitto oli osapuolten perheiden sopima, ja asianomistaja kertoi kokeneensa, ettei voinut kieltäytyä siitä. Avioliittoon liittyi suuret vastaajille maksetut myöntäjäiset, ja he vaativat lisää rahaa myös avioliiton aikana. Asianomistaja kertoi väkivallasta ja hänen elämänsä rajoittamisesta monin tavoin, ja hänen mukaansa väkivalta liittyi rahan vaatimiseen hänen perheeltään. Osapuolten kertomuksen lisäksi asiassa kuultiin kahta todistajaa, joiden kertomukset tukivat asianomistajan väitteitä. Lisäksi todisteina oli puheluerittelyjä sekä lääkärinlausuntoja. Puheluerittelyt viittasivat siihen, etteivät asianomistajan väitteet siitä, että hän oli joutunut soittamaan puheluita salaa, pitäneet paikkaansa. Lääkärinlausunnoissa sen sijaan oli mainintoja väkivallasta ja

myös kuvauksia kertomukseen sopivista ruhjeista. Yksi vastaajista (asianomistajan silloinen aviopuoliso) tuomittiin pahoinpitelystä. Ihmiskaupan osalta syytteet kuitenkin hylättiin huolimatta siitä, että asiassa saatiin näytettyä asianomistajan jossain määrin alistainen asema, osa väitetystä väkivallasta ja avioliitosta maksetut myötäjäsrahat. Näiden ei katsottu tarkoittavan ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita, eikä asiassa katsottu osoitetun vastaajien tarkoitusta saattaa asianomistaja säännöksessä tarkoitettuihin olosuhteisiin.

Asiassa T-2019-1 puolestaan yhtenä keskeisenä näyttökysymyksenä oli asianomistajan ikä. Asianomistaja kertoi olleensa naimisiin mennessään 13-vuotias ja Suomeen tullessaan 14-vuotias. Asianomistajan mukaan hänen henkilöllisyyspapereihinsa oli merkitty hänen ikänsä väärin, ja hän oli itse uskaltanut kertoa oikean ikänsä Suomessa vasta täytettyään 18 vuotta, koska oli pelännyt tulevansa vangituksi. Vastaaja oli hänen kertomansa mukaan pelotellut häntä asialla. Asiassa esitettiin vahvaakin siihen viittaavaa näyttöä, että asianomistaja olisi ollut naimisiin mennessään alaikäinen (muun muassa THL:n tutkimustodistus, jonka mukaan asianomistaja oli tutkimuksen perusteella todennäköisemmin 17 kuin 22 vuoden ikäinen – asianomistaja oli kertomansa mukaan tutkimushetkellä 18-vuotias ja olisi tällöin ollut avioituessaan 13-vuotias). Asiassa kuultiin todistajana myös muun muassa lasten seksuaaliväkivaltaa ja todistajien luotettavuutta tutkinutta asiantuntijatodistajaa. Asiantuntijatodistaja toi esiin useita huolen aiheita asianomistajan kuulemisessa ja toisaalta sen, että kerronnassa oli paljon yksityiskohtia, jotka tukivat asianomistajan kertomusta. Todistaja ei myöskään pitänyt poikkeavana sitä, että asianomistaja oli kertonut seksuaalisista tapahtumista ja iästään vasta myöhemmin.

Vastaaja puolestaan kertoi, ettei ollut antanut väärää tietoa asianomistajan iästä, ja asiakirjat, joista asianomistajan ikä kävi ilmi, olivat vastaajan mukaan joka tapauksessa asianomistajan isän hankkimia. Lisäksi vastaaja kertoi, että myös asianomistajan kotimaassa tulee olla 18 vuotta, jotta saa mennä naimisiin. Todistajana kuultiin myös asianomistajan serkkua, joka kertoi olevansa asianomistajan kanssa saman ikäinen, mikä tarkoittaisi, että asianomistaja oli 18 vuotta jo naimisiin mennessään. Tämän perusteella ja siksi, että edellä mainitussa THL:n tutkimustodistuksessa oli maininta, että iän määrittäystä tehtäessä ei ollut käytössä luotettavaa vertailuaineistoa tutkittavan alkuperäisestä kotimaasta, käräjäoikeus katsoi asianomistajan alaikäisyyttä avioliiton solmimishetkellä koskevan näytön riittämättömäksi. Tuomiossa on todettu, että asiassa ei voida ”poissulkea, että asianomistaja on ollut 19 vuotta syytteessä olevien tekojen alkamispäivänä”.

Ihmiskauppatunnusmerkistön täyttymistä tarkasteltaessa tuomiossa ei oteta kantaa asianomistajan väitteeseen, että hänet olisi pakotettu naimisiin. Toisaalta asiassa ei ole katsottu näytetyksi sitä, että asianomistaja olisi joutunut ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin avioliiton aikana, saati, että olosuhteisiin saattaminen olisi ollut vastaajan

tarkoitus. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymisen osalta perustelut ovat kuitenkin hyvin ylimalkaiset ja keskittyvät osittain epäolennaisiin seikkoihin. Asiantuntijatodistaja oli todennut, että asianomistajan kertomus viittasi monelta osin kunniaväkivaltaan⁴²⁶, ja kerronnassa oli paljon yksityiskohtia, jotka tukivat asianomistajan kertomusta. Myöskään muistinäkökulmasta ei tullut esille mitään sellaista, joka viittaisi siihen, ett-eikö kertomus olisi luotettava. Lisäksi asiantuntijatodistajan mukaan asianomistajan serkun kertomus oli tukenut asianomistajan kertomuksen luotettavuutta koskien asi-anomistajan asemaa perheessä. Tälle ei kuitenkaan annettu merkitystä näyttöä arvioi-taessa. Sen sijaan esimerkiksi väitetyistä raiskauksista esitettyä näyttöä koskeva joh-topäätös on ristiriitainen, ja siinä on huomioitu pelkästään vastaajan puolesta puhuva näyttö:

[Asianomistaja] on kertonut, että seksi ei aina ollut kivaa vastaajan kanssa. Hän ei kuitenkaan osaa sanoa kuinka monesta kerrasta on ollut kysymys. Yleisen elämänkokemuksen mukaan edellä mainittu todiste (tullut uudestaan raskaaksi) ja [asianomistajan] kertomus tältä osin ei tue sitä, että ihmistä olisi pidemmän ajan (2,5 kk) raiskattu ja kohdeltu kaltoin siten kuin syytekohtan teonkuvauksesta ilmenee. Vastaajan isä, veli ja vastaaja itse ovat kertoneet, että heidän käsityksensä mukaan osapuolilla oli normaali elämä. Todistaja [asianomistajan serkku] ... on kertonut, että asianomistaja ei ole koskaan ker-tonut hänelle heidän seksielämästään mitään. Asianomistaja on itse kertonut, että hän olisi puhunut asiasta [serkun] kanssa. [Serkku] on vielä todennut, että hänen käsityksensä mukaan asianomistajalla ja vastaajalla on ollut asiat ihan ok.

Perustelusta jää epäselväksi, miksi raskaaksi tuleminen viittaisi siihen, ettei asian-omistajaa olisi raiskattu. Lisäksi pidempään jatkuvan kaltoinkohtelun osalta voi hyvin-kin olla vaikea yksilöidä yksittäisiä tapahtumia ja kertoa niiden tarkkoja lukumääriä. Tältäkin osin johtopäätöksessä ei ole huomioitu mitenkään asiantuntijatodistajan lausumaa asianomistajan kertomuksen luotettavuudesta ja yksityiskohtaisuudesta sekä vaikeudesta puhua erityisesti seksielämään liittyvistä asioista. On myös eri-koista, että tältä osin on viitattu vastaajan ja tämän miespuolisten sukulaisten kerto-maan asianosaisten avioliiton ja seksielämän ”normaaliudesta”.

Tässäkin asiassa pystyttiin näyttämään yksi pahoinpitelykerta, minkä perusteella vas-taaja tuomittiin pahoinpitelystä. Syytteet ihmiskaupasta, lapsen seksuaalisesta hyväk-sikäytöstä ja raiskauksesta hylättiin.

⁴²⁶ Tällaisia viitteitä olivat esimerkiksi sosiaalinen eristäminen, kieltä käyttäen puhelinta ja tietokonetta, opiskelumahdollisuuksien rajoittaminen, rangaistus veljen ”häpäisemi-sestä”, pukeutumisen ohjaaminen, vastaajan perheen kuvattu suhtautuminen naisen / vaimon alisteiseen asemaan sekä uhkailuviestien ja valokuvien lähettäminen.

Tämän tyyppisissä tapauksissa tehdään näytön puuttumisen perusteella myös syyttämättäjättämispäätöksiä. Yhdessä tapauksessa oli kyse siitä, että asianomistaja oli tullut Suomeen avioliiton perusteella, mutta täällä ollessaan joutunut miehensä ja tämän äidin hyväksikäyttämäksi. Asianomistaja kertoi, että häntä oli pahoinpidelty, uhkailtu, alistettu ja hänen liikkumistaan oli rajoitettu. Lisäksi hän oli joutunut kirjoittamaan valtakirjoja, joiden sisältöä ei tiennyt, koska ei osannut suomea. Myöhemmin asianomistajan sosiaalityöntekijä oli ilmoittanut asianomistajan saaneen laskuja ja karhukirjeitä useista yrityksistä. Syyttäjä nosti syytteet lukuisista petoksista vastaajan tilattua tavaroita ja palveluita asianomistajan nimissä, mutta katsoi, ettei ihmiskauppasytteen tueksi ollut riittävää näyttöä.⁴²⁷ Asianomistaja oli käynyt lääkärissä, ja käyntiä koskeva lausunto tuki asianomistajan väitettä siitä, että häntä oli pahoinpidelty, mutta syyttämättäjättämispäätöksen mukaan ei tämän lisäksi ollut muuta näyttöä väitteiden tueksi. Toisaalta tuomioistuimissa käsitellyissä vastaavan tyyppisissä tapauksissa ei ole henkilötodistelun lisäksi ollut muuta näyttöä kuin lääkärinlausuntoja. Tapausta koskevaa esitutkintapöytäkirjaa ei pyynnöstä huolimatta saatu, joten tutkimusaineiston perusteella ei selviä, onko asiassa pyritty saamaan muuta näyttöä tai mitä esitutkintatoimenpiteitä asiassa on tehty.

Vaikuttaa siltä, että parisuhteeseen liittyvissä ihmiskauppatapauksissa, joissa arvioidaan asianomistajan saattamista ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin, saadaan näyttettyä joitain yksittäisiä pahoinpitelyjä, mutta haasteet ovat pidempään jatkuneen kaltoinkohtelun näyttämisenä. Kyse on lähisuhdeväkivallasta, johon liittyy ihmiskauppakontekstissa erityispiirteitä, joiden vuoksi asianomistajien on poikkeuksellisen vaikea kertoa tilanteestaan sekä hakea ja saada apua. Samat haasteet näkyvät puolestaan asian käsittelyssä rikosprosessissa: kun asianomistaja ei ole kokenut voivansa tai uskaltavansa puhua asioista kenellekään, ei asianomistajan kertomusta tukevaa näyttöä myöskään ole saatavilla. Lisäksi tämän tyyppisissä asioissa on selvästi haasteena se, että ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden käsite on epäselvä, ja osassa tuomioista on edellytetty sitä, että vastaajan alkuperäinen tarkoitus naimisiin mentäessä tai suhteen alkaessa oli saattaa asianomistaja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Ainakin kahdessa viimeksi käsitellyssä tuomiossa on myös seikkoja, jotka viittaavat siihen, että asianomistajan kotimaan kulttuurille on annettu merkitystä niin, että naisen alisteista asemaa ja toiminnan rajoittamista on pidetty ainakin osittain normaalina ja kulttuuriin kuuluvana ja toisaalta ulkomaalaisuuteen liittyvänä.

⁴²⁷ Haastehakemus ja päätös syyttämättäjättämisestä rikosasiassa E-2017-10.

5.2 Paritus- ja ihmiskauppasäännösten keskinäissuhteet sekä hyväksikäyttö ja alistussuhde parituksessa

Parituksesta ja törkeästä parituksesta säädetään rikoslain 20 luvun 9–9a §:ssä. Hallituksen esityksessä 6/1997 vp todetaan, että paritus on yksi seksuaalisen hyväksikäytön muoto ja siihen liittyy vaara toisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rajoittamisesta.⁴²⁸ Edellä jaksossa 2.2. on tosin kiinnitetty huomiota siihen, että paritussäännöksen luonne on esitöiden perusteella hieman epäselvä. Paritusrikos on rikoslaissa sijoitettu seksuaalirikoksia koskevaan 20 lukuun, mikä sinänsä viittaa ajatukseen seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta kyseisen rikosnimikkeen suojelukohteena. Tuomioistuinratkaisujen perusteella vaikuttaa siltä, että alistamisen tai hyväksikäytön elementeille ei anneta juuri merkitystä, elleivät ne ole ilmeisiä ja paritusta pidetään ensisijaisesti taloudellisena rikoksena.

Tämä osio etenee siten, että aluksi tarkastellaan, miten taloudellista hyväksikäyttöä tulkitaan paritusrikoksen soveltamisen yhteydessä. Tämän jälkeen tarkastellaan muita hyväksikäyttömuotoja, jotka tutkimusaineiston valossa paritustilanteissa esiintyy.

5.2.1 Taloudellinen hyväksikäyttö parituksessa

Parituksen kriminalisoinnin perustavoite on ollut, että ulkopuoliset eivät voisi käyttää toisen harjoittamaa prostituutiota taloudellisen hyödyn saamiseksi itselle tai toiselle. Hallituksen esityksessä HE 6/1997 vp esimerkiksi todetaan, että rangaistavuuden piiriin kuuluvat selvästi sellaiset tapaukset, joissa on kysymys prostituutiosta toimivan hyväksikäyttämistä.⁴²⁹

Aineistosta kävi ilmi, että hyötymistarkoitus tuli tavanomaisesti arvioitavaksi sellaisissa tapauksissa, joissa rikoksesta epäilty oli vuokrannut tiloja prostituutiota harjoittavalle. Tällöin usein arvioitiin, oliko parituksesta pyritty hyötymään tai oliko vastaaja ylipäänsä tiennyt tiloissa harjoitettavasta prostituutiosta. Aineiston perusteella kävi myös ilmi, että hyötymistarkoituksen arvioinnissa ei ole olemassa täysin yhdenmukaista linjaa.

Tapauksessa T-2017-3 A oli vuokrannut asuntoja, joita käytettiin prostituutioon. A kertoi oikeudessa, että hän ei ollut tiennyt, että asuntoja tulitaisiin käyttämään prostituutioon, kun oli sopinut vuokraamisesta, vaan oli saanut tietää siitä vasta silloin, kun teko alkoi. Tapauksessa katsottiin, että A oli ensinnäkin

⁴²⁸ HE 6/1997, s. 168.

⁴²⁹ HE 6/1997 vp, s. 187/II.

saanut taloudellista hyötyä saamiensa vuokratulojen muodossa. Tuomion perustelujen mukaan A oli suhtautunut välinpitämättömästi asunnossa tapahtuvaan toimintaan eikä ollut puuttunut asunnossa tapahtuvaan prostituutioon. Tapauksessa A:n syyksi luettiin paritus, mutta hänet jätettiin kuitenkin rangaistukseen tuomitsematta vähäisyysperusteella, koska prostituutio oli jatkunut vain lyhyen aikaa eikä A ei ollut tiennyt prostituutiosta, kun oli tehnyt vuokrasopimuksen. Kyseisessä tapauksessa ei arvioitu, oliko A alistanut tai hyväksikäyttänyt prostituutiossa toimivia virallisaineistossa tarkoitettulla tavalla.

Tapauksessa T-2015-1 kyse oli siitä, että vastaaja A oli vuokrannut neljä asuntoa käytettäväksi prostituutioon 200–350 euron viikkovuokralla tai 50–60 euron päivävuokralla. Asiassa katsottiin näytetyksi, että vuokralaiset olivat tulleet Suomeen prostituutiota varten ja että A oli ollut tietoinen asuntojen käyttötarkoituksesta. A tuomittiin parituksesta. Huomionarvoista on, että ratkaisussa todettiin HE:seen 6/1997 vp viitaten, että jos vuokranantaja tietää asuntoa käytettävän yksinomaan prostituution harjoittamiseen, kysymys on tilan järjestämisestä prostituutiota varten. Jos taas kysymys on tavanomaisesta asunnon vuokraamisesta asuinkäyttöön, säännös ei sovellu, vaikka vuokranantaja tietäisi vuokraajan toimivan prostituutiossa.

Hovioikeuden tapauksessa T-2014-5 oli kyse siitä, että vastaaja A oli vuokrannut asunnon yhdessä kolmansien henkilöiden kanssa tarkoituksenaan tarjota asunnossa maksullisia seksuaalipalveluja. Vuokrasopimus oli tehty A:n nimellä, mutta oikeudessa katsottiin näytetyksi, että todellisuudessa vuokramaksu oli jaettu tasan kaikkien vuokralaisten kesken. Käräjäoikeus oli tuominut A:n parituksesta. Hovioikeus sen sijaan hylkäsi syytteen. A ja muut vuokralaiset olivat olleet keskenään tasavertaisessa asemassa riippumatta siitä, oliko A alun perin mahdollisesti vuokrannut asunnot yksin vai yhdessä muiden vuokralaisten kanssa. Lisäksi on huomattava, että hovioikeuden omaksuman kannan mukaan A:n saama säästö asumiskustannusten tasaamisesta muiden vuokralaisten kanssa ei ollut sellaista muiden prostituutiossa toimineiden hyväksikäyttötarkoituksessa saatua taloudellista hyötyä, jota parituksen tunnusmerkistö edellyttää.

Vaikuttaa siltä, että tapauksessa T-2014-5 oikeus arvioi absoluuttisen taloudellisen hyödyn sijasta taloudellista hyötyä hyväksikäytön näkökulmasta. Sen sijaan tapauksessa T-2020-1 parituksesta saatua taloudellista hyödytä arvioitiin hyvin mekaanisesti.

Tapauksessa T-2020-1 oli kysymys paritusrinkityyppisestä tilanteesta, jossa tekijä A oli kerännyt parituksen kohteilta prostituutiolla ansaittuja rahoja. Oikeus katsoi A:n syyllistyneen paritukseen. A oli ollut parisuhteenomaisessa

suhteessa yhden parituksen kohteena olevan B kanssa. B:n prostituutiolla ansaittujen rahojen keräämisen lisäksi A oli pyytänyt B:ltä huomattavia summia, joilla hän oli ostanut itselleen ajoneuvoja lahjoiksi. Taloudellisen hyödyn määritelmän suhteen huomionarvoista tapauksessa on B:n A:lle antamien lahjojen merkitys. A:n pyytämät summat rajattiin parituksella saadun taloudellisen hyödyn ulkopuolelle, koska niiden katsottiin olevan B:n A:lle vapaaehtoisesti antamia lahjoja.

Paritussäännöstä koskeissa esitöissä on todettu, että ihmisten väliset tavanomaiset taloudelliset suhteet eivät kuulu paritussäännöksen soveltamisalaan⁴³⁰, joten sinänsä ratkaisu T-2020-1 on virallisaineiston mukainen. Kyseistä ratkaisua voidaan kuitenkin kritisoida, koska ratkaisussa oli elementtejä, jotka viittasivat vahvasti siihen, että kyseiset lahjat olivat yksi hyväksikäytön ja A:n saaman taloudellisen hyödyn muoto. Ratkaisun perusteella syntyy vaikutelma, että B:n tunneside A:ta kohtaan vaikutti hänen tahdonmuodostukseensa prostituution ryhtymisen ja lahjojen antamisen suhteen.

Tapauksessa T-2013-9 A ja B olivat parisuhteessa ja B harjoitti prostituutiota pariskunnan yhteisessä pakettiautossa. Kyseisessä tapauksessa paritusta koskevat syytteet hylättiin. Ratkaisussa katsottiin, että B oli käyttänyt perheen yhteistä pakettiautoa paritustoimintaan oma-aloitteisesti. Asiassa katsottiin näytetyksi, että A oli ollut tietoinen B:n harjoittamasta parituksesta. Lisäksi asiassa katsottiin, että A:lla ei ollut velvollisuutta estää B:n toimintaa eikä pelkästään sallimalla kyseistä toimintaa ole järjestänyt tilaa maksullista sukupuoliyhteyttä varten. Taloudellisen hyödyn osalta katsottiin näytetyksi, että B käytti itse seksin myynnillä saatuja rahoja.

Tapauksissa S-2020-1, S-2015-1 ja S-2012-1 sen sijaan tehtiin syyttämättäjättämispäätös, koska asiassa ei katsottu näytetyn parituksesta epäillyn saaneen taloudellista hyötyä. Kaikissa tapauksissa oli sinänsä kuitenkin selvää, että epäilty oli järjestänyt huoneen tai tilan prostituutiossa toimiville.

5.2.2 Paritus- ja ihmiskauppasäännösten keskinäissuhteet ja alistussuhde parituksessa

Edellisessä osiossa tarkasteltiin taloudellista hyväksikäyttöä. Tässä osiossa tarkastellaan selkeästi henkilöön (eikä esimerkiksi omaisuuteen) kohdistuvia hyväksikäyttömuotoja kuten esimerkiksi seksuaalista tai psykologista hyväksikäyttöä taikka luottamuksuhteen väärinkäyttöä. Selkeyden vuoksi voidaan todeta, että kun tässä osiossa

⁴³⁰ HE 6/1997 vp, s. 187/II.

käytetään sanaa hyväksikäyttö, viitataan nimenomaan henkilöön kohdistuviin hyväksikäyttömuotoihin.

Perusmuotoisessa paritusrikoksessa on olemassa neljä tekomuotoa:

1. huoneen tai muun tilan järjestäminen korvausta vastaan tapahtuvaa sukupuoliyhteyttä tai siihen rinnastettavaa seksuaalista tekoa varten tai kahdeksaatoista vuotta nuoremman lapsen tekemää, ilmeisellä tavalla sukupuolisiveellisyyttä loukkaavaa tekoa varten,
2. majoittaminen vakiintuneena osana liiketoimintaansa sellaiseen tekoon ryhtyvää ja siten olennaisesti edistää tekoa,
3. yhteystietoja välittämällä tai muuten markkinoi jonkun sellaiseen tekoon ryhtymistä tietäen, että hänen toimintansa olennaisesti edistää teon toteutumista,
4. muuten käyttää hyväkseen jonkun ryhtymistä sellaiseen tekoon tai
5. vietteleminen jonkun sellaiseen tekoon.

Toisin kuin ihmiskaupparikoksessa, alistussuhde ei sisälly paritusrikoksen tunnusmerkistöön. Paritusrikokseen kuitenkin liittyy usein hyväksikäyttöä, mikä ilmenee jäljempänä tarkasteltavista tutkimusaineistoon sisältyvistä tapauksista. Edellä jaksossa 2 lähemmin selostetuin tavoin ihmiskauppaa koskevan sääntelyn vuoden 2015 uudistuksella painostaminen tekotapana siirrettiin paritusrikoksen tunnusmerkistöstä osaksi ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistöä. Muutosta koskevien esitöiden perusteella vaikuttaa siltä, että paritussäännöksen soveltamisalaan on tarkoitettu ennen muuta tilanteet, joissa prostituutiossa toimiva on toiminut omasta tahdostaan. Esitöissä on esimerkiksi todettu, että paritusrikoksen tapahtuminen rikoksen tekijän aloitteesta ei tarkoita, että parituksen kohde olisi toiminut vastoin tahtoaan.⁴³¹ Lisäksi viettelyä koskevan tekotavan suhteen todetaan, että se ei tarkoita tilannetta, jossa rikoksen tekijän ja kohteen välillä on alistussuhde ja parituksen kohde on ryhtynyt toimintaan vastoin omaa tahtoaan.⁴³² Esitöistä ei kuitenkaan välity täysin selkeää kuvaa siitä, missä määrin ihmiskauppaa vähäisemmät alistussuhteet ja muu kuin taloudellinen hyväksikäyttö voidaan katsoa paritukseksi, kun ihmiskauppaa koskevat tunnusmerkit eivät täyty.

Esitöissä ei myöskään oteta kantaa siihen, kuinka epäsuhtaista alistussuhteen tai vakavaa hyväksikäytön tulee paritustapauksissa olla. Virallisaineistosta käy sinänsä ilmi, että ihmiskaupparikoksissa alistussuhteen tai hyväksikäytön on oltava vakavampaa kuin parituksessa. Esimerkiksi HE:ssä 34/2004 vp on todettu yhdestä parituksen tekotavasta eli viettelemisestä, että tekijän ja tekoon vietellyn suhde on tasavertaisempi

⁴³¹ HE 103/2014 vp, s. 30/II.

⁴³² HE 103/2014, s. 30/II.

(parituksessa) kuin ihmiskaupassa.⁴³³ On huomioarvoista, että esityksessä ei todeta, että paritusrikoksissa tekijän ja teon kohteen tulisi olla tasavertaisessa asemassa, vaan vaikuttaa nimenomaan siltä, että paritusrikoksiinkin voi sisältyä tietynasteista alistamista tai hyväksikäyttöä, joskaan ei yhtä voimakasta kuin ihmiskaupparikoksissa.

Tarkasteltaessa ihmiskaupan ja parituksen välisen rajan ja keskinäissuhteen muodostumista oikeuskäytännössä tarkastelun kohteeksi on valikoitu tapauksia, joissa ensisijaisena syytteenä on ollut ihmiskauppa (tai törkeä ihmiskauppa) ja toissijaisena syytteenä paritus (tai törkeä paritus). Valinta perustui siihen, että näiden tapausten ajateltiin valottavan sitä ihmiskaupan ja parituksen välistä punnintaa, joka oikeuskäytännössä tapahtuu.

Tämän selvityksen aineistossa on 14 tapausta, joissa ensisijaisena syytteenä oli ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa ja toissijaisena/vaihtoehtoisena syytteenä paritus tai törkeä paritus.⁴³⁴ Näistä seitsemässä tapauksessa tuomittiin parituksesta⁴³⁵ ja kahdeksassa ihmiskaupasta tai törkeästä ihmiskaupasta⁴³⁶. Yhdessä tapauksessa syytteet hylättiin kokonaan.⁴³⁷

Kuudesta tapauksesta, joissa tuomittiin parituksesta, neljässä oli kyse paritusrinkityylisten tilanteesta, jossa parituksen kohde oli tuotu ulkomailta Suomeen toimimaan prostituutiossa.⁴³⁸ Kahdessa oli kysymys suppeasta asiakokonaisuudesta tilanteesta, jossa tekijä ja parituksen kohde olivat seurustelunomaisessa suhteessa keskenään.⁴³⁹ Kahdeksasta tapauksesta, joissa tuomittiin ihmiskaupasta, viidessä oli kysymys siitä, että rikoksen kohde oli värvätty ulkomailta Suomeen toimimaan prostituutiossa⁴⁴⁰. Kahdessa tällaisessa tapauksessa taas oli kysymys tilanteesta, jossa rikoksen tekijä ja ihmiskaupan uhri ovat olleet seurustelunomaisessa suhteessa keskenään⁴⁴¹. Yhdessä (poikkeuksellisessa) ihmiskauppatapauksessa T-2020-8 asianomistajat (sekä yksi vastaajista) olivat ala-ikäisiä. Kyseisessä tapauksessa oikeus katsoi, että asianomistajat eivät olleet turvattomassa tilassa, mutta koska he olivat alaikäisiä, sillä ei ole

⁴³³ HE 34/2004, s. 89.

⁴³⁴ T-2013-6, T-2015-8, T-2016-7, T-2017-6, T-2017-7, T-2018-2, T-2018-5, T-2018-6, T-2018-8, T-2018-15, T-2019-2, T-2019-3, T-2020-7 ja T-2020-8.

⁴³⁵ T-2013-6, T-2015-8, T-2017-6, T-2017-7, T-2018-2 ja T-2018-15. Seitsemän tapaus tulee siitä, kun tapauksessa T-2019-3 vastaaja syytettiin kuudesta ihmiskaupparikoksesta ja hänelle luettiin syyksi viisi ihmiskaupparikosta ja yksi paritusrikos.

⁴³⁶ Tapaukset T-2016-7, T-2018-5, T-2018-6, T-2018-8, T-2019-2, T-2019-3 ja T-2020-8. Kahdeksas tapaus johtuu siitä, että tapauksessa T-2017-6 oli kaksi vastaajaa, joista yksi tuomittiin ihmiskaupasta ja yksi parituksesta.

⁴³⁷ T-2020-7.

⁴³⁸ Tapaukset T-2013-6, T-2015-8, T-2017-6 ja T-2018-15.

⁴³⁹ Tapaukset T-2017-7 ja T-2018-2.

⁴⁴⁰ Tapaukset T-2016-7, T-2017-6, T-2018-6, T-2018-8 ja T-2019-3.

⁴⁴¹ Tapaukset T-2018-5 ja T-2019-2.

rikoslain 25 luvun 3.2 §:n nojalla ollut merkitystä. Kuten edellä esitetystä lyhyestä kuvauksesta voidaan havaita, ihmiskauppa- ja paritustapausten lähtökohdat saattavat olla hyvin pitkälle samankaltaiset.

Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että voimakasta hyväksikäyttöä esiintyy sekä ihmiskauppa- että paritustapauksissa. Tutkimusaineistosta ei välittänyt selkeää linjaa siitä, minkälainen hyväksikäyttö on ihmiskauppaa ja minkälainen taas paritusta. Sen sijaan oikeus arvioi ensin, täytyvätkö ihmiskaupan tunnusmerkistössä edellytetyt keinot (uhrin turvattoman tilan/riippuvaisen aseman hyväksikäyttö; erehdyttäminen yms.) ja/tai tekotavat (valtaan ottaminen yms.). Aineistosta kävi ilmi, että ihmiskaupan tunnusmerkkien ei katsottu olevan käsillä, jos rikoksen kohteen katsottiin toimineen prostituutiossa vapaaehtoisesti. Jäljempänä tarkastelevat tapausesimerkit osoittavat, että näkemystä parituksen kohteiden vapaaehtoisuudesta voidaan kritisoida, mikä samalla asettaa sovelletun säännöksen valinnan osin kritiikille alttiiksi. Kun ihmiskaupan tunnusmerkkien katsottiin jääneen näyttämättä, ratkaisuisissa usein siirryttiin arvioimaan parituksen tunnusmerkkejä, kuten taloudellista hyötymistarkoitusta, tilan järjestämistä jne. Yhdessäkään tässä jaksossa tarkastellussa tapauksessa ei arvioitu, milloin hyväksikäyttö ei ole enää "pelkästään" paritusta, vaan hyväksikäytön voimakkuus merkitsee siirtymää ihmiskauppasäännöksen soveltamisalaan. Tutkimusaineiston tapauksissa sen sijaan esitettiin useita eri perusteluita sille, minkä vuoksi hyväksikäytön ei katsottu olleen ihmiskauppaa.

Edellä on käsitelty, miten ihmiskaupan tunnusmerkkejä on tutkimusaineistossa sovellettu eikä siihen syvennyt tässä yhteydessä. Lyhyesti voidaan todeta, että monissa tapauksissa lähtöasetelmat olivat hyvin samankaltaisia, mutta joissain on tuomittu ihmiskaupasta ja toisissa parituksesta eikä tuomiosta ilmennyt selkeää erottavaa tekijää. Esimerkiksi tapauksissa T-2018-15 ja T-2019-3 oli hyvin pitkälle samanlainen lähtökohta: rikoksen kohde oli tuotu ulkomailta Suomeen toimimaan prostituutiossa. Molemmissa tapauksissa asianomistajat eivät ole puhuneet Suomea eikä heillä ollut Suomessa tukiverkostoja. Niin ikään molemmissa tapauksissa rikokset kohteet olivat jo Suomeen tullessaan tietoisia työn luoneesta eikä heidän vapauttaan ollut rajoitettu. Tapauksessa T-2018-5 vastaaja tuomittiin parituksesta, vaikka syyte koski ensisijaisesti ihmiskauppaa. Tuomioistuin katsoi, että vaikka rikoksen kohde olikin ollut nuori ja heikoista sosiaalisista oloista, hän oli toiminut prostituutiossa vapaaehtoisesti ja ansainnut työllä rahaa eikä tekijän osalta ollut näytetty turvattoman tilan hyväksikäyttöä. Toisaalta tapauksessa T-2019-3 asianomistajien heikkojen sosiaalisten olosuhteiden ja rahantarpeen katsottiin täyttävän turvattoman tilan tunnusmerkit, koska katsottiin, että heillä ei ollut muuta hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttöön.

Tutkimusaineistosta kävi ilmi, että paritustapauksissa parituksen kohteen katsottiin toimineen prostituutiossa vapaaehtoisesti. Esimerkiksi tapauksissa T-2013-6, T-2017-7,

T-2018-2 ja T-2018-15 katsottiin turvattoman tilan/riippuvaisen aseman jääneen näytämättä, koska teon kohde oli suhtautunut myönteisesti prostituutioon ja näin toiminut prostituutiossa vapaaehtoisesti (näissä kaikissa vastaaja tuomittiin parituksesta).

Ratkaisuissa omaksuttu näkemys vapaaehtoisuudesta on kuitenkin kritiikille altis, sillä niissä ei ole huomioitu psyykkisiä tekijöitä, jotka ovat saattaneet vaikuttaa henkilön päätökseen ryhtyä toimimaan prostituutiossa, kuten luottamussuhteen väärinkäyttöä. Esimerkiksi paritusta koskevista tuomioistuinratkaisuista voidaan havaita, että useissa tapauksissa rikoksen tekijä ja parituksen kohde olivat parisuhteessa tai parisuhteen-omaisessa⁴⁴² suhteessa toistensa kanssa ja osassa näistä tapauksissa oli selkeitä viitteitä siitä, että nimenomaan lähisuhde on vaikuttanut paritukseen kohteen päätökseen ryhtyä myymään seksiä. Tällaisille hyväksikäytön muodoille ei juuri annettu merkitystä ratkaisussa ellei hyväksikäyttö ollut ilmeinen.

Tapauksessa T-2018-2 oli A ja B olivat parisuhteessa ja A oli parittanut B:ta ja kohdistanut tähän väkivaltaa vuosien ajan. A:lle vaadittiin rangaistusta ensisijaisesti törkeästä ihmiskaupasta ja toissijaisesti törkeästä parituksesta. Törkeän tekemuodon syyttäjä oli perustellut siten että, paritus oli ollut pitkäkestoisista, siihen oli liittynyt väkivaltaa ja uhkausta ja siinä oli käytetty hyväksi B:n luottamussuhdetta A:han. Oikeus kuitenkin katsoi B:n toimineen vapaaehtoisesti ja tuomitsi A:n perusmuotoisesta parituksesta. Teon törkeysarvioinnin osalta oikeus totesi, että A:n B:hen kohdistama väkivalta ei ollut liittynyt niinkään paritukseen, vaan A:n mustasukkaisuuteen ja matalaan kynnykseen turvautua väkivaltaan. Edelleen katsottiin, että osapuolten välinen avoliitto ja yhteinen lapsi eivät puolla parituksen pitämistä törkeänä.

Tuomioistuimen lähestymistapaa voidaan kritisoida: vaikka lähisuhdeväkivalta ei sinänsä liittynytään paritukseen, ei vaikuta todennäköiseltä, että vastaajan asianomistajaan kohdistama väkivalta ei olisi lainkaan vaikuttanut parituksen kohteen ”päätöksen” ryhtyä toimimaan prostituutiossa.⁴⁴³ Ratkaisussa ei arvioitu osapuolten välisen suhteen tasaveroisuutta ja asiaan mahdollisesti liittynyttä psyykkistä hyväksikäyttöasetelmaa. Ratkaisun T-2018-2 osalta erityisen mielenkiintoista on, miten vapaaehtoisuutta arvioitiin. Tuomiossa tuli esille, että B oli alun perin innostunut ja kiinnostunut toimimisesta prostituutiossa ja että myöhemminkään B:tä ei ollut painostettu tai uhattu tarjoamaan maksullista seksiä eikä B ollut tuonut esille sitä mahdollisuutta, että hän

⁴⁴² Tässä yhteydessä parituksenomaisella suhteella tarkoitetaan tilannetta, jossa parituksen kohteella on yksipuolisesti ollut vahva kiintymys rikoksen tekijään, mutta tämän osalta kyse on ollut nimenomaan toisen hyväksikäytöstä.

⁴⁴³ Myös viranomaishaastattelusta kävi ilmi, että alistussuhteen huomioon ottaminen edellyttää, että sen on täytynyt vaikuttaa paritukseen.

olisi pelännyt sanoa A:lle vastaan. Tällaista lähestymistapaa vapaaehtoisuuteen voidaan kritisoida, sillä sen taustalla vaikuttaa olevan oletus siitä, että pelkkä pakon tai uhan puuttuminen tekee toiminnasta parituksen kohteen osalta vapaaehtoiseksi.

Tapauksessa T-2013-6 oli kysymys siitä, että vastaajat A ja B olivat värvänneet asianomistajan C ulkomailta Suomeen harjoittamaan prostituutiota. C kertoi, että Suomeen tuloa edeltävänä iltana A ja B olivat majoittaneet C:n erääseen asuntoon sekä lukinneet oven ja poistuneet. C kertoi lisäksi, että hän ei ollut jäänyt asuntoon vapaaehtoisesti, vaan että ei ollut uskaltanut kieläytyä lähtemästä A:n ja B:n mukaan.

Asiassa A:ta ja B:tä syytettiin ensisijaisesti ihmiskaupasta ja toissijaisesti törkeästä parituksesta. Vastaajat tuomittiin perusmuotoisesta parituksesta. Asiassa katsottiin kirjallisten todisteiden (viestejä) perusteella näytetyksi, että C oli alussa suhtautunut prostituutioon myönteisesti, mutta tilanne oli muuttunut vasta, kun C:lle oli ilmaantunut psyykkisiä oireita. C:lle oli aiheutunut prostituutiossa toimimisesta myös ruumiinvamma (toistuvien anaaliyhdyntöjen seurauksena aiheutunut sulkijalihaksen tilapäinen toimimattomuus). Ratkaisussa katsottiin, että C:lle aiheutunutta ruumiinvammaa ei voitu pitää laissa tarkoitettuna vaikeana ruumiinvamana. C:n psyykkisten oireiden osalta taas todettiin, että siinä vaiheessa, kun C värvättiin Suomeen, A ja B eivät olleet voineet havaita psyykkisiä oireita, ja koska vastaajien tiedossa oli ollut, että C oli harjoittanut prostituutiota kotimaassaan, he eivät olisi voineet ennakoida, että toiminta prostituutiossa ulkomailla voisi laukaista psyykkisiä oireita C:ssä. Ratkaisussa omaksuttua tulkintaa C:n vapaaehtoisuudesta, jossa on korostettu sitä, että hän ei ollut hakenut apua lähtömaan lentokentällä ja että hän oli suhtautunut prostituution harjoittamiseen myönteisesti, voidaan pitää kritiikille alttiina.

Tapauksessa T-2020-1 oli useita vastaajia, jotka olivat tuoneet useita naisia Suomeen harjoittamaan prostituutiota. Yksi vastaajista A oli parisuhteenomaisessa suhteessa yhden parituksen kohteena olleen naisen B kanssa. B kertoi oikeudessa, että A oli käyttänyt hyväkseen B:n rakkautta ja sen aiheuttamaa vahvaa sidosta A:ta kohtaan ja että B:ltä oli viety huomattava määrä tämän prostituutiolla tienamista rahavaroista tietynlaiseen elatusvelvollisuuteen vedoten. Oikeus katsoi, että teko-olosuhteista ei ilmennyt, että B:n seksuaalista itsemääräämisoikeutta olisi loukattu, sillä B:tä ei ollut pakotettu ottamaan vastaan tiettyä vähimmäismäärä asiakkaita tai tekemään tekoja, joita hän ei itse halunnut tehdä. Käräjäoikeus edelleen totesi, että vaikka B olisi halunnut lopettaa prostituutiossa toimimisen ja oli jatkanut sitä ainoastaan A:n pyynn-

nöstä, kysymyksessä ei ollut pakottamista sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan kysymys oli pikemmin siitä, että B oli halunnut tehdä A:lle mieliksi.

Tapauksessa T-2017-4 oli kysymys tilanteesta, jossa vastaaja oli vuokrannut itse asuttamansa asunnon ainakin viidelle eri naiselle maksullisen seksin tarjoamiseksi 50–100 euron päivävuokralla ja välittänyt asunnossa seksiä myyvien naisten yhteystietoja. Arvioidessaan vastaajan toiminnan moitittavuutta oikeus kiinnitti huomiota siihen, että parituksen kohteet eivät olleet vastaajaan nähden alisteisessa asemassa, vaan toimivat vapaaehtoisesti. Huomionarvoista on, että vapaaehtoisuuden osoitukseksi riitti, että parituksen kohteet ovat saaneet poistua huoneistosta silloin, kun ovat halunneet.

Lähtöoletuksena paritusta koskevissa tuomioissa vaikuttaa näin usein olevan, että paritukseen kohteet toimivat prostituutiossa vapaaehtoisesti. Tuomioistuinratkaisuisia omaksuttu tulkinta vapaaehtoisuudesta on altis kritiikille. Ensinnäkin prostituutiossa toimimisen vapaaehtoisuuden katsotaan usein tulleen näytetyksi jo sillä, että asianomistajaan ei ole kohdistettu eksplisiittistä pakkoa tai että asianomistajalla on ollut mahdollisuus hakea apua, mutta hän ei ole siitä tehnyt. Mikäli tapauksessa on ollut viitteitä alistussuhteesta tai hyväksikäytöstä, kynnys alistussuhteen tai hyväksikäyttöelementin huomioimiselle ratkaisuisia on ollut korkea. Vaikuttaa siltä, että alistussuhteen tai hyväksikäytön tulee ilmetä jollain tavalla ulospäin, kuten piittaamattomuutena parituksen kohteiden hyvinvoinnista tai perhesuhteena (kuten tapauksessa T-2016-5, jossa parituksen toteuttajana oli parituksen kohteen äiti).

Tapaus T-2014-4 liittyi laajempaan asiakokonaisuuteen, jossa vastaajat olivat tuoneet useita naisia Suomeen harjoittamaan prostituutiota. Tapauksessa kaksi vastaajaa oli parisuhteessa kahden asianomistajan kanssa ja asiassa sinänsä katsottiin näytetyksi, että parituksen kohteilla oli alisteinen asema parittajiin nähden: heitä oli valvottu toistuvasti; heitä vaadittiin tekemään pitkiä työvuoroja, joihin he itse eivät voineet vaikuttaa; ja vastaajien toiminta ilmensi piittaamattomuutta parituksen kohteiden hyvinvoinnin suhteen (esimerkiksi yksi naisista oli joutunut ottamaan asiakkaita vastaan kuukautisten aikana) ja tuomitsi vastaajat törkeästä parituksesta. Tapauksessa katsottiin näytetyksi, että parituksen kohteena olevat kaksi naista olivat parisuhteenomaisessa suhteessa kahden vastaajan kanssa ja että naiset olivat vastaajiin nähden riippuvaisessa sekä alisteisessa asemassa.

Parituksen ja ihmiskaupan välisen rajanvedon suhteen tutkimusaineistossa on viitteitä siitä, että vastaaja on tuomittu ihmiskaupasta, jos rikoksen kohteella on näytetty olevan kognitiivinen tai muu kehityshäiriö, joka on ollut rikoksen tekijän havaittavissa,

vaikka asianomistaja olisikin ollut aloitteellinen tai aktiivinen toimiessa prostituuti-
ossa.⁴⁴⁴ Tapauksessa T-2017-7 parituksen kohteella oli päihderiippuvuus, minkä
vuoksi hänen katsottiin olevan turvattomassa tilassa. Tapauksessa katsottiin kuitenkin
jääneen näyttämättä, että vastaaja olisi käyttänyt turvatonta tilaa hyväksi.

Ylipäänsä voidaan todeta, että parituksen kohteen ja tekijän välistä alistussuhdetta on
tarkasteltu syvällisesti vain harvoissa aineiston sisältämissä tapauksissa.⁴⁴⁵ Kuten
edellä on käynyt ilmi, useissa paritustapauksissa taustalla saattaa kuitenkin olla alis-
tussuhde tai psykologista hyväksikäyttöä, jolla on saattanut olla vaikutusta parituksen
kohteen tahdonmuodostukseen.

Tutkimusaineistossa oli myös tapauksia, joissa mahdolliseen hyväksikäyttöön ei otettu
kantaa lainkaan.⁴⁴⁶

Tapauksessa T-2012-1 oli kyse paritusringistä; vastaajat olivat tuoneet useita
naisia Suomeen harjoittamaan prostituutiota. Syytteiden mukaan vastaajat oli-
vat valvoneet naisten työntekoa ja määränneet asiakkailta pyydettävät hinnat
ja työtahdin. Näitä seikkoja ei kuitenkaan otettu ratkaisussa huomioon. Vas-
taajat kuitenkin tuomittiin ihmiskaupparikoksesta yhden prostituutiossa toimi-
neen osalta samaan asiakokonaisuuteen liittyen.

Tapauksessa T-2015-4 oli kyse paritusringistä, jossa vastaaja oli tuonut
useita naisia ulkomailta Suomeen tarjoamaan maksullisia seksuaalipalveluja.
Vastaaja tuomittiin törkeästä parituksesta ja kvalifointiperusteena oli taloudel-
lisen hyödyn suuri määrä. Huomionarvoista on, että tuomioistuimen ratkai-
susta ei käynyt ilmi, sisältykö kyseiseen tapaukseen hyväksikäytön element-
tejä, vaikka ihmisten värväämiseen ulkomailta toimimaan prostituutiossa saat-
taa usein liittyä rikoksen kohteiden hyväksikäyttöä.⁴⁴⁷

⁴⁴⁴ Tapaukset T-2018-5 ja T-2019-2.

⁴⁴⁵ Esimerkiksi tapauksissa T-2015-2 ja T-2017-1 perusteluissa todetaan vain lyhyesti,
että parituksen kohteet olivat toimineet vapaaehtoisesti, mutta perusteluista ei kuiten-
kaan käynyt ilmi, miten vapaaehtoisuutta on arvioitu. Myös edellä tarkastellussa tapauk-
sessa T-2014-4; tuomioistuin totesi, että asianomistajat olivat toimineet vapaaehtoisesti.
Tapauksen kaksi asianomistajaa olivat parisuhteenomaisessa suhteessa tapauksen
kahden vastaajan kanssa, jolloin asianomistajien prostituution harjoittamista koskevan
päättökseen vapaaehtoisuus olisi voitu myös kyseenalaistaa.

⁴⁴⁶ Joistain ratkaisuista kävi ilmi, että parituksen kohteen vapaaehtoisuus toimia prosti-
tuutiossa otettiin annettuna eikä sitä oikeusprosessin yhteydessä tutkittu tarkemmin.
Tätä tarkastellaan yksityiskohtaisemmin jäljempänä.

⁴⁴⁷ Näin arvoitu esimerkiksi hallituksen esityksessä HE 6/1997 vp, s. 168.

Toisaalta alistussuhteen puuttuminen voidaan ymmärtää teon moitittavuutta vähentävänä seikkana. Esimerkiksi tapauksissa T-2014-3 ja T-2013-3 selkeän alistussuhteen puuttumista pidettiin törkeyttä vastaan puhuvana seikkana.

Tapauksessa T-2014-3 oli kyse hierontalaitoksesta. Vastaajana oli liikkeen omistaja, joka oli vuokrannut tiloja useille naisille, jotka hieronnan lisäksi tarjosivat asiakkaille maksullista seksiä (sis. käsillä tyydyttämistä laukeamiseen asti). Vastaaja oli vuokran lisäksi perinyt asiakkailta saadut hierontamaksut ja hierojat olivat itse pitäneet maksullisesta seksistä saadut maksut. Oikeudessa katsottiin näytetyksi, että rikoksella oli tavoiteltu huomattavaa taloudellista hyötyä ja että vastaajan liiketoiminta oli olennaisesti perustunut muiden hierojien hyväksikäyttöön. Oikeus kuitenkin katsoi, että vastaajan menettely ei ollut kokonaisuutena arvostellen törkeä, koska parituksen kohteet olivat suhtautuneet maksujärjestelmään hyväksyvästi ja kokeneet sen oikeudenmukaisena.

Alistussuhteen puuttumisen huomioon ottamista teon moitittavuutta vähentävänä seikkana on perusteltu korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön valossa. Aivan ongelmantonta ei kuitenkaan ole, että tapauksessa tekijän moitittavuutta vähentävänä seikkana on pidetty sitä, että rikoksen kohde ei ole kokenut menettelyä vääränä tai epäoikeudenmukaisena, varsinkin kun oikeudessa katsottiin näytetyksi, että tekijän liiketoiminta oli olennaisesti perustunut hierojien hyväksikäyttöön. Tällainen lähestymistapa jättää huomiotta tiedollisen epäsuhteen tekijän ja rikoksen kohteen välillä, mikä lienee mahdollistanut tekijän menettelyn. Samantyyliisessä hierontalaitosta koskevassa tapauksessa T-2013-3 vastaajan menettelyä ei katsottu kokonaisuutena arvioiden törkeäksi sillä perusteella, että hierojat olivat saaneet toimia varsin itsenäisesti eikä heidän asemansa ollut poikennut vastaajan asemasta.

Edellä tarkasteltujen tapausten valossa vaikuttaa siltä, että paritusrikollisuudessa esiintyy erilaisia hyväksikäytön muotoja ja nämä jäävät helposti huomiotta oikeusprosessin aikana. Ihmiskaupan ja parituksen välistä rajanvedon selkiyttämiseen pyrkineen vuoden 2015 uudistuksen tavoitteet eivät tältä osin näytä täysimääräisesti toteutuneen.

Paritusrikossäännöksen soveltamisen osalta muiden kuin taloudellisten hyväksikäyttömuotojen huomioonottamiselle voidaan esittää painavia perusteita. Ensinnäkin muiden kuin taloudellisten hyväksikäyttömuotojen huomioonottaminen saa tukea parituslainsäädännöstä koskevasta virallisaineistosta. Hallituksen esityksessä HE 6/1997 vp parituksen todettiin olevan yksi seksuaalisen hyväksikäytön muoto ja että säännöksen arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota erityisesti siihen, joutuuko prostituutiossa toimiva alistetuksi vai onko hänellä tasavertainen asema hyötyä saavaan henkilöön nähden. Lisäksi olennaiseksi on katsottu, onko toiminnassa ollut kysymys prostituutiossa toimi-

van hyväksikäyttämistä.⁴⁴⁸ Ratkaisuissa KKO 2005:17 ja KKO 2007:38⁴⁴⁹ on todettu, että parituksen vahingollisuutta ja vaarallisuutta arvioitaessa lähtökohdaksi on otettava se, miten alistetussa asemassa prostituutiossa toimivat ovat olleet tekijään nähden ja kuinka vakavasta hyväksikäytöstä on kyse.⁴⁵⁰ Toiseksi muiden kuin taloudellisten hyväksikäyttömuotojen ottamista huomioon perustelee ensinnäkin se, että sillä voidaan parantaa parituksen kohteen oikeussuojaa huomattavasti.

Taloudellisesta hyödyistä on tavanomaisesti saatavilla näyttöä kirjallisten todisteiden (esimerkiksi kuittien ja rahalähetysten muodossa). Toisaalta alistamisesta ei ole yleensä muuta näyttöä kuin asianomistajan oma kertomus. Edellä mainitussa tapauksessa T-2014-4 parituksen kohteiden alistettu asema tuli näytetyksi telepakkokeinoilla saatujen tietojen perusteella. Nimenomaan niistä kävi muun muassa ilmi, että yksi naisista oli joutunut työskentelemään kuukautisten aikana ja että vastaajat olivat suuttuneet, jos naiset kävivät syömässä ennen kuin työt oli tehty.⁴⁵¹

Tapauksessa T-2015-8 oli kysymys siitä, että A oli värvätty ulkomailta Eurooppaan. A:lle oli lähtömaassa ennen matkaa uskoteltu, että hän tekisi kamppaajan töitä. Perillä A kuitenkin joutui harjoittamaan prostituutiota (mm. Suomessa sekä muissa Euroopan maissa). A kertoi, että häntä oli pakotettu harjoittamaan prostituutiota uhkaillen voodooilla (mikäli A lopettaisi prostituution voodooa huolimatta, tämä kuolisi tai menettäisi järkensä). Vastaajaa syytettiin ensisijaisesti ihmiskaupasta ja toissijaisesti törkeästä parituksesta. Yhtenä perusteena kvalifioinnille oli se, että hyväksikäyttöä oli kestänyt pitkään (jo ennen Suomeen tuloa) ja että A:ta oli uhkailtu väkivallalla voodooa käyttäen. Kyseisessä tapauksessa oikeus tuomitsi vastaajan parituksesta. Oikeus katsoi, että hyväksikäyttö ulkomailla sekä voodoo ja sen toimintatapa oli jäänyt näyttämättä; sen sijaan taloudellinen hyöty katsottiin näytetyksi A:n vastaajalle tekemillä rahalähetyksillä.

Parituksen kohteen alistamisella tai hyväksikäytöllä on merkitystä toiminnan moitittavuuden arvioinnissa ja sitä kautta rangaistuksen mittaamisessa.⁴⁵² Jos paritussäännökseen tunnusmerkistöön otetaan mukaan alistamiseen tai muuhun vastaavaan hyväksikäyttömuotoon liittyviä elementtejä, saattaisi se tosiasiallisesti rajoittaa rajata paritussäännöksen soveltamista tai hälventää parituksen ja ihmiskaupan välistä rajanvetoa entisestään.

⁴⁴⁸ HE 6/1997 vp, s. 168 ja 188.

⁴⁴⁹ KKO 2007:38, kohta 16.

⁴⁵⁰ On kuitenkin huomattava, että edellä mainitut hallituksen esitys ja korkeimman oikeuden ratkaisut on annettu, kun painostaminen oli yksi parituksen tekotavoista.

⁴⁵¹ Tapaus T-2014-4

⁴⁵² Tämä tuli ilmi myös syyttäjän 3 haastattelussa.

5.2.3 Yhteenveto

Voimakasta hyväksikäyttöä esiintyy sekä ihmiskauppa että paritustapauksissa. Oikeuskäytännössä ei ole muodostunut selkeää linjausta siitä, minkälainen hyväksikäyttö on ihmiskauppaa ja minkälainen paritusta. Vaikka paritustapauksissa saattaa ilmetä voimakaskin alistussuhde, paritusrikoksia koskevassa prosessissa tekoa arvioidaan ennen muuta taloudellisena hyväksikäyttönä. Voidaan arvioida, että muiden hyväksikäyttömuotojen arviointi jää toissijaiseksi.

Asia liittyy osin siihen edellä mainittuun seikkaan, jonka mukaan paritussäännöksen suojelukohde ei ole täysin yksiselitteisen selvä. Lainvalmisteluasiakirjoissa on yltäältä korostettu paritusrikoksen luonnetta taloudellisena rikollisuutena mutta toisaalta myös painotettu paritusteon hyväksikäyttöluonnetta. Oikeustilan epäselvyyttä on omiaan lisäämään myös se, että voimassa oleva paritusrikosta koskeva säännös sisältää myös välillistä prostituutiosta hyötymistä koskevaa sääntelyä, koska prostituutiota koskevien yhteystietojen välittäminen tai prostituutiota koskeva muu markkinointi on säädetty rangaistavaksi. Saattaisikin olla syytä arvioida, olisiko paritusrikosta koskevaa sääntelyä syytä muuttaa tavalla, joka paremmin ilmentäisi myös paritukseen liittyvää parituksen kohteen hyväksikäyttöä. Tämä saattaisi edellyttää sitä, että välillistä hyötymistä toisen prostituutiosta koskeva sääntely (ennen muuta RL 20:9.1:n 3 kohta) erotettaisiin paritusta koskevasta sääntelystä ja paritusta koskevassa säännöksessä keskityttäisiin moitittavimpiin, prostituutiossa toimivan hyväksikäyttöä ilmentäviin parituksen muotoihin.

5.3 Kiskonnantapaista työsyrijintää ja ihmiskauppaa koskevien säännösten keskinäissuhteet

Kiskonnantapaista työsyrijintää koskeva säännös (RL 47:3a) on erityissäännös sekä suhteessa kiskontaan (RL 36:6) että työsyrijintään (RL 47:3), ei niiden törkeä tekomuoto. Toisaalta kiskonnantapaisesta työsyrijinnästä ei ole säädetty törkeää tekomuotoa rangaistavaksi, vaan kiskonnantapaisen työsyrijinnän tunnusmerkistön täyttävää tekoa voidaan arvioida törkeänä kiskontana.⁴⁵³ Tarkoitus on, että vakavimmat työperäisen hyväksikäytön muodot tulisivat rangaistaviksi ihmiskauppana ja muut joko törkeänä kiskontana tai kiskonnantapaisena työsyrijintänä.

⁴⁵³ Ks. HE 151/2003 vp, s. 16–17.

Ihmiskauppasäännösten muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä tarkasteltiin pakkotyön käsitteen tulkinnanvaraisuuden ja soveltamisongelmien yhteydessä myös jonkin verran ihmiskauppaa ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevien säännösten välistä suhdetta.⁴⁵⁴ Ihmiskauppasäännös edellyttää tarkoitusta saattaa teon kohde pakkotyöhön, kun taas kiskonnantapaisessa työsyrynnässä teon kohde asetetaan ”huomattavan epäedulliseen asemaan”. Kuten edellä on todettu, kiskonnantapaista työsyryntää ja ihmiskauppaa koskevissa säännöksissä on säädetty rikoksissa käytettävistä keinoista osittain päällekkäisesti. Sekä ihmiskauppasäännöksen että kiskonnantapaista työsyryntää koskevan säännöksen perusteella teko voi täyttää tunnusmerkistön silloin, kun teossa on käytetty hyväksi uhrin *riippuvaista asemaa*. Muilta osin kiskonnantapaisen työsyrynnän edellyttämät keinot ovat samantyyppisiä kuin ihmiskaupassa, mutta eivät yhtä vakavia: säännöksessä keinoina on mainittu taloudellisen tai muun ahdingon, ymmärtämättömyyden, ajattelemattomuuden tai tietämättömyyden hyväksikäyttäminen. Sen sijaan törkeää kiskontaa koskevan säännöksen kvalifioimisperusteet ovat myös osittain päällekkäisiä ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettujen keinojen kanssa. Nimittäin säännöksessä kvalifiointiperusteina on huomattavan taloudellisen hyödyn tavoittelemisen, huomattavan tai erityisen tuntevan vahingon aiheuttamisen ja suunnitelmallisuuden ohella myös erityisen heikkouden tai muun *turvattoman tilan* häikäilemätön hyväksikäyttäminen. Työperäistä hyväksikäyttöä koskevat säännökset ovat siten ikään kuin liukuma kiskonnantapaisesta työsyrynnästä törkeään kiskontaan ja edelleen ihmiskauppaan sen suhteen, millaiseen asemaan uhri on saatettu ja millaisia keinoja teossa on käytetty.⁴⁵⁵

Ihmiskauppasäännöksen muutosta koskevissa esitöissä on myös tarkasteltu sitä, mitä pakkotyöllä tarkoitetaan, ja käsitettä on määritelty muun muassa ILO:n pakkotyön indikaattoreiden avulla ottamalla esille niitä seikkoja, jotka viittaavat pakkotyöhön.⁴⁵⁶ Esitöissä ei kuitenkaan oteta kantaa siihen keskeiseen kysymykseen, minkälainen hyväksikäyttö tulisi katsoa niin vakavaksi, että se täyttäisi ihmiskaupan tunnusmerkistön ja milloin olisi kyse muista (työ)rikoksista, lähinnä kiskonnantapaisesta työsyrynnästä.⁴⁵⁷ Käytännössä merkittävin erottava tekijä on nimenomaan pakkotyön käsitteen soveltaminen: soveltamiskynnys on asetettu oikeuskäytännössä suhteellisen korkealle, kuten edellä luvussa 5.1.3.3 on tuotu esiin. Lähtökohtaisesti siis silloin, kun ihmiskauppasäännöksessä tarkoitettu pakkotyötä koskeva tunnusmerkistötekijä täyttyy, yleensä myös ihmiskaupan tunnusmerkistö täyttyy kokonaisuutena. Sen sijaan silloin,

⁴⁵⁴ HE 103/2014 vp, s. 32–38.

⁴⁵⁵ Ks. myös Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 50–51 ja Ollus 2016, esim. s. 30–34.

⁴⁵⁶ HE 103/2014 vp, s. 32–38.

⁴⁵⁷ Kysymys on otettu esille hallituksen esityksessä ja mainittu kansallisen ihmiskauppa-raportoijan ottaneen ongelman esiin vuoden 2010 kertomuksessaan. HE 103/2004 vp, s. 34/I; K 17/2010 vp, s. 141.

kun tilanteessa ei katsota olevan kysymys pakkotyöstä, muut säännökset tulevat arviotavaksi.

Rajanveto ihmiskauppasäännöksen ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevan säännöksen välillä ei ole kuitenkaan ainoa tulkintakysymys työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa tilanteissa. Kiskonnantapaista työsyryntää koskeva säännös on nimenomaan työrikos, ja se edellyttää, että ”työsyrynnässä asetetaan työnhakija tai työntekijä huomattavan epäedulliseen asemaan”. Kiskonnantapaista työsyryntää koskeva säännös ei siis välttämättä sovellu kaikkiin sellaisiin tilanteisiin, joissa ihmiskauppasäännöksen soveltumista pakkotyötarkoituksen suhteen on arvioitu. Tällainen tilanne voi olla kärsillä esimerkiksi silloin, kun joku on luvannut maksua vastaan toiselle työpaikan Suomesta ja tämän seurauksena saattanut uhrin huomattavan epäedulliseen asemaan tai jopa pakkotyöhön, mutta ei ole kuitenkaan työnantajan tai työnantajan edustajan roolissa. Näissä tilanteissa voidaan kuitenkin vaatia rangaistusta kiskonnasta, törkeästä kiskokonnasta ja myös petoksesta tai törkeästä petoksesta. Työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa tuomioissa, joissa on vaadittu rangaistusta ihmiskaupasta, sekä syyttäjät että asianomistajat ovatkin vaatineet rangaistuksia eri rikosnimikkeillä hyvin vaihtelevasti.

5.3.1 Työperäistä hyväksikäyttöä koskeva soveltamiskäytäntö ja rajanveto säännösten välillä

Esimerkiksi käräjäoikeuden tuomiossa T-2014-12 todettiin, etteivät kiskonnantapaista työsyryntää tai törkeää kiskontaa koskevat tunnusmerkistöt täyty, koska vastaajia ei voitu pitää asianomistajan työnantajina. Ratkaisua ei ole tältä osin perusteltu, vaikka törkeään kiskontaan voi syyllistyä muukin kuin työnantajan asemassa oleva. Vastaajat olivat erehdyttäneet asianomistajan ostamaan osuuden pizzariastaan ja työskentelemään siellä ilmaiseksi osuuden maksaakseen, vaikka tosiasiansa asianomistaja ei lain mukaan voinut tulla pizzarian osakkaaksi. Syyttäjät oli vaatinut rangaistusta ensisijaisesti ihmiskaupasta ja toissijaisesti petoksesta. Asianomistaja puolestaan oli esittänyt vaihtoehtoisina rangaistusvaatimuksina törkeän kiskonnan ja kiskonnantapaisen työsyryntän. Vastaajat tuomittiin rangaistuksiin petoksesta. Hovioikeus⁴⁵⁸ katsoi kuitenkin myöhemmin, että teko täytti ihmiskaupan tunnusmerkistön. Tapaus kuvaa hyvin sitä, miten eri näkökulmista tarkasteltuna samaa tekoa voidaan arvioida ihmiskauppa-, kiskonta-, petos- ja työsyryntärikoksena, ja kaikkien säännösten osalta arviotavaksi tulevat hieman erityyppiset seikat. Samojen tosiseikkojen osalta myös päädyttiin käräjä- ja hovioikeusvaiheessa eri lopputuloksiin.

⁴⁵⁸ T-2015-15.

Koska törkeää kiskontaa koskeva säännös ei edellytä tekijän olevan työnantajan tai tämän edustajan asemassa, esimerkiksi tuomioissa T-2013-7 ja T-2015-16 syytetty voitiin tuomita rangaistukseen törkeästä kiskonnasta, vaikka hän ei ollut asianomistajien työnantaja tai työnantajan edustaja. Tapauksessa vaadittiin rangaistusta ensisijaisesti ihmiskaupasta ja toissijaisesti törkeästä kiskonnasta, joten kiskonnantapaista työsyryntää koskeva säännös ei tullut edes tarkasteltavaksi. Tästä näkökulmasta törkeän kiskonnan soveltamisala on osittain laajempi, vaikka se tuleekin sovellettavaksi ihmiskaupan lähirikoksena lähinnä kiskonnantapaisten työsyryntän moitittavampiin tekemuotoihin.⁴⁵⁹

Käräjäoikeuden tuomiossa T-2017-11 vastaajan sen sijaan todettiin syyllistyneen törkeään petokseen ihmiskaupan ja törkeän kiskonnan sijaan siksi, ettei asianomistajan katsottu olleen kiskontaa koskevan säännöksen tarkoittamalla tavalla muun muassa ahdingossa tai ymmärtämätön, eikä häntä ollut saatettu pakkotyöhön. Vastaaja oli erehdyttänyt asianomistajan allekirjoittamaan englanninkielisen sopimuksen, jolla tämä sitoutui maksamaan oman ja toisen työntekijän palkan 10 kuukauden ajan. Asianomistaja muutti perheineen Suomeen työskennelläkseen vastaajan yrityksessä, kunnes hänelle selvisi mainitun sopimuksen sisältö, jota hän ei ollut englantia osamattomana aiemmin ymmärtänyt. Ihmiskaupan tunnusmerkistön mukaisten keinojen (erehdyttäminen) ja tekotapojen (värvääminen) katsottiin täyttyvän, mutta käräjäoikeus ei pitänyt tilannetta pakkotyönä. Tapauksessa ei kuitenkaan katsottu myöskään törkeän kiskonnan tunnusmerkistön täyttyvän, koska asianomistaja ei ollut taloudellisesti tai muussakaan ahdingossa tai hädänalaisessa tai vastaajaa heikommassa asemassa. Asianomistaja oli korkeasti koulutettu ja hänellä oli ollut työpaikka kotimaassaan, ja perheen taloudellinen tilanne oli hyvä.

Suurimmassa osassa tapauksista, joissa on syytetty ihmiskaupasta ja teon tarkoituksena on arvioitu pakkotyötä, (yhtenä) vaihtoehtoisena syytteenä on ollut törkeä kiskonta ja / tai kiskonnantapaisten työsyryntä. Rangaistus on tuomittu törkeästä kiskonnasta kolmessa⁴⁶⁰ ja kiskonnantapaisten työsyryntästä kahdessa⁴⁶¹ aineistoon kuuluvassa käräjäoikeuden tuomiossa. Lisäksi hovioikeus piti yhtä käräjäoikeuden ihmiskaupaksi katsomaa tekoa kiskonnantapaisten työsyryntänä,⁴⁶² koska katsoi sen olevan rajatapaus ja tulkitsi pakkotyön käsitettä suppeasti, minkä vuoksi ihmiskaupan tunnusmerkistö ei täytynyt. Kummassakin kiskonnantapaisten työsyryntänä käräjäoikeusvaiheessa tuomitussa tapauksessa ihmiskaupan ei katsottu täyttyvän ainakaan

⁴⁵⁹ Kiskonnantapaista työsyryntää koskevan säännöksen esitöissä onkin todettu, että "[k]iskontaa koskeva rangaistussäännös soveltuu myös lähtökohtaisesti kiskonnantapaisten työsyryntään. Ehdotettava kiskonnantapaista työsyryntää koskeva säännös olisi kuitenkin erityissäännös kiskontaa koskevaan rangaistussäännökseen." HE 151/2003 vp, s. 16–17.

⁴⁶⁰ T-2015-11, T-2013-7, T-2016-7.

⁴⁶¹ T-2019-7, T-2015-13.

⁴⁶² T-2016-11.

pakkotyön osalta; toisessa perustelut ovat tosin hyvin lyhyet, joten asiassa jää epäselväksi, mitä seikkoja tunnusmerkistön osatekijöiden täyttymisessä on huomioitu. Toisessa oli myös osittain kyse siitä, ettei väitetyjä tekoja pystytty näyttämään.

Edellä mainitun törkeän kiskonnin vastaajalle syyksilukeneen tuomion lisäksi kahdessa muussa tuomiossa vastaaja tuomittiin ihmiskaupan sijaan toissijaisen syytteen mukaisesti törkeästä kiskonnasta. Tapaukset ovat samantyyppisiä, ja niissäkin oli kyse siitä, ettei ihmiskaupan tunnusmerkistön katsottu täytyvän pakkotyön osalta. Kummassakin vastaajan katsottiin muun muassa käyttäneen hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa. Lisäksi kummassakin tapauksessa syyttäjän vaihtoehtoisten syytteiden lisäksi asianomistajilla oli omia rangaistusvaatimuksia muilla rikosnimikkeillä, ja kummassakin tekijä tuomittiin asianomistajan toissijaisen vaatimuksen mukaisesti.

Tapauksessa T-2015-11 kahta vastaajaa syytettiin rikoksista kahta asianomistajaa vastaan. Vain toisen vastaajan tekojen osalta tarkasteltiin ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymistä. Syyttäjä syytti kyseistä vastaajaa törkeästä petoksesta ja kiskonnantapaisesta työsyrynnästä, mutta asianomistaja vaati rangaistusta ihmiskaupasta sekä toissijaisesti rangaistusta törkeästä kiskonnasta. Tapauksessa kaksi vastaajaa oli vaatinut ja saanut useaan kertaan maksuja asianomistajilta lupaamiaan työpaikkoja vastaan Suomessa. Asianomistaja, joka vaati rangaistusta ihmiskaupasta, oli velkaantunut varallisuuteensa, ansaintamahdollisuuksiinsa ja kotimaansa elintasoon nähden huomattavasti, ja joutunut tästä syystä ahdinkoon ja riippuvaiseen asemaan suhteessa vastaajaan. Kyseinen vastaaja oli luvannut asianomistajalle töitä tietystä yrityksestä, mutta ei kuitenkaan järjestänyt luvattua työtä, vaan asianomistajan mukaan järjesti tälle töitä itse hallinnoimassaan ravintolassa sekä siivoustyötä ruokakaupassa iltaisin. Työstä ei maksettu palkkaa, ja vastaaja lupasi edelleen järjestää töitä toisesta yrityksestä, jos asianomistaja maksaa hänelle lisää. Asianomistaja maksoi vastaajalle uudelleen, mutta ei kuitenkaan edelleenkään saanut luvattua työtä, vaan asianomistajan mukaan vastaaja siirsi hänet toiseen omaan ravintolaansa tekemään töitä edelleen palkatta. Käräjäoikeus tuomitsi vastaajan asianomistajan toissijaisen vaatimuksen mukaisesti rangaistukseen törkeästä kiskonnasta.⁴⁶³

Osittain asiassa ei pystytty näyttämään asianomistajan tehneen töitä vastaajan omistamissa ravintoloissa, ja siltä osin kuin työn tekeminen pystyttiin näyttämään, vastaajan todettiin kuitenkin maksaneen asianmukaista palkkaa asianomistajalle. Sen sijaan vastaajan katsottiin ottaneen vastaan maksut lupaamansa työpaikan järjestämisestä. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttymättä jäämistä on perusteltu hyvin lyhyesti: asian-

⁴⁶³ Hovioikeus (T-2016-12) ei muuttanut tuomiota tältä osin muilta osin kuin muuttamalla osittain teonkuvausta ja tekoaikaa.

omistajan katsottiin ulkomaalaisena olleen monessa suhteessa riippuvainen vastaajasta, mutta hänen asumisestaan, rahankäytöstään, liikkumisestaan ja muista oloista Suomessa esitetyn selvityksen perusteella hänen ei kuitenkaan katsottu joutuneen vastaajan valtaan, pakkotyöhön taikka muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Törkeän kiskonnann tunnusmerkistön katsottiin täyttyvän asianomistajan hänelle luvasta työstä maksamien maksujen vuoksi. Näiltä osin vastaajan todettiin käyttäneen hyväksi asianomistajan taloudellista tai muuta ahdinkoa, riippuvaista asemaa ja ymmärtämättömyyttä tai ajattelemattomuutta. Teon katsottiin olevan törkeä, koska se oli häikäilemätön, tapahtunut ahneudesta ja kohdistunut heikossa asemassa olevaan henkilöön. Lisäksi vastaaja oli tavoitellut rikoksella huomattavaa hyötyä ja aiheuttanut sillä asianomistajalle erityisen tuntuva vahinkoa. Teon kokonaistörkeys täyttyi osittain siksi, että siinä täyttyi useampi säännöksessä tarkoitettu ankaroittamisperuste.

Tuomiossa T-2016-7 syyttäjä vaati ensisijaisesti rangaistusta ihmiskaupasta ja toissijaisesti yhtyi asianomistajan rangaistusvaatimukseen kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Asianomistaja puolestaan vaati kiskonnantapaisen työsyrynnän lisäksi vaihtoehtoisesti rangaistusta myös törkeästä kiskonnasta. Vastaaja oli houkutelut asianomistajan Suomeen ravintolaansa töihin. Asianomistajan katsottiin olleen ulkomaalaisena vastaajasta riippuvaisessa asemassa: asianomistaja oli vastaajan ravintolassa töissä, asui vastaajan luona, ja vastaajalla oli asianomistajan pankkitilin käyttöoikeus. Asianomistajalla oli kuitenkin vapaa-aikaa, hänen liikkumistaan tai vapaa-ajan viettoa ei rajoitettu, hän asui osittain omassa asunnossa ja hän muun muassa pärjäsi hyvin englannilla. Näillä perusteilla ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistön ei katsottu täyttyneen ainakaan pakkotyön ja valtaan ottamisen osalta. Suomeen houkuttelemisen, maksamattomien palkkojen ja vastaajan luona majoittumisen vuoksi vastaajan katsottiin ilman painavaa hyväksyttävää syytä asettaneen asianomistajan huomattavan epäedulliseen asemaan siten, hän oli käyttänyt hyväkseen asianomistajan riippuvaista asemaa sekä tämän ymmärtämättömyyttä ja tietämättömyyttä Suomen työlainsäädännöstä ja näin hankkinut itselleen oikeudellista taloudellista etua. Kiskontaa pidettiin törkeänä ottaen huomioon sillä tavoiteltu hyöty ja menettelyn keston (yli vuosi ja 2 kuukautta) osoittama suunnitelmallisuus.

5.3.2 Ihmiskaupan piirteet kiskonnantapaisena työsyryntänä käsitellyissä asioissa

Aineistoon kuuluvista 40 käräjäoikeuden tuomiosta, joissa vähintään yhtä henkilöä on syytetty kiskonnantapaisesta työsyrynnästä,⁴⁶⁴ yhteensä 26 tuomiossa on luettu

⁴⁶⁴ Lukuun eivät sisälly ne tuomiot, joissa on syytetty kiskonnantapaisesta työsyrynnästä toissijaisesti, ja joissa vastaaja on tuomittu vakavammasta teosta.

syyksi kiskonnantapainen työsyRJintä vähintään yhdelle vastaajalle. Tuomittuja tuomioissa oli yhteensä 30. Kiskonnantapaiseen työsyRJintään liittyviä soveltamis- ja tulkin-takysymyksiä ei voida käsitellä tässä yhteydessä kattavasti, vaan tarkoitus on pikem-minkin tarkastella tuomioita siitä näkökulmasta, millainen rajanveto kiskonnantapaisen työsyRJinnän ja ihmiskaupan välillä oikeuskäytännön perusteella on.

Useimmiten kiskonnantapaista työsyRJintää koskevissa syytteissä ja tuomioissa on ol-lut kyse siitä, että asianomistaja on ulkomaalainen,⁴⁶⁵ ja hänet on asetettu säännök-sessä tarkoitettulla tavalla huomattavan epäedulliseen asemaan hyväksikäyttämällä hänen taloudellista tai muuta ahdinkoa, ymmärtämättömyyttä ja tietämättömyyttä lä-hinnä Suomen lainsäädännöstä, työnantajan velvollisuuksista ja omista oikeuksistaan työntekijänä sekä kielitaidottomuutta ja ulkomaalaisuutta. Joissain tapauksissa on to-dettu myös käytetyn hyväksi asianomistajan riippuvaista asemaa, joka on useimmiten liittynyt jo edellä mainittujen seikkojen ohella vastaajan luona asumiseen ja oleskelulu-van riippuvaisuuteen vastaajasta ja vastaajan toimista.

Huomattavan epäedullinen asema on tuomioiden perusteella käytännössä tarkoittanut sitä, että palkkaa ei ole maksettu ollenkaan tai vain hyvin pieni summa, tai sitä, että palkan lisiä ja lomakorvauksia ei ole maksettu. Niissä tapauksissa, joissa syytteet on hylätty, syynä on useimmiten ollut se, että asiassa ei ole pystytty näyttämään sitä määrää työtunteja, jonka asianomistaja on väittänyt tehneensä. Tällöin asianomista-jalle maksettua pientäkin palkkaa on voitu pitää riittävänä. Joissain tapauksissa syyt-teen hylkäämisen syynä oli se, että vastaajaa ei voitu (täydellä varmuudella) pitää asi-anomistajan työnantajana. Erityisesti niissä tapauksissa, joissa palkkaa ei ollut mak-settu lainkaan tai vain hyvin pieni määrä suhteessa asianomistajan näytettyihin työ-tunteihin, oli paljon ihmiskauppaan viittaavia piirteitä. Osittain tätä on vaikea arvioida, koska osassa tuomioista on käsitelty olosuhteita melko suppeasti muun kuin maksa-matta jätettyjen palkkojen ja työajan osalta.⁴⁶⁶ Ihmiskauppasäännöksen kannalta olen-naista on pakkotyön täytyminen, ja tältä osin kiskonnantapaista työsyRJintää koske-vien tuomioiden perusteella jää usein epäselväksi se, onko tilanteen taustalla jotain, minkä vuoksi asianomistaja ei ole voinut kieltäytyä työstä tai lopettaa sitä halutes-saan.

Aineistossa oli useita tapauksia, joissa turvapaikanhakijoita oli käytetty hyväksi teettä-mällä heillä töitä joko palkatta tai hyvin pienellä korvauksella. Ihmiskauppaa koske-vissa tuomioissa ei sen sijaan ollut yhtään tämällytyypistä asiaa. Tapauksia on arvi-

⁴⁶⁵ Vain yhdessä tapauksessa (T-2015-23) asianomistaja oli suomalainen. Syytteen mu-kaan säännöksessä tarkoitettuja keinoja oli käytetty painostamalla asianomistajaa hä-nelle annetulla perusteettomalla varoituksella.

⁴⁶⁶ Tällaisia ovat erityisesti ne, joissa vastaaja on tunnustanut syytteen teonkuvauksen mukaiset teot, esim. T-2016-15.

oitu kiskonnantapaisena työsyryntänä eikä esimerkiksi törkeänä kiskontana tai ihmiskauppana silloinkin, kun asianomistaja on asunut vastaajan luona, ollut riippuvainen vastaajasta muun muassa asumisen ja kielitaidottomuuden vuoksi sekä siksi, että ei ole tuntenut suomalaista yhteiskuntaa ja omia oikeuksiaan tai työnantajan velvollisuuksia.⁴⁶⁷ Poliisin aineistossa oli myös useita tämäntyyppisiä kiskonnantapaisena työsyryntänä kirjattuja tapauksia, joissa asianomistaja oleskeli Suomessa ilman oleskelulupaa.

Tällainen on esimerkiksi asia E-2017-3, jossa asianomistaja on rikosilmoituksen mukaan työskennellyt useiden kuukausien ajan vaatteiden ja kenkien lajittelijana epäillyn liikkeessä. Työajat olivat olleet 8–12 tunnin mittaisia 5–7 päivänä viikossa: työtä ei tehty joka päivä, koska varastossa oli niin kylmä, mutta asianomistaja oli silti saanut kylmyyden vuoksi paleltumia. Asianomistaja oli asunut epäillyn järjestämässä asunnossa, joka oli kaksio ja siellä asui kerrallaan 3–4 henkilöä, epäilty oli myös kuljettanut asianomistajan joka päivä töihin. Majoituksen lisäksi asianomistaja oli saanut työstä palkaksi vain satunnaisesti 20–30 euron summia sekä joskus ruokaa. Hän oli pelännyt työnantajaansa sekä paperittomuutensa vuoksi viranomaisten kanssa asioimista.

Toisessakin hyvin samanlaisessa, selvästi ihmiskauppaan viittaavassa asiassa E-2016-17 poliisi on kirjannut ilmoituksen kiskonnantapaisena työsyryntänä ja myöhemmin keskeyttänyt tutkinnan asianomistajan kadottua. Asiassa epäilty oli tarjonnut turvapaikanhakijana Suomessa oleskelevalle asianomistajalle töitä varastolta sillä ehdolla, että tämä majoittuisi vastaanottokeskuksen sijaan epäillyn järjestämään pienen asuntoon, jossa asui jo neljä ulkomaalaistaustaista henkilöä. Asianomistaja suostui, koska suunnitteli hakevansa myöhemmin oleskelulupaa työntöön perusteella. Työn ehdot eivät kuitenkaan vastanneet sovittua ja asianomistaja joutui tekemään töitä jopa 14 tuntia päivässä. Palkaksi asianomistaja sai patongin päivässä. Epäilty myös rajoitti ja kontrolloi asianomistajan yhteydenpitoa vastaanottokeskukseen.

Vastaavasti kiskonnantapaisena työsyryntänä kirjatussa asiassa E-2017-15 epäilty oli teettänyt useilla turvapaikanhakijoilla ja yhdellä paperittomalla töitä yhdeksän kuukauden ajan 7–9 tunnin pituisia työpäiviä, osa oli tehnyt pidempiäkin päiviä. Osalle työntekijöistä oli maksettu pieniä summia korvaukseksi työstä, mutta joillekin ei ollut maksettu lainkaan palkkaa, minkä lisäksi paperiton työntekijä oli asunut työpaikalla. Epäilty oli asianomistajien kertomuksen mukaan myös uhkaillut heitä muun muassa ampumalla aseella heidän läsnäollessaan.

Ihmiskauppaan viittaavia tämän tyyppisiä tapauksia on myös tuomittu kiskonnantapaisena työsyryntänä. Yhdessä tuomiossa⁴⁶⁸ todettiin turvapaikanhakija-asianomistajan

⁴⁶⁷ Esim. tuomio T-2020-15.

⁴⁶⁸ T-2020-14.

ahdingon ja riippuvaisuuden vastaajasta johtuneen siitä, että vastaaja oli ollut ohjaajana ja tulkkina vastaanottokeskuksessa, jonka asiakas asianomistaja oli. Vastaaja oli pelotellut asianomistajaa muun muassa tuntemillaan henkilöillä, jotka voisivat uhata asianomistajaa tämän kotimaassa, sekä sillä, että hänellä oli pääsy Maahanmuuttovieraston tietoihin ja että hän pystyisi halutessaan muuttamaan niitä. Lisäksi vastaaja oli luvannut järjestää asianomistajalle työntekijän oleskeluluvan, jollei asianomistajalle myönnettäisi turvapaikkaa. Vastaajan pelottelun vuoksi asianomistaja ei ollut uskaltanut vaatia lisää palkkaa tai lopettaa työskentelyä vastaajan yrityksessä. Asianomistaja oli tehnyt pitkiä työpäiviä joka päivä 15 euron päiväpalkalla. Tapauksessa olisi voinut täytyä myös törkeän kiskonnin tai jopa ihmiskaupan tunnusmerkistö, mutta syyttäjä vaati rangaistusta pelkästään kiskonnantapaisesta työsyrynnästä.

Myös muun tyyppisissä tapauksissa oli ihmiskaupan piirteitä. Tapauksessa T-2017-19 kahta vastaajaa syytettiin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä, vaikka teoissa oli selvästi ihmiskauppaan viittaavia seikkoja. Myös törkeän kiskonnin tunnusmerkistö olisi hyvin voinut täytyä. Suomessa asuvat vastaajat olivat kutsuneet ulkomaalaisia sukulaisiaan ja yhden tuttavansa turistiviisumilla luokseen vierailulle, jonka aikana osapuolet sopivat asianomistajien työskentelevän vastaajien ravintolassa. Osapuolet tekivät kirjalliset työsopimukset vuorotyöstä vajaan 1 800 euron kuukausipalkalla, ja asianomistajille avattiin pankkitilit, joille palkat maksettiin. Käytännössä kuitenkin asianomistajat saivat palkkaa käteisenä vain 700 euroa kuukausittain. Vastaajilla oli hallussaan asianomistajien pankkikortit ja he nostivat maksetun palkan takaisin asianomistajien pankkitileiltä, eivätkä asianomistajat itse koskaan käyttäneet tilejään. Asianomistajien pankkitilejä oli myös käytetty työnantajan yritystoiminnassa. Työsopimus ja palkanmaksu oli järjestelty siinä tarkoituksessa, että asianomistajat saivat oleskeluluvan työn perusteella, ja vastaajat myös uhkailivat asianomistajia kotimaahan lähettämällä, jos nämä eivät olisi tehneet työtä vastaajien sanelemilla ehdoilla.

Asianomistajia oli neljä, ja heidän olosuhteensa vaihtelivat jonkin verran, mutta kaikki asianomistajat olivat joutuneet tekemään töitä jopa 76–82 tuntia viikossa, eikä osalla asianomistajista ollut lainkaan vapaapäiviä; esimerkiksi kaupassa käyntiä varten piti pyytää erikseen lupa. Yksi asianomistajista oli määrätty töihin sairaana ja häntä uhkailtiin tästä syystä palkan alentamisella 500 euroon tai irtisanomisella. Asianomistajat olivat yhtä lukuun ottamatta sukua vastaajille ja asuvat vastaajien taloudessa, yksi asianomistaja asui vastaajien omistamassa asunnossa muualla. Myös asianomistajien posti meni vastaajien osoitteeseen. Tuomiossa on tältä osin mainittu, että vaikka asumisjärjestelyjä voitiin sinänsä pitää osittain vastikkeena työstä, asumisjärjestelyt olivat lisänneet merkittävästi vastaajien mahdollisuutta valvoa asianomistajien vapaa-aikaa sekä postia. Asianomistajat eivät ymmärtäneet suomea eivätkä tunteneet suomalaista yhteiskuntaa tai työsuhteeseen liittyviä oikeuksiaan ja työnantajan velvollisuuksia. Asianomistajien todettiin olleen riippuvaisia vastaajista, koska he olivat saaneet oleskelulupansa vastaajille työskentelemisen perusteella, ja yksi vastaajista oli

saanut lopulta myös perheensä Suomeen, mihin hän oli tarvinnut työpaikkaansa ja vastaajien apua. Kolmen asianomistajan riippuvaisuus vastaajista oli perustunut myös heidän sukulaisuussuhteeseensa ja suvun kunnian vaalimiseen. Rikos oli jatkunut kuuden vuoden ajan ja sillä tavoiteltu ja saatu hyöty oli useita satojatuhansia euroja.

Vastaajat tuomittiin rangaistuksiin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Koska vastaajia ei syytetty ihmiskaupasta, tuomiossa ei ole tarkasteltu pakkotyön täyttymistä, eikä siten esimerkiksi sitä, oliko asianomistajilla käytännössä mahdollisuutta kieltäytyä työstä. Asiassa tuli ilmi, että osapuolten välillä ei ollut varsinaisia velkasuhteita, mutta muilta osin teossa on paljon samoja piirteitä kuin ihmiskauppana tuomituissa teoissa.

Hyvin samantyyppinen tilanne oli asiassa T-2013-11. Osapuolet olivat muun muassa sukulaisia keskenään, ja asianomistaja oli joutunut maksamaan varallisuuteensa nähden suuren summan Suomeen päästäkseen, joten hän ei halunnut palata kotimaahansa, millä vastaaja häntä pelotteli. Hän ei ollut voinut myöskään hakea toista työtä, koska asui vastaajan luona eikä olisi tiennyt, miten olisi voinut järjestää asumisensa siirtyessään muualle töihin. Lisäksi, samoin kuin edellisessä tapauksessa, vastaaja oli kiristänyt asianomistajaa työluvalla: asianomistaja ei uskaltanut valittaa työajoista, palkasta tai vapaapäivistä, koska muuten vastaaja uhkasi olla hakematta jatkoa hänen työluvalleen. Vastaavia, selvästi ihmiskauppana viittaavia piirteitä oli useissa muissakin tapauksissa. Esimerkiksi asiassa T-2017-17 yksi Suomeen ulkomailta rekrytoitu asianomistaja oli aiemmin esitutkinnassa kertonut varsin vakavasta hyväksikäytöstä ja jopa 37 000 euron maksusta Suomeen pääsemiseksi sekä kahden vuoden palkatta työskentelystä, mutta oli myöhemmin muuttanut kertomustaan. Todistusaineisto kuitenkin tuki alkuperäistä kertomusta ja vastaaja tuomittiin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä – tätä vakavammista rikoksista vastaajaa ei edes syytetty.

Toisaalta aina silloinkaan, kun tilanteessa on joitain ihmiskauppana viittaavia piirteitä, kiskonnantapaisen työsyrynnän tunnusmerkistö ei välttämättä täyty. Käräjäoikeuden tuomiossa T-2014-23 oli kyse tilanteesta, jossa asianomistaja kertoi tulleensa vastaajan puolisona Suomeen ja joutuneensa tekemään vähintään 30 tuntia viikossa töitä vastaajan ravintolassa palkatta. Asianomistaja ei osannut mitään Suomessa yleisesti puhuttuja kieliä, eikä hän tuntenut Suomesta ketään. Hän ei myöskään tuntenut suomalaista yhteiskuntaa tai työnantajan velvollisuuksia. Asianomistaja oli kertomansa mukaan jossain vaiheessa pyytänyt palkkaa, jotta hän olisi voinut soittaa kotiinsa, mutta vastaaja oli suuttunut tästä, eikä ollut maksanut palkkaa. Asianomistaja oli saanut käyttöönsä noin 20 euroa rahaa viikossa, asunut vastaajan luona ja aterioinut ravintolassa. Vastaaja tuomittiin rangaistukseen kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Asianomistajan olosuhteista on tuomiossa hyvin vähän tietoa, mutta teossa on piirteitä, joiden vuoksi siitä olisi voitu syyttää myös ihmiskauppana. Toisaalta asianomis-

taja oli päässyt jossain vaiheessa matkustamaan kotimaahansa, ja hänen sieltä palatuaan vastaaja oli hakenut avioeroa (väärennetyillä asiakirjoilla, mistä rikoksesta tuomiossa myös oli kysymys).

Samaan asiaan liittyvästä hovioikeuden tuomiosta⁴⁶⁹ käy ilmi, että asianomistaja oli kertonut pelänneensä vastaajaa, eikä ollut uskaltanut kieltäytyä työstä. Vastaaja oli myös aina määrännyt sen, milloin asianomistaja saa lähteä työpaikalta. Sen sijaan vastaajan mukaan asianomistaja ei ollut halunnut olla yksin kotona ja oli siksi toisinaan halunnut tulla hänen mukaansa työpaikalle, ja asianomistajan tekemät tehtävät olivat olleet vähäisiä. Asiassa esitetyn näytön perusteella hovioikeus katsoi, että asianomistajan ei voitu osoittaa tehneen kertomaansa määrää töitä ravintolassa, ja ettei asianomistajan voitu tästä syystä katsoa olleen työsuhteessa vastaajan yritykseen. Hovioikeus hylkäsi syytteen kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Kysymys oli siis ennen kaikkea näytöstä, mutta toisaalta koska kyse oli nimenomaan työrikoksesta, osapuolten välistä suhdetta ja asianomistajan olosuhteita ei ole hovioikeuden tuomiossa käsitelty laajemmin.

Tuomiossa T-2015-19 oli kyse asiasta, jossa osapuolet olivat sopineet asianomistajan työskentelevän vastaajan ravintolassa, jotta asianomistaja saisi riittävästi tuloja opiskelijan oleskeluluvan hakemista varten. Asianomistajan kertoman mukaan hän oli tehnyt ravintolassa töitä noin 10 tuntia päivässä, asunut ravintolan alakerrassa, eikä hän ollut saanut palkkaa ollenkaan kahdelta ensimmäiseltä viikolta. Tämän jälkeen kuukausipalkka oli vaihdellut 270 eurosta reiluun 1 000 euroon. Asianomistaja oli otettu ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. Käräjäoikeus tuomitsi vastaajan kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Hovioikeus puolestaan katsoi, ettei tehtyjä työtunteja ollut pystytty näyttämään riittävällä varmuudella, joten syyte kiskonnantapaisesta työsyrynnästä hylättiin.

Kiskonnantapaista työsyryntää koskevia tuomioita tarkastelemalla ei ole mahdollista arvioida soveltamiskäytäntöä kovin täsmällisesti sen suhteen, millä perusteilla ja millaisia juttuja rikosprosessissa käsitellään ihmiskauppana ja toisaalta kiskonnantapaisena työsyryntänä. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, ettei tuomioista käy ilmi kaikki asiaan vaikuttavat seikat, kun olosuhteita ei ole arvioitu ihmiskauppasäännöksen näkökulmasta. Toiseksi soveltamiskäytäntö näyttäisi olevan aika vaihtelevaa. Vaikuttaa siltä, että silloin, kun asianomistajaa ei ole värvätty ulkomailta Suomeen töihin, asiaa ei yleensä käsitellä ihmiskauppana, vaan työsyryntä-, kiskonta-, tai petosrikoksena. Kolmanneksi vaikuttaa siltä, että pakkotyöhön liittyvissä ihmiskauppatapauksissa työn saamisen taustalla on yleensä jonkinlainen velka, mitä puolestaan ei ole suurimmassa osassa kiskonnantapaista työsyryntää koskevistä tapauksista. Tämäkin voi tosin olla asia, joka ei vain tule ilmi kiskonnantapaista työsyryntää tarkasteltaessa, etenkin, jos

⁴⁶⁹ T-2015-24.

työn saamisesta aiheutunut velkasuhde on asianomistajan ja jonkun muun kuin vastaajan välillä. Lisäksi yllättävän monessa jutussa, jossa syytettiin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä, tuli ilmi seikkoja, joiden vuoksi teko luultavasti olisi täyttänyt törkeän kiskonnann tunnusmerkistön, mutta törkeästä kiskonnasta ei syytetty. Jonkin verran vaikuttaisi olevan ongelmia myös kiskonnantapaisen työsyrynnän rajanvedossa suhteessa perusmuotoiseen kiskontaan ja petokseen.

5.3.3 Yhteenveto

Pakkotyön käsitteen ja kiskonnantapaisen työsyrynnän ero on siinä mielessä yleisellä tasolla selvä, että pakkotyö edellyttää vakavampaa hyväksikäyttöä kuin kiskonnantapainen työsyryntä. Käytännössä on kuitenkin epäselvää, missä näiden välinen raja kulkee, toisin sanoen, kuinka vakavaa ja laajaa hyväksikäytön tulee olla, jotta sitä tulisi arvioida ihmiskauppana muiden työperäiseen hyväksikäyttöön soveltuvien säännösten sijaan.

Tämän lisäksi aineiston perusteella vaikuttaa olevan haasteita määrittää työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa myös kiskonnann ja törkeän kiskonnann sekä petoksen ja törkeän petoksen keskinäissuhteita ja suhdetta ihmiskauppaan ja kiskonnantapaiseen työsyryntään. Tutkimusaineistoon ei tosin kuulunut päätöksiä ja tuomioita kaikista mainituista rikosnimikkeistä, joten johtopäätökset muiden rikosnimikkeiden osalta perustuvat pelkästään niihin tuomioihin, joissa on syytetty tai vaadittu rangaistusta myös ihmiskaupasta. Vaikuttaa kuitenkin myös siltä, että kiskonnantapaista työsyryntää koskevissa tuomioissa on paljon tapauksia, joissa olisi voinut täytyä myös törkeän kiskonnann tai jopa ihmiskaupan tunnusmerkistö. Näiltä osin tulisi erityisesti kiinnittää huomiota ihmiskaupan ja törkeän kiskonnann viitteisiin esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa.

6 Oikeushenkilön rangaistusvastuu

6.1 Oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntely

Oikeushenkilön rangaistusvastuusta säädetään RL 9 luvussa. Soveltamisala kattaa nykyään yhteensä noin 140 rikosnimikettä.⁴⁷⁰ Oikeushenkilön rangaistusvastuu soveltuu yhteisöihin, säätiöihin ja muihin oikeushenkilöihin, joiden toiminnassa on tehty rikos (RL 9:1.1). Näin ollen soveltamisala kattaa myös esimerkiksi avoimet yhtiöt, joita esiintyy tutkimushankkeen tuomioaineistossa jonkin verran. Sen sijaan yksityiset elinkeinonharjoittajat eli toiminimet eivät ole oikeushenkilöitä, eivätkä siten kuulu oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaan. Soveltamisala ei myöskään kata julkisen vallan käytössä tehtyjä rikoksia (RL 9:1.2).⁴⁷¹

Ihmiskauppaan (RL 25:3), törkeään ihmiskauppaan (RL 25:3a), kiskonnantapaiseen työsyryntään (RL 47:3a), paritukseen (RL 20:9) ja törkeään paritukseen (RL 20:9a) sovelletaan oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa sääntelyä (RL 25:10, 47:9 ja 20:13). Soveltamisala laajentui kattamaan kiskonnantapaisten työsyryntään vasta vuoden 2015 alusta⁴⁷², mistä syystä RL 9 luvun säännökset eivät sovellu suurimpaan osaan tuomioaineiston sisältämistä kiskonnantapaista työsyryntää koskevista jutuista.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytykset koostuvat kahdesta osatekijästä. Ensimmäinen edellytetään, että oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut rikos. Tämä ns. *rikosedellytys* on käsillä, kun oikeushenkilön toiminnassa on tapahtunut luonnollisen henkilön rikos, jonka tekijä on toiminut oikeushenkilön puolesta tai hyväksi ja hän kuuluu oikeushenkilön johtoon tai on virka- tai työsuhteessa oikeushenkilöön taikka on toiminut oikeushenkilön edustajalta saamansa toimeksiannon perusteella (RL 9:3.1). Toiseksi edellytetään, että oikeushenkilöä voidaan moittia tästä luonnollisen henkilön rikoksesta (*moite-edellytys*). Moite-edellytys voi täytyä kahdessa tilanteessa, joista ensimmäinen on käsillä silloin, kun oikeushenkilön johtohenkilö on ollut osallisena luonnollisen henkilön rikokseen taikka sallinut sen (samastaminen, RL 9:2.1). Toiseksi moite-edellytys voi täytyä silloin, kun oikeushenkilön toiminnassa ei ole noudatettu

⁴⁷⁰ Luku pitää sisällään perustekomuodon lisäksi myös lievän ja törkeän tekemuodon (Tapani 2020, s. 10).

⁴⁷¹ Soveltamisalasta ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 369–379; Tapani 2020, s. 9–15; Matikkala 2021, s. 343–344.

⁴⁷² Laki rikoslain muuttamisesta 1177/2014.

riittävää varovaisuutta ja huolellisuutta rikoksen ehkäisemiseksi (organisaatiohuolimattomuus, RL 9:2.1).⁴⁷³

Syyttäjän on RL 9 luvun edellytysten täytyessä vaadittava yhteisösakon tuomitsemista. Syyttäjä voi kuitenkin jättää rangaistusvaatimuksen tekemättä tietyissä jokseenkin rajatuissa tilanteissa (RL 9:7). Tuomioistuimen on syyttäjän vaatimuksesta tuomittava oikeushenkilö yhteisösakoon, mikäli se on rikoslaissa säädetty rikoksen seuraamukseksi (RL 9:1.1). Jotta tämä olisi mahdollista, esitutkinnassa on selvitettävä syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat (ETL 1:2.1, 1 kohta). Esitutkinnassa on tutkittava myös yhteisösakon mittaamisen kannalta merkityksellisiä seikkoja.⁴⁷⁴ Kuten jäljempänä havaitaan, nämä toimenpiteet näyttävät jäävän käytännössä kohtuullisen usein tekemättä ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevissa esitutkintaprosesseissa ja luultavasti tämän vuoksi myös syyteharkinnassa.

Tuomioistuin voi jättää tietyillä laissa mainituilla perusteilla oikeushenkilön tuomitsematta yhteisösakoon (RL 9:4).⁴⁷⁵ Näin on esimerkiksi silloin, kun yhteisösakon tuomitseminen olisi kohtuutonta oikeushenkilön johtohenkilölle tuomitun rangaistuksen vuoksi (RL 9:4.2, 3 kohta). Pienissä yhtiöissä (tai muissa oikeushenkilöissä) johtohenkilö on usein yhtiön omistaja, jolloin yhtiöön kohdistettu rangaistus tosiasiansa kohdistuu johtohenkilöön ja omistajaan. Tällöin sanktiokumulaation vuoksi yhteisösakon tuomitseminen saattaa johtaa kohtuuttomuuteen, jolloin yhteisösakko voidaan jättää tuomitsematta.⁴⁷⁶ Kyseinen kohtuuttomuusperuste on RL 9:4:ssä mainituista perusteista yleisimmin sovellettu⁴⁷⁷, ja se on saanut merkitystä myös ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevissa tapauksissa, joissa liiketoimintaa usein harjoitetaan suhteellisen pienissä yhtiöissä.

Oikeushenkilön rangaistusvastuun perusteella tuomittava yhteisösakko on määrältään 8.500–850.000 euroa (RL 9:5).⁴⁷⁸ Oikeushenkilön rangaistusvastuuta on käytetty varsin vähän. Yhteisösakkotuomioita on annettu 40–60 vuodessa aikavälillä 2015–2019. Kyseisellä aikavälillä tuomittujen yhteisösakkojen keskiarvo vaihtelee välillä 11.643–19.149 euroa. Mediaanisakko esimerkiksi vuonna 2019 oli 8.000 euroa ja vuonna

⁴⁷³ Ks. oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuuperusteista Korkka 2019, Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 371–397, Tapani 2020, s. 15–18 ja Matikkala 2021, s. 343–350.

⁴⁷⁴ Näin myös Tapani 2020, s. 19.

⁴⁷⁵ Ks. yleisesti Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 397–404.

⁴⁷⁶ Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 400–404.

⁴⁷⁷ Ibid. s. 400

⁴⁷⁸ Yleisesti yhteisösakon mittaamisesta ks. Matikkala 2021, s. 351–353 ja Tapani 2020, s. 18–21.

2015 5.000 euroa.⁴⁷⁹ Myös tämän tutkimushankkeen tuomioaineiston sisältämissä ratkaisuissa tuomitut yhteisösakot sijoittuvat rangaistusasteikon alapäähän.

6.2 Oikeushenkilön rangaistusvastuu ihmiskauppa- ja lähirikoksissa

6.2.1 Ihmiskauppa

Työperäistä ihmiskauppaa koskevissa tilanteissa jokseenkin tavanomaista on, että ihmiskaupparikoksesta syytetty henkilö harjoittaa liiketoimintaa toiminimellä taikka osakeyhtiön tai avoimen yhtiön kautta siten, että kyseinen henkilö kuuluu yhtiön johtoon. Jälkimmäisessä tilanteessa oikeushenkilön rangaistusvastuuta tulisi vaatia samastamisen perusteella (RL 9:2.1)⁴⁸⁰. Aineistossa oli neljä (4) ratkaisua, joissa syytteen teonkuvauksen perusteella oli käsillä samastamisvastuun tilanne, mutta oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei tästä huolimatta ollut vaadittu.⁴⁸¹

Tuomioaineisto sisälsi myös viisi (5) sellaista ratkaisua, joissa teonkuvauksen perusteella ei voida päätellä, millaisessa juridisessä muodossa liiketoimintaa on harjoitettu. Eräässä ratkaisussa uhri on ollut töissä vastaajan ”liikkeessä”⁴⁸² ja toisessa työtä on tehty vastaajan ”omistamassa ravintolassa”.⁴⁸³ Liiketoiminnan juridisen muodon ollessa epäselvä ei voida myöskään ottaa kantaa siihen, olisiko oikeushenkilön rangaistusvastuun vaatimisen edellytykset asiassa täyttyneet. Epäselvyys saattaa tarkoittaa sitä, ettei esitutkinnassa ja/tai syyteharkinnassa ole kiinnitetty huomiota siihen, että liiketoiminnan muodolla voisi olla merkitystä rangaistusvastuun tarkoituksenmukaisen toteutumisen näkökulmasta.

Tuomioaineiston sisältämistä ratkaisuista neljässä (4) on vaadittu yhteisösakkoa. Ratkaisussa T-2016-9 syyttäjä on vaatinut asianmukaisesti samastamisperusteella vähin-

⁴⁷⁹ Tapani 2020, s. 28.

⁴⁸⁰ Johtohenkilön syyllistymiseen tekijänä RL 9:1:n mukaiseen rikosedellytyksen täyttävään tekoon liittyy tulkintaongelma, joka koskee RL 9:2.1:n sanamuodon mukaista johdon ”osallisuutta”. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että tekijäaseman pitäminen laissa tarkoitettuna osallisuutena voi olla laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallista (ks. Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, s. 378. Ks. myös Tapani 2020, s. 57–58).

⁴⁸¹ Ratkaisut T-2018-12, T-2018-13, T-2017-11 (syytteen perusteella ei ole täysin selvää, täyttyykö samastamisvastuun edellytykset, mutta organisaatiohuolimattomuuden perusteella yhteisösakkoa olisi voitu joka tapauksessa vaatia) ja T-2013-2.

⁴⁸² Ratkaisu T-2015-13.

⁴⁸³ Ratkaisu T-2020-9. Ks. myös ratkaisut T-2014-12, T-2013-8 (pakkotyö maatilalla) ja T-2016-7 (uhri ollut työssä vastaajan ”thaihieronta paikassa”).

tään 10.000 euron yhteisösakkoa. Käräjäoikeus jätti yhteisösakon tuomitsematta kohtuuttomuusperusteella, jonka ratkaisun hovioikeus hyväksyi (T-2017-12). Ratkaisussa T-2015-12 vaadittiin 25.000 euron yhteisösakkoa työperäisen ihmiskaupparikoksen tapahduttua avoimen yhtiön toiminnassa. Tässäkin tapauksessa yhteisösakko jätettiin tuomitsematta kohtuuttomuusperusteella. Kolmannessa ratkaisussa (T-2018-14) 15.000 euron yhteisösakkoa vaadittiin ihmiskauppaa ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevissa syytekohtissa samastamisperusteella. Vaatimuksen mukainen määrä tuomittiin.

Neljännessä ratkaisussa (T-2013-7) oikeushenkilön rangaistusvastuuta vaadittiin organisaatiohuolimattomuuden perusteella siten, että syytteeseen oli sisällytetty asianmukaisesti myös erillinen oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva teonkuvaus.⁴⁸⁴ Syyttäjä vaati, että vastaajayhtiö oli tuomittava vähintään 15.000 euron yhteisösakoon. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva vaatimus vaikuttaisi käräjäoikeuden toimesta hylätyn siksi, että yhtiön johtohenkilöön kohdistunut kiskonnantapaista työsyryntää koskeva syyte hylättiin. Tämä on ongelmallista, koska yhteisösakkovaatimus ei perustunut kiskonnantapaiseen työsyryntään eikä sitä vaadittu samastamisen eli johtohenkilön rikoksen perusteella. Tapauksessa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskeva vaatimus liittyi ihmiskaupparikosta koskevaan syytekohtaan, ja sitä vaadittiin organisaatiohuolimattomuutta koskevalla perusteella eli siksi, että yhtiön toiminnassa ei ollut noudatettu riittävää huolellisuutta ja varovaisuutta sen toiminnassa tapahtuneen ihmiskaupparikoksen estämiseksi. Vaikka sinänsä myös ihmiskauppaa koskeva syyte tapauksessa hylättiin, antavat käräjäoikeuden perustelut aiheen olettaa, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuuperusteita ole tapauksessa osattu soveltaa riittävällä tasolla.

Yhteisösakon mittaamisessa tulee ihmiskaupparikoksissa ottaa huomioon, että kyse on poikkeuksesta erityisen haitallisesta toiminnasta, jolla loukataan uhrien oikeuksia merkittävällä tavalla. Lisäksi yhtiöiden johtohenkilöt ovat usein olennaisella tavalla osallisia rikolliseen toimintaan. Nämä seikat vaikuttavat yhteisösakon mittaamisessa sakon määrää nostavalla tavalla (RL 9:6.1–2). Toisaalta yhtiöt, jotka ovat olleet ihmiskaupparikosta koskevan tutkinnan kohteena, ovat yleensä kooltaan pienehköjä⁴⁸⁵ ja niiden taloudellinen asema on usein heikko, mikä vaikuttaa mittaamisessa yhteisösakon määrää alentavasti (RL 9:6.3). Esimerkiksi edellä tarkastellussa ratkaisussa T-2016-9 oli kyse jokseenkin pienestä yhtiöstä, jonka henkilöstömäärä oli alle 20, liikevaihto noin 450.000 euroa ja tulos noin 11.000 euroa. Myös ratkaisussa T-2015-12 yhtiö oli pieni ja sen taloudellinen tilanne oli heikko. Tällaisissa tilanteissa matalaa

⁴⁸⁴ Erillisen teonkuvauksen ja eriteltyjen perusteiden puuttuminen oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevasta vaatimuksesta on ongelmallista ja jokseenkin yleistä. Ks. tähän liittyen Tapani 2020, s. 17 ja Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisu 17.4.2020, R 20/12 (lainvoimainen). Ks. myös Korkka 2019, s. 323.

⁴⁸⁵ Samoin Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 77.

(10.000 euroa ja 25.000 euroa) yhteisösakkoa voitaneen pitää perusteltuna tai ainakin määrät ovat linjassa tuomittujen yhteisösakkojen yleisen tason kanssa.⁴⁸⁶ Toisaalta on ilmeistä, että yhteisösakkojen rahamäärät jäävät yleisellä tasolla alhaisiksi, mikä ei välttämättä ole perusteltua ottaen huomioon rangaistusasteikon maksimimäärän 850.000 euroa.⁴⁸⁷ Tästä näkökulmasta on mahdollista, että myös ihmiskaupparikoksissa yhteisösakkojen rahamäärissä saattaa olla paikoitellen korotuspainetta. Näin voisi ajatella olevan ainakin tilanteessa, jossa kyse on taloudellisesti kohtuullisen vaakaasta yhtiöstä, jossa ihmiskaupparikos on liittynyt olennaiseen osaan yhtiön toiminnasta ja ollut pitkäkestoista.

6.2.2 Kiskonnantapainen työsyRJintä

Lähes kaikki tuomioaineiston kiskonnantapaista työsyRJintää koskevat ratkaisut liittyvät ennen 1.1.2015 tehtyihin tekoihin, joihin oikeushenkilön rangaistusvastuu ei sovellu. Niissä ratkaisuissa, joissa syytteen mukaisen teon tekoaika on 1.1.2015 jälkeen, on kolmea lukuun ottamatta ollut kyse yksityisen elinkeinoharjoittajan toiminnasta, jolloin oikeushenkilön rangaistusvastuu ei myöskään tule sovellettavaksi.⁴⁸⁸ Koska relevantteja ratkaisuja oli aineistossa vain muutamia, kiskonnantapaisen työsyRJinnän osalta ei vielä voida ottaa kantaa siihen, sovelletaanko oikeushenkilön rangaistusvastuuta tarkoituksenmukaisesti kyseisessä rikostyypissä.

Aineistossa oli kolme kiskonnantapaista työsyRJintää koskevaa ratkaisua, joissa yhteisösakon vaatimisen edellytykset samastamisperusteella vaikuttavat täyttyvän, ja yhteisösakkoa kyseisissä ratkaisuissa myös vaadittiin. Ensimmäisessä näistä (T-2020-16) yhteisösakkovaatimus on perustunut pelkästään kiskonnantapaiseen työsyRJintään, kun kahdessa muussa ratkaisussa yhteisösakkoa on vaadittu ensisijaisesti tai pääasiassa ihmiskaupparikoksen perusteella. Kiskonnantapaiseen työsyRJintään perustuvan vaatimuksen osalta tuomitun yhteisösakon määrä oli 10.000 euroa, kun syyttäjä oli vaatinut vähintään 15.000 euron yhteisösakkoa. Käräjäoikeus katsoi kyseisen määrän olevan ”tuntuva”. Yhtiö oli tapauksessa tehnyt noin 40.000–50.000 euroa voittoa vuodessa ja sillä oli kolme virallisesti merkittävä työntekijää. Toisaalta käräjäoikeus kiinnitti huomiota siihen, että rikollinen toiminta oli koskenut merkittävää osaa yhtiön toiminnasta ja kohdistunut useaan työntekijään. Toisessa ratkaisussa yhteisösakkoa vaadittiin pääasiassa ihmiskaupparikoksen perusteella (ks. edellä luvussa 6.2.1 ratkaisusta T-2016-9 todettu), sillä kiskonnantapainen työsyRJintä oli asiassa toissijaisena

⁴⁸⁶ Tältä osin ks. edellä luku 6.1. Muiden tuomittujen yhteisösakkojen määrään ja niiden tarkoituksenmukaisuuteen ei voida ottaa kantaa, koska tuomioiden perustelut eivät sisällä tietoja yhtiöiden taloudellisesta asemasta.

⁴⁸⁷ Ks. tähän liittyen Tapani 2020, s. 53–54.

⁴⁸⁸ Ks. esim. ratkaisut T-2020-12, T-2020-11, T-2019-8, T-2020-14, T-2020-13 ja T-2020-15.

vaihtoehtoisena syytteenä ja kolmannessa vaatimus perustui kiskonnantapaisen työ-syrjinnän ohella ihmiskauppaan (ks. edellä luvussa 6.2.1 ratkaisusta T-2018-14 todettu).

6.2.3 Paritus

Paritusrikokset tehdään usein tavalla, jossa teko ja siihen kuuluva taloudellisen hyödyn tavoittelu tapahtuu oikeushenkilörakennetta hyödyntämättä. Aineistossa⁴⁸⁹ oli myös muutamia sellaisia ratkaisuja, joissa syytteen teonkuvauksessa rikoksen kuvataan tapahtuneen osana vastaajan vakiintunutta liiketoimintaa, mutta liiketoiminnan juridinen muoto ei tule esille tuomioasiakirjasta. Kuten edellä on todettu ihmiskaupan kohdalla, tällöin ei voida ottaa kantaa siihen, voisiko oikeushenkilön rangaistusvastuu tulla tapauksessa sovellettavaksi. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että esimerkiksi useissa ns. thai-hierontapaikkoja koskevissa ratkaisuissa kyse on toiminimen kautta harjoitetavasta toiminnasta⁴⁹⁰, jolloin oikeushenkilön rangaistusvastuu ei tule sovellettavaksi.

Aineisto sisälsi kolme ratkaisua, joissa syytteenalaista paritusta oli harjoitettu osakeyhtiön vuokraamassa asunnossa taikka muutoin osakeyhtiön liiketoiminnassa.⁴⁹¹ Tällöin oikeushenkilön rangaistusvastuun vaatimiselle näyttäisi olleen perusteet, koska tuomioiden perusteella rikos vaikuttaa tehdyn yhtiön toiminnassa ja yhtiön johtohenkilö on itse syyllistynyt paritukseen. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta vaadittiin näistä yhdessä tapauksessa. Syyttäjä vaati 30.000 euron yhteisösakkoa, jonka vaatimuksen käräjäoikeus kuitenkin hylkäsi RL 9:4:n mukaisen kohtuuttomuuden perusteella.

6.3 Yhteenveto

Tuomioaineistossa oli useita ratkaisuja, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei ole vaadittu, vaikka perusteet täyttyvät. Oikeushenkilön rangaistusvastuun edellytysten täyttymisen analyysi oli edellä selostetulla tavalla osittain tulkinnanvaraista siten, ettei tässä ole tarkoituksenmukaista esittää prosentuaalista arviota siitä, miten suuressa osassa tapauksia vaatimus jätetään perusteetta esittämättä. Ilmeistä kuitenkin on, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuuta vaadita läheskään säännönmukaisesti,

⁴⁸⁹ Tuomioaineiston sisältämät paritusratkaisut on oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa analyysiä varten rajattu 38:aan. Sama rajausta on tehty rikoshyödyn menettämistä ja liiketoimintakieltoa koskevien lukujen 7.2.3 ja 8.2.3 osalta. Katsomme kyseisen määrän olevan riittävä johtopäätösten tekemiseksi tässä tutkimuksessa.

⁴⁹⁰ Esim. ratkaisut T-2014-3 ja T-2013-3.

⁴⁹¹ Ratkaisut T-2013-3, T-2014-8 ja T-2010-3.

mikä löydös on linjassa yleisemmän oikeushenkilön rangaistusvastuun vähäistä käyttöä koskevan havainnon kanssa.⁴⁹² Aineiston perusteella ei sen sijaan ole tehtävissä päätelmää, jonka mukaan oikeushenkilön rangaistusvastuun sääntely olisi ongelmallista ihmiskauppa- ja sen lähirikosten erityistarpeiden näkökulmasta. Sinänsä voidaan pitää jossain määrin epätoivottavana, että oikeushenkilön rangaistusvastuu ei sovellu esimerkiksi työsyryntään (RL 47:3), joka esiintyi aineistossa toisinaan kiskonnantapaiseen työsyryntään nähden toissijaisena syytekohtana. Työsyryntä on nimenomaisesti liiketoiminnan puitteissa tapahtuva rikos, johon olisi luontevaa soveltaa oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa sääntelyä. Kysymys liittyy laajempaan oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalaa koskevaan problematiikkaan, johon tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista syventyä. On kuitenkin todettava, että epäjohtomukaisuus oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamisalassa saattaa osaltaan vaikeuttaa vastuutyypin merkityksen hahmottamista ja siten osaltaan vaikuttaa sen vähäiseen soveltamiseen.⁴⁹³

Haastatteluaineistosta ei nouse yleistä huolta siitä, että oikeushenkilön rangaistusvastuuta koskevaa sääntelyä ei osattaisi riittävällä tasolla soveltaa, mutta useampi haastateltava toi esille, että osaaminen on ollut aiemmin heikommalla tasolla. Haastateltavat eivät myöskään yleisesti viitanneet siihen, että esitutkintayhteistyön toimivuudessa olisi merkittäviä puutteita. Eräs syyttäjä viittasi kuitenkin haastattelussa siihen, että syyttäjän kiireellisen aikataulun vuoksi tutkinnanjohtaja jää toisinaan yksin tutkinnan alkuvaiheessa.⁴⁹⁴ Useammassa haastattelussa nousee esille resurssipulaan, kiireeseen ja motivaatioon liittyvät tekijät. Eräs haastateltava kertoi, että vaikka työperäistä ihmiskauppaa koskevat tutkinnat usein päätyvät talousrikostutkintaan, oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä seikkoja ei tästä huolimatta läheskään aina tutkita. Tämä saattaa haastateltavan mukaan johtua ennen kaikkea siitä, ettei jo sellaisenaan monimutkaista ihmiskauppatutkintaa haluta tehdä entistä vaikeammaksi. Toinen haastateltavan mainitsema syy liittyy siihen, että ihmiskaupparikoksissa tutkinta keskittyy uhrin asemaan ja kohteluun, eikä toiminnan liiketoiminnalliseen ympäristöön kiinnitetä tarpeeksi huomiota.⁴⁹⁵

Jussi Tapanin oikeusministeriön pyynnöstä laatimassa selvityksessä koskien oikeushenkilön rangaistusvastuun nykytilaa ja kehitystarpeita nousi esille, että oikeushenkilön rangaistusvastuun aktiivista soveltamista työturvallisuusrikoksissa selittää ennen

⁴⁹² Esim. Tapani 2020, s. 7.

⁴⁹³ Ks. Tapani 2020, s. 50–52. Ilmeistä kuitenkin on, ettei soveltamisalan hahmottamisen vaikeus ole pääasiallinen syy vastuutyypin käytön vähäisyyteen. Tätä osoittaa jo se, että hyvin suuri osa yhteisöosakkovaatimuksista tehdään työturvallisuusrikosasioissa.

⁴⁹⁴ Syyttäjä 1.

⁴⁹⁵ Poliisihaastattelu. Samansuuntaisesti myös yleisellä tasolla Tapani 2020, jossa todetaan muun muassa, ettei esitutkinnasta onnistuta hankkimaan riittävän kattavasti tietoa seikoista, jotka ovat yhteisöosakon mittaamisen näkökulmasta relevanteja (Tapani 2020, s. 46–47).

kaikkea aluehallintoviranomaisen (AVI) rooli tutkinnassa. Rooli perustuu toisaalta AVIn lainsäädännöllisiin tehtäviin työturvallisuusrikoksissa mutta toisaalta myös viranomaisyhteistyössä kehittyneisiin käytäntöihin.⁴⁹⁶ AVIn rooli ihmiskaupparikoksissa on laajentunut 15.11.2021 voimaan tulleella lailla (920/2021), jolla työsuojelun valvonnasta ja työpaikan työsuojelutoiminnasta annetun lain 50 § muutettiin koskemaan myös ihmiskauppaa. Lainkohdan mukaan työsuojeluviranomaisella on velvollisuus tehdä poliisille ilmoitus epäilemästään ihmiskauppaa koskevasta rikoksesta. Vaikka aluehallintoviranomaisen rooli ihmiskauppa- ja työturvallisuusrikoksissa ei ole täysin yhtenevä, olisi suositeltavaa tarkastella työturvallisuusrikoksissa omaksuttuja ja toimiviksi havaittuja oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä käytänteitä ja harkita, olisiko näitä tarkoituksenmukaista omaksua myös ihmiskaupparikosten tutkinnassa.⁴⁹⁷

On mahdollista, että oikeushenkilön rangaistusvastuun tutkimista edistäisi se, että tutkinnanjohtajan tulisi ainakin työperäistä ihmiskauppaa koskevissa tutkinnoissa poliisin tietojärjestelmän puitteissa erikseen ilmoittaa, miksi oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä seikkoja ei ole selvitetty. Tällaisia syitä olisivat esimerkiksi lain soveltamisalaan perustuvat syyt (esimerkiksi se, että toimintaa on harjoitettu toiminimellä eikä oikeushenkilössä) tai käytännölliset syyt (esim. selvityksen tekemiseen ei ole resursseja⁴⁹⁸). Järjestelmätason muutos paitsi muistuttaisi mahdollisesta tarpeesta tutkia oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä seikkoja myös tuottaisi tilastollista tietoa niistä syistä, joiden johdosta oikeushenkilön rangaistusvastuun vastuuperusteita ei esitutkinnassa selvitetä. Kirjallisten tutkintasuunnitelmien mallipohjiin ja näihin liittyviin mahdollisiin muistilistoihin tulisi myös lisätä nimenomainen maininta oikeushenkilön rangaistusvastuusta ja sen tutkinnan kannalta olennaisista seikoista.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Tapani 2020, s. 47 ja 58.

⁴⁹⁷ Yhtäläinen yleistasoinen suositus annetaan Tapanin laatimassa raportissa (Tapani 2020, s. 58).

⁴⁹⁸ Kyseinen syy ei luonnollisesti sellaisenaan oikeuta laiminlyömään virkatehtäviä, mutta mikäli resurssien puute todellisuudessa selittää tehtävien tekemättä jättämistä, on tästä nähdäksemme hyödyllistä saada tilastollista ja tarkasti kohdennettua dataa.

⁴⁹⁹ Kyseinen tutkintasuunnitelmien puutteellisuus tuli esille poliisihaastattelussa. Ks. myös Tapani 2020, s. 48, jossa viitataan esimerkiksi ennakoilmoituksen olennaisuuteen ja tutkintasuunnitelmiin sisällytettäviin muistilistoihin mahdollisina oikeushenkilön rangaistusvastuun tutkimista edistävinä seikkoina.

7 Rikoshyödyn menettäminen

7.1 Rikoshyödyn menettämisen sääntely

Ihmiskaupparikoksen ja sen lähirikosten tuottama taloudellinen hyöty tuomitaan menetettäväksi RL 10:2:n yleissäännöksen mukaisesti. RL 10:2.1:n mukaan taloudellisella hyödyllä tarkoitetaan 1) rikoksella välittömästi saatua omaisuutta; 2) sen sijaan tullutta omaisuutta; 3) omaisuuden tuottoa; 4) omaisuuden ja tuoton arvoa; ja 5) rikoksella saadun säästön arvoa (RL 10:2.1).⁵⁰⁰ Hyödyn määritelmä on laaja, ja sen on tarkoitettu kattavan kaikenlainen rikoksen tuottama taloudellinen hyöty.⁵⁰¹

Rikoshyödyn edellä mainittu määritelmä on tullut voimaan 1.1.2016. Lainmuutos ei merkittävästi muuttanut hyödyn määritelmällistä sisältöä siitä, millaiseksi se oli vanhan lain aikana ymmärrettävä, joskin hyödyn määritelmä on tarkempi ja jossain määrin laajempi uudessa laissa.⁵⁰² Selvää esimerkiksi on, että rikoksesta aiheutunut säästö oli myös vanhan lain mukaan tuomittava menetettäväksi.⁵⁰³ Aineiston sisältämissä ratkaisuihin ei vaikuta olevan tilanteita, joissa lainmuutos aiheuttaisi ongelman siitä, kumpaa lakia tapaukseen olisi sovellettava, eikä lainvalintaa koskevaa kysymystä näin ollen tässä tarkastella lähemmin.

Taloudellisen hyödyn menettämisen edellytykset voidaan lainopillisesti kuvata koostuvan tapahtuneesta rikoksesta, hyödystä ja näiden välisestä syy-yhteydestä.⁵⁰⁴ Mikäli hyödyn tarkasta määrästä ei ole saatavissa selvitystä, määrä voidaan arvioida (RL 10:2.2). Hyöty tuomitaan menetettäväksi rikoksesta hyötyneeltä tekijältä, osalliselta tai siltä, jonka puolesta tai hyväksi rikos on tehty (RL 10:2.3). Rikoksesta hyötynyt taho voi olla myös oikeushenkilö.⁵⁰⁵ Liiketoiminnallisessa ympäristössä olennaista on, onko hyötynyt taho yhtiö vai yhtiön puolesta toiminut henkilö. Esimerkiksi silloin, kun rikos on tehty osakeyhtiön toiminnassa, hyötyvaatimus tulisi lähtökohtaisesti kohdistaa osa-

⁵⁰⁰ Tarkemmin kriteereistä esim. Matikkala 2021, s. 362–368.

⁵⁰¹ Ks. esim. Korkka 2015, s. 21–22.

⁵⁰² Esityötekstin mukaan hyödyn määritelmää täsmennettiin vuonna 2016 voimaan tullella lainmuutoksella (HE 4/2016 vp, s. 31).

⁵⁰³ HE 80/2000 vp s. 21.

⁵⁰⁴ Korkka 2015, s. 18–24 ja Matikkala 2021 s. 363–364. Ks. myös KKO 2018:14, jossa katsottiin, ettei ylityökorvausten maksamatta jättämisestä johtunut säästö ollut syntynyt työturvallisuusrikoksen seurauksena, eikä siten ollut syy-yhteydessä kyseisen rikoksen kanssa.

⁵⁰⁵ Matikkala 2021, s. 373. Ks. myös Kukkonen 2016, s. 897–899.

keyhtiöön, ellei ole osoitettavissa, että hyöty on päätyntä esimerkiksi yhtiön osakkeenomistajille.⁵⁰⁶ Osakeyhtiö, avoin yhtiö ja kommandiittiyhtiö ovat osakkeenomistajistaan ja yhtiömiehistään erillisiä oikeushenkilöitä, joilla on näistä erillinen varallisuuspiiri. Näin ollen yhtiön omaisuutta ei voida edes pienyhtiöiden kohdalla suoraan samastaa sen täysin omistavan henkilön kanssa, vaan omistuksen erillisyydestä täytyy myös tässä tapauksessa pitää kiinni.

RL 10:2.6:n mukaan hyötyä ei tuomita menetetyksi siltä osin kuin se on palautettu tai tuomittu taikka tuomitaan suoritettavaksi loukatulle vahingonkorvauksena tai edunpalautuksena. Jos korvaus- tai edunpalautusvaatimusta ei ole esitetty tai se on vielä ratkaisematta silloin, kun menettämiskaudesta annetaan ratkaisu, menettämiskausaamus on tuomittava. Lainkohta on olennainen ihmiskauppa- ja lähirikosten yhteydessä, koska usein syytteenalaisen teon uhri on esittänyt vahingonkorvausvaatimuksen. Tällöin rikoshyöty tulee jättää tuomitsematta siltä osin, kuin hyödyn menettämistä ja vahingonkorvausta koskevat vaatimukset ovat päällekkäiset. Vahingonkorvauksen etusija suhteessa rikoshyödyn menettämiseen ei kuitenkaan tarkoita, ettei rikoshyötyyn liittyviä seikkoja tulisi selvittää esitutkinnassa ja sitä vaatia menetettäväksi. Rikoshyötyä tulee vaatia menetettäväksi aina, kun rikos on tuottanut sellaista taloudellista hyötyä, jota RL 10:2:ssä tarkoitetaan vaikkakin vaatimus esitettäisiin osittain tai kokonaan toissijaisesti asianomistajan korvausvaatimukseen nähden.

RL 10:3:ssä säädetään laajennetusta rikoshyödyn menettämisestä. Lainkohdan ideana on mahdollistaa RL 10:2:ää laajempi hyödyn menettäminen tilanteessa, jossa 1) on tehty laissa määritelty vakavahko rikos (ns. liipaisinrikos); 2) kyseinen rikos on luonteeltaan sellainen, että se voi tuottaa taloudellista hyötyä; ja 3) käsillä on omaisuutta, joka on peräisin rikollisesta toiminnasta.⁵⁰⁷ Liipaisinrikoksena pidetään esimerkiksi sellaista rikosta, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta (RL 10:3.1). Näin ollen liipaisinrikokseksi kelpaa ihmiskauppa, törkeä ihmiskauppa ja törkeä paritus, joiden rangaistusasteikon maksimi on kuusi ja törkeän ihmiskaupan kohdalla 10 vuotta vankeutta. Tuomioaineisto ei kuitenkaan sisältänyt sellaisia ratkaisuja, joissa olisi sovellettu laajennettua hyödyn menettämistä koskevaa lainkohtaa tai joissa sitä ilmeisesti olisi tullut soveltaa.

⁵⁰⁶ Ks. tältä osin KKO 2018:14, jossa osakeyhtiötä sekä yhtiön toimitusjohtajaa ja ainoaa osakkeenomistajaa A:ta koskeva menettämiskausaamusvaatimus hylättiin toimitusjohtajan/osakkeenomistajan osalta, koska asiassa ei ollut esitetty selvitystä siitä, että hän olisi itse hyötynyt rikoksesta. Ks. myös KKO 2019:52 ja Matikkala 2021, s. 373–374.

⁵⁰⁷ Jaottelu on Matikkalalta (Matikkala 2021, s. 377).

7.2 Rikoshyödyn menettäminen ihmiskauppa- ja lähirikoksissa

7.2.1 Ihmiskauppa

Tuomioaineistossa oli 16 ratkaisua, joissa syyttäjä oli vaatinut rangaistusta työperäisestä ihmiskaupasta.⁵⁰⁸ Näistä kaikki koskivat tekoja, jotka tuomiosta ilmenevien seikkojen perusteella olivat siten hyötyä tuottaneita, että rikoshyöty olisi tullut RL 10:2:n mukaisesti vaatia menetettäväksi. Ratkaisuista kuitenkin vain neljässä (4) oli esitetty hyödyn menettämistä koskeva vaatimus. Hyötyä ei näissä ratkaisuissa tuomittu maksettavaksi, koska rikoshyötyvaatimusta vastaava määrä tuomittiin vahingonkorvauksena asianomistajille.

Tavanomainen hyötymistilanne työperäistä ihmiskauppaa koskevissa ratkaisuissa on, että syytteen mukaisen teon uhri on työssä vastaajan liiketoiminnassa, eikä työstä joko lainkaan makseta palkkaa tai palkka on määrältään hyvin pieni. Tällöin rikoshyödyn on katsottava muodostuvan paitsi maksamatta jääneen palkan ja palkanlisien työnantajalle muodostamasta säästöstä myös työnantajakuluista, jotka ovat jääneet tilanteessa maksamatta. Niissä tuomioaineiston ratkaisuissa, joissa hyödyn menettämistä koskeva vaatimus oli esitetty, se kohdistui maksamatta jätettyyn palkkaan, mutta ei työnantajakuluja koskevaan säästöön. Tätä voidaan pitää ongelmallisena RL 10:2:n tarkoituksen näkökulmasta, sillä työnantajakulut muodostavat olennaisen osan palkanmaksun kokonaiskuluista, eikä ihmiskaupparikokseen syyllistyneen tulisi voida hyötyä kyseisestä säästöstä. Kyseisen hyötyerän vaatiminen menetettäväksi on olennaista myös siksi, että se ei ole päällekkäinen ihmiskaupan uhrin vahingonkorvausvaatimuksen kanssa, joka kohdistuu useimmiten maksamatta olevaan palkkaan, sen lisiin ja lomakorvauksiin.

Tuomioaineistosta tehtävä havainto näin ollen on, että hyötyvaatimus jätetään useissa ihmiskauppaa koskevissa tapauksissa tekemättä, vaikka on ilmeistä, että rikos on tuottanut hyötyä. Havainto on jossain määrin yllättävä, sillä haastatteluaineistonkin perusteella useiden ihmiskauppa-asioita hoitavien yleinen käsitys on, että rikoshyötyyn ja sen vaatimiseen liittyvät asiat osataan hyvin.⁵⁰⁹ Tuomioaineiston perusteella näyttää todennäköiseltä, että haluttomuus vaatia rikoshyötyä menetettäväksi johtuu siitä, että hyöty ja rikoksesta uhrille johtunut vahinko katsotaan päällekkäiseksi. Haas-

⁵⁰⁸ Tässä ja seuraavassa tekstissä esitetyissä ratkaisujen kokonaismääriä koskevissa luvussa ei ole mukana samassa asiakokonaisuudessa annettuja hovioikeuksien ratkaisuja mikäli tuomioaineisto on sisältänyt käräjäoikeuden ratkaisun. Yhden asiakokonaisuuden osalta on näin ollen huomioitu laskennallisesti vain yksi ratkaisu.

⁵⁰⁹ Syyttäjä 1, Syyttäjä 2, Syyttäjä 4, Syyttäjä 3 ja poliisahaastattelu.

tatteluaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että ainakin jotkut syyttäjät ajattelevat asianomistajan vahingonkorvausvaatimuksen johtavan siihen, ettei hyötyvaatimusta kannata tai tarvitse tehdä. Rikoshyöty tulisi kuitenkin joka tapauksessa vaatia vahingonkorvausvaatimukseen nähden toissijaisesti menetettäväksi. Näin on jo siitäkin käytännöllisestä syystä, että asianomistaja voi luopua korvausvaatimuksestaan rikosprosessin aikana, jolloin rikoksesta seurannut säästö jää vastaajan hyväksi.

Työperäisissä ihmiskauppatapauksissa olisi myös harkittava, onko esimerkiksi asianomistajien maksamia todellisia matkakustannuksia korkeampia kuluja, välitysmaksuja tai muita tavanomaista korkeampia kuluja pidettävä ihmiskaupparikoksen tuottamana rikoshyötynä. Jotta kyse voisi olla rikoshyödystä, tulee kyseisten todellisten kustannusten ylittävien kulujen olla oikeudellisesti relevantissa syy-yhteydessä ihmiskaupparikoksen kanssa.⁵¹⁰ Käytännössä tämä tarkoittaa, että maksuilla ja kuluilla tulee olla tarpeeksi läheinen yhteys ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttävän teon kanssa ja niiden tulee olla relevantteja ihmiskaupparikoksen tarkoituksen näkökulmasta. Riittävää ei näin ollen ole, että tietty hyöty olisi jäänyt saamatta, mikäli rikostekoa ei olisi tehty vaan lisäksi edellytetään, että hyötyä on pidettävä relevanttina ja siten kiellettyinä ihmiskaupparikoksen näkökulmasta.⁵¹¹ Näin voi olla esimerkiksi tilanteessa, jossa ihmiskauppaan syyllistynyt henkilö kuljetuttaa Suomeen työvoimaa maksaen uhrien matkakustannukset, mutta perien uhreilta korkeampia matkakustannuksia kuin kulut todellisuudessa ovat olleet. Tällöin ihmiskaupan uhri jää velkasuhteeseen tekijään nähden. Kyseinen velkasuhde voi olla merkki ihmiskaupan tunnusmerkistön mukaisesta alisteisesta asemasta ja pakkotyöstä⁵¹², jolloin myös asianomistajan suorittamat velan lyhennykset voivat ainakin osittain olla ihmiskaupparikoksen tuottamaa rikoshyötyä. Matka- tai muita kuluja ei tuomioaineistossa yleisesti vaadittu menetettäväksi. Ratkaisussa T-2018-12 syyttäjä on kuitenkin vaatinut rikoshyötynä vastaajan asianomistajilta veloittamia asumiskustannuksia. Käräjäoikeus hylkäsi vaatimuksen, koska asiassa jäi näyttämättä, että asumisetu oli arvoton eikä ollut näytetty, että maksettu summa olisi ylittänyt asumisedun arvon. Hovioikeudessa perittyjen asumiskustannusten kohtuuttomuus otettiin huomioon asianomistajille maksettuja korvauksia määrättäessä.⁵¹³

⁵¹⁰ Ks. syy-yhteydedellytyksestä Korkka 2015, s. 149 ja Matikkala 2021, s. 363–364.

⁵¹¹ Ks. hyödyn ja rikoksen yhteyden oikeudellisen relevanssin vaatimuksesta ks. tarkemmin Korkka 2015, s. 123–147.

⁵¹² Velka työnantajalle korostaa työntekijän riippuvaista asemaa työnantajasta ja vaikeuttaa irrottautumista työpaikasta. (Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 134). ILO:n osoittimissa velka ja velkaorjuus nostetaan yhdeksi pakkotyön merkiksi. Ks. tältä osin luku 5.1.3.3 edellä.

⁵¹³ Korkeimmassa oikeudessa (KKO 2022:2) ei ollut enää kysymys menettämisseurauksesta, mutta erityisesti käräjäoikeuden näkemyksen kannalta on huomionarvoista, että korkein oikeus katsoi tekijän saattaneen asianomistajat majoitusolosuhteiden osalta ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Aineisto sisälsi muutamia sellaisia ratkaisuja, joissa menettämiskaupan *kohdistaminen* on tehty joko virheellisesti taikka on epäselvää, miksi syyttäjä on päätenyt tiettyyn kohdistamiskäyttöön. Kuten edellä luvussa 7.1 on todettu, esimerkiksi osakeyhtiön ja sen osakkeenomistajan varallisuuspiirit ovat toisistaan erilliset, eikä niitä voida samastaa ilman näyttöä siitä, että osakkeenomistaja olisi hyötynyt rikoksesta muutoin kuin välillisesti omistamansa yhtiön kautta. Esimerkiksi ratkaisussa T-2018-12 syyttäjä on kohdistanut menettämiskaupankäyttöä (palkkasaatavat ja asianomistajilta laskutetut asumiskustannukset) vastaajana olleeseen luonnolliseen henkilöön, vaikka rikos oli tehty osakeyhtiön toiminnassa. Tällöin maksamatta olevaa palkkaa koskeva säästö lienee syntynyt yhtiölle, ja asumiskustannuksia koskevat tulot lienevät yhtiön tuloja. Tuomiosta ei käy ilmi, millä perusteella syyttäjä on katsonut luonnollisen henkilön saaneen hyötyä syytteen mukaisesta teosta. Myös ratkaisussa T-2015-12 maksamattomista palkoista muodostunutta säästöä on vaadittu yhteisvastuullisesti avoimelta yhtiöltä, vastaajina olevilta kahdelta yhtiömiehiltä sekä kolmannelta vastaajalta ilman, että olisi esitetty perusteluja siitä, mikä taho rikoksesta todellisuudessa on katsottava hyötynen.

Prostituutioliitännäisiä ihmiskaupparatkaisuja oli aineistossa 17. Näissä kaikissa vastaaja oli teonkuvauksen perusteella taloudellisesti hyötynyt syytteen alaisesta teosta saamalla haltuunsa asianomistajan harjoittaman prostituution tuoton tai osan siitä. Näistä 13:sta hyötyä on vaadittu menetettäväksi. Prostituutioliitännäisissä ihmiskauppatapauksissa hyödyn menettämiskaupan toisin sanottuna esitetään huomattavasti useammin kuin työperäisen ihmiskaupan tilanteessa. Kuten jäljempänä käy ilmi, paritusrikoksissa hyötyvaatimus esitetään varsin säännönmukaisesti. Haastatteluissa on esitetty tämän johtuvan ennen kaikkea siitä, että prostituutiotapauksissa vastaajan hallusta lähes poikkeuksetta löytyy käteistä rahaa, joka asetetaan takavarikkoon. Tällöin hyödyn menettämiskaupan seuraava lähes automaattisesti siitä, että takavarikoitujen varojen kohtalosta on rikosprosessin aikana joka tapauksessa päätettävä.⁵¹⁴ Löytyneet rahavarat toisin sanottuna johtavat hyödyn menettämistä koskevaan vaatimukseen. On luultavaa, että sama syy ainakin osittain vaikuttaa siihen, miksi hyötyvaatimus on yleisempi prostituutioliitännäisessä kuin työperäisessä ihmiskaupassa. Tämä selitys ei sinänsä tee toimintavasta hyväksyttävää, vaan rikostyyppien erilaista kohtelua voidaan pitää esitutkintalain vastaisena.

⁵¹⁴ Poliisihaastattelu.

7.2.2 Kiskonnantapainen työsyrijintä

Aineiston sisältämistä kiskonnantapaista työsyrijintää koskevista 57 ratkaisusta⁵¹⁵ 20:ssä oli vaadittu rikoshyötyä menetettäväksi. Tuomioista ilmenevien seikkojen perusteella kuitenkin lähes kaikki aineiston tapaukset olivat hyötyä tuottaneita. Näin ollen aineiston ratkaisuista yli 60 %:ssa hyödyn menettämistä koskeva vaatimus oli jätetty tekemättä siitä huolimatta, että edellytykset vaatimiselle vaikuttivat täyttyneen. Eräs tutkimusta varten haastatelluista henkilöistä arvioi, että poliisi hahmottaa edelleen kiskonnantapaisen työsyrijinnän osapuolten välisenä ”palkkariitana” ja on haluton ottamaan kantaa palkan oikeaan tasoon.⁵¹⁶ Kuten edellä on todettu, useampi haastatelluista henkilöistä toisaalta koki, että rikoshyödyn menettämiseen liittyvät seikat osataan hyvin. Myös kiskonnantapaisessa työsyrijinnässä menettämisseuraamuksen vähäistä käyttöä selittänee se, että saatu hyöty usein tuomitaan vahingonkorvauksena asianomistajalle. Kuten edellä on todettu työperäisen ihmiskaupan yhteydessä, hyötyvaatimus tulisi tästä huolimatta esittää toissijaisena.

Niissä 20 tapauksessa, joissa hyödyn menettämiskaavaatimus on esitetty, vaatimus on kohdistettu maksamatta olevaan palkkasaatavaan työperäistä ihmiskauppaa vastavalla tavalla. Myöskään näissä ratkaisuissa ei siten vaadittu menetettäväksi työnantajan sivukuluista aiheutunutta säästöä, vaikka näin ainakin tuomiosta ilmenevien seikkojen perusteella olisi tullut toimia.

Samoin kuin edellä on ihmiskaupan osalta todettu, tulisi kiskonnantapaisissa työsyrijintäasioissa tapauskohtaisesti arvioida, onko vastaaja tai muu taho mahdollisesti saanut rikoshyötyä myös jossakin muussa muodossa kuin edellä mainittuina säästöinä. On mahdollista, että työntekijä asetetaan tunnusmerkistön tarkoittamalla tavalla epäedulliseen asemaan myös muussa suhteessa kuin maksamalla tälle alemmaa palkkaa ja että tästä toiminnasta aiheutuu työnantajataholle säästöä.

7.2.3 Paritus

Edellä ihmiskaupparikoksen ja kiskonnantapaisen työsyrijinnän kohdalla on todettu, että rikoshyöty jätetään usein vaatimatta, vaikka siihen tuomioista ilmenevien seikkojen perusteella näyttää olevan perusteet. Tähän nähden on huomionarvoista, että tuo-

⁵¹⁵ Luvussa ovat mukana sellaiset ratkaisut, joissa on syytetty kiskonnantapaisesta työsyrijinnästä. Näin ollen luku pitää sisällään myös sellaisia ratkaisuja, joissa kiskonnantapaista työsyrijintää koskeva syyte on ollut toissijainen esimerkiksi suhteessa ihmiskauppaan.

⁵¹⁶ Poliisihaastattelu.

mioaineiston perusteella paritusrikoksissa rikoshyöty vaaditaan menetettäväksi säännönmukaisesti. Hyötyä on vaadittu menetettäväksi 38 tapauksesta⁵¹⁷ 33:ssa. Paritus tapauksissa hyöty muodostuu useimmiten vuokralle annetusta asunnosta tai muusta tilasta saadusta vuokrasta ja/tai seksuaalipalveluista saaduista maksuista.⁵¹⁸

Menettämiskaatumuksen säännönmukainen esittäminen selittyy käytännön tasolla ainakin osittain sillä, että paritusrikoksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää taloudellista hyötymistarkoitusta, jota ei ihmiskaupassa taikka kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä edellytetä.⁵¹⁹ Eräs haastatelluista syyttäjistä myös viittasi siihen, että erityisesti paritusrikoksissa hyödyn määrä vaikuttaa rangaistuksen mittaamiseen ja näin ollen siihen, kuinka paljon resursseja ja aikaa rikoshyötyyn liittyvien seikkojen selvittämiseen allokoidaan esitutkinnassa.⁵²⁰ Eräs haastateltu poliisi kiinnitti huomiota siihen, että paritusrikosten tutkinnan yhteydessä löytyy usein käteistä rahaa, joka otetaan takavarikkoon ja johon rikoshyötyvaatimus on yksinkertaista kohdistaa.⁵²¹ Lisäksi on mahdollista, että esitutkintaviranomaiselle on muodostunut paritusrikoksissa tutumpana rikostyyppinä selkeitä toimintatapoja, joihin kuuluu rikoshyödyn tutkiminen. Hyödyn muodostumisen tapa lienee myös jokseenkin selkeä paritusrikoksissa.

7.3 Yhteenveto

Ihmiskauppa on merkittävää taloudellista hyötyä tuottavaa toimintaa.⁵²² Rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn menetetyksi tuomitseminen on olennaista ihmiskaupparikossääntelyn rikostorjunnallisen tehon kannalta.⁵²³ Tästä syystä huomionarvoinen tuomioaineistosta tehtävä havainto on olennaiset eroavaisuudet siinä, kuinka usein rikoshyötyä vaaditaan menetettäväksi toisaalta työperäisissä ihmiskaupparikoksissa ja kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä ja toisaalta parituksessa sekä prostituutioliitännäisessä ihmiskaupassa. Työperäisen ihmiskaupan ja kiskonnantapaisen työsyryjinnän

⁵¹⁷ Tuomioaineiston sisältämät paritusratkaisut on rikoshyötyä koskevaa analyysiä varten rajattu 38:aan. Sama rajaus on tehty oikeushenkilön rangaistusvastuuta ja liiketointakieltoa koskevien lukujen 6.2.3 ja 8.2.3 osalta. Katsomme kyseisen määrän olevan riittävä johtopäätösten tekemiseksi tässä tutkimuksessa.

⁵¹⁸ Näin esim. ratkaisuissa T-2014-3 ja T-2013-1.

⁵¹⁹ Tähän tunnusmerkistöt erottavaan tekijään kiinnitetään huomiota myös kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomuksessa vuodelta 2014 (K 19/2014 vp, s. 58).

⁵²⁰ Syyttäjä 3.

⁵²¹ Poliisihaastattelu.

⁵²² Esim. Suomi torjuu ihmiskauppaa. Ihmiskaupan vastainen torjuntaohjelma. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja. OM 2021:15, s. 47 ja Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 13.

⁵²³ Esimerkiksi ihmiskaupan ehkäisemistä, torjumista ja uhrien suojelemista koskevan direktiivin (2011/36/EU) johdanto-osassa korostetaan rikoshyödyn menettämisen täysimääräisen käytön tärkeyttä (ks. johdanto-osa, kohta 13).

kohdalla hyöty vaaditaan menetettäväksi vain satunnaisesti, vaikka edellytykset vaatimuksen esittämiselle olisivat käsillä, kun taas paritusrikoksissa hyödyn vaatiminen on säännönmukaista. Myös prostituutioliitännäisissä ihmiskauppajutuissa hyöty lähes säännönmukaisesti vaaditaan menetettäväksi.⁵²⁴ Keskeinen havainto on myös se, että esitetyt rikoshyötyvaatimukset eivät kata kaikkea sitä säästöä, jonka ihmiskaupparikos rikoksenteikijälle tuottaa.

Useampi haastateltava esitti näkemyksen, jonka mukaan kyky selvittää rikoshyötyyn liittyviä seikkoja riippuu siitä, päätyykö teko talousrikosyksikköön tutkittavaksi.⁵²⁵ Haastatteluaineiston perusteella teon tutkiminen talousrikosyksikössäkään ei kuitenkaan välttämättä johda siihen, että rikoshyötytutkinta työperäisissä ihmiskaupparikoksissa ja kiskonnantapaisessa työsyrynnässä tehtäisiin. Erityisesti ihmiskauppa koetaan jo sellaisenaan monimutkaiseksi tutkinnan kohteeksi, eikä tutkintaa haluta vaikeuttaa rikoshyötyä koskevilla seikoilla. Haastatteluissa tuli esille myös ns. pakkokeinon vaje työperäisissä ihmiskaupparikoksissa eli se, ettei esimerkiksi rikoshyödyn menettämistä tai vahingonkorvausvastuun toteutumista turvaavaa vakuustakavarikkoa haeta tutkinnan aikana.⁵²⁶ Tunnuksmerkistön rakenne, motivaatio, pakkokeinojen ahkera käyttö ja vakiintuneet tavat tutkia ja vaatia rikoshyötyä toisaalta vaikuttavat selittävän rikoshyödyn menettämiskaavimusten esittämistä paritusrikoksissa.

Rikoshyödyn tutkinnassa esitutkintayhteistyö on olennaista. Tältä osin voidaan viitata oikeusministeriön esitutkintayhteistyötä koskevaan selvitykseen, jossa tarkastellaan yhteistyön haasteita esimerkiksi vaativissa takavarikkoasioissa ja rikoshyötytutkinnoissa.⁵²⁷ Kyseisessä raportissa on tuotu esille, että ennakoilmoitusmenettelyssä on havaittu olevan ongelmia vaikeissa ja keskivaikeissa virka-, työ- ja ihmiskaupparikoksissa. Raportin mukaan ilmoitus saapuu ajoittain niin myöhään, että mahdollisuus laadukkaaseen yhteistyöhön on jo mennyt.⁵²⁸ Tämän tutkimushankeen piirissä toteutetuissa haastatteluissa ei sen sijaan tullut esille, että ennakoilmoitusmenettelyssä olisi ollut haasteita. Ennakoilmoituksen oikea-aikaisuudella on vaikutusta niin rikoshyö-

⁵²⁴ Ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman piirissä tehdyissä kuulemisissa on tullut esille, että rikoshyödyn poisottamisen tulisi olla nykyistä keskeisemmässä roolissa, jotta rikosvastuu ihmiskaupparikoksissa toteutuisi tehokkaasti (OM 2021:15, s. 35). Eräs toimintaohjelmassa mainittu konkreettinen toimenpide on hyödyntää harmaan talouden toimintaohjelmien yhteydessä kehitettyä mallintamista ihmiskaupparikosten torjunnassa. Mallintamisella tuettaisiin myös rikoshyödyn jäljittämisen ja haltuun ottamisen tehostamista (ibid. s. 55–56).

⁵²⁵ Syyttäjä 1, Syyttäjä 3 ja Syyttäjä 2. HEUNIn raportissa vuodelta 2011 on todettu samansuuntaisesti, että ihmiskauppa- tai sen lähirikoksen käsittelytapa riippuu paljolti siitä, mihin poliisin yksikköön yksittäinen rikos päättyy tutkittavaksi. Jokinen – Ollus – Viuhko 2011, s. 164–166.

⁵²⁶ Poliisihaastattelu.

⁵²⁷ Koistinen – Karjalainen 2021, s. 62–63.

⁵²⁸ Koistinen – Karjalainen 2021, s. 27–28.

tytutkinnan aloittamiseen ja onnistumiseen kuin oikeushenkilön rangaistusvastuun tutkimiseen ihmiskauppa- ja lähirikoksissa. Ennakoilmoitus on tehtävä ajoissa, ja syytäjän olisi oltava mukana linjaamassa rikoshyötytutkinnan pääpiirteitä. Mahdollisimman pian esitutkinnan alettua olisi selvitettävä myös esimerkiksi vakuustakavarikon tarve. Samoin aluehallintoviraston mahdollinen rooli rikoshyödyn määrän laskennassa olisi selvitettävä.

8 Liiketoimintakielto

8.1 Liiketoimintakieltoa koskeva sääntely

Liiketoimintakiellosta annetun lain (LTKL, 1059/1985) tarkoitus on estää sopimatonta ja vahingollista liiketoimintaa sekä ylläpitää luottamusta liiketoimintaan (1 §). Liiketoimintakielto ei ole rangaistukseen verrattava rikosoikeudellinen seuraamus vaan elinkeino-oikeudellinen turvaamistoimenpide, johon kuitenkin liittyy olennaisia rikosoikeudellisia piirteitä silloin, kun se määrätään rikokseen tuomitsemisen yhteydessä.⁵²⁹ Tällöin liiketoimintakieltoa voidaan pitää rikosoikeudellisena turvaamistoimenpiteenä, johon soveltuu rikosoikeudellinen laillisuusperiaate.⁵³⁰ Liiketoimintakieltoon voidaan määrätä LTKL 2 §:ssä määritellyssä asemassa olevat henkilöt, joita ovat esimerkiksi kirjanpitovelvollinen yksityinen elinkeinonharjoittaja, avoimen yhtiön yhtiömies taikka yhteisön hallituksen jäsen tai toimitusjohtaja taikka se, joka tosiasiallisesti johtaa yhteisön hallintoa.⁵³¹

Liiketoimintakielton määräämisen edellytyksistä säädetään LTKL 3 §:ssä. Lainkohta voidaan pedagogisesti jakaa kahteen osaan siten, että 1 ja 2 momenteissa säädetään liiketoimintakieltoon määräämisen yleisistä edellytyksistä ja 3 momentissa tietyistä rikostyypeistä, joiden kohdalla liiketoimintakielto voidaan määrätä suoraan ilman 1 ja 2 momenttien mukaisten yleisten edellytysten täyttymisen arviointia.

LTKL 3.1–2 §:n yleisten edellytysten mukaan liiketoimintakieltoon voidaan määrätä, mikäli henkilö on olennaisesti rikkonut liiketoimintaan liittyviä lakisääteisiä velvoitteita tai syyllistynyt vähäistä vakavampaan rikolliseen menettelyyn liiketoiminnassa. Lisäksi kummassakin tilanteessa edellytetään, että toimintaa on kokonaisuutena arvioiden pidettävä vahingollisena velkojien, sopimuskumppaneiden, julkisen talouden taikka terveen ja toimivan taloudellisen kilpailun kannalta (3.1 §).⁵³² Laiminlyöntien olennaisuutta arvioitaessa otetaan huomioon erityisesti laiminlyöntien suunnitelmallisuus, kesto ja toistuvuus, niiden vahingollisuus ja tavoitellun hyödyn määrä (3.2 §). Lain esitöiden mukaan rikollisen toiminnan vähäisyyttä arvioitaessa kiinnitetään ensi sijassa

⁵²⁹ Tolvanen 2008, s. 490–493.

⁵³⁰ HE 44/2002 vp, s. 35. Vrt. HE 198/1996 vp, s. 11–12 ja KKO 1993:43, joissa viitataan liiketoimintakieltoon elinkeino-oikeudellisena turvaamistoimena. Ks. myös Matikkala 2021, s. 410.

⁵³¹ Määttä 2021, s. 16–24.

⁵³² HE 198/1996 v, s. 16–17; Matikkala 2021, s. 413.

huomiota rangaistusasteikkoon ja konkreettisen rikollisen teon ilmenemismuotoon. Rikollista toimintaa ei voida pitää vähäisenä, mikäli se muodostaa merkittävän osan liiketoiminnasta tai sen tuottama taloudellinen hyöty on merkittävä.⁵³³

Erityisten edellytysten mukaan (3.3 §) liiketoimintakielloon voidaan määrätä myös henkilö, joka on liiketoiminnassa syyllistynyt ihmiskaupparikokseen (4-kohta), kiskonnantapaiseen työsyrintään (5-kohta) tai paritusrikokseen, joka kohdistuu 18 vuotta nuorempaan henkilöön (3-kohta). Kyseisten rikostyyppien kohdalla liiketoimintakielloon voidaan määrätä näin ollen jo sillä perusteella, että liiketoiminnassa on syyllistytty lainkohdassa mainittuun rikokseen, eikä yleisten edellytysten täyttymistä tarvitse arvioida.⁵³⁴ Muiden LTKL:n mukaisten edellytysten, kuten 2 §:ssä määritellyn henkilöpiirin, on kuitenkin täytyttävä.⁵³⁵ Lain rakenne tarkoittaa, että ihmiskaupparikokseen ja sen lähirikoksiin syyllistymisen jo sellaisenaan katsotaan olevan sellaista sopimattontaa ja vahingollista liiketoimintaa, jota lailla on tarkoitus estää. Lain sanamuodon perusteella liiketoimintakiellon määrääminen on edellytysten täytyessäkin kuitenkin harkinnanvaraista. Esimerkiksi lyhytaikaisessa ja konkreettiselta ilmenemismuodostaan lievänä pidettävässä kiskonnantapaisessa työsyrintänsä voitaneen näin ollen harkita, edistääkö liiketoimintakiellon määrääminen lain tarkoitusta eli sopimattoman ja vahingollisen liiketoiminnan estämistä (1 §).⁵³⁶

Tuomioaineistoa analysoitaessa on otettava huomioon, että kiskonnantapaista työsyrintää koskeva lainkohta on tullut voimaan vasta 1.1.2015⁵³⁷, jolloin rikosoikeudellisen taannehtivuuskiellon vuoksi sitä voidaan soveltaa vasta 1.1.2015 jälkeen tehtyihin tekoihin. Vastaavasti on huomattava, että edellä mainittu paritusrikoksissa sovellettava 18 vuoden ikäraja koski ennen 1.7.2012 lainmuutosta (228/2012) myös ihmiskaupparikoksia.⁵³⁸ Näin ollen ennen 1.7.2012 tapahtuneissa ihmiskaupparikoksissa, joissa rikos on kohdistunut 18 vuotta täyttäneeseen henkilöön, liiketoimintakiellon määrääminen edellyttää yleisten liiketoimintakieltolain 3.1–2 §:n mukaisten edellytysten täyttymistä.⁵³⁹ Kyseiset lainmuutokset ovat paritus- ja ihmiskaupparikosten osalta johtuneet Suomea sitovista kansainvälisistä velvoitteista, joita on tarkasteltu edellä luvussa 2.4. Liiketoimintakiellon soveltamisalan laajentamista on perusteltu muun muassa sillä,

⁵³³ HE 198/1996 vp, s. 16; Matikkala 2021, s. 412.

⁵³⁴ Ks. esim. HE 103/2014 vp, s. 44–46; LaVL 15/2014 vp; HE 282/2010 vp s. 111; HE 122/2011 vp, s. 77; LaVL 3/2012 vp, s. 3–4; Määttä 2021, s. 42–27.

⁵³⁵ HE 103/2014 vp, s. 53; HE 282/2010 vp, s. 111.

⁵³⁶ Samansuuntaisesti Tolvanen 2008, s. 490.

⁵³⁷ Laki 1179/2014.

⁵³⁸ Ks. HE 282/2010 vp ja HE 122/2011 vp.

⁵³⁹ HE 122/2011 vp, s. 77.

että kiskonnantapaisessa työsyrynnässä on kyse työntekijän oikeuksia vakavasti loukkaavasta rikoksesta, joka tunnusmerkistöltään muistuttaa ihmiskaupan tunnusmerkistöä.⁵⁴⁰

Liiketoimintakiello määrätään syyttäjän vaatimuksesta (LTKL 6 §). Tuomioistuimen ei ole katsottu voivan tuomita vastaajaa liiketoimintakielloon sellaisilla perusteilla, joita syyttäjä ei ole vaatimuksessaan maininnut (KKO 1992:174). Esitutkinnassa on lain sanamuodon mukaan *selvitettävä* liiketoimintakielloon määräämisen edellytykset, mikäli 2 §:ssä tarkoitettu henkilö on epäiltynä liiketoiminnassa tehdystä vähäistä vakavamasta tai 3.3 §:ssä tarkoitettua rikoksesta (19a §). Toisin sanottuna liiketoimintakiellon edellytysten tutkiminen esitutkinnassa ei ole vapaaehtoista, vaan ne täytyy tutkia, kun lain edellytykset täyttyvät. Lainkohdan viittaus 3.3 §:in on tullut voimaan 15.1.2018.⁵⁴¹

Liiketoimintakiellon on katsottu perinteisesti soveltuvan taloudellisten väärinkäytösten ja talousrikosten ehkäisemiseen, vaikka liiketoimintakiellon soveltamisala sinänsä kattaa myös muun tyyppisiä rikoksia.⁵⁴² Aikavälillä 2010–2020 liiketoimintakiello on määrätty 2371 kertaa törkeän kirjanpitorikoksen ja 519 kertaa törkeän velallisen epärehellisyyden yhteydessä. Ihmiskaupparikoksen perusteella kiello on määrätty samalla aikavälillä kahdeksan (8) kertaa, kiskonnantapaisen työsyrynnän kaksi (2) kertaa ja parituksen ja törkeän parituksen perusteella yhteensä viisi (5) kertaa.⁵⁴³

8.2 Liiketoimintakiello ihmiskauppa- ja lähirikoksissa

8.2.1 Ihmiskauppa

Tuomioaineiston analyysiä liiketoimintakiellon osalta hankaloittaa jossain määrin edellä mainitut lainmuutokset. Kaikkien ennen 1.7.2012 tehtyjen ihmiskaupparikosten osalta olisi kyettävä johtopäätösten tekemiseksi ottamaan kantaa siihen, täytyvätkö liiketoimintakiellon määräämisen 3.1–2 §:n mukaiset yleiset edellytykset, mikä saattaa olla tuomioista ilmenevien seikkojen perusteella haastavaa.

⁵⁴⁰ HE 103/2014 vp, s. 45.

⁵⁴¹ Laki 2017/749.

⁵⁴² Ks. esim. HE 103/2014 vp, s. 17. Tolvanen 2008, s. 486.

⁵⁴³ Tilastokeskus. Liiketoimintakielloon määrätty tuomion päär rikoksen mukaan 2010–2020. Tiedot haettu 28.1.2022. Verko-osoite: https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__oik__syyttr/stat-fin_syyttr_pxt_126u.px/table/tableViewLayout1/.

Tuomioaineistossa oli yhdeksän (9) työperäistä ihmiskauppaa koskevaa ratkaisua, joissa syytteen alainen teko oli tehty ennen 1.7.2012. Näissä ei ollut vaadittu liiketoimintakieltoa. Työperäisissä ihmiskaupparikoksissa voitaneen pitää pääsääntönä, että teot ovat lähtökohtaisesti aina luonteeltaan vähäistä vakavampia rikoksia, joissa on olennaisesti laiminlyöty liiketoimintaan liittyviä lakisääteisiä velvoitteita ja jotka myös kokonaisuutena arvioiden yleensä ovat vahingollisia sekä julkisen talouden että terveen ja toimivan taloudellisen kilpailun kannalta. Palkkojen ja työnantajamaksujen maksamatta jättäminen, ihmisarvoisten työskentelyolosuhteiden laiminlyöminen ja ilmaisen työvoiman hyväksi käyttäminen rikollisella tavalla johtavat eittämättä ainakin toimivan ja terveen kilpailun vääristymiseen mutta ovat myös haitallista toimintaa julkisen talouden kannalta. Näin ollen näyttäisi siltä, että liiketoimintakiellon edellytykset olisivat mahdollisesti ratkaisuissa täyttyneet.⁵⁴⁴

Aineistossa oli seitsemän (7) työperäistä ihmiskauppaa koskevaa tuomiota, joissa teko-aika oli 1.7.2012 jälkeen. Näissä tapauksissa liiketoimintakieltoa olisi voitu ainakin lähtökohtaisesti vaatia suoraan liiketoiminnassa tehdyn ihmiskaupparikoksen perusteella (LTKL 3.3 §). Näistä ratkaisuista liiketoimintakieltoa on vaadittu neljässä (4) ratkaisussa, joista ainakin kahdessa kieltoa vaadittiin ensisijaisesti törkeän kirjanpitorikoksen perusteella.⁵⁴⁵ Liiketoimintakieltoa olisi mitä ilmeisimmin tullut vaatia myös nimenomaisesti ihmiskaupparikoksen perusteella, koska kiellon määrääminen ei tällöin olisi ollut riippuvainen lain 3.1–2 §:n yleisten edellytysten täyttymisestä kuten on tilanteessa, jossa liiketoimintakieltoa vaaditaan kirjanpitorikoksen perusteella.

Edellä mainituista neljästä ratkaisusta liiketoimintakieltoa koskeva vaatimus hyväksyttiin kolmessa. Tuomittujen kieltojen pituudet vaihtelivat kolmesta kuuteen vuoteen. Lievintä kolmen vuoden tuomiota perusteltiin muun muassa rikosteosta kuluneella pitkällä ajalla. Neljän vuoden pituisia kieltoja perusteltiin vastaajien menettelyllä ja kuuden vuoden kieltoa sillä, että vastaaja oli ihmiskaupparikoksen ja muun rikollisen menettelyn ohella rikkonut aiempaa liiketoimintakieltoa RL 16:11:n tarkoittamalla tavalla.

Vaikka liiketoimintakieltoa ei ole vaadittu kaikissa sellaisissa tilanteissa, joissa vaatimisen perusteet näyttävät täyttyvän, liiketoimintakieltoa koskevat vaatimukset 1.7.2012 lainmuutoksen jälkeen tehdyissä teoissa antavat kuitenkin aiheen olettaa, että lainmuutos on huomioitu poliisin, syyttäjän ja tuomioistuinten toiminnassa.

⁵⁴⁴ Liiketoimintakieltoa kiskonnantapaisen työsyrynnän kohdalla on perusteltu saman tavisilla seikoilla Turun hovioikeuden ratkaisussa 2019:4, R 17/1938, 31.12.2018, 156603. Ks. myös liiketoimintakieltoa koskevasta kokonaisarvostelusta ratkaisut KKO 2002:117, 2002:118 ja 2004:131.

⁵⁴⁵ Ratkaisut T-2019-7 ja T-2021-1.

8.2.2 Kiskonnantapainen työsyRJintä

Tuomioaineiston sisältämistä 57 kiskonnantapaista työsyRJintää koskevasta ratkaisusta⁵⁴⁶ 13:sta on vaadittu liiketoimintakieltoa.

Valtaosa tuomioaineiston kiskonnantapaista työsyRJintää koskevista ratkaisuista ovat koskeneet ennen 1.1.2015 tehtyjä tekoja (47 kappaletta)⁵⁴⁷, jolloin liiketoimintakielto voidaan tuomita vain LTKL 3.1–2 §:n yleisten edellytysten täytyessä. Liiketoimintakieltoa on näistä ratkaisuista vaadittu 10:ssä, joista neljässä vaatimus on perustunut ensisijaisesti tai pelkästään kirjanpitorikokseen, velallisen epärehellisyyteen tai veropetokseen. Niistä ratkaisuista, joissa liiketoimintakieltoa on vaadittu, neljässä vaatimus on johtanut 3–4 vuoden pituisen liiketoimintakiellon tuomitsemiseen. Esimerkiksi ratkaisussa T-2013-11 liiketoimintakieltoa on vaadittu kiskonnantapaisen työsyRJinnän lisäksi myös törkeän kirjanpitorikoksen ja työaika-suojelurikoksen perusteella. Kärjäoikeus on päätnyt tuomitsemaan neljän vuoden pituisen liiketoimintakiellon, joka kuitenkin on hovioikeudessa kumottu muun muassa sillä perusteella, että liiketoimintakiellon määrääminen olisi huonontanut asianomistajan mahdollisuutta saada vastajalta korvaus palkkasaataviensa osalta. Ratkaisussa T-2017-18 pääasiassa kiskonnantapaiseen työsyRJintään perustunut liiketoimintakielto vaatimus hylättiin kärjäoikeudessa sillä perusteella, ettei LKTL soveltuisi Ahvenanmaalla. Hovioikeus katsoi toisin ja tuomitsi kolmen vuoden pituisen liiketoimintakiellon. Kieltoa perusteltiin muun muassa teon pitkällä kestolla, sillä että thaimaalainen henkilökunta oli valittu taloudellisista syistä sekä sillä, että liiketoiminta oli laajentunut tekoaikana huomattavasti.⁵⁴⁸

Niissä ennen lainmuutosta tapahtuneissa teoissa, joissa liiketoimintakieltoa on vaadittu, ei ole sellaisia selviä piirteitä, joiden vuoksi olisi ilmeistä, miksi juuri niissä on päädytty vaatimaan liiketoimintakieltoa, kun muissa tapauksissa vaatimusta ei ole esitetty. Vaikuttaa näin ollen siltä, että liiketoimintakiellon vaatiminen on ollut ainakin ennen 1.1.2015 lainmuutosta satunnaista kiskonnantapaista työsyRJintää koskevissa jutuissa. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että ainakin joissain niistä ratkaisuissa, joissa liiketoimintakieltoa ei ole vaadittu, vaatimisen perusteet olisivat saattaneet täytyä. Näin on siksi, että ratkaisuissa kiskonnantapainen työsyRJintä on kestänyt huomattavasti.

⁵⁴⁶ Tässä luvussa ei ole mukana samassa asiakokonaisuudessa annettuja hovioikeuksien ratkaisuja.

⁵⁴⁷ Yhdessä ratkaisussa teko on alkanut 2013 ja päättnyt 22.1.2015 (T-2017-15).

⁵⁴⁸ THO 2019:4, R 17/1938, 31.12.2018, 156603.

tavan pitkän ajan, kohdistunut useaan henkilöön ja vaikuttanut merkittäväällä tavalla liiketoiminnan harjoittamiseen⁵⁴⁹, mistä syystä voitaisiin ajatella, että liiketoimintakielto-lain yleiset edellytykset täytyisivät ja kyse olisi laissa tarkoitetulla tavalla vahingolli-sesta toiminnasta.⁵⁵⁰

Aineistossa oli kahdeksan (8) ratkaisua, joissa kiskonnantapaista työsyrintää koske-van syytteen tekoaika oli 1.1.2015 jälkeen. Näissä tapauksissa liiketoimintakieltoa olisi voitu ainakin lähtökohtaisesti vaatia jo sen perusteella, että liiketoiminnassa on syyt-teen mukaan katsottu syyllistyneen kiskonnantapaisten työsyrintään. Kyseisistä ratkai-suista kuitenkin vain kolmessa (3) on vaadittu liiketoimintakieltoa, joista yhdessä vaa-timus on perustunut ensisijaisena syytekohtana olevaan ihmiskaupparikokseen.⁵⁵¹ Kiskonnantapaiseen työsyrintään perustuneista vaatimuksista toinen on hylätty yleis-ten edellytysten täyttymättä jäämisen perusteella, vaikka tapauksessa olisi tullut so-veltaa erityistä, kiskonnantapaista työsyrintää koskevaa perustetta (LTKL 3.3 §). Kä-räjäoikeus katsoi ratkaisussa, että teko oli ajoittunut puolen vuoden ajalle ja liiketoi-minnan volyyymi oli ollut melko vähäistä, mistä syystä syyttäjän vaatimus oli hylättävä. Toisessa ratkaisussa syyte hylättiin ja sitä myöten myös liiketoimintakieltoa koskeva vaatimus.

8.2.3 Paritus

Paritusrikos tehdään varsin usein tavalla, jossa toiminta sijoittuu virallisesti organisoi-dun liiketoimintaympäristön ulkopuolelle, eli toimintaa ei harjoiteta esimerkiksi yhtiö-muodon tai toiminimen puitteissa. Liiketoimintakieltoa koskevaa analyysiä varten tar-kastelluista 38 paritusrikosta koskevasta ratkaisusta⁵⁵² 30 kuuluu tähän ryhmään. Ot-taen huomioon, että liiketoimintakielto voidaan määrätä vain tietyille liiketoimintakielto-laissa määritellyille henkilöille, kuten kirjanpitovelvolliselle yksityiselle elinkeinonhar-joittajalle, toimitusjohtajalle ja hallituksen jäsenelle, liiketoimintakielto ei tuomioista il-menevien seikkojen perusteella tule sovellettavaksi sanotuissa ratkaisussa.

Lopuissa kahdeksassa (8) ratkaisussa paritustoimintaa oli harjoitettu toiminimellä, yk-sityisenä elinkeinonharjoittajana omalla nimellä tai kyse oli siitä, että paritusta varten

⁵⁴⁹ Esim. ratkaisussa T-2010-10, T-2016-14 ja T-2020-17 teot olivat kestäneet kahdesta neljään vuotta ja kohdistuneet kahdesta seitsemään henkilöön.

⁵⁵⁰ Samantyyllisillä seikoilla on perusteltu liiketoimintakielton määräämistä lainmuutosta edeltävän lainsäädännön puitteissa julkisessa Turun hovioikeuden tuomiossa, joka koski ahvenanmaalaisessa yhtiössä tapahtunutta kiskonnantapaista työsyrintää (THO 2019:4, R 17/1938, 31.12.2018, 156603).

⁵⁵¹ Ratkaisut T-2020-14, T-2020-12 ja T-2016-9.

⁵⁵² Tuomioaineiston sisältämät paritusratkaisut on liiketoimintakieltoa koskevaa analyysiä varten rajattu 38:aan. Sama rajausta on tehty oikeushenkilön rangaistusvastuuta ja rikoshyödyn menettämistä koskevien lukujen 6.2.3 ja 7.2.3 osalta. Katsomme kyseisen määrän olevan riittävä johtopäätösten tekemiseksi tässä tutkimuksessa.

järjestetyt asunnot oli omistettu tai edelleen vuokrattu osakeyhtiön kautta, jolloin liiketoimintakiellon määrääminen voi tulla kyseeseen.

Liiketoimintakieltoa oli vaadittu näistä neljässä (4), joskin yhdessä vaatimus perustui paritusrikoksen ohella myös rahanpesurikosta koskevaan syytteeseen. Muissa kolmessa ratkaisussa liiketoimintakieltoa koskevaa vaatimusta perusteltiin sillä, että paritustoimintaa oli harjoitettu pitkän ajanjakson ajan eikä toiminnassa joko ollut lainkaan pidetty kirjanpitoa tai se oli olennaisesti laiminlyöty⁵⁵³, mistä syystä rikollista toimintaa oli pidettävä liiketoimintakieltolain 3.1–2 §:n mukaisesti vahingollisena. Kaikissa kolmessa ratkaisussa määrättiin kolmen vuoden liiketoimintakielto. Neljännessä ratkaisussa syyte parituksesta hylättiin, ja liiketoimintakielto määrättiin rahanpesurikoksen perusteella.

Lopuissa neljässä liiketoiminnallisessa ympäristössä tehdyssä paritusrikoksessa liiketoimintakieltoa ei ollut vaadittu. Liiketoimintakiellon vaatimisen edellytysten olemassaolo on paritusrikosta koskevissa ratkaisuissa jossain määrin haastavaa arvioida, koska tuomioista ei täysin ilmene, miten laajaa paritustoimintaa oli suhteessa muuhun liiketoimintaan. Tuomioissa ei myöskään ole tuotu esille kirjanpidon laiminlyöntiin liittyviä seikkoja, mikä voi johtua juuri siitä, ettei liiketoimintakieltoa ollut vaadittu eikä kirjanpidon laiminlyönti ole paritusrikoksen tunnusmerkistön täyttymisen kannalta sellaisenaan olennaista. Toisaalta tuomioista ei ilmene mitään sellaista, jonka perusteella olisi ilmeistä, miksi liiketoimintakieltoa ei vaadittu. Yhdessä ratkaisusta paritusrikos kohdistui 18 vuotta nuorempaan henkilöön, jolloin liiketoimintakieltoa olisi tullut ainakin lähtökohtaisesti vaatia liiketoimintakieltolain 3.3 §:n erityissäännöksen perusteella ilman, että asiassa olisi tarvinnut arvioida yleisten edellytysten täyttymistä.⁵⁵⁴

8.3 Yhteenveto

Näyttää siltä, että 1.7.2012 ja 1.1.2015 voimaan tulleet lainmuutokset ovat jossain määrin lisänneet liiketoimintakiellon vaatimista ja määräämistä ihmiskauppa- ja lähirikoksissa. Tuomioaineisto sisälsi kuitenkin useita sellaisia lainmuutosten jälkeisiä tekoja koskevia ratkaisuja, joissa liiketoimintakiellon määräämisen edellytykset näyttävät täyttyneen, mutta kieltoa ei tästä huolimatta vaadittu.

⁵⁵³ Korkein oikeus on kiinnittänyt kirjanpidon ja lakisääteisten maksujen laiminlyöntiin erityistä huomiota liiketoimintakieltoa koskevassa ratkaisussa KKO 2002:117. Ks. tältä osin myös Tolvanen 2008, s. 487–488.

⁵⁵⁴ Ratkaisu T-2015-5.

Suosittelimme, että syyteharkinnassa kiinnitetään tehostetusti huomiota LTKL 3.3 §:in, jonka perusteella liiketoimintakielto voidaan määrätä tilanteessa, jossa liiketoiminnassa on syyllistytty ihmiskauppaan tai kiskonnantapaiseen työsyryntään ilman, että olisi arvioitava LTKL 3.1–2 §:n mukaisia yleisiä edellytyksiä.

9 Ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskeva rangaistuskäytäntö

Rikoskohtaisten rangaistusasteikkojen lisäksi rangaistuksen määräämistä ja mittaamista ohjaavat muun muassa rikoslain 2–2c, 6 ja 7 luvun säännökset. Rikosten seuraamuksia koskevaa sääntelyä on myös muualla lainsäädännössä, eikä tässä yhteydessä ole mahdollista antaa millään tavalla kattavaa kuvaa rangaistuksen määräämistä ja mittaamista (saati muita rikoksen seuraamuksia) koskevasta sääntelystä. Tässä luvussa tarkastellaan luonnollisille henkilöille määrättyjä rangaistuksia ihmiskaupasta, parituksesta ja kiskonnantapaisesta työsyrynnästä tutkimushankkeen aineistoon kuuluvien tuomioiden perusteella. Oikeushenkilön rangaistusvastuuta käsitellään luvussa 6.

Rikoslain 6 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan rangaistusta määrättäessä on otettava huomioon kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. Säännöksen mukaan tällaisia perusteita ovat ainakin saman luvun 4–8 §:ssä mainitut perusteet. Rangaistuksen mittaamista koskevan yleisperiaatteen mukaan (RL 6:4) rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen. Lain 6 luvun 5–8 §:ssä on puolestaan ilmaistu rangaistuksen koventamis-, lieventämis- ja kohtuullistamisperusteet sekä rangaistusasteikon lieventämisen edellytykset.

9.1 Ihmiskauppa

Ihmiskaupan (RL 25:3) rangaistusasteikko on vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta, ja törkeän ihmiskaupan (RL 25:3a) rangaistusasteikko on vankeutta vähintään kaksi ja enintään kymmenen vuotta. Ihmiskauppasäännösten rangaistusasteikot ovat suhteelliset laajat, ja ne kattavatkin rangaistusarvoltaan hyvin erityyppisiä tekoja. Tämä on ilmaistu myös säännösten esitöissä useissa asiayhteyksissä: esimerkiksi tekotavoista (määräys)valtaan ottamista on pidettävä vakavampana tekotapana kuin muita, ja jos vastaaja syyllistyy myös fyysiseen vapaudenriistoon, on tämä huomioitava rangaistusta mitattaessa sitä ankaroitavana tekijänä.⁵⁵⁵ Useista vaihtoehtoisista ja osittain luonteeltaan toisistaan poikkeavista keinoista, tekotavoista

⁵⁵⁵ HE 34/2004 vp, s. 95; HE 103/2014 vp, s. 51/II.

ja teon tarkoituksista johtuen ihmiskauppasäännöksen perusteella arvioiduksi ja tuomituksi tulevat teot poikkeavat toisistaan paljonkin. Nämä erot näkyvät myös vaihteluna ihmiskaupparikoksista määrätyissä rangaistuksissa.

Rangaistuskäytännön yhtenäisyys edellyttää, että samanlaisia tapauksia kohdellaan samalla tavalla ja erilaisia tapauksia eri tavalla, ja lisäksi rangaistuksen tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa tehtyyn rikokseen (RL 6:4:n mukaan sen vahingollisuuden, vaarallisuuden, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen).⁵⁵⁶ Ihmiskauppasäännöstä koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että mitattaessa rangaistusta ihmiskaupasta, on ”otettava huomioon esimerkiksi, missä asemassa uhri on ollut, mitä tekotapoja on käytetty, onko teon tarkoitus toteutunut ja millaista vahinkoa uhrille on aiheutunut”.⁵⁵⁷ Osassa aineistoon kuuluvista tuomioista on tuotu esiin rangaistuksen mittaamisen osalta se haaste, että ihmiskauppaa koskevaa korkeimman oikeuden, mutta myös hovioikeuden ratkaisukäytäntöä on vähän, jolloin rangaistuksen yhtenäisyyttä ja mittaamisessa huomioitavia seikkoja on vaikeampi arvioida.

Korkein oikeus on ottanut kantaa rangaistuksen mittaamiseen törkeää ihmiskauppaa koskevassa ennakkopäätöksessä 2017:60.⁵⁵⁸ Rangaistuksen mittaamisen ohella ratkaisu koskee myös ulkomailla tuomitun vankeusrangaistuksen huomioon ottamista Suomessa. Asiassa oli kyse siitä, että vastaajat olivat houkutelleet asianomistajan mukaansa ja pitäneet tätä neljän vuoden ajan ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa. Asianomistaja sai tekoaikana kolme lasta yhdessä toisen vastaajan kanssa, joiden äidiksi merkittiin väestötietojärjestelmään toinen vastaajista. Vastaaja oli vienyt yhden lapsista ilman asianomistajan lupaa Ruotsiin. Yhteinen rangaistus määrättiin törkeän ihmiskaupan ja lapsikaappauksen lisäksi virkamiehen väkivaltaisesta vastustamisesta. Ihmiskaupparikoksen osalta korkein oikeus katsoi teon moitittavuutta lisääviksi seikoiksi asianomistajan nuoren iän, hänelle aiheutetun huomattavan kärsimyksen sekä yli neljä vuotta kestäneen lähes täydellisen eristämisen ulkomaailmasta (tuomion kohta 25). Lisäksi huomioitiin se, että vastaaja oli pahoinpidellyt asianomistajaa ja uhannut väkivallalla myös tämän perheenjäseniä ja siten pitänyt tätä vallassaan. Törkeän ihmiskaupan ja rekisterimerkintärikoksen katsottiin yhdessä osoittavan myös pit-

⁵⁵⁶ Rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä ja suhteellisuudesta lähemmin esim. Matikala 2021, s. 211–223.

⁵⁵⁷ HE 34/2004 vp, s. 98/II.

⁵⁵⁸ Asiaa koskevat alempien tuomioistuinten tuomiot kuuluvat tämän hankkeen tutkimusaineistoon (T-2015-9 ja T-2016-6). Koska korkein oikeus on ottanut kantaa rangaistuksen mittaamiseen asiassa, kyseisiä alempien tuomioistuinten tuomioita ei tarkastella tässä luvussa lähemmin.

käänteistä ja johdonmukaista suunnitelmallisuutta (kohta 26). Näillä perusteilla korkein oikeus hyväksyi teoista hovioikeuden tuomitseman viiden vuoden ja kahdeksan kuukauden yhteisen vankeusrangaistuksen (kohta 27).⁵⁵⁹

Myös korkeimman oikeuden törkeää ihmiskauppaa koskevassa ennakkopäätöksessä KKO 2014:80 on otettu kantaa rangaistuksen mittaamiseen. Rangaistuksen mittaamisen osalta korkein oikeus (tuomion kohta 57) kiinnitti ensinnäkin huomiota seikkoihin, jotka on mainittu ihmiskauppasäännöstä koskevassa hallituksen esityksessä rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavina seikkoina, eli muun muassa siihen, missä asemassa uhri on ollut, mitä tekotapoja on käytetty, onko teon tarkoitus toteutunut ja millaista vahinkoa uhrille on aiheutunut. Ratkaisussa on huomioitu teon moitittavuutta lisäävinä seikkoina hyväksikäyttökertojen suuri määrä, teon kokonaiskesto (useita kuukausia), vastaajan kavaluutta osoittava ja uhkailuun perustunut tapa erehdyttää asianomistaja sekä se, että useat hyväksikäyttötilanteet ovat olleet sukupuoliyhteyksiin edenneitä seksuaalitekoja. Puolestaan rangaistuksen lieventämistä puoltavina seikkoina huomioitiin, ettei asianomistajaan ollut kohdistettu suoranaista väkivaltaa eikä hänen liikkumisvapauttaan ollut sanottavasti rajoitettu, vastaaja oli vain 18-vuotias, eikä osapuolten ikäero ei ollut suuri, ja heidän välillään oli ollut alun perin tasavertainen ystävyysuhde. Korkein oikeus ei myöskään pitänyt toimintaa ammattimaisena tai järjestelmällisenä siitä huolimatta, että teolla tavoiteltu taloudellinen hyöty oli huomattava. Rangaistuksen mittaamisessa (kohta 60) huomioitiin vastaajan ensikertalaisuus rikoksentehtäjänä, ja todettiin, etteivät hänen syykseen luetut muut rikokset (laiton uhkaus ja vahingonteko) vaikuta merkittävästi yhteiseen rangaistukseen. Korkein oikeus mittasi näillä perusteilla rangaistukseksi 2 vuotta 6 kuukautta vankeutta.

Ennakkopäätöksen perusteella voi joissain tapauksissa saada apua oikeasuhtaisen rangaistuksen mittaamiseen, mutta korkein oikeus totesi kyseisen tapauksen olleen epätavanomainen (kohdat 59 ja 52), joten ”tyypillisemmissä” tapauksissa siitä tuskin on merkittävästi apua rangaistusta määrättäessä tai mitattaessa. Epätyypillisinä piirteinä pidettiin osapuolten välistä suhdetta sekä harjoitetun toiminnan erityispiirteitä, joilla ilmeisesti viitattiin ainakin siihen, ettei tapauksessa ollut kyse rajat ylittävästä rikollisuudesta, eikä siihen liittynyt järjestäytyntä rikollisuutta. Tutkimusaineistosta tehtyjen havaintojen perusteella on sinänsä epätyypillistä, joskaan ei aivan ainutlaatuisia, että teon osapuolet ovat alun perin olleet jossain määrin tasa-arvoisessa suhteessa keskenään.⁵⁶⁰ Sen sijaan se, ettei ihmiskauppaan liity järjestäytyntä rikollisuutta, on pikemminkin tyypillistä kuin poikkeuksellista. Joka tapauksessa osapuolten välisen suhteen ja vastaajan nuoren iän aiheuttamasta poikkeuksellisesta luonteesta johtuen

⁵⁵⁹ Korkeimman oikeuden mukaan Ruotsissa tuomittu vankeusrangaistus oli kuitenkin otettava huomioon rangaistusta alentavana seikkana vastaavalla tavalla kuin Suomessa tuomittu saman pituinen rangaistus huomioitaisiin. Tämän perusteella vastaajalle tuomittua rangaistusta alennettiin kahdella vuodella.

⁵⁶⁰ Tämäntyyppinen tilanne oli ainakin tapauksessa T-2020-8.

ennakkopäätöstä ei voitane juuri hyödyntää rangaistuskäytännön yhtenäisyyden arvioimisessa.

Pakkotyötä koskevat tapaukset poikkeavat merkittävästi seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevista tapauksista, mikä vaikuttaa myös teoista tuomittuihin rangaistuksiin. Aineistoon kuuluvien tuomioiden perusteella pakkotyötä koskevista ihmiskauppateoista määrätty rangaistukset ovat lievempiä ja rangaistuksissa on hieman vähemmän hajontaa kuin muun tyyppisistä ihmiskauppateoista tuomituissa rangaistuksissa. Korkein oikeus antoi ensimmäisen ennakkopäätöksen työperäiseen hyväksikäyttöön liittyvästä ihmiskauppatapauksesta vasta tammikuussa 2022 (KKO 2022:2), joten ratkaisua ei ole voitu huomioida tutkimushankkeen aineistoon kuuluvissa tuomioissa. Asiassa oli kyse marjanpoimijoiden värväämisestä ulkomailta Suomeen, ja asianomistajat joutuivat Suomessa pakkotyöhön ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Korkeimmassa oikeudessa oli kyse rikosten yksiköimisestä ja rangaistuksen määräämisestä. Rangaistuksen määräämisen osalta ratkaisussa on kiinnitetty huomiota osittain samoihin seikkoihin kuin aiemmissakin ihmiskauppaa koskevista ennakkopäätöksissä, joskin perusteluissa on myös todettu käsillä olleen tapauksen olevan erilainen kuin aiemmat (kohdat 21–21). Lisäksi teon vahingollisuudesta ja vaarallisuudesta todettiin seuraavaa:

Ihmiskaupparikos on sitä vahingollisempi ja vaarallisempi, mitä nöyryyttävämmin ja syvämmämin se riistää asianomistajalta vapauden ja mitä haitallisemmat sen seuraukset ovat tai olisivat tapauksen olosuhteissa voineet olla. Toiseksi huomioon voidaan ottaa myös se, kuinka monia ihmiskaupan tunnusmerkistön mukaisia keinoja ja tekotapoja teossa on käytetty sekä kuinka monet ja millaiset tarkoitukset teolla on ollut. Kolmanneksi ihmiskaupparikosten kaltaisissa, useimmiten osana suurempaa mahdollisesti kansainvälistäkin organisaatiota tehdyissä teoissa on kiinnitettävä huomiota tekijän määräysvalan ja osallisuuden määrään toiminnassa sekä hänen syyllisyytensä asteeseen.⁵⁶¹

Mitattaessa rangaistusta kyseisessä tapauksessa on ensinnäkin huomautettu, että teot, joissa asianomistaja on saatettu seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai joissa asianomistajan terveys olisi vaarantunut, ovat lähtökohtaisesti vakavampia. Tapauksessa oli kyse näitä lievemmin arvioitavasta teosta. Teon moitittavuutta lisäävinä seikkoina kuitenkin huomioitiin, että tapauksessa täyttyi kaksi ihmiskaupan tarkoituksista (pakkotyö ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen), asianomistajat olivat joutuneet tekemään fyysisesti raskasta työtä ilman mahdollisuutta riittävään lepoon, eikä heille ollut kertynyt ansioita, vaan päinvastoin, he olivat joutuneet teon seurauk-

⁵⁶¹ KKO 2022:2, kohta 22.

sena taloudelliseen ahdinkoon. Vastaaja itse sen sijaan oli pyrkinyt taloudellisen hyödyn saamiseen asianomistajien kustannuksella ja suhtautunut välinpitämättömästi sekä asianomistajien asemaan että viranomaisille antamiinsa sitoumuksiin.⁵⁶²

Kokonaisuutena tarkasteltuna tekoa oli kuitenkin korkeimman oikeuden mukaan pidettävä lievemmin arvioitavana kuin ”ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön tyyppitapausta”. Tässäkään ratkaisussa ei kuitenkaan täsmennetä sitä, mitä tyyppitapauksella tarkoitetaan, vaikka ihmiskaupparikosten tunnusmerkistö kattaa hyvin erityyppisiä tekoja. Joka tapauksessa lieventävinä seikkoina huomioitiin, ettei asianomistajien fyysistä liikkumisvapautta rajoitettu, eikä valtaosa vastaajan laillisessa liiketoiminnassa työllistetyistä marjanpoimijoista ollut ihmiskaupan kohteena.⁵⁶³ Näillä perusteilla korkein oikeus katsoi oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi yhdestä ihmiskaupparikoksesta 10 kuukautta vankeutta. Vastaaja syyllistyi asiassa yhteensä 26 ihmiskaupparikokseen, jotka liittyivät kiinteästi toisiinsa.⁵⁶⁴ Muiden ihmiskaupparikosten osuudeksi rangaistuksesta katsottiin 10 kuukautta, ja samassa yhteydessä syyksiluetun petoksen vaikutus rangaistukseen oli 2 kuukautta, jolloin yhteiseksi rangaistukseksi tuomittiin 1 vuosi 10 kuukautta vankeutta.⁵⁶⁵

Myös rangaistuslajin valintaa koskevat perustelut ja punninta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä ovat ennakkopäätöksessä yksityiskohtaiset. Ehdollisen vankeuden puolesta puhui se, ettei vastaajaa ollut aiemmin tuomittu rikoksista sekä teon luonne pikemminkin tarkoituksellisenä tietämättömyytenä ja toimintavelvollisuuksien laiminlyöntinä kuin harkittuna pyrkimyksenä rakentaa liiketoiminta ihmiskaupan varaan. Vankeusrangaistuksen pituus, teon vakavuus ja tekijän syyllisyys huomioiden korkein oikeus kuitenkin määräsi vankeusrangaistuksen ehdottomana.⁵⁶⁶

Vuosina 2004–2017 Suomessa annettuja ihmiskauppatuomioita koskevan tutkimuksen perusteella rangaistuksen ankaruuteen ovat vaikuttaneet seuraavat seikat: tekoajan pituus, uhrien lukumäärä, uhrin asema, aiheutunut vahinko, hyväksikäytön luonne (pakkotyössä työpäivien pituus ja vapaiden vähäisyys, seksuaalisessa hyväksikäytössä hyväksikäyttökertojen lukumäärä ja tapa), onko teon tunnusmerkistössä tarkoitettu tarkoitus toteutunut, onko uhrin fyysistä liikkumisvapautta rajoitettu, onko

⁵⁶² Tuomion kohta 25.

⁵⁶³ Tuomion kohta 26.

⁵⁶⁴ Ennakkoratkaisussa otettiin kantaa myös rikosten yksiköimiseen (kohdat 11–17). Hovioikeus oli poikkeuksellisesti pitänyt tekoa yhtenä ihmiskaupparikoksena, mutta korkeimman oikeuden mukaan henkilöön liittyvien oikeuksien loukkaukset katsotaan lähtökohtaisesti erillisiksi teoiksi asianomistajien määrän mukaisesti, eikä tapauksessa ollut syytä poiketa tästä lähtökohdasta.

⁵⁶⁵ Tuomion kohdat 26–31.

⁵⁶⁶ Tuomion kohdat 32–38. Esittelijä ja kaksi oikeusneuvosta olivat kuitenkin eri mieltä lajinvalinnasta katsoen ehdollista vankeusrangaistusta puoltavien seikkojen olleen painavampia.

teossa käytetty väkivaltaa tai sen uhkaa, uhrin erehdyttämisen tapa, teon nöyryyttävyys / uhrin alentava kohtelu, teon suunnitelmallisuus tai systemaattisuus ja taloudellisen hyödyn tavoittelu teon motiivina. Lisäksi silloin kun teossa on useita tekijöitä, on huomioitu tekijän asema suhteessa muihin, toisin sanoen, onko henkilö ollut toimintaa johtava tekijä vai epäitsenäinen muiden ohjaama tekijä.⁵⁶⁷

Rangaistusten ankaruuden arvioimista ja vertailemista vaikeuttaa ensinnäkin se, että osassa tuomioista ihmiskaupan yhteydessä on tuomittu yhteinen rangaistus ihmiskaupasta ja muista rikoksista, eikä kaikissa tapauksissa ole eritelty yksikkörangaistuksia tai ihmiskaupan osuutta rangaistuksesta. Toiseksi kahdessa tuomiossa vastaaja on tuomittu ihmiskaupan lisäksi myös raiskauksesta, ja raiskausta on pidetty vakavimpana tekona,⁵⁶⁸ jolloin ihmiskaupasta tuomittu osuus rangaistuksesta on jäänyt pienemmäksi. Lisäksi käytännön arvioimisessa on haasteena se, että ratkaisuja on perusteltu hyvin eri tavoin, osassa perusteellisesti ja osassa ei käytännössä lainkaan.

Tutkimusaineistoon kuuluvissa käräjäoikeuksien tuomioissa on tuomittu rangaistukseen ihmiskaupasta yhteensä 20 henkilöä ja törkeästä ihmiskaupasta 6 henkilöä, hovioikeuden tuomioissa ihmiskaupasta tuomittuja on yhteensä 13 henkilöä ja törkeästä ihmiskaupasta tuomittuja 4 henkilöä.⁵⁶⁹ Tuomitut rangaistukset vaihtelevat paljon. Lievin perusmuotoisesta ihmiskaupasta tuomittu rangaistus on 7 kuukautta vankeutta ehdollisena (pakkotyö) ja ankarin 5 vuotta ja 6 kuukautta vankeutta (paritustyyppinen seksuaalinen hyväksikäyttö). Jälkimmäisessä rangaistuksessa oli kyse yhteisestä rangaistuksesta, jossa oli mukana 5 erilliseksi katsottua ihmiskauppatekoa sekä yksi paritus. Vakavimman ihmiskaupparikoksen osuudeksi rangaistuksesta katsottiin 3 vuotta 6 kuukautta. Yksin tämäkin olisi jo ollut ankarin perusmuotoisesta ihmiskaupasta tuomittu rangaistus. Puolestaan lievin törkeästä ihmiskaupasta tuomittu rangaistus aineistossa on 2 vuotta vankeutta, ja ankarin törkeästä ihmiskaupasta tuomittu rangaistus on 11 vuotta vankeutta. Näistäkin jälkimmäisessä on kyse yhteisestä rangaistuksesta, jossa törkeän ihmiskaupan osuudeksi arvioitiin 7 vuotta vankeutta. Myös tämä

⁵⁶⁷ Jyrkkiö-Shamsi 2018, s. 101.

⁵⁶⁸ Tuomiossa T-2020-5 syyttäjä on katsonut ihmiskaupan vakavimmaksi rikokseksi, mutta käräjäoikeus piti raiskausta vakavampana ja määräsi rangaistuksen lähtökohtaisesti sen perusteella. Toisessa tuomiossa (T-2018-5) on vain todettu raiskauksen olevan ankarimmin rangaistava teko, kun törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistö ei asiassa täytynyt. Raiskauksen rangaistusasteikko on RL 20:1.1:n mukaan vankeutta vähintään vuosi ja enintään kuusi vuotta, ja ihmiskaupan rangaistusasteikko on RL 25:3.1:n mukaan vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta.

⁵⁶⁹ Näissä luvuissa ovat mukana vain luonnolliset henkilöt, ei oikeushenkilöitä.

olisi pelkkänä törkeänä ihmiskauppana ollut joka tapauksessa ankarin törkeästä ihmiskaupasta tuomittu rangaistus. Rangaistuksia ihmiskaupasta on tuomittu sekä ehdollisena että ehdottomana.⁵⁷⁰

Rangaistukset vaihtelevat sekä pituudeltaan että rangaistuslajin osalta sen mukaan, mikä ihmiskauppasäännöksessä mainittu teon tarkoitus on täyttynyt. Tästä syystä rangaistuksia tarkastellaan seuraavassa tarkemmin jaoteltuna sen mukaan, mikä teon tarkoituksista syyksi luetussa teossa on täyttynyt.⁵⁷¹

9.1.1 Rangaistuskäytäntö pakkotyötä koskevissa tuomioissa

Kuten edellä on todettu, aineistoon ei kuulunut yhtään tuomiota, jossa pakkotyötä koskeva ihmiskaupateko olisi tuomittu törkeänä tekemuotona. Pakkotyötä koskevia käräjäoikeuksien tuomioita, joissa on tuomittu rangaistus ihmiskaupasta, on aineistossa yhteensä viisi ja hovioikeuden tuomioita kolme. Rangaistukset vaihtelevat näissä 7 kuukauden ehdollisesta vankeudesta⁵⁷² 2 vuoden 2 kuukauden yhteiseen vankeusrangaistukseen⁵⁷³. Jälkimmäinen rangaistus määrättiin yhteisenä rangaistuksena ihmiskaupasta ja liiketoimintakiellon rikkomisesta, ja lisäksi rangaistuksessa huomioitiin se, että vastaaja oli tehnyt rikokset osittain koeajalla.⁵⁷⁴ Asiaa koskevissa käräjä- ja hovioikeuden tuomioissa ei ole eritelty ihmiskaupateon osuutta yhteisestä rangaistuksesta, mutta oletettavasti liiketoimintakiellon rikkomisella ei ole ollut merkittävää korottavaa vaikutusta tuomittuun yhteiseen rangaistukseen.⁵⁷⁵

Viimeksi mainittu asia⁵⁷⁶ on ainoa aineistoon kuuluva pakkotyötä koskeva tapaus, jossa syyttäjä on vaatinut rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta. Edellä (luku 5.8.7) todetulla tavalla teon ei katsottu täyttävän törkeän ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Rangaistusta mitattaessa ei ole myöskään annettu merkitystä sille, että yksi vastaajista

⁵⁷⁰ Ehdollisena vankeusrangaistus voidaan tuomita silloin, kun rangaistuksen pituus on enintään kaksi vuotta, eikä rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä vankeusrangaistuksen tuomitsemista ehdottomana (RL 6:9.1). Ks. lähemmin esim. Matikkala 2021, s. 113–121.

⁵⁷¹ Syyksi luetuissa ihmiskaupateoissa yhdessä (tuomiot T-2018-12 ja T-2020-10) on katsottu täyttyneen kaksi eri teon tarkoitusta (pakkotyö ja ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet). Asiaa on tarkasteltu tässä ennen kaikkea pakkotyötä koskevana.

⁵⁷² Käräjäoikeuden tuomio T-2015-12.

⁵⁷³ Hovioikeuden tuomio T-2017-12, jossa tuomittiin myös muita tekijöitä lievempiin rangaistuksiin.

⁵⁷⁴ Vastaaja oli tuomittu aiemmin talousrikoksista ravintolatoiminnassa vuoden ehdolliseen vankeuteen, jonka koeajalla puheena oleva rikos osittain tehtiin.

⁵⁷⁵ Näin on todettu hovioikeuden tuomiossa T-2017-12 muiden vastaajien osalta tuomitessa heille yhteistä rangaistusta ihmiskaupasta ja liiketoimintakiellon rikkomisesta.

⁵⁷⁶ Tuomiot T-2016-9, T-2017-12.

tunnusti pahoinpidelleensä asianomistajan. Rangaistuksia mitattaessa huomioitiin, että teko oli jatkunut vuoden ja neljä kuukautta ja päättynyt vasta asianomistajan pois-tuttua maasta, asianomistajalla oli ollut koko teon aikana vain yksi vapaapäivä, hänellä oli teetetty vähintään 12 tunnin pituisia työpäiviä ja hän oli joutunut tekemään työtä terveydellisistä ongelmistaan huolimatta. Lisäksi hovioikeus katsoi, että rangaistusmittaamisessa tuli huomioida myös asianomistajan alentava kohtelu tekoai-kana. Näillä perusteilla hovioikeus päätyi 2 vuoden 2 kuukauden mittaiseen yhteiseen rangaistukseen sen tekijän osalta, jolla oli merkittävin asema tekokokonaisuuden to-teuttamisessa, huomioiden myös sen, että hän syyllistyi tekoon ehdollisen vankeuden koeajalla.⁵⁷⁷

Kolme muuta tekijää tuomittiin lievempiin rangaistuksiin, koska heidän syyllisyytensä asteen ja osuutensa teossa katsottiin vähäisemmäksi. Mainitut muut tekijät eivät olleet osallistuneet muun muassa asianomistajan värväämiseen, mutta olivat tienneet ja hyötyneet taloudellisesti tämän hyväksikäytöstä. Yksi vastaaja tuomittiin hovioikeudessa 1 vuoden ja 3 kuukauden yhteiseen vankeusrangaistukseen ihmiskaupasta ja liiketoimintakiellon rikkomisesta,⁵⁷⁸ ja kaksi muuta vastaaja 1 vuoden vankeusrangaistukseen vastaavista rikoksista.⁵⁷⁹ Kaikki kolme vankeusrangaistusta tuomittiin ehdollisina.

Kaksi muuta pakkotyöhön liittyvää tapausta, joista aineistoon kuului hovioikeuden tuomiot ja joissa on luettu syyksi ihmiskauppa, poikkeavat jonkin verran viimeksi käsitel-lystä tapauksesta, mikä vaikeuttaa myös teoista tuomittujen rangaistusten vertaile-mista. Toisessa tapauksessa on kyse asiasta, jossa vastaajat tuomittiin käräjäoikeudessa petoksesta, mutta hovioikeus katsoi, että vastaajat syyllistyivät ihmiskaup-paan.⁵⁸⁰ Vastaajien todettiin erehdyttäneen asianomistajan työskentelemään pizze-riassaan sekä majoittaneen asianomistajan pizzerian kellariin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Asianomistajan todettiin olleen sekä taloudellisesti että muutenkin riip-puvainen vastaajista muun muassa siksi, että hänen viisuminsa voimassaoloaika oli päättymässä, eikä hänellä ollut oleskelulupaa. Asianomistaja oli tehnyt 12 tunnin mit-taisia työpäiviä seitsemänä päivänä viikossa ilman palkkaa, ja hänellä oli ollut koko

⁵⁷⁷ Hovioikeus korotti rangaistuksia: käräjäoikeus oli tuominnut tekijälle 1 vuoden ja 10 kuukauden ehdottoman vankeusrangaistuksen (T-2016-9).

⁵⁷⁸ Yhden vastaajan kohdalla arvioitiin RL 6:6.1:n 1 kohdan mukaisen lieventämisperus-teen soveltamista ilmeisesti siksi, että vastaaja oli väittänyt, että hänelle itselleenkin oli jäänyt suuri velka toiselle vastaajalle hänen ostettuaan osuuden yhtiöstä itselleen. Li-säksi vastaaja väitti omistusosuudestaan huolimatta itsekkin olleensa yrityksessä työntekijän asemassa ja toisen vastaajan taivutelleen hänet pitämään asianomistaja työssä. Väitteet jäivät kuitenkin näyttämättä.

⁵⁷⁹ Käräjäoikeusvaiheessa kyseisten kolmen vastaajan syyksi ei luettu liiketoimintakiel-toa, minkä lisäksi hovioikeus korotti rangaistuksia ihmiskaupan osalta: käräjäoikeus oli tuominnut yhden tekijän vuoden ja yhden kuukauden sekä kaksi muuta yhdentoista kuu-kauden ehdollisiin vankeusrangaistuksiin (T-2016-9).

⁵⁸⁰ Tuomiot T-2014-12, T-2015-15.

työskentelyaikanaan (noin kaksi kuukautta) yhteensä vain neljä vapaapäivää. Hovioikeus huomioi rangaistusta mitatessaan ihmiskauppasäännöksen tarkoituksen, teon laadun ja teon keston. Lisäksi huomioitiin riippuvaisuuden ja turvattoman tilan hyväksikäyttäminen taloudellisen hyödyn tavoittelemiseksi sekä teon suunnitelmallisuus. Näillä perusteilla hovioikeus katsoi oikeaksi rangaistukseksi toisen vastaajan osalta 8 ja toisen osalta 10 kuukauden vankeusrangaistuksen. Hovioikeus harkitsi lisäksi perusteellisesti sitä, tuleeko rangaistukset määrätä ehdollisina vai ehdottomina:

Ihmiskaupparikos on vakava rikos. Se on aiheuttanut [asianomistajalle] kärsimystä, se on ollut nöyryyttävä ja hänen ihmisarvoaan loukkaava, minkä [vastaajat] ovat rikokseen ryhtyessään tienneet. [Vastaajat] ovat käyttäneet hyväksien [asianomistajan] heistä riippuvaista asemaa ja tämän heitä kohtaan tuntemaansa luottamusta saadakseen itselleen taloudellista hyötyä. Asiassa ei ole ilmennyt rikoslain 6 luvun 6 §:ssä mainittuja rangaistusta lieventäviä seikkoja. Nämä seikat eivät puolla rangaistusten määräämistä ehdollisena.

Mainituilla perusteilla hovioikeus päätyi määräämään rangaistukset ehdottomina, kun lievemmin rangaistunkaan vastaajan osalta yhdyskuntapalvelua ei pidetty perusteltuna. Lievempään rangaistukseen tuomitun tekijän osalta vielä todettiin, ettei hänen rikoksesta ilmenevää syyllisyyttä voida pitää suurempana, kuin se tämän tyyppisessä rikoksessa yleensä on. Teot ovat tässä ja edellä käsitellyssä tapauksessa samantyyppisiä, mutta aiemmassa tekoaika oli huomattavasti pidempi, eikä viimeksi käsitellyssä edes väitetty käytetyn uhkauksia tai väkivaltaa. Toisaalta viimeksi käsitellyssä tapauksessa vastaajien todettiin majoittaneen asianomistajan ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.⁵⁸¹ Näihin eroihin nähden rangaistusten pituudessa on kuitenkin suhteellisen suuri ero, erityisesti ankarimmin rangaistujen tekijöiden osalta. Viimeksi käsitellyssä tapauksessa tehtäessä valintaa ehdollisen ja ehdottoman rangaistuksen välillä on huomioitu seikkoja, jotka yleensä on otettu huomioon vankeusrangaistuksen pituudessa. Sääntely sinänsä ohjaakin huomioimaan samoja seikkoja sekä rangaistuksen mittaamisessa että rangaistuslajin valinnassa,⁵⁸² mutta tapauksessa valittu painotus on johtanut ensinnäkin suhteellisen lyhyen vankeusrangaistuksen määräämiseen,

⁵⁸¹ Asiassa ei kuitenkaan tarkasteltu erikseen ihmiskauppatunnusmerkistön täyttymistä ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta.

⁵⁸² Lajinvalinnasta ehdollisen ja ehdottoman vankeuden välillä on säädetty RL 6 luvun 9 ja 10 §:ssä. Rikosoikeuden yleisten oppien uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä on todettu, että "[r]angaistuslajin valinta ja rangaistuksen mittaaminen perustuvat osaksi samoihin syihin. Siltä osin kuin lajinvalinta on valintaa ankaruudeltaan toisistaan poikkeavien lajien välillä, tulevat siinä noudatettaviksi yleiset rangaistuksen mittaamisperusteet. Näistä säädetään luvun 4–8 §:ssä." HE 44/2002 vp, s. 190/I.

mutta toisaalta poikkeuksellisesti alle vuoden vankeusrangaistuksen määräämiseen ehdottomana.⁵⁸³

Kolmannessa hovioikeuden syyksi lukemassa pakkotyötä koskevassa tapauksessa oli kyse marjanpoimijoiden värväämisestä ulkomailta (T-2018-12 ja T-2020-10); myös korkein oikeus antoi hiljattain asiaan liittyvän ennakkopäätöksen KKO 2022:2. Teon katsottiin poikkeuksellisesti täyttävän tunnusmerkistön mukaisen teon tarkoituksen sekä pakkotyön että ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden osalta, koska pakkotyöhön joutumisen lisäksi asianomistajat joutuivat elämään hyvin alkeellisissa ja monin tavoin puutteellisissa ja jopa vaarallisissa oloissa. Hovioikeus yksiköi eri asianomistajiin kohdistuneet ihmiskauppateot yhdeksi rikokseksi. Hovioikeus huomioi teon moitittavuutta lisäävinä seikkoina, että teko oli kohdistunut useisiin henkilöihin, asianomistajien työajat olivat olleet pitkiä ja heiltä oli puuttunut vapaa-aika, asumisolosuhteet olivat heikot ja vaaralliset, vastaaja lähipiireineen oli pyrkinyt maksimoimaan taloudellisen hyödyn vahingoittamalla asianomistajia ja heidän asemaansa, minkä lisäksi vastaaja oli suhtautunut välinpitämättömästi asianomistajien asemaan ja viranomaisten määräyksiin. Ihmiskaupparikoksen moitittavuutta pidettiin kuitenkin tyyppitapausta vähäisempänä, koska asianomistajia ei ollut kohdeltu nöyryyttävästi, eikä vastaaja ollut luonut itse niitä menettelytapoja, jotka mahdollistivat teon. Näillä perusteilla hovioikeus katsoi oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi ihmiskauppateosta 1 vuoden ja 2 kuukauden pituisen vankeusrangaistuksen, jota muut syyksi luetut rikokset korottivat 2 kuukaudella. Rangaistus tuomittiin ehdollisena.

Hovioikeus piti siis marjanpoimintatapauksessa⁵⁸⁴ tekoa ihmiskaupparikoksen tyyppitapausta vähäisempänä ja katsoi oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi 1 vuoden 2 kuukautta vankeutta. Puolestaan edellisessä pizzeria-tapauksessa⁵⁸⁵ hovioikeus toteasi, ettei toisen vastaajan rikoksesta ilmenevää syyllisyyttä voida pitää suurempana kuin se tämän tyyppisessä rikoksessa yleensä on, ja tuomitsi vastaajan 8 kuukauden mittaiseen ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Kummastakaan tuomiosta ei käy ilmi, onko tapauksia ajateltu suhteessa ihmiskaupan ”tyyppitapaukseen” yleisesti vai pakkotyötä koskevan ihmiskaupan tyyppitapaukseen. Kummassakin tapauksessa on sekä moitittavuutta lisääviä että vähentäviä piirteitä ja kummassakin asianomistajien on todettu joutuneen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Toista on pidetty keskivertoa vähäisempänä ja toista ilmeisesti moitittavuudeltaan tyyppillisenä, mutta vähäisem-

⁵⁸³ Muissa aineistoon kuuluvissa tuomioissa alle vuoden ja myös useat sitä pidemmät vankeusrangaistukset on tuomittu ehdollisina. Ankarampaan rangaistukseen tuomitun tekijän osalta asiassa on tosin huomioitu se, että hänet oli tuomittu aiemminkin useista vakavista henkilöön kohdistuvista rikoksista pitkään vankeusrangaistukseen. Toisella tekijällä ei kuitenkaan ollut aiempaa rikoshistoriaa ja hänetkin tuomittiin ehdottomaan vankeuteen.

⁵⁸⁴ T-2020-10.

⁵⁸⁵ T-2014-12, T-2015-15.

mäksi katsotussa rangaistus on pituudeltaan ankarampi. Rangaistukset eivät kuitenkaan poikkea pituudeltaan merkittävästi toisistaan huomioiden ihmiskaupasta säädetty rangaistusasteikko. Merkittävin ero on lyhyemmän rangaistuksen määrääminen ehdottomana. Korkein oikeus kuitenkin korotti marjanpoimintatapauksen yhteistä rangaistusta ihmiskaupan osalta 1 vuoteen 8 kuukauteen (yhden teon osalta rangaistus olisi ollut 10 kuukautta vankeutta) ja määräsi rangaistuksen ehdottomana pitäen kuitenkin tekoa hovioikeuden tavoin ihmiskaupparikoksen tyyppitapausta lievemmin arvioitavana (KKO 2022:2).

Selvästi ankarin rangaistus hovioikeuksien käsittelemistä pakkotyötapauksista on siis määrätty ensiksi käsitellyn tapauksen⁵⁸⁶ päätekijälle, jolle tuomittiin 2 vuoden ja 2 kuukauden mittainen ehdoton vankeusrangaistus. Kaikki tapaukset ovat tosiseikoiltaan erilaisia, mutta merkittävin ero tapauksissa on se, että ensimmäiseksi käsitellyssä tapauksessa teko jatkui huomattavasti pidempään kuin kahdessa jälkimmäisessä (yli vuoden, kun kahdessa muussa teko aika oli noin kaksi kuukautta⁵⁸⁷). Hyvin pienen tapausmäärän perusteella vaikuttaa siis siltä, että hovioikeuskäytännössä tyypillinen rangaistus pakkotyötä koskevissa tapauksissa on ollut vankeutta vähän alle tai yli vuoden, ja silloin, kun teko on kestänyt poikkeuksellisen pitkään, eikä tapauksessa ole ollut erityisiä syitä lieventää rangaistusta, se on määrätty selvästi ankarampana. Tässä käsitellyt hovioikeuden tuomiot ovat eri hovioikeuksista.

Aineistoon kuului lisäksi kolme muuta pakkotyötapausta, joissa käräjäoikeus on luenut vastaajien syyksi ihmiskaupan. Näissäkin rangaistusten ankaruudessa on vaihtelua, ja yhdessä tapauksessa tuomitut rangaistukset eivät jääneet voimaan, koska hovioikeus hylkäsi kaikkien kolmen vastaajan osalta syytteet ihmiskaupasta ja tuomitsi yhden vastaajan rangaistukseen kiskonnantapaisesta työsyrynnästä.⁵⁸⁸ Mainituissa tapauksissa tuomiot olivat käräjäoikeusvaiheessakin kaikkein lievimmät koko aineistossa, 7 kuukautta ehdollista vankeutta kolmelle tekijälle. Käräjäoikeus katsoi vastaajien värvänneen asianomistajan pakkotyöhön niin, että hän teki suhteellisen pitkiä työpäiviä (9 tuntia päivässä, mutta asianomistajalla oli vain yksi vapaapäivä joka toinen viikko) käytännössä ilman palkkaa yli 9 kuukauden ajan. Käräjäoikeus katsoi, ettei kyseinen ihmiskaupateko ollut vakavimmasta päästä. Tätä perusteltiin muun muassa sillä, etteivät vastaajat olleet käyttäytyneet väkivaltaisesti tai uhkaavasti, eivätkä he olleet tietoisesti eristäneet asianomistajaa. Rangaistuksen mittaamisessa huomioitiin hyväksikäytön kesto, asianomistajalle aiheutettu kärsimys ja taloudellinen vahinko.

⁵⁸⁶ T-2016-9, T-2017-12.

⁵⁸⁷ Marjanpoimintatapauksessa varsinainen teko aika on ollut kahta kuukautta pidempi, koska värväminen on tapahtunut kuukausia ennen kuin asianomistajat ovat joutuneet pakkotyöhön ja ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Mainituissa olosuhteissa he ovat joutuneet olemaan parin kuukauden ajan.

⁵⁸⁸ T-2015-12, T-2016-11.

Tapauksessa asianomistaja ei ollut elänyt yhtä huonoissa oloissa kuin edellä hovioikeuden tuomioissa käsitellyissä tapauksissa asiaomistajat olivat eläneet, mutta teko oli kestänyt huomattavasti pidempään kuin kaksi muuta. Hovioikeus joka tapauksessa totesi pakkotyön käsitettä suppeasti tulkiten, ettei kyse ole pakkotyöstä (ks. edellä luku 5.1.8.2), eivätkä kärjäoikeuden tuomitsemat rangaistukset jääneet voimaan.⁵⁸⁹

Kärjäoikeuden tuomiossa T-2015-14 oli kyse tapauksesta, jossa vastaajat olivat väränneet asianomistajan ulkomailta Suomeen ravintolatyöhön. Asianomistaja oli tehnyt epäinhimillisen pitkiä työpäiviä (14–15 tuntia vuorokaudessa) ilman palkkaa tai vapaa-päiviä ja asunut ravintolan takahuoneessa. Toinen vastaajista oli huutanut asianomis-tajalle, käyttäytynyt aggressiivisesti ja kohdellut tätä nöyryyttävästi. Teko oli kestänyt noin 7 kuukautta. Rangaistusten määräämistä on perusteltu tuomiossa hyvin suppe-asti:

Kohdassa 1 kysymyksessä on vakava rikos, josta säädetty minimirangaistus on neljä kuukautta ja maksimirangaistus kuusi vuotta. [Vastaajan A:n] syylli-syys on suurempi, koska hän on henkilökohtaisella olemuksellaan ja asemal-laan vaikuttanut [asianomistajaan]. [Vastaaja B] on kuitenkin ravintolan omis-tajana, työsopimuksen allekirjoittajana tiennyt [asianomistajan] tilanteen ja käyttänyt sitä yhdessä [vastaaja A:n] kanssa hyväkseen ja hyödykseen. Van-keusrangaistukset määrätään ehdolliseksi, koska vastaajilla ei ole aikaisem-paa rikollisuutta.

Kärjäoikeus tuomitsi toisen vastaajista ihmiskaupasta ja lievistä pahoinpitelystä yhteiseen 1 vuoden ja 8 kuukauden mittaiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Toi-nen vastaajista tuomittiin ihmiskaupasta 1 vuoden mittaiseen ehdolliseen vankeusran-gaistukseen.

Myös kärjäoikeuden tuomiossa T-2018-14 vastaaja tuomittiin kolmesta ihmiskau-pasta ja muista rikoksista yhteiseen 1 vuoden ja 8 kuukauden mittaiseen ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Tuomio koski asiaa, jossa vastaajat tunnustivat teot, joista syyttäjä vaati heille rangaistusta; vain yhdelle vastaajalle vaadittiin rangaistusta ihmis-kaupasta. Syytteen teonkuvauksen mukaan asianomistajat oli tässäkin tapauksessa värvätty ulkomailta Suomeen ravintolatyöhön, asianomistajat eivät olleet saaneet palkkaa käyttöönsä joitain pieniä summia lukuun ottamatta ja he olivat tehneet 10–11 tunnin työpäiviä lähes kokonaan ilman vapaapäiviä. Nämä seikat yhdessä muun mu-assa kielitaidottomuuden kanssa olivat johtaneet siihen, ettei heillä ollut vapaa-aikaa

⁵⁸⁹ Hovioikeus tuomitsi yhden vastaajan kiskonnantapaisesta työsyrynnästä neljän kuu-kauden ehdolliseen vankeuteen.

ja he olivat turvattomassa tilassa ja riippuvaisessa asemassa suhteessa vastaajaan. Tekoaika oli varsin pitkä, kaksi vuotta ja viisi kuukautta.

Käräjäoikeus totesi oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi ihmiskaupasta 1 vuoden mittaisen vankeusrangaistuksen. Teon moitittavuuteen vaikutti se, että teko oli pitkäkestoinen. Toisaalta käräjäoikeus katsoi lievemmän rangaistuksen puolesta puhuviksi seikoiksi, ettei vastaaja ollut käyttäytynyt väkivaltaisesti tai uhkaavasti eikä hän ollut tietoisesti eristänyt asianomistajia yhteiskunnasta. Lisäksi tapauksessa sovellettiin RL 6:6:n 3 kohdan lieventämisperustetta, koska vastaaja oli rikoksensa tunnustamalla merkittäväällä tavalla nopeuttanut ja helpottanut asian pääkäsittelyä sekä osoittanut muuttaneensa suhtautumistaan tekoihinsa ja ottaneensa niistä vastuuta. Lievennyksen jälkeen yhteiseksi rangaistukseksi kaikista rikoksista määrättiin 1 vuosi ja 8 kuukautta vankeutta. Rangaistus tuomittiin ehdollisena sen pituudesta ja tekojen vakavuudesta huolimatta muun muassa vastaajan ensikertalaisuuden sekä rikosten seurausten minimoimiseen tähtäävien toimiensa vuoksi.

Useissa tuomioissa lieventävänä seikkana on pidetty sitä, että vastaajat eivät ole käyttäneet teossa väkivaltaa. Tämän ei kuitenkaan pitäisi olla peruste arvioida tekoa ainakaan keskimääräistä lievemmäksi, koska väkivalta ei edes ole osa ihmiskaupan tunnusmerkistöä, vaan teossa käytetty väkivalta on törkeän ihmiskaupan kvalifiointiperuste. Siinä tapauksessa, että teossa on käytetty väkivaltaa, mutta tekoa ei katsota kuitenkaan (kokonaisuutena) törkeäksi, väkivalta sen sijaan voitaisiin huomioida rangaistusta korottavana, samoin kuin väkivallalla uhkaaminen.⁵⁹⁰

9.1.2 Rangaistuskäytäntö prostituution tai seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamista koskevissa tuomioissa

Teoissa, joiden ihmiskauppasäännöksen mukaiseksi tarkoitukseksi on katsottu prostituution tai siihen rinnastettavan seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi tai ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattaminen, on mukana useita törkeänä ihmiskauppana tuomittuja. Poikkeuksellisen vakavia tekoja olivat ne kaksi tapausta, joissa osapuolet olivat aloittaneet seurustelusuhteen asianomistajien ollessa alaikäisiä, teot kestivät kummassakin tapauksissa vuosia, niissä oli jatkuvaa väkivaltaa ja kontrollointia. Toisessa asianomistaja painostettiin prostituutioon tämän ollessa alaikäinen, ja toisessa asianomistajan täytettyä 18 vuotta.

⁵⁹⁰ Väkivallalla uhkaamisesta esim. HE 103/2014 vp, s. 50/II.

Tapauksessa,⁵⁹¹ jossa asianomistaja oli pakotettu prostituutioon alaikäisenä, hovioikeus tuomitsi vastaajan yhteiseen 11 vuoden vankeusrangaistukseen.⁵⁹² Muita rikoksia olivat muun muassa lajissaan erittäin vakavana pidettävä törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö sekä raiskaus. Törkeän ihmiskaupan osalta hovioikeus hyväksyi kärjäoikeuden ratkaisun rangaistuksen mittaamisesta. Kärjäoikeus oli katsonut oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi törkeän ihmiskaupan osalta 7 vuotta vankeutta. Rangaistusta mitattaessa huomioitiin pitkä tekoaika, vastaajan tietoisuus asianomistajan taustasta, teolla aiheutettu erityisen tuntuva kärsimys ja terveydentilan merkittävä huononeminen sekä se, että asianomistaja oli alle 16-vuotias teon alkaessa.

Toisessa vastaavassa teossa, jossa asianomistaja oli täysi-ikäinen vastaajan painostettua hänet prostituutioon, kärjäoikeus mittasi rangaistukseksi pelkästä törkeästä ihmiskaupasta 5 vuoden vankeusrangaistuksen. Rangaistuksen mittaamisessa huomioitiin pitkä tekoaika (6 vuotta 8 kuukautta), asiakastapaamisten lukumäärä (ainakin 100) sekä se, että teoissa oli kyse sukupuoliyhteydestä seksuaalisen hyväksikäytön törkeimpänä tekemuotona. Hovioikeus puolestaan katsoi, että kärjäoikeuden tuomittama rangaistus oli liian ankara, ja tuomitsi vastaajan 4 vuoden vankeusrangaistukseen. Hovioikeus katsoi, että teon moitittavuutta lisäsivät osapuolten suuri ikäero ja se, ettei heidän seurustelusuhteensa ollut alun perinkään tasavertainen ja että vastaaja oli asianomistajalle läheinen henkilö, joka oli kohdistanut tähän väkivaltaa. Toisaalta hovioikeus huomioi teon moitittavuutta vähentävänä sen, ettei asianomistajan fyysistä liikkumisvapautta rajoitettu. Lisäksi hovioikeus perusteli rangaistuksen mittaamista vertaamalla tapausta korkeimman oikeuden ennakkopäätöksiin KKO 2014:80 ja 2017:60.

Myös tuomioissa T-2018-5 ja T-2019-6 oli kyse teosta, jossa osapuolet olivat seurustelutyypisessä suhteessa, ja vastaaja painosti asianomistajan prostituutioon. Tekoaika oli kuitenkin huomattavasti lyhyempi kuin kahdessa edellisessä ja hyväksikäyttökertoja oli vain kolme. Asianomistajalla oli sairauksia ja hän oli teon aikana 18-vuotias. Teossa oli myös käytetty väkivaltaa, mutta teon ei katsottu olleen kokonaisuutena arvostellen törkeä. Kärjäoikeus katsoi teoista oikeudenmukaiseksi yhteiseksi rangaistukseksi 1 vuoden ja 10 kuukauden vankeusrangaistuksen ehdollisena. Ankarimmin rangaistava teko oli raiskaus, mutta rangaistuksen mittaamista ei ole perusteltu sen tai ihmiskaupankaan osalta tarkemmin. Lajinvalinta perustui siihen, ettei vastaajaa ole

⁵⁹¹ T-2016-8, T-2017-9.

⁵⁹² Hovioikeudessa luettiin syyksi aiemmin syyksiluettujen rikosten lisäksi yksi raiskaus, minkä lisäksi hovioikeus korotti kärjäoikeuden teoista määräämää yhteistä rangaistusta: kärjäoikeus oli tuominnut vastaajaan yhteiseen 9 vuoden ja 4 kuukauden vankeusrangaistukseen.

aiemmin tuomittu rikoksista. Hovioikeus hyväksyi käräjäoikeuden ratkaisun rangaistuksen mittaamisesta, mutta katsoi, että rangaistus oli tuomittava ehdottomana rikosten vakavuus ja niistä ilmenevä vastaajan syyllisyys huomioiden.

Myös niissä aineistoon kuuluvissa seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvissä tapauksissa, joissa asianomistaja on värvätty ulkomailta prostituution Suomessa ja joissa on tuomittu rangaistus ihmiskaupasta, rangaistuksissa on suhteellisen paljon vaihtelua. Lievin rangaistus tämän tyyppisistä teoista on 1 vuosi vankeutta ehdollisena ja ankarin 5 vuotta ja 6 kuukautta vankeutta. Aineistoon kuului neljä tämän tyyppistä hovioikeuden tuomiota ja kuusi käräjäoikeuksien tuomiota. Käräjäoikeuksien tuomioissa kahdessa tapauksessa teko tuomittiin törkeästi ihmiskaupasta, ja näistä toisessa hovioikeus katsoi, ettei törkeän tekemuodon tunnusmerkistö täyty.

Käräjäoikeuden tuomiossa T-2019-3 tuomittu rangaistus paritustyyppisestä seksuaalisesta hyväksikäytöstä on selvästi muita ankarampi. Tekijä tuomittiin 5 vuoden ja 6 kuukauden yhteiseen vankeusrangaistukseen viidestä erilliseksi katsotusta ihmiskauppateosta ja yhdestä parituksesta. Vakavimman ihmiskaupparikoksen rangaistukseksi käräjäoikeus mittasi 3 vuotta ja 6 kuukautta, ja muiden tekojen katsottiin korottavan rangaistusta yhteensä 2 vuodella. Rangaistuksen ankaruuteen on vaikuttanut se, että teot kohdistuivat useisiin eri asianomistajiin, mutta toisaalta myös 3 vuoden 6 kuukauden rangaistus on suhteellisen ankara muihin vastaavan tyyppisiin tekoihin verrattuna.

Tuomiossa tekojen on todettu olevan ”melko tyyppillisiä ihmiskaupparikoksia, joihin ei sisälly fyysistä väkivaltaa”. Vastaaja oli järjestänyt kuuden asianomistajien matkat Suomeen ja heidän prostituutitoimintansa Suomessa. Toiminta oli ollut suunniteltua ja vastaajan saama taloudellinen hyöty huomattava, minkä lisäksi hyväksikäyttökertojen määrä oli suuri (asianomistajasta riippuen 200–640) ja teko aika pitkä (noin 8 kuukautta). Vakavimman teon osalta huomioitiin lisäksi, että siinä asianomistaja oli erityisen haavoittuva henkilökohtaisista ominaisuuksistaan johtuen ja, että vastaaja oli käyttänyt hyväkseen asianomistajalla olleita tunteita häntä kohtaan. Rangaistuksen ankaruutta suhteessa muissa tuomioissa arvioituihin vastaavan tyyppisiin tapauksiin korostaa se, että useissa muissa tuomioissa myös tunnusmerkistön täyttymiseltä on edellytetty enemmän. Puheena olevassa tuomiossa turvattoman tilan ja riippuvaisen aseman sekä määräysvaltaan ottamisen osalta tunnusmerkistön täyttymiseltä ei edellytetty esimerkiksi yhtä voimakasta kontrollia kuin osassa muista tuomioista. Tuomiossa myös (sinänsä perustellusti) huomioitiin hienovaraisempia psyykkisen vaikuttamisen keinoja, joiden ei kuitenkaan joissain tuomioissa katsottu täyttävän tiettyjä tunnusmerkistön osatekijöitä tai edes vaikuttavan tunnusmerkistön täyttymisen arvioimisessa. Näiden lisäksi tuomiossa katsottiin ihmiskauppatunnusmerkistön tarkoittamaksi erehdyttämiseksi hieman poikkeuksellisella tavalla se, että vastaaja erehdytti asianomistajia heidän todellisten ansioiden suuruudesta, vaikka maksoikin asianomistajille

sen osuuden heidän ansioistaan, jonka oli alun perin asianomistajat prostituutioon houkutellessaan luvannut maksaa.

Käräjäoikeuden tuomiossa T-2018-6 paritustyypinen hyväksikäyttö tuomittiin törkeänä ihmiskauppana. Tuomio koskee tapausta, jossa osapuolet olivat olleet ensin seurustelusuhhteessa, ja vastaaja oli väkivallalla uhkailemalla saanut asianomistajan lähtemään kotimaastaan ulkomaille prostituutioon. Kvalifointiperuste täyttyi uhkailun, mutta ei väitetyn väkivallan osalta, ja tekoa pidettiin kokonaisuutena arvioiden törkeänä. Käräjäoikeus tuomitsi vastaajan 2 vuoden vankeusrangaistukseen, mikä on minimirangaistus törkeästä ihmiskaupasta. Tuomion mukaan teon moitittavuutta lisääviä seikkoja olivat hyväksikäyttökertojen suuri lukumäärä (noin 150), väkivallalla uhkaaminen, uhkailusta johtuva asianomistajan kokema voimakas ahdistus perheensä turvallisuuden puolesta sekä toiminnalla tavoiteltu ja saavutettu huomattava taloudellinen hyöty. Toisaalta käräjäoikeus huomioi sen, ettei asianomistajan liikkumisvapautta ollut ”sanottavasti rajoitettu”. Lajinvalinnasta todettiin, että oikeuskäytännön perusteella kahden vuoden vankeuden määrääminen ehdollisena edellyttää poikkeuksellisen painavia perusteita, joita tapauksessa ei katsottu olleen, joten vankeusrangaistus tuomittiin ehdottomana. Huomioiden, että mitattu rangaistus oli lievin, jonka törkeästä ihmiskaupasta voi tuomita, olisi rangaistuksen mittaamista perusteltaessa ollut syytä tuoda ilmi niitä seikkoja, minkä vuoksi teko katsottiin keskimääräistä törkeää ihmiskauppaa vähemmän moitittavaksi.

Tapauksessa, jossa käräjäoikeus tuomitsi vastaajan rangaistukseen törkeästä ihmiskaupasta katsottuaan teon tehdyksi osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa, mutta hovioikeus katsoi teon täyttävän perusmuotoisen ihmiskaupan tunnusmerkistön, myös rangaistusta alennettiin hovioikeusvaiheessa.⁵⁹³ Teon alkaessa alaikäinen asianomistaja oli värvätty kotimaastaan ensin Italiaan ja myöhemmin Suomeen prostituutioon. Käräjäoikeus katsoi oikeudenmukaiseksi yhteiseksi rangaistukseksi törkeästä ihmiskaupasta ja törkeästä laittoman maahantulon järjestämisestä 3 vuotta ja 10 kuukautta vankeutta. Törkeän ihmiskaupan osuutta rangaistuksesta ei ole eritelty, eikä rangaistuksen mittaamista ole perusteltu tarkemmin. Hovioikeus hylkäsi syytteen törkeiden tekemuotojen osalta ja alensi rangaistusta niin, että yhteiseksi rangaistuksen perusmuotoisesta ihmiskaupasta ja laittoman maahantulon järjestämisestä tuli 2 vuotta ja 5 kuukautta vankeutta:

[Vastaajan] teon moitittavuutta lisääviä ja siten rangaistusta korottavia seikkoja ovat asianomistajan nuori ikä sekä asianomistajan ja [vastaajan] välinen ikäero ja siitä johtuva [vastaajan] auktoriteettiasema asianomistajaa kohtaan, johon on erityisesti vaikuttanut asianomistajan kertoma vanhempien ihmisten arvostus asianosaisten kulttuurissa. Lisäksi rangaistusta korottavia seikkoja

⁵⁹³ Tuomiot T-2017-6 ja T-2018-9.

ovat hyväksikäyttökertojen suuri lukumäärä sekä teon useiden kuukausien kokonaiskesto. Rangaistusta mitattaessa on toisaalta otettava huomioon, että asianomistajaan ei ole kohdistettu väkivaltaa tai sen uhkaa, hänen liikkumisvapauttaan ei ole suoranaisesti rajoitettu eikä häntä ole muutoinkaan uhkailtu. Kokonaisuutena arvioiden [vastaajan] menettelyä ihmiskaupan osalta on pidettävä lajissaan hyvin moitittavana.

[Vastaaja] on rikoksentekijänä ensikertalainen. Ihmiskaupan ohella hänen syykseen luettava laittoman maahantulon järjestämisen vaikutus yhteiseen rangaistukseen on suhteellisen vähäinen, korkeintaan noin kaksi kuukautta, joten rangaistuksen pituus määräytyy pääasiassa hänen syykseen luettavan ihmiskaupan perusteella.

Lähes samanmittainen vankeusrangaistus tuomittiin asiassa T-2018-8 ja T-2019-4. Tuomioissa oli kyse tapauksesta, jossa asianomistaja ei ollut alun perin vastustanut prostituution ryhtymistä ja ulkomaille lähtemistä prostituutiotarkoituksessa, mutta myöhemmin hänen haluttuaan lopettaa toiminnan, vastaaja on uhkailemalla ja painostamalla saanut hänet jatkamaan. Käräjäoikeus katsoi, että kyse on melko tyypillisestä yksittäisesti seksuaalista hyväksikäyttöä sisältävästä ihmiskaupparikoksesta. Vastaaja oli järjestänyt matkat ja muun prostituutiotoinnin, ja vastaajan toiminta oli vaikuttanut suunnitellulta ja sillä tavoiteltu taloudellinen hyöty oli huomattava. Käräjäoikeus huomioi teon moitittavuutta lisäävinä ja rangaistusarvoa korottavina seikkoina, että hyväksikäyttökertoja oli paljon ja ne olivat olleet pääasiassa sukupuoliyhteyksiä osittain suojaamattomana ja sisältäen myös anaaliseksiä. Lisäksi huomioitiin erehdyttäminen sekä määräysvaltaan ottaminen keinoina ja tekotapoina, ja hieman poikkeuksellisesti liikkumisvapauden tosiasialliset rajoitukset siitä huolimatta, että fyysisiä liikkumisvapauden rajoituksia ei osoitettu käytetyn.⁵⁹⁴ Toisaalta kokonaiskoestoa (hieman alle kaksi kuukautta) ei pidetty erityisen pitkänä, minkä lisäksi lieventävinä seikkoina huomioitiin tässäkin tapauksessa se, ettei teossa ollut käytetty väkivaltaa eikä vastaaja ollut uhkailut asianomistajaa väkivallalla. Näillä perusteilla käräjäoikeus katsoi oikeudenmukaiseksi rangaistukseksi teosta 2 vuotta 6 kuukautta vankeutta.

Hovioikeus ei muuttanut rangaistusta, mutta perusteli käräjäoikeuden esittämien seikkojen lisäksi teon moitittavuutta hyväksikäytön luonteella ja teon kestolla sekä sillä, että asianomistaja oli pakotettu tarjoamaan sellaisia seksuaalipalveluja, joihin hän ei olisi halunnut suostua ja jotka saattoivat hänen terveytensä vaaraan. Lisäksi hovioi-

⁵⁹⁴ Useimmissa tuomioissa rangaistuksen mittaamisessa lieventävänä seikkana on pidetty sitä, että fyysisiä liikkumisrajoituksia ei ole ollut, vaan liikkumisen rajoittaminen tai rajoittuminen on johtunut muista seikoista, esim. vapaa-ajan tai kielitaidon puuttumisesta.

keus totesi, että rangaistuksen mittaamisessa oli huomioitava erehdyttäminen, psykkinen painostaminen, kontrolloimisen tapa ja laajuus sekä teolla tavoiteltu taloudellinen hyöty.

Hovioikeuden tuomiossa T-2009-1 on tuomittu paritustyyppisestä ihmiskaupasta kaksi vastaajaa 1 vuoden ja 6 kuukauden mittaisiin ehdottomiin vankeusrangaistuksiin. Rangaistuksen mittaamista tai lajinvalintaa tuomiossa ei ole perusteltu. Tapauksessa aiemmin traumatisoitunut ja helposti johdateltavissa oleva asianomistaja oli värvätty ulkomailta Suomeen prostituutiotyöhön. Asianomistaja oli ilmeisesti tiennyt olevansa tulossa toimimaan prostituutiossa, mutta oli myöhemmin halunnut lopettaa prostituution ja joutunut kuitenkin vastaajien painostamana jatkamaan. Tekoaika oli ollut alle kuukauden mittainen.

Rangaistukset teoista, joissa asianomistaja on värvätty ulkomailta Suomeen prostituutioon, ovat olleet yleensä 1 vuoden ja 6 kuukauden vankeudesta 2 vuoteen ja 6 kuukauteen, poikkeuksena tähän yksi vain 1 vuoden mittainen ehdollinen vankeusrangaistus ja yksi jopa 5 vuoden ja 6 kuukauden rangaistus, joka tosin oli yhteinen rangaistus useista ihmiskauppateoista ja yhdestä parituksesta. Teosta arvioitu rangaistus yksittäisen ihmiskaupankin osalta, 3 vuotta 6 kuukautta, on selvästi muissa tuomioissa tuomittuja rangaistuksia ankarampi.

Tähän nähden tuomiossa T-2016-7 määrätty 1 vuoden ehdollinen vankeusrangaistus ja sen ohessa 50 päiväsakkoa ihmiskaupasta on hyvin poikkeuksellinen. Hovioikeusvaiheessa ei arvioitu rangaistuksen mittaamista lainkaan.⁵⁹⁵ Asiassa oli kyse asianomistajan värväämisestä ulkomailta prostituutioon Suomeen vastaajan omistamaan thai-hierontaliikkeeseen. Tuomioissa on todettu vastaajan erehdyttäneen asianomistajaa, mutta kyse oli pikemminkin törkeän ihmiskaupan tarkoittamasta kavaluudesta. Syyttäjä ei kuitenkaan vaatinut tällä tai muullakaan perusteella rangaistusta törkeästä ihmiskaupasta. Asianomistaja oli joutunut tarjoamaan seksuaalipalveluja noin kolmen kuukauden ajan (asiakkaita oli ilmeisesti viidestä kymmeneen viikossa) maksaakseen vastaajan vaatimaa velkaa. Vastaaja oli myös muun muassa majoittanut asianomistajan ja painostanut tämän menemään suomalaisen miehen kanssa naimisiin oleskeluluvan saadakseen. Käräjäoikeus ei ole perustellut mittaamaansa 1 vuoden vankeusrangaistusta eikä päätymistään ehdolliseen vankeusrangaistukseen millään tavalla. Rangaistus on muista vastaavan tyyppisistä teoista määrättyihin rangaistuksiin verrattuna poikkeuksellisen lievä, erityisesti kun huomioidaan, että teossa oli käytetty kavaluutta, joka olisi voinut täyttää törkeän tekemuodon kvalifiointiperusteen.

⁵⁹⁵ T-2017-10.

Lisäksi aineistoon kuului kaksi monilta osin muista syyksi luetuista ihmiskauppateoista poikkeavaa rikosta. Kummassakin asianomistajat joutuivat parisuhteessa ihmiskaupan kohteeksi. Tuomiossa T-2020-5 oli kyse tilanteesta, jossa asianomistaja oli joutunut avioliitossa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Vastaja oli muun muassa pahoinpidellyt ja raiskannut asianomistajan sekä kontrolloinut ja rajoittanut tämän elämää monin tavoin. Teko kesti noin vuoden ajan. Käräjäoikeus tuomitsi vastaajan yhteiseen 3 vuoden ja 2 kuukauden mittaiseen vankeusrangaistukseen raiskauksesta, ihmiskaupasta ja pahoinpitelystä. Yhteisestä rangaistuksesta ihmiskaupan osuudeksi arvioitiin 1 vuosi ja 6 kuukautta seuraavilla perusteilla:

[Vastaajan] syyksiluetun ihmiskaupan rangaistusarvoon vaikuttaa korottavasti se, että asianomistaja on ollut suhteessa [vastaajaan] selvästi alisteisessa asemassa, tekotapana on ollut määräysvaltaan ottaminen, asianomistaja on saatettu eikä pelkästään tarkoitettu saattaa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin ja että asianomistajalle on aiheutunut [vastaajan] menettelystä pitkäaikaisia psyykkisiä oireita. Rangaistusarvoon alentavasti vaikuttaa se, ettei asianomistajan fyysistä liikkumisvapautta ole rajoitettu ja ettei ihmiskaupan keinoja tai tekotapoja ole ollut useampia. Yksin tuomittuna [vastaajan] syyksiluetusta ihmiskaupasta olisi tullut mitata noin 1,5 vuotta vankeutta.

Toisessa mainituista tapauksista oli kyse uskonnollisen yhteisön toiminnassa ja parisuhteessa tapahtuneesta hyväksikäytöstä, jota käräjäoikeus piti ihmiskauppasäännöksen tunnusmerkistössä tarkoitettuna seksuaalisena hyväksikäyttönä (T-2020-6). Teosta tuomittiin 1 vuoden ja 2 kuukauden mittainen vankeusrangaistus ehdollisena. Tuomiossa ei ole perusteltu rangaistuksen mittaamista. Sen sijaan rangaistuksen määräämistä ehdollisena on perusteltu ihmiskaupparikoksen vakavuudella ja kyseisen teon pitkäkestoisuudella (useita vuosia). Toisaalta käräjäoikeus katsoi, ettei teossa käytetyt keinot, tekotavat ja tarkoitus puoltaneet sen pitämistä poikkeuksellisen vakavana.⁵⁹⁶ Näiden seikkojen lisäksi rangaistuksen määräämistä ehdollisena perusteltiin sillä, että vastaajaa ei ollut aiemmin tuomittu rikoksista.

9.1.3 Yhteenveto

Ihmiskaupasta ja törkeästä ihmiskaupasta määrätyt rangaistukset vaihtelevat siis suhteellisen paljon sekä pituudeltaan että myös rangaistuslajiltaan. Ihmiskaupan tavallisesta tekemuodosta mitatut rangaistukset ovat olleet yleisimmin työperäistä hyväksikäyttöä koskevissa tapauksissa 8 kuukaudesta 1 vuoteen ja 8 kuukauteen ja prosti-

⁵⁹⁶ Tältä osin perustelut jäivät osittain epäselväksi, mutta perustelu viitanee siihen, ettei esimerkiksi valtaan tai määräysvaltaan ottamisen katsottu tapauksessa täytyneen.

tuutioon liittyvässä hyväksikäytössä 1 vuodesta ja 6 kuukaudesta 2 vuoteen ja 6 kuukauteen. Hankkeen aineisto sisältää kuitenkin poikkeuksia sekä lievempään että ankarampaan suuntaan.

Myös rangaistuksen mittaamista koskevat perustelut ja mittaamisessa huomioon otetut seikat vaihtelevat. Yleisimmin rangaistusta mitattaessa on viitattu siihen, ettei asianomistajan fyysistä liikkumisvapautta ole rajoitettu. Toinen usein toistuva perustelu teosta ja teon tarkoituksesta riippumatta on se, ettei teossa ole käytetty väkivaltaa (tai väkivallan uhkaa). Kuten jo edellä on mainittu, tätä ei ole välttämättä perusteltua huomioida rangaistuksen mittaamisessa silloin, kun on kyse ihmiskaupan tavallisesta tekomuodosta. Lisäksi rangaistuksen määräämisessä on kiinnitetty huomiota asianomistajan eri syistä johtuvaan alisteiseen asemaan, tekoajan pituuteen, paritustyypissä hyväksikäytössä hyväksikäyttökertojen määrään sekä teolla saatuun tai tavoiteltuun taloudelliseen hyötyyn. Näiden osalta on kuitenkin vaihtelua siinä, mikä on katsottu pitkäksi tekoajaksi, suureksi määräksi hyväksikäyttökertoja tai suureksi taloudelliseksi hyödyksi. Kaikissa tapauksissa mainitut määrät eivät ole täysin selvinneetkään. Merkitystä on ollut myös sillä, että tekokokonaisuudessa on ollut useita asianomistajia. Näissä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta on yksiköity ihmiskauppateot asianomistajien suhteen erillisiksi rikoksiksi, joista on tuomittu yhteinen rangaistus.⁵⁹⁷

Joissain tuomioissa oli myös huomioitu jossain määrin se, että teossa oli täytynyt useita eri keinoja tai teko tapoja. Pääsääntöisesti tälle ei kuitenkaan ole annettu merkitystä. Tältä osin tuore korkeimman oikeuden ennakkoratkaisu KKO 2022:2 ohjaa rangaistuksen mittaamista niin, että teossa mahdollisesti täyttyvät useat keinot, tekotavat ja tarkoitukset tulisi ottaa huomioon rangaistuksen mittaamisessa. Kuten edellä on muissa yhteyksissä todettu, tällä ohjeella on myös rangaistuksen mittaamista laajempaa merkitystä ihmiskauppa-asioissa läpi koko rikosprosessin.

9.2 Paritus

Parituksen rangaistusasteikko on RL 20:9:n mukaan sakkoa tai vankeutta enintään kolme vuotta, ja törkeän parituksen rangaistusasteikko on RL 20:9a:n mukaan vankeutta vähintään neljä kuukautta tai enintään kuusi vuotta. Törkeän parituksen rangaistusasteikko on siis sama kuin perusmuotoisen ihmiskaupan. Paritusta koskevan säännöksen esitöiden mukaan tekoa on aina arvioitava kokonaisuutena, ja moititta-

⁵⁹⁷ Tuomiot T-2019-3 ja T-2018-8 (seksuaalinen hyväksikäyttö) sekä T-2018-14 ja T-2018-12 (pakkotyö). Hovioikeus (tuomio T-2020-10) katsoi viimeksi mainitussa tapauksessa 26 asianomistajaan kohdistuneet teot poikkeuksellisesti yhdeksi ihmiskaupparikokseksi, mutta korkein oikeus muutti ratkaisua tältä osin edellä kerrotulla tavalla.

vimpina on pidettävä niitä tekoja, joissa parituksen kohde on hyväksikäyttäjään nähden alisteisessa asemassa.⁵⁹⁸ Korkein oikeus on lisäksi pitänyt keskeisenä paritusteon moitittavuuteen vaikuttavana seikkana sitä, kuinka törkeää toisen prostituution taloudellista hyväksikäyttöä teko ilmentää.⁵⁹⁹ Näitä seikkoja, paritusteon kohteen asemaa ja teolla saatua ja tavoiteltua hyötyä, on myös aineistoon kuuluvissa tuomioissa yleensä pidetty keskeisinä rangaistuksen mittaamiseen vaikuttavina tekijöinä.

Osassa paritustapauksista on sovellettu niin sanottua syyteneuvottelujärjestelmää. Syyteneuvottelu perustuu ETL 3:10a ja ROL 1:10 pykäliin ja edellyttää, että henkilö edistää rikoksensa selvittämistä tunnustamalla teot säännöksissä tarkoitetulla tavalla. Tunnustamisen seurauksena häntä ei saateta vastuuseen tietystä rikoksesta tai hänen rangaistuksensa määrätään lievempänä RL 6:8a §:n mukaisesti. Rangaistuksen mittaamisen osalta syyteneuvottelujärjestelmän soveltaminen tarkoittaa, että rangaistus tuomitaan lievemmän rangaistusasteikon perusteella, parituksessa 1–80 päiväsakkoa tai vankeutta 14 päivää–2 vuotta.⁶⁰⁰ RL 8:8a.3:n mukaan tuomiossa on kuitenkin ilmoitettava myös se, millainen rangaistus teosta olisi tuomittu ilman säännöksessä tarkoitettua myötävaikutusta, jotta syyteneuvottelun vaikutusta rangaistuskäytäntöön voidaan seurata⁶⁰¹.

Aineistoon kuuluvissa paritusta koskevissa tuomioissa on luettu syyksi törkeä paritus, paritus tai avunanto paritukseen yhteensä 72 henkilölle; törkeästä parituksesta tuomitut on 28, parituksesta tuomitut 41 ja avunannosta paritukseen 3.

Avunannosta paritukseen tuomitut kolme rangaistusta ovat 60 ja 80 päiväsakkoa⁶⁰² ja 4 kuukautta vankeutta ehdollisena. Perusmuotoisesta parituksesta määrätty rangaistukset vaihtelevat sekä lajiltaan että määrältään. Sakkorangaistukset vaihtelevat 50 ja 90 päiväsakon välillä. Ehdolliset vankeusrangaistukset ovat pituudeltaan 2 kuukaudesta 1 vuoteen (keskiarvo on noin 7 kuukautta ja mediaani 6 kuukautta). Ehdottomana määrätty vankeusrangaistukset vaihtelevat puolestaan 6 kuukaudesta jopa 14 vuoteen 6 kuukauteen. Viimeksi mainitussa rangaistuksessa on kyse yhteisestä rangaistuksesta, jossa oli mukana muun muassa useita henkirikoksia. Ehdottomana määrättyissä vankeusrangaistuksissa perusmuotoisesta parituksesta on vain muutama, joissa paritus on ollut päärikos tai ainoa rikos, ja rangaistukset vaihtelevat näissä 5 kuukaudesta 2 vuoteen. Perusteina rangaistuksen määräämiselle ehdottomana on ollut muun muassa tekijöiden aiempi rikollisuus, osapuolten suuri ikäero sekä teossa käytetty painostamistyyppinen houkuttelu.

⁵⁹⁸ HE 6/1997 vp, s. 188.

⁵⁹⁹ Esim. KKO 2005:17, kohta 16; KKO 2007:38, kohta 16.

⁶⁰⁰ Asteikon lieventämisestä HE 58/2013 vp, s. 38/I; LaVM 5/2014 vp, s. 9.

⁶⁰¹ LaVM 5/2014 vp, s. 9/II.

⁶⁰² Nämä liittyvät samaan tekokokonaisuuteen, tuomio T-2007-1.

Sakolla rangaistut teot ovat keskenään erityyppisiä, mutta niissä parituksen kohteet eivät kuitenkaan ole olleet erityisen alisteisessa asemassa, eikä teolla saatu taloudellinen hyöty ole ollut suuri. Yhdessä oli kyse yksittäisestä seksuaalipalvelun myyntikerasta kavereiden kesken, toisessa asunnon vuokraamisesta prostituutiota varten, kolmannessa seksuaalipalvelujen myynnistä ja markkinoinnista sekä toiminnan organisoimisesta, ja neljännessä tapauksessa thaihierontaliikkeen omistajan katsottiin markkinoineen ja järjestäneen tiloissaan toisten seksuaalipalvelujen myymistä.

Lievin 2 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus on tuomittu teosta, jossa vastaaja vuokrasi edelleen muiden prostituutioon alun perin omaa prostituutiotoimintaansa varten vuokraamia asuntoja.⁶⁰³ Teko oli osa laajempaa paritusrikoskokonaisuutta, jossa osa syytetyistä tuomittiin törkeästä parituksesta ehdottomiin vankeusrangaistuksiin, mutta kyseisen syytetyn osalta taloudellinen hyöty jäi suhteellisen pieneksi. Tuomiossa ei kuitenkaan ole perusteltu sitä, miksi sakkorangaistuksen ei katsottu riittävän. Vastaavan tyyppinen tilanne oli tuomiossa, jossa päätekijä tuomittiin ihmiskaupasta ja toinen syytetty parituksesta. Paritusrikoksesta tuomittu oli itsekin toiminut prostituutiossa, mutta myös järjestänyt asunnon sekä omaa että ihmiskaupparikoksen asianomistajan prostituutiotoimintaa varten. Syytetylle määrättiin yhteinen 4 kuukauden vankeusrangaistus ehdollisena parituksesta ja kahdesta muusta rikoksesta.

Aineistoon kuuluu useita tuomioita, joissa on määrätty parituksesta 3–6 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus. Näissä oli kyse asunnon vuokraamisesta prostituutiota varten⁶⁰⁴ sekä prostituutiotoiminnan organisoimisesta ja markkinoimisesta⁶⁰⁵, joissa toiminnalla saatu hyöty vaihteli noin 5 000 eurosta noin 16 000 euroon. Yhdessä tapauksessa parittaja oli paritetun puoliso, ja vankeusrangaistuksen määräämistä perusteltiin osapuolten välisellä suhteella, vaikka rikoksella saatu hyöty oli alle 1 000 euroa⁶⁰⁶. Viimeksi mainitussa tapauksessa vastaajaa syytettiin myös ihmiskaupasta, mutta tunnusmerkistö ei täytynyt ainakaan värväämisen ja määräysvaltaan ottamisen osalta.

Aineistoon kuului edellä mainitun sakolla rangaistun teon⁶⁰⁷ lisäksi kolme sellaista tuomiota, jossa syytetyn katsottiin syyllistyneen perusmuotoiseen paritukseen osana thaihierontaliikkeen toimintaa. Toiminta oli kaikissa samantyyppistä: asiakas maksoi niin sanotun perushierontamaksun, minkä lisäksi hierojat saivat tarjota asiakkaille seksu-

⁶⁰³ Tuomio T-2020-1.

⁶⁰⁴ Tuomiot T-2015-1, T-2014-8, T-2014-1, T-2014-6.

⁶⁰⁵ Tuomio T-2016-1, T-2017-2.

⁶⁰⁶ Tuomio T-2017-7.

⁶⁰⁷ Kyseissä tapauksessa (T-2014-9) teolla saatu hyöty oli huomattavasti muita vähäisempi, vain 1 400 euroa, ja vaikka teko olikin tehty usean vuoden aikana, toiminta oli vain ajoittaista.

aalipalveluja lisähinnasta. Liikkeen pitäjänä toiminut vastaaja oli ottanut itselleen perushierontamaksujen osuuden tai suurimman osan niistä, ja hierojat saivat itse pitää ”lisäpalveluista” saamansa tulot.⁶⁰⁸ Kaikissa tuomioissa todettiin hierojien toimineen itsenäisesti ja saaneen päättää tarjoamistaan palveluista. Tekojen samanlaisesta luonteesta huolimatta rangaistukset on mitattu hyvin eri tavoin.

Lievin rangaistus on mitattu tuomiossa T-2013-5, jossa syytteen mukainen paritusteko oli jatkunut noin 1,5 vuotta, ja teolla saatu hyöty oli vähän yli 13 000 euroa. Syytetylle määrättiin 3 kuukauden mittainen ehdollinen rangaistus seuraavilla perusteilla:

[Vastaaja] on hankkinut rikoksella taloudellista hyötyä, jonka määrä ei ole vähäinen, ja rikos on tehty osana liiketoimintaa. Lisäksi [yhden asianomistajan] kertomus osoittaa [vastaajan] pyrkineen painostamaan häntä seksuaalipalvelujen antamiseen. Näistä syistä rikos edellyttää kohtuullista vankeusrangaistusta. [Vastaajalla] ei ole rikosrekisteriä, joten rangaistus on tuomittava ehdollisena.

Puolestaan tuomiossa T-2013-3 toiminnalla saatu hyöty oli edellä mainittua huomattavasti suurempi, yli 40 000 euroa. Oikeasuhtaiseksi rangaistukseksi mitattiin 6 kuukautta vankeutta ehdollisena huomioiden se, että parituksen kohteena olevat henkilöt eivät olleet alisteisessa asemassa. Teolla saatu taloudellinen hyöty on myös merkittävästi suurempi kuin edellä mainituissa muun tyyppisissä teoissa, joista on määrätty enintään 6 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus. Toisaalta edellisessä tapauksessa määrätty rangaistus on suhteellisen lievä huomioiden teolla saatu hyöty (verratuna muun tyyppiisiin paritusrikoksiin) ja vastaajan pyrkimys painostaa ainakin yhtä hierojista seksuaalipalvelujen antamiseen.

Merkittävimmin muissa thaihierontatapauksissa määrättyistä rangaistuksista poikkeaa kuitenkin tuomiossa T-2020-3 määrätty rangaistus. Vastaajan katsottiin syyllistyneen kolmeen eri paritusrikokseen, joista moitittavimman teon tekoaika oli noin 1 vuosi ja teosta saatu taloudellinen hyöty oli vähän yli 13 000 euroa.⁶⁰⁹ Tuomiossa tätä pidettiin osoituksena huomattavan taloudellisen hyödyn tavoittelusta, jonka perusteella teon katsottiin olevan jopa hyvin lähellä törkeää paritusta. Parituksen kohteena olevien henkilöiden asemaa ei pidetty erityisen alisteisena, eikä menettelyä muutenkaan tyyppillistä paritusrikosta moitittavampana. Oikeasuhtaiseksi rangaistukseksi teosta katsottiin 1 vuosi 4 kuukautta vankeutta. Asiassa kuitenkin sovellettiin syyteneuvottelua tunnustuksen perusteella, jolloin rangaistus tuli mitata lievennetyn rangaistusasteikon perusteella, minkä lisäksi lieventävinä seikkoina huomioitiin vastaajan terveydentila sekä rikoksista kulunut pitkä aika. Nämä seikat huomioiden rangaistukseksi määrättiin

⁶⁰⁸ Thaihierontaliikkeiden toiminnasta ks. myös K 19/2014 vp, s. 57–62.

⁶⁰⁹ Toisesta teosta hyödyn määräksi todettiin noin 4 500 euroa ja kolmannen osalta asia jää tuomion perusteella epäselväksi.

10 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus. Jopa lievennetty rangaistusasteikko ja muut lieventävät seikat huomioiden asiassa on päädytty selvästi ankarampaan rangaistukseen kuin edellä mainituissa kahdessa muussa samantyyppisessä teossa. Rikoshyödyn osalta teko on lähellä ensiksi mainittua tapausta, jossa oli lisäksi painostamisyritys, mutta siinä oikeasuhtaiseksi rangaistukseksi arvioitiin vain 3 kuukautta vankeutta, kun taas viimeksi käsitellyssä tapauksessa yhdenkin paritusteon todettiin edellyttävän yli vuoden mittaista vankeusrangaistusta.

Lähtökohtaisesti asunnonvälittämisestä paritustoimintaa varten on määrätty lievempiä 3–6 kuukauden mittaisia ehdollisia vankeusrangaistuksia silloin, kun teosta saatu hyöty on ollut 5 000–16 000 euroa. Joissain tapauksissa rangaistukset ovat kuitenkin olleet selvästi ankarampia pienemmästä rikoshyödyistä huolimatta. Esimerkiksi asiassa T-2017-4 syytetty oli vuokrannut yhtä huonetta huoneistosta 8 eri henkilölle ja välittänyt näiden yhteystietoja asiakkaille noin puolen vuoden ajan. Syytetty tunnusti teot, ja teolla saadun rikoshyödyn todettiin olleen 1 400 euroa. Käräjäoikeus huomioi rangaistusta mitatessaan toiminnan keston, suunnitelmallisuuden ja teosta saadun hyödyn, ja tekijä tuomittiin 10 kuukauden ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Toisessa tapauksessa (T-2015-3) syytetty oli vuokrannut yhtä hotellihuonetta ja yhtä asuntoa prostituutiotoimintaan varten, teko oli kestänyt vuosia, mutta rikoksella saatu hyöty jäi suhteellisen pieneksi (3 550 euroa). Käräjäoikeus päätyi asiassa syyteneuvottelun ja tunnustamisoikeudenkäynnin jälkeen siihen, että lähtökohtaisesti paritusteosta olisi tuomittava 1 vuoden 2 kuukauden rangaistus, mutta alennetulta asteikolta mitattuna yhteiseksi rangaistukseksi parituksesta ja huumausainerikoksesta mitattiin 1 vuosi vankeutta ehdollisena (ilman syyteneuvottelua yhteinen rangaistus olisi ollut 1 vuosi 6 kuukautta).

Sen lisäksi, että rangaistuksissa on ylipäänsä vaihtelua, vaikuttaa, ettei syyteneuvottelu ole käytännössä johtanut lievemmän rangaistuksen määräämiseen. Syyteneuvottelu on sinänsä yksittäisen tuomion perusteluja tarkasteltaessa vaikuttanut rangaistukseen alentavasti, mutta mainituissa kahdessa paritustapauksessa, joissa tunnustamisen perusteella on sovellettu lievempää rangaistusasteikkoa, on alun perin teosta arvioitu rangaistus ennen lievennystä ollut selvästi ankarampi kuin muissa.

Ne tapaukset, joissa tekoa on arvioitu ensisijaisesti ihmiskauppana, poikkeavat jonkin verran muista paritustuomioista. Esimerkiksi tuomiossa T-2015-8 ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttyminen jäi näytön perusteella epäselväksi, mutta vastaajan todettiin syyllistyneen paritukseen. Vastaajan katsottiin ainakin laatineen seksinmyynti-ilmoitukset ja saaneen teon kohteelta 3 400 euroa rahaa. Muilta osin (muun muassa ulkomailta pitkään jatkunut hyväksikäyttö ja väkivallalla uhkailu) jäivät näyttämättä. Parituksen kohteen asemaa pidettiin jossain määrin alisteisena. Näillä perusteilla vastajalle tuomittiin 9 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus, joka on muihin paritustuomioihin verrattuna hieman ankarampi huomioiden vastaajan teko pelkästään myynti-

ilmoitusten laatijana sekä suhteellisen pieni teolla saatu taloudellinen hyöty. Puolestaan tuomiossa T-2018-2, jossa vastaaja pahoinpiteli jatkuvasti asianomistajaa ja asianomistaja oli aloittanut prostituution jo alaikäisenä vastaajan myötävaikutuksesta, teon ei katsottu olevan ihmiskauppaa tai törkeä paritus. Pitkän tekoajan katsottiin vaikuttaneen rangaistuksen mittaamiseen perusmuotoisesta parituksesta, mutta muutoin mittaamista ei ole perusteltu. Vahingonkorvausta ja menettämisseuraamusta arvioitaessa teolla saaduksi hyödyksi on arvioitu noin 32 000 euroa, mutta tästä osan on katsottu menneen perheen yhteisiin kuluihin, ja vastaajan hyödyn määräksi on arvioitu 12 800 euroa perustelematta asiaa tarkemmin. Vastaajalle tuomittiin 1 vuoden yhteinen ehdollinen vankeusrangaistus parituksesta ja pahoinpitelystä, joissa kummassakin tekoajaksi on useita vuosia. Tekojen vakavuus, kesto, niillä saatu hyöty ja poikkeuksellinen ihmiskauppasäännöksen soveltamistapa huomioiden rangaistus on huomattavan lievä.

Puolestaan törkeästä parituksesta tuomittu lievin rangaistus on 1 vuosi vankeutta ja ankarin 3 vuotta vankeutta. 1 vuoden mittainen rangaistus on tuomittu kahdelle eri tekijälle samassa asiassa, rangaistukset olivat ehdollisia. Tekijät olivat sinänsä laajassa ja suunnitelmallisessa toiminnassa muita vähäisemmässä roolissa, ja toiselle määrättiin ehdollisen vankeuden lisäksi 30 tuntia yhdyskuntapalvelua. Myös ankarimmat, 3 vuoden vankeusrangaistukset on tuomittu kahdelle eri tekijälle samaan tekokokonaisuuteen liittyen. Törkeästä parituksesta tuomitujen rangaistusten keskiarvo on noin 1 vuosi 9 kuukautta ja mediaani 1 vuosi 7 kuukautta, ja törkeissä parituksissa vankeus on tuomittu ehdottomana 11 ja ehdollisena 8 törkeästä parituksesta.

Törkeästä parituksesta tuomitut rangaistukset ovat siis keskimäärin hieman lievempiä kuin perusmuotoisesta ihmiskaupasta tuomitut rangaistukset niissä tapauksissa, joissa on ollut kyse seksuaalisesta hyväksikäytöstä prostituutiotarkoituksessa: tämän tyyppisestä ihmiskaupasta tuomitut rangaistukset ovat olleet paria poikkeusta lukuun ottamatta 1 vuosi 6 kuukautta – 2 vuotta 6 kuukautta. Kuitenkin kuten jo ihmiskaupan osalta todettiin, vertailemista vaikeuttaa se, että osa rangaistuksista on määrätty yhteisenä rangaistuksena useasta eri rikoksesta, ja rikosten yksiköinti saattaa vaihdella eri tuomioissa. Toisaalta rikostunnusmerkistöt ovat luonteeltaan hyvin erilaisia, ja niiden täyttymistä arvioitaessa kiinnitetään huomiota erityyppisiin seikkoihin. Ihmiskaupassa keskeistä on asianomistajan asema ja suhde vastaajaan, kun taas parituksessa korostuu teolla saadun taloudellisen hyödyn määrä. Vaikka parituksen kohteen asemalla on rangaistuksen mittaamisessa merkitystä, se ei ole kuitenkaan niin keskeinen kuin ihmiskaupassa.

Lievemmissä 1 vuoden – 1 vuoden 2 kuukauden vankeusrangaistuksissa törkeästä parituksesta on ollut pääasiassa kyse laajemman rikoskokonaisuuden osana tehdyistä teoista, joissa muilla tekijöillä on ollut merkittävämpi rooli. Yhdessä yksittäisenä tör-

keänä parituksena tuomitussa teossa,⁶¹⁰ josta määrättiin 1 vuoden 2 kuukauden mittainen rangaistus ja lisäksi 30 tuntia yhdyskuntapalvelua, oli kyse asunnon vuokraamisesta prostituutiota varten sekä prostituution markkinoimisesta. Törkeyden täyttymiseen vaikuttivat huomattavan taloudellisen hyödyn tavoittelu (saatu hyöty oli ainakin yli 70 000 euroa), suunnitelmallisuus, laajuus ja pitkäkestoisuus (lähes 3 vuotta). Tekoa ei kuitenkaan pidetty törkeäksi paritukseksi ”poikkeuksellisen törkeänä”. Vastavilla perusteilla arvioitiin törkeästä parituksesta oikeasuhtaiseksi rangaistukseksi ”reilu vuosi vankeutta” tuomiossa T-2016-2:⁶¹¹ tässä tapauksessa teko kesti 7 kuukautta ja sillä saatu hyöty oli noin 25 000 euroa, mutta vastaaja oli myös manipuloimalla saanut värvättyä paritustoimintaan mukaan toisenkin henkilön.

Tuomiossa T-2014-4 kahdelle syytetylle tuomittiin 1 vuoden 6 kuukauden mittaiset vankeusrangaistukset kahden henkilön parittamisesta. Teko kesti vain alle kuukauden, eikä teolla saatu hyöty ollut suuri, mutta toimintaa oli tarkoitus jatkaa huomattavasti pidempään, ja sillä tavoiteltiin ainakin 35 000 euron hyötyä. Sekä teon törkeyttä että rangaistuksen pituutta perusteltiin tavoitellun hyödyn lisäksi teon kohteiden alisteisella asemalla ja huonoilla työskentelyolosuhteilla.

Ankarampia 2 vuoden vankeusrangaistuksia on määrätty ammattimaisemmasta ja laajamittaisesta toiminnasta. Esimerkiksi tuomiossa T-2013-4 oli kyse asuntojen vuokraamisesta ja muunlaisesta prostituutiotoiminnan organisoimisesta, jolla saatu rikoshyöty oli toisen tekijän osalta 136 000 ja toisen 146 000 euroa, ja teko kesti lähes 2 vuotta. Teoista määrättiin kahdelle tekijälle 2 vuoden mittaiset ehdottomat vankeusrangaistukset. Teon törkeyden arvioimisessa huomioitiin teolla tavoiteltu huomattava hyöty sekä sen kesto ja laajuus, mutta tekoja ei kuitenkaan pidetty erityisen suunnitelmallisina.

Yhdessä laajemmassa tekokokonaisuudessa on tuomittu viisi henkilöä törkeästä parituksesta. Vastaajat olivat muun muassa vuokranneet asuntoja prostituutiota varten, organisoineet toimintaa sekä tuoneet paritettavat henkilöt ulkomailta Suomeen. Rangaistukset olivat 1 vuotta 2 kuukautta – 3 vuotta vankeutta. Yksi vastaaja tuomittiin yhteen henkilöön kohdistuneesta törkeästä parituksesta ja kahteen muuhun kohdistuneesta perusmuotoisesta parituksesta yhteiseen 1 vuoden 2 kuukauden rangaistukseen. Törkeän tekemuodon edellyttämänä huomattavana taloudellisena hyötynä pidettiin teolla saatua 15 200 euron hyötyä. Toinen vastaaja puolestaan oli parittanut lukuisia naisia ja saanut toiminnasta yli 400 000 euron hyödyn. Huomattava taloudellinen hyöty, parituksen kohteiden määrä, suunnitelmallisuus sekä laajuus huomioiden tekoa pidettiin törkeänä ja vastaaja tuomittiin 3 vuoden mittaiseen vankeusrangaistukseen. Parituksen kohteiden asemaa ei pidetty erityisen alisteisena. Muiden tekojen

⁶¹⁰ Tuomio T-2014-2.

⁶¹¹ Törkeästä parituksesta ja kahdesta muusta rikoksesta määrättiin yhteinen 1 vuoden 5 kuukauden mittainen vankeusrangaistus.

katsottiin olevan moitittavuudeltaan näiden välistä riippuen teoilla saadusta hyödystä ja tekojen merkityksestä paritustoiminnalle.

9.3 Kiskonnantapainen työsyrrjintä

Kiskonnantapaisen työsyrrjinnän rangaistusasteikko on RL 47:3a §:n mukaan sakkoa tai vankeutta enintään 2 vuotta. Rangaistusasteikko määritettiin ankarammaksi kuin kiskonnassa ja työsyrrjinnässä (sakkoa tai vankeutta enintään 6 kuukautta),⁶¹² mutta ihmiskauppaan verrattuna (4 kuukautta – 6 vuotta vankeutta) asteikko on kuitenkin huomattavasti lievempi. Puolestaan törkeän kiskonnann rangaistusasteikko on 4 kuukautta – 4 vuotta vankeutta.

Tutkimusaineistoon kuuluvissa käräjäoikeuksien tuomioissa on tuomittu yhteensä 35 henkilöä rangaistuksiin kiskonnantapaisesta työsyrrjinnästä. Näistä kahdessa⁶¹³ hovioikeus katsoi myöhemmin, ettei tunnusmerkistö täyty, ja yhdessä tapauksessa rangaistusta lievennettiin hovioikeusvaiheessa⁶¹⁴. Kiskonnantapaisesta työsyrrjinnästä määrätty rangaistukset ovat pääasiassa sakkoa (15 tuomittua) tai ehdollista vankeutta (20 tuomittua). Kahdelle henkilölle on määrätty 3 vuoden vankeusrangaistus ehdottomana, mutta näissä päärikoksena oli ankarammin rangaistava rikos.⁶¹⁵ Tuomittujen sakkorangaistuksen määrät ovat 10–115 päiväsakkoa (keskiarvo noin 57 ja mediaani 65), ja vankeutta on puolestaan tuomittu ehdollisena 2 kuukautta – 1 vuosi 8 kuukautta (keskiarvo 8 kuukautta ja mediaani 6 kuukautta). Useissa tapauksissa on kuitenkin kyse yhteisestä rangaistuksesta, joten mainitut rangaistukset ja vaihtelu niissä eivät ole määrättyneet pelkästään kiskonnantapaisen työsyrrjinnän perusteella.

Lähtökohtaisesti kiskonnantapaisesta työsyrrjinnästä on pidetty oikeasuhtaisena rangaistuksena sakkoa. Vankeusrangaistukseen päätymistä on perusteltu tuomioissa sillä, että teko on kestänyt pitkään, palkkoja on jäänyt maksamatta huomattava määrä ja asianomistajille on aiheutunut teosta huomattavaa vahinkoa, minkä lisäksi joissain tapauksissa vankeusrangaistuksen määräämiseen on vaikuttanut se, että asianomistajia on ollut useita. Myös kiskonnantapaisista työsyrrjintää koskevissa tuomioissa on vaihtelua sen suhteen, onko useampaan asianomistajaan kohdistuneet rikokset yksiköity yhdeksi vai useammaksi rikokseksi. Rangaistuksen määräämistä ja mitaamista

⁶¹² Ks. HE 151/2003 vp, s. 17/II.

⁶¹³ Hovioikeuden tuomiot asioissa T-2015-19 ja T-2015-27.

⁶¹⁴ Hovioikeuden tuomio asiassa T-2015-20.

⁶¹⁵ Tuomiossa T-2015-20 käräjäoikeus määräsi 2 vuoden mittaisen vankeusrangaistuksen ehdottomana, mutta hovioikeus alensi rangaistuksen 1 vuoteen 8 kuukauteen ja muutti lajin ehdolliseksi vankeudeksi. Tässäkin oli kyse yhteisestä rangaistuksesta, mutta kiskonnantapainen työsyrrjintä oli ankarimmin rangaistava.

ei kuitenkaan ole suuressa osassa tuomioista perusteltu mitenkään tai perustelut ovat hyvin suppeat.

Lievin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä aineistoon kuuluvissa tuomioissa määrätty rangaistus on 10 päiväsakkoa. Tapauksessa oli kyse siitä, että turvapaikanhakijana ollut asianomistaja oli tehnyt 4 kuukauden ajan töitä vastaajan ravintolassa 5 päivänä viikossa noin 4 tuntia päivässä ilman, että asianomistaja oli saanut päivittäisen aterian lisäksi mitään muuta vastiketta tai palkkaa työstä. Tuomion perustelut ovat poikkeuksellisen suppeat: vastaajan on todettu syyllistyneen syytteen mukaiseen rikokseen, koska kyse ei ollut lain sallimasta palkattomasta harjoittelusta ja vastaajan olisi useita vuosia yrittäjänä toimittuaan pitänyt tietää tai ottaa selvää (ilmeisesti työntekijän ja harjoittelijan ottamiseen liittyvistä) asioista. Lisäksi tuomiossa on todettu, että "[e]päedullista asemaa voidaan pitää huomattavan epäedullisena, kun palkkaa ei ole maksettu lainkaan. Kyse on ollut merkittävästä neljän kuukauden ajanjaksosta." Rangaistuksen mittaamista ja muihin verrattuna poikkeuksellisen pieneen sakkorangaistukseen päätymistä ei ole perusteltu mitenkään.

Sakkorangaistus määrättiin selvästi suurempana esimerkiksi toisessa vastaavanlaisessa tilanteessa (T-2019-8): asianomistaja oli turvapaikanhakija, joka teki noin 5 kuukauden ajan töitä palkatta vastaajan yrityksessä 5 päivänä viikossa noin 6 tuntia päivässä – viimeisiltä 2 kuukaudelta asianomistaja sai kuitenkin pientä 20–30 euron päiväpalkkaa. Myöskään tässä tuomiossa rangaistuksen mittaamista ei ole perusteltu, eikä esimerkiksi sitä ole huomioitu, että vastaaja myönsi syytteen mukaiset teot (ilmeisesti kuitenkin vasta pääkäsitelyssä), jolloin RL 6:6:n 3 kohdan mukainen lieventämisperuste olisi saattanut tulla sovellettavaksi. Vastaajalle määrättiin rangaistukseksi 40 päiväsakkoa.⁶¹⁶ Puolestaan tuomiossa T-2020-16, jossa oli kyse siitä, että kolmelle turvapaikanhakijalle oli maksettu palkkaa, mutta alle työehtosopimuksen mukaisen minimipalkan, eivätkä asianomistajat olleet saaneet palkan lisiä, yhteiseksi rangaistukseksi kolmesta erilliseksi katsotusta kiskonnantapaisesta työsyrynnästä mitattiin 80 päiväsakkoa. Tekoaika oli kahden asianomistajan osalta lyhyempi kuin edellä mainituissa tapauksissa ja yhden osalta pidempi, mutta maksamatta jätettyjen palkkojen määrät olivat selvästi pienemmät.

⁶¹⁶ Vrt. esim. asiaan T-2016-15: asianomistaja oli tehnyt lähes vuoden ajan töitä vastaajan yrityksessä niin, että hän oli saanut vain noin 16 % siitä palkasta, joka hänelle olisi tullut maksaa. Alun perin syyttäjä oli vaatinut 45 päiväsakon rangaistusta, mutta sovintoneuvottelujen jälkeen alentanut vaatimuksen 20 päiväsakkoon, mikä vastaajalle tuomittiinkin rangaistukseksi. Tapauksessa tosin sovellettiin ns. syyteneuvottelujärjestelmää, ja rangaistus mitattiin RL 6:8a:n mukaisesti lievemmän rangaistusasteikon perusteella, joten rangaistukset eivät ole täysin vertailtavissa.

Poikkeuksellisen suuri sakkorangaistus, 115 päiväsakkoa, on määrätty rangaistukseksi teosta, jossa neljälle asianomistajalle maksetut palkat alittivat selvästi työehtosopimuksen mukaisen palkan. Maksetut palkat olivat noin puolet siitä, mitä niiden olisi pitänyt olla, ja asianomistajille maksamatta jääneitä palkkoja oli yhteensä yli 70 000 euroa. Käräjäoikeus katsoi, että aiheutetun vahingon määrä huomioiden, teosta tulisi määrätä rangaistukseksi vankeutta. Osapuolet olivat kuitenkin neuvotelleet ja päässeet sovintoon pääkäsitteilyn alussa, joten tuntevan sakkorangaistuksen katsottiin riittävän.

Lyhyitä 3 kuukauden vankeusrangaistuksia on tuomittu neljälle vastaajalle neljässä eri tapauksessa.⁶¹⁷ Esimerkiksi tapauksessa T-2014-22 ulkomaalaisilla työntekijöillä oli teetetty pitkiä työpäiviä, heille ei ollut kertynyt lomaa vastaavasti kuin suomalaisille työntekijöille, ja osa palkan lisistä oli jätetty maksamatta. Teon keston (yli 4 vuotta) ja yhteensä 17 asianomistajalle aiheutuneen vahingon takia sakon ei katsottu olleen riittävä rangaistus. Tuomiossa T-2020-15 rangaistuksen määräämiseen vankeutena vaikuttivat huomattava ylityötuntien määrä ja lähes kaikkien työnantajavelvoitteiden laiminlyönti. Asianomistaja oli saanut palkkaa yhteensä 1 000 euroa tehtyään töitä kuuden kuukauden ajan niin, että ylityöiden vuoksi työaika oli lähes kaksinkertainen normaaliin verrattuna. Lisäksi rangaistusta määrättäessä huomioitiin teon suunnitelmallisuus ja nimenomainen hyväksikäyttötarkoitus. Rangaistus oli yhteinen rangaistus kiskonnantapaisen työsyrynnän ohella kahdesta muusta moitittavuudeltaan vähäisemmästä rikoksesta.

Ankarampiin, 9–10 kuukauden vankeusrangaistuksiin tuomittujen osalta rangaistukset olivat yhteisiä rangaistuksia muista rikoksista kiskonnantapaisen työsyrynnän ohella. Kaikissa näissä jokin muu rikos kuin kiskonnantapainen työsyryntä oli moitittavin ja ankarimmin rangaistava teko. Puolestaan yli vuoden mittaisia vankeusrangaistuksia on määrätty edellä luvussa 5.3.2 käsitellyssä asiassa T-2017-19, jossa oli useita ihmiskauppaan viittaavia piirteitä. Asianomistajat olivat tehneet huomattavan pitkiä työpäiviä ilman vapaapäiviä kuuden vuoden ajan. Rangaistuksia on perusteltu seuraavalla tavalla:

[Vastaajan] syyksi on luettu kiskonnantapainen työsyryntä, kirjanpitorikos ja törkeä veropetos. Käräjäoikeus katsoo, että ankarimmin rangaistava teko on ollut kiskonnantapainen työsyryntä, jossa menettely on kohdistunut lukuisiin asianomistajiin, jotka ovat kielitaidottomuutensa ja riippuvuudestaan työpäivästä johtuen voineet heikosti puolustaa oikeuksiaan. Rangaistusta mitattaessa otetaan myös huomioon rikoksella saavutetun merkittävän taloudellisen hyödyn määrä sekä menettelyn pitkä kesto sekä sen vaatima suunnitelmallisuus.

⁶¹⁷ Tuomiot T-2014-22, T-2020-15, T-2017-16 ja T-2014-17.

suus, joka lisää vastaajan syyllisyyttä. Käräjäoikeus katsoo, että yksittäin kiskonnantapaisesta työsyrjinnästä mitattaisiin 1 vuoden 6 kuukauden pituinen vankeusrangaistus.

Yhteiseksi rangaistukseksi teosta määrättiin 1 vuosi 8 kuukautta vankeutta. Huomioiden huomattavan suuri korvausvelvollisuus sekä se, ettei vastaajaa ollut aiemmin tuomittu rikoksista, vankeus voitiin määrätä ehdollisena.⁶¹⁸ Tuomiossa T-2015-20 syytetty tuomittiin hovioikeudessa vastaavista rikoksista yhtä pitkään, ehdolliseen 1 vuoden 8 kuukauden yhteiseen rangaistukseen. Tapauksessa törkeä veropetos ja törkeä kirjanpitorikos olivat jatkuneet useita vuosia, mutta kiskonnantapainen työsyrjintä noin vuoden. Työsyrjintärikoksessa oli vain yksi asianomistaja, joka oli saanut palkkaa noin 2/3 siitä, mitä hänelle olisi työehtosopimuksen mukaan kuulunut maksaa.

Vaikuttaa, että merkittävimpana rangaistuksen ankaruuteen vaikuttavana tekijänä oikeuskäytännössä on pidetty vastaajan teolla saamaa taloudellista hyötyä tai maksamattomien palkkojen yhteismäärää, ei esimerkiksi sitä, kuinka alisteisessa tai taloudellisesti huonossa asemassa asianomistaja on ollut. Tekoa on pidetty vakavampana esimerkiksi silloin, kun asianomistajille on jätetty maksamatta esimerkiksi ylityökorvausten ja lomarahojen osuus, jos nämä ovat yhteensä olleet suuremmat kuin esimerkiksi yhden asianomistajan palkan maksamatta jättäminen kokonaan.

Rangaistuksissa näyttäisi myös olevan aika paljon vaihtelua. Viimeksi mainitut rangaistukset ovat jopa ankarampia kuin useat työperäistä hyväksikäyttöä koskevasta ihmiskaupasta tuomitut rangaistukset. Toisaalta myös sellaisissa tapauksissa, joissa on määrätty sakkorangaistus tai lyhyt ehdollinen vankeusrangaistus, on mukana vakavia-kin tapauksia, joissa on saattanut olla jopa ihmiskaupan piirteitä. Niissä aineistoon kuuluvissa tuomioissa, joissa vastaajaa on syytetty ihmiskaupasta ja hänet on tuomittu kiskonnasta, törkeästä kiskonnasta tai törkeästä petoksesta, rangaistukset ovat myös vaihdelleet paljon. Kiskonnasta tuomittiin yksi 4 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus ja törkeästä petoksesta yksi 8 kuukauden ehdollinen vankeusrangaistus. Törkeästä kiskonnasta tuomitut rangaistukset puolestaan vaihtelivat 6 kuukauden ehdollisesta vankeudesta 1 vuoden 4 kuukauden ehdolliseen vankeuteen, minkä lisäksi yksi henkilö määrättiin yhteiseen 1 vuoden ehdottomaan vankeusrangaistukseen törkeästä kiskonnasta ja pahoinpitelystä.

Kuten jo aiemmin todettiin, aineiston tuomioissa vaikuttaa olevan jonkin verran vaihtelua siinä, syytetäänkö samantyyppisissä rikoksissa ihmiskaupasta vai muista rikoksista, ja toisaalta mistä rikoksista toissijaisia syytteitä nostetaan. Tämän lisäksi myös tietyn rikosnimikkeen perusteella tuomituissa rangaistuksissa on aika suurta vaihtelua,

⁶¹⁸ Toiselle vastaajalle määrättiin myös 1 vuoden ja 6 kuukauden mittainen ehdollinen vankeusrangaistus pelkästä kiskonnantapaisesta työsyrjinnästä.

toki osittain perustellustikin. Esimerkiksi edellä käsitellyssä tapauksessa T-2017-19, jossa oikeasuhtaiseksi rangaistukseksi mitattiin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä 1 vuosi 6 kuukautta vankeutta, oli selvästi perusteita, joiden vuoksi se olisi voinut täyttää ainakin törkeän kiskonnan, mutta mahdollisesti jopa ihmiskaupankin tunnusmerkistön. Vastaavasti rangaistuksetkin olivat ankarampia kuin aineistoon kuuluvat törkeästä kiskonnasta tuomitut rangaistukset. Ennakoitavuuden ja yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttäisi kuitenkin yhdenmukaisempaa käytäntöä, ja toisaalta asianomistajan näkökulmasta voi olla merkitystä erityisesti sillä, käsitelläänkö asiaa rikosprosessissa ihmiskauppanimikkeellä vai muuna rikoksena.

10 Vahingonkorvaukseen liittyviä kysymyksiä

10.1 Yleistä

Rikokseen perustuvalla vahingonkorvauksella ei ole rankaisullisia tavoitteita vaan sen tarkoituksena on hyvittää rikoksesta aiheutuneita haittoja. Rikosasiassa vahingonkorvaukseen on lähtökohtaisesti oikeutettu teon asianomistaja, jos teolla on aiheutettu hänelle vahinkoa. Ihmiskaupparikoksissa lienee useimmiten selvää, kuka on teon uhri eli asianomistaja.

Voimassa olevassa lainsäädännössä ei, kuten tunnettua, ole asianomistajan määrittelyä, vaan se on vakiintunut oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä. Asianomistaja-asemaa on pyritty määrittelemään niin rikos- kuin prosessioikeudellisesti. Oikeuskirjallisuudessa vakiintuneiden käsitysten mukaan rikosoikeudellisesti värittyneen niin sanotun aineellisoikeudellisen asianomistajakäsitteen mukaan asianomistajaksi katsotaan rikoksen kautta välittömästi loukatun tai vaarannetun oikeushyvän haltija.⁶¹⁹ Prosessioikeudellisen eli niin sanotun muodollisen asianomistajakäsitteen mukaan asianomistajaksi sen sijaan katsotaan henkilö, johon rikos on kohdistunut ja jolla tämän vuoksi on oikeus vaatia rikoksesta rangaistusta.⁶²⁰ Oikeuskirjallisuudessa vakiintuneempana tapana asianomistaja-aseman määrittelyssä pidetään kuitenkin aineellisoikeudellista rikoksella loukatun tai vaarannetun oikeushyvän kautta toteutettua asianomistaja-aseman määrittelyä.⁶²¹ Tämänkaltaisen näkemys on omaksuttu myös KKO:n ratkaisukäytännössä (esim. KKO 1992:173 ja KKO 2007:46). Erikseen voidaan todeta, että ratkaisussa KKO 2014:71 on nimenomaisesti todettu, että ”Asianomistajana on yleensä pidettävä sellaista rikoksen kohdetta, jonka etua tai oikeutta syytteessä rangaistussäännöksen tunnusmerkistöön nojautuen kuvattu teko on välittömästi loukannut tai vaarantanut tai jolle on sen perusteella välittömästi aiheutunut vahinkoa” (21 kohta).

Ihmiskaupan ja sen lähirikosten voidaan ajatella olevan tyypillisesti tekoja, jolla aiheutetaan asianomistajalle kärsimystä. Suomessa kärsimyskorvaukseen on kuitenkin suhtauduttu perinteisesti melko pidättyväisesti. Vahingonkorvauslain (412/1974) 5 lu-

⁶¹⁹ Ks. esim. Vuorenää 2014, s. 17–18, Frände et al. 2016, s. 432–433 ja Jokela 2018, s. 74.

⁶²⁰ Vuorenää 2014, s. 30 ja Jokela 2018, s. 74–75.

⁶²¹ Ks. esim. Frände et al. 2016, s. 433.

vun 6 §:n (509/2004) 1 momentin mukaan oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on sillä, 1) jonka vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu, 2) jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty, 3) jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta loukattu tai 4) jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästi huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1–3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla.

Vahingonkorvauslain 5:6:ää koskevien esitöiden mukaan säännöksen 1 momentin 1 kohdassa mainitulla vapautteen kohdistuvalla teolla tarkoitetaan henkilön fyysisen vapauden, tahdonvapauden ja itsemääräämisoikeuden loukkauksia. Ihmiskauppa on vapautteen kohdistuva rikos, joten selvää lienee, että ihmiskauppa on kohdassa tarkoitettu teko, vaikka ihmiskauppaa ei ollut Suomessa nimenomaisesti säädetty rangaistavaksi nykyistä vahingonkorvauslain 5:6:ää säädettyäessä.⁶²² Mainitun vahingonkorvauslain säännöksen 1 kohdan on tarkoitettu kattavan myös tietynlaiset seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvat loukkaukset.⁶²³ Esitöiden mukaan seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvia tekoja ovat tuolloin voimassa olleen rikoslain 20 luvun 1–7 §:ssä tarkoitettut teot. Esitöissä mainitaan erikseen, että tuolloisessa RL 20:8:ssä tarkoitettu seksuaalipalvelujen ostamista nuorelta ja RL 20:9:ssä tarkoitettu paritus saattavat yksittäistapauksessa sisältää niin olennaisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen, että se oikeuttaisi kärsimyskorvaukseen. Olosuhteiden on esitöiden mukaan tällöin kuitenkin oltava sellaiset, että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus on ilmeinen.⁶²⁴

Vahingonkorvauslain 5:6:n 1 momentin 2 kohdan mukaan oikeus korvaukseen loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä on sillä, jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty. Lainkohdan esitöissä tällaisina tekoina mainitaan rikoslain 11 luvun 11 §:ssä (tuolloin 9 §) tarkoitettu syrjintä ja 47 luvun 3 §:ssä tarkoitettu työsyrintä. Kiskonnantapaista työsyrintää ei ollut nykyistä vahingonkorvauslain 5:6:ää säädettyäessä säädetty rangaistavaksi, mutta selvänä voidaan pitää, että kiskonnantapaisessa työsyrintänsä on kysymys viimeksi mainitun lainkohdan 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettusta teosta.

Edellä esitetystä käy ilmi, että paritus on ihmiskaupan lähirikoksista erilaisessa asemassa kärsimyskorvaukseen nähden kuin esimerkiksi kiskonnantapainen työsyrintä. Seuraavassa keskitytään tämän vuoksi nimenomaan paritusta koskevan sääntelyn soveltamiskäytännössä omaksuttuihin vahingonkorvausta koskeviin näkemyksiin.

⁶²² HE:ssä 167/2003 vp, s. 55/II tuolloinen ihmisryöstö on mainittu kärsimyskorvaukseen oikeuttavana tekona, joten tämänkin vuoksi lienee selvää, että ihmiskauppaa koskeva säännös kuuluu 1 kohdassa tarkoitettuihin tekoihin.

⁶²³ HE 167/2003 vp, s. 54/II.

⁶²⁴ HE 167/2003 vp, s. 54–55.

10.2 Paritus

Vahingonkorvauksen myöntämisen perusteita paritusrikosten yhteydessä arvioitiin hyvin harvassa tapauksessa, minkä vuoksi yksinomaan niiden perusteella ei voida katsoa muodostuneen yhtenäistä linjausta tai käytäntöä vahingonkorvauksen myöntämisen edellytyksistä. Paritusta koskevia tuomioistuinratkaisuja oli 53, joista 16 asianomistaja vaati vahingonkorvausta yksityisoikeudellisista vahingoista. Näistä kolmessa vaadittiin korvausta taloudellisista vahingoista, seitsemässä kärsimyksestä ja kuudessa sekä taloudellisista vahingoista että kärsimyksestä. Kärsimyskorvausta vaadittiin siis yhteensä 13 tapauksessa (kahdessa näistä tapauksista syytteet hylättiin kokonaan).

Käräjäoikeus tuomitsi kärsimyskorvausta kolmessa tapauksessa. Näiden tapausten olosuhteet olivat selkeästi poikkeuksellisia, että niiden perusteella ei pysty tekemään päätelmiä tuomioistuinten ratkaisukäytännössä omaksutusta linjasta kärsimyskorvauksen määräämisestä paritusrikoksissa.

Tapauksessa T-2014-7 oli kysymys tuttavapiirin välisestä menettelystä, jossa A vietti B:n ryhtymään sukupuoliyhteyteen C:n kanssa. C oli luvannut kuitata A:n velan vastineeksi sukupuoliyhteydestä B:n kanssa. Oikeudessa B vaati A:lta ja B:lta yhteisvastuullisesti vahingonkorvausta kärsimyksestä. Kumpikaan vastaajista ei kiistänyt kärsimyskorvausta perusteeltaan tai määrältään ja heidät määrättiin yhteisvastuullisesti maksamaan B:lle korvausta henkisesti kärsimyksestä.

Tapauksessa T-2016-5 oli kysymys tilanteesta, jossa A oli vietellyt alaikäisen tyttärensä B tarjoamaan seksuaalipalveluja C:lle ja D:lle korvausta vastaan. Oikeus katsoi, että menettely oli myötävaikuttanut B:n mielenterveysongelmiin ja tuomitsi A:n, C:n ja D:n yhteisvastuullisesti maksamaan B:lle korvausta tilapäisestä haitasta. Oikeus myös katsoi B:llä olevan oikeus kärsimyskorvauksen olosuhteet huomioiden (muun muassa loukkauksen laatu, loukkaajan ja loukatun välinen suhde, B:n ikä ja kypsyys) ja määräsi A, C:n ja D:n maksamaan B:lle korvausta kärsimyksestä.

Tapauksessa T-2018-1 oli kysymys tuttavapiiriin kuuluvien henkilöiden kesken tapahtuneesta toiminnasta, jossa A oli vietellyt B:tä, jonka kanssa oli seurustelunomaisessa suhteessa, ryhtymään sukupuoliyhteyteen useiden tuttujensa kanssa maksua vastaan. Parituksen pääasiallinen tarkoitus ei kuitenkaan ollut taloudellinen, vaan parituksessa kyse oli enemmänkin A:n ja B:n välisestä seksuaalisesta kanssakäymisestä. Asianomistaja B oli tehnyt aloit-

teen parituksesta, mutta halunnut lopettaa ensimmäisen parituskerran jälkeen. Oikeudessa B vetosi siihen, että A oli painostanut ja manipuloinut häntä niin kauan, että hän oli suostunut seuraaviin parituskertoihin ja että A oli suhteen aikana muodostunut hänelle tärkeäksi henkilöksi, jota halusi miellyttää. Ratkaisussaan tuomioistuin katsoi, että paritus ei loukannut B:n seksuaalista itsemääräämisoikeutta siltä osin kuin hän oli siihen vapaaehtoisesti ryhtynyt. Tuomioistuin kuitenkin katsoi myös näytetyksi, että A oli painostamalla ja houkuttelemalla saanut B:n jatkamaan paritusta ja määräsi A:n maksamaan B:lle korvausta kärsimyksestä. Kyseisessä tapauksessa A tuomittiin myös muista B:hen kohdistumista vakavista seksuaalirikoksista.

Yhdessäkään näistä kolmesta tapauksesta tuomioistuin ei viitannut hallituksen esitykseen 167/2003 vp eikä tuomiossaan perustellut, mikä nimenomaan näissä tapauksissa teki seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksesta olennaisen (vaikka osassa tapauksia olosuhteiden perusteella on selvää, että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus oli olennainen).

Parituksen kohteen kärsimyskorvausvaatimus hylättiin seitsemässä tutkimuksen aineistoon kuuluvassa tapauksessa; yhdessä tapauksessa vahingonkorvaus määrättiin maksettavaksi siltä osin kuin vastaaja oli oikeudessa sen myöntänyt, mutta kyseisessä tapauksessa vastaaja tuomittiin myös pahoinpitelystä ja jäi epäselväksi, mistä rikoksesta kärsimyskorvaus todellisuudessa tuomittiin.

Selvityksen aineistoon kuuluvista tuomioistuinratkaisuksista on käynyt ilmi, että kynnys kärsimyskorvauksen määräämiselle paritusrikoksesta on varsin korkea. Kärsimyskorvausvaatimuksia on hylätty sillä perustella, että parituksen kohteella katsottiin olevan tietynasteinen kontrolli asiassa. Osassa tapauksista kärsimyskorvausvaatimuksen hylkäämistä perusteltiin viitaten hallituksen esitykseen 167/2003 vp, jonka mukaan paritus saattaa yksittäistapauksessa sisältää niin olennaisen seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen, että se oikeuttaisi korvauksen kärsimyksestä vahingonkorvauslain nojalla. Olosuhteiden tulisi kuitenkin tällöin olla sellaiset, että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus on ilmeinen.⁶²⁵ Näissä tapauksissa on katsottu, että asianomistajien itsemääräämisoikeutta ei ollut loukattu olennaisesti tai se ei ainakaan ollut niin ilmeinen, että sen perusteella korvaus kärsimyksestä olisi mahdollinen.

Eriyisen mielenkiintoisia ovat tapaukset T-2017-6, T-2015-8, T-2018-2 (törkeä ihmiskauppa), T-2017-7, joissa ensisijainen syyte oli ihmiskaupparikoksesta. Kun syyte ihmiskaupasta hylättiin, asianomistajan kärsimyskorvausvaatimus tuli arvioitavaksi paritusrikoksen näkökulmasta. Osassa näistä tapauksista kärsimyskorvauksen hylkäämistä ei varsinaisesti perusteltu. Näiden osalta vaikuttaa siltä, että oikeus on arvioinut,

⁶²⁵ HE 167/2003 vp, s. 55.

että koska ihmiskaupan tunnusmerkit (turvaton tila tai riippuvainen asema, valtaan ottaminen yms.) puuttuivat, parituksen kohteilla oli tietynasteista kontrollia paritukseen ryhtymisestä, mikä puhui kärsimyskorvauksen määräämistä vastaan.

Seuraavaksi tarkastellaan tarkemmin tapauksia, joissa kärsimyskorvaus oli hylätty.

Tapauksessa T-2020-1 oli kyse järjestäytyneestä parituksesta ja siinä oli useita vastaajia ja asianomistajia. Tuomioistuin katsoi, että yksi vastaajista A oli vietellyt yhden asiaomistajista B:n paritustoimintaan. A oli säännöllisesti ja omavaltaisesti ottanut rahoja, joita B oli ansainnut prostituutiolla. Huomionarvoista on, että A ja B olivat olleet seurustelunomaisessa suhteessa; A oli pyytänyt B:ltä merkittäviä summia rahaa lahjoiksi, joilla hän oli ostanut ajoneuvoja omaan käyttöön.

B vaati A:lta vahingonkorvausta ansionmenetyksestä ja henkisestä kärsimyksestä. Tuomioistuin hylkäsi vahingonkorvausvaatimuksen henkisen kärsimyksen osalta sillä perusteella, että teko-olosuhteista ei ilmennyt, että B:n seksuaalista itsemääräämisoikeutta olisi loukattu. Tuomioistuin totesi, että vaikka B olisi halunnut lopettaa prostituution ja jatkanut ainoastaan A:n pyynnöstä, kysymyksessä ei ollut pakottamista sanan varsinaisessa merkityksessä, vaan B oli halunnut tehdä A:lle mieliksi. Tuomioistuin perusti ratkaisunsa myös siihen, että B:tä ei ollut pakotettu ottamaan vastaan tiettyä vähimmäismäärää asiakasta tai tekemään tekoja, joita hän itse ei olisi halunnut tehdä.

Tapauksessa T-2017-2 asianomistaja ja vastaaja olivat olleet parisuhteessa ja vastaajaa syytettiin siitä, että tämä oli vietellyt asianomistajaa tarjoamaan seksuaalipalveluja maksua vastaan ja oli järjestänyt huoneen, jossa seksuaalipalvelujen tarjoaminen voisi tapahtua. Asianomistajan mukaan tavatessaan vastaajan hänellä oli ollut vaikea elämäntilanne ja vastaaja oli ollut häntä kohtaan ystävällinen. Asianomistaja myös kertoi, että vastaaja oli uhkaillut ja painostanut asianomistajaa tarjoamaan seksuaalipalveluja maksusta. Oikeus katsoi, että vastaajalle oli ollut tärkeää, että asianomistaja tuo rahaa ja asianomistaja on voinut hyvinkin kokea olevansa umpikujassa asian suhteen. Oikeus kuitenkin katsoi jääneen näyttämättä, että tilanteessa olisi ollut painostusta tai uhkailua. Oikeus hylkäsi asianomistajan vaatimuksen kärsimyskorvauksesta viitaten hallituksen esitykseen 167/2003 vp: oikeus katsoi, että asiansaisten välillä ei ollut alistussuhdetta ja asianomistaja oli viime kädessä voinut vaikuttaa tapaamisiin.

Vastaavanlainen asetelma oli tapauksessa T-2018-2 eli parituksen kohde ja paritettu olivat olleet parisuhteessa. Asianomistajan kertomuksen mukaan vastaaja oli painostanut asianomistajaa sanomalla, että mikäli tämä lopettaisi

seksuaalipalvelujen myynnin, heillä ei olisi rahaa elämiseen. Lisäksi vastaaja kohdisti asianomistajaan fyysistä väkivaltaa ja kontrolloi rahankäyttöä, minkä oikeus katsoi toteen näytetyksi. Kärsimyskorvauksen osalta oikeus totesi, että väkivallan oli näytetty johtuvan muista kuin paritukseen liittyvistä syistä. Oikeus määräsi vastaajan maksamaan korvausta kärsimyksestä siltä osin kuin vastaaja oli myöntänyt määrän oikeaksi.

Ratkaisujen perusteella vaikuttaa siltä, että tuomioistuinkäytännössä on omaksuttu varsin ankara linja suhteessa parituksen kohteeseen kohdistuvaan mahdolliseen pakottamiseen.

Ensinnäkin vaikuttaa siltä, että ja parittajan ja parituksen kohteen välistä suhdetta sekä parittajan kohdistamaa tietynasteista implisiittistä manipulaatiota ei huomioida arvioitaessa sitä, kuinka paljon kontrollia parituksen kohteella todellisuudessa on paritukseen ryhtymisen suhteen. Tuomioistuinratkaisuihin voidaan tältä osin suhtautua kriittisesti. Aineiston perusteella vaikuttaa tosiasiallisesti siltä, että parituksen kohteen ja parittajan välinen parisuhde ja muu vastaava intiimi suhde vaikuttavat heikentävästi parituksen kohteen mahdollisuuksiin tosiasiallisesti vaikuttaa seksipalvelujen myyntiin. Tällöin voidaan kyseenalaistaa, onko parituksen kohteella todellisuudessa ollut kontrollia siinä, ryhtyykö hän myymään seksiä (monissa näissä tapauksissa on alun perin myös syytetty nimenomaan ihmiskaupasta). Toiseksi tuomioistuinratkaisuja voidaan arvioida kriittisesti myös sen suhteen, että niissä ei ole otettu asianmukaisesti huomioon parisuhteeseen tai vastaan liittyvää psyykkisen painostamisen ulottuvuutta. Voitaisiin jopa ajatella, että kärsimys on voimakkaampaa, kun parittajana on henkilö, jonka kanssa on parisuhteessa.

Tutkimusaineistona olevista tuomioistuinratkaisuista ja viranomaishaastattelusta on käynyt ilmi, että silloin kun oikeudessa katsotaan näytetyksi, että osapuolten välinen suhde ei ole ollut tasavertainen, edellytetään lisäksi, että se on vaikuttanut nimenomaan paritukseen. Tämä käy ilmi erityisesti ratkaisusta T-2018-2, jossa vastaajan asianomistajaan kohdistaman väkivallan katsottiin johtuvan muista kuin paritukseen liittyvistä syistä. Näkemys vaikuttaa perustuneen siihen, että oikeudessa asianomistajalla oli ollut varsin myönteinen suhtautuminen prostituutioon. Tästä huolimatta lähisuuhdeväkivallan vaikutuksen rajaaminen vain tiettyihin elämänalueisiin vaikuttaa erikoiselta.

Poikkeuksena voidaan pitää edellä mainittua tapausta T-2018-1, jossa asianosaiset olivat parisuhteenomaisessa suhteessa ja jossa vastaaja määrättiin maksamaan asianomistajalle kärsimyskorvausta muun muassa paritusrikoksesta. Kyseistä ratkaisusta jää tosin epäselväksi, millä perusteella kärsimyskorvaus myönnettiin. Vastaajan syyllisyyden arvioinnissa oikeus katsoi näytetyksi, että vastaaja oli painostanut ja ma-

nipuloinut asianomistajaa myymään seksuaalipalveluja. Toisaalta varsinaisessa paritilanteessa parittajan katsottiin syyllistyneen muihin vakaviin paritettuun kohdistuviin seksuaalirikoksiin, joiden osalta seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus oli selvä, mikä lienee vaikuttanut asianomistajan kärsimyksen arvioinnissa myös paritusrikoksen osalta.

Toiseksi tuomioistuinaineistosta myös kävi ilmi, että suurimmassa osassa tapauksista parituksen kohde oli lähtökohtaisesti heikossa asemassa. Esimerkiksi tapauksessa T-2017-2 asianomistajalla oli huumeriippuvuus; tapauksissa T-2020-1 ja T-2018-15 asianomistajat oli värvätty Suomeen ulkomailta. He eivät ole aikaisemmin käyneet Suomessa eikä tunteneet Suomesta ketään. Heillä oli myös taloudellisesti ja sosiaalisesti heikot lähtökohdat jo ennen Suomeen tuloaan (heillä ei ollut esimerkiksi peruskoulutusta yms.). Näiden seikkojen ei yksinään (tai yhdessä muiden edellä mainittujen olosuhteiden kanssa) kuitenkaan katsottu vaikuttavan asianomistajan kykyyn päättää parituksesta tai tämän tosiasialiseen vapaaehtoisuuteen. Tätä voidaan kritisoida, koska heikot sosiaaliset lähtökohdat ovat altistavia tekijöitä paritukselle tai muulle hyväksikäytölle.

Edellä olevan perusteella voidaan kyseenalaistaa tuomioistuinten usein omaksuma näkemys siitä, että parituksen kohteet toimisivat vapaaehtoisesti. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että tapauksissa on ollut vähintään implisiittistä manipulaatiota, mikä on vaikuttanut asianomistajan päätökseen ryhtyä myymään seksuaalipalveluja. Toisena seikkana olisi otettava huomioon parituksen kohteen sosiaaliset ja taloudelliset lähtökohdat, jotka ovat voineet heikentää tämän toisintoimismahdollisuutta. Voidaankin pohtia, antaako tämäntyylinen oikeudenloukkaus perusteen kärsimyskorvaukselle.

Erillisenä seikkana on vielä arvioitava vahingonkorvauslain muuttamista koskevan hallituksen esityksen 167/2003 vp sisältämien perustelulausumien soveltamista. Kyseiseen esitykseen on viitattu hylkäävän kärsimyskorvauksen perusteluna tapauksissa T-2020-1, T-2018-15, T-2017-2 ja T-2015-8. On kuitenkin huomattava, että mainittuun hallituksen esitykseen lisätyn kärsimyskorvauksen mahdollisuutta koskevan maininnan tarkoituksena lienee ollut parituksen kohteiden aseman parantaminen silloin, kun seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus on ollut olennainen, eikä tarkoituksena vaikuta olleen vahingonkorvauksen rajoittaminen.⁶²⁶

⁶²⁶ Kahden muun tapauksen osalta rikoksen teko aika oli ennen kuin parituksen kohteille ryhdyttiin antamaan asianosaisasemaa. Esimerkiksi tapauksessa T-2015-8 vastaajaa A syytettiin ensisijaisesti törkeästä ihmiskaupasta ja toissijaisesti törkeästä parituksesta. Tapauksessa oli kysymys siitä, että A oli houkuteltu ulkomailta Suomeen; A kertoi oikeudessa, että hänen piti tulla Suomeen tekemään muuta kuin prostituutiotyötä, mutta Suomessa A oli ottanut B:n valtaan ja pakottanut tätä tekemään prostituutiotyötä. Oikeus

Vuonna 2014 hallituksen esityksessä 103/2014 vp arvioitiin, tulisiko paritusrikoksen kohteen asianosaisasemasta säätää nimenomaisesti laissa. Esityksessä päädyttiin kuitenkin siihen, että asiaa koskevalla erityissäännöksellä asianomistajan määritelmä ei paritusrikosten suhteen ole syytä laajentaa oikeuskäytännössä ja -oikeuskirjallisuudessa syntyneen asianomistajan määritelmän soveltamisalan ulkopuolelle.⁶²⁷ Esityksessä päädyttiin ehdottamaan oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain nykyistä 2:3a:n säännöstä oikeudenkäyntiavustajan ja tukihenkilön määräämisestä parituksen kohteelle myös silloin, kun hänellä ei ole asianomistaja-asemaa. On kuitenkin huomattava, että asianomistaja-aseman myöntämisellä parituksen kohteelle on esitetty myös muita perusteita, joilla on yleisesti merkitystä parituksen kohteen rikosprosessuaalisen aseman parantamisessa.⁶²⁸ Asianosaisasemalla on merkitystä muun ohessa rikoksen johdosta mahdollisesti tuomittavan vahingonkorvauksen kannalta. Ennen ihmiskauppaa koskevan sääntelyn vuoden 2015 uudistusta on katsottu, että paritusrikoksen kohteella on asianomistaja-asema etenkin silloin, jos kysymys on painostamisesta (tuolloinen RL 20:9.1:n 5 kohta) tai ruumiinvamman, sairauden, hengenvaarallisen tilan tai kärsimyksen aiheuttamisesta (tuolloinen RL 20:9a.1:n 3 kohta).⁶²⁹ Nytemmin painostamista koskeva parituksen tekotapa ja ruumiinvammaa ym. koskeva törkeän parituksen kvalifiointiperuste on poistettu paritusta koskevasta sääntelystä. Vaikuttaa näin siltä, että paritusrikoksen kohde on asianomistajan asemassa aiempaa harvemmissä tilanteissa. Tällä vaikuttaa olevan edellä esitetyn mukaisesti vaikutusta myös paritusrikoksen johdosta tuomittaviin vahingonkorvauksiin. Näyttää ainakin jossain määrin siltä, että paritusta ja ihmiskauppaa koskevan sääntelyn välisen suhteen vuoden 2015 uudistuksessa toteutettu selkiyttäminen on samalla vaikuttanut paritusrikoksen kohteen asianomistaja-aseman määrittymisen kaventumiseen. Tällä taas on saattanut olla paritusrikoksen kohteen asemaa heikentävä vaikutus, etenkin tilanteessa, jossa paritusteko on ilmentänyt parituksen kohteen hyväksikäyttöä. Voidaankin arvioida, että parituksen kohteena olevan henkilön rikosprosessuaalisen aseman selvittäminen ja sitä koskevien mahdollisten lainsäädäntömuutosten arviointi on edelleen ajankohtaista.

kuitenkin katsoi jääneen näyttämättä, että A oli ottanut B:n valtaansa ja hylkäsi syytteen törkeästä ihmiskaupasta, koska asianomistaja B:n kertomuksessa katsottiin olevan paikoin epäjohdonmukaisuutta koskien valtaan ottamista. Oikeus tuomitsi A:n perusmuotoisesta parituksesta. Vaikka ihmiskaupan tunnusmerkit eivät toteutuneet, oikeus kuitenkin katsoi näytetyksi, että jonkinasteista alisteisuutta oli ollut ja se oli paritusrikoksen mahdollistanut. Oikeus ei kuitenkaan yksilöinyt, mitkä seikat kyseisessä tapauksessa viittaavat alistamiseen. Vaikka tietynasteista alisteisuutta oli näytetty, oikeus katsoi (viitaten hallituksen esitykseen 167/2003), että itsemääräämisoikeuden loukkaus ei kuitenkaan ollut ilmeinen ja hylkäsi asianomistajan korvausvaatimuksen.

⁶²⁷ HE 103/2014 vp, s. 41.

⁶²⁸ Ks. ennen muuta LaVL 16/2010 vp, s. 3/l , TyVM 13/2010 vp, s. 5/II ja EK 43/2010 vp.

⁶²⁹ LaVL 16/2010 vp, s. 3/l.

11 Pakkokeinot

Ihmiskauppa ei rikoksena ole helpoin mahdollinen tutkittava. Tämä on sinänsä tiedostettu jo ihmiskauppaa rangaistavaksi säädettäessä.⁶³⁰ Ihmiskaupassa on usein kysymys teon kohteeseen psyykkisesti voimakkaasti vaikuttavasta teosta, millä saattaa olla huomattavaa vaikutusta esimerkiksi siihen, millaisia epäiltyä ihmiskauppatekoa koskevia tietoja ihmiskaupan kohteelta voidaan saada. Ihmiskauppaa rangaistavaksi säädettäessä tähän kiinnitettiin huomiota. Lisäksi arvioitiin, että seksuaalipalvelujen ostamisen mahdollinen kriminalisointi – joka vuonna 2006 sittemmin rajoitetusti toteutettiin⁶³¹ – saattaa merkittävästi vaikuttaa seksin ostajien halukkuuteen antaa viranomaisille tietoja seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvästä ihmiskauppaepäilystä.⁶³²

Edellä esitetyn vuoksi ihmiskauppaa rangaistavaksi säädettäessä katsottiin, että ihmiskaupan tutkinnassa olisi oltava mahdollista käyttää riittäviä telepakkokeinoja. Lisäksi esityksessä katsottiin, että myös peitetoiminta voisi mahdollisesti tulla ihmiskaupan tutkinnassa käytettäväksi pakkokeinoksi.⁶³³ Esityksessä ehdotettiin, että ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa lisätään telekuuntelun ja teknisen kuuntelun perusterikoksiksi.⁶³⁴ Eduskunnan perustuslakivaliokunta suhtautui ehdotuksiin hyväksyvästi katsoen, että ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat perustuslain 10 §:n 4 momentissa (silloisessa 3 momentissa) tarkoitettuja yksilön tai yhteiskunnan turvallisuutta vaarantavia rikoksia.⁶³⁵ Muutos samalla tarkoitti, että myös ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa tulivat peitetoiminnan perusterikoksiksi, koska peitetoiminnan perusterikokset määriteltiin ja edelleen määritellään viittaamalla telekuuntelun perusterikoksiin tietyin poikkeuksin.⁶³⁶

Ihmiskaupan perustekomuodon rangaistusasteikko on vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kuusi vuotta. Ihmiskaupan törkeän tekemuodon rangaistusasteikko on vankeutta vähintään kaksi ja enintään 10 vuotta. Jo ihmiskaupan perustekomuodon rangaistusasteikko ilmentää näin ihmiskauppateon varsin suurta moitittavuutta. Tämä vaikuttaa muun ohessa siten, että ihmiskaupan tutkinnassa voidaan käyttää lukuisia pakkokeinolaissa tarkoitettuja pakkokeinoja. Pakkokeinolain 10 luvussa tarkoitetuista salaisista pakkokeinoista ihmiskaupan tutkinnassa voidaan käyttää seuraavia

⁶³⁰ HE 34/2004 vp, s. 64/I.

⁶³¹ HE 221/2005 vp, PeVL 17/2006, HaVL 24/2006 vp, LaVM 10/2006 vp ja L 743/2006. Rikoslain 20 luvun 8 §:ssä tarkoitettua seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttöä koskevan säännöksen soveltamiskäytännöstä ks. Melander – Mahmood 2022.

⁶³² HE 34/2004 vp, s. 64/II.

⁶³³ HE 34/2004 vp, s. 64–65.

⁶³⁴ HE 34/2004 vp, s. 106–107.

⁶³⁵ PeVL 13/2004 vp, s. 2–3.

⁶³⁶ Täältä osin ks. vanhan poliisilain (493/1995) 3:31a ja vanhan pakkokeinolain (450/1987) 5a:2 sekä voimassa olevan pakkokeinolain (806/2011) 10:72.2 ja 10:3.2.

pakkokeinoja, edellyttäen luonnollisesti myös, että salaisille pakkokeinoille asetetut yleiset (PKL 10:2) ja pakkokeinokohtaiset mahdolliset erityiset edellytykset täyttyvät:

- telekuuntelu (PKL 10:3);
- tietojen hankkiminen telekuuntelun sijasta (PKL 10:4);
- televalvonta (PKL 10:6);
- televalvonta teleosoitteen tai telepäätelaitteen haltijan suostumuksella (PKL 10:7);
- tukiasematietojen hankkiminen (PKL 10:10);
- suunnitelmallinen tarkkailu (PKL 10:12);
- peitelty tiedonhankinta (PKL 10:14);
- tekninen kuuntelu (PKL 10:16);
- tekninen katselu (PKL 10:19);
- tekninen katselu kotirauhan suojaamassa paikassa tai kohdistettuna vapautensa menettäneeseen (PKL 10:19.3);
- tekninen seuranta (PKL 10:21);
- tekninen laitetarkkailu (PKL 10:23);
- teleosoitteen tai telepäätelaitteen sijaintitietojen hankkiminen (PKL 10:25);
- peitetoiminta (PKL 10:27);
- valeosto (PKL 10:34);
- tietolähdetoiminta (PKL 10:39);
- tietolähteen ohjattu käyttö (PKL 10:39.2);

Lisäksi törkeän ihmiskaupan tutkinnassa voidaan käyttää PKL 10:17:ssä tarkoitettua asuntokuuntelua.

Lisäksi on huomattava, että ihmiskauppaa koskevissa asioissa esitutkintaviranomaisena saattaa olla Rajavartiolaitos. Rikostorjunnasta Rajavartiolaitoksessa annetun lain (108/2018) 58 §:n 1 ja 2 momentin mukaan salaisten pakkokeinojen käyttöön Rajavartiolaitoksen suorittamassa esitutkinnassa sovelletaan pakkokeinolain 10 lukua tietyin poikkeuksin. Rajavartiolaitoksen käytössä eivät kuitenkaan ole peitetoiminta, valeosto ja tietolähteen ohjattu käyttö. Mainitun lainkohdan 3 momentin 1–3 kohdan mukaan Rajavartiolaitoksella on kuitenkin oikeus telekuunteluun, tietojen hankkimiseen telekuuntelun sijasta, peiteltyyn tiedonhankintaan, televalvontaan ja henkilön tekniseen seurantaan vain selvittäessä törkeää laittoman maahantulon järjestämistä ja siihen liittyvää ihmiskauppaa tai törkeää ihmiskauppaa.

Ihmiskaupan tutkinnassa on näin käytettävissä varsin laaja valikoima pakkokeinoja, mikä on sinänsä perusteltua ihmiskaupan moitittavuus huomioon ottaen. Käytössä olevien pakkokeinojen lukuisuus huomioon ottaen voisi olettaa, että esimerkiksi telepakkokeinoja usein käytetään ihmiskauppaepäilyä koskevassa rikostutkinnassa ja että

telekuuntelulla tai muulla pakkokeinolla saatua tietoa käytettäisiin asiassa näyttönä. Tämän tutkimushankkeen aineiston perusteella näin ei kuitenkaan vaikuta olevan. Edellä esitetyn mukaisesti ihmiskauppaa koskevissa asioissa keskeisintä näyttöä taas vaikuttavat usein olevan asianosaisten kertomukset.⁶³⁷

Etenkin tietyissä työperäistä ihmiskauppaa koskevissa asioissa ihmiskauppasäännöksen mahdollistamia pakkokeinoja on kuitenkin epäiltyä rikosta tutkittaessa näytön hankkimiseksi käytetty. Esimerkiksi työperäistä ihmiskauppaa koskevassa vuonna 2013 tutkitussa asiassa telekuuntelua on käytetty teon kohteiden työolosuhteiden ja niiden samankaltaisuuksien sekä epäillyn toimintaa koskevan tahallisuuden ja tekojen peittely-yritysten selvittämiseksi ja niitä koskevan näytön hankkimiseksi.⁶³⁸ Joissakin asioissa myös esimerkiksi on käytetty myös paikanetsintää.⁶³⁹ Muutenkin tutkimushankkeen aineiston perusteella näyttää siltä, että etenkin työperäistä ihmiskauppaa koskevissa asioissa on esitetty laajempaa ja monipuolisempaa näyttöä kuin muissa ihmiskauppaa koskevissa asioissa. Lisäksi on huomattava, että hovioikeuden menetelyn oikeellisuutta kotietsinnän edellytyksiä tuomioistuimessa arvioitaessa koskevassa ratkaisussa KKO 2022:5 oli kysymys yleisen kotietsinnän toimittamisesta kiskonnantapaista työsyRJintää koskevassa asiassa.

Tutkimushankkeen haastatteluissa on tullut esille, että ihmiskauppaa koskevissa asioissa keskeinen näyttöön liittyvä ongelma on se, että näyttö pohjautuu pitkälti asianosaisten kertomuksiin. Haastatteluissa on myös tullut esille, että ihmiskauppateon tutkinnassa ei välttämättä ole löydettävissä epäillyn teon tutkintaan parhaalla mahdollisella tavalla sopivaa pakkokeinolaissa tarkoitettua pakkokeinoa.⁶⁴⁰ Tämä on sinänsä loogista suhteessa siihen, että vaikka ihmiskauppaa koskevassa tutkinnassa varsin monet pakkokeinot ovat mahdollisia, tosiasiallisesti pakkokeinojen käyttämisen kynnyks on riippuvainen monesta muusta seikasta kuin siitä, että tutkittavana on tietyn pakkokeinon perusterikos. Pakkokeinojen, erityisesti salaisten pakkokeinojen, käyttö merkitsee aina puuttumista yksilön perusoikeuksiin, minkä vuoksi niitä ei tule käyttää varmuuden vuoksi vaan pakkokeinojen käyttämiselle on oltava esitettävissä painavat perusteet ja on voitava olettaa, että niillä saadaan epäillyn rikoksen tutkinnan kannalta merkityksellistä tietoa.

Edellä todetusta huolimatta tämän tutkimuksen aineisto osoittaa, että melko useassa tapauksessa ihmiskauppaa koskeva syyte on hylätty näytön riittämättömyyteen liittyvästä syyistä. Jos tällöin on kysymys asiasta, jossa näyttö on keskeisesti perustunut

⁶³⁷ Ks. myös Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland. GRETA(2019)06, 206 kohta.

⁶³⁸ Esitutkintapöytäkirja asiassa E-2012-3.

⁶³⁹ Esitutkintapöytäkirja asiassa E-2015-2.

⁶⁴⁰ Syyttäjä 5.

asianosaisten kertomuksiin, on ajateltavissa, että epäiltyä tekoa tutkittaessa lisänäyt-
töä olisi saattanut olla saatavissa erilaisia pakkokeinoja hyödyntämällä. Kysymykseen
saattaisivat tulla etenkin telepakkokeinot, peitetoiminta ja tarkkailu. Voidaan myös
kiinnittää huomiota siihen, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on edellä esitetyn
mukaisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4 artiklaan palautuvassa ihmiskauppaa
koskevassa käytännössään korostanut ihmiskaupparikoksen tutkintaa koskevaa viran-
omaisiin kohdistuvaa positiivista toimintavelvoitetta, joka korostaa epäiltyjen ihmis-
kauppatekojen perusteellista ja tehokasta tutkintaa. Positiivinen toimintavelvoite edel-
lyttää myös perusteellisuutta asiaa koskevan näytön hankkimisessa, jotta epäillyn
teon olosuhteet saadaan kattavasti selvitettyä. Tämä saattaa edellyttää myös pakko-
keinojen käyttämistä, luonnollisesti kuitenkin kansallisessa lainsäädännössä kunkin
pakkokeinon käytölle asetettavat edellytykset huomioon ottaen. On kuitenkin huomata-
tava, että viranomaisiin kohdistuva positiivinen toimintavelvoite on otettava huomioon
pakkokeinojen käyttöä epäillyn ihmiskauppateon tutkintaa toteutettaessa. Lisäksi pak-
kokeinoja käytettäessä on luonnollisesti otettava huomioon pakkokeinolain 1 luvun 2–
4 §:ssä säädetty suhteellisuusperiaate, vähimmän haitan periaate ja hienotunteisuus-
periaate, jotka rajoittavat pakkokeinojen käyttöä myös positiivisen toimintavelvoitteen
kattamissa tilanteissa.

Edellä todettu huomioon ottaen suosittelemme, että esitutkintaviranomaisten ja syyttä-
jien toimesta tarkemmin selvitetään, miten epäillyn ihmiskaupan tutkinnassa voitaisiin
esimerkiksi pakkokeinoja käyttämällä saada laajemmin selvitettyä epäillyn ihmiskaup-
pateon olosuhteita ja muita epäiltyyn tekoon ja epäiltyyn tekijään liittyviä seikkoja. Po-
liisi on vuonna 2021 perustanut ihmiskaupparikosten tutkintaan erikoistuneen ryhmän.
Erikoisryhmän toimintaan kuuluu nimenomaan sellaisten ihmiskauppaepäilyjen tutki-
minen, jotka ovat erityisen laajoja tai joissa on viitteitä järjestäytyneen rikollisuuden
toimintaan. Myös kansainvälistä rikollista toimintaa sisältävät ihmiskauppatapaukset
voivat tulla erityisryhmän tutkittavaksi.⁶⁴¹ Myös Etelä-Suomen syyttäjälueelle on pe-
rustettu ihmiskauppaan erikoistuneen 10 syyttäjän ryhmä.⁶⁴² Edellä mainitut ryhmät
voisivat arvioida, mitkä pakkokeinot mahdollisesti olisivat käytettävissä epäiltyä ihmis-
kaupparikosta koskevan tiedon hankkimiseksi tietynlaisissa ihmiskaupparikosten tyyppi-
tilanteissa ja antaa asiaa koskevaa yleistä ohjeistusta esitutkinta- ja syyttäviran-
omaisille. Myös Rajavartiolaitoksen tulisi olla työssä edustettuna. Lisäksi työssä tulee
huomioida tätä kirjoitettaessa vireillä oleva pakkokeinolain uudistaminen.⁶⁴³

⁶⁴¹ Ks. https://www.ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskaupan_vastainen_tyvo-suomessa/esitutkintaviranomaiset, sivulla käyty 30.1.2022.

⁶⁴² Ks. esim. Apulaisoikeuskanslerin päätös 28.12.2021. Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta, s. 10.

⁶⁴³ Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelu. Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:1.

12 Tekoihin liittyvä kansainvälinen ulottuvuus – Suomen rikoslain soveltaminen

12.1 Ihmiskauppa kansainvälisenä rikoksena

Ihmiskauppa on usein valtioiden rajat ylittävä rikos. Vaikuttaa siltä, että ihmiskauppaa rikoslakiin vuonna 2004 sisällytettäessä ajatuksena on ennen muuta ollut ihmis-kauppa rajat ylittävänä järjestäytyneenä rikollisuutena. Tähän on saattanut vaikuttaa se, että tuolloin kansallisesti täytäntöön pantavana oli – EU:n ihmiskauppa koskevan puitepäättöksen ohella – YK:n järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen yleissopimuksen ihmiskauppaa koskeva lisäpöytäkirja, jonka 5 artiklassa pöytäkirjan soveltamisala rajataan rajat ylittävään ja järjestäytyneeseen toimintaan. Pöytäkirjan soveltamisalan edellä mainittu rajausta taas on luonnollista suhteessa siihen, että kysymyksessä on YK:n kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen yleissopimuksen (SopS 20/2004) eli niin sanotun Palermon sopimuksen lisäpöytäkirja. Palermon yleissopimuksen 1 artiklan mukaan sen tarkoituksena on edistää yhteistyötä kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden tehokkaammaksi torjumiseksi ja vastustamiseksi. Sopimus koskee siis lähtökohtaisesti nimenomaan rikollisuutta, jolla on kansainvälinen ulottuvuus, minkä vuoksi myös lisäpöytäkirjan tätä koskeva rajausta on ymmärrettävä. Ihmiskaupassa saattaa sen sijaan olla kysymys myös teoista, joilla ei ole minkäänlaista kansainvälistä ulottuvuutta mutta jotka siitä huolimatta ovat moitittavuudeltaan valtioiden rajat ylittäviin ihmiskauppatekoihin rinnastettavia.

Ihmiskauppa on Suomen rikosoikeuden soveltamisalaa koskevassa rikoslain 1 luvussa määritelty luvun 7 §:ssä tarkoitettu kansainväliseksi rikokseksi. Kansainvälisellä rikoksella tarkoitetaan rikoslain 1 luvun 7 §:n mukaan rikosta, jonka rankaiseminen tekopaikan laista riippumatta perustuu Suomea velvoittavaan kansainväliseen sopimukseen tai muuhun Suomea kansainvälisesti velvoittavaan säädökseen tai määräykseen. Säännös ilmaisee niin sanotun universaaliperiaatteen, jonka mukaan valtio voi ulottaa lainkäyttövaltansa tiettyihin vakavimpiin rikoksiin kansainvälisen tapaoikeuden tai rikosoikeudellisten yleissopimusten niin mahdollistaessa tai edellyttäessä. Usein tällaisissa teoissa on kysymys keskeisimpiä oikeushyviä loukkaavista vakavista teoista, joiden laaja rankaiseminen on kansainvälisesti katsottu perustelluksi riippumatta siitä, onko teko tekohetkellä tietyissä valtioissa ollut rangaistava.⁶⁴⁴ Voimassa

⁶⁴⁴ Ks. esim. Kimpimäki 2015, s. 72.

olevassa rikoslaissa tällaisista teoista säädetään rikoslain 1 luvun 7 §:ssä ja tarkemmin sen nojalla annetussa asetuksessa rikoslain 1 luvun 7 §:n soveltamisesta (627/1996). Asetuksessa luetellaan tyhjentävästi ne Suomea velvoittavat kansainväliset rikosoikeudelliset sopimukset ja niiden kriminalisointivelvoitteiden kattamat teot, joiden suhteen mainitut sopimukset edellyttävät universaaliperiaatteen soveltamista.

Ihmiskauppaa ei sitä koskevilla kansainvälisissä ja eurooppalaisissa velvoitteissa määritellä rikokseksi, jonka suhteen olisi noudatettava universaaliperiaatetta.⁶⁴⁵ Tästä huolimatta ihmiskauppaa rangaistavaksi säädettyä ihmiskauppaa ja törkeää ihmiskauppaa katsottiin kuitenkin perustelluksi lisätä rikoslain 1 luvun 7 §:n 3 momentissa tarkoitetuiksi rikoksiksi, joiden suhteen Suomen lakia sovelletaan tekopaikan laista riippumatta Suomen ulkopuolella tehtyyn tekoon. Mainitussa momentissa, samoin kuin säännöksen 2 momentissa, säädetään teoista, joita Suomessa pidetään kansainvälisinä rikoksina, vaikka mikään kansainvälinen sopimus ei siihen nimenomaisesti velvoita. Momenteissa on kysymys vakavista teoista, joiden suhteen tällainen rikosoikeudellisen lainkäyttövallan laajentaminen on nähty perustelluksi. Ihmiskaupan suhteen laajennusta perusteltiin ihmiskaupparikoksen vakavuudella ja kansainvälisellä luonteella. On sinänsä huomattava, että esityksissä tässä suhteessa todennäköisenä pidetään ennen muuta tilannetta, että Suomen rikoslakia sovellettaisiin henkilöön, jonka epäillään syyllistyneen ihmiskauppaan ulkomailla ja joka jää kiinni Suomessa, mutta teolla ei ole muuta toimivallan aiheuttamaa liittymäkohtaa Suomeen eikä ihmiskauppa ole rikoksen epäillyn tekopaikan mukaan rangaistava.⁶⁴⁶ Esityölausuma ilmentää melko vahvasti näkemystä ihmiskaupasta ensisijaisesti kansainvälisenä tekona sekä sitä, että Suomessa ihmiskaupan ajateltiin tuolloin olevan varsin vähäistä.

Voimassa oleva lainsäädäntö antaa näin mahdollisuuden tutkia Suomessa muualla tapahtuneita ihmiskauppatekoja. Jos kysymys on ulkomailla tehdystä rikoksesta, arviotavaksi tulee myös, onko asian tutkimisen edellytyksenä rikoslain 1 luvun 12 §:ssä tarkoitettu valtakunnansyyttäjän syytemääräys. Merkityksellinen säännös rikoksen tekopaikan arvioinnin suhteen on rikoslain 1 luvun 10 §:n 1 momentti, jonka mukaan rikos katsotaan tehdyksi sekä siellä, missä rikollinen teko suoritettiin, että siellä, missä rikoksen tunnusmerkistön mukainen seuraus ilmeni. Jos rikos on luonteeltaan niin sanottu jatkuva rikos, teko jatkuu niin pitkään kuin lainvastaista tilaa ylläpidetään. Tämänkaltaista tilaa voidaan ylläpitää useassa maassa. Ihmiskauppa on usein luonteeltaan erilaisia osatekoja kattava prosessiluonteinen teko, joka pitää sisällän esimerkiksi monenlaisia henkilön siirtämiseen liittyviä tekoja. Tällöin ihmiskaupan tekopaikan arvioinnissa merkitykselliseksi voi muodostua, missä maassa mikäkin osateko on tehty. Koska ihmiskauppa on rikoslain 1 luvun 7 §:n 3 momentissa määritelty kan-

⁶⁴⁵ Asiaa on selostettu kattavasti HE:ssä 34/2004 vp, s. 69–71.

⁶⁴⁶ HE 34/2004 vp, s. 71/II.

sainväliseksi rikokseksi, asialla on merkitystä ennen muuta rikoksen tekopaikan määrittelyssä ja siihen liittyen myös valtakunnansyyttäjän syytemääräyksen mahdollisen tarpeellisuuden arvioimiseksi.

12.2 Ulkomailla tehdyt teot tuomioistuinratkaisuissa

Tutkimushankkeen aineistossa on joitakin ihmiskauppaa koskevia tuomioistuinratkaisuja, joissa teko on ainakin osin tehty ulkomailla. Tällaisissa teoissa on pääsääntöisesti ollut kysymys prosessiluonteisesta ihmiskaupasta, jossa esimerkiksi henkilön värväminen ja kuljettaminen ovat tapahtuneet ulkomailla, mutta henkilön varsinainen hyväksikäyttö on tapahtunut Suomeen saapumisen jälkeen.

Yhdessä tapausaineistoon sisältyvässä tapauksessa vastaaja oli syytteen sisältämän teonkuvauksen mukaan tutustunut asianomistajaan Romaniassa, jossa hän oli pyrkinyt erehdyttämään asianomistajaa kertomalla työn luonteesta valheellisia seikkoja, mutta asianomistajan asiaa epäillessä väkivaltaa käyttäen painostanut asianomistajan lähtemään mukaansa autolla Belgiaan, jossa vastaaja oli väkivallalla uhkaamalla pakottanut ja painostanut tämän tarjoamaan seksiä. Belgiasta vastaaja oli värvännyt asianomistajan toimimaan prostituutiossa Suomeen. Käräjäoikeus on tuomiossaan sinänsä katsonut painostamalla tapahtuneen värväamisen tapahtuneen jo varhaisessa vaiheessa, mutta ei ole tuomiossaan ottanut lainkaan kantaa siihen, missä värväminen on tapahtunut. Edellä mainitun Romaniasta Belgiaan suuntautuneen automatkan suhteen käräjäoikeus toteaa kuljettamista koskevan tekotapatunnusmerkin täyttyvän. Käräjäoikeus katsoo asiasta antamassaan tuomiossa vastaajan syyllistyneen törkeään ihmiskauppaan. Tekopaikkaan tai rikoslain 1 lukuun liittyviä kysymyksiä ei tuomiossa kuitenkaan käsitellä. Sinänsä on huomattava, että myös syytteessä teon tekopaikaksi on merkitty vain suomalainen kaupunki.⁶⁴⁷

Toisessa selvityksen aineistoon kuuluvassa tapauksessa vastaaja oli syytteen mukaan erehdystä hyväksikäyttämällä houkutellut asianomistajan lähtemään Moldovasta Suomeen prostituutioon, kuljettanut tämän Suomeen maksamalla tämän matkakulut sekä majoittanut asianomistajan matkalla Suomeen. Asianomistaja oli tämän jälkeen toiminut Suomessa prostituutiossa. Samassa asiassa vastaaja oli syytteen mukaan värvännyt toisen asianomistajan Moldovasta ja kuljettanut tämän autolla Moldovasta ainakin Romanian ja Viron kautta Suomeen prostituutioon. Kolmannen asianomistajan vastaaja oli syytteen mukaan houkutellut Italiasta Suomeen prostituutioon. Neljäs asi-

⁶⁴⁷ T-2018-6.

anomistaja oli niin ikään värvätty Moldovasta ja vastaaja oli kuljettanut hänet Suomeen autolla. Viides asianomistaja oli värvätty Moldovasta ja vastaaja oli järjestänyt hänen kuljetuksensa Suomeen. Tapauksessa oli lisäksi kuudes asianomistaja. Syytteessä ihmiskaupan tekopaikkana mainitaan Suomen ohella maat, joissa värväminen tapahtui, sekä tiedossa olleet kauttakulkumaat. Tuomioistuin arvioi ratkaisussaan perusteellisesti vastaajan toimintaa ja sinänsä katsoo syyksi luettujen ihmiskauppatekojen (vastaaja tuomittiin viidestä ihmiskaupasta ja yhdestä parituksesta) tapahtuneen tiettyjen tekotapojen suhteen muualla kuin Suomessa. Rikoslain 1 lukuun liittyviä kysymyksiä käräjäoikeuden ratkaisussa ei kuitenkaan tarkastella.⁶⁴⁸

Tutkimushankkeen aineistoon sisältyvässä vastaavankaltaisessa ratkaisussa oli kysymys tilanteesta, jossa vastaaja oli syytteen mukaan kohdistamalla asianomistajaan väkivaltaa ottanut tämän Togossa valtaansa, jonka jälkeen hän oli värvännyt, kuljettanut ja majoittanut tämän saattaakseen hänet pakkotyöhön ja muihin ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Syytteessä tekopaikkana mainitaan vain suomalainen kaupunki, jossa hänen oli pitänyt tehdä vastaajan asunnossa päivittäin varhaisaamusta alkaen kotitöitä ja tämän jälkeen töitä vastaajan omistamassa liikkeessä. Lisäksi syytteen mukaan asianomistajan tuli osallistua vastaajan järjestämiin seremonioihin. Ihmiskauppaa koskeva syyte asiassa hylättiin näytön riittämättömyyden perusteella, mutta vastaaja tuomittiin kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Käräjäoikeuden tuomiossa ei erityisen perusteellisesti tarkastella Afrikassa tapahtuneita tekoja vaan niitä koskeva arviointi perustuu käytännössä asianosaisten kertomuksiin.⁶⁴⁹

Selvityksen aineistoon sisältyy yksi tuomioistuinratkaisu, jossa epäilty törkeä ihmiskauppa on tapahtunut pääosin ulkomailla. Syytteen sisältämän teonkuvauksen mukaan vastaaja oli pitänyt Afrikasta lähtöisin olevaa asianomistajaa vallassaan ja majoittanut tämän ensin Italiaan saattaakseen tämän seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi. Sittemmin vastaaja oli syytteen mukaan värvännyt asianomistajan lähtemään Tanskan kautta Suomeen prostituutioon. Asiassa antamassaan tuomiossa käräjäoikeus päätyi hylkäämään syytteen, koska se katsoi asiassa saadun selvityksen jättävän mahdollisuuden useisiin tulkintoihin. Asiassa keskeisessä asemassa olivat asianosaisten kertomukset, minkä lisäksi asiassa kuultiin todistajana asian päätutkijana toiminutta poliisia, Lähi-Idässä toiminutta opettajaa ja pastoria sekä yhtä asianosaisille tuttua henkilöä. Henkilötodistelun lisäksi asiassa oli esitetty jonkin verran kirjallisia todisteita. Ulkomailla ja myös Suomessa väitetysti tapahtuneiden epäiltyjen tekojen suhteen käräjäoikeus päätyi katsomaan, että toimijoita on saattanut olla useampia eikä

⁶⁴⁸ T-2019-3.

⁶⁴⁹ T-2015-13.

asiassa esitetyn näytön perusteella voida rikosoikeudellisen syyksilukemisen edellyttämällä varmuudella päätyä siihen, että asian vastaaja olisi menetellyt ihmiskaupan tunnusmerkistön edellyttämällä tavalla. Vastaaja tuomittiin kuitenkin parituksesta.⁶⁵⁰

Edellä tarkastellut tuomioistuinratkaisut kertovat ensinnäkin ihmiskaupparikoksen prosessimaisesta luonteesta, mikä ilmenee eri osatekojen muodostamana kokonaisuutena. Eri osateot voivat tapahtua eri valtioissa. Tällaisessa tilanteessa esimerkiksi toisen määräysvaltaan ottaminen on usein ainakin osin tapahtunut lähtövaltiossa ja jos sitä koskeva näyttö on vain asianosaisten henkilötodistelun varassa, on hyvin mahdollista, että määräysvaltaan ottamisen olosuhteita ei kyetä riittävällä varmuudella osoittamaan. Olisi perusteltua, että tällaisessa tilanteessa pyrittäisiin kansainvälisen rikosoikeudellisen yhteistyön keinoin olemaan lähtömaan viranomaisiin yhteydessä ja esimerkiksi kuulemaan sikäläisiä todistajia olosuhteista lähtömaassa sekä siitä, voisiko tapahtumissa siellä olla kysymys määräysvaltaan ottamisesta. Selvää toki on, että kansainvälinen oikeusapu rikosasioissa aiheuttaa omat haasteensa ja etenkin joidenkin valtioiden suhteen sen käyttämisessä voi olla erityisiä ongelmia. Tästä huolimatta EIT:n ihmiskauppaa koskeva EIS 4 artiklan aiheuttamia positiivisia toimintavelvoitteita koskeva ratkaisukäytäntö edellyttää viranomaisten ryhtyvän kaikkiin ajateltavissa oleviin tutkintatoimenpiteisiin epäillyn ihmiskauppateon tutkinnassa, joskaan mahdottomia tai epäsuhtaista kuormitusta aiheuttavia toimenpiteitä viranomailta ei edellytetä.⁶⁵¹

12.3 Ulkomailta tehdyt teot ja esitutkinnan rajaaminen

Esitutkintalain (805/2011) 3 luvun 3 §:n 1 momentin mukaan esitutkintaviranomaisen on toimitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty. Kuten tunnettua, esitutkintakynnys on tarkoituksella asetettu suhteellisen matalalle. Varmuutta tai suurta todennäköisyyttä rikoksen tapahtumisesta ei vaadita. Pelkkä väite rikoksen tapahtumisesta ei ylitä esitutkintakynnystä vaan esitutkinnan aloittamispäätökselle on voitata esittää konkreettiset perusteet.⁶⁵² Lisäksi on katsottu, että rajatapauksissa rikoksen selvittämistä on merkitystä arvioitaessa, käynnistetäänkö poliisille tulleen ilmoituksen perusteella tai muuten esitutkinta. Selvittämistä on katsottu olevan korostunut, kun kysymyksessä on

⁶⁵⁰ T-2015-8.

⁶⁵¹ S.M. v. Kroatia [GC], 25.10.2020, 316 kohta ja Zoletic ym. v. Azerbaidzhan, 7.10.2021, 188 kohta.

⁶⁵² HE 222/2010 vp, s. 177.

epäily vakavasta rikoksesta.⁶⁵³ Selvää sinänsä on, että ihmiskauppa ja törkeä ihmiskauppa ovat vakavia rikoksia, mille tulisi antaa merkitystä esitutkintakynnyksen ylittymistä ihmiskauppaa koskevan esitutkinnan aloittamista arvioitaessa.

Esitutkintalain 3 luvun 10 §:ssä säädetään esitutkinnan rajoittamisesta. Säännöksen 1 momentin mukaan syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, ettei esitutkinta toimiteta tai että se lopetetaan, jos syyttäjä oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (686/1997) 1 luvun 7 tai 8 §:n (670/2014) taikka muun vastaavan lainkohdan nojalla tulisi jättämään syytteen nostamatta eikä tärkeä yleinen tai yksityinen etu vaadi syytteen nostamista. Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mainituissa säännöksissä säädetään syyttämättä jättämisestä, joilla perusteilla esitutkintaa voidaan siis myös rajoittaa.

Esitutkintalain 3 luvun 10 §:n 2 momentti sisältää säännöksen kustannusperusteisesta esitutkinnan rajoittamisesta. Kustannusperusteinen esitutkinnan rajoittaminen ilmentää ajattelua, jonka mukaan yhteiskunnan voimavaroja on järkevä käyttää kustannustehokkaasti. Perusteen on katsottu soveltuvan ennen muuta vähäisten rikosten esitutkintaan. Säännöstä ei kuitenkaan ole tarkoitettu yksinomaan vähäisten rikosten esitutkintaa koskevaksi, vaikka esitöissä on nimenomaisesti kiinnitetty huomiota vähäisiin rikoksiin kustannusperusteisen esitutkinnan rajaamisen pääasiallisena kohteena. Joka tapauksessa kaikissa tilanteissa kustannusperusteinen esitutkinnan rajaaminen edellyttää punnintaa asian laadun ja siitä mahdollisesti odotettavan seuraamuksen sekä odotettavissa olevien tutkintakustannusten välillä.⁶⁵⁴

Esitutkinnan rajoittamisen edellytyksenä sekä esitutkintalain 3 §:n 10 §:n 1 momentin että 2 momentin tilanteissa edellyttää, että tärkeä yleinen tai yksityinen etu ei vaadi syytteen nostamista. Yleisellä edulla viitataan yleisesti rikosoikeudellisen järjestelmän yleisestävään luonteeseen ja rikosoikeudellista järjestelmää kohtaan tunnettuun yleiseen luottamukseen, mutta myös erityisesti esimerkiksi tutkittavana olevan rikoksen erityispiirteisiin, kuten epäillyn ikään, mahdolliseen menettämisseuraamukseen tai epäillyn teon kuulumiseen osaksi laajempaa tekokokonaisuutta.⁶⁵⁵ Yksityisellä edulla taas viitataan ennen muuta asianomistajan vahingonkorvauksen toteuttamismahdollisuuksiin ja epäiltyjen tekijöiden yhdenvertaisuuteen.⁶⁵⁶

Apulaisvaltakunnansyyttäjän kanteluratkaisuja koskevassa käytännössä on katsottu, että kustannusperusteinen esitutkinnan rajoittamispäätös edellyttää, että esitutkinta

⁶⁵³ HE 222/2010 vp, s. 177/II.

⁶⁵⁴ HE 222/2010 vp, s. 187/II.

⁶⁵⁵ HE 222/2010 vp, s. 187/I.

⁶⁵⁶ HE 222/2010 vp, s. 187.

on aloitettu ja että esitutkinnassa on suoritettu toimenpiteitä, joiden perusteella syyttämättäjättäminen riittämättömän näytön perusteella näyttää varsin todennäköiseltä.⁶⁵⁷ Apulaisvaltakunnansyyttäjä on lisäksi yleisesti todennut, että asianmukaiset perustelut ovat tärkeitä esitutkinnan rajoittamista koskevan päätöksen ymmärrettävyyden ja asianosaisten oikeusturvan kannalta, minkä lisäksi ne myös parantavat mahdollisuuksia päätöksen asianmukaiseen jälkikontrolliin.⁶⁵⁸ Nimenomaan kustannusperusteisen esitutkinnan rajaamisen suhteen apulaisvaltakunnansyyttäjän kanteluratkaisuja koskevassa käytännössä on katsottu, että esitutkinnan rajoittaminen kustannusperusteella edellyttää riittävän yksilöityä käsitystä tutkinnan jatkamisesta aiheutuvien kustannusten suuruudesta. Säännöksen soveltaminen edellyttää sitä, että tutkittavana oleva tapaus on lajissaan tavanomaista suuritoisempi. Syyttäjän antama selvitys tutkinnan aiheuttamista kustannuksista ei saa olla liian yleinen vaan siitä on oltava pääteltävissä, olisivatko kustannukset olleet epäsuhdassa tutkittavana olevaan rikokseen nähden. Lisäksi on todettu, että oikeusapupyynnöiden laatiminen toiseen valtioon on osa normaalia esitutkintaa eikä sen voida säännönmukaisesti katsoa tarkoittavan, että rikosasian kustannukset olisivat poikkeuksellisen suuret.⁶⁵⁹

Tämän selvityksen aineistossa on useampia esitutkintalain 3 luvun 10 §:n 2 momentissa tarkoitettua kustannusperusteella tehtyjä esitutkinnan rajoittamispäätöksiä sekä myös muilla perusteilla tehtyjä esitutkinnan rajoittamispäätöksiä. Valtaosa ihmiskauppaa koskevista esitutkinnan rajoittamispäätöksistä on tehty kustannusperusteella. Tällöin on useimmiten ollut kysymys tilanteesta, jossa epäilty teko on tapahtunut muualla kuin Suomessa ja todennäköiseltä vaikuttaa, että kansainvälisen oikeusavun keinoin asiasta ei olisi ainakaan ilman huomattavia vaikeuksia saatavissa lisäselvitystä. Usein kysymys on ollut tietyistä Afrikan tai Lähi-Idän valtioista, joiden suhteen on todettu, että näytön saaminen epäiltyjen henkilöllisyydestä tai muusta tutkinnan kannalta keskeisestä seikasta oikeusapupyynnöllä olisi epätodennäköistä.⁶⁶⁰ Joissakin päätöksissä on viitattu esitutkinnan rajaamisen perusteena siihen, että Suomella ei ole tietyn valtion kanssa toimivaa oikeusapujärjestelmää.⁶⁶¹ Joissakin päätöksessä on nimenomaisesti viitattu vaikeuksiin kohdentaa oikeusapupyynnöt tietyn valtion viranomaisille ja siihen, että kyseisen valtion viranomaiset eivät kykene maan turvallisuustilanteen vuoksi takaamaan riittävää suojelua maassa vallitsevissa tilanteissa.⁶⁶²

Edellä mainitun kaltaiset perusteet esitutkinnan rajaamiselle ovat sinänsä ymmärrettäviä, koska varsin todennäköistä lienee, että sellaisiin valtioihin, joissa ei välttämättä ole täysin toimivaa viranomaiskoneistoa, lähetetyt oikeusapupyynnöt eivät välttämättä

⁶⁵⁷ AVKS 461/21/15. Ks. myös Fredman – Kanerva – Tolvanen – Viitanen 2020, s. 320.

⁶⁵⁸ AVKS 065/21/19.

⁶⁵⁹ AVKS 93/21/19.

⁶⁶⁰ Esim. esitutkinnan rajoittamispäätös S-2020-2.

⁶⁶¹ Esitutkinnan rajoittamispäätös S-2018-1.

⁶⁶² Esitutkinnan rajoittamispäätös S-2019-1.

olisi tuloksellisia. Lienee myös todennäköistä tai vähintään mahdollista, että tällaisissa tilanteissa esitutkintatoimenpiteet olisivat merkittävästi enemmän viranomaisia kuormittavia kuin vastaavien rikosten tutkinnassa yleensä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ihmiskauppaa koskevan EIS 4 artiklasta johdetun positiivisen toimintavelvoitteen näkökulmasta ei ole kuitenkaan aivan ongelmatonta, jos esitutkinnan rajoittamis päätöksiä tehdään tiettyjen valtioiden suhteen melko kategorisesti viitaten kansainvälisen oikeusavun oletettuun tuloksettomuuteen. Vaikka näin oletettavasti voi olla, positiivinen toimintavelvoite kuitenkin saattaisi asettaa vähintään lähtökohtaisen velvoitteen oikeusapupyynnön tekemiseen siitä riippumatta, missä valtiossa epäilty ihmiskauppateko on tapahtunut. Tätä voidaan puoltaa ihmiskaupan varsin vakavalla luonteella sekä EIS 4 artiklasta johdetulla kansallisiin viranomaisiin kohdistetulla tutkintatoimien tehokkuutta koskevalla positiivisella toimintavelvoitteella. Lisäksi apulaisvaltakunnansyyttäjä on edellä todetun mukaisesti kanteluja koskevassa ratkaisukäytännössä katsonut oikeusapupyynnöiden tekemisen olevan tavanomainen osa esitutkintaa.

Ainakin yhdessä tutkimushankkeen aineistoon kuuluvassa esitutkinnan rajoittamista koskevassa päätöksessä paritusta koskevan esitutkinnan rajaamista kustannusperusteella on perusteltu muun ohella sillä, että esitutkinnan jatkaminen kiistatta vaatisi kansainvälistä oikeusapumenettelyä tai eurooppalaista pidätysmääräystä, mikä taas edellyttäisi asiakirjojen kääntämistä ja tulkin käyttämistä.⁶⁶³ Lisäksi on otettava huomioon, että asiassa epäilty oli EU-valtion kansalainen. Selvää lienee, että päätöksen perustelut eivät ole asianmukaiset, koska Suomi on sitoutunut noudattamaan Euroopan unionissa toteutettua rikosoikeudellista yhteistyötä, jonka keskeinen instrumentti on eurooppalaista pidätysmääräystä koskeva puitepäätos (2002/584/YOS).⁶⁶⁴ Oikeus käännöksiin ja tulkkaukseen taas on keskeinen osa Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa turvattua oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä, minkä lisäksi EU:ssa on annettu direktiivi 2010/64/EU oikeudesta tulkkaukseen ja käännöksiin rikosoikeudellisissa menettelyissä.

Mielenkiintoisen ryhmän esitutkinnan rajaamista koskevissa päätöksissä muodostavat ne päätökset, joissa esitutkinnan rajaamista on perusteltu asianomistajalle myönnettyllä pakolaisasemalla. Eräässä tapauksessa viitattiin Maahanmuuttoviraston asianomistajalle ja hänen lapselleen myöntämään turvapaikkaan ja pakolaisasemaan Suo-

⁶⁶³ Esitutkinnan rajoittamispäätös S-2015-2.

⁶⁶⁴ On tosin huomattava, että eurooppalaista pidätysmääräystä ei tule käyttää epäiltyjen kuulemiseksi vaan sitä käytetään rikoksen johdosta tapahtuvassa luovuttamisessa syytetoimenpiteitä tai vapausrangaistuksen täytäntöönpanoa varten. Tutkintatoimenpiteitä koskeva EU:n rikosoikeudellisen yhteistyön instrumentti sen sijaan on eurooppalainen tutkintamääräys (direktiivi 2014/41/EU rikosasioita koskevasta eurooppalaisesta tutkintamääräyksestä), joka ei tosin ollut jäsenvaltioissa sovellettavaa oikeutta edellä mainitun esitutkinnan rajaamista koskevan päätöksen antamisaikana. Tutkintamääräyksestä ks. HE 29/2017 vp ja LaVM 7/2017 vp sekä L 430–434/2017.

nessa sekä Maahanmuuttoviraston asiaa koskevassa päätöksessä toteamaan asianomistajan perusteltuun aiheeseen pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisensa vuoksi. Päätöksessä todetaan, että *”Ottaen huomioon Suomen myöntämä pakolaisasema ei asiassa ole edellytyksiä eikä perusteita kansainväliseen oikeusapuun asian selvittämiseksi. Suomi on tunnustanut asianomistajien haavoittuvan aseman ja vainon uhan heidän kotimaassaan. Suomen tekemän kannanoton perusteella asiassa ei tule ryhtyä rikoksen selvittämiseen tähtääviin toimiin, sillä pakolaisaseman antaminen on myös kannanotto, että [sic] asianomistajien vainotusta asemasta heidän kotimaassaan, eikä asianomistajia koskevia tietoja tulee [sic] saattaa heidän kotimaansa viranomaisten ja sitä kautta muiden asiaan osallisten tietoon.”*⁶⁶⁵ Perustelu on sinänsä ymmärrettävä ja esitutinnan rajoittamista koskevan päätöksen tarkoituksena lienee ollut asianomistajan ja hänen lapsensa suojele. Päätöstä on kuitenkin perusteltu sillä, että syyttäjää tulisi asiassa varsin todennäköisesti jättämään syytteen nostamatta oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain 1 luvun 6 §:n 1 momentin ja 6 a §:n perusteella. Mahdollisen rikosvastuun toteutumisen näkökulmasta aivan ongelmattomana ei voi myöskään pitää sitä, että pakolaisaseman myöntäminen vaikuttaa ihmiskauppaa koskevan rikosprosessin etenemiseen. Saataisi olla syytä tarkemmin arvioida, miten turvapaikan ja pakolaisaseman myöntäminen vaikuttavat mahdolliseen ihmiskauppaa koskevaan rikosprosessiin ja selvittää, miten sekä turvapaikkamenettelyyn että rikosprosessiin liittyvät tavoitteet voitaisiin paremmin yhteensovittaa.

12.4 Yhteenveto

Tutkimushankkeessa kerätyn aineiston perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että ihmiskauppaa koskevissa asioissa tehdään vakiintuneesti esitutinnan rajoittamista esitutkintalain 3 luvun 10 §:n 2 momentissa tarkoitettulla kustannusperusteella koskevia päätöksiä silloin, kun epäilty ihmiskauppa on tapahtunut Euroopan unionin ulkopuoliossa valtiossa. Tällöin perusteena usein vedotaan kansainvälisen rikosoikeudellisen oikeusavun oletettuun tuloksettomuuteen. Edellä esitetyn mukaisesti tälle saattaa olla käytännön syitä, mutta peruste ei ole ongelmaton suhteessa EIS 4 artiklasta johtuvaan ihmiskaupparikosten tehokasta tutkintaa koskevaan positiiviseen toimintaveloitteeseen. Aineistossa on viitteitä myös siitä, että vastaavankaltaisiin perusteisiin on vedottu joissakin esitutinnan rajoittamista koskevissa päätöksissä, kun kysymys on ollut epäilyistä ihmiskauppateosta toisessa Euroopan unionin jäsenvaltiossa. Selvänä voidaan pitää, että tällaiset päätökset eivät ole EU:ssa toteutetun rikosoikeudellisen yhteistyön tavoitteiden mukaisia. Tilannetta, jossa ulkomailta tapahtuneen epäilyllin ih-

⁶⁶⁵ Esitutinnan rajoittamispäätös S-2019-2.

miskauppateon suhteen varsin usein tehdään esitutinnan rajoittamista koskeva päätös, voidaan pitää ongelmallisena myös suhteessa siihen, että ihmiskauppa on rikoslain 1 luvun 7 §:n 3 momentissa määritelty kansainväliseksi rikokseksi.

Ihmiskauppaa koskevista selvityksessä hankituista tuomioistuinratkaisuksista käy ilmi, että tilanteessa, jossa osa syytteenalaisesta ihmiskauppateosta on tapahtunut ulkomailla, asiasta ei ole aina ollut saatavissa riittävää selvitystä asiaa koskevien merkityksellisten tosiseikkojen selvittämiseksi. Kysymys on saattanut olla esimerkiksi toisen määräysvaltaan ottamisesta ja siihen liittyvistä olosuhteista ulkomailla, joista asian tuomioistuinkäsittelyssä ei ole ollut käytettävissä muuta selvitystä kuin asianosaisten kertomukset. Tällaisessa tilanteessa olisi huolehdittava siitä, että ihmiskauppaa koskevassa tutkinnassa myös ulkomailla tapahtuvan osateon olosuhteet ja siihen liittyvät seikat tulevat perusteellisesti selvitettyä. Kansainvälisen oikeusavun keinoin olisi mahdollista esimerkiksi kuulla todistajia epäillyn teon aikaisista olosuhteista.⁶⁶⁶ Jos kysymys on epäilyistä ihmiskaupan osateosta toisessa EU:n jäsenvaltiossa, esitutkintaviranomaisten olisi turvauduttava eurooppalaisen tutkintamääräyksen käyttämiseen.

⁶⁶⁶ EIT on esimerkiksi ratkaisussa S.M. v. Kroatia [CG],25.6.2020, katsonut, että kansallisten viranomaisten olisi ihmiskauppatutkintaa koskevan prosessuaalisen positiivisen toimintavelvoitteen täyttääkseen tullut esimerkiksi kuulustella asianomistajan naapureita epäillyn teon olosuhteiden selvittämiseksi (340 kohta).

13 Viranomaisyhteistyö ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevia säännöksiä sovellettaessa

Seuraavassa keskitytään arvioimaan tiettyjä ihmiskauppaa koskevaan viranomaisyhteistyöhön liittyviä näkökohtia rikosprosessin näkökulmasta. Rikosoikeudenhoidon viranomaisten ja muiden viranomaisten väliseen yhteistyöhön liittyviä seikkoja seuraavassa ei arvioida. Niihin on hiljattain kiinnitetty huomiota esimerkiksi ihmiskaupan vastaisessa toimintaohjelmassa.⁶⁶⁷

Tutkimushankkeen haastatteluissa on esitetty, että rikosprosessiin liittyvä viranomaisyhteistyö ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevissa asioissa toimii pääsääntöisesti hyvin.⁶⁶⁸ Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän esitutkintayhteistyöstä säädetään esitutkintalain (805/2011) 5 luvussa. Esitutkintayhteistyön tarkoituksena on varmistaa syyttäjän riittävä ja tarpeellinen tietoisuus esitutkinnassa ja tietoisuus esitutkinnasta ja esitutkintatoimenpiteistä, koska Suomessa on omaksuttu järjestelmä, jossa syyttäjä ei toimi tutkinnanjohtajana.⁶⁶⁹ Esitutkintayhteistyö käynnistyy esitutkintalain 5:1.1:n mukaan poliisin syyttäjälle tekemällä ilmoituksella. Lainkohdan mukaan ilmoitusvelvollisuus koskee tutkittavaksi tullutta sellaista rikosta, jonka esitutkinta- ja syyttäjäviranomaiset ovat yhdessä niille kuuluvan toimivallan perusteella päättäneet kuuluvan ilmoitusvelvollisuuden piiriin tai josta syyttäjä on pyytänyt ilmoittamaan. Valtakunnansyyttäjän 19.12.2018 antaman asiaa koskevan ohjeen ilmoitusvelvollisuus koskee muun muassa sellaista tutkittavaa rikosta, josta seuraava vähimmäisrangaistus on neljä kuukautta vankeutta tai enemmän.⁶⁷⁰ Ilmoitusvelvollisuus koskee myös muun muassa lapseen kohdistuvaa esitutkintaviranomaiselle ilmoitettua tekoa ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvää tekoa. Ihmiskauppa tulee näin ilmoitusvelvollisuuden piiriin lähtökohtaisesti jo vähimmäisrangaistuksensa (neljä kuukautta vankeutta) perusteella, mutta lapseen kohdistunut tai järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvä epäilty teko myös näiden tekoon liittyvien erityisten seikkojen vuoksi.

⁶⁶⁷ Suomi torjuu ihmiskauppaa. Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriö, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15, s. 20–21.

⁶⁶⁸ Asiaa korostettiin etenkin toteutetuissa syyttäjä- ja poliisihaastatteluissa.

⁶⁶⁹ HE 222/2010 vp, s. 31–32. Ks. myös PeVL 66/2010 vp, s. 4/l.

⁶⁷⁰ VKS:2018:1. Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet.

Tältä osin on huomattava, että valtakunnansyyttäjän esitutkintayhteistyötä koskevan ohjeen mukaan paritusta tai kiskonnantapaista työsyryntää koskevat poliisille ilmoitetut teot eivät välttämättä tule ilmoitusvelvollisuuden piiriin, koska niistä säädetty vähimmäisrangaistus on vähemmän kuin neljä kuukautta vankeutta. Saattaa kuitenkin olla niin, että poliisille ilmoitettu tai muuten poliisin tietoon tullut teko on joko paritus tai kiskonnantapainen työsyryntä taikka muu ihmiskaupan lähirikos, mutta vasta tutkinnan kestäessä käy ilmi, että tekoa tulisi arvioida pikemmin ihmiskauppana. Tämänkaltaisissa tilanteissa olisi suotavaa, jos syyttäjälle tehtäisiin esitutkintayhteistyötä koskeva esitutkintalain 5 luvun 1 §:n mukainen ilmoitus aina myös ihmiskaupan lähirikoksesta. Tämän vuoksi valtakunnansyyttäjän asiaa koskevaa ohjeistusta olisi syytä muuttaa siten, että esitutkintaviranomainen olisi ilmoitusvelvollinen aina myös parituksesta ja kiskonnantapaisesta työsyrynnästä. Lisäksi olisi harkittava, olisiko ilmoitusvelvollisuus laajennettava koskemaan myös muita mahdollisia ihmiskaupan lähirikoksia, kuten törkeää kiskontaa.

Edellä on käynyt ilmi, että etenkin epäillyn ihmiskauppateon tutkinnassa ei käytetä pakkokeinoja tai salaisia pakkokeinoja erityisen usein, vaikka ihmiskauppa edellä esitetyn mukaisesti tulee kysymykseen varsin usean pakkokeinon perusterikoksena. Pakkokeinojen käytön vähyyteen on kiinnitetty huomiota myös Suomen ihmiskauppaa koskevaa toimintaa koskeneissa kansainvälisissä arvioissa, ja arvioissa on todettu tämän usein johtavan asianomistajan kertomuksen ylikorostuneeseen merkitykseen ihmiskauppaa koskevan asian näyttöä arvioitaessa.⁶⁷¹ Ihmiskauppaa koskevassa esitutkintayhteistyössä olisikin jatkossa kiinnitettävä aiempaa enemmän huomiota mahdollisten pakkokeinojen käyttöön epäiltyä ihmiskauppatekoa koskevien olosuhteiden sekä kaikkien asiaan osallisten selvittämiseksi ja mahdollisimman kattavan asiaa koskevan näytön hankkimiseksi.

Edellä pääjaksossa 5 on kiinnitetty huomiota siihen, että ihmiskauppaa koskevissa syytteissä ei aina riittävällä täsmällisyydellä kiinnitetä huomiota siihen, mistä ihmiskaupan tekotavasta ja mistä ihmiskauppateossa käytetystä keinosta vastaajan teonkuvauksessa kuvatussa toiminnassa on kysymys. Edelleen pääjaksossa 5 on kiinnitetty huomiota siihen, että joissain ihmiskauppaa koskevissa tuomioistuinratkaisuissa ei aina ole kattavasti tarkasteltu ja perusteltu syytteen sisältämässä teonkuvauksessa mainittuja ihmiskaupparikoksen tunnusmerkistön osatekijöitä. Tämä saattaa olla seurausta siitä, että rikoslain 25 luvun 3 §:ssä rangaistavaksi säädetyn ihmiskaupan tunnusmerkistöä ei tunneta riittävän hyvin. Edellä esitetyn perusteella ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia koskevaan koulutukseen olisi syytä panostaa aiempaa enemmän. Saattaisi olla perusteltua järjestää sellaisia ihmiskauppaa ja ihmiskaupan rikosoikeudellista arviointia koskevia koulutustilaisuuksia, joihin osallistuisi samanaikaisesti sekä

⁶⁷¹ Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland. Second evaluation round. GRETA 2019(16), 206 kohta.

poliiseja, syyttäjiä että tuomioistuinlaitoksen lainkäyttöhenkilökuntaa samoin kuin asiasta kiinnostuneita asianajajia. Tällä saattaisi olla viranomaisyhteistyötä kohentavia vaikutuksia ja muutenkin ihmiskauppaa koskevien asioiden käsittelyä koskevaa ymmärrystä lisäävää vaikutusta.

14 Asianomistajan asema

Kansainvälisissä ja eurooppalaisissa ihmiskauppaa koskevissa oikeudellisissa velvoitteissa on pitkälti omaksuttu uhrilähtöinen näkökulma ihmiskauppaan. Esimerkiksi ihmiskauppadirektiivin 11 artikla sisältää laajan ihmiskaupan uhrien auttamista ja tukeamista koskevan velvoitteen, joka tosin ensisijaisesti koskee ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää. Direktiivin 12 artikla sisältää sen sijaan ihmiskaupan uhrien suojelua rikostutkinnassa ja rikosoikeudenkäynnissä koskevan velvoitteen. Vastaavankaltaisia määräyksiä on myös muissa ihmiskauppaa koskevissa oikeudellisissa velvoitteissa.⁶⁷²

Perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta keskeisessä asemassa asianomistajan aseman turvaamisessa ihmiskauppaa koskevassa prosessissa on viranomaislähtöisyys. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ihmiskauppaa koskevassa ratkaisukäytännössään korostanut kansallisiin viranomaisiin kohdistuvaa EIS 4 artiklasta seuraavaa positiivista toimintavelvoitetta, jonka mukaisesti kansallisten ihmiskauppaa tutkivien viranomaisten on ryhdyttävä tehokkaisiin tutkintatoimenpiteisiin epäiltyä ihmiskauppatekoa koskien. Viranomaisten on käynnistettävä ihmiskauppaepäilyä tultua ilmi asiaa koskeva rikostutkinta, joka on suoritettava tavalla, jossa epäilyyn liittyvät seikat tulevat perusteellisesti selvitettyä, epäillyt tekijät identifioitua ja heidän mahdollinen rikosvastuunsa sitä koskevien yleisten ja erityisten edellytysten täytyessä toteutettua.⁶⁷³ Viranomaisten tietoon tullutta ihmiskauppaepäilyä koskeva tehokas rikostutkinta on näin ensisijainen asianomistajan asemaa ihmiskaupprosessissa turvaava menettely, joskin on huomattava, että myös ihmiskauppaa koskevassa rikostutkinnassa ja rikosprosessissa on otettava täysimääräisesti huomioon myös rikoksesta epäillyn oikeudet sekä rikosoikeudenkäyntimenettelyä koskevat oikeusturvatakeet.

Toiseksi on huomattava, että Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on edellä mainitussa tulkintakäytännössään korostanut, että ihmiskaupparikosten tutkinta ei saa olla asianomistajan vastuulla vaan viranomaisten on toimittava asiassa omasta aloitteestaan. Viranomaisten on toteutettava kaikki ajateltavissa olevat toimenpiteet epäillyn teon olosuhteiden selvittämiseksi. Tutkinnan lopputuloksen on pohjauduttava objektiiviseen ja puolueettomaan kaikkia keskeisiä seikkoja koskevaan analyysiin. Viranomaisten havaittavissa olevan selkeän asiaa koskevan tutkintalinjan laiminlyönti sen sijaan voi vaarantaa asianmukaisen rikosepäilyä koskevan tutkinnan toteutumisen.⁶⁷⁴

Suomeen kohdistuneissa ihmiskaupan vastaisia toimenpiteistä koskevissa arvioissa on kiinnitetty huomiota siihen, että ihmiskaupan auttamisjärjestelmään otettujen henkilöiden määrä on moninkertainen verrattuna ihmiskauppaa koskevien syytteiden ja

⁶⁷² Laajemmin ks. K 19/2014 vp, s. 30–33.

⁶⁷³ S.M. v. Kroatia [GC], 25.6.2020, 313 kohta.

⁶⁷⁴ S.M. v. Kroatia [GC], 25.6.2020, 314–316 kohta.

syyksilukevien tuomioiden määrään.⁶⁷⁵ Selvää sinänsä on, että ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän tavoitteet eivät ole rikosoikeudellisia eivätkä näin rikosvastuun toteuttamiseen liittyviä, toisin kuin rikosoikeudellisen järjestelmän. Voidaan kuitenkin arvioida, että tilanteessa, jossa epäsuhta ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään otettujen henkilöiden ja ihmiskauppaa koskevien rikossyytteiden välillä on ilmeinen, rikosoikeudellisessa järjestelmässä on mahdollisesti ihmiskaupan uhrien tunnistamiseen liittyviä puutteita. Tähän on kiinnitetty huomiota myös edellä mainituissa Suomea koskevissa kansainvälisissä ihmiskaupan vastaista toimintaa koskevissa arvioinneissa.

Jos rikosprosessissa ihmiskaupan uhria ei tunnisteta, uhrin oikeudet eivät rikosprosessissa toteudu. Ei ole ihmiskauppateon kohteen kannalta merkityksetöntä, tuomitaanko vastaaja – rikosvastuun edellytysten täytyessä – ihmiskaupasta, parituksesta tai kiskonnantapaisesta työsyrjinnästä. Ihmiskauppaa koskevat kansainväliset ja eurooppalaiset velvoitteet samoin kuin EIT:n ratkaisukäytäntö myös edellyttävät ihmiskaupan tehokasta tunnistamista ja ihmiskauppaa koskevan rikosprosessin tehokasta toteuttamista, mikä samalla merkitsee, että jos ihmiskauppaa ei tehokkaasti tunnisteta eikä asianomistaja saa ihmiskauppaan liittyvää suojelua, kansainvälisissä ihmiskauppaa koskevissa velvoitteissa asetetut edellytykset eivät täysimääräisesti toteudu.⁶⁷⁶

Tässä tutkimuksessa on havaittu, että ihmiskauppaa koskevien asioiden etenemisessä rikosprosessissa on puutteita. Etenkin asia koskee sellaisia epäiltyjä ihmiskauppatekoja, jotka ovat tapahtuneet Suomen ulkopuolella. Toiseksi rikoslainkäyttöviranomaisten kyvyssä tunnistaa ihmiskaupan uhri ja arvioida tapahtumia rikosoikeudellisesti ihmiskauppana on puutteita. Luvussa 5 tarkemmin selostetun mukaisesti asioita saatetaan herkemmin arvioida parituksena tai kiskonnantapaisena työsyrintänä, vaikka ihmiskaupparikoksen edellytykset näyttäisivät täyttyvän. Lisäksi on huomattava, että ihmiskaupparikosten tutkinnassa on hiljattain apulaisoikeuskanslerin asiaa koskevassa päätöksessä havaittu merkittäviä puutteita, jotka ovat liittyneet ennen muuta ihmiskaupan tunnistamiseen ja esitutinnan viivytyksettömään toimittamiseen. Apulaisoikeuskanslerin päätöksessä todetut moitteet kohdistuvat ennen muuta esitutkintaviranomaisiin, mutta joiltakin osin myös syyttäjiin. Tässä selvityksessä on havaittu, että myös tuomioistuinten ratkaisutoiminnassa on ihmiskaupan tunnistamiseen

⁶⁷⁵ Ks. esim. Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen toiminnan yleissopimuksen täytäntöönpanoa valvovan asiantuntijaryhmä GRETA:n toinen Suomea koskeva kertomus, jossa kiinnitetään huomiota ihmiskauppaa koskevien syyteasioiden vähäiseen määrään Suomessa (Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Finland. Second evaluation round. GRETA 2019(16), 204–215 kohta). Ks. myös ETYJ:in ihmiskaupan vastaisen erityisedustajan Suomea koskevat havainnot 3.9.2020 (<https://www.osce.org/cthb/462747>, sivulla käyty 30.1.2022).

⁶⁷⁶ Ks. myös apulaisoikeuskanslerin päätös 28.12.2021. Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta, s. 67.

liittyviä puutteita. Tältä osin voidaan todeta, että ihmiskaupan uhrien oikeudet eivät Suomessa tällä hetkellä täysimääräisesti toteudu.

Omana ihmiskaupparikoksen asianomistajan asemaan liittyvänä erityiskysymyksenä voidaan kiinnittää huomiota asianomistajan suostumukseen. Asianomistajan asemaan läpi koko prosessin vaikuttaa se, miten hänen omaa toimintaansa ja mahdollista suostumusta tai vapaaehtoisuutta arvioidaan osana tekoa. Kansallisen ihmiskaupparaportin kertomuksissa on jo aiemmin otettu esiin se, ettei seksuaalista hyväksikäyttöä koskevilla tapauksilla tulisi antaa merkitystä rekrytointivaiheen prostituutioon suostumiselle tai vapaaehtoisuudelle, jos olosuhteet ovat myöhemmin muuttuneet.⁶⁷⁷ Tältä osin soveltamiskäytäntö on jossain määrin muuttunut, mutta aineistossa oli tapauksia myös viime vuosilta, jotka viittaavat siihen, että suostumukselle on annettu varsin suuri merkitys riippumatta olosuhteista, joissa suostumus on annettu, tai olosuhteiden muuttumisesta myöhemmin. Tämä suostumuksen korostaminen vaikuttaa myös prosessin alkuvaiheessa siihen, millä rikosnimikkeellä asia kirjataan (paritus vai ihmiskauppa) ja myös siihen, millaista näyttöä asiasta hankitaan.

Aineiston pohjalta nousi esiin myös suostumukseen liittyviä ongelmia pakkotyötä koskeissa tapauksissa. Tuomioissa on annettu merkitystä vapaaehtoisuudelle muun muassa silloin, kun asianomistaja oli maksanut suuren summan rahaa vastaajalle ja velkaantunut saadakseen vastaajan tarjoaman työn Suomesta. Maksua pidettiin vapaaehtoisena, koska sen vaatimisessa ei ollut käytetty uhkauksia tai väkivaltaa, ja tälle annettiin merkitystä pakkotyön täyttymistä koskevassa arviossa. Toisessa tapauksessa pidettiin vapaaehtoisena työskentelemistä yrityksen osakkuuden saamiseksi ja maksamiseksi, vaikka oli kyse erehdyttämisestä, eikä asianomistaja olisi edes voinut saada osakkuutta oleskeluluvan puuttumisen vuoksi. Joissain pakkotyötä koskeissa tapauksissa on siis ilmeisesti ajateltu, että asianomistajan oma asiaan liittyvä intressi tarkoittaa vapaaehtoisuutta ja poistaa tunnusmerkistön mukaisuuden, vaikka tosiasiasse se, että asianomistajalla on jonkinlainen oma intressi tai motiivi suostua hyväksikäyttöön, viittaa nimenomaan hänen hyväksikäyttöalttiuteensa.

Tämäntyyppinen käsitys vaikuttaa olevan joidenkin esitutkinnasta tehtyjen päätösten taustalla erityisesti silloin, kun asianomistaja on toivonut saavansa oleskeluluvan kyseisen työn perusteella. Erityisen heikossa asemassa ovat ne työperäisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneet, joilla ei ole oleskelulupaa tai työnteko-oikeutta Suomessa ollenkaan. Tätä kuvaa asiassa E-2017-16 tehty ratkaisu. Asianomistaja oli ilmoittanut poliisille, että hän oli tehnyt siivousyrityksessä töitä palkatta. Työnantaja oli kehottanut häntä pitämään kirjaa tekemistään työtunneista ja ilmeisesti luvannut maksaa palkan niiden perusteella. Puolentoista kuukauden työskentelyn jälkeen työnantaja oli kuitenkin ottanut paperin asianomistajalta ja ilmoittanut, että tämän oli turha tehdä asiasta

⁶⁷⁷ K 17/2010 vp.

rikosilmoitusta poliisille ilmeisesti viitaten siihen, ettei asianomistajalla ollut oleskelulupaa ja työnteko-oikeutta. Työntekijä oli myös pahoinpidellyt asianomistajaa. Poliisi kirjasi asian kiskonnantapaisena työsyryntänä ja lievänä pahoinpitelynä. Kiskonnantapaisen työsyryntän osalta esitutkinta lopetettiin perustellen asiaa seuraavasti:

Asiassa saatujen selvitysten perusteella ei voida varmistua siitä, että olisi olemassa työsuhdetta [asianomistajan] ja [siivous]-yrityksen välillä. [Epäilty] kiistää palkanneensa [asianomistajaa] ja asiasta ei hänen mukaansa löydy työsopimusta, palkkakuitteja, tuntikirjanpitoa tms.

Ulkomaalaisrikkomuksen osalta [asianomistaja] ei puolestaan pysty osoittamaan työskennelleensä edellä kuvaamallaan tavalla. [Asianomistajalle] annetaan huomautus luvatta työskentelemisestä ja tutkinta päätetään.

Asiasta ei saatu tätä tutkimusta varten esitutkintapöytäkirjaa tai tietoa niistä selvityksistä, joita asiassa on tehty, joten mahdollisuuksia saada näyttöä ilmoitetusta rikoksesta tässä yksittäistapauksessa ei sinänsä voida arvioida. Asiassa on kuitenkin selvästi kiinnitetty huomiota vain asianomistajan työskentelemiseen ilman työnteko-oikeutta,⁶⁷⁸ eikä siihen, onko epäilty syyllistynyt asiassa rikokseen. Tätä korostaa myös se, että on todettu, ettei epäilty ole syyllistynyt rikokseen, koska työsopimusta, palkkakuitteja tai tuntikirjanpitoa ei ole, vaikka asianomistaja nimenomaan viittasi ilmoituksessaan siihen, että epäilty oli käyttänyt hyväkseen asiakirjojen puuttumista ja oli ottanut itselleen jopa asianomistajan oman kirjanpidon ja ilmoittanut, että poliisille on turha ilmoittaa asiasta. On myös ristiriitaista, että poliisi on nimenomaisesti todennut, ettei työsuhdetta ole, mutta kyseisen työn perusteella on kuitenkin annettu asianomistajalle huomautus luvatta työskentelemisestä.

Ilman oleskelulupaa ja työnteko-oikeutta Suomessa olevien ilmoitukset työperäisestä hyväksikäytöstä on myös kirjattu pääsääntöisesti kiskonnantapaisena työsyryntänä eikä ihmiskauppana, vaikka niissä olisi ihmiskaupan piirteitä, ja oleskeluluvan puuttuminen jo sinänsä viittaa haavoittuvaan asemaan suhteessa työnantajaan.

Edellä jaksossa 10.2. on myös todettu, että paritusrikoksen kohteen rikosprosessuaalinen asema ei vaikuta kaikilta osin olevan sellainen, joka toteuttaisi parituksen kohteen oikeuksia sellaisissa paritusteissa, jotka ilmentävät parituksen kohteen hyväksikäyttöä. Paritusrikoksen kohteen asianomistaja-asema määräytyy asiaa koskevien yleisten oppien mukaisesti eikä parituksen kohteella näin kaikissa tapauksissa ole asianomistajan asemaa. Tällä on yleisesti vaikutusta siihen, onko parituksen kohde oikeutettu vaatimaan rikokseen perustuvaa vahingonkorvausta paritusteosta hänelle

⁶⁷⁸ Esim. asiaa koskevassa lyhyessä Patja-kirjauksessa on mainittu neljä kertaa, että asianomistajalla ei ole työnteko-oikeutta Suomessa.

mahdollisesti aiheutuneen vahingon perusteella. Oikeuskäytännössä näyttää jaksossa 10.2.tarkemmin käsiteltyjen tapausten perusteella muotoutuneen varsin pidättyväinen linja paritusrikoksen kohteen vahingonkorvauksen suhteen, erityisesti kun kysymys on ollut kärsimyskorvauksesta. Tältä osin paritusrikoksen kohteen asema ei ole voimassa olevan oikeuden mukaan paras mahdollinen.

15 Johtopäätökset ja suositukset

15.1 Ihmiskauppatunnusmerkistön soveltamiskäytäntö

Tyypillistä ihmiskaupparikosta ei ole. Ihmiskaupateot poikkeavat toisistaan merkittävästi jo yksin sen suhteen, mikä niiden säännöksen mukainen tarkoitus on. Myös säännöksen soveltamiseen ja tulkintaan liittyvät kysymykset ja ongelmat eroavat toisistaan teon tarkoituksen mukaan. Toisaalta tietyissä tilanteissa teon tarkoitukset voivat olla päällekkäisiä, eikä eri tarkoituksia välttämättä voida erottaa toisistaan. Tämän lisäksi keinoja ja tekotapoja on useita, mikä myös vaikuttaa siihen, kuinka laajaan joukkoon erilaisia tekoja säännöstä voidaan soveltaa.

Lähtökohtaisesti ihmiskaupparikoksia yhdistävä tekijä on, että teon kohde on jostain syystä haavoittuvassa asemassa, ja tekijä käyttää tätä haavoittuvuutta hyväkseen. Tämäkään ei kuitenkaan välttämättä aina pidä paikkaansa, koska osa säännöksessä tarkoitetuista keinoista ja tekotavoista ovat sellaisia, etteivät ne edellytä teon kohteen olevan millään tavalla tekijään nähden alisteisessa asemassa, ja tunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä teon tarkoituksen täyttymistä, vaan riittää, että tekijän tarkoituksena on ollut saattaa teon kohde säännöksessä mainittuihin olosuhteisiin.

Yleensä ihmiskaupassa on kuitenkin kyse siitä, että asianomistaja on ilmeisen alisteisessa asemassa suhteessa vastaajaan, mitä erityisesti turvatonta tilaa ja riippuvaista asemaa sekä määräysvaltaan ottamista koskevat tunnusmerkistötekijät edellyttävät ja korostavat. Tämä haavoittuvainen ja alisteinen asema tulee arvioitavaksi kaiken tyyppisissä ihmiskauppatapauksissa. Merkittävä soveltamiskäytännön (epä)yhtenäisyyteen vaikuttava tekijä onkin se, että hienovaraisia ja monitahoisia psyykkisen vaikuttamisen keinoja ei aina tunnisteta tai huomioida. Ratkaisun lopputulokseen vaikuttaa huomattavan paljon se, miten ymmärretään ihmisten tahdonmuodostus ja kyky toimia tahtomallaan tavalla ja toisaalta toisten mahdollisuudet vaikuttaa niihin. Vastaavasti myöskään asianomistajan alaikäisyydelle teon alkaessa (kun asianomistaja on täysi-ikäistynyt teon aikana) ei ole annettu merkitystä syytteissä, syytteen tekoajan määrittelyssä eikä tuomioissa, vaikka alaikäisyys jo sinänsä merkitsee haavoittuvuutta ja alttiutta hyväksikäytölle, ja myös kansainväliset velvoitteet edellyttävät suojaamaan alaikäisiä kaikenlaiselta hyväksikäytöltä.

Pakkotyöhön saattamista koskevissa tapauksissa keskeisin tulkintaongelma liittyy pakkotyön käsitteeseen. Oikeuskäytännön perusteella vaikuttaa siltä, että pakkotyön

täyttymiseltä on edellytetty palkanmaksuun ja työnteko-olosuhteisiin liittyviä vakavia puutteita, mutta sen lisäksi myös vapaa-ajan ja muun elämän rajoittamista ja / tai poikkeuksellisen huonoja asumisolosuhteita. Näin tulkittuna pakkotyö-tunnusmerkistö-tekijän täytyminen edellyttää käytännössä myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin joutumista.

Seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja prostituutioon liittyvissä ihmiskauppatapauksissa keskeiset tulkintaongelmat liittyvät puolestaan teon kohteen asemaan ja siihen, katso taanko hänellä olleen muuta todellista ja hyväksyttävää vaihtoehtoa kuin alistua hyväksikäyttöön. Lain esitöiden ja korkeimman oikeuden ratkaisukäytännön perusteella on sinänsä selvää, että tämän arvioimisessa on otettava huomioon konkreettisten rajoittamista tarkoittavien toimien lisäksi hienovaraisempi psyykinen vaikuttaminen. Usein näin ei kuitenkaan tehdä, vaan joissain tapauksissa on katsottu esimerkiksi vakavasti traumatisoituneen uhrin kyenneen toimimaan tahtomallaan tavalla tekijän käyttämästä manipuloinnista huolimatta.

Ihmisarvoa loukkaavien olosuhteiden osalta suurin soveltamishaaste vaikuttaa liittyvän sen tunnistamiseen, mitä kaikkea ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet ylipäänsä voivat olla. Toiseksi ongelmana on tekijän tarkoituksen osoittaminen suhteessa ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin. Koska tähän teon tarkoitukseen ei yleensä liity minkäänlaista hyötymiselementtiä, saattaa olla vaikea perustella ja osoittaa tekijän nimenomaisena tarkoituksena olleen toisen saattaminen ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin.

Tähän liittyy myös ihmiskauppateon tietynlainen prosessinomaisuus. Ihmiskauppateko on helpoimmin hahmotettavissa silloin, kun tekijän tarkoituksena on alusta lähtien ollut saattaa teon kohde säännöksessä tarkoitettuihin olosuhteisiin ja tämän tavoitteen saavuttamiseksi on käytetty jotain keinoa tekotavan mahdollistamiseksi. Vaikka tunnusmerkistön eri osatekijöiden välillä edellytetään olevan yhteys, osatekijöiden ei tarvitse tapahtua samaan aikaan, ja teon tarkoitus voi syntyä myös myöhemmässä vaiheessa tekijän toiminnan jo alettua, ja myös keinoja voidaan käyttää vasta myöhemmin. Toisaalta koska tunnusmerkistö sisältää useita vaihtoehtoisia tekotapoja, keinoja ja tarkoituksia, jotka poikkeavat luonteeltaan selvästi toisistaan, tunnusmerkistön eri elementtien välisen yhteyden tai yhteyden puuttumisen hahmottaminen on aiheuttanut jonkin verran ongelmia säännöksen soveltamisessa. Ja koska asianomistajan alistainen asema ja hänen kokemansa painostus on merkityksellistä, esimerkiksi väkivallan käyttäminen voi olla tunnusmerkistön kannalta relevanttia silloinkin, kun se ei liity suoraan esimerkiksi vaatimukseen työntöön tai prostituution jatkamisesta tai rahan maksamisesta.

Useissa tuomioissa ei ole otettu kantaa kaikkiin syytteessä vedottuihin tunnusmerkistön osatekijöihin, ja osittain tuomioiden perusteella jää myös epäselväksi se, millä perusteella tiettyyn johtopäätökseen jonkin tunnusmerkistötekijän osalta on päädytty. Tämä on ongelmallista ennakoitavuuden ja yhdenvertaisuuden näkökulmasta ylipäänsä, mutta korkeimman oikeuden ennakkopäätös KKO 2022:2 korostaa entisestään perusteluvollisuuden merkitystä kaikkien tunnusmerkistötekijöiden osalta erikseen. Nimittäin ratkaisun mukaan ihmiskaupassa rangaistuksen mittaamisessa on huomioitava se, kuinka monta ihmiskauppasäännöksen keinoa, tekotapaa ja tarkoitusta teossa täyttyy. Jotta tälle voitaisiin antaa rangaistuksen mittaamisessa merkitystä huolehtien myös rangaistuskäytännön yhtenäisyydestä, tulisi jo esitutkinta- ja syyteharkintavaiheessa kiinnittää huomiota siihen, että epäiltyjä ihmiskaupparikoksia tutkitaan laajasti kaikkien tunnusmerkistötekijöiden osalta ja syytteessä vedotaan kaikkiin teossa mahdollisesti täytyviin tunnusmerkistön osatekijöihin. Lisäksi tämä tietenkin edellyttää sitä, että tuomioistuimet ottavat kantaa kaikkiin syytteessä mainittuihin tunnusmerkistön osatekijöihin ja toisaalta soveltavat niitä yhdenmukaisella ja ennakoitavalla tavalla.

Erityisesti teon tarkoitusten osalta on poikkeuksellista, että teossa arvioidaisiin, saati katsottaisiin täyttyvän useampia ihmiskaupateon tarkoituksia. Useiden tarkoitusten arvioiminen samassa teossa saattaisi kuitenkin vaikuttaa soveltamiskäytännön yhtenäisyyteen ja myös pakkotyön käsitteen täsmentymiseen. Jos rikosprosessissa arvioidaisiin säännönmukaisemmin pakkotyötä ja ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita samassa asiassa, voisi arvio ohjata huomioimaan ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet pakkotyön käsitteestä erillisinä, mikä ei toistaiseksi vaikuta toteutuneen soveltamiskäytännössä, vaan pakkotyön täyttymiseltä on edellytetty myös ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin viittaavia seikkoja. Vastaavalla tavalla prostituutioliitännäisissä ihmiskauppatapauksissa voitaisiin arvioida seksuaalisen hyväksikäytön rinnalla ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita teon tarkoituksena. Toistaiseksi soveltamiskäytännössä ei ole tämän tyyppisissä tapauksissa yleensä otettu esiin tai annettu merkitystä esimerkiksi asianomistajan asumis- ja elinolosuhteille teon aikana, jotka kuitenkin saattaisivat joissain tapauksissa hyvinkin tarkoittaa ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita.

Edellä esitetyn perusteella vaikuttaa sinänsä siltä, että erityisiä muutostarpeita ihmiskauppaa koskevassa rikosoikeudellisessa sääntelyssä ei ole. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että ihmiskauppaa koskevan rikoksen luonteen ymmärtämisessä sekä sitä koskevan lainsäädännön tarkoituksen ja sisällön hahmottamisessa on vielä parantamisen varaa. Säännöksen soveltamiskäytännössä ilmenneet haasteet lienevät seurausta ennen muuta säännöksen soveltamiskäytännön vähäisyydestä, ihmiskauppaa koskevan ilmiön vähäisestä tuntemuksesta, ihmiskauppaa koskevan teon luonteen puutteellisesta hahmottamisesta sekä asiaa koskevan oikeuskirjallisuuden ja koulutuksen vähäisyydestä.

Edellä esitetyn perusteella suosittelemme, että ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista annetaan kattavaa koulutusta rikoslainkäyttöön osallistuville viranomaisille. Koulutus olisi tarkoituksenmukaista järjestää ainakin osin niin, että samaan koulutustilaisuuteen osallistuisi sekä esitutkintaviranomaisia, syyttäviviranomaisia että tuomioistuinten lainkäyttöhenkilökuntaa. Lisäksi ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia hoitavia asianajajia tulisi kouluttaa nykyistä laajemmin.

Tutkimuksessa on keskeisesti havaittu, että ihmiskauppaa koskevaan säännökseen sisältyvä pakkotyön käsite aiheuttaa tulkintaongelmia. Pakkotyön käsite on keskeisessä asemassa, kun arvioidaan ihmiskauppaa ja kiskonnantapaista työ syrjintää koskevien säännösten keskinäissuhteita. Tässä suhteessa ja myös rikosoikeudellisen lailiusperiaatteen kannalta on haasteellista, että pakkotyön käsitteen merkityssisältö ei ole yksiselitteinen. Jos ihmiskauppaa koskevaa säännöstä jatkossa kehitetään, pakkotyön käsitteen täsmällisempää määrittämistä säännöksessä olisi syytä harkita. Toisaalta säännöksessä tarkoitettu pakkotyön käsite saa keskeisesti merkityssisältönsä EU:n ihmiskauppadirektiivistä, EU:n perusoikeuskirjasta, EIS 4 artiklasta ja EIT:n sitä koskevasta tulkintakäytännöstä samoin kuin ILO:n vuoden 1930 yleissopimuksesta ja muusta ILO:n tuottamasta pakkotyötä koskevasta aineistosta, minkä vuoksi käsitteen määrittelemisessä kansallisessa lainsäädännössä on edellä mainituista johtuvat rajansa. Ei ole siis aivan selvää, missä määrin pakkotyön käsitettä on mahdollista tämentää lainsäädäntömuutoksina, koska pakkotyön käsite saa kuitenkin keskeisen merkityssisältönsä edellä mainituista oikeudellisista velvoitteista. Tässä suhteessa on tosin otettava myös huomioon, että erityisesti ILO:n piirissä laadittujen pakkotyötä koskevien asiakirjojen oikeudellinen velvoittavuus ei ole täysin selvää. Etenkin pakkotyötä kuvaavat indikaattorit ovat pikemmin soft law -luonteisissa asiakirjoissa ilmaistuja. Selvää sinänsä kuitenkin on, että pakkotyön, pakollisen työn, pakollisen palvelun ja pakotetun työn käsitteitä tulee myös Suomessa pyrkiä selventämään ja tarkastelemaan niiden merkityssisältöä aiempaa laajemmin ja kattavammin. Asiasta on vähintään syytä tehdä jatkotutkimusta, minkä lisäksi tietoisuutta pakkotyön käsitteen merkityssisällöstä ja siihen liittyvistä oikeuslähteistä on mahdollista lisätä myös ihmiskauppaa koskevissa koulutustilaisuuksissa.

Suositukses

- Oikeudellista tietämystä ja ymmärrystä ihmiskaupasta, sen rikosoikeudellisesta sääntelystä, ihmiskauppaan liittyvistä kansainvälistä oikeudellisista velvoitteista, ihmiskaupan lähirikoksista sekä säännösten keskinäissuhteista on syytä lisätä. Ihmiskauppaa koskevaa koulutusta on nykyistä laajemmin järjestettävä niin poliiseille, syyttäjille kuin tuomareille. Ainakin osa koulutusta olisi hyvä järjestää siten, että se olisi edellä mainituille toimijoille yhteistä.
- Järjestettävässä koulutuksessa tulisi keskittyä nimenomaisesti myös siihen, miten ihmiskauppa tunnistettaisiin jatkossa paremmin.

- Säännösten soveltamiskäytännön kannalta ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista olisi myös syytä tehdä laajemmin oikeustieteellistä ja muuta tutkimusta. Tutkimusta tekeviä tahoja voisi olla syytä tukea rahallisin panostuksin, minkä lisäksi tutkimuksen tekemistä merkittävästi helpottaisi se, että tutkijoille taattaisiin helpommin ja nopeammin pääsy tutkimuksen kannalta merkityksellisiin aineistoihin – julkisuutta ja tietosuojaa koskevat säännökset luonnollisesti huomioon ottaen. Tässä selvityksessä haasteita oli etenkin poliisilta pyydetyn aineiston saamisessa.
- Pakkotyön käsite on oikeudelliselta ja rikosoikeudelliselta merkityssisällöltään epäselvä. Käsitteeseen tulisi keskittyä niin ihmiskauppaa koskevissa koulutuksissa kuin tulevaisuudessa asiaan liittyvissä tutkimuksissa.
- Jos ihmiskauppaa koskevaa sääntelyä jatkossa kehitetään, pakkotyön käsitteen täsmällistä määrittelyä ja määrittelyn mahdollisuutta asiaan liittyvät kansainväliset veloitteet huomioon ottaen on syytä arvioida.

15.2 Vuoden 2015 uudistuksen vaikutukset soveltamiskäytännössä

Ihmiskauppasäännökseen vuonna 2015 tehdyillä muutoksilla ei ainakaan toistaiseksi ole havaittavissa merkittävää vaikutusta soveltamiskäytännössä. Useat viime vuosienkin aikana tuomioistuimissa käsitellyt ihmiskauppateot on tehty ennen vuotta 2015, jolloin uutta säännöstä on sovellettu vasta vähän. Toiseksi vaikuttaa, että osassa tuomioista säännösmuutoksia ei ole huomattu tai niille ei ole annettu merkitystä tai tuomion perustelut ovat niin yleisluontoiset, ettei niiden perusteella voida tehdä johtopäätöksiä yksittäisen tunnusmerkistökäsitteen soveltamisesta. Säännöksen esitöiden lausumat suppean tulkinnan korostamisen tarpeesta ja toisaalta siitä luopumisesta ovat aiheuttaneet epäselvyyttä sen suhteen, mitä suppea tulkinta käytännössä tarkoittaa ja mihin tapauksiin tai niiden osatekoihin ja mihin tunnusmerkistön käsitteisiin ohjetta tulisi soveltaa.

Painostamis-tekotavan siirtämisen vaikutusta parituksen tunnusmerkistöstä ihmiskauppasäännökseen ei voida vielä arvioida, koska tapauksia, joissa asiaa on käsitelty, on toistaiseksi vähän. Sekä paritus- että ihmiskauppasäännöstä on myös tältä osin sovellettu väärin kiinnittämättä huomiota tai antamatta merkitystä tunnusmerkistöjen muutoksille. Ihmiskauppatapauksissa, joissa painostamista koskevan tunnusmerkistökäsitteen on katsottu täyttyvän, on ollut kyse vakavasta väkivallalla uhkaamisesta tai väkivallasta tai sellaisesta tilanteesta, jossa myös turvattoman tilan tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttäminen olisi täyttynyt. Tässä mielessä painostamiselle ei ole toistaiseksi annettu itsenäistä merkitystä suhteessa muihin tunnusmerkistökäsitteisiin.

Valtaan ottamista koskevan tunnusmerkistötekijän muuttamisella määräysvaltaan ottamiseksi ei ole käytännössä ollut merkitystä pakkotyötä koskevassa soveltamiskäytännössä, mikä johtuu ennen kaikkea pakkotyön tunnusmerkistötekijän korkeasta soveltamiskynnyksestä ja vähäisestä määrästä tuomioita, joissa syytteen mukainen teko olisi tehty ennen vuotta 2015. Seksuaalista hyväksikäyttöä ja ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita koskevissa tapauksissa muutos sen sijaan vaikuttaa ohjanneen tulkintakäytäntöä siihen suuntaan, että määräysvaltaan ottamista arvioitaessa huomioidaan paremmin myös psyykkisen vaikuttamisen keinoja. Tuomioita, joissa määräysvaltaan ottamista on sovellettu, on kuitenkin toistaiseksi vielä suhteellisen vähän, ja osassa tuomioista muutosta ei ole huomioitu lainkaan, vaan on sovellettu vanhaa säännöstä myös vuoden 2015 jälkeen tehtyihin tekoihin.

Suosituks

- Ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista on järjestettävä jatkossa laajemmin ja systemaattisemmin koulutusta rikosprosessin eri toimijoille.
- Tuomarikoulutuksessa on syytä kiinnittää huomiota ihmiskauppaa koskevan tunnusmerkistön rakenteeseen ja esimerkiksi ihmiskaupan teko-
tapoja koskevien tuomion perustelujen laatimiseen. Koulutusta olisi järjestettävä myös ihmiskauppaa koskevien syytteiden laatimiseen tavalla, jossa ihmiskauppaa koskevan sääntelyn rakenne olisi nykyistä paremmin otettu huomioon.

15.3 Asianomistajan asema

Ihmiskauppasäännöksessä usea tunnusmerkistötekijä liittyy uhrin asemaan ja suhteeseen tekijään, mikä helposti kääntää huomion teosta teon kohteeseen. Rikosprosessin tarkoituksena on kuitenkin ennen kaikkea arvioida tekoa ja sitä, täyttääkö se rikosvastuun edellytykset. Rikosprosessissa on taattava rikoksesta epäillyn ja syytetyn oikeusturva, eivätkä asianomistajan asema tai huonoimmatkaan olosuhteet voi johtaa rangaistukseen, jollei teko täytä rikoksen tunnusmerkistöä. Tämän vuoksi, mutta myös tässä tutkimuksessa esiin tulleet tunnusmerkistön soveltamisen haasteet ja soveltamiskäytännön epäyhtenäisyys huomioiden, on syytä edelleen korostaa tarvetta erottaa ihmiskaupan uhrin auttamiseen ja tukemiseen sekä oleskeluluvan saamiseen liittyvät kysymykset ja toimenpiteet rikosprosessista ja sen lopputuloksesta.⁶⁷⁹ Rikosprosessissa ei arvioida eikä pidäkään arvioida käsiteltävää asiaa siitä näkökulmasta, mitä tuomio tarkoittaa uhrin mahdollisuuksille saada tukea tai oleskelulupa.

⁶⁷⁹ Aiemmistä suosituksista, K 17/2010 vp, K 19/2014 vp, 33–40; K 6/2018 vp, s. 93–94; Kainulainen – Valovirta 2021, erit. s. 95–96.

Tutkimuksessa on myös havaittu, että asianomistajan asema ihmiskauppaa koskevassa rikosprosessissa ei ole paras mahdollinen. Tämä on osin seurausta esimerkiksi näytön hankkimiseen liittyvistä haasteista ja siitä, että keskeisintä näyttö ihmiskauppaa koskevissa asioissa ovat edelleen asianosaisten kertomukset. Ihmiskaupparikosten tutkinta saattaa myös ajoittain kestää kohtuuttoman pitkään, kuten apulaisoikeuskanslerin joulukuussa 2021 antamassa päätöksessä on todettu.

Lisäksi tutkimuksessa on havaittu, että paritusrikoksen kohteen rikosprosessuaalinen asema on edelleen samalla tavoin epäselvä kuin se oli asiaa eduskunnassa vuonna 2010 arvioitaessa (ks. etenkin LaVL 16/2010 vp, s. 3/1). Tällä on vaikutuksensa ennen muuta kohteen hyväksikäyttöä ilmentävän paritusrikoksen kohteen asemaan. Paritusrikoksen kohteen asianomistaja-asema on merkityksellinen myös siksi, että tutkimusaineiston perusteella parituksen ja ihmiskaupan välinen raja ei säännösten soveltamiskäytännössä ole edelleenkään yksiselitteisen selvä. Paritusrikoksen kohteen rikosprosessuaalisen aseman selvittämistä ja mahdollisen asianomistaja-aseman tarkempaa säädösperustaista toteuttamista olisi syytä selvittää. Toisaalta asianomistaja-asemaa ei olisi syytä kytkeä tekoon, joka ilmentää välillistä hyötymistä toisen prostituutiosta.

Suosituks

- Ihmiskaupan asianomistajan asemaa tulisi pyrkiä parantamaan kiinnittämällä huomiota jo esitutinnan varhaisessa vaiheessa asiaa koskevan näytön hankkimiseen. Ihmiskauppaa ja sen lähirikosten esitutkintayhteistyötä olisi tehostettava tavalla, jossa arvioitaisiin perusteellisemmin mainittujen rikosten tutkinnassa olevien pakkokeinojen käyttämisen mahdollisuutta.
- Ihmiskauppaa koskevassa rikosprosessitoimijoille suunnatussa koulutuksessa olisi korostettava tarvetta erottaa ihmiskaupan uhrin auttamiseen ja tukemiseen sekä oleskeluluvan saamiseen liittyvät kysymykset ja toimenpiteet rikosprosessista ja sen lopputuloksesta. Myös esimerkiksi oleskelulupaan liittyvien seikkojen erillisyyttä rikosprosessista on syytä koulutuksessa painottaa. Muissa suhteissa asiaan liittyvän ulkomaalaislain 4:52a:n mahdollista muutostarvetta saattaa olla syytä arvioida (ks. myös seuraava suositus).
- Rikosprosessin toimijoille järjestettävässä ihmiskauppaa koskevassa koulutuksessa tulisi antaa myös tietoa ihmiskaupan uhrin erityis asemasta ja uhrille sekä rikosprosessissa että sen ulkopuolella kuuluvasta tuesta. Toisaalta uhrille kuuluvat tukitoimenpiteet pitäisi erottaa rikosprosessista ja rikosprosessin eri vaiheissa tehtävistä ratkaisuisista (esimerkiksi rikosnimikkeen muuttuminen, esitutinnan lopettaminen tai syyttämättä jättäminen). Samoin ihmiskaupan uhrin oleskelulupaan liittyvät

asiat tulisi erottaa rikosprosessista; tältä osin saattaa olla tarvetta myös lainsäädäntömuutoksille.⁶⁸⁰

- Paritusrikoksen kohteen rikosprosessuaalisen aseman selkiyttämistä LaVL:ssa 16/2010 vp, s. 3/I esitetyllä tavalla olisi arvioitava.

15.4 Pakkokeinot

Edellä todetun mukaisesti ihmiskauppaa koskevissa asioissa keskeisintä näyttöä ovat usein asianosaisten kertomukset. Tämä on saattanut usein johtaa siihen, että syyte ihmiskaupasta on hylätty riittämättömän näytön perusteella. Ihmiskaupparikoksen tutkinnassa olisi kuitenkin mahdollista käyttää useita pakkokeinoja, jos niille asetetut yleiset ja erityiset edellytykset täyttyvät.

Suosittellemme, että esitutkintaviranomaisten ja syyttäjien toimesta tarkemmin selvitetään, miten epäillyn ihmiskaupan tutkinnassa voitaisiin esimerkiksi pakkokeinoja käyttämällä saada laajemmin selvitettyä epäillyn ihmiskauppateon olosuhteita ja muita epäiltyyn tekoon ja epäiltyyn tekijään liittyviä seikkoja. Poliisi on vuonna 2021 perustanut ihmiskaupparikosten tutkintaan erikoistuneen ryhmän. Erikoisryhmän toimintaan kuuluu nimenomaan sellaisten ihmiskauppaepäilyjen tutkiminen, jotka ovat erityisen laajoja tai joissa on viitteitä järjestäytyneen rikollisuuden toimintaan. Myös kansainvälistä rikollista toimintaa sisältävät ihmiskauppatapaukset voivat tulla erityisryhmän tutkittavaksi.⁶⁸¹ Myös Etelä-Suomen syyttäjälueelle on perustettu ihmiskauppaan erikoistuneen 10 syyttäjän ryhmä.⁶⁸² Edellä mainitut ryhmät voisivat arvioida, mitkä pakkokeinot mahdollisesti olisivat käytettävissä epäiltyä ihmiskaupparikosta koskevan tiedon hankkimiseksi tietynlaisissa ihmiskaupparikosten tyyppitilanteissa ja antaa asiaa koskevaa yleistä ohjeistusta esitutkinta- ja syyttäviviranomaisille. Myös Rajavartiolaitoksen tulisi olla työssä edustettuna. Lisäksi työssä tulee huomioida tätä kirjoitettaessa vireillä oleva pakkokeinolain uudistaminen.⁶⁸³

Suosituksat

- Poliisin ja syyttäjälaitoksen perustamat ihmiskauppaan erikoistuneiden ryhmien olisi syytä arvioida, mitkä pakkokeinot voisivat olla käytettävissä epäiltyä ihmiskaupparikosta koskevan tiedon ja näytön hankkimiseksi.

⁶⁸⁰ Ks. Kainulainen – Valovirta 2021, s. 97–98.

⁶⁸¹ Ks. https://www.ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskaupan_vastainen_tyosuomessa/esitutkintaviranomaiset, sivulla käyty 30.1.2022.

⁶⁸² Ks. esim. Apulaisoikeuskanslerin päätös 28.12.2021. Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta, s. 10.

⁶⁸³ Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelu. Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:1.

Mainitut ryhmät voisivat yhdessä antaa asiaa koskevaa yleistä ohjeistusta esitutkinta- ja syyttäväviranomaisille.

15.5 Ulkomailla tehdyt ihmiskauppateot

Tutkimushankkeessa kerätyn aineiston perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että ihmiskauppaa koskevissa asioissa tehdään vakiintuneesti esitutkinnan rajoittamista esitutkintalain 3 luvun 10 §:n 2 momentissa tarkoitetulla kustannusperusteella koskevia päätöksiä silloin, kun epäilty ihmiskauppa on tapahtunut Euroopan unionin ulkopuolisessa valtiossa. Tällöin perusteena usein vedotaan kansainvälisen rikosoikeudellisen oikeusavun oletettuun tuloksettomuuteen. Edellä esitetyn mukaisesti tälle saattaa olla käytännön perusteita, mutta peruste ei ole ongelmaton suhteessa EIS 4 artiklasta johtuvaan ihmiskaupparikosten tehokasta tutkintaa koskevaan positiiviseen toimintaveloitteeseen. Aineistossa on viitteitä myös siitä, että vastaavankaltaisiin perusteisiin on vedottu joissakin esitutkinnan rajoittamista koskevissa päätöksissä, kun kysymys on ollut epäilystä ihmiskauppateosta toisessa Euroopan unionin jäsenvaltiossa. Selvänä voidaan pitää, että tällaiset päätökset eivät ole EU:ssa toteutetun rikosoikeudellisen yhteistyön tavoitteiden mukaisia. Tilannetta, jossa ulkomailla tapahtuneen epäillyn ihmiskauppateon suhteen varsin usein tehdään esitutkinnan rajoittamista koskeva päätös, voidaan pitää ongelmallisena myös suhteessa siihen, että ihmiskauppa on rikoslain 1 luvun 7 §:n 3 momentissa määritelty kansainväliseksi rikokseksi.

Ihmiskauppaa koskevista selvityksessä hankituista tuomioistuinratkaisuksista käy ilmi, että tilanteessa, jossa osa syytteenalaisesta ihmiskauppateosta on tapahtunut ulkomailla, asiasta ei ole aina ollut saatavissa riittävää selvitystä asiaa koskevien merkityksellisten tosiseikkojen selvittämiseksi. Kysymys on saattanut olla esimerkiksi toisen määräysvaltaan ottamisesta ja siihen liittyvistä olosuhteista ulkomailla, joista asian tuomioistuinkäsittelyssä ei ole ollut käytettävissä muuta selvitystä kuin asianosaisten kertomukset. Tällaisessa tilanteessa olisi huolehdittava siitä, että ihmiskauppaa koskevassa tutkinnassa myös ulkomailla tapahtuvan osateon olosuhteet ja siihen liittyvät seikat tulevat perusteellisesti selvitettyä. Kansainvälisen oikeusavun keinoin olisi mahdollista esimerkiksi kuulla todistajia epäillyn teon aikaisista olosuhteista.⁶⁸⁴ Jos kysymys on epäilystä ihmiskaupan osateosta toisessa EU:n jäsenvaltiossa, esitutkintaviranomaisten olisi turvauduttava eurooppalaisen tutkintamääräyksen (EIO) käyttämiseen.

⁶⁸⁴ EIT on esimerkiksi ratkaisussa S.M. v. Kroatia [CG], 25.6.2020, katsonut, että kansallisten viranomaisten olisi ihmiskauppatutkintaa koskevan prosessuaalisen positiivisen toimintaveloitteen täyttääkseen tullut esimerkiksi kuulustella asianomistajan naapureita epäillyn teon olosuhteiden selvittämiseksi (340 kohta).

Suosituks

- Ihmiskauppaan liittyviin kansainvälisiin ulottuvuuksiin on nimenomaisesti kiinnitettävä huomiota ihmiskauppaa koskevissa tulevissa koulutustilaisuuksissa.
- Esitutkinta- ja syyttäviviranomaisten toimesta on laajemmin arvioitava mahdollisuuksia käyttää kansainvälisen rikosoikeudellisen yhteistyön ja eurooppalaisen tutkintamääräyksen mahdollistamia keinoja ulkomailla tai Euroopan unionin jäsenvaltiossa väitetyesti tapahtuneen ihmiskauppaan tutkinnassa.

15.6 Oikeushenkilön rangaistusvastuu

Tuomioaineistossa oli useita ratkaisuja, joissa oikeushenkilön rangaistusvastuuta ei vaadita, vaikka perusteet vaatimiselle täyttyvät. Kyseinen löydös on linjassa yleisemmän oikeushenkilön rangaistusvastuun vähäistä käyttöä koskevan havainnon kanssa. Haastatteluaineistossa syyksi vähäiseen käyttöön nousevat erityisesti resurssipulaan, kiireeseen ja motivaatioon liittyvät tekijät.

Suosituks

- Suosittelemme, että AVI:n roolia ihmiskauppa- ja lähirikoksissa tarkasteltaisiin suhteessa niihin hyväksi havaittuihin käytäntöihin ja toimintatapoihin, joita AVI on työturvallisuusrikoksissa omaksunut ja jotka ovat edesauttaneet oikeushenkilön rangaistusvastuun soveltamista ja toteutumista kyseisessä rikostyyppissä.
- Suosittelemme myös harkittavaksi keinoja, joilla muistutetaan velvollisuudesta selvittää oikeushenkilön rangaistusvastuuseen liittyviä seikkoja esitutkinnassa. Tällaisia voisivat olla esimerkiksi poliisin tietojärjestelmän puitteissa annettava ilmoitus syistä, jotka ovat johtaneet siihen, ettei oikeushenkilön rangaistusvastuuta tutkita sekä kirjallisten tutkintasuunnitelmien mallipohjien päivittäminen siten, että ne sisältävät selkeän maininnan oikeushenkilön rangaistusvastuusta.

15.7 Rikoshyödyn menettäminen

Tuomioaineiston analyysin perusteella on ilmeistä, että työperäisessä ihmiskaupassa ja kiskonnantapaisessa työsyryjinnässä rikoshyöty vaaditaan menetettäväksi vain sa-

tunnaisesti, vaikka edellytykset vaatimuksen esittämiselle olisivat käsillä. Paritusrikoksissa hyödyn vaatiminen on sen sijaan säännönmukaista, ja myös prostituutioliitännäisissä ihmiskauppajutuissa hyöty lähes säännönmukaisesti vaaditaan menetettäväksi.

Keskeinen tuomioaineistosta tekemämme havainto on myös se, että esitetyt rikoshyötyvaatimukset eivät kata kaikkea sitä säästöä, jonka ihmiskaupparikos rikoksenteikijälle tuottaa. Niissä tilanteissa, joissa hyöty on työperäisissä ihmiskauppa- ja kiskonnantapaista työsyryntää koskevissa jutuissa vaadittu menetettäväksi, vaatimus on kohdistunut vain maksamatta jääneeseen palkkaan, jolloin maksamatta jääneistä työnantajakuluista aiheutunut säästö on jäänyt vastaajien hyväksi.

Suosituks

- Suosittelemme, että esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyöhön panostetaan edelleen, jotta rikoshyötyyn liittyvät seikat tulevat selvitettyksi myös työperäisessä ihmiskaupassa ja kiskonnantapaisessa työsyryntäessä. Ennakoilmoitus on tehtävä ajoissa, ja syyttäjän olisi oltava mukana linjaamassa rikoshyötytutkinnan pääpiirteitä. Mahdollisimman pian tutkinnan alettua on selvitettävä vakuustakavarikon tarve. Aluehallintoviraston mahdollinen rooli rikoshyödyn määrän laskennassa olisi selvitettävä.

15.8 Liiketoimintakielto

Näyttää siltä, että lainmuutokset 1.7.2012 ja 1.1.2015 ovat jossain määrin lisänneet liiketoimintakiellon vaatimista ja määräämistä ihmiskauppa- ja sen lähirikoksissa. Tuomioaineisto sisälsi kuitenkin useita sellaisia lainmuutosten jälkeisiä tekoja koskevia ratkaisuja, joissa liiketoimintakiellon määräämisen edellytykset täyttyivät, mutta kieltoa ei vaadittu.

Suosituks

- Suosittelemme, että syyteharkinnassa kiinnitetään tehostetusti huomiota LTKL 3.3 §:iin, jonka perusteella liiketoimintakielto voidaan määrätä tilanteessa, jossa liiketoiminnassa on syyllistytty ihmiskauppaan tai kiskonnantapaiseen työsyryntään ilman, että olisi arvioitava LTKL 3.1–2 §:n mukaisia yleisiä edellytyksiä.

15.9 Jatkotutkimuksen aiheita

Seuraavassa listaamme tutkimushankkeen aikana esille tulleita jatkotutkimustarpeita.

- Pakkotyön käsite on edellä todetun mukaisesti epämääräinen ja sitä tulisi tutkia laajemmin myös asiaan liittyvät perus- ja ihmisoikeusnäkökohdat huomioon ottaen.
- Ihmisarvoa loukkaaviin olosuhteisiin saattamisen osalta tulisi tutkia lähemmin sitä, millaisissa tilanteissa ja millä edellytyksillä ihmiskauppasäännös voi soveltua järjestettyihin avioliittoihin tai muihin pakkoa-violiiton kaltaisiin ja lähisuhdeväkivaltaan.
- Käsitelläänkö ihmiskauppa-asioita joiltain osin eri tavalla silloin, kun osapuolet tai joku heistä on suomalainen verrattuna rikoksiin, joissa osapuolet ovat ulkomaalaisia?
- Millainen merkitys ihmiskauppa-asioissa on annettu sille, että teon kohteelta puuttuu oleskelulupa, tai hänen oleskelulupansa on riippuvainen vastaajasta ja tämän toimista?
- Suostumuksen ja vapaaehtoisuuden merkitystä osana ihmiskaupan eri tunnusmerkistökiteijöitä tulisi tutkia lähemmin.
- Paritusrikoksen luonne ja teolla suojattava oikeushyvä eivät ole täysin selviä. Yhtäältä on korostettu kysymyksen olevan taloudellista hyötymistä toisen prostituutiosta koskevaa sääntelystä ja toisaalta prostituutiossa toimivan hyväksikäyttöä koskevasta säännöksestä. Joissakin tilanteissa myös molemmat ulottuvuudet voivat toteutua samanaikaisesti. Jatkotutkimusta olisi syytä tehdä paritusrikoksen luonteesta hyväksikäyttöririkoksena ja paritussäännöksen suojaamasta oikeushyvästä samoin kuin siitä, miten välilliseen hyötymiseen toisen prostituutiossa toimimisesta tulisi oikeudellisesti suhtautua.
- Paritusrikoksen asianomistajan asema vaikuttaa oikeuskäytännön mukaan edelleen jossain määrin epäselvältä. Etenkin ongelmalliselta vaikuttaa se, miten paritusrikoksen kohteen vapaaehtoisuutta on oikeuskäytännössä arvioitu. Jatkossa olisikin syytä tarkemmin selvittää ja tutkia, ymmärretäänkö paritusrikos hyväksikäyttöririkoksena ja miten parituksen kohteen asema ja oikeudet pyritään rikosoikeudessa ja rikosprosessissa huomioimaan ja turvaamaan.
- Ihmiskauppaan ja sen lähirikoksiin liittyvät kansainväliset ulottuvuudet ovat merkityksellisiä, mutta ratkaisukäytännön perusteella esimerkiksi rikoslain 1 lukuun liittyvät kysymykset jäävät usein merkityksettömiksi. Myös rikosasioita koskevan kansainvälisen oikeusavun ja EU:n rikosoikeudellisen yhteistyön instrumenttien merkitystä ja asemaa osana ihmiskaupan ja sen lähirikosten tutkintaa tulisi laajemmin selvittää.

Lähteet

Kirjallisuus

Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot. 6. uud. p. Helsinki 2020.

Frände, Dan et al.: Prosessioikeus. 3. uud. p. Alma Talent 2016.

Halonen, Kirsi-Maria – Kimpimäki, Minna – Kotiranta, Kai – Kärki, Anssi – Piippo, Jenna – Ramezan, Tirnash: Lahjonta kansainvälisessä liiketoiminnassa. Sääntelyn, soveltamiskäytännön ja koulutuksen nykytila ja muutostarpeet. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:11, s. 265. (Halonen et al. 2022)

Hirvelä, Päivi – Heikkilä, Satu: Ihmisoikeudet. Käsikirja EIT:n oikeuskäytäntöön. Helsinki 2017.

ILO: Human trafficking and forced labour exploitation. Guidance for legislation and law enforcement. Special action programme to combat forced labour. Geneva 2005.

ILO: International Labour Conference 96th Session. Geneva 2007.

ILO: Operational indicators of trafficking in human beings. Results from a Delphi survey implemented by the ILO and the European Commission. Revised version of September 2009. Geneva 2009.

Jokela, Antti: Rikosprosessioikeus. Alma Talent 2018.

Jokinen, Anniina – Ollus, Natalia – Viuhko, Minna: Ehdolla millä hyvänsä. Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö Suomessa. HEUNI, Publication Series No. 67, 2011.

Jyrkkiö-Shamsi, Terhi: Rangaistuksen määrääminen ihmiskaupparikoksissa. Teoksessa Pekka Koponen – Raimo Lahti – Elina Elo, Valittuja kysymyksiä rikos- ja prosessioikeudesta I. Helsingin hovioikeuden julkaisuja 2018, s. 77–103.

Kainulainen, Heini – Valovirta, Anni: Ihmiskaupan uhrien oleskelulupakäytäntö, Yhdenvertaisuusvaltuutettu 2021.

Kervinen, Elina – Ollus, Natalia: Lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa Suomessa. Heuni, 2019.

Kimpimäki, Minna: Haureuden harjoittajista ihmiskaupan uhreihin: prostituution, parituksen ja ihmiskaupan oikeudellinen sääntely. Lapin yliopistokustannus 2009.

Minna Kimpimäki, Kansainvälinen rikosoikeus. Helsinki 2015.

Kimpimäki, Minna: Ulkomaisten työntekijöiden hyväksikäyttö: ihmiskauppaa, kiskonnantapaista työsyryntää vai alipalkkausta. Lakimies 5/2021, s. 785–811.

- Koistinen, Hannu – Karjalainen, Eveliina: Käytäntöön pohjautuvia näkemyksiä esitutkintayhteistyön tilasta, kipukohdista ja alueellisista innovaatioista. Tilannekatsaus 2021. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:21.
- Korkka, Heli: Liiketoimintarikoksen tuottaman hyödyn mittaaminen. Helsinki 2015.
- Korkka, Heli: Oikeushenkilön toiminnassa tehty rikos ja sen estämisen laiminlyönti. Lakimies 3–4/2019, s. 313–336.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan: Yleinen rikosoikeus. Helsinki 2020.
Kukkonen, Reima: Rikoshyödyn menettäminen. Osa II. Henkilöllinen ulottuvuus, yhteisvastuullisuus, suhde vahingonkorvaus- ja ennallistamisvelvoitteisiin. Defensor Legis 6/2016, s. 897–915.
- Kälin, Walter –Künzli, Jörg: The Law of International Human Rights Protection. Oxford University Press 2009.
- Matikkala, Jussi: Seksuaalirikokset. Teoksessa Dan Frände et al., Keskeiset rikokset. Helsinki 2018, s. 115–202. (Matikkala 2018a)
- Matikkala, Jussi: Vapauteen kohdistuvista rikoksista. Teoksessa Dan Frände et al., Keskeiset rikokset. Helsinki 2018, s. 462–496. (Matikkala 2018b)
- Matikkala, Jussi: Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä. Helsinki 2021.
- Melander, Sakari: Kriminalisointiteoria – rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Helsinki 2008.
- Melander, Sakari: EU-rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki 2015.
- Melander, Sakari: Rikosvastuun yleiset edellytykset. Helsinki 2016.
- Melander, Sakari: RL 47 luku. Työrikokset. Teoksessa Tapio Lappi-Seppälä et al., Rikosoikeus. AlmaTalent 2022 (ilmestyy maaliskuussa 2022).
- Melander, Sakari – Mahmood, Venus: Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö. Säännöksen soveltamiskäytäntö. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2022:4 (ilmestyy).
- Mäkipää, Leena: Arviomuistio avioliittoon pakottamisen rangaistavuudesta. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:29.
- Määttä, Kalle: Liiketoimintakieltolaki pähkinänkuoressa. Edilex 2021/11.
- Ollus, Natalia: From Forced Flexibility to Forced Labour: The Exploitation of Migrant Workers in Finland. HEUNI, Publication series No. 84, 2016.
- Olsson, Nanni: Pakkoavioliiton kriminalisointi Suomessa. Helsinki Law Review 1/2019, s. 92–121.
- Roth, Venla: Paritusta vai ihmiskauppaa? Defensor Legis 3/2007, s. 419–436.
- Roth, Venla: Ihmiskaupasta suomalaisessa työelämässä. Oikeus 3/2010, s. 278–287.

Roth, Venla: *Defining Human Trafficking and Identifying Its Victims: A Study on the Impact and Future Challenges of International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings*. Brill 2011 (Roth 2011a)

Roth, Venla: *Näkymättömät uhrin: seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistaminen*. *Lakimies* 5/2011, s. 975–999. (Roth 2011b),

Tapani, Jussi: *Oikeushenkilön rangaistusvastuu – nykytila ja kehittämistarpeet*. Oikeusministeriön julkaisuja, *Selvityksiä ja ohjeita* 2020:22.

Toivonen, Virve: *Pakkoavioliittojen esiintyminen ja ilmitulo Suomessa*. *Selvitysmuistio*. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, Helsingin yliopisto 2017.

Tolvanen, Matti: *Liiketoimintakielto ja kiellon valvonta*. *Defensor Legis* 4/2008, s. 485–499.

Viuhko, Minna: *Aktiivisia toimijoita vai passiivisia ideaaliuhreja? Ihmiskaupan uhrien rajoitettu toimijuus*. *Oikeus* 4/2013, s. 385–404.

Viuhko, Minna: *Restricted agency, control and exploitation – Understanding the agency of trafficked persons in the 21st-century Finland*. Helsinki 2019.

Viuhko, Minna – Lietonen, Anni – Jokinen, Anniina – Joutsen, Matti (eds), *Exploitative Sham Marriages: Exploring the Links between Human Trafficking and Sham Marriages in Estonia, Ireland, Latvia, Lithuania and Slovakia*. Heuni 2016.

Vuorenpää, Mikko: *Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa*. 2. painos. Talentum 2014. Dan Frände ym., *Prosessioikeus*. 3. uud. p. Alma Talent 2016, s. 432–433

Virallislähteet

HaVL 24/2006 vp	Hallintovaliokunnan lausunto 24/2006 vp hallituksen esityksestä 221/2005 vp eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta
HaVM 6/2012 vp	Hallintovaliokunnan mietintö 6/2012 vp hallituksen esityksestä 122/2011 vp eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta
HE 94/1993 vp	Hallituksen esitys 94/1993 vp eduskunnalle rikoslainsäädännön kokonaisuudistuksen toisen vaiheen käsittäviksi rikoslain ja eräiden muiden lakien muutoksiksi
HE 6/1997 vp	Hallituksen esitys 6/1997 vp eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi

HE 198/1996 vp	Hallituksen esitys 198/1996 vp eduskunnalle laeiksi liiketoimintakiellosta
HE 80/2000 vp	annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta
HE 44/2002 vp	Hallituksen esitys 80/2000 vp eduskunnalle menettämisraamuksia koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
HE 151/2003 vp	Hallituksen esitys 44/2002 vp eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi
HE 167/2003 vp	Hallituksen esitys 151/2003 vp eduskunnalle ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi annetun hallituksen esityksen (HE 28/2003 vp) täydentämisestä
HE 34/2004 vp	Hallituksen esitys 167/2003 vp eduskunnalle laiksi vahingonkorvauslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi
HE 221/2005 vp	Hallituksen esitys 34/2004 vp eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi
HE 222/2010 vp	Hallituksen esitys 221/2005 vp eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta
HE 282/2010 vp	Hallituksen esitys 222/2010 vp eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi
HE 122/2011 vp	Hallituksen esitys 282/2010 vp eduskunnalle lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi
HE 58/2013 vp	Hallituksen esitys 122/2011 vp eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta
HE 103/2014 vp	Hallituksen esitys 58/2013 vp eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi
HE 155/2014 vp	Hallituksen esitys 103/2014 vp eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi
HE 4/2016 vp	Hallituksen esitys 155/2014 vp eduskunnalle naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä sekä laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta, rikoslain 1 luvun 11 §:n muuttamisesta ja ulkomaalaislain 54 §:n muuttamisesta
HE 69/2016 vp	Hallituksen esitys 4/2016 vp eduskunnalle laeiksi rikoslain 10 luvun sekä pakkokeinolain 6 ja 7 luvun muuttamisesta
HE 29/2017 vp	Hallituksen esitys 69/2016 vp eduskunnalle pakollista työtä koskevaan sopimukseen liittyvän pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta
	Hallituksen esitys 29/2017 vp eduskunnalle laiksi rikosasioita koskevaa eurooppalaista tutkintamääräystä koskevan direktiivin täytäntöönpanosta sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi

K 17/2010 vp	Kansallisen ihmiskaupparaportoijan kertomus 2010. Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen Suomessa. Vähemmistövaltuutettu 2010.
K 19/2014 vp	Kansallisen ihmiskaupparaportoijan kertomus 2014. Arvio ihmiskaupan vastaisen toiminnan tilasta ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutumisesta rikosprosessissa. Vähemmistövaltuutettu 2014.
K 6/2018 vp	Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018.
LaVL 22/2002 vp	Lakivaliokunnan lausunto 22/2002 vp hallituksen esityksestä 20/2002 vp laiksi turvallisuuden edistämistä yleisillä paikoilla koskevien säännösten uudistamiseksi
LaVL 16/2010 vp	Lakivaliokunnan lausunto 16/2010 vp kansallisen ihmiskaupparaportoijan kertomuksesta 2010 (K 17/2010 vp)
LaVL 3/2012 vp	Lakivaliokunnan lausunto 3/2012 vp hallituksen esityksestä 122/2011 vp eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta
LaVM 31/2002 vp	Lakivaliokunnan mietintö 31/2002 vp hallituksen esityksestä 52/2002 vp eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta
LaVM 4/2004 vp	Lakivaliokunnan mietintö 4/2004 vp hallituksen esityksestä 34/2004 vp eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi
LaVM 10/2006 vp	Lakivaliokunnan mietintö 10/2006 vp hallituksen esityksestä 221/2005 vp eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden Kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta
LaVM 5/2014 vp	Lakivaliokunnan mietintö 5/2014 vp hallituksen esityksestä 58/2013 vp eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi
LaVM 15/2014 vp	Lakivaliokunnan mietintö 15/2014 vp hallituksen esityksestä 103/2014 vp eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi
LaVM 7/2017 vp	Lakivaliokunnan mietintö 7/2017 vp hallituksen esityksestä 29/2017 vp eduskunnalle laiksi rikosasioita koskevaa eurooppalaista tutkintamääräystä koskevan direktiivin täytäntöönpanosta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi
Pakkokeinolain muutostarpeiden tarkastelu. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2022:1. PeVL 23/1997 vp	Perustuslakivaliokunnan lausunto 23/1997 vp hallituksen esityksestä 6/1997 vp eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi

PeVL 13/2004 vp	Perustuslakivaliokunnan lausunto 13/2004 vp hallituksen esityksestä 34/2004 vp eduskunnalle rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi
PeVL 17/2006 vp	Perustuslakivaliokunnan lausunto 17/2006 vp hallituksen esityksestä 221/2005 vp eduskunnalle kansainvälisen järjestäytyneen rikollisuuden vastaisen Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimuksen ihmiskauppaa ja maahanmuuttajien salakuljetusta koskevien lisäpöytäkirjojen hyväksymisestä ja niiden lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laeiksi rikoslain 20 luvun ja järjestyslain 7 ja 16 §:n muuttamisesta
PeVL 9/2009 vp	Perustuslakivaliokunnan lausunto 9/2009 vp hallituksen esityksestä 219/2008 vp rajavartiointia koskevan lainsäädännön sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta
PeVL 66/2010 vp	Perustuslakivaliokunnan lausunto 66/2010 vp hallituksen esityksestä 222/2010 vp eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi
PeVL 56/2014 vp	Perustuslakivaliokunnan lausunto 56/2014 vp hallituksen esityksestä 229/2014 vp eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun 8 §:n muuttamisesta
Suomi torjuu ihmiskauppaa: Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma. Oikeusministeriön julkaisu, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15.	
TyVL 6/2012 vp	Työ- ja tasa-arvovaliokunnan lausunto 6/2012 vp hallituksen esityksestä 122/2011 vp eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta
TyVM 13/2010 vp	Työ- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö 13/2010 vp kansallisen ihmiskaupparaportoinnin kertomuksesta 2010 (K 17/2010 vp)
TyVM 5/2016 vp	Työ- ja tasa-arvovaliokunnan mietintö 5/2016 vp hallituksen esityksestä 69/2016 vp eduskunnalle pakollista työtä koskevaan sopimukseen liittyvän pöytäkirjan hyväksymisestä sekä laiksi pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta

Muut lähteet

Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakkoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 2/2019

tietokayttoon.fi

ISBN PDF 978-952-383-330-2

ISSN PDF 2342-6799